Ibn Qajjim el-Dževzijje

NA PUTU KA ALLAHU

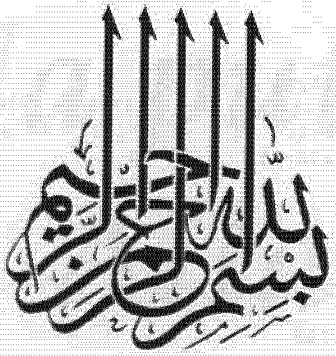
بسم الله الرحمن الرحيم

Naslov originala:

ابن قيم الجوزية

مدارج السالكين

بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين

Preveli:

Rusmir POBRIĆ
Mirza SARAJKIĆ
Zehra ALISPAHIĆ
Muharem HRVAČIĆ

Redaktura i recenzija:

Hfz. Munir MUJIĆ
Hfz. Dževad HRVAČIĆ

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28-279-4

IBN Qayyim, al Jawziyya
Na putu ka Allahu / Ibn Kajjim el-Dževzijje ; [preveli Rusmir Pobrić ... [et al.]. - Sarajevo ; Bookline, 2005. - 670 str. ; 24 cm

Izv. stv. nasl. na arap. jeziku

ISBN 9958-9220-6-1
I. Ibn Kajjim, el-Dževzijje vidi Ibn Qayyim, al Jawziyya
COBISS.BH-ID 14431238

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

28-4
28-1

ИБН Кајим ел-Џевзије
Na putu ka Allahu / Ibn Kajjim el-Dževzijje ; [preveli Rusmir Pobrić ... et al.]. - Novi Pazar : El-Kelimeh, 2005, (Sarajevo : Bemust). - 672 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 1.000. - Kratak osvrt na život i djelo autora: str. 7-8. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 86-83707-44-X
a) Исламска етика б) Исламска теологија

COBISS.SR-ID 125441548

Izdavač za Srbiju i Crnu Goru / El Kelimeh, Novi Pazar, 2005

Ibn Kajjim el-Dževzijje

Na putu ka Allahu

Sarajevo, 2005

U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُ عِوَجَا ۜ قَيِّمًا لِّيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا﴾

"Hvaljen neka je Allah, Koji Svome robu objavljuje Knjigu, i to ne iskrivljenu, nego ispravnu, da teškom kaznom, koju će On dati, opomene, a da vjernike koji čine dobra djela divnom nagradom obraduje."

Njega hvalimo, neka je uzvišen, i u Njega vjerujemo, Njemu svako dobro pripisujemo, Njemu se od zala duša naših i loših postupaka naših utječemo, te započinjemo onim što je dobro...

Pred nama je sada knjiga *Putevi pobožnih između stupnjeva "Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo"* imama iz ranih generacija, priznatog učenjaka Ibn Kajjima el-Dževzijje. Ova se knjiga bavi tematikom islamskog vjerovanja. Treba spomenuti da je vjerovanje u ovom periodu iščeznulo iz muslimanskih srca – vjerovanje koje je čvrsti temelj islama – čijim nam se očuvanjem i istinskim prihvatanjem ispravnih osnova ostvaruje Allahovo, neka je Uzvišen, zadovoljstvo i na dunjaluku i na ahiretu.

Njegovo je zadovoljstvo prvenstveni cilj svakog vjernika na ovome svijetu.

Upravo ovaj imam, Ibn Kajjim el-Dževzijje, objašnjava nam putem plemenitih kur'anskih ajeta osnove teme ovog djela, istinska značenja vjerovanja i ispravne temelje ibadeta, tako što ih je sakupio na jedan jedinstven način kroz dragocjeno putovanje koje je nazvao "Putevi pobožnih", djelo načinjeno u tri toma.

Ibn Kajjim pobrojao je stupnjeve kur'anske poruke "*Tebi se klanjamo i od tebe pomoć tražimo*", definirajući svaku posebno, kao što su, naprimjer: stupanj ljubavi, stupanj straha, stupanj nade, stupanj težnje itd. Pojasnio je stepene svakog stupnja pojedinačno i vrste koje se nižu pod tim naslovom, popративši ih vrijednim napomenama i obiljem diskusija koje zajednički određuju zdrave okvire ispravnog vjerovanja.

Tema je knjige podrobno obrađena i nije ostavila prostora bilo kakvoj negativnoj kritici. Uz sve to, Ibn Kajjim ukrasio je svoje djelo novitetima i mudrostima koji su bili neizostavni i kroz koje je iznio vlastite ideje i stavove u oblasti islamskog vjerovanja. Upozorio je na mnoge probleme koji su bili uzrok njegovog nestanka iz srca. U svemu navedenom potpuno se pridržavao Allahove knjige i sunneta, ispravnih stavova ashaba i tabiina, neka je Allah svima njima zadovoljan.

Naša izdavačka kuća, slijedeći uhodani metod izdavanja tradicionalne islamske literature i vodeći brigu o njoj, u službi islama i uzdizanja Allahove riječi donosi vam ovo dragocjeno putovanje nakon što je uradila sve potrebne pripreme kako bi ovo djelo ugledalo svjetlo dana u novom ruhu, lakše pojmljivom i pristupačnijem čitaocu.

Nadamo se da smo uspjeli u ovoj našoj nakani, a Allah je upoznat sa svakom našom namjerom.

Hvala pripada Allahu.

Kratak osvrt na život i djelo autora

Njegovo je puno ime Muhammad ibn Ebu Bekr ibn Ejjub ibn S'ad el-Zer'i ed-Dimeški – ibn Abdullah – Šemsuddin ibn Kajjim el-Dževzijje.

Ibn Kajjim el-Dževzijje smatra se jednim od najznačajnijih islamskih reformista i spada u istaknutu muslimansku ulemu, čuvenu po bogobojaznosti, skromnosti, oštroumnosti i energičnosti pri odgovoru ateistima i sljedbenicima novotarija i iskrivljenih učenja.

Rođen je u Damasku 1292. g. (691. god. po H.) u jednoj skromnoj porodici. Odrastao je zaljubljen u nauku, potpuno se posvetivši stjecanju znanja. Jednostavno je žudio za sakupljanjem knjiga, a bio je izuzetno vješt u njihovom sortiranju i podjeli na poglavlja.

Učio je kod većine znanstvenika svog vremena. Izučavao je fikh, tefsir, akaid, arapski jezik i historiju. Posebnu pažnju posvećivao je izučavanju sekti u islamu pod budnim okom svoga šejha imama Ibn Tejmijja, od koga je mnogo toga naučio, koga je cijeli svoj život slijedio, za čijim je tekstovima žudio i njihovom se proučavanju potpuno posvetio. Sve što je od njega naučio zapisao je i stilski dotjerao, sortirao i plasirao među

narod. Davao je podršku svim njegovim stavovima, zajedno s njim bio je zatvoren u tvrđavi Damask, zbog njega je ponižen i mučen, s njim je na devi bio opkoljen i štapom izudaran, a devu je, u znak poštovanja, pustio nakon smrti svoga šejha Ibn Tejmijje.

Bio je veoma moralan i omiljen među ljudima. Autor je mnogih djela, od kojih ćemo spomenuti:

- Putevi pobožnih (u tri toma)
- Duša
- Vodič duša
- Put dvije hidžre i vrata dvije sreće
- Obavijest o dva mjesta (u četiri toma)
- Skup islamskih vojski
- Putevi mudrosti u šerijatskoj politici
- Poklon voljenog u propisima o novorođenčetu
- Propisi o zimijama
- Vjerovjesnička medicina
- Ključ kuće sreće
- Poslani gromovi u odgovoru džehmijama i ateistima
- Propisi o ženama
- Namaz
- Čista kiša lijepog govora
- Opskrba za onaj svijet u uputi najboljim robovima
- Dragocjeni komentar
- Spremnost strpljivih
- Potpuni odgovor ili bolest i lijek
- Koristi
- Željene koristi kur'anskih znanosti
- Objašnjenje kur'anskih poglavlja, i još mnoga druga djela

Preselio je na ahiret u Damasku, 1350. g. (751. god. po H.).

U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!

Od Njega pomoć tražimo, jer snaga i moć pripadaju samo Allahu, Uzvišenom i Veličanstvenom.

Hvala pripada Allahu, Gospodaru svjetova, kraj pripada pobožnima, a nasilje samo nasilnicima. Svjedočim da boga osim Allaha nema, Jedinog, Onoga Koji ortaka nema, Gospodara svjetova, Boga poslanika, Vječnog na nebesima i Zemlji. Svjedočim da je Muhammed Njegov rob i poslanik, poslan s Knjigom jasnom, koja razdvaja uputu od zablude, krivi od Pravog puta, sumnju od uvjerenja. Objavio ju je kako bi je čitali razmišljajući, kako bi je promatrali uočavajući, kako bi bili sretni spominjući je, kako bi je pronijeli ističući njene najljepše strane i značenja, te da bi u nju vjerovali i uspostavili njene naredbe i zabrane. Objavljena je da bi plodove njenih korisnih nauka, koje dovode do Allahove, dž.š., spoznaje, s njenog drveća ubirali, udišući mudrosti iz njenih bašči i s cvjetova njenih. To je knjiga Njegova, uputa onome ko želi da Ga spozna, vodilja robu pobožnom prema Njemu, jasno svjetlo Njegovo, koje će mu tmine rasvijetliti.

Njegova poklonjena milost u kojoj je dobrobit za sve ljude, put koji je veza između Njega i robova Njegovih kada

drugi putevi budu prekinuti, Njegova najveličanstvenija vrata, na koja će se moći ući i koja se neće zatvoriti kad se sva druga vrata zatvore. To je Pravi put koji ne mogu nadvladati mišljenja, mudra opomena koju strasti ne potiskuju, Objava plemenita, koje se tragaoci za znanjem ne mogu zasititi, knjiga neprolaznih ljepota. Njeni oblaci nikada ne prestaju poklanjati kišu, njenim se dokazima kraj ne nazire niti se jedan drugome protive. Što se češće i pažljivije gleda, daje veću uputu i jasniji pogled, i što joj više voda otječe sve joj se više novih izvora otvara. Ona je svjetlo za onoga koji ne vidi, lijek za duše od bolesti i tegoba, život za srca, slast za ljude, vježba za srca i vodič dušama ka mjestima veselja. Telal jutrom i večeri poziva: "O družino spasa, dođite na spas!" Pozva glasnik vjerovanja na Pravi put:

﴿يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

"O narode naš, odazovite se Allahovu glasniku i vjerujte u Allaha, On će vam neke grijehe vaše oprostiti i vas od patnje neizdržljive zaštititi." (El-Ahkaf, 31)

Čuo bi se poziv njegov, tako mi Allaha, samo kad bi na pažljive uši naišao, i pouku bi dao, samo kad bi naišao na srca od nereda čista. Međutim, srcima ovim strast je žestoko prohujala i svjetiljke njihove pogasila. Nadvladala su ih mišljenja ljudi, tako da su im vrata njihova zatvorila, a ključeve pogubila. Teško im je palo to što su zaradili, pa ih više ne vidiš da kur'anske istine izvršavaju. U njima su zavladale slabosti neznanja, tako da im više ni dobro djelo ne koristi.

Čudna li su! Kako su svoju hranu pronašla u mišljenjima beskorisnim koja se govorom Gospodara svjetova i riječima Poslanika Njegova počasnog ne žele napajati? I kako su mogla uputu naći u tami tih mišljenja o pitanju razlikovanja pogrešnog i ispravnog, a skrivena im ostade u izvorima svjetlosti, sunnetu Poslanikovom i Knjizi Božijoj?

Čuda li! Kako su mogla znati koja su mišljenja vjerodostojna, a koja nisu, koja se trebaju prihvatiti, a koja odbaciti, koja su prevladala, a koja su prevladana? Kako su sebi dozvolila tu slabost nepoimanja Upute i istinskog znanja iz govora Njegova, kojem laž ni s jedne strane ne može prići, koji je jamac s jasnom istinom, potpuno obznanjenom? Ne poimaju ni govor onoga kojem su sve riječi date, govor do krajnjih granica pojašnjen.

Tako mi Allaha, to nije ništa drugo do smutnja koja je srca oslijepila, tako da pravu uputu ne vide, i zbunila ih, pa ne znaju puteve kojima su namjeravala ići. Smutnja u kojoj se djeca odgajaju i u kojoj odrasli stare.

Pomislili su oni koji su i pored očiju slijepi da je to cilj za koji se valja natjecati, kraj u kojem se takmičari bore i zbog kojeg veliku gužvu prave. Daleko od toga! Šta je zvijezda spram jutarnjeg sunca, šta je zemlja spram nebesa? Šta je priča koja nam ne jamči prihvatljivim dokazom pouzdanost onog ko je ispriča spram provjerene predaje bezgrešnog govornika? Mogu li se porediti riječi čiji je najviši nivo to što se lahko mogu slijediti s tekstovima koje svaki musliman mora stavljati na prvo mjesto, kojima se mora obratiti i u kojima mora tražiti presudu prilikom neslaganja? Kakva su to mišljenja što su riječju onoga ko ih je izložio zabranjena da se slijede, i to izričito[1], spram tekstova u kojima je naređeno svakom robu da u njima uputu i razboritost traži? Da li se mogu porediti stavovi koji, kada im zastupnik umre, spadaju u riječi mrtvih, s riječima koje nestati neće, i kada Zemlja i nebesa nestanu?

Kur'anska uputa

Slavljen neka je Allah! Šta se ispriječilo onima koji uputu odbijaju pred tekstovima Objave i stjecanjem znanja iz riznica

[1] Pravovjerna ulema, neka je Allah njome zadovoljan, zabranila je narodu i ozbiljno ga opomenula da je slijepo ne slijedi u Allahovoj vjeri. Naredili su im da njihove riječi podlože riječima Allahove knjige i sunneta Allahovog Poslanika, s.a.v.s., pa ako se slažu, neka ih prihvate, a ako ne, neka ih o zid otresu.

prepunih nagomilanog blaga? Šta im je promaklo od života srca i prosvjetljenja vida? Uvjereni su riječima koje su izmislili ljudi destruktivnih mišljenja, zbog njih su sve međusobne odnose pokidali i jedni drugima krasne riječi izjavljivali obmanjujući. Zbog njih su se Kur'ana odrekli.

Komentar

Izumrla su u njihovim srcima obilježja Kur'ana, tako da ih više ne prepoznaju, nestala su njegova počasna mjesta u njima, ne vraćaju ih. Zastave i oznake njegove iz ruku su im popadale, ne dižu ih. Iščezle su njegove sjajne zvijezde iz obzorja duša njihovih, te ih zbog toga ne vole. Sunce se njegovo pomračilo pri skupu tame mišljenja i petljavina njihovih, tako da ga ne vide.

Otrgli su riječi Objave od vlasti istine i sklonili ih iz vladavine čvrstog uvjerenja. Pohode su protiv njih poduzeli gomilama lažnih tumačenja, te još vojske njihove na njih nasrću, zasjedu za zasjedom praveći. Te su im se riječi spustile poput gosta narodu podmuklom, pa su se prema njima ponijeli bez dostojne počasti i lijepa dočeka. Primili su ih izdaleka, ali odbijajući ih u srcima svojim i okrećući im leđa. Rekoše: "Kod nas prolaza nemate, a ako druge nema, onda preko naše volje!" Stavili su riječi ove u položaj halife kakav je danas, kuje svoj vlastiti novac i ime mu se u hutbi spominje, a niti mu se naredbe izvršavaju niti kakve vlasti ima. Onaj ko se čvrsto Allahove knjige i sunneta Poslanikova drži, za njih je površni formalista čije su odredbe od logike odvojene. Oponašatelj kontradiktornih i međusobno oprečnih stavova kod njih je dobar i prihvatljiv, a sljedbenici Kur'ana i sunneta koji kur'anske i sunetske riječi stavljaju ispred svih drugih za njih su uskraćene neznalice.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ﴾

"Kad im se kaže: 'Vjerujte kao što pravi ljudi vjeruju', oni odgovaraju: 'Zar da vjerujemo u ono što bezumni vjeruju?' – A, uistinu, oni su bezumni, ali ne znaju." (El-Bekara, 13)

Zabranjen im je, tako mi Allaha, pristup na put Objave zbog neprijateljstva njihova i zato što su osnove zagubili. Prihvatili su se slabosti koje osnove nemaju, tako da ih je prevarilo ono do čega su najviše držali, a i putevi, koji su im bili najpotrebniji pokidali su se. Mogu tako dok ne budu proživljeni oni koji su u grobovima, i dok ne izađe na vidjelo ono što je u srcima, i dok svakom narodu ne postane jasna posljedica onoga što je sam napravio, dok im se ne otkrije stvarnost onoga u šta su vjerovali i dok ne istupe s onim što su pripremili.

﴿وَبَدَا لَهُم مِّنَ اللهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ﴾

"... a Allah će ih kazniti kaznom kakvu nisu mogli ni naslutiti." (Ez-Zumer, 47) i dok im pri branju iz ruku ne poispadaju plodovi koje su posijali, kada ugledaju šta su posijali.

Kakva li žestoka gubitka kada lažov ugleda svoj trud i muku kao prašinu razasutu! Velike li nesreće kada mu se tračci nade u koje se uzdao pokažu prevarom i želje koje je u sebi nosio lažju i obmanom! Šta li će pomisliti onaj ko je u sebi ljubav prema novotariji i strasti gajio i koji je slijepo mišljenja slijedio na dan kad se pred njegovim Gospodarom sve tajne otkriju? Kakvo će biti opravdanje onome ko je odbacio objave dvije (Kur'an i sunnet), na dan kada nasilnicima opravdanja neće koristiti?

Zar misli onaj koji odbija knjigu Gospodara svoga i sunnet poslanika Njegova da će se od Allaha spasiti mišljenjima ljudi? Misli li da će Allahovu, dž.š., silu izbjeći mnogobrojnim istraživanjima i raspravama, postavljanjem kriterija i raznih formi, ili gatanjem na osnovu znakova i misticizmom, te raznovrsnim maštarijama?

Daleko od toga, tako mi Allaha! U najveću laž vjeruje, i duša mu se, potpuno je jasno, nemogućem nada. Spas je zajamčen samo onome ko, između svih drugih, Allahovu, dž.š., uputu izabere, onome ko se bogobojaznošću naoružа i kome je dokaz vodilja. Onome ko Pravim putem hodi i ko se najčvršćeg, neraskidivog užeta drži, a Allah sve vidi i sve zna.

Čovjekova se kompletnost može ostvariti samo korisnim znanjem i dobrim djelom, tj. uputom i vjerom istinitom, te prenošenjem ovih dviju vrlina na druge, baš kao što je Allah, neka je uzvišen, rekao:

﴿وَالْعَصْرِ * إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾

"*Tako mi vremena, čovjek, doista, gubi, samo ne oni koji vjeruju i dobra djela čine, i koji jedni drugima istinu preporučuju i koji jedni drugima preporučuju strpljenje*" (El-Asr). Kune se Allah, neka je slavljen, da na gubitku nije samo onaj ko je snagu svoga znanja upotpunio vjerovanjem, svoju radinost dobrim djelom i ko je drugog upotpunio istinom i strpljenjem u istini, jer je istina i vjerovanje i rad, a vjerovanje i rad nisu potpuni bez strpljenja i preporučivanja ta dva osnova. Dostojno čovjeka bilo bi da sate svog života, pa čak i svoje uzdahe, troši na nešto što bi ga dovelo do viših ciljeva, i čime bi se spasio čiste propasti. Međutim, to je moguće samo prihvatanjem Kur'ana, razmišljanjem o njemu, njegovim razumijevanjem, nalaženjem njegovih blaga i otvaranjem njegovih riznica, te posvećivanjem pažnje i neprestanim interesiranjem za njega. On je jamac dobra pobožnima na ovome i onome svijetu i njihova spona s pravednim putem. Istina i način, istinski ukusi i osjećanja, sve se to crpi samo iz njegovih izvora i može se ubrati samo s njegovih stabala.

Mi, uz Allahovu pomoć, upozoravamo na prethodno rečeno govoreći o suri koja otvara Knjigu, majci Kur'ana, o navedenim težnjama koje ova sura sadrži i odgovorima koje u njoj nalazimo na tvrdnje sljedbenika novotarije i zablude,

govorom o osobinama onih koji Pravim putem hode, staništima onih koji su spoznali, o razlici između njihovih sredstava i ciljeva, darovanog i stečenog, te obznani da ovu suru nijedna druga ne može zamijeniti. Zbog toga Allah ni u Tevratu, ni u Indžilu, ni u Kur'anu nije objavio nijednu suru poput nje.

Allah je Onaj od Koga se pomoć traži, u Njega se valja uzdati, a moć i snaga pripadaju samo Allahu, Uzvišenom i Veličanstvenom.

Uzvišene težnje koje sadrži sura El-Fatiha

Znaj da ova sura potpuno obuhvata najvažnije uzvišene težnje i pojašnjava ih na najpodrobniji način.

Daje definiciju Onoga Koji se obožava, neka je slavljen i uzvišen, putem tri imena koja pripadaju skupini Allahovih lijepih imena i uzvišenih svojstava, a to su: Allah, Rabb (Gospodar) i Er-Rahman (Milostivi). Osnovno o čemu sura govori jeste to da je Allah bog – Gospodar, i govori o milosti, jer riječi: "*...samo Tebe obožavamo*" (إِيَّاكَ نَعْبُدُ) podrazumijevaju da je samo Allah bog, a riječi: "*...samo od Tebe pomoć tražimo*" (إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) podrazumijevaju da je Allah jedini gospodar. Traženje upute na Ispravni put jeste u svojstvu milosti. "Hvala" ukazuje na tri stvari: da je On hvale dostojan u Svojoj božanstvenosti, Svojoj gospodarskoj moći i Svojoj milosti, a pohvala i slavljenje upotpunjavaju Njegovu svevišnjost.

Sura potvrđuje postojanje ponovnog proživljenja i nagrade robovima za njihova djela, bila dobra ili loša. Suđenje stvorenjima tada će pripadati samo Gospodaru, neka je uzvišen, a sudit će se pravedno. Sve ovo sadržano je u Njegovim riječima: (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) "*...Vladara Dana sudnjeg*".

Iz konteksta izvlačimo i potvrdu uzvišenih svojstava iz mnogo uglova.

Prvo: da je On Gospodar svjetova.[II] Ne dolikuje Mu da napusti i zanemari robove Svoje ne upoznavši ih s onim što im koristi i s onim što im na štetu ide u životu ovome i budućem, jer bi to bilo poniženje za Njegovu moć i pripisivanje Gospodaru Uzvišenom nečega što Mu ne dolikuje.

Drugo: sura navodi ime "Allah", što znači Onaj Koji se za Boga uzima, Obožavani. Jedini put da se spozna način Njegova obožavanja moguć je posredstvom Njegovih poslanika.

Treće: Njegovo ime "Er-Rahman" (Milostivi), podrazumijeva da Njegova milost sprečava nemar prema Njegovim robovima i njihovo neupoznavanje s onim pomoću čega će dostići potpuni uspjeh, jer ko dā sebi ime "Milostivi", uistinu zna da se time obavezuje na slanje poslanika i spuštanje objava više nego na spuštanje kiša i omogućavanje nicanja trava ili plodova. Veća je potreba za milošću koja omogućava život srcima i dušama nego potreba za milošću koja omogućava život tijelima i biljkama. Ali slijepi su iz ovog imena shvatili

[II] Tj. Njihov odgajatelj uz sve blagodati: Objavu, slanje poslanika, spuštanje Upute, znanja i mudrosti, konstantnih dokaza koji im se ne prekidaju ni jednog trenutka. On je Vječni, Koji u svakom trenutku posjeduje znanje, mudrost i moć o upravljanju svim svjetovima. On je nad robovima Svojim, Mudri, Sveznajući, Onaj Koji potčinjava ove svjetove jedne drugima, koji potčinjava sve što je na nebesima i Zemlji čovjeku da bi ga odgojio i podigao. Čovjek bi sazrio i uzdigao se do nivoa potpunosti i ljudske plemenitosti ako bi spoznao blagodati Gospodara svog, Njegovu milost prema njemu, najveću mudrost u vođenju njega i određivanju njegove sudbine, ako bi Mu bio zahvalan i ako bi čuvao svoju plemenitost, osnažio se iskrenošću svoje plemenite ljudskosti i njene čistoće, njene bistrine uz razmišljanje i promatranje dokaza u svemiru, ako bi promislio i vodio se naučnim dokazima, a sve to kako bi mu duša robovala, skrušeno i najiskrenijom ljubavlju prema Gospodaru, Milostivom, Samilosnom, Njemu Jedinom. Jer On je Onaj Koji joj stalno ukazuje dobrotu i dobročinstvo, Onaj Koji joj daje sve činioce snage, moći i plemenitosti, dobar život na dunjaluku i ahiretu. Omogućava mu da se uzvisi i da bude sretan, a svi su u tome isti, siromasi naspram Allaha Jedinog. A Allah je jedini bogat i hvale dostojan. Iskren se rob istinskom pobožnošću penje stepenicama plemenitosti, sve dok se ne pridruži dobrima na oba svijeta. Allah nas takvima učinio!

samo koliko i životinje, dok su oni koji su razumom obdareni shvatili dublje značenje.

Četvrto: spomen Dana sudnjeg, Dana u kojem će robovi Allahu, dž.š., račune za svoja djela polagati, pa će ih za dobra nagraditi, a za grijehe i loša djela kazniti. Allah nikoga kazniti neće prije nego što dokaz protiv njega ne iznese, dokaz koji nose poslanici i knjige Njegove. Njima će se zaslužiti nagrada ili kazna, po njima će se obračun na Danu sudnjem izvršiti. Dobri će u blagostanje biti odvedeni, a razvratnici će u vatru biti bačeni.

Peto: Njegove riječi: "*Tebi se klanjamo*" (إِيَّاكَ نَعْبُدُ). Način na koji se obožava Gospodar, neka je uzvišen, može biti samo onakav kakav On voli i kakvim je On zadovoljan. Robovanje Njemu, tj. zahvala, ljubav prema Njemu i strah od Njegove kazne prirodni su i logični zdravim umovima. Međutim, formu i način ibadeta koji se čini Allahu, dž.š., moguće je saznati isključivo preko poslanika i njihove obznane. U tome imamo dokaz da je slanje poslanika nešto što zdrav razum potpuno podržava. Nemoguće je da svijet nema poslanike, isto kao što je nemoguće da nema svog Tvorca. Onaj ko zaniječe poslanika, zanijekao je i Onoga Koji ga je poslao, i u Njega nije povjerovao. Zbog toga je Allah, neka je slavljen, izjednačio nevjerovanje u Njegove poslanike s nevjerovanjem u Njega samoga.

Šesto: riječi "*Uputi nas na Pravi put*" (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ). Uputa je objašnjenje i ukazivanje, a zatim upućivanje i nadahnuće koji dolaze tek nakon objašnjenja i ukazivanja. Jedino pravo objašnjenje i pravi vodič ka ispravnom putu dolazi od poslanika, te ako se ostvari to objašnjenje, taj dokaz i to upoznavanje, normalnim slijedom ostvaruje se i uputa. Vjerovanje se usađuje u srce, zavoli se i postane istinskim ukrasom, utječe pozitivno, i srce biva njime zadovoljno i želi ga.

To su dvije zasebne upute, i bez njih se uspjeh ne ostvaruje. Podrazumijevaju upoznavanje s istinom koju ne poznajemo, detaljno i općenito, i nadahnuće tom istinom koja nas

učini voljnim da je slijedimo, i javno i tajno. Stvaraju nam mogućnost da slijedimo uputu riječju, djelom i htijenjem, i da budemo ustrajni i postojani na tom putu, sve do smrti.

Iz prethodno navedenog saznajemo da je potreba Božijeg roba za ovakvom dovom iznad svih drugih potreba i da griješi ko kaže: "Kako ćemo, ako smo već upućeni, tražiti uputu?" Nama je od istine nepoznato isto koliko nam je i poznato i ono što ne želimo uraditi iz nemara i lijenosti jeste poput onog što želimo, nekad više, nekad manje. Ista stvar je i s onim što ne možemo uraditi, a želimo, ili ono o čemu znamo sve i ono o čemu ne znamo ništa. Tu mi ne držimo sve konce u svojim rukama i potrebna nam je potpuna uputa. Čak ako neko i odgovara svim zahtjevima, ova je dova za njega traženje učvršćenja i istrajnosti.

Postoji još jedna vrsta upute, ona je i posljednja vrsta, a to je uputa na Sudnjem danu ka dženetskom putu, tj. stazi koja vodi prema Dženetu. Onaj ko bude na ovome svijetu upućen na Allahov ispravni put, put kojim je slao Svoje poslanike i na koji je spuštao Svoje knjige, bit će i tamo upućen na put koji vodi Dženetu i kući koje će dobiti kao nagradu. Onoliko koliko Božiji rob bude čvrsto hodio putem koji je Allah, dž.š., odredio slugama Svojim na ovome svijetu, toliko će čvrsto hoditi i putem postavljenim nad Džehennemom, znači, kako na ovome putu, tako i na onome. Neko će preći kao munja, dok okom trepneš, poput vjetra i najbržeg jahača, a neko samo brzo. Neko će prepješačiti, a neko prepuzati. Neko će se opet sav isjeći dok pređe, a neko će i u vatru propasti. Zato, neka svaki rob gleda kako hodi po stazi ovosvjetskoj, jer tako će hoditi i po onosvjetskoj i odgovarajuću nagradu ili kaznu dobiti:

﴿هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"Zar ćete nagrađeni ili kažnjeni biti osim po onome što ste radili." (En-Neml, 90)

Neka gleda strasti i sumnjive stvari kako ga sprečavaju da hodi po toj stazi ispravnoj. To će biti kuke koje će stajati s obje strane staze, koje će se za njega kačiti i onemogućavati ga da pređe. Ako ih ovdje bude puno i ako osnaže, takve će biti i tamo.

﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ﴾

"A Gospodar tvoj nije nepravedan prema robovima Svojim." (Fussilet, 46)

Traženje upute obuhvata dostizanje svakog dobra i spas od svakog zla.

Sedmo: o spoznaji suštine onoga što se traži, a to je Pravi put. Put se ne smatra pravim ako nema sljedećih pet stvari, a to su: ispravnost, dovođenje do cilja, mora biti najkraći, prostran za one koji po njemu hode i mora imati određen cilj. Pravi put, o kojem govorimo, zaista posjeduje sve navedene atribute.

Ispravnost podrazumijeva blizinu, jer prava je linija najkraća razdaljina između dvije tačke, i što je više kriva, biva dužom, i udaljenost je veća. Ispravnost također podrazumijeva dovođenje do cilja. Dozvoljavanje svima da po njemu hode znači da je prostran. Pošto je opisan kao *put onih kojima su date blagodati, a ne kao put onih na koje se Allah, dž.š., rasrdio, niti onih zalutalih,* (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) razumijevamo da vodi ka jasnom cilju.

Pravi je put put koji se pripisuje Allahu, dž.š., jer ga je On propisao i odredio. Rekao je, neka je uzvišen: *"I doista, ovo je Pravi put Moj"* (El-En'am, 153) i: *"Ti, zaista, upućuješ na Pravi put, na put Allahov"* (Eš-Šura, 52-3). Pripisuje se i dobrim robovima, kako stoji u suri El-Fatiha, jer se oni prema njemu ravnaju i njime hode, te im je zbog toga i pripisan.

Osmo: spominjanje onih koji su blagodareni i njihovo razlikovanje od druge dvije skupine: one na koje se Allah, dž.š., rasrdio i one koja je zalutala. Ljudi su prema njihovoj spoznaji Istine i prema njihovim djelima podijeljeni na ove tri

skupine, jer rob ili poznaje Istinu, ili za nju ne zna. Postoje oni koji poznaju Istinu, ili rade kako je naređeno, ili krše propise, te je to podjela onih koji će biti odgovorni, i oni će se, bez ikakve sumnje, tako i podijeliti. Onaj ko je spoznao Istinu i ko postupa prema njenim propisima taj je blagodaren, on je sebe pročistio korisnim znanjem i dobrim djelom i takav je uspio, prema riječima Allaha, dž.š.: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا﴾ "*...uspjet će samo onaj ko je očisti*" (Eš-Šems, 9). Međutim, onaj ko poznaje Istinu, ali slijedi svoju strast, na njega se Allah dž.š. rasrdio, a onaj ko Istinu ne poznaje, taj je zalutao. Čak se i onaj na koga se Allah, dž.š., rasrdio smatra zalutalim jer je odlutao od dobrog djela, a onaj koji je zalutao zaslužuje Allahovu, dž.š., srdžbu zbog toga što je zalutao od Istine koja naređuje dobro djelo. Znači, obje su skupine i zalutale, i na njih se Allah, dž.š., rasrdio, ali onaj ko ostavlja dobro djelo nakon što ga je spoznao preči je da se opiše kao nosilac srdžbe i on je više i zaslužuje. Zbog toga je jevreji najviše zaslužuju i bit će im najteža. Rekao je Allah, dž.š.:

﴿بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ﴾

"*Jadno je to za što su se prodali: da ne vjeruju u ono što Allah objavljuje, samo iz zlobe što Allah, od dobrote Svoje, šalje Objavu onome kome On hoće od robova Svojih; i navukli su na sebe gnjev za gnjevom...*" (El-Bekara, 90). Rekao je Uzvišeni:

﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ اللَّهِ مَن لَّعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾

"*Reci: 'Hoćete li da vam kažem koji su gori od takvih, i koje će Allah još teže kazniti? Oni koje je Allah prokleo i na koje se rasrdio i u majmune i svinje ih pretvorio, oni koji su se šejtanu klanjali – njih čeka najgore mjesto jer oni su najgore s Pravog puta odlutali'*" (El-Maida, 60).

Onaj ko Istinu ne poznaje s pravom nosi ime zalutali. Zbog toga su kršćani opisani takvim imenom u Allahovim, dž.š., riječima:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لاَ تَغْلُواْ فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلاَ تَتَّبِعُواْ أَهْوَاء قَوْمٍ قَدْ ضَلُّواْ مِن قَبْلُ وَأَضَلُّواْ كَثِيرًا وَضَلُّواْ عَن سَوَاء السَّبِيلِ﴾

"Reci: 'O sljedbenici Knjige, ne zastranjujte u vjerovanju svome, suprotno istini, i ne povodite se za prohtjevima ljudi koji su još davno zalutali, i mnoge u zabludu odveli, i sami s Pravog puta skrenuli!'" (El-Maida, 77).

U prvom navedenom ajetu govor se odnosi na jevreje, a u drugom na kršćane. U Tirmizijevoj zbirci i zbirci vjerodostojnih hadisa Ibn Hibbana nalazi se hadis koji prenosi Adij ibn Hatim, a on glasi: "Rekao je Allahov poslanik, s.a.v.s.: 'Jevreji su oni na koje se Allah, dž.š., rasrdio, a kršćani su zalutali.'"

Spomen blagodarenih, onih koji su spoznali Istinu i nastavili je slijediti, spomen onih na koje je pala srdžba, onih koji su spoznali Istinu, ali slijede svoju strast, te zalutalih, odnosno onih koji je nisu spoznali, dokaz je poslanstvu i vjerovjesništvu. Ovakva podjela ljudi činjenica je kojoj smo svjedoci.

Ovdje je Allahu, dž.š., pripisana blagodat, ali namjerno nije naveden vršilac radnje kod srdžbe, odnosno nije naveden onaj ko se rasrdio.

To je zbog toga što je blagodat pojam dobrog i lijepog, a srdžba pravde i osvete. Milost nadvladava gnjev, tako da Allah, dž.š., pripisuje Sebi savršenije svojstvo, ono koje je preče i jače. Takva je kur'anska metoda prilikom pripisivanja Allahu, dž.š., dobra i blagodati. Međutim, vršilac se radnje ne navodi ako je u pitanju suprotno od navedenog. Primjeri su riječi pravovjernih džina:

﴿وَأَنَّا لاَ نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَن فِي الأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا﴾

"... i mi ne znamo da li se onima na Zemlji želi zlo ili im Gospodar njihov želi dobro" (El-Džinn, 10), te riječi Hidra u priči o zidu i dva jetima: ﴿فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً﴾ *"...i Gospodar tvoj želi, iz milosti Svoje, da oni odrastu i izvade blago svoje"* (El-Kehf, 82), i u vezi s potapanjem broda: ﴿فَأَرَدتُّ أَنْ أَعِيبَهَا﴾ *"...i ja sam je oštetio"* (El-Kehf, 79), a zatim, nakon toga, kaže: ﴿وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي﴾ *"Sve to ja nisam uradio po svome nasuđivanju"* (El-Kehf, 82). Obrati pažnju na Njegove riječi, neka je uzvišen: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ﴾ *"Dozvoljava vam se da se u noćima dok traje pošt, sastajete sa svojim ženama"* (El-Bekara, 187), te riječi: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ﴾ *"Zabranjuje vam se strv, i krv, i svinjsko meso"* (El-Maida, 3). Također i na riječi: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ﴾ *"Zabranjuju vam se matere vaše"* (En-Nisa, 23), nakon čega Uzvišeni kaže: ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ﴾ *"...a ostale su vam dozvoljene."* (En-Nisa, 24)

Ukazivanje blagodati sljedbenicima Pravog puta dokazuje nam da je apsolutna blagodat nagrada vječnog uspjeha. Što se tiče uobičajene blagodati, ona se ukazuje i vjerniku i nevjerniku. Svakom stvorenju date su blagodati. Ovdje dolazimo do pitanja o kome postoje nesuglasice: da li Allah, dž.š., daje blagodati nevjernicima ili ne daje?

Apsolutna blagodat pripada samo pravovjernima, dok se uobičajena blagodat ukazuje i vjerniku i nevjerniku, kao što Allah, dž.š., kaže:

﴿وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾

"...i ako biste Allahove blagodati brojali, ne biste ih nabrojali. – Čovjek je, uistinu, nepravedan i nezahvalan." (Ibrahim, 34)

Blagodat spada u dobročinstvo, a možda bi ispravnije bilo reći da se blagodat poistovjećuje s dobročinstvom. Gospodar, neka je uzvišen, ukazuje dobročinstvo i dobrome i grešniku, i mu'minu i kafiru.

Međutim, apsolutno dobročinstvo pripada samo bogobojaznima i dobročiniteljima.

S druge strane, Allah, neka je slavljen, jedini je koji ukazuje blagodati: ﴿وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللهِ﴾ "*Od Allaha je svaka blagodat koju uživate*" (En-Nahl, 53), tj. pripisano mu je ono u čemu je jedini. Ako bi bilo pripisano nekom drugom, bilo bi to samo u vidu puta ili posrednika prilikom ukazivanja blagodati. Međutim, srdžbom prema Svojim neprijateljima Uzvišeni se nije odlikovao, nego je odlikovao Svoje meleke, vjerovjesnike, poslanike i miljenike da ispolje srdžbu zbog Njegove srdžbe. U Njegovim riječima: ﴿الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ﴾ "*...oni koji su protiv sebe srdžbu izazvali*", realizacijom Njegovih miljenika, imamo dokaz da je on jedinstven u davanju blagodati, te da apsolutna blagodat potječe samo od Njega, a ne od nekog drugog. U riječima: "*...kojima si milost Svoju darovao*" ne nalazimo "posrednika".

Treća stvar, prilikom izostavljanja vršioca radnje kada se spominje srdžba, primjećujemo da se time ukazuje na ponižnje onog koji je na sebe srdžbu izazvao, umanjivanje njegovog karaktera i prezir prema njemu, dok takvo što ne nalazimo kod spomena vršioca radnje pri govoru o blagodati, jer kad navedemo vršioca radnje u ovom slučaju, time ukazujemo počast blagodarenom i uzdizanje njegovim spomenom, te mu dajemo posebno mjesto, što ne bi bilo izraženo ako bi vršilac radnje bio izostavljen. Kad ugledaš nekoga koga je vladar ugostio, ukazao mu počast i pohvalio ga, te kažeš: "Ovome je sultan ukazao čast, darivao ga i sve mu najbolje zaželio", potpunija je i pohvala i veličanje nego kad bi rekao: "Ovome je čast ukazana, darovan je, počašćen i ugošćen."

Razmisli o začuđujućoj tajni u navođenju uzroka i nagrada za ove tri skupine tako kratkim i jasnim riječima. Ukazivanje blagodati podrazumijeva davanje upute, odnosno korisnog znanja i dobrog djela. To je uputa i vjera Istine. Podrazumijeva potpuno ukazivanje blagodati darivanjem najljepše nagrade i istinskog blagostanja. Riječi: "*...oni kojima si milost Svoju darovao*" sadrže, kako smo naveli, dvije stvari.

Također, to što se spominje Njegova srdžba prema onima koji su je zaslužili podrazumijeva dvije stvari: nagradu za srdžbu čiji je krajnji ishod patnja i poniženje, i uzrok zbog kojeg su zaslužili da se On, neka je slavljen, na njih rasrdi. On je, zaista, toliko milostiv i blag da se nikada ne bi rasrdio na njih da nisu počinili neki grijeh i da nisu zalutali. Čini se da je srdžba prouzrokovana njihovom zabludom, a njihovo nazivanje zalutalim Allahovim gnjevom koji su na sebe izazvali i Njegovom kaznom koju su zaslužili. Onaj ko u zabludu ode zaslužuje kaznu i Allahovu, dž.š., srdžbu kao nagradu za tu svoju zabludu.

Svaka od ove tri skupine opisana je uzrokom i nagradom na najjasniji i najpotpuniji način, tako koncizno, jednostavno i jasnim jezikom, navodeći vršioca radnje prilikom spominjanja onih kojima je dodijeljena, a izostavljajući ga kod ukazivanja na one koji su na sebe navukli srdžbu. Vršenje radnje pripisano je uzroku kada se spominju oni koji su srdžbu Allahovu zaslužili.

Razmisli o poređenju između upute i blagodati, i srdžbe i zablude, o tome što se spominju "*oni koji su na sebe srdžbu naveli*" i "*oni koji su zalutali*" nasuprot upućenim i blagodarenim. Toga je mnogo u Kur'anu, tih poređenja između zablude i grešnosti, upute i uspjeha. Rekao je Uzvišeni: ﴿أُوْلَـٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ "*Njima će Gospodar njihov na Pravi put ukazati, i oni će ono što žele ostvariti*" (El-Bekara, 3), te riječi: ﴿أُوْلَـٰٓئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ﴾ "*Bit će sigurni... oni će biti na Pravom putu*" (El-En'am, 82). Za one druge Allah, dž.š., kaže: ﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ﴾ "*Grešnici će sigurno stradati i u ognju biti*" (El-Kamer, 47). Također je rekao:

﴿خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

"*Allah je zapečatio srca njihova i uši njihove, a pred očima njihovim je koprena; njih čeka patnja golema*" (El-Bekara, 7). Spojio je Slavljeni četiri stvari u Svojim riječima:

﴿يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى﴾

"*Od Mene će vam uputa dolaziti, i onaj ko bude slijedio uputu Moju neće zalutati i neće nesrećan biti*" (Ta-Ha, 123), to su uputa i sreća. Zatim je rekao:

﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى * قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا * قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسَى﴾

"*A onaj ko okrene glavu od Knjige Moje, taj će teškim životom živjeti i na Sudnjem danu ćemo ga slijepa oživiti. 'Gospodaru moj', reći će, 'zašto si me slijepa oživio kad sam vid imao?' 'Evo zašto', reći će On: 'Dokazi su ti Naši dolazili, ali si ih zaboravljao, pa ćeš danas ti isto tako biti zaboravljen.'*" (Ta-Ha, 124-6), i time je naveo i zabludu i tegobu.

Uputa podrazumijeva sreću, a zabluda tegobu.

Uzvišeni Allah spominje "*Pravi put*" u jednini, određujući ga na dva načina: određenim članom i genitivnom vezom. Time se postiže pojačanje značenja, njegovo odlikovanje nad ostalim kao i ukazivanje na to da je on jedan jedini. Međutim, puteve onih koji su na sebe srdžbu navukli i onih koji su zalutali navodi u množini: ﴿وَأَنَّ هَـٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ "*I doista, ovo je Pravi put moj, pa se njega držite i druge puteve ne slijedite, pa da vas odvoje od puta Njegova*" (El-En'am, 153). U jednini navodi "*put*", oba puta kada ga spominje, a u množini "*puteve*" koji su mu suprotstavljeni. Ibn Mesud ispričao je sljedeće: "Nacrta nam Božiji Poslanik, s.a.v.s., jednu liniju i reče: 'Ovo je Allahov put', a zatim povuče nekoliko linija sa desne i lijeve strane i reče: 'Ovo su putevi, na svakom je šejtan koji njemu poziva.'

Zatim prouči Allahove riječi: ﴿وَأَنَّ هَـٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ *'I doista, ovo je Pravi put Moj, pa se njega držite i druge puteve ne slijedite, pa da vas odvoje od puta Njegova; eto, to vam On naređuje, da biste se grijeha klonili'*"

(El-En'am, 153).[III] To je zbog toga što je put koji vodi Allahu, dž.š., jedan, onaj kojim je poslao Svoje poslanike i koji je objavio u Svojim knjigama. Do Njega se može stići samo ovim putem. Ako bi ljudi krenuli svakakvim putevima i ako bi na svaka vrata ulazili, ti bi im putevi bili zakrčeni, a ta vrata zatvorena. Samo bi Pravim putem mogli hoditi, jer je on jedina spona i samo on vodi Allahu dž.š. Rekao je Uzvišeni Allah: ﴿قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ﴾ "*'Ovog ću se puta Ja držati', reče On*" (El-Hidžr, 41). Hasan je rekao: "Ima značenje: *pravi put prema meni.*" Ovdje primjećujemo dvije stvari, a to su: da je Allah, dž.š., želio upotrijebiti jedan prijedlog umjesto drugog, i da je Allah, dž.š., želio objašnjenje značenja, a to je tumačenje bliže selefu. Znači, put koji vodi do Mene. Mudžahid pojašnjava: "Istina pripada Allahu, dž.š., i On objašnjava put do nje koji ne može ništa iskriviti. Ovo je tumačenje blisko Hasanovom, samo što je jasnije. To je ujedno i jedno od najispravnijih mišljenja koja su rečena o ovom ajetu.[IV] Rečeno je i da je prijedlog *na* upotrijebljen u smislu obavezivanja, pa bi značilo: na Meni je da ga učinim jasnim, da vas upoznam s njim i da vam na njega ukažem. Ova je polemika slična polemici o ajetu: ﴿وَعَلَى اللهِ قَصْدُ السَّبِيلِ﴾ "*Allahovo je da ukaže na Pravi put*" (En-Nahl, 9), te važi mišljenje kao i za prethodni ajet, tj. da se pod ovim *putem* podrazumijeva ispravni, umjereni put koji pripada Allahu, dž.š., i vodi Njemu.

Neki kažu da, ako se već željelo iskazati ovo značenje, više bi odgovaralo da se upotrijebio prijedlog "ila", koji ima značenje kretanja do krajnje tačke, *do*, a ne prijedloga "ala", koji se koristi za obavezivanje. Zar ne vidiš da je Allah, dž.š., kada je želio ukazati na stizanje, rekao: "*Nama će se oni, zaista vratiti i pred Nama će, doista, račun polagati*" (El-Gašija, 25-6), i "*Nama će se svi vratiti*" (Lukman, 23), i "*Oni će se, na kraju, Gospodaru*

[III] Hadis prenose Ahmed i Hakim.

[IV] Polemika se vodi oko upotrebe prijedloga "ila", u značenju *prema, do, ka*, i prijedloga "ala" u značenju *na, nad*, tako da je veoma teško na naš jezik prevesti ovu lingvističku raspravu, pa nam nemojte uzeti za zlo ako ostanete uskraćeni za potpuno razumijevanje ovog dijela teksta.

svome vratiti" (El-En'am, 108). Međutim, Allah, dž.š., kada je želio izraziti obavezivanje, rekao je: "*...i pred Nama će, doista, račun polagati!*" (El-Gašija, 26), i zatim: "*Mi smo dužni da ga saberemo da bi ga ti čitao*" (El-Kijam, 17), kao i: "*Na Zemlji nema nijednog živog bića, a da ga Allah ne hrani*" (Hud, 6), te još mnogo sličnih ajeta.

Neki kažu da, ako se već željelo iskazati ovo značenje, više bi odgovaralo da se upotrijebio prijedlog "ila", koji ima značenje kretanja do krajnje tačke, *do*, a ne prijedloga "ala", koji se koristi za obavezivanje. Zar ne vidiš da je Allah, dž.š., kada je želio ukazati na stizanje, rekao: ﴿إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾ "*Nama će se oni, zaista vratiti i pred Nama će, doista, račun polagati*" (El-Gašija, 25-6), i ﴿إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ﴾ "*Nama će se svi vratiti*" (Lukman, 23), i ﴿ثُمَّ إِلَى رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ﴾ "*Oni će se, na kraju, Gospodaru svome vratiti*" (El-En'am, 108). Međutim, Allah, dž.š., kada je želio izraziti obavezivanje, rekao je: "*...i pred Nama će, doista, račun polagati!*" (El-Gašija, 26), i zatim: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾ "*Mi smo dužni da ga saberemo da bi ga ti čitao*" (El-Kijam, 17), kao i: ﴿وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا﴾ "*Na Zemlji nema nijednog živog bića, a da ga Allah ne hrani*" (Hud, 6), te još mnogo sličnih ajeta.

Neki, opet, kažu da u upotrebi ovog prijedloga "ala" postoji mala tajna, a to je obavještavanje da je pobožnjak na ovome putu *na* uputi, odnosno da slijedi pravu istinu. Allah, dž.š., o vjernicima kaže: ﴿أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ﴾ "*Njima će Gospodar njihov na Pravi put ukazati*" (El-Bekara, 5). Poslaniku, s.a.v.s., rekao je: ﴿فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ﴾ "*...zato se pouzdaj u Allaha, jer ti, doista, slijediš pravu istinu!*" (En-Neml, 79). Allah, neka je moćan i uzvišen, jeste Istina, put je Njegov istina i vjera je Njegova istina, pa ko ustraje na Njegovom putu taj slijedi Istinu i Uputu. Ovo se značenje iskazuje upotrebom prijedloga "ala", i ne bi se moglo iskazati prijedlogom "ila", tako da je u tome ta začuđujuća tajna.

Ako se pitaš kakva je svrha upotrebe prijedloga "ala" ovdje, odnosno kako vjernik može biti uzdignut nad istinom i

na uputi?, reći ću ti da se vjernik uzdiže i uzvisuje tom istinom i uputom, s tim da mora biti u njoj čvrst i da mora ustrajati. Tako se upotrebom prijedloga "ala" ukazuje na njegovo uzdizanje, postojanost i ustrajnost, za razliku od zablude i sumnje, jer kada se govori o sumnji i zabludi, upotrebljava se prijedlog "fi" (*u, unutar*), što ukazuje na to da je onaj koji je slijedi ogrezao u njoj, da je u nju uvučen i da se guši. To potvrđuju riječi Uzvišenog: ﴿فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ﴾ "*Oni se u sumnji svojoj kolebaju*" (Et-Tevba, 45), i ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ﴾ "*A oni koji dokaze Naše poriču gluhi su i nijemi, u tminama su*" (El-En'am, 39), i ﴿فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّى﴾ "*...zato ostavite ove u zabludi njihovoj još neko vrijeme!*" (El-Mu'minun, 54) i ﴿وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾ "*...jer oni mnogo u Kur'an sumnjaju.*" (Fussilet, 45)

Razmisli o Njegovim riječima, neka je uzvišen: ﴿وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ "*Da li smo onda mi ili vi na Pravom putu, ili u očitoj zabludi?*" (Sebe', 24), jer, zaista, put Istine uzdiže onoga ko je slijedi do Uzvišenog i Velikog, a put zablude gura svog sljedbenika u najniže provalije.

O riječima Uzvišenog: ﴿قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ﴾ "'*Ovog ću se puta Ja držati', reče On*" (El-Hidžr, 41) postoji i treće mišljenje, mišljenje El-Kasaija, koji smatra da ove riječi imaju značenje prijetnje i čvrstog obećanja, što se može usporediti s riječima Allaha, dž.š.: ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ﴾ "*...jer Gospodar tvoj je, zaista, u zasjedi*" (El-Fedžr, 14). Također se kaže: "Tvoj put je na meni", ako želimo nekome kazati da nam neće umaći i da je tu nemoćan. Međutim, to ne zaključujemo iz konteksta, niti takvo što daje odgovarajuće tumačenje onome ko bolje razmisli, jer je Allah, dž.š., to rekao odgovarajući Iblisu, koji je kazao: ﴿لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ * إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾ "*...ja ću njima na Zemlji poroke lijepim predstaviti i potrudit ću se da ih sve zavedem, osim među njima Tvojih robova iskrenih*" (El-Hidžr, 39-40), jer njih ne mogu zavesti, niti imam puta da dođem do njih.

Allah, dž.š., potvrdio je to potpuno i obavijestio da je iskrenost Pravi put koji vodi Njemu. Nećeš imati vlasti nad

robovima Mojim koji su na tom putu, jer je to put koji vodi Meni. Iblis nema pristupa tom Putu niti može oko njega kružiti, jer ga Allah čuva i nadzire, tako da Allahov neprijatelj ne može stići do Njegovih sljedbenika.

Neka sada znalac dobro razmisli o svemu iznesenom, neka dobro obrati pažnju na značenje i usporedi ovo mišljenje s druga dva, koje od njih više pristaje navedenim ajetima i koje je bliže kur'anskoj namjeri i stavovima selefa?

U El-Kisaijevom poređenju s riječima Uzvišenog: "*...jer, Gospodar tvoj je, zaista, u zasjedi*" (El-Fedžr, 14) jasno se među njima uočava razlika, u kontekstu i smislu. Jer, pogledaj, kada se želi izreći prijetnja, ne može se reći "...ovog ću se puta ja držati" onome ko ne ide tim putem, jer put osobe koja prijeti ne mora biti ispravan, jer ne prijeti Allahovim Pravim putem. Put na koji ta osoba misli nije ispravan kao što je ispravan Allahov put, a tako nije ispravno ni mišljenje te osobe.

Međutim, onaj ko tumači ovaj ajet kao obavezivanje, tj. da prijedložna sintagma "alejje" ima značenje "prema meni" i da podrazumijeva ispravnost puta i ukazivanje na njega, taj ispravno tumači.

Čuo sam šejhul-islama Tekijjuddina Ahmeda ibn Tejmijju, neka je Allah njime zadovoljan, kako kaže: "Ta dva ajeta imaju isto značenje kao i ajet: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ ۞ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ﴾ *'Mi smo dužni ukazati na Pravi put, i jedino Nama pripada i onaj i ovaj svijet!'*" (El-Lejl, 12-3), a zatim reče: "To su ta tri mjesta u Kur'anu s ovakvim značenjem."

Evo šta ću ja kazati: Većina mufessira, kad se govori o suri "El-Lejl" spominje samo značenje obavezivanja, tj. "*Mi smo dužni razdvojiti uputu od zablude.*" Ima ih koji i u suri "En-Nahl" navode samo ovo značenje, kao El-Begavi, koji u suri "En-Nahl" navodi sva tri značenja, dok El-Vahidi u svom "El-Vasitu" navodi dva značenja. Izbor našeg šejha Ibn Tejmijje jesu stavovi Mudžahida i El-Hasana o sve tri sure.

Dakle, Pravi put je Allahov put. On nas obavještava da taj put vodi prema Njemu, neka je slavljen, kao što smo već naveli, i da je On na tom pravom putu. To značenje imaju dva ajeta u Kur'anu, u surama "Hud" i "En-Nahl". U suri "Hud" Allah, dž.š., kaže: ﴿مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ "*Nema ni jednog živog bića koje nije u vlasti Njegovoj; Gospodar je moj, zaista, na Pravom putu*" (Hud, 56) i u suri "En-Nahl": ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ "*Allah vam navodi kao primjer dvojicu ljudi od kojih je jedan gluhonijem, koji ništa nema i koji je na teretu gospodaru svome, kud god ga pošalje, nikakva dobra ne donese. Da li je on ravan onome koji traži da se pravedno postupa, a i sam je na Pravom putu?*" (En-Nahl, 76). Ove Allahove, dž.š., riječi odnose se na kipove koji ne čuju, ne govore niti razuma imaju, i ta nemoć ide na štetu onoga ko ih obožava, jer je kipu potrebno da ga njegov obožavalac nosi, spušta, postavlja i da mu služi. Kako ga onda izjednačavaju s Allahom, dž.š., Koji naređuje pravednost i vjerovanje u jednog stvoritelja, Koji je svemoguć, Koji govori i Koji je od svega neovisan.

On je na Pravom putu kada govori i kada čini, jer su Njegove riječi iskrene, pravedne, sadrže savjet i uputu, a djela su mu mudrost, pravda, milost i opća korist. Ovo je najvjerodostojnije mišljenje o ajetu, mišljenje koje zastupa većina mufessira. Ako neko i navede kakvo drugo mišljenje, navodi ga kao prvo, a zatim nakon njega navodi ostala mišljenja, kao što je uradio El-Begavi. Bio je potpuno siguran i načinio je svoje mišljenje komentarom ajeta, a zatim je rekao: "El-Kelbi kaže da spomenuti ajet znači: '...ukazuje vam na Pravi put.'"

Ja velim da Njegovo ukazivanje na Pravi put proizlazi iz Njegovog, dž.š., bivanja na Pravom putu, jer On ukazuje i Svojim djelom i Svojom riječju, i na Pravom je putu i djelima i riječima. Ovo mišljenje nije oprečno mišljenju onoga koji kaže: "Zaista je On, neka je slavljen, na Pravom putu."

Rečeno je da je to Božiji poslanik, s.a.v.s., koji naređuje pravednost, i da je on na Pravom putu.

Kažem da je to istina i da ne proturječi prvom mišljenju, jer je i Allah, dž.š., na Pravom putu, a i Njegov Poslanik, pošto on naređuje i radi samo po Allahovoj, dž.š., odredbi i naredbi. Ovim se daje primjer nevjerničkom vođi i upućivaču, kipu koji je nijem i nemoćan da uputi ili da kakvo dobro učini, a i vođi pravovjernih, Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., koji pravdu naređuje i koji je na Pravom putu.[1]

U vezi s prvim stavom u kojem se kaže da je primjer dat i za ono što obožavaju nevjernici i za ono što obožavaju vjernici, mišljenja proizlaze jedno iz drugog. Jedno navodi ovo, drugo ono, a ajet obuhvata i jedno i drugo, a sve je to namijenjeno i vjerniku i nevjerniku. Ovo prenosi Atijja od Ibn Abbasa. Ata kaže: "Nijemi je Ubajj ibn Halef, a oni koji naređuju pravdu su: Hamza, Osman ibn Affan i Osman ibn Mazun."

Moje je mišljenje da ajet obuhvata i to, a i da to nije oprečno stavovima iznesenim prije, jer je Allah, dž.š., na Pravom putu, i Poslanik, s.a.v.s., i sljedbenici Poslanikovi. Nasuprot njih su predmeti obožavanja nevjernika i oni što ih upućuju, nevjernik kao sljedbenik, slijeđeni i obožavani. Neki selefijski učenjaci spominju najvećeg od njih, neki navode upućivača, a

[1] Ovo je najispravnije mišljenje i najviše odgovara značenju ajeta. Allah, dž.š., navodi da je On pomutio razum samo oholim tagutima među mnogobošcima, idolima živim tijelom ali mrtvim srcem i duhom iz redova predvodnika dedžala i gospode koja puk i masu od Allahovog Pravog puta odvraćaju. Oni naređuju nasilje i najveću nepravdu, pozivaju na slijepo oponašanje i ubistvo razumnog i odlikovanog čovječanstva kako bi im uspjelo da od ljudi naprave svoje robove i da zapadnu u veliki širk. Nemoć opet pada na pleća nesvjesnih koji im se pokore, a njihovi izrabljivači uživaju u lahkom životu zato što ih taj nesvjesni puk smatra ljudima od vjere kojima se ne suprotstavlja. Nagovaraju ih na neposlušnost Allahu i Njegovom Poslaniku, s.a.v.s., koji ih pozivaju vjeri Istine koju je Allah, dž.š., objavio, vjeri koja daje dostajanstvo životu i koja naređuje da je samo Allah dostojan obožavanja, i to na način kako je propisao.

neki pak onoga koji im se odaziva i prihvata. Ajet podrazumijeva sve njih, a mnogo je sličnih primjera u Kur'anu.

Što se tiče ajeta u suri "Hud", on obuhvata samo jedno značenje – da je Allah, dž.š., na Pravom putu. On je Najveća istina na Pravom putu, jer su sve Njegove riječi iskrenost, pravednost, uputa, pravda i mudrost: ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾ *"Riječi Gospodara tvoga vrhunac su istine i pravde"* (El-En'ām, 115). Sve što On čini jeste opće dobro, mudrost, milost, pravda i dobrota. Zlo u djela i riječi Njegove ne ulazi, zato što zlo s Pravog puta silazi. Kako bi onda moglo biti zla u djelima Onoga Koji je na Pravom putu, ili u Njegovim riječima? Ono samo biva u djelima onoga ko je s Pravog puta skrenuo.

O dovi Božijeg Poslanika, s.a.v.s.: "Tebi se odazivamo i zbog Tebe smo sretni, u rukama je Tvojim svako dobro, a zla kod Tebe nema" postoji mišljenje na koje ne treba obraćati pažnju, mišljenje koje kaže: "Zlo kojim se Tebi ne može približiti, ili prema Tebi uzdići." Naime, značenje je mnogo uzvišenije od ovog, veće i veličanstvenije, jer su sva Njegova imena lijepa, sva svojstva savršena, sva djela mudrosti, a sve riječi iskrenost i pravda; nemoguće je da zlo prodre u imena Njegova, ili svojstva, djela ili riječi. Usporedi ovo značenje s Njegovim riječima: ﴿إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ *"Gospodar moj je, zaista, na Pravom putu"* i razmisli kako ih je naveo odmah nakon riječi: ﴿إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ﴾ *"Ja se uzdam u Allaha, u moga i vašeg Gospodara!"* (Hud, 56), tj. On je moj Gospodar, neće me ni predati ni napustiti.

On je i vaš Gospodar, neće vam dati nada mnom vlasti niti ćete mi išta moći učiniti. Savjetujemo vam da se Njegove vjere držite i da ništa bez Njegove volje ne činite. Svako je živo biće u Njegovim rukama, ne može se bez Njegovog dopuštenja ni pokrenuti. On svima raspolaže, ali i pored toga što njima raspolaže, što ih pokreće i što određuje njihovu sudbinu – On je na Pravom putu. Sve to čini mudro, pravedno i za dobro svih. I ako vam vlast nada mnom da, u tome je mudrost na kojoj Mu svaka hvala pripada, jer vlast daje Onaj Koji je na Pravom

putu. On ne čini nepravdu i ništa ne radi nepromišljeno, bez mudrosti.

Ovakva biva spoznaja Allaha, dž.š., a ne onakva kakvom je predstavljaju kaderije medžusije[2] i džebrije[3], bez mudrosti, općeg interesa i uzroka. Allah je Taj Koji daje uspjeh.

[2] Kaderije su islamska sekta koja vjeruje da čovjek stvara svoje djelo i da može raditi šta hoće. Medžusije su vatropoklonici. Autor riječima "kaderije medžusije" vjerovatno aludira na Poslanikove, s.a.v.s., riječi: "Kaderije su vatropoklonici ovoga umeta." (Prim. prev.)

[3] Džebrije su islamska sekta koja stoji nasuprot kaderijama i koja negira da čovjek može uraditi neko djelo već je Allah, dž.š., Taj Koji sve radi. Prema njihovom mišljenju čovjek je samo alatka u Božijim rukama. (Prim. prev.)

Uputa pravovjernih i zabluda nevjernika

Onaj ko traži Pravi put, traži nešto što većina ljudi izbjegava, jer dok bude prelazio taj put, pratit će ga nekad krajnja oskudica, a nekad velika snaga. Pošto duše po prirodi osjećaju nelagodnost u samoći i priželjkuju društvo prijatelja, Allah, dž.š., ukazuje na saputnike na ovom putu riječima:

﴿أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاء وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَـئِكَ رَفِيقًا﴾

"Oni koji su poslušni Allahu i Poslaniku bit će u društvu vjerovjesnika, i pravednika, i šehida, i dobrih ljudi, kojima je Allah milost Svoju darovao. A kako će oni divni drugovi biti!" (En-Nisa, 69).

Time sljedbeniku ovog puta pridodaje društvo koje će ga pratiti, one kojima je Allah ukazao blagodati Svoje, kako bi nestalo usamljenosti onoga koji traga za uputom i hodi Pravim putem, kako bi nestalo žala za ljudima njegovog vremena i njegove vrste, te kako bi znao da će mu na tom putu društvo praviti blagodareni ljudi. Zato neka ne uzima za nesreću rastanak od onih koji Pravi put odbijaju, jer oni su manjina po moći, iako su većina po broju. O tome su učenjaci iz prethodnih generacija rekli: "Ti si obavezan putem istine hoditi, i neka ti ne

bude briga mali broj sljedbenika. Kloni se puta laži i ne budi ljubomoran na veliki broj onih koji u propast jure." Svaki put kada osjetiš usamljenost, pogledaj društvo koje je prije tebe tim putem hodilo i trudi se da ih sustigneš, a na druge ne obraćaj pažnju, jer takvi ti kod Allaha neće biti od koristi. Dozivat će te dok svojim putem budeš hodio, ali im se ne okreći, jer čim se okreneš, hvatat će te i zadržavati.

Zbog toga su navedena dva primjera, neka ti budu na pameti:

prvi primjer, neki je čovjek izašao iz kuće i krenuo na namaz, ništa drugo nije namjeravao učiniti. Na putu ga je presreo jedan šejtan u ljudskom obliku, te mu je počeo dobacivati riječi koje su ga srdile. Zaustavio se i odgovorio mu, a zatim se uhvatiše u koštac. Vjerovatno je taj šejtan ljudske vrste bio jači, pa ga je savladao i spriječio da ode u džamiju, sve dok mu namaz ne prođe. A možda je i čovjek bio jači od šejtana, ali se uzrujao zbog toga što će mu izmaći prvi saf i što neće klanjati u džematu, pa se zanio tučom. Ako se okrene za njim, ovaj će izazvati želju u njemu, a možda će mu i snaga duha oslabiti, jer što više bude gledao i znao, više će se uzbuditi i razdražiti. Ali ako ga zanemari, ako bude svoju brigu vodio, te se bojao da mu ne prođe namaz ili da ne protraći vrijeme, neprijatelj mu neće nauditi kako bi htio;

drugi primjer, mužjak gazele brži je od psa, ali kad ga osjeti, okreće se prema njemu i gubi na brzini, tako da ga pas lahko sustiže i hvata.

Šta se namjerava kazati? Spominjanje prijatelja saputnika briše tugu zbog samoće i potiče na odluku da se oni dostignu.

Ovo je jedna od koristi u skrušenoj molitvi: "Bože moj, uputi me među one koje si uputio", odnosno, uključi me u tu skupinu i učini me njihovim prijateljem i saputnikom.

Druga je korist u tome što je to nastojanje i molba da se dobiju Allahove, dž.š., blagodati i Njegovo dobročinstvo koje

je On namijenio onima kojima je dao blagodati. Znači, dao si blagodati u vidu upute onima koje si uputio, to je samo Tvoja blagodat. Podari i meni dio te blagodati i učini me jednim od blagodarenih. To je nastojanje da se dobije Allahovo, dž.š., dobročinstvo.

Treća je korist u riječima onoga koji moli Plemenitog: "Udijeli i meni u skupini onih kojima si udijelio, i poduči me u skupini onih koje si podučio, učini mi dobročinstvo u skupini onih koje si Svojim dobročinstvom obuhvatio."

Pravi je put najuzvišenija težnja vjernika

Pošto je dova Allahu, dž.š., za uputu na Pravi put najuzvišenija težnja, i stremljenje tome najčasniji dar, Allah je Svoje robove poučio načinu na koji se upućuje dova. Naredio im je da pred Njega iznesu hvalu i zahvalu, da Ga slave, a zatim je naveo njihovo robovanje i vjerovanje u jednog Boga. To su dva sredstva kojima se postiže cilj, tj. nastojanje da se postigne Allahovo zadovoljstvo spominjanjem Njegovih imena i svojstava, te priznanje robovanja Allahu, dž.š. Ako se ta dva sredstva upotrijebe, dova se ne odbija. Podržavaju ih još dva sredstva koja se navode u dva hadisa o "najveličanstvenijem imenu", a oba ih prenosi Ibn Hibban u svojoj sahih-zbirci. Također ih prenose Ahmed i Et-Tirmizi.

Prvi je hadis koji prenosi Abdullah ibn Burejd od svoga oca, koji je rekao: "Vjerovjesnik, s.a.v.s., čuo je nekog čovjeka kako uči dovu koja glasi: 'Bože moj, molim te time što svjedočim da si ti Allah osim Koga drugog boga nema, Jedini, Utočište svakom, Koji niti je rodio niti je rođen i Kome niko ravan nije', pa je rekao: 'Tako mi Onog u Čijoj je ruci moja duša, zamolio je Allaha najveličanstvenijim imenom kojim, kada se pozove, odgovori, a kad se za nešto zamoli, podari.'" Et-Tirmizi kaže da

je hadis vjerodostojan. To je postizanje Allahovog zadovoljstva priznavanjem Njegove jednoće, svjedočenjem da je On Jedini Bog, potvrđivanjem Njegovih svojstava, na što ukazuje prizivanje Njegovim imenom "Es-Samed" (Utočište svakom), kao što reče Ibn Abbas: "Najznaniji, Čije je znanje savršeno, Najmoćniji, Čija je moć potpuna", a u drugom predanju. "On je Gospodar u kojem su sve vrste gospodstva savršene." Ebu Va'il veli: "On je Gospodar, Čije je gospodstvo potpuno", a Se'id ibn Džubejr: "On je savršen u svim Svojim svojstvima, djelima i riječima", negirajući svako poređenje s Njim riječima: *„...i niko Mu ravan nije."* Ovo je tumačenje vjerovanja ehli-sunneta. Približavanje Njemu vjerovanjem i svjedočenjem da je On Jedini Bog, također je "najveličanstvenije ime".

Drugi hadis prenosi Enes, a u njemu stoji da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., čuo nekog čovjeka kako uči dovu: "Bože moj, molim Te time što Tebi svaka hvala pripada, nema boga osim Tebe, Svemilosnog, Stvoritelja nebesa i Zemlje, Uzvišenog i Plemenitog; o Živi, o Vječni", pa je rekao: "Zaista je zamolio Allaha Njegovim najveličanstvenijim imenom."[4] Allahu se, dž.š., uistinu, približava Njegovim imenima i svojstvima.

Sura El-Fatiha obuhvata oba sredstva, i približavanje hvalom i pohvalom, i priznavanje robovanja Allahu, dž.š., i Njegove jednoće. Zatim dolazi dova u kojoj se traži najvažnije, želja koja daje najveći uspjeh – uputa, ali tek nakon ova dva sredstva. Ko na ovaj način čini dovu zaslužuje da mu bude uslišena.

Primjer za ovo jeste dova Božijeg Poslanika, s.a.v.s., koju je učio kada bi ustajao klanjati noćni namaz. Navodi ga Buhari svome *Sahihu* u hadisu koji prenosi Ibn Abbas, a glasi: „Bože moj, Tebi pripada svaka hvala, Ti si svjetlost nebesa i Zemlje i onoga što je na njima. Tebi svaka hvala pripada, Ti od Koga i nebesa i Zemlja ovise, a i ono što je na njima. Tebi svaka hvala pripada, Ti si Istina, Tvoje je obećanje istina, susret s Tobom

[4] Hadis prenose Tirmizi, Ebu Davud i drugi.

istina je, i Džennet, i Džehennem, i vjerovjesnici, i Sudnji dan i Muhammed istina su. Tebi se pokoravam, u Tebe vjerujem, u Tebe se uzdam i na Tebe oslanjam. U Tvoje se ime borim i kod Tebe presudu tražim. Oprosti mi što uradih i što ću uraditi, što zatajih i javno uradih, Ti si moj Bog, nema boga osim Tebe." Znači, obratio Mu se hvalom, zahvalom i priznavanjem robovanja, a zatim je zatražio oprost.

Božija jednoća (tevhid)

U ovom poglavlju govori se o tri vrste Božije jednoće (*tevhid*) koje navodi sura El-Fatiha, a koje su potvrdili svi poslanici, s.a.v.s.

U osnovi imamo dvije vrste poimanja Božije jednoće: jednoću u znanju i vjerovanju i jednoću u volji i namjeri. Prvi se naziva *et-tevhid el-ilmi* (jednoća znanja), a drugi *et-tevhid el-kasdi el-iradi* (jednoća namjere i volje). Prvi naziv veže se za znanje i spoznaju, a drugi za cilj i želju. Druga vrsta ima dvije podvrste: jednoću u vlasti (*er-rububijje*), i jednoću u božanstvenosti (*el-ilahijje*). To su ukupno tri vrste.

Jednoća znanja ima polje djelovanja u dokazivanju savršenih svojstava, negiranju svakog poređenja, odbijanju svake mahane i nedostatka. Na to ukazuju dvije stvari: sažetost i detaljnost.

Sažetost podrazumijeva dokazivanje da hvala pripada samo Njemu, neka je slavljen, a detaljnost navođenje veze između božanstvenosti i Njegova gospodarenja svime, te između milosti i vladanja. Iz skupine Allahovih, dž.š., imena i svojstava navode se ova četiri.

Pripadanje hvale Allahu, dž.š., podrazumijeva pohvalu Onoga Koji se hvali Svojim savršenim svojstvima, uzvišenim atributima, uz ljubav prema Njemu, zadovoljstvo Njime i pokornost Njemu. Ne pripisuje istinsku hvalu onaj ko poriče svojstva Hvaljenog, i ko odbija pokornost i ljubav prema Njemu. Što se više svojstava savršenstva Hvaljenog navede, hvala će biti potpunija, a, samim tim, koliko se uskrati na tim svojstvima, hvala biva srazmjerno nepotpuna. Zbog toga je izraz "sva hvala pripada Allahu, dž.š." potpuniji od svih ostalih, jer obuhvata mnoga savršena svojstva. Zato niko od Njegovih stvorenja ne može pobrojati hvale što Mu pripadaju. Njegova su svojstva savršena, atributi uzvišeni i samo ih On može nabrojati.

Iz tog razloga Allah, dž.š., pokudio je božanstva nevjernika, ukazao na njihove nedostatke nepostojanjem savršenstva u njima. Osramotio ih je time što ona niti čuju niti vide, ne govore, ne upućuju, ne koriste, štetu ne nanose. To je svojstvo božanstva džehmija,[5] svojstvo kojim je Allah, dž.š., osramotio idole, a oni su ga Njemu pripisali. Neka je Uzvišeni iznad svega što govore nasilnici i nevjernici. Allah, dž.š., navodi kazivanje o Svom prijatelju Ibrahimu, a.s., kada se raspravljao sa svojim ocem: ﴿يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لاَ يَسْمَعُ وَلاَ يُبْصِرُ وَلاَ يُغْنِي عَنكَ شَيْئًا﴾ "*O oče moj, zašto se klanjaš onome koji niti čuje niti vidi, niti ti može od ikakve koristi biti*" (Merjem, 42). Da je Ibrahimov Bog imao isto svojstvo i bio iste vrste, Azer bi mu rekao: "Taj tvoj Bog je isti, kako onda možeš nijekati mog boga? Međutim, i pored svog širka, bolje je spoznao Allaha, dž.š., od džehmija. Također i nevjernici iz plemena Kurejš, i pored njihovog pripisivanja Allahu, dž.š., druga, priznavali su svojstva Stvoritelja, dž.š., i Njegovu uzvišenost nad stvorenjima. Allah, dž.š., kaže:

﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِن بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلاً جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْاْ أَنَّهُ لاَ يُكَلِّمُهُمْ وَلاَ يَهْدِيهِمْ سَبِيلاً اتَّخَذُوهُ وَكَانُواْ ظَالِمِينَ﴾

[5] Džehmije su sekta koja je specifična po negiranju Allahovih, dž.š., svojstava i prolaznosti Dženneta i Džehennema. (Prim. prev.)

"I narod Musaov, poslije odlaska njegova, prihvati od nakita svoga kip teleta koje je rikalo. Zar nisu vidjeli da im ono ne govori i da ih Pravim putem ne vodi? Oni ga prihvatiše i prema sebi se ogriješiše" (El-E'raf, 148).

Da je i Bog svih stvorenja takav, oni se ne bi ukoravali, niti bi se navodili dokazi za lažnu božanstvenost njihovih idola.

Ako bi neko rekao: „Pa i Allah, dž.š., ne razgovara sa Svojim robovima?", odgovor bi bio: naprotiv, naravno da je razgovarao. S nekima je Allah, dž.š., razgovarao iza perde, a s nekima bez ikakva posrednika, kao što je primjer s Musaom, a.s. Nekome se obraćao posredstvom Svoga poslanika meleka. Posljednje se odnosi na vjerovjesnike. Allah se obratio i ostalim ljudima na jezicima Svojih poslanika. Objavio je Svoj govor koji su im prenijeli poslanici. Rekli su im: "Ovo je Allahov govor kojim nam se obratio i za koji nam je naredio da ga moramo prenijeti." Tu selefije nalaze uporište za svoju tvrdnju da je onaj ko zaniječe Allahovu, dž.š., moć govora, time zanijekao i poslanstvo svih poslanika, jer činjenica je da su oni poslani da prenesu govor kojim se Allah, dž.š., obratio Svojim robovima, tako da ako ne bi bilo Njegovog, dž.š., govora, ne bi bilo ni poslanstva. Kaže Uzvišeni u suri "Ta-Ha" o Samiriji:

﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلاً جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ * أَفَلا يَرَوْنَ أَلاَّ يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلاً وَلا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلا نَفْعًا﴾

"...pa im izlio tele koje je davalo glas kao da muče, i oni su onda rekli: 'Ovo je vaš bog i Musaov bog, on ga je zaboravio!' Zar oni nisu vidjeli da im ono ni riječi ne odgovara i da od njih ne može nikakvu nevolju otkloniti niti im ikakvu korist pribaviti?" (Ta-Ha, 88-9).

Polemika je bila i oko govora i razgovora. Rekao je Allah, dž.š.:

﴿وَضَرَبَ اللهُ مَثَلاً رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لاَ يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى مَوْلاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لاَ يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾

"Allah vam navodi kao primjer dvojicu ljudi od kojih je jedan gluhonijem, koji ništa nema i koji je na teretu gospodaru svome, kud god ga pošalje, nikakva dobra ne donese. Da li je on ravan onome koji traži da se pravedno postupa, a i sam je na Pravom putu?" (En-Nahl, 76).

Učinio je nepostojanje svojstva govora uzrokom neispravnosti božanstvenosti. Logična stvar, jasna zdravom razumu i poznata iz nebeskih objava jeste to da onaj ko ne posjeduje savršena svojstva ne može biti Bog, Onaj Koji svime upravlja, Gospodar, nego je ponižen i osramoćen nedostatkom. Takvom hvala ne pripada, ni na ovom ni na onom svijetu. Hvala i na dunjaluku i na ahiretu pripada Onome Koji ima savršena svojstva, atribute uzvišenosti zbog kojih i zaslužuje hvalu. Zbog toga selefije svoje knjige koje su napisali o sunnetu, dokazivanju svojstava Gospodara i Njegove uzvišenosti nad robovima nazivaju tevhidom, priznavanjem jednoće Boga. Nijekanje i poricanje navedenog, te nevjerovanje u njega smatra se poricanjem i nijekanjem Stvoritelja. Priznavanje Njegove, dž.š., jednoće smatra se samo potvrđivanje svojstava Njegove savršenosti i udaljavanje od bilo kakvog poređenja nečega ili nekoga s Njime. Muattile[6] su negiranje svojstava i poricanje da ih Stvoritelj ima učinili tevhidom, a potvrdu da bi ih i mogao imati učinili su uspoređivanjem, personificiranjem i raznim nadodavanjem. Nazvali su laž istinom priželjkujući je i smatrajući je ukrasom, a istinu su nazvali lažju, bježeći od nje. Većina ljudi gleda površno, nemaju kritičare koji bi im uputili pravu kritiku.

﴿مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا﴾

"Kome Allah ukaže na Pravi put, on će Pravim putem ići, a koga u zabludi ostavi, ti mu nećeš naći zaštitnika koji će ga na Pravi put uputiti" (El-Kehf, 17).

[6] Muattile su sekta koja, da bi izbjegla poistovjećivanje Stvoritelja sa stvorenjima, negira Allahova svojstva. (Prim.prev.)

Hvaljenom se naravno ne upućuju hvale bez razloga ili šutnje, osim ako se ne radi o negiranju mahana i nedostataka koje služi za dokazivanje njima suprotnih svojstava savršenosti. U protivnom, samo negiranje svojstava ne može sadržavati hvalu, zahvalu niti savršenstvo.

Također postoji i hvala koju Allah upućuje samome Sebi zbog toga što nema sina, podrazumijevajući time savršenstvo Njegove osobine da je On utočište svakom, savršenstvo Svoje neovisnosti i vlasti, te da se sve Njemu pokorava. Uzimanje bi sina sve negiralo, kao što Allah, dž.š., kaže:

﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

"Oni govore: 'Allah je Sebi uzeo dijete!' Hvaljen neka je On! On ni o kome ovisan nije! Sve što je na nebesima i na Zemlji Njegovo je!" (Junus, 68)

Uzvišeni Sebe hvali i time što nema ortaka, podrazumijevajući time da je Sam u gospodnjoj moći i božanstvenosti i jedinstven u svojstvima savršenstva, kojima se niko drugi ne odlikuje, čime bi Mu bio ortakom. Da ih učini nepostojećim, svako bi živo biće od Njega bilo savršenije, jer ono što postoji savršenije je od onog što ne postoji.

Zbog toga Allah, dž.š., ne hvali Sebe lišenošću bilo čega, osim ako time ne podrazumijeva potvrđivanje savršenstva. Sebe hvali time što umrijeti neće, ukazujući time na savršenost Svog života. Pripisuje Sebi hvalu zbog toga što Ga ni san ni drijemež ne obuzima, ukazujući time na savršenstvo postojanosti, i zato što Njegovom znanju ne može ni trunka ičega promaći ni na Zemlji ni na nebesima, ni manje ni više od toga, jer je Njegovo znanje savršeno i sveobuhvatno. Odaje sebi pohvalu i time što nikom nepravdu ne čini, zbog savršenstva Svoje pravednosti i dobročinstva, zatim time što pogledi do Njega ne dosežu, zbog savršenstva Njegove veličanstvenosti. Vidi se, ali se ne doseže pogledom, On je poznat, ali ga naše znanje ne obuhvata. Negiranje viđenja ovdje nije savršenstvo, zato što se

ne vidi ono što ne postoji, i zato što nema savršenstva u onome što se ne vidi. Savršenstvo je samo u tome što Ga pogled ne obuhvata niti do Njega dopire zbog veličanstvenosti Njegova bića i Njegove uzvišenosti nad dosezanjem Njegovih stvorenja. Pripisuje Sebi hvalu i zbog nemogućnosti zaborava i nemara, zbog savršenstva Svoga znanja.

Svakim negiranjem u Kur'anu Allah, dž.š., pripisuje Sebi hvalu, jer time ili potvrđuje Svoje savršenstvo, ili navodi dokaz protiv nesavršenih svojstava koja Njemu ne pripadaju.

Saznao si da hvalu prati potvrđivanje svojstava savršenstva, te da je njihovo poricanje ujedno i poricanje hvale koja Njemu pripada. Negiranje zahvale podrazumijeva priznavanje onoga što je suprotno tome.

Način na koji Allah, dž.š., hvali Sebe (tevhid el-esma' ve es-sifat)

Ovim se podrazumijeva jednoća Allahovih imena i svojstava.

Što se tiče pet Njegovih imena, Allah, Rabb (Gospodar), Er-Rahman (Milostivi), Er-Rahim (Samilosni), El-Malik (Vladar), koja ukazuju na to da hvala pripada Njemu, o njima se može govoriti s dva aspekta.

Prvi je da imena Gospodara, neka je slavljen i uzvišen, ukazuju na svojstva Njegova savršenstva, jer su iz njih izvedena, tako da su u isto vrijeme i imena i svojstva. Samim tim bivaju i lijepa, jer da su samo riječi bez značenja, ne bi bila lijepa, niti bi ukazivala na hvalu i savršenstvo, a i bilo bi dozvoljeno staviti imena koja izražavaju kaznu i srdžbu na mjesto milosti i dobročinstva. Tako bi se govorilo: "Bože moj, nepravdu sam sebi učinio, pa mi oprosti, zaista si ti Onaj Koji kažnjava, i podari mi, jer si ti Onaj Koji štetu nanosi i uskraćuje", i tome slično.

Negiranje značenja Njegovih lijepih imena smatra se jednim od najvećih nevjerstava. Kaže Allah, dž.š.: ﴿وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ "*...a klonite se onih koji iskreću Njegova*

imena – kako budu radili, onako će biti kažnjeni!" (El-E'raf, 180), jer, ako ona ne bi ukazivala na značenja i svojstva, ne bi se o njima u Kur'anu govorilo, niti bi On bio njima opisan. Međutim, Allah o Sebi kazuje pomoću njih, potvrdio ih je Svojima, a i Poslanik, s.a.v.s., pripisao ih je Njemu. Allah, dž.š., kaže: ﴿إِنَّ اللهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو﴾ "*...opskrbu daje jedino Allah, Moćni i Jaki!*" (Ed-Darijat, 58). Znaj da je Jaki jedno od Njegovih imena, a ima značenje onoga koji se karakteriše snagom. Također i Njegove riječi: ﴿فَلِلَّهِ﴾ "*...u Allaha je sva moć*" (Fatir, 10), a moćan je onaj kome pripada moć. Da Mu snaga i moć ne pripadaju, ne bi se nazvao Jakim i Moćnim. Dokaze za to imamo i u ajetima: ﴿أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ﴾ "*... objavljuje ono što jedini On zna*" (En-Nisa, 166); ﴿فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللهِ﴾ "*...onda znajte da se on objavljuje samo s Allahovim znanjem*" (Hud, 14); ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾ "*...a od onoga što On zna – drugi znaju samo onoliko koliko On želi.*" (El-Bekara, 255)

U jednom vjerodostojnom hadisu prenosi se da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: "Zaista Allah ne spava, niti Mu priliči da spava, On udjeljuje, nekad manje, nekad više, zna za djelo koje se uradi noću prije nego što svane dan i za djelo urađeno danju prije nego što padne noć, Njegova je perda svjetlost, ako bi se otkrila, veličanstveni sjaj Božijeg lica spalio bi svako stvorenje do koga bi Njegov pogled dosegao."[7] Ovim potvrđuje izvor iz kojeg je izvedeno ime "Basir" – Onaj Koji sve vidi.

U Buharijevoj zbirci navodi se hadis od Aiše, r.a.: "Hvala pripada Allahu, Čiji sluh sve glasove obuhvata."

U njegovoj zbirci naveden je i hadis istihare: "Bože moj, molim Te za pravu odluku, da mi je Svojim znanjem ukažeš, i molim Te da Svojom moći presudiš."

Allah dž.š. rekao je Musau: ﴿إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي﴾ "*'O Musa', reče On, 'Ja sam tebe odlikovao nad ostalim svijetom poslanstvom Svojim i govorom Svojim'*" (El-E'raf, 144), što znači da On zaista govori.

[7] Hadis prenosi Muslim u svome *Sahihu*.

On je Veličanstveni, Kome pripada veličina, kako se navodi u hadisu Božijeg Poslanika, s.a.v.s.: "Allah, dž.š., kaže: 'Veličanstvenost je Moj ogrtač, a gordost Moj plašt.'"[8] On je Mudri, Kome pripadaju sve odluke: ﴿فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ﴾ *"Odluka pripada jedino Allahu, Uzvišenom i Velikom"* (El-Mu'min, 12). Sva muslimanska ulema slaže se da ako se neko zakune Allahovim, dž.š., životom, sluhom, vidom, snagom, moći ili veličinom, povlači odgovornost za tu svoju zakletvu, jer su to svojstva Njegovog savršenstva iz kojih su izvedena imena.

Također, da Njegova imena ne sadrže značenja i svojstva, ne bi obavijest o Njemu došla u vidu radnji, i ne bi se govorilo: čuje i vidi, zna, gospodari i želi. Potvrđivanje sprovođenja svojstava način je potvrđivanja samih svojstava, jer da ne postoji osnov svojstva, nemoguća bi bila i njihova realizacija.

Isto tako, kada Njegova imena ne bi sadržavala značenja i svojstva, bila bi beznačajna, poput pukih imena koja ne obuhvataju smisao pojma za koji se upotrebljavaju. Tako bi sva bila ista, i ne bi bilo razlike u onome na što ukazuju. To je ozbiljno protivljenje i jasna potvora, jer onaj ko bi izjednačio značenje imena "Svemoćni" sa značenjima imena "Onaj Koji sve čuje i sve vidi"; ili ime "Onaj Koji prima pokajanje" sa značenjem naziva "Onaj Koji kažnjava"; ili ime "Onaj Koji daje" sa značenjem imena "Onaj Koji uskraćuje" zaista bi se suprotstavio zdravom razumu, jeziku i prirodi.

Znači, nijekanje značenja Njegovih imena spada među najveća nevjerstva. Postoji mnogo vrsta nevjerovanja, a ovo je jedno od njih.

Drugo, nazivanje idola tim imenima, kao što ih nazivaju božanstvima. Ibn Abbas i Mudžahid kažu: "Oni upotrebljavaju Allahova, dž.š., imena u neprikladnom značenju, nadjeli su ih svojim idolima, dodavali i oduzimali. Izveli su ime El-Lat iz imena Allah, ime El-Uzza iz imena El-Aziz (Moćni), El-

[8] Hadis prenosi Muslim.

Mana iz El-Mannan (Darežljivi)." Prenosi se od Ibn Abbasa da kur'anske riječi "oni ne vjeruju u Njegova imena" znače "iznose laži o njima". Ovo je tumačenje koje se zasniva na značenju riječi.

Nevjerovanje je u njih, ustvari, mijenjanje onog što u suštini jesu, pridodavanje značenja koja im ne pripadaju i izbacivanje njihovih pravih značenja. To je suština te vrste nevjerstva. Ko postupi tako iznio je laž na Allaha, dž.š., jer Ibn Abbas tumači takvo nevjerstvo lažju, ili time da je laž cilj onoga koji ne vjeruje u Allahova, dž.š., imena. Onaj ko pripiše njihovim značenjima ono što im ne pripada i predstavi ih kao nešto što nisu odvojio ih je od ispravnosti i istine, i to bi bila suština nevjerstva.

Nevjerovanje se ogleda ili njihovim poricanjem i nijekanjem, ili poricanjem i nijekanjem njihovih značenja, ili iskrivljavanjem onoga što jesu i odvajanjem od istine lažnim tumačenjima, ili nadijevanjem tih imena stvorenjima, kako rade oni koji vjeruju u sjedinjenje. Učinili su ih imenima ovog svijeta, i pohvalnim i prezrenim, a njihov je vođa čak rekao: "On se naziva svakim imenom pohvaljenim od razuma, vjere i običaja, a i svakim imenom prezrenim od razuma, vjere i običaja." Neka je uzvišen Allah nad onim što nevjernici o Njemu govore.

Ukazivanje pet lijepih imena na bit i svojstva

Drugi je osnov to da bilo koje od Allahovih, dž.š., lijepih imena kako ukazuje na bit i svojstvo iz kojeg je izvedeno zbog slaganja s njima, isto tako ukazuje na njega putem obuhvatnosti i imanentnosti. Ukazuje na svojstvo na osnovu obuhvatnosti, a također i na bit, odvojenu od svojstva. Ukazuje, neizostavno, i na drugo svojstvo na osnovu imanentnosti, jer ime "Es-Semi'", Onaj Koji sve čuje, ukazuje na bit Gospodara i na Njegov sluh, na osnovu podudarnosti, ali i na bit, posebno, i na sluh, posebno, na osnovu obuhvatnosti.

Također ukazuje na ime "Živi", i na svojstvo života na osnovu imanentnosti.[9] Takav je slučaj i sa svim ostalim Njegovim imenima i svojstvima. Međutim, ljudi se razlikuju u poznavanju onoga šta se podrazumijeva, a šta ne podrazumijeva. Otuda potječe razilaženje u mnogim imenima, svojstvima i propisima. Onaj ko zna da je sloboda volje neophodna za život, da su vid i sluh neophodni za potpun život, te da su ostala svojstva potpunosti nešto što normalan život podrazumijeva potvrđuje Gospodarevim imenima, Njegovim svojstvima i djelima ono što niječe neko ko ne poznaje sva ta podrazumijevanja, i ko ne poznaje suštinu života i šta sve podrazumijeva, kao i ostala svojstva.

Ime "El-Azim", Veličanstveni, podrazumijeva stvari koje negira onaj ko ne zna za Allahovu veličanstvenost i sve što ona obuhvata.

Isti je slučaj i s imenima "El-Alijj", Uzvišeni, i "El-Hakim", Mudri, te i sa svim drugim imenima. Ime "Uzvišeni" podrazumijeva apsolutnu uzvišenost, s bilo koje tačke gledišta, jer Njemu pripada uzvišenost u svim pogledima: uzvišenost moći, uzvišenost potčinjavanja i uzvišenost biti. Tako onaj koji niječe uzvišenost biti niječe i sve drugo što ime "Uzvišeni" obuhvata.

Tako i ime "Ez-Zahir", Onaj Koji je vidljiv, podrazumijeva na osnovu imanentnosti sljedeće: da iznad Njega nije ništa, kako kazuje hadis Vjerovjesnika, s.a.v.s.: "Ti si Onaj, Koji je vidljiv, iznad Tebe ništa ne postoji", jer je On nad svim. Tako onaj ko poriče da je Allah, dž.š., iznad svega, time poriče i sve drugo što ime "Ez-Zahir" znači. Ne bi bilo ispravno razumijevati da "Ez-Zahir" znači: neko kome pripada samo premoć, kao što se kaže: zlato je iznad srebra, biser je iznad stakla, tj. ima veću vrijednost, jer se ta premoć veže za vanjštinu, a često

[9] Autor se na ovom mjestu koristi teorijom označavanja (dalāla) kakvu je poznavala arapska logika. Prema toj teoriji odnos između označitelja i označenog može počivati na odnosu podudarnosti (mutabeka), obuhvatnosti (tedammun) i imanentnosti (iltizam). (Prim. prev.)

biva da je ono što je ispod vrednije od onog što je iznad. Ne bi bilo ispravno ni kazati da ovo ime znači samo pokazivanje premoći u potčinjavanju i nadvladavanju, iako je Allah, dž.š., iznad svega i kada je to u pitanju, jer bi to bilo u suprotnosti s Njegovim imenom "El-Batin", Onaj Koji je nevidljiv, kao što bi u suprotnosti bilo ime "El-Evval", Onaj prije Koga ništa nema, s imenom "El-Ahir", Onaj nakon Koga ništa ne postoji, ako bi se gledala odvojeno.

Ime "El-Hakim", Mudri, podrazumijeva potvrđivanje da Njegova djela imaju precizne ciljeve koji zaslužuju svaku hvalu i da sve stvari postavlja na svoja mjesta, na najljepši način. Poricanje bi ovoga ujedno bilo i poricanje ovog imena i svega što se na to ime odnosi. Ovo se odnosi i na sva ostala Allahova lijepa imena.

Ukazivanje imena "Allah" na ostala imena i svojstva

Ako su ustanovljena ova dva osnova, tada ime "Allah" ukazuje na sva lijepa imena i na sva uzvišena svojstva na tri načina. Samim tim ono ukazuje na Njegovu božanstvenost koja se podrazumijeva potvrđivanjem da svojstva božanstvenosti pripadaju Njemu uz negiranje suprotnih svojstava.

Svojstva su božanstvenosti, ustvari, svojstva savršenosti, nemoguće ih je s bilo čime poreditи i daleko su od ikakve mahane i nedostatka. Zbog toga Allah, dž.š., ovom veličanstvenom imenu pridodaje sva ostala lijepa imena. Uzvišeni kaže: ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا﴾ "*Allah ima najljepša imena, i vi Ga zovite njima*" (El-E'raf, 180), i kaže se: "Milostivi, Samilosni, Sveti, Onaj Koji je bez nedostatka, Moćni, Mudri" pripadaju skupini Allahovih imena, a ne kaže se da "Allah" pripada skupini imena "Milostivog", ili imena "Moćnog" itd.

Znaj da Njegovo ime Allah podrazumijeva sva značenja lijepih imena i ukazuje na njih na obuhvatan način. Njegova su lijepa imena objašnjenje i prikaz svojstava božanstvenosti iz kojih je izvedeno ime "Allah", a ime "Allah" ukazuje na to da se On uzima za Boga i da se Njemu čini ibadet, da Ga

stvorenja obožavaju iz ljubavi, veličanjem i pokoravanjem, te da se Njemu obraćaju za potrebe i pomoć. To podrazumijeva savršenstvo Njegovog gospodstva i milosti, te vlasti i hvale. Njegova božanstvenost, gospodarenje svime, milost i vlast neophodna su svojstva Njegovog savršenstva jer ih je nemoguće ustvrditi nekome ko nije živ, ko ne čuje, ne vidi, ko nije moćan, ko ne govori, ko ne radi ono šta hoće i ko nije mudar pri svojim postupcima.

Svojstvima uzvišenosti i ljepote odlikuje se ime "Allah".

Svojstvima radnje, moći, samostalnosti pri nanošenju štete i koristi, davanju i uskraćivanju, realizacije htijenja, potpune moći, vođenjem brige o stvorenjima, odlikuje se ime "Er-Rabb", Gospodar.

Svojstva dobročinstva, dobra, samilosti, darežljivosti, blagosti i brižnosti odnose se ponajprije na ime "Er-Rahman", Milostivi, ponovo obavijestivši o potvrđivanju svojstva, njegovog utjecaja i veze s onim na šta se odnosi.

"Er-Rahman" je Onaj Čije je svojstvo milost, znači Milostivi, a "Er-Rahim" je Onaj Koji je samilostan prema Svojim robovima. Zato Allah, dž.š., kaže: ﴿وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾ "*On je prema vjernicima samilostan*" (El-Ahzab, 43), i: ﴿إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ "*...jer je On prema njima blag i samilostan*" (Et-Tevba, 117). U ajetima nije upotrijebljeno ime "Er-Rahman", nije rečeno da je milostiv prema robovima Svojim, niti da je milostiv prema vjernicima, iako je ime "Er-Rahman" oblik koji ukazuje na širinu značenja ovog svojstva.

Zar ne vidiš kako govore: „gadban" (gnjevan), isti oblik kao i „rahman", za nekog ko je ispunjen srdžbom, i „nedeman", ko se mnogo kaje, "hajran", ko je veoma zbunjen, "sakran", za pijanicu, "lahfan", koga je žalost ophrvala. Taj oblik ukazuje na široko značenje i obuhvatnost. Zbog toga se Njegovo uzdizanje na Arš često vezuje za ovo ime, kako Allah, dž.š., kaže: ﴿الرَّحْمَٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ﴾ "*Milostivi se na Arš uzdigao* (Ta-Ha, 5), ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾

﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ "*a onda se na Arš uzdigao; On je Milostivi*" (El-Furkan, 59). Na Svoje se prijestolje uzdigao imenom Milostivi, jer Njegovo prijestolje obuhvata sva stvorenja i darežljivo je prema njima, a i milost ih obuhvata i u njenom su okrilju, što potvrđuju riječi Uzvišenog: ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ "*...a milost Moja obuhvata sve*" (El-E'raf, 156). Uzdigao se nad najvećim stvorenjima Svojim sveobuhvatnim svojstvima, zbog čega Njegova milost obuhvata sve. U vjerodostojnom hadisu koji Ebu Hurejra prenosi od Vjerovjesnika, s.a.v.s., stoji:

لَمَّا قَضَى اللهُ الْخَلْقَ، كَتَبَ فِي كِتَابِهِ، فَهُوَ عِنْدَهُ مَوضوعٌ علَى الْعَرْشِ: إِنَّ رَحْمَتِي تَغْلِبُ غَضَبِي.

"Kada je Allah, dž.š., odredio stvaranje, zapisao je to u Knjizi koja stoji kod Njega na Aršu, ili koja je kod Njega na Aršu: 'Zaista Moja milost prevladava Moju srdžbu.'"[10]

Razmisli o tome kako se za Kur'an kaže da je milosti (rahmet) i o tome kako se milost stavlja kod Njega na Arš, a zatim to usporedi s Njegovim, dž.š., riječima: „*Milostivi se na Arš uzdigao*" i: „*...a onda se na Arš uzdigao; On je Milostivi i upitaj o Njemu onoga ko zna*" (El-Furkan, 59). Otvorit će ti se veličanstvena vrata spoznaje Gospodara, neka je slavljen i uzvišen, osim ako ti ih ne zatvore odricanje Allahu, dž.š., Njegovih svojstava (ta'til i tedžehhum).

Svojstva pravednosti, udjeljivanja i neudjeljivanja, spuštanja i podizanja, davanja i zabranjivanja, uzdizanja i ponižavanja, potčinjavanja i vladanja, pripadaju imenu "El-Malik", Vladar. Odlikovao ga je vladanjem na Sudnjem danu, a to je pravedno dodjeljivanje nagrade ili kazne zato što će vlast tog dana pripadati samo Njemu, i zato što je to Dan istine, zato što je sve prije toga kratko kao čas, zato što je cilj i što svi dunjalučki dani idu prema njemu.

[10] Hadis prenosi Buhari.

Veza stvaranja i odredbe s Njegovim imenima „Allah – Er-Rabb – Er-Rahman“

Obrati pažnju na vezu između stvaranja i odredbe i tri imena: Allah, Gospodar i Milostivi. Kako je iz njih nastalo stvaranje, odredba, nagrada i kazna? Kako su se stvaranje i skupina tih imena spojili, jer postoje i veza i razlika između njih.

Imenu "Gospodar" pripada nešto što spaja sva stvorenja, jer je On Gospodar i Stvoritelj svega, Svemoćni nad njima i ništa ne izlazi iz okvira Njegovog gospodstva. Sve što je na nebesima i na Zemlji robuje Njemu, u Njegovoj je vlasti i Njemu je potčinjeno. Spojili su se pod svojstvom Njegove moći, ali su se podijelili u priznavanju svojstva božanstvenosti. Samo Njega Bogom smatraju sretni, pokorni su jer je On Allah, osim Koga drugog boga nema. Obožavanje i pouzdanje, nada i strah, ljubav i pomoć, tajne i potajno strahovanje, poniznost i pokornost, sve pripada samo Njemu.

Ljudi su se ovdje podijelili i nastale su dvije skupine: skupina mnogobožaca, koja će u vatru, i skupina onih koji u jednog Boga vjeruju i koji će ući u Džennet.

Objavljivanje i uspostava vjere i zakona, naredbe i zabrane, proizlaze iz svojstva božanstvenosti (ilahijje), a stvaranje, činjenje novog, uređenje i djelo pripadaju svojstvu gospodarenja svim (rububijje). Nagrada i kazna, Džennet i Džehennem odlikuju svojstvo Vladara. On je Vladar Sudnjeg dana, naredio im je da Njega za Boga uzimaju, pomogao im je, dao im uspjeh, uputio je neke, a neke u zabludu odveo Svojom moći. Nagradio ih je i kaznio Svojom vlašću i pravednošću. Svaka od navedenih stvari neraskidiva je od drugih.

Što se tiče milosti, ona je vezivanje, uzrok koji stoji između Allaha, dž.š., i Njegovih robova. Oni, sa svoje strane, Njega priznaju za Boga, a On se njima javlja kao Gospodar. Milost je uzrok koji spaja Njega i robove, zbog nje im je poslao poslanike i objavio knjige. Zbog nje ih je uputio, nastanio u kući

koju kao nagradu daje, opskrbio ih, oprostio im i blagodati im Svoje podario. Između njih i Njega postoji uzrok zbog kojeg Ga obožavaju, a između Njega i njih je uzrok zbog kojeg im ukazuje milost.

To što se na istom mjestu spominje da je On gospodar svega i da je milostiv može se dovesti u vezu s činjenicom da se uz Njegovo uzdizanje nad Aršom spominje milost. Riječi: *„Milostivi se na Arš uzdigao"* podudaraju se s riječima: ﴿رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ *"...Gospodara svjetova, Milostivog, Samilosnog"*, jer obuhvatnost i širina Njegove gospodnje moći iz čijeg okvira ne izlazi ništa, jeste, ustvari, sveobuhvatnost i širina Njegove milosti. On Svojom milošću i moći obuhvata sve, u Njegovom bivanju Gospodarem svjetova postoji nešto što ukazuje na Njegovu uzvišenost nad stvorenjima, kao i to da je On iznad svega, o čemu će, ako Bog da, biti riječi kasnije.

Lijepa imena podrazumijevaju hvalu koja Mu pripada

Navođenje ovih imena nakon zahvale, i podrazumijevanje hvale iz njihovog konteksta i značenja, ukazuje na to da je hvaljen u Svojoj božanstvenosti, vladanju svime, milosti i vlasti. On je Hvaljeni Bog, Hvaljeni Gospodar, Hvaljeni Svemilosnik i Hvaljeni Vladar. Njemu time pripadaju sve vrste savršenstva: savršenstvo ovog imena zasebno, savršenstvo nad ostalim i savršenstvo povezanosti jednog imena s drugim.

Primjer za to jesu riječi Uzvišenog: ﴿وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ﴾ *"Allah nije ni o kom ovisan i On je jedini hvale dostojan"*; ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ *"...a Allah sve zna i mudar je"*; ﴿وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ *"Allah je svemoćan, Allah mnogo prašta i samilostan je."* Neovisnost je svojstvo potpunosti, kao i pripadanje hvale. Povezanost ta dva svojstva također je savršenstvo. Njegovo je znanje savršenstvo, Njegova mudrost također, a i povezanost ta dva svojstva predstavlja savršenstvo. Njegova svemogućnost i Njegov oprost jesu savršenstvo, a i kad se povežu, predstavljaju savršenstvo. Tako i oprost nakon svemogućnosti govori o savršenstvu, kao što Allah, dž.š., kaže:

﴿فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا﴾ "*...pa, i Allah mnogo prašta i sve može*" (En-Nisa, 149) i povezivanje znanja s blagošću: ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾ "*A Allah sve zna i blag je.*" (En-Nisa, 12)

Nosioci Arša su četverica. Dvojica govore: "Slavljen neka si, Bože naš, i hvaljen, hvala Ti pripada na blagosti nakon sveznanja", a druga dva govore: "Slavljen nek si, Bože naš, i hvaljen, hvala Ti pripada za oprost nakon svemogućnosti", jer svako ko ima moć ne prašta, i svako ko prašta ne prašta iz moći. Svi koji znaju nisu blagi, niti svi koji su blagi znaju. Ništa se ljepše nije spojilo od blagosti i znanja, oprosta i moći, vlasti i hvale, sile i milosti: ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾ "*...a Gospodar je tvoj, zaista, silan i milostiv*" (Eš-Šuara, 9). Otuda potječu i riječi Isaa, a.s.: ﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ "*Ako ih kazniš, robovi su Tvoji, a ako im oprostiš, silan i mudar Ti si*" (El-Maida, 118), koje su ljepše nego da je rekao: "Ako im oprostiš, Ti si, zaista, Onaj Koji mnogo prašta, Samilosni", što znači, ako im oprostiš, izvor Tvog oprosta bila bi sila koja je potpunost moći, i mudrost kao potpunost znanja. Jer, ako neko oprosti iz neznanja i nemara i pored zločina koji je počinio onaj kome je oprošteno, taj se ne smatra svemogućim, mudrim i sveznajućim i takav se postupak može napraviti samo iz nemara.

Ti možeš oprostiti samo iz potpune moći, potpunog znanja i mudrosti kojom ćeš postaviti sve na svoje mjesto. Ljepše je nego da se na tom mjestu navelo: "Onaj koji mnogo prašta i koji je samilostan", čije bi navođenje ukazivalo na aluziju traženja oprosta kad mu nije vrijeme i ne bi bilo od koristi. Jer, kad bi rekao: "Ako im oprostiš, pa Ti si Onaj Koji prašta i Koji je samilostan", u tome bi postojala neka vrsta preklinjanja i traženja oprosta za nekog ko to ne zaslužuje – od čega je potpuno čist Isa, a.s., a posebno od čega je čist stav veličanstvenosti i uzvišenosti, stav kažnjavanja onih koji su Allahu, dž.š., pripisali dijete i, pored Njega, drugog za boga prihvatili. Tako je spominjanje sile i mudrosti na ovome mjestu

mnogo prikladnije nego da su navedeni milost i oprost. Drukčije je rekao Ibrahim, a.s.:

﴿وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعْبُدَ الْأَصْنَامَ * رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

"Sačuvaj i mene i sinove moje od toga da se klanjamo kumirima, oni su, Gospodaru moj, mnoge ljude na stranputicu naveli. Onaj ko bude mene slijedio – moje je vjere, a onaj ko bude protiv mene ustajao, pa Ti uistinu, praštaš i samilostan si" (Ibrahim, 35-6).

Nije rekao: "Ti si, zaista, silan i samilostan", jer se ovdje htjelo izreći preklinjanje i moljenje dovom da im se smiluje i oprosti time što će ih odvratiti od mnogoboštva i okrenuti ih vjerovanju u jednog Boga, vratiti ih iz nevjerstva u pokornost, kako stoji i u hadisu Poslanika, s.a.v.s.: "Bože moj, oprosti narodu mome, jer oni ne znaju."

Ovdje vidimo očito ukazivanje na to da su imena Gospodara, dž.š., izvedena iz svojstava i značenja koja On posjeduje, i da svako ime odgovara onome što se uz njega navelo i s čim se spojilo od Njegovih djela i naredbi. Allah je Taj Koji podržava istinu.

Stepeni upute

O stepenima upute, posebnim i općim, a ima ih deset

Prvi je stepen obraćanje Allaha, dž.š., Svome robu, na javi i bez posrednika, direktno od Njega robu, i to je najviši stepen upute. Tako se obratio Musau, sinu Imranovom, neka je salavat i selam na njega i na našeg Vjerovjesnika. Rekao je Allah, dž.š.: ﴿وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾ "*...a Allah je sigurno s Musaom razgovarao*" (En-Nisa, 164). Na početku ajeta Allah, dž.š., navodi Svoju objavu Nuhu, a.s., i vjerovjesnicima nakon njega, a zatim odlikuje Musaa, a.s., obaviješću da se njemu obratio. Ovo ukazuje na to da je obraćanje koje je on doživio posebnije od uobičajene objave, koja se navodi na početku ajeta.

Zatim je to potvrdio infinitivom glagola "kallama" (obratiti se, razgovarati sa), "taklim", opovrgavajući tako zablude onih koji negiraju postojanje Allahovih svojstava, kao što su muattile, džehmije, mu'tezile i drugi, tj. da je to samo nadahnuće, išaret ili obrazloženje samog značenja nečim što nije govor. Allah je potvrdio činjenicu neposrednog obraćanja korisnim izvorom koji dokazuje da to obraćanje zaista pripada Njemu i da nije riječ o prenesenom značenju. El-Ferrā' kaže:

"Arapi nazivaju kelamom (govorom) ono što se prenosi čovjeku, na bilo koji način, ali ga ne pojačavaju masdarom koji smo naveli. Ako se upotrijebi masdar kao pojačanje, onda samo ima izvorno značenje "kelama", a to je govor. Takav primjer imamo i kod riječi "el-irada", volja. Kada se glagol ove riječi upotrijebi s masdarom, želi se izreći samo pravo značenje, a to je: željeti. Ako se radi o prenesenom značenju, ne upotrebljava se masdar." To su bile njegove riječi, a Allah, dž.š., kaže:

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ﴾

"I kad Nam Musa dođe u određeno vrijeme, i kada mu Gospodar njegov progovori, on reče: 'Gospodaru moj, ukaži mi se da Te vidim!'" (El-E'raf, 143).

Ovdje se ne radi o govoru koji se navodi u prvom ajetu s kojim je Musa, a.s., poslan faraonu. U ovom drugom razgovoru pita Allaha, dž.š., da Ga vidi, u prvom ne. U njemu su mu date Ploče i susret mu je zakazao Allah, dž.š., dok prvo obraćanje nije bilo zakazano. O njemu Allah, dž.š., kaže: ﴿قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي﴾ *"'O Musa', reče On, 'Ja sam tebe odlikovao nad ostalim svijetom poslanstvom Svojim i govorom Svojim'"* (El-E'raf, 144), što znači, razgovorom s tobom, obraćanjem tebi, o čemu je suglasna sva ulema iz prethodnih generacija.

Slavljeni u Svojoj knjizi kaže da ga je pozvao i tiho dozvao. Poziv biva iz daleka (en-nida), a tiho dozivanje za blizinu (en-nidža). Arapi kažu: "Ako je krug veliki, naziva se i "en-nida" i "en-nidža". Njegov otac Adem, u diskusiji s njim, reče: "Ti si Musa, koga je Allah odabrao govorom Svojim i kome je Tevrat Svojom rukom napisao?"

Tako će mu reći i vjernici na Sudnjem danu kada od njega budu tražili šefaat (zauzimanje) kod svoga Gospodara. Tako se kaže i u hadisu o Israu, kada je Poslanik, s.a.v.s., vidio Musaa, a.s., na šestom ili sedmom nebu, ovisno od predanja.

Rekao je: "...a to je zbog njegove privilegije razgovora s Allahom, dž.š."[11] Ako je taj razgovor bio iste vrste kao i kod ostalih vjerovjesnika, ne bi se smatrao samo njegovom odlikom, kako pokazuje značenje ovih hadisa, niti bi se Musa, a.s., nazivao "Onaj koji je s Milostivim razgovarao". Allah, dž.š., kaže: ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللهُ إِلاَّ وَحْيًا أَوْ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ﴾ *"Ni jednom čovjeku nije dato da mu se Allah obraća osim na jednom od tri načina: objavom, ili iza zastora, ili da pošalje izaslanika koji, Njegovom voljom, objavljuje ono što On želi..."* (Eš-Šura, 51), i razdvaja obraćanje objavom, slanjem poslanika i iza zastora.

Drugi je stepen objava kojom se odlikuju isključivo vjerovjesnici. Kaže Allah, dž.š.: ﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِن بَعْدِهِ﴾ *"Mi objavljujemo tebi kao što smo objavljivali Nuhu i vjerovjesnicima poslije njega"* (En-Nisa, 163) i: ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللهُ إِلاَّ وَحْيًا أَوْ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ﴾ *"Ni jednom čovjeku nije dato da mu se Allah obraća osim na jedan od tri načina: objavom, ili iza zastora, ili da pošalje izaslanika koji, Njegovom voljom, objavljuje ono što On želi"* (Eš-Šura, 51).

Učinio je objavu u ovom ajetu jednim od načina obraćanja, a u ajetu sure En-Nisa koji smo prethodno naveli, učinio ju je dijelom obraćanja, i to posmatrano iz dva ugla: da je posebno obraćanje, bez posrednika, i da je opće obraćanje u vidu prenošenja značenja različitim putevima.

Jezičko značenje riječi (el-vahj) jeste brza i tajna obavijest. Izražava se u I i IV glagolskoj vrsti. Pjesnik Ru'be veli: "Obavijesti je o odredbi, te ona na tome ustraja." Ima još značenja koja ćemo navesti kasnije.

Treći stepen jeste slanje izaslanika iz reda meleka poslaniku ljudi. On mu objavljuje ono što je Allah, dž.š., naredio da mu se dostavi.

[11] Hadis prenose Buhari, Muslim i drugi.

S ova tri stepena odlikuju se isključivo vjerovjesnici i niko drugi.

Ponekad se ovaj izaslanik iz reda meleka ukazuje poslaniku kao neki čovjek koga može okom vidjeti i s njim razgovarati. Nekada ga vidi u obliku kakvim ga je Allah, dž.š., stvorio, a nekada melek može i ući u poslanika, prenijeti mu objavu koju donese, a zatim se odvojiti. Naš Poslanik, s.a.v.s., doživio je sve tri situacije.

Četvrti je stepen "el-tahdis", predosjećaj. On ne spada u posebnu objavu nego se daje iskrenim robovima, kao što je dato Omeru ibn Hattabu, r.a. Rekao je Allahov Poslanik, s.a.v.s.:

قَدْ كَانَ يَكُونُ فِي الأُمَمِ قَبْلَكُمْ مُحَدَّثُونَ، فَإِنْ يَكُنْ فِي أُمَّتِي مِنْهُمْ أَحَدٌ فَإِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ مِنْهُمْ.

"Zaista je u narodima prije vas bilo ljudi koji su imali predosjećaj. Ako u ovom umetu ima takvih, onda je to Omer ibn Hattab."[12]

Čuo sam šejhul-islama Ibn Tejmijju kako kaže: "Poslanik, s.a.v.s., potvrdio je odlučno da su takvi postojali u narodima prije nas, a njihovo postojanje uvjetovao je u našem umetu pogodbenim veznikom „in" (ako), jer je ovaj umet najbolji od svih. Narodi prije nas trebali su ih, naš umet nema takvu potrebu zbog kompletnosti svoga Poslanika i objave s kojom je došao. Allah, dž.š., ovom umetu nije dao potrebu za nekim ko se uzda u predosjećaj, nekim inspiratorom ili otkrivačem tajni i želja. Ovo ide u prilog potpunosti i neovisnosti ovog umeta, a ne nedostatku.

El-muhaddes jeste onaj ko u sebi ima predosjećaj za nešto, a zatim se uistinu i dogodi onako kako je predosjećao. Kaže šejh Ibn Tejmijja: "Iskreni je savršeniji od nekoga s takvim predosjećajem, jer je on neovisan svojom potpunom iskrenošću i ustrajnošću od predosjećaja, inspiracije i otkrivanja tajni. On je cijelo svoje srce i ono što srce taji, javno i skriveno, predao Poslaniku, s.a.v.s."

[12] Hadis prenose Buhari i Muslim.

Dodao je: "Taj bi muhaddis izlagao svoj predosjećaj pred onim s čime je došao Božiji Poslanik, s.a.v.s., pa ako bi naišao na potvrdu, prihvatao bi. U suprotnom bi ga odbacivao."

Još je rekao: "Ono što kažu ljudi skloni maštarijama i izmišljotinama 'da im srce govori o Gospodaru' istina je, govori, ali šta? O šejtanu ili Gospodaru? Ako kaže: 'Srce mi govori o Gospodaru', oslonio je svoju priču na nešto što ne zna da mu je govorilo, a to je laž. Muhaddes ovog umeta nije tako govorio, niti je ikada sličnu riječ izustio. Allah, dž.š., dao mu je utočište od takvih riječi." Jednog je dana njegov pisar zapisao: "Ovo je Allah, dž.š., ukazao Omeru ibn Hattabu, vođi pravovjernih", na šta je Omer rekao: "Ne, to briši, a napiši: 'To je ono što vidi Omer ibn Hattab. Ako je ispravno, od Allaha je, a ako je pogrešno, od Omera je, a Allah i Njegov Poslanik čisti su od toga!'" Rekao je nešto o siročetu, pa dodao: "Iznosim svoje mišljenje, ako je ispravno, od Allaha je, a ako nije, od mene je i od šejtana!" Tako je govorio muhaddes koji je imao svjedočanstvo Božijeg Poslanika, s.a.v.s. Sada vidiš one koji vjeruju u inkarnaciju, panteiste, slobodoumnike koji u trans padaju i one što priče bez osnove za zakon uzimaju, kako puni drskosti izmišljotine govore: "Srce mi je moje o Gospodaru govorilo."

Pogledaj sada i jedne i druge, oba stepena, šta su rekli i jedni i drugi, i njihove položaje, a zatim daj svoje mišljenje o tome ko je u pravu i ne stavljaj izmišljotinu i čistu istinu u jedan koš.

Peti je stepen sposobnost tumačenja. Allah, dž.š., kaže:

﴿وَدَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ * فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا﴾

"I Davudu i Sulejmanu, kada su sudili o usjevu što su ga noću ovce nečije opasle – i Mi smo bili svjedoci suđenju njihovu i učinismo da Sulejman pronikne u to, a obojici smo mudrost i znanje dali" (El-Enbija, 78-9).

Allah, dž.š., naveo je ova dva poslanika i pohvalio ih zbog njihova znanja i mudrosti, a Sulejmana, a.s., izdvojio je zbog njegove pronicljivosti prilikom tog događaja. Kada je Ali ibn Ebu Talib upitan da li je odlikovan nečim čime drugi ljudi nisu, odgovorio je: "Ničim, tako mi Onoga Koji zrnevlje rastvara i život stvara, osim razumijevanjem i pronicljivošću koje Allah, dž.š., daje robu u Svojoj knjizi i onim šta je na ovom listu: u krvarinama, u oslobađanju zarobljenog i u tome da se muslimana ne ubija zbog nevjernika." U pismu Omera ibn Hattaba koje je uputio Ebu Musau el-Eš'ariju stoji: "Pravo razumijevanje jeste pronicljivost pri rješavanju spora." Razumijevanje je blagodat koju Allah, dž.š., daje Svome robu i svjetlost koju Allah upali u njegovom srcu i pomoću koje zna, shvata ono što drugi ne mogu, i razumijeva iz Kur'ana i sunneta ono što drugi, koji isto kao i on poznaju Kur'an i sunnet, nisu kadri.

Sposobnost da se razumije ono što su kazali Allah, dž.š., i Njegov Poslanika, s.a.v.s., jeste znak iskrenosti i ukaz na vladanje prema vjerovjesničkom učenju. U tome se razlikuju stepeni uleme, a ima ih veoma mnogo. Pogledaj razumijevanje Ibn Abbasa kada ga je upitao Omer, r.a., i drugi učesnici Bedra, koji su bili tu, o suri "En-Nasr", o ajetu: "*...kada Allahova pomoć i pobjeda dođu*" i vidi njegovo odlikovanje pronicljivošću, kada je protumačio da je to "Allahova obavijest da će Poslanika, s.a.v.s., uzeti Sebi", da je to obavijest o smrti Božijeg Poslanika, s.a.v.s. Omer, r.a., složio se s njim o značenju ajeta, a skrivali su to od drugih ashaba, iako je Ibn Abbas bio najmlađi među njima. Kako bi u ovom ajetu našao obavijest o smrti Poslanika da nije tog posebnog razumijevanja? Prilikom tumačenja ide se u tančine sve dok se ne stigne do stepena kada više nisu dovoljna shvatanja većine ljudi, nego je potrebno tumačenje jednog ajeta drugim bez čega većina ne može. Međutim, onaj kome je podarena pronicljivost nema potrebu za drugim ajetima prilikom svog tumačenja.

Šesti je stepen opća jasnost. Podrazumijeva obrazlaganje istine i njeno odvajanje od laži dokazima, primjerima i obaviješću, tako da postane jasna srcu, kao oku vidljive stvari.

Ovaj stepen dokaz je Allahu, dž.š., protiv stvorenja, ali će se samo kažnjavati i u zabludi ostaviti one do kojih su dokazi stigli. Allah, dž.š., kaže: ﴿وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَ﴾ "*Allah neće nazvati zalutalim narod koji je na Pravi put uputio prije nego što učine ono što im je On zabranio. – Allah zaista sve dobro zna*" (Et-Tevba, 115). To je zabludivanje Njegova kazna njima, pošto im je sve jasnim učinio, a oni to nisu prihvatili, niti su se po tome vladali. Kaznio ih je time što ih je skrenuo s upute, a Allah, dž.š., nikoga i nikada nije kaznio prije nego što mu je jasne dokaze dostavio.

Ako ti je ovo jasno, jasna ti je i tajna Božije odredbe, napustit će te mnoge sumnje i nedoumice koje si imao u vezi s ovom temom. Shvatio si Allahovu, dž.š., mudrost kada je u zabludu odveo koga je odveo od Svojih robova. Kur'an to jasno iznosi na više mjesta, kao u ajetu: ﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ﴾ "*...i kad oni skrenuše ustranu – a Allah učini da i srca njihova ustranu skrenu*" (Es-Saff, 5) i: ﴿وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ﴾ "*Naša su srca okorjela – Allah im je, zbog nevjerovanja, njihova srca zapečatio*" (En-Nisa, 155). Nevjerovanje u prvom ajetu jeste nevjerovanje zbog inata, a u drugom je nevjerovanje zbog pečaćenja srca. Allah, dž.š., kaže:

﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾

"*...i da Mi srca njihova i oči njihove nećemo zapečatiti, i da neće vjerovati kao što ni prije nisu vjerovali, i da ih nećemo ostaviti da u zabludi svojoj lutaju smeteni*" (El-En'am, 110).

Kaznio ih je zato što su napustili vjerovanje kada su ga već bili shvatili i uvjerili se da je istina, tako što im je zapečatio srca i vid, te pravu uputu više nisu pronašli.

Dobro razmisli o ovoj poziciji, jer je zaista uzvišena.

Uzvišeni je rekao:

﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى﴾

"I Semudu smo na Pravi put ukazivali, ali njima je bila milija sljepoća od Pravog puta" (Fussilet, 17).

Ovdje se radi o upućivanju nakon razjašnjenja i dokaza. To je uvjet, a ne ono što se uvjetuje, jer da ukazivanje na Pravi put nije povezano s drugom uputom koja slijedi nakon njega, ne bi se ostvarila potpunost ispravnog slijeđenja. Radilo bi se o uputi putem nadahnuća.

Postoje dvije vrste objašnjenja: objašnjenje ajetima koji se uče i slušaju, i objašnjenje "ajetima" (dokazima) koji su svugdje vidljivi. Oba objašnjenja dokazuju Allahovu, dž.š., jednoću, jednoću Njegovih imena i svojstava i istinitost onoga s čime je došao Poslanik, s.a.v.s. Zbog toga On poziva Svoje robove kur'anskim ajetima na razmišljanje o znamenitim dokazima i potiče ih na umovanje o svim stvorenjima. To je objašnjenje s kojim su poslani Božiji poslanici, koje je dato i njima i učenjacima nakon njih. Nakon toga Allah, dž.š., u zabludi ostavlja onog koga On hoće.

Allah, dž.š., kaže:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلاَّ بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللهُ مَن يَشَاء وَيَهْدِي مَن يَشَاء وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

"Mi nismo poslali nijednog poslanika koji nije govorio jezikom naroda svog, da bi mu objasnio. A Allah ostavlja u zabludi onoga koga hoće i ukazuje na Pravi put onome kome hoće; On je silan i mudar" (Ibrahim, 4).

Poslanici pojašnjavaju, a Allah je Taj Koji u zabludi ostavlja onoga koga On hoće, a upućuje koga hoće Svojom moći i mudrošću.

Sedmi stepen jeste posebna jasnost. Ta jasnost podrazumijeva i posebnu uputu. Blisko joj je posvećivanje brige, nastojanje, te presijecanje puteva koji vode ka poniženju srca, tako da uputa ne zaostaje za njom mnogo. O ovom stepenu Uzvišeni kaže: ﴿إِن تَحْرِصْ عَلَى هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللهَ لاَ يَهْدِي مَن يُضِلُّ﴾ "*Ma koliko ti želio da oni budu na Pravom putu, Allah neće ukázati na Pravi put onome koga je u zabludi ostavio*" (En-Nahl, 37) i: ﴿إِنَّكَ لاَ تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ﴾ "*Zaista ti ne upućuješ onoga koga bi volio uputiti, ali Allah upućuje koga on hoće.*" Prvo je objašnjenje uvjet, a ovo je posljedica.

Osmi je stepen dar da čovjek čuje Allahovu riječ. Rekao je Uzvišeni Allah: ﴿وَلَوْ عَلِمَ اللهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ﴾ "*Da Allah zna da od njih može biti ikakva dobra, učinio bi da čuju, a da je učinio i da čuju, oni bi se opet okrenuli, jer oni i inače glave okreću.*" (El-Enfal, 23) i: ﴿وَمَا يَسْتَوِي الأَعْمَى وَالْبَصِيرُ * وَلاَ الظُّلُمَاتُ وَلاَ النُّورُ * وَلاَ الظِّلُّ وَلاَ الْحَرُورُ * وَمَا يَسْتَوِي الأَحْيَاءُ وَلاَ الأَمْوَاتُ إِنَّ اللهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ * إِنْ أَنتَ إِلاَّ نَذِيرٌ﴾ "*Nisu nikako isto slijepac i onaj koji vidi, ni tmine i svjetlo, ni hladovina i vjetar vrući, i nisu nikako isti živi i mrtvi. Allah će učiniti da čuje onaj koga On hoće, a ti ne možeš one u grobovima dozvati, tvoje je samo da opominješ*" (Fatir, 19-23).

Ovaj je dar "sluha" mnogo posebniji od mogućnosti da se čuju dokaz i sve što je Poslanik, s.a.v.s., prenio, jer to je njima dostupno i zbog toga će biti odgovorni, ali to je sluh ušiju, a ovdje se radi o sluhu srca. Govor se sastoji iz riječi i značenja, odnosi se i na uho i na srce i vezan je za oboje. Mogućnost slušanja riječi pripada uhu, a mogućnost da se "čuje" istinsko značenje i namjera pripada srcu. Zaista je On, neka je slavljen, onemogućio nevjernike da čuju cilj i namjeru koje samo srce može osjetiti, a dopustio im je da čuju riječi koje pripadaju uhu, kako se kaže u ajetu: ﴿مَا يَأْتِيهِم مِّن ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِم مُّحْدَثٍ إِلاَّ اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ * لاَهِيَةً قُلُوبُهُمْ﴾ "*...i ne dođe im nijedna nova opomena od Gospodara njihova kojoj se, slušajući je, podsmjehuju srca rasijanih*" (El-Enbija, 2-3). Takva mogućnost slušanja nikako ne koristi onome koji čuje, već ga samo obavezuje na odgovornost i daje dokaz koji će se iznijeti protiv njega. Namjera mogućnosti slušanja, njen plod i

ono što se od nje traži ne ostvaruje se zabavom u srcu, nehatom i neprihvatanjem, nego takav slušalac izlazi govoreći onom koji je s njim: ﴿مَاذَا قَالَ آنِفًا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ﴾ "*'Šta ono on maloprije reče?' – To su oni čija je srca Allah zapečatio.*" (Muhammed, 16)

Razlika između ovog i stepena sposobnosti tumačenja jeste u tome što se ovaj stepen realizira posredstvom uha, dok je stepen sposobnosti razumijevanja obuhvatniji, te je, s te strane, ovaj stepen posebniji. Stepen mogućnosti razumijevanja posebniji je s druge tačke gledišta. Ona se vezuje za namjeravano značenje i sve što to podrazumijeva, na šta se odnosi, kao i njene pokazatelje. Stepen mogućnosti slušanja podrazumijeva prenošenje namjere govorom do srca, a samim tim taj je sluh sluh koji prihvata.

Znači, imamo tri stepena mogućnosti slušanja: slušanje uhom, slušanje srcem i slušanje kroz prihvatanje i odgovaranje.

Deveti stepen jeste nadahnuće. Rekao je Uzvišeni: ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ۝ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ "*Tako mi duše i Onoga Koji je stvori, pa je shvatanjem puta zla i puta dobra nadahnu*" (Eš-Šems, 7-8). Rekao je Božiji Poslanik, s.a.v.s., Husejnu ibn Munziru el-Huzaiju, kada je prešao na islam: "Reci: 'Bože moj, nadahni me uputom i sačuvaj me mog vlastitog zla.'"[13]

Pisac djela *El-Menazil*[14] izjednačio je "nadahnuće" (*el-ilham*) sa stepenom onih kojima je podaren "predosjećaj" i učinio ga iznad stepena "pronicljivosti", jer se stepen "pronicljivosti" rijetko ukazuje i zna postati vremenom težak i mučan onome kome je podaren, dok je nadahnuće postojano.

Kažem da je "predosjećaj" posebniji od "nadahnuća", jer je "nadahnuće" dostupno svim vjernicima shodno njihovom vjerovanju. Allah, dž.š., svakog je vjernika nadahnuo uputom koja ga je dovela do vjerovanja, a o "predosjećaju" Vjerovjesnik,

[13] Hadis prenosi Tirmizi.

[14] Radi se o djelu *Menazilu es-Sairin*, a autor je Abdullah ibn Muhammed ibn Ali el-Ensari el-Herevi. (Prim. prev.)

s.a.v.s., kaže: "Ako u mom umetu ima takvih, onda je to Omer ibn Hattab."

Znači, Omer je jedan od muhaddesa, onih koji predosjećaju, a predosjećaj je posebna inspiracija. To je jedan vid nadahnuća i obraćanja, ali ne onog koje se daje poslanicima, nego nekome od razumnih robova. Uzvišeni kaže: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ﴾ *"I Mi nadahnusmo Musaovu majku: 'Doji ga!'"* (El-Kašas, 7) i: ﴿وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي﴾ *"I kada sam se učenicima obratio: 'Vjerujte u Mene i Poslanika Mog!'"* (El-Maida, 111). Nekada se radi o davanju nadahnuća nerazumnim bićima, kako Allah, dž.š., kaže: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾ *"Gospodar tvoj je pčelu nadahnuo: 'Pravi sebi kuće u brdima i u dubovima i u onome što naprave ljudi'"* (En-Nahl, 68). Sve se ovo smatra nadahnućem (*el-ilham*).

Činjenica da je stepen nadahnuća iznad stepena proniclјivosti dokazuje se time što je proniclјivost prilično rijetka, kako je prethodno objašnjeno, a za ono što je rijetko, o tome nema propisa. Ponekad proniclјivost biva teška i mučna onom kome je podarena, te zbog toga ne raspolaže njome. Nadahnuće je uvijek postojano, tj dešava se kada je čovjek u Božijoj blizini.

Konstatiramo da se i proniclјivost i nadahnuće dijele na opće i posebno. Posebno je i u jednom i u drugom slučaju iznad općeg. Opće je često, dok se posebno rijetko susreće. Prava razlika jeste u tome što se proniclјivost na neki način može steći i zaraditi, dok je nadahnuće samo Allahov dar, i nikako se ne može steći.

Stepeni nadahnuća

Imamo tri stepena nadahnuća.

Prvi stepen je vijest (*en-nebe'*) koja stiže jasnom objavom i vezana je za sluh. *En-nebe'* je vijest koja ima neku važnost, tako da ova riječ ne podrazumijeva svaku vijest, nego je to vijest o Veličanstvenoj tajni.

Objava (*el-vahj*) i nadahnuće (*el-ilham*) imaju značenje obavijesti koju prima onaj kome su poslani, ili posredstvom sluha, ili posve neposredno.

Moje je mišljenje: ako se radi o obavijesti koja se prima posredstvom čula, to nije nadahnuće, nego jedna vrsta obraćanja govorom i ukazuje se samo poslanicima. Njome se odlikuje Musa, a.s., kada mu se Allah, dž.š., obratio.

Mnogi pobožni ljudi primaju posredstvom čula takav vid obraćanja. Realizira se na tri načina, četvrti ne postoji. Najuzvišeniji je način da mu se obrati melek, više puta. To mogu doživjeti i ljudi koji nisu poslanici. Meleki su se obratili Imranu ibn Husajnu selamom. Kad se počeo liječiti vatrom prestali su mu se obraćati, a kad je ostavio tu vrstu liječenja, meleki su nastavili s obraćanjem. Postoje dvije vrste takvog obraćanja.

Prvo, obraćanje koje čovjek može uhom čuti i veoma je rijetko među "običnim" vjernicima.

Drugo, obraćanje u srcu, kada se melek obraća njegovoj duši, što potvrđuje hadis-mešhur (poznat i raširen hadis). Naime, Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "Zaista melek posjećuje srce čovjeka, a i šejtan. Kad ga posjeti melek, obećava mu dobro i uvjerava ga u postojanje Sudnjeg dana, a kada ga šejtan posjeti, obećava mu zlo i poriče mu Sudnji dan"[15], a zatim je proučio: ﴿الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاء وَاللهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلاً﴾ "*Šejtan vas plaši neimaštinom i navraća vas da budete škrti, a Allah vam obećava oprost i nagradu Svoju*" (El-Bekara, 268). Uzvišeni kaže: ﴿إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلآئِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُواْ الَّذِينَ آمَنُواْ﴾ "*Kad je Gospodar tvoj nadahnuo meleke: 'Ja sam s vama, pa učvrstite one koji vjeruju!'*" (El-Enfal, 12), a u tumačenju ovog ajeta rečeno je: ojačajte njihova srca i obradujte ih pobjedom. Postoji i drugo tumačenje: pridružite im se u borbi. Oba su mišljenja ispravna, jer su im se meleki pridružili u borbi i učvrstili njihova srca.

Postoji još jedna vrsta obraćanja, pouka Allaha, dž.š., u srcima Njegovih pravovjernih robova. U Tirmizijevoj zbirci i Musnedu Ahmeda ibn Hanbela nalazi se hadis koji En-Nuwwas ibn Sem'an prenosi od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., a kaže se: „Allah je kao primjer naveo Pravi put. S dvije strane puta dva su zida na kojima su otvorena vrata, a na vratima su obješene zavjese. Na kraju je puta glasnik koji poziva. I iznad puta postoji glasnik. – Pravi je put islam, zidovi su Allahovi propisi, a otvorena vrata Allahove zabrane. Niko ne može prekršiti niti jedan Allahov propis a da ne otkrije zavjesu. Glasnik na kraju puta jeste Kur'an, glasnik iznad puta jeste Allahova pouka u srcu svakog vjernika." Ta pouka u srcima vjernika jeste Božije nadahnuće koje prenose meleki.

[15] Hadis prenosi Tirmizi u djelu *Tefsirul-Kur'an*.

Nadahnuće bez posrednika još nije sasvim razjašnjeno, vjerovatno zbog toga što nema dokaza koji ga potvrđuje. Allah najbolje zna.

Druga vrsta čujnog obraćanja jesu glasovi koji dolaze od džina. Moguće je da je taj džin koji nam se obraća vjernik i dobronamjernik, a moguće je i da je u pitanju šejtan. Također postoje dvije vrste takvog obraćanja.

Jedno od njih jeste takvo da se džin obrati čovjeku tako da ga ovaj svojim uhom čuje.

Drugo je da mu se, kada mu navrati, obrati srcu, a takvo obraćanje biva u formi obećanja i primamljivanja lažima, jer kada šejtan posjeti čovjeka, obećava mu, primamljuje ga lažnim nadama, naređuje mu i zabranjuje. Allah, dž.š., veli: ﴿يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾ *"On im obećava i primamljuje ih lažnim nadama, a ono što im šejtan obeća samo je obmana"* (En-Nisa, 120) i: ﴿الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ﴾ *"Šejtan vas plaši neimaštinom i navraća vas da budete škrti"* (El-Bekara, 268). Jedan dio obraćanja prima srce, a jedan dio uši. Bezgrešnosti nema, osim kad su u pitanju poslanici i ono o čemu se muslimani slažu.

Otkud onome kome se i desi takvo što da je to obraćanje Milostivog ili meleka? Kakav dokaz ima? Na osnovu čega to tvrdi? Šejtan u čovjeka ubacuje svoje zle misli i šapuće mu na uho, pa obmanuti i prevareni insan govori: "Kazano mi je, ja sam onaj kome se obratilo." Istinu govoriš, ali pitanje je ko ti se obratio? Omer ibn el-Hattab rekao je Gajlanu ibn Selemi, jednom od ashaba, kada je ovaj pustio svoje žene i imetak podijelio među sinovima: "Mislim da je šejtan, kada je krao vijesti, čuo da ćeš umrijeti, pa je u tebe zle misli ubacio." Ko mi onda nakon tebe može garantirati da mu se Allah obratio, kad si ti, Omere, po tome čuven!

Treća je vrsta obraćanje koje počinje u samom čovjeku, pa mu se opet vraća. On sebi umisli da to obraćanje dolazi

odnekud svana, a ono je samo od njega, u njemu je počelo i njemu se vraća.

To se često dešava pobožnom čovjeku, pa on pogrešno procijeni i vjeruje da se radi o Allahovom govoru, kojim mu se obraća. Uzrok pogrešne procjene jeste u tome što ako se umnoj prefinjenosti čovjeka pridoda i isposništvo[16], a razum napusti nebitne stvari koje bi ga mogle opterećavati, duši i srcu se daje prednost nad tijelom, i samo se njima posvećuje pažnja. Briga o duši i srcu pojačava se i u drugi plan stavlja istinska značenja vezana za njih, a pažnja se poklanja samo duhu koji se stavlja ispred svih drugih poslova i obaveza.

Čovjekovo unutarnje nadahnuće srca i duše formira snagu sluha koja to nadahnuće predstavlja kao glasove koji se mogu čuti, i snagu vida u obliku jasno vidljivih slika, tako da čovjek vidi slike i čuje govor, a sve se to odvija u njemu samome i ništa ne dolazi svana. On se onda zaklinje da je vidio i čuo. Istinu kaže, ali da li je čuo odnekud sa strane, ili u samom sebi? Ovim se potvrđuje slabost razlikovanja, nedostatak znanja, te da su dušom zagospodarila takva tumačenja i da se nemarno odnosi prema svakodnevnim obavezama.

Ranije smo naveli koja su to tri načina slušanja obraćanja, tako da ako neko sebi umisli nešto drugo, to je samo laž, obmana i zavaravanje. Ovo je ispravan stav, veoma značajan za onoga ko ga je istinski pojmio, a Allah, dž.š., podržava ono što je ispravno.

[16] Isposništvo (*rijada*) nije primoravanje na glad i žeđ, i čovjekovo izlaganje nečemu što je u suprotnosti s njegovom prirodom i propisima Allaha, Mudrog, Sveznajućeg i Samilosnog. Ono se ne smatra uzrokom pročišćenja duše, srca i samog čovjeka. Čišćenje se duše ostvaruje korisnim znanjem o shvatanju govora Allaha, dž.š., i Njegovog Poslanika, s.a.v.s., ispravnog vjerovanja i dobrog djela koje je plod tog znanja. Veliku grešku pravi onaj ko se zavarava indijskim asketizmom i misticizmom i onim čemu se podvrgavaju njihovi isposnici.

Drugi stepen jeste "nadahnuće" prepoznatljivo okom. Znak njegove ispravnosti jeste taj da (drugima) ne otkriva zastore, ne prelazi granice i nikad ne griješi.

Razlika između ovoga i prvostepenog nadahnuća jeste u tome što je prvo nadahnuće znanje slično neophodnoj spoznaji koja se ne može iz srca ukloniti, dok je ovdje u pitanju gledanje i otkrivanje, koje se na ljestvici nalazi iznad prvog, a i jasnije je. Pripada srcu kao što vidljiva stvar pripada oku i ima, kako je navedeno, tri znaka prepoznatljivosti.

Prvi je znak "da ne prodire kroz zastore", što znači da ako je onome kome je podareno takvo nadahnuće otkriveno nešto, on ne sklanja njegov zastor i ne otkriva ga, bilo dobro ili zlo, ili ne otkriva ono što je Allah, dž.š., skrio od ljudi, a odnosi se na njega, nego zastire i sebe i onoga o kome nešto zna.

Drugi je znak „da ne prelazi granice", što podrazumijeva dvije stvari:

prvo, da ne prelazi onim što mu je podareno u činjenje grijeha i da ne prekoračuje Allahove, dž.š., zabrane, kao što čine vračevi i oni kojima šejtan ponešto otkrije;

drugo, da se ne prihvata nečega što je u suprotnosti sa šerijatskim propisima, kao npr. kad bi nastojao vidjeti kod drugih ono što je sramotno, a što je Allah, dž.š., zabranio. Ako bi tragao za takvim stvarima, zloupotrijebio bi ono što mu je otkriveno, i značilo bi da je od šejtana, a ne od Milostivog.

Treći je znak "da nikada ne griješi", za razliku od šejtanovog kazivanja, jer taj mnogo griješi. Poslanik, s.a.v.s., upitao je ibn Saida: "'Šta vidiš?' Odgovori: 'Vidim i istinu i laž', na šta mu Poslanik, s.a.v.s., reče: 'Obmanut si.'"[17] Ono što šejtan otkriva mora biti laž, on istinu neće reći.

[17] Hadis prenosi Muslim.

* * *

"Treći stepen jeste nadahnuće koje potpuno otkriva samu suštinu i govori o istinskoj vječnosti. Nadahnuće je nešto o čemu se ne govori."[18]

Sama suština kod autora *El-Menazila* jeste nestanak u očitovanju bitka (*el-hakika*)[19], tako što iščezava sve osim samog bitka u tom očitovanju, a pojavnosti se vraćaju u apsolutni nestanak. Nadahnuće na ovom stepenu jasno pokazuje nadahnutome suštinu spoznaje, s obzirom da nije pomiješana sa shvatanjem razumom i osjetilima, jer da je moguća ta umna i osjetilna spoznaja, ne bi bio potpuno jasno pokazan sam bitak. Zagovornik ovog "otkrivanja" veli: "Ne razumije ga niko ko ga ne doživi i ne učestvuje u tome, a njegove vođe kažu da su sva stvorenja nemoćna da ga spoznaju, te da su, po njima, znanje razum i okolnost ta perda koja ga skriva." Kažu da se obraćanje stvorenjima ostvaruje jezikom te "perde", te da stvorenja ne razumiju jezik kojim je kazan zakriveni smisao. Zbog toga se o njemu ne kazuje niti se pokušava izraziti, jer su i kazivanje i izraz povezani s osjetilom i razumom, a ta je stvar iza svih tih načina poimanja.

Onome kome se ukaže takvo nadahnuće, pred njim nestaju svi oblici posrednoga, ali na nivou očitovanja ne-bitka. Međutim, panteisti koji zagovaraju jedinstvo bitka govore kako je to iščeznuće i nestanak u bitku, tvrdeći kako je i autor *El-Menazila* (El-Herevi) njihovog mišljenja, a on je i umom, i vjerom, i stanjem, i spoznajom čist od njih, a Allah najbolje zna.

Deseti stepen upute jeste iskreno snoviđenje, što jedan od dijelova poslanstva, kako nam je potvrđeno riječima

[18] Ovo je citat iz djela *Menazilu es-sairin*.

[19] Time se kod sufija, kako kažu njihovi predstavnici: Ibn Arebi, Suhraverdi i Džejli, podrazumijeva božanska suština, koja je ispunila sve što postoji, da sve pojave i manifesti tih egzistenata pripadaju njoj, kao i njihova imena i svojstva.

Vjerovjesnika, s.a.v.s.: "Iskreno snoviđenje jeste jedan od četrdeset i šest dijelova vjerovjesništva."[20]

O uzroku navedene odlike rečeno je da je početak objave bilo iskreno snoviđenje i to je trajalo pola godine. Zatim je nastavljeno s objavom na javi koja je trajala dvadeset i tri godine, od poslanstva do Poslanikove, s.a.v.s., smrti. Period snoviđenja iznosi četrdeset šesti dio ukupnog ciklusa objave. Ovo bi mišljenje bilo dobro, da nije drugog vjerodostojnog predanja koje glasi: "Zaista je snoviđenje jedan od sedamdeset dijelova (poslanstva)."

S ciljem usklađivanja ova dva mišljenja, rečeno je da je to zavisno od stanja onog koji sniva. Snoviđenje iskrenih jeste jedan od četrdeset šest, a iskreno snoviđenje "običnih" vjernika jedan je od sedamdeset dijelova. Allah najbolje zna.

Snoviđenje je, znači, početak objave. Njegova iskrenost zavisi od iskrenosti onoga ko usnije. Najiskreniji ljudi u snoviđenju jesu oni koji najiskrenije govore. Kako vrijeme teče, snoviđenje gotovo da ne griješi, kao što reče Božiji Poslanik, s.a.v.s., a to je zato što poslanstvo i njegovi utjecaji bivaju sve dalji, pa se onda vjernicima, kao naknada, ukazuje snoviđenje. Međutim, u vrijeme snage svjetlosti poslanstva snoviđenje nije neophodno baš zbog te njegove snage.

Primjer za to jesu začuđujuće počasti koje su se pojavile nakon vremena ashaba, a njima se nisu ukazale, jer im nisu bile potrebne zbog jačine njihovog vjerovanja. Onima koji su došli nakon njih snoviđenje je bilo potrebno zbog slabosti vjerovanja[21], što posebno naglašava Ahmed ibn Hanbel. Ubada

[20] Hadis prenosi Buhari.

[21] Stanje ashaba i tabiina razlikuje se od stanja onih koji su došli nakon njih. Ashabi i tabiini su, držeći se čvrsto Kur'ana i sunneta, čistom sviješću koju su dobili iz ta dva izvora i čuvajući ih, bili najiskreniji vjernici, najprosvjetljeniji, najupućeniji i najudaljeniji od zablude. Šejtan se njima nije mogao poigravati niti ih je mogao obmanjivati, za razliku od onih nakon njih, posebno nakon ulaska jevreja, Perzijanaca, Grka i Indijaca sa svim njihovim običajima, strastima i misticizmima u

ibn es-Samit kaže: "Snoviđenje pravovjernog jeste govor kojim mu se Allah, dž.š., u snu obraća." Rekao je Poslanik, s.a.v.s.: „'Od vjerovjesništva ostadoše samo radosne vijesti.' Neko upita: 'A kakve su to radosne vijesti, Allahov Poslaniče?' Odgovori: 'Lijepo snoviđenje koje vjernik vidi, ili mu se pokaže.'"[22] Ako se snoviđenja muslimana slože, onda nije riječ o obmani. Poslanik, s.a.v.s., u vezi sa snoviđenjem noći Kadr, veli: "Vidim kako se vaša snoviđenja podudaraju u deset posljednjih dana, pa ako je neko od vas bude tražio, neka je traži u deset posljednjih dana ramazana."

Snoviđenje je kao i nadahnuće, može biti od Milostivog, dž.š., od samog čovjeka i šejtana. Božiji Poslanik, s.a.v.s., veli: "Tri su vrste snoviđenja: snoviđenje od Allaha, snoviđenje od šejtana, koje rastužuje, i snoviđenje koje proizlazi iz onoga što čovjek sebi nameće na javi, pa se ostvari u snu."[23]

Među uzroke upute spada samo snoviđenje koje dolazi od Allaha, dž.š.

Snoviđenje vjerovjesnika jeste objava, nepogrešiva i čista od šejtana, u čemu je složna sva ulema. Zbog toga je Allahov prijatelj Ibrahim, a.s., pristupio klanju svoga sina Ismaila, a.s., kada je usnio da to treba učiniti.

Snoviđenje drugih ljudi izlaže se pred istinsku objavu. Ako se slaže, uredu, a ako ne, po njemu se ne postupa.

Ako neko upita kakvo je naše mišljenje ako je u pitanju iskreno snoviđenje, ili ako se slaže s ostalim, reći ću da, ako je tako, neće doći u suprotnost s Objavom, samo se može poduda-

okvire islamske civilizacije. Istinu je rekao Božiji Poslanik, s.a.v.s., u svome hadisu: „Najbolji je vijek moj, zatim onaj koji slijedi, a zatim onaj koji slijedi, a posljednji do Sudnjeg dana najgori je." Koliko su kerameta imali šejh Ibn Tejmijja i njegova braća među upućenom ulemom koja mu je prethodila i koja je nakon njega dolazila, kerameta kakve je Allah, dž.š., podario iskrenima od sljedbenika Njegovih poslanika, kakvi su bili ashabi, r.a.

[22] Hadis prenosi Malik u *Muvettau*.

[23] Hadis prenosi Buhari.

rati, nagovještavati je, ili nagovještavati da se određeno pitanje može riješiti na osnovu Objave, ako onaj ko doživi snoviđenje nije znao za takvu mogućnost, pa mu je snoviđenje nagovijesti. Ko priželjkuje da mu snoviđenje bude iskreno, neka teži iskrenosti, dozvoljenoj ishrani, očuvanju naređivanja dobra i odvraćanja od zla, neka spava potpuno čist okrećući se prema kibli i neka spominje Allaha sve dok mu se oči ne sklope. Tako ga snoviđenje neće moći obmanuti.

Najiskrenije snoviđenje biva u posljednjoj trećini noći, jer je to vrijeme Božijeg spuštanja, približavanja milosti i oprosta i primirenje šejtana. Nasuprot tome stoji snoviđenje u prvoj trećini noći, akšamskom vaktu, kad se šejtani i šejtanski dusi šire. Ubada ibn es-Samit, r.a., kaže: "Snoviđenje vjernika jeste govor kojim se Gospodar obraća Svome robu dok spava."

Za snoviđenja je zadužen melek koji ih pokazuje pobožnom robu kroz primjere koji odgovaraju njegovom shvatanju i koji ga podsjećaju, tako da ih ukazuje svakom robu zavisno od njega samog. Imam Malik kaže: "Snoviđenje je jedna vrsta objave", te ukorava tumačenje bez znanja. Kaže: "Zar se poigravaš Allahovom objavom?"

Spominjanje snoviđenja, propisa o njemu, detalja i načina tumačenja posebna je i osjetljiva tema čije bi nas razlaganje odvuklo od željenog cilja, a Allah najbolje zna.

Objašnjenje dva lijeka koje sadrži sura El-Fatiha (lijek za srce i lijek za tijelo)

Što se tiče lijeka za srce, ona ga potpuno obuhvata, jer bolesti i slabosti srca proizlaze iz dvije stvari: pokvarenosti znanja i pokvarenosti namjere.

Na njih se nadovezuju dvije smrtne bolesti, a to su zabluda i srdžba. Zabluda je posljedica pokvarenog znanja, a srdžba pokvarene namjere. Te su dvije bolesti temelj svim drugim bolestima srca. Uputa Pravog puta sadrži lijek od bolesti

zablude. Zbog toga je molba za ovu uputu naređena svakom robu, da je upućuje svakog dana i noći i na svakom namazu, jer je neophodna za stizanje do željene upute. Ova molba nije zamjenjiva nijednom drugom.

Ozbiljno shvatanje riječi: "*Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo*", kao znanja, spoznaje, djela i položaja, sadrži lijek za bolest pokvarenosti srca i namjere, jer je pokvarena namjera povezana s ciljevima i sredstvima. Ko moli za prekinuti, isprazni i prolazni cilj i pri tome se služi raznim sredstvima koja dovode do tog cilja, obje su mu namjere pokvarene. Takvo je stanje svakog onog čiji je cilj molbe nešto drugo osim Allaha, dž.š., i robovanja Njemu, a to su mnogobošci, sljedbenici strasti kojima je ona i jedini cilj, te vlastodršci kojima je prvenstveni cilj uspostavljanje vlasti na bilo koji način, bio dozvoljen ili ne. Ako im se na putu ispriječi istina, melju je i gaze nogama, a ako za to nisu sposobni, nasilno je odbacuju, a ako ni to ne mogu, ne daju joj prolaza tim putem i odvlače je na drugu stranu. Oni su je spremni odbaciti koliko god mogu. Ako nemaju drugog izlaza, onda joj ostavljaju samo ime na novčanicama i spominju je na hutbama[24], a odvajaju je od postupaka, vlasti i izvršavanja. Ako ipak istina izađe kao pobjednik, diče se i uzdižu njome, te joj se pokoravaju, ali ne zato što se radi o istini, nego zbog toga što može poslužiti njihovim namjerama i strastima, i što je mogu iskoristiti za vlastitu pobjedu:

﴿وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ * وَإِن يَكُن لَّهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ * أَفِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾

"Kada budu pozvani Allahu i Poslaniku Njegovu da im On presudi, neki od njih odjednom leđa okrenu; samo ako znaju da je pravda na njihovoj strani, dolaze mu poslušno. Da li su im

[24] Imena i oznake koje su se stavljale na kovani novac, čime se namjerava ukazati na to u kakvom su položaju bile halife njegovog vremena, kada su od hilafeta imali samo slike, a izvršna je vlast pripadala drugima.

srca bolesna, ili sumnjaju, ili strahuju da će Allah i Poslanik Njegov prema njima nepravedno postupiti? Nijedno, nego žele da drugima nepravdu učine." (En-Nur, 48-50)

Želim reći da je namjera tih ljudi pokvarena kako u pogledu samih ciljeva tako i u pogledu sredstava putem kojih ih žele postići. Ako im se ne ostvare zacrtani ciljevi, ako iščeznu i nestanu, doživljavaju najveći poraz i jad. Tada su oni ti koji se najviše kaju i jadikuju, kada se istina obistini, a laž propadne, kad se putevi među njima pokidaju i kad budu potpuno uvjereni u to da uspjeh i sreća izmiču iz njihovih ruku. Na dunjaluku je ovo čest slučaj, a još se jače ispoljava prilikom napuštanja i odlaska Allahu, dž.š. U zagrobnom je životu još izraženiji, a potpuno se otkriva na Sudnjem danu, kada se sve istine obistine, i pobijede oni koji su istinu slijedili, a budu poraženi oni koji su laž zagovarali, kada shvate da su lagali, da su prevareni i obmanuti. Tamo znanje neće koristiti onome koji zna, niti će jasno uvjerenje spasiti onoga koji se uvjerio.

Isto je i s onim koji traži najviši cilj i najveličanstveniju želju, ali Njemu se ne približava sredstvom koje do Njega dovodi, nego se nastoji približiti sredstvom za koje on misli da vodi Njemu, a ustvari je najveća prepreka. Njegov će položaj biti isti kao i od prethodno navedenog i obojici je namjera loša. Jedini lijek toj bolesti jeste postupanje prema Allahovim, dž.š., riječima: "*Tebe obožavamo i od Tebe pomoć tražimo.*"

Taj se lijek sastoji iz šest dijelova: 1) obožavanja Allaha i nikog drugog; 2) onako kako je On naredio i propisao; 3) ne slijedeći svoju strast; 4) ne prema mišljenjima ljudi i njihovim okolnostima, njihovim zamislima i idejama; 5) traženja pomoći od Njega da bi Ga obožavali; 6) ne od robova, njihove snage i moći ili nekog drugog.

To su ti dijelovi kur'anske poruke: "*Tebe obožavamo i od Tebe pomoć tražimo.*" Ako ih prihvati blagi liječnik, onaj koji poznaje bolest i ako ih bolesni upotrijebi, doći će do potpunog

ozdravljenja. Nedostaci lijeka su, ustvari nedostaci jednog od ovih dijelova, ili dva, ili više.

Zatim, srce je izloženo dvjema velikim bolestima. Ako ih rob ne spozna, bacit će ga u propast i izlaza mu neće biti. To su dvoličnost i oholost. Lijek za dvoličnost jesu riječi: *„Tebe obožavamo"*, a za oholost: *"...od Tebe pomoć tražimo."*

Mnogo sam puta čuo imama Ibn Tejmijju, Allah mu dušu od grijeha očistio, kako govori da riječi: *„Tebe obožavamo"* odbacuju licemjerstvo, a riječi: *"...od Tebe pomoć tražimo"* otklanjaju oholost.

Ako se izliječi od bolesti licemjerstva riječima: *„Tebe obožavamo"*, od bolesti oholosti i samodopadljivosti riječima: *"...od Tebe pomoć tražimo"*, te od bolesti zablude i neznanja riječima: *„Uputi nas na Pravi put"*, izliječio se od svih svojih bolesti i slabosti, odjenuo se u ruho oprosta, i podarena mu je blagodat. Jedna od blagodati jeste ne biti među onima *„...koji su protiv sebe srdžbu izazvali"* a to su zlonamjernici koji su istinu saznali, a zatim je odbili, i među onima *„...koji su zalutali"*, čije je znanje pokvareno, koji istinu nisu spoznali.

Sura koja sadrži ova dva lijeka podrazumijeva to da se njome liječi svaka bolest. Kako ova sura sadrži ova dva, uistinu, najveća lijeka, drugi lijek proizlazi iz prvog, što ćemo objasniti. Nema većeg lijeka srcima koja su spoznala Allaha, shvatila Njegovu riječ razumijevanjem kojim ih je On odlikovao, od značenja ove sure.

Što se tiče lijeka za tijelo, navest ćemo ono s čim je došao sunnet i ono što potvrđuju medicinski zakoni i praksa.

Potvrdu sunneta nalazimo u hadisu koji prenosi Ebu el-Mutevekkil el-Nedžija, a on od Ebu Saida el-Hudrija, koji kaže: „Jedna grupa ashaba Allahovog Poslanika, s.a.v.s., naiđe kraj jednog arapskog plemena. Niko ih iz plemena ne dočeka niti ih ugosti. Nakon toga, vođu plemena ugrize zmija, pa im dođoše i upitaše: 'Poznajete li neki lijek', ili: 'Ima li među vama vrača?'

Ashabi odgovoriše: 'Ima, ali vi nas ne ugostiste i pomoći nećemo dok nam šta ne prinesete.' Donesoše im veći komad ovčijeg pečenja, pa mu jedan od ashaba prouči Fatihu, te čovjek ustade kao da ne bijaše bolestan. Rekoše: 'Ne dirajte ništa dok ne stignemo do Poslanika, s.a.v.s.' Dođoše mu i spomenuše šta se dogodilo. Reče: 'Otkud si znao da je lijek? Jedite i dajte i meni jedan dio da jedem s vama!'"[25]

Sadržaj je hadisa taj da je lijek učenjem sure El-Fatiha stigao do onoga što ga je ugrizla zmija, tako da mu drugi lijek nije trebao, a možda mu je više pomogla nego bilo kakav lijek.[26]

Lijek je uspio, iako je mjesto bilo neprihvatljivo, zbog toga što stanovnici plemena nisu bili muslimani, ili zato što su bili škrti i prigovorljivi. Šta bi tek bilo da je mjesto bilo kako treba?

Medicinski zakoni to potvrđuju na sljedeći način: ugriz posjeduju životinje "otrovnice". Njihov zadah je pogan i taj zadah nije onakav kakav je gnjev koji, opet, raspaljuje vatreni otrov zbog koga žele ugristi. Razlikuju se ovisno o tome koliko im je zadah neugodan i snažan. Ako se taj pogani zadah odlikuje gnjevom, to će im stvoriti otrovnu ćud koja će spokoj i slast nalaziti u ujedanju koga stignu, baš kao što zao čovjek nalazi zadovoljstvo u svom zlu koje čini drugima. Mnogim ljudima dan nije ugodan ako nekome iz svoje vrste ne naude. Oni osjećaju tegobu noseći otrov i zlo u sebi, sve dok ga ne izbace, i to im ublažava muku i smiruje dušu. Pri tome ga zadesi isto što i onoga koga obuzme jaka strast za spolnim odnosom, pa obezvrijedi svoj moral, i bude mu teško sve dok ne zadovolji strast. U ovom slučaju u pitanju je snaga strasti, a u prethodnom snaga gnjeva.

[25] Hadis prenosi Buhari.

[26] Nismo našli u vjerodostojnim predanjima da je ijedan od ashaba, ni u vrijeme Poslanika, s.a.v.s., a ni nakon njega učinio nešto slično drugi put. Možda je, Allah najbolje zna, ovaj događaj Allah, dž.š., dao ovim ashabima kojima je Poslanik, s.a.v.s., bio potreban i kojima su stanovnici plemena uskratili gostoprimstvo, iako su bili gladni i u veoma teškoj situaciji. Učinio je da ta životinja ugrize njihovog vođu, da bi tim ugrizom, a zatim liječenjem, vratio pravo koje im je pripadalo.

Allah, dž.š., Svojom je mudrošću uspostavio vlast koja predstavlja zapreku ovim zlim dušama, jer da nje nije, Zemlju bi zadesili nered i uništenje. ﴿وَلَوْلاَ دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الأَرْضُ﴾ ﴿وَلَـكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ "*A da Allah ne suzbija ljude, jedne drugima, na Zemlji bi, doista, nered nastao, ali, Allah je dobar svim svjetovima*" (El-Bekara, 251). Allah je, Svojom blagošću i milošću, ovim dušama dozvolio ženidbu i zasnivanje braka, što im otupljuje oštricu.

Namjera kazivanja jeste to da duše koje su ispunjene gnjevom, ako se domognu koga, naude mu. Postoje one koje ostavljaju traga pri neposrednom susretu, a ako ga i ne dotaknu, mogu ga oslijepiti, ili na grešku navesti.

Takav je slučaj s onim koji ima urokljiv pogled. Ako mu pogled padne na nekoga, u njemu se rađa otrovnost koja na onome na koga je pogled pao ostavlja posljedice srazmjerno njegovoj nespremnosti i nedostatku "oružja" kojim bi se zloj duši suprotstavio. Mnogi ostavljaju posljedice na onoga koga pogledaju takvim pogledom. Opusti se i iz daleka ga snađe urokljiv pogled, pa snosi posljedice. Međutim, ako čista, uzvišena i časna duša u kojoj su gnjev i žestina u službi istine naiđe na pogane i otrovne duše, ako se opremi istinama sure El-Fatiha, njenim tajnama i značenjima, ispravnim vjerovanjem u jednog Boga, hvalom Allaha, spominjanjem Njegovih lijepih imena, spominjanjem imena Njegova, koje zlo spominje samo kad ga briše i poništava, a dobro ne spomene, a da ga ne daruje ili uveća, odbit će takva duša, onim čime se opremila, zle utjecaje zlih šejtanskih duša i bit će nagrađena. Osnov lijeka i dobra jeste uzvraćanje istim, jer zdravlje se čuva zdravljem, a otrov se otrovom liječi. To su uzroci koje je Mudri i Sveznajući povezao sa stvarima na koje se odnose, stvarajući i naređujući. Lijek se ostvaruje samo snagom aktivne duše i ćudi spremne na saradnju. Ako onaj ko je ugrižen ne prihvati terapiju i ako se onaj ko liječi ne spremi za posljedice, nema tu lijeka.

Imamo tri preduvjeta za uspješno liječenje: prikladnost lijeka za bolest, ulaganje truda od liječnika i spremnost bolesnog

na prihvatanje lijeka. Ako se ijedan od ova tri preduvjeta izostavi, liječenje neće uspjeti, a ako su svi na broju, liječenje će, Allahovim, dž.š., odobrenjem, sigurno dati rezultat.

Ko je ovo shvatio kako treba, tajne liječenja Kur'anom bit će mu jasne, znat će prepoznati koje je liječenje korisno, a koje nije, i pristupit će liječenju bolesti odgovarajućim lijekom. Shvatit će da lijek zavisi od liječnika koji ga daje i spremnosti bolesnika da ga prihvati, kao što sablja vrijedi onoliko koliko vrijedi onaj ko njome zamahuje i rezultat zavisi od toga kako će je predmet sječe primiti. Ovim upućujemo, posvećujući pažnju dubljem značenju, onoga koji pogledom tančine zapaža i lijepo shvata, a Allah najbolje zna.

Dokazi iz iskustva mnogobrojni su i nemoguće ih je sve navesti. Prisutni su u svakom vremenu. Ja sam lično isprobao taj lijek na sebi i na drugima, i rezultati su bili začuđujući, pogotovo u vrijeme mog boravka u Meki. Obuzimali su me veoma neugodni bolovi, i gotovo da su me učinili nepokretnim. To se događalo u toku tavafa, ali i drugdje. Proučih El-Fatihu i protrljah tamo gdje me je boljelo. Kao da kamen spade s mene. Isprobao sam to mnogo puta. Uzimao sam čašu vode "zemzem" i na njoj bi nekoliko puta proučio El-Fatihu, pa bih njome poprskao to mjesto. Uviđao bih tako korisno i snažno djelovanje kao ni kod jednog lijeka s kojim sam se do tada susretao. Rezultat je bio takav da se teško može opisati, ali srazmjerno snazi vjerovanja i ispravnosti uvjerenja.[27] Samo se od Allaha, dž.š., traži pomoć.

[27] Da li takvo što nalazimo u praksi Poslanika, s.a.v.s., ili nekoga od njegovih pravednih halifa? Bili su gladni u Bici na Hendeku, pa je Poslanik, s.a.v.s., svezao kamen na stomak i tegoba, jača od navedene, prošla je.

O odgovoru koji sadrži El-Fatiha, a odnosi se na pristalice sljedbi i kojekakvih učenja, te o odgovoru sljedbenicima novotarija i zabluda iz ovog umeta

Do ovoga odgovora može se doći na dva načina, općenito i detaljno.

Općenito znači da Pravi put obuhvata spoznaju istine, ljubav prema njoj i davanje prednosti nad svim ostalim, vezivanje za nju, pozivanje njoj i borbu protiv njenih neprijatelja, koliko je to moguće.

Istina je ono na čemu su bili Božiji Poslanik, s.a.v.s., i njegovi ashabi, r.a., i znanje i djelo s kojim je došao Božiji Poslanik, s.a.v.s., a odnosi se na svojstva Gospodara, dž.š., Njegova imena i jednoću, naredbu i zabranu, obećanje i prijetnju i istinitosti vjerovanja što su, ustvari, stupnjevi onih koji nastoje stići do Uzvišenog Allaha. Sve je navedeno pretpostavljeno sudu Poslanika, s.a.v.s., a nikako stavovima ljudi, njihovim okolnostima, idejama i saglasnostima.

Svako znanje, djelo, činjenica, stanje i položaj proizlaze iz Poslanikova, s.a.v.s., vjerovjesništva, to je muhamedanski put i svako ko njime hodi pripada Pravom putu, a ko zanemari pripada putu onih koji su na sebe srdžbu izazvali i koji su u zabludi. Postoje samo ta tri puta: put Poslanika, s.a.v.s., i onoga s čim je došao, put onih koji su na sebe srdžbu izazvali, a to je put onoga koji je istinu spoznao, pa je zanemario i put onih koji su u zabludi, onih koje je Allah, dž.š., zaveo da ga ne prepoznaju. Abdullah ibn Abbas i Džabir ibn Abdullah, r.a., kažu: "Pravi je put islam", a Abdullah ibn Mesud i Ali ibn Ebu Talib kažu da je to Kur'an. O tome postoji hadis koji prenose Et-Tirmizi i drugi. Sehl ibn Abdullah kaže je to "put sunneta i zajednice pravovjernih", a Bekr ibn Abdullah El-Muzni veli da je to "put Allahova Poslanika, s.a.v.s."

Nema sumnje da je znanje i praksa Poslanika, s.a.v.s., i njegovih ashaba ta spoznaja istine i njeno stavljanje na prvo

mjesto, ljubav prema njoj više nego prema bilo čemu drugom. To je Pravi put.

Sva prethodna mišljenja to potvrđuju i dokazuju.

Na ovaj način, tj. općenito kazano, saznajemo da je sve što se s njim ne podudara lažno, i da pripada putu jedne od dvije skupine: onih koji su na sebe srdžbu izazvali, ili sljedbenika zablude.

Kroz detaljnije tumačenje spoznajemo sekte čija su mišljenja zasnovana na laži i sadržaj teksta El-Fatihe, koji ih poništava, pa kažemo:

Ljudi se dijele na dvije skupine: na one koji priznaju svevišnju Istinu i one koji je niječu. Sura El-Fatiha sadrži potvrdu postojanja Stvoritelja, dž.š., i odgovor onima koji ga negiraju kroz potvrđivanje Njegovog, dž.š., gospodarenja nad svjetovima.

Razmišljanjem o stanju cijelog svijeta, višeg i nižeg, i o svim njegovim dijelovima naći ćeš dokaz postojanja njegova Stvoritelja i Vladara, tako da je nijekanje Stvaraoca i nevjerovanje u Njega razumu i prirodi isto što i nijekanje i negiranje nauke, bez ikakve razlike. Čak je ukazivanje Stvoritelja na stvoreno, Izvršitelja na djelo, Onog što je načinio na načinjeno kod čistih, prosvijetljenih, uzvišenih umova i zdrave prirode jasnije izraženo od suprotnog.

Oni koji znaju i dobro uočavaju uzimaju Allaha, dž.š., kao dokaz za Njegova djela, dok ljudi uzimaju Njegova djela i stvaranje kao dokaz Njegova postojanja. Nema sumnje da su oba puta ispravna i da je svaki od njih istina. Kur'an sadrži oba.

Što se tiče dokazivanja Njegovim stvaranjem, toga je mnogo. Međutim, dokazivanje samim Stvoriteljem ima posebnu notu, na šta su ukazali poslanici svojim narodima, riječima: ﴿أَفِي اللَّهِ شَكٌّ﴾ "*Zar se može sumnjati u Allaha*" (Ibrahim, 10), tj. zar sumnjâ u Allaha toliko, da mu je potreban dokaz za Njegovo postojanje? Koji je dokaz ispravniji i jasniji od Onoga

zbog koga se za dokazom poseže? Kako se onda za postojanje Najjasnijeg može kao dokaz uzeti nešto skriveno? Zatim su dokaz pojačali riječima: ﴿فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ "*...Stvoritelja nebesa i Zemlje...*" (Ibrahim, 10)

Čuo sam šejhul-islama Ibn Tejmijju, Allah mu dušu od grijeha očistio, kako kaže: "Kako se može tražiti dokaz za Nekoga Ko je dokaz svemu?" Često je to predstavljao stihom:

„Onda ni u razumu ispravnosti nema,

ako i danu bijelom dokaz postojanja treba."

Poznato je da je postojanje Gospodara, dž.š., razumu i prirodi jasnije od postojanja dana, a ko to ne vidi neka preispita svoj razum.

Ako su njihove riječi lažne, onda su lažne i riječi nevjernika koji zagovaraju jedinstvo svega postojećeg, kao i to da postoji prastari bitak koji stvara i novi koji je stvoren, te da je postojanje ovog svijeta odraz Allahovog postojanja, a da je Allah, dž.š., njegova suština. Kažu da kod ljudi nema gospodara i roba, vladara i podanika, milostivog i o milosti ovisnog, obožavatelja i obožavanog, onoga koji pomoć traži i onoga od koga se traži, onoga koji upućuje i ko se upućuje, onoga koji blagodati daje i blagodarenog, srditog i onoga ko srdžbu na sebe izaziva, već da je Gospodar sam rob i njegova suština, da je Vladar isto što i podanik, a Milostivi isto što i onaj kome se milost ukazuje, te da je onaj koji obožava isto što i Obožavani.

Oni kažu da je promjena relativna stvar i da zavisi od manifestiranja bitka i njegovih ispoljavanja. Tako se ponekad javlja u obliku obožavanog, kao što se desilo u slučaju s faraonom, a nekad u obliku onoga koji obožava, kao što su pobožni robovi. Nekada se javlja kao upućivač u liku vjerovjesnika, poslanika i učenjaka. Svi su iz jedne biti, odnosno svi su jedna bit, jer je suština roba, njegovo postojanje i njegova stvarnost isto što i suština Onoga Kome se robuje i njegovo postojanje i stvarnost.

Sura El-Fatiha, od njenog početka do kraja, pojašnjava neistinitost tvrdnji ovih nevjernika i njihovu zabludu.

Odgovor medžusijama i kaderijama[28]

Postoje dvije vrste onih koji priznaju da je Gospodar stvorio svijet[29]: Prva vrsta tvrdi da nema razlike između Njega i stvorenja, pa kažu: "Nije različit niti Mu je mjesto određeno, niti je unutar niti je van svijeta, nije ni iznad ni ispod, ni zdesna ni slijeva, ni iza ni ispred, ni u njemu ni kraj njega."

El-Fatiha im daje odgovor na dva načina[30]: prvi je dokazivanjem Njegovog, dž.š., gospodarenja nad svijetom, jer gospodarenje iziskuje razlikovanje Gospodara od svijeta Njegovom biti, kao što se razlikuje Svojim gospodarenjem, Svojim svojstvima i djelima, jer čiji gospodar nije različit od svijeta, taj nije ni gospodar. Ako neko negira različitost, obavezao se dvjema stvarima: da je onda gospodar sam svijet, i tada njegova tvrdnja ima nekog smisla, jer se svijet ne razlikuje od sebe i svoje biti. Na ova vrata ušli su oni koji zagovaraju panteizam. U početku su negirali da Allah, dž.š., ima svojstva, a zatim su počeli vjerovati da su Bog i svijet jedno, te govore: "Ne postoji gospodar koji je različit, koji nije svugdje, ni unutra ni izvan", a tako govore i materijalisti (dehrijje) koji niječu Stvoritelja.

Treća tvrdnja sadrži obje krajnosti: da postoji nekakav gospodar koji ne pripada svijetu, ali nije ni različit, te da postoji stvoritelj koji sam po sebi opstoji, ne na svijetu niti van njega, ni iznad ni ispod, ni iza ni ispred, ni slijeva ni zdesna. Takva je tvrdnja bezuspješna. Razum je ne može sebi predstaviti da bi u nju povjerovao, a ako je već nemoguće da je razum zamisli, još je veća nemogućnost da se u nju povjeruje. Podudara se s apsolutnim

[28] Medžusije su vatropoklonici, a kaderije su oni koji vjeruju u slobodu volje, indeterministi.

[29] Ne navodi drugu vrstu.

[30] Drugi način ne spominje se u ovom poglavlju.

nepostojanjem i čistim ništavilom. Njemu je takvo vjerovanje prihvatljivije razumu od vjerovanja u Gospodara svjetova.

Razmotri ovo nijekanje i ove riječi koje na njega ukazuju u vezi s ništavilom, a zatim razmotri Uzvišenu bit koja sama po sebi opstoji, koja nije u svijetu, niti je svijet u njoj, pa vidi šta je od tog dvoga prihvatljivije?

Osvijesti se sam i ustani Allahu, razmišljajući o Njemu i o osjetljivosti ovog pitanja, kloneći se svakojakih tvrdnji i njihovih zagovornika, strasti, pretjerane želje i pristrasnosti, iskreno pristupajući traženju upute od Allaha, dž.š., jer je Allah toliko plemenit da nikada ne bi iznevjerio roba koji tako postupi. Toj činjenici nisu potrebni dokazi postojanja Gospodara Koji sam po sebi opstoji i Koji se razlikuje od stvorenja, već je to njeno značenje.

Odgovor džehmijama

Zagovornici tvrdnje postojanja Stvoritelja, dž.š., dijele se na dvije vrste:

na one koji vjeruju u jednoću Stvoritelja i one koji Stvoritelju pripisuju druga. Ovi se potonji također dijele na dvije skupine.

Prvu skupinu čine oni koji Stvoritelju pripisuju druga u Njegovom gospodarenju (*rububijje*), a drugu oni koji Mu pripisuju druga u Njegovoj božanstvenosti (*ilahijje*), kao što su medžusije i njima slični iz redova kaderija, jer oni uz Allaha, dž.š., pripisuju i drugog stvoritelja, iako ne kažu da Mu je jednak. Tvrde i jedni i drugi da su ljudi stvaraoci svojih djela, da ta djela Allah, dž.š., nije ni odredio ni stvorio i da se dešavaju mimo Njegove volje, da On nema moći nad njima i da nije učinio mogućim njihovo izvršenje, nego da oni koji ih čine to hoće, žele i rade.

Savršena, apsolutna i sveobuhvatna moć Gospodara nad svijetom poništava sve njihove riječi, jer podrazumijeva

Njegovo gospodarenje svim bitima, svojstvima, kretanjima i djelima koja se na njemu nalaze.

Suština tvrdnji kaderija i medžusija jeste ta da Svevišnji ne upravlja onim što čine stvorenja, i da Njegovo gospodarenje ne obuhvata ovo. Kako da obuhvata kad ona ne ulaze pod okrilje Njegove moći, volje i stvaranja, premda općenitost zahvale Njemu podrazumijeva pokornost Njegovih stvorenja, jer On tu pokornost pomaže, na nju navodi i od njih je želi, kako je i rekao na više mjesta u Kur'anu: ﴿وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ﴾ "*...a vi ćete htjeti samo ono što Allah hoće*" (Ed-Dehr, 30). On je hvale dostojan zbog toga što je od njih želi i zato što ih je učinio da je izvršavaju Svojom moći i htijenjem, i Njemu zbog toga hvala zaista i pripada. Oni, međutim, kažu da su oni ti koji su za svoja djela zaslužni, i da hvala pripada njima zato što ih čine, a ne Allahu, dž.š., Koji im je omogućio da ih čine i Koji ih na osnovu njih nagrađuje.

Kao prvo, to je zato što izvršenje djela pripada njima, ne Njemu, a, kao drugo, čovjek zaslužuje nagradu kao i najamnik naknadu od onoga ko ga je unajmio. To je njihovo apsolutno pravo.

U Njegovim riječima: "*...i od Tebe pomoć tražimo*" nalazi se jasan odgovor na njihove tvrdnje. Kada oni traže od Njega pomoć, to može biti samo zbog nečega što je u Njegovoj ruci, u Njegovoj moći i htijenju, jer kako će onaj koji vlada svojim djelom i koji ga, ako želi, stvara, a ako ne želi, ne stvara tražiti pomoć od nekoga ko tim djelom niti vlada, niti ono ulazi pod okrilje njegove moći i htijenja?

U ajetu: „*Uputi nas na Pravi put*" također postoji odgovor, jer apsolutna i potpuna uputa podrazumijeva njeno dostizanje, i da se ona ne nalazi u ruci Allaha, dž.š., nego kod njih, ne bi za nju ni molili. Ona sadrži upućivanje i pojašnjavanje, davanje uspjeha i moći i određenje da hode Pravim putem. Njihova molba nije samo traženje jasnosti i ukazivanja, što zagovaraju kaderije, zbog toga što ta odredba sama ne daje uputu, ne

spašava od propasti i dostupna je i nevjernicima koji su više od upute sljepoću zavoljeli i koji su zabludu za Pravi put kupili.

Druga skupina jesu oni koji Mu pripisuju druga u Njegovoj božanstvenosti, u isto vrijeme tvrdeći da je On jedini Gospodar svega, Vladar i Stvoritelj, Gospodar njihov i njihovih predaka, nebesa i Zemlje, Gospodar Arša veličanstvenog. Oni i pored toga obožavaju drugog i izjednačavaju ga s Allahom u ljubavi, pokornosti i veličanju. Oni su pored Allaha druge za bogove uzeli, tako da ajet: *„...samo Tebi se klanjamo"* ne upražnjavaju onako kako bi morali.

Djelimično su u pravu kada kažu: *„Tebi se klanjamo"*, ali nisu kad izgovore: *„Samo Tebi se klanjamo"*, jer taj ajet sadrži značenje: nikog osim Tebe ne obožavamo, voleći, strahujući, moleći, pokoravajući se i veličajući Te, jer riječi: *„Samo Tebi se klanjamo"* realizacija su Njegove, dž.š., jednoće i poništavanje pripisivanja druga u božanstvenosti, kao što je i u riječima: *"...i od Tebe pomoć tražimo"* realizacija jednoće Njegovog gospodstva i negiranje bilo koga drugog u tom svojstvu. *„Uputi nas na Pravi put, na put onih kojima si milost Svoju darovao"* jer su oni zagovornici Tvoje jednoće i na pravi način realiziraju: *„Samo Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo"*, dok su zagovornici mnogoboštva nosioci srdžbe i sljedbenici zablude.

El-Fatiha sadrži odgovor džebrijama

O ovome ćemo govoriti iz više aspekata:

prvo, utvrđivanjem da svaka hvala pripada Njemu, dž.š., jer to iziskuje da On neće kazniti Svoga roba za nešto što nije bio u mogućnosti učiniti ili što nije uradio. To bi bilo isto kao kad bi ih kažnjavao zbog njihove boje, visine i nedostataka, zbog stvari koje im je On sam načinio, odnosno je On, ustvari, počinitelj njihovih ružnih djela i da ih zbog njih kažnjava. Hvala koja Mu pripada kategorički odbija takve tvrdnje i u potpunosti ih negira. Uzvišen je Onaj Kome sva hvala pripada visoko iznad takvog čina. On će ih kazniti samo za djela koja su

uistinu napravili, jer su njihova djela, a ne Njegova. Njegovi su postupci: pravda, dobročinstvo i druga dobra;

drugo, utvrđivanje Njegove milosti i svemilosti dodatno briše takvu postavku, jer nikako nije moguće spojiti te dvije stvari – da je Svemilosni i Samilosni – a da kažnjava roba za nešto što nije mogao uraditi, ili uopće nije uradio, da ga obaveže nečim za što nema ni snage ni moći, pa ga potom na osnovu toga kazni. Nije li to suprotno milosti, zar joj ne predstavlja proturječje i poništavanje? Zar nečiji razum može prihvatiti spoj potpune i savršene milosti i nečega takvog u jednoj biti?;

treće, utvrđivanje da robovanje i traženje pomoći pripada njima i da se na njih odnosi, riječima: "obožavamo, pomoć tražimo", te da se radi o stvarnom, ne metaforičkom pripadanju. Nije ispravno robovanje i traženje pomoći pripisati Allahu, dž.š., stvari koje su u djelokrugu Njegova roba. Rob je, uistinu, onaj koji robuje i koji pomoć traži, a Allah je Onaj Kome se robuje i od Koga se traži pomoć.

El-Fatiha sadrži odgovor onima koji kažu da je On nužni bitak, bez izbora i htijenja, i objašnjenje da Uzvišeni čini po Svom izboru

Govorit ćemo o tome iz više uglova:

prvo, svaka hvala Njemu pripada, jer kako bi mogao biti hvaljen za nešto što nije učinio po Svom izboru, Svojim htijenjem i što nije sam uradio? Da li je ispravno hvaliti vodu zbog posljedica koje uzrokuje i zbog neophodnosti koje nosi? Ili vatru i željezo, ili bilo šta drugo? Je li to razumno i prirodno? Dostojan hvale samo je Onaj Koji čini po Svom izboru, Svojom moći i htijenjem za Svoja hvaljena djela, sve ostalo razum i priroda ne podržavaju. Proturječje tome izlazi iz okvira razuma i prirode, iako onaj koji proturječi ne prezire svoje mimoilaženje sa Šerijatom i vjerovjesništvom, nego se time diči i ponosi;

drugo, potvrda Njegovog, dž.š., gospodstva podrazumijeva da On sve čini Svojom voljom i po vlastitom izboru, Svo-

jim uređenjem i moći. Niti je razumno niti je prirodno pripisati Suncu gospodstvo zbog njegove svjetlosti, vodi zato što hladi, biljkama zbog plodova koje daju, niti bilo čemu drugome što nema nikakve moći nad tim što nudi. Je li to išta drugo do priznanje nevjerovanja u Gospodnju moć?, jer ljudi aludiraju na neuke, navodeći učene;

treće, potvrda Njegove, dž.š., vlasti. Neshvatljivo je da vlast ima neko ko nema ni izbora, ni djela, ni volje, nego da svakom podaniku pripadaju te mogućnosti, i to u još potpunijem i savršenijem obliku nego kod Vladara. Allah, dž.š., kaže: ﴿أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ *"Pa da li je onda Onaj Koji stvara kao onaj koji ne stvara?! Urazumite se!"* (En-Nahl, 17);

četvrto, potvrda da je Allah, dž.š., Onaj od Koga se traži pomoć. Traženje pomoći od nekoga ko nema ni izbora, ni moći, ni volje jeste apsurd;

peto, da je On Onaj Kome se moli da uputi robove Svoje. Upućivanje molbe nekome ko ne bira po vlastitoj volji neprihvatljiva je stvar. Također, Allah, dž.š., jeste Onaj Koji ukazuje blagodati, pa se i u tom slučaju iznosi isti dokaz.

El-Fatiha sadrži odgovor onima koji negiraju činjenicu da Allahovo znanje obuhvata partikularije (detalje)

O ovome ćemo govoriti s više strana:

prvo, savršenost hvale koja Mu pripada. Kako bi bio dostojan hvale neko ko ne poznaje neki dio svijeta, njegove okolnosti i pojedinosti, broj planeta i zvijezda, ko Mu se na njemu pokorava a ko Mu je neposlušan, ko Ga moli, a ko ne?;

drugo, bilo bi nemoguće da neko takav bude Bogom i Gospodarem, jer je neophodno da Bog Kome se klanja i Gospodar, Koji sve uređuje poznaje Svoga roba i njegovo stanje;

treće, potvrda Njegove milosti. Nemoguće je da se smiluje neko ko ne zna;

četvrto, dokaz Njegove vlasti. Vladar koji ne poznaje nekoga od svojih podanika niti zna u kakvoj se situaciji nalazi njegovo carstvo nikako ne može biti vladar;

peto, činjenica da se od Njega traži pomoć;

šesto, da je On odgovoran da uputi onoga koji Ga moli da mu dovu usliša;

sedmo, da On uputu daje;

osmo, da blagodati ukazuje;

deveto, da je srdit na onoga ko Mu proturječi;

deseto, da On nagradu daje. Na Sudnjem danu nagrađuje ljude prema njihovim djelima. Negiranje da Allah poznaje detalje isključuje sve navedeno.

El-Fatiha sadrži odgovor onima koji negiraju vjerovjesništvo

Kao prvo, to je potvrda da Mu potpuna hvala pripada, jer to podrazumijeva savršenstvo Njegove mudrosti, da stvorenja nije uzalud stvorio i da ih nije zanemario ne davši im naredbe i zabrane. Allah je od Sebe otklonio takve tvrdnje na više mjesta u Kur'anu. Obavijestio je da onaj ko niječe poslanstvo i vjerovjesništvo, i tvrdi da Allah ništa ljudima objavio nije – taj Ga nije uistinu spoznao, ne veliča Ga onako kako Mu dolikuje, niti Ga poštuje kako bi trebalo, nego Mu pripisuje nešto što Mu ne priliči i što Njegova hvala i slava odbijaju.

Ko na pravi način iskaže hvalu, znajući, poznavajući i uočavajući, pronašao je svjedočanstvo "da je Muhammed, s.a.v.s., Božiji poslanik", isto kao i svjedočanstvo "da je Allah, dž.š., jedini Bog". Saznao je da se nevjerovanje u vjerovjesništva smatra negiranjem činjenice da hvala pripada Allahu, dž.š., da je to isto što i nevjerovanje u Njegova svojstva savršenstva, da je isto što i pripisivanje Allahu, dž.š., druga i vjerovanje u postojanje drugih bogova.

Drugo, Njegova božanstvenost i činjenica da je On Bog, jer to podrazumijeva da je obožavani i da se Njemu pokorava. Samo poslanici mogu poučiti načinu na koji se Allah, dž.š., obožava i kako Mu se pokornost iskazuje.

Treće, to što je Gospodar. Njegovo gospodstvo obuhvata naredbu i zabranu robovima, nagradu dobročinitelju na dobročinstvu, a kaznu onome koji zlo čini zbog onoga što čini. To je suština Gospodnje moći. Navedeno je moguće realizirati samo posredstvom vjerovjesništva i poslanstva.

Četvrto, činjenica da je On Milostivi, Samilosni. Savršenstvo Njegove milosti podrazumijeva i to da Svoje robove upozna sa Sobom i Svojim svojstvima, da im ukaže na stvari koje ih Njemu približavaju i koje ih od Njega udaljuju, te da će ih za pokornost i dobra djela nagraditi. Samo poslanstvo i vjerovjesništvo mogu obaviti tu zadaću, pa ih je Allah, dž.š., iz Svoje milosti dao.

Peto, Njegova, dž.š., vlast, jer vlast sadrži raspolaganje riječju, kao što posjedovanje iziskuje raspolaganje djelom. Vladar je Taj Koji raspolaže Svojom naredbom i svojom riječju, tako da Svoje naredbe i odredbe sprovodi kako hoće. Posjednik na svom posjedu raspolaže svojim djelom. Allahu pripada i vlast i posjed, tako da među stvorenjima Svojim raspolaže i riječju i djelom.

Postoje dvije vrste Njegova raspolaganja riječju: raspolaganje Svojim univerzalnim riječima i raspolaganje riječima vjere. Potpuno vlada i jednim i drugim.

Slanje poslanika proizlazi iz savršenstva Njegove vlasti i vladarenja. On je zaista Vladar, Koga i ljudski um i ljudska priroda prihvataju, jer svaki vladar koji nema poslanike koje šalje širom svoga kraljevstva nije pravi vladar.

Na ovaj način doznajemo postojanje Njegovih meleka, kao i činjenicu da je vjerovanje u njih jedan od neizostavnih

dijelova vjerovanja u Njegovu vlast, jer su oni Allahovi, dž.š., poslanici stvorenjima i izvršitelji svih Njegovih naredbi.

Šesto, potvrda postojanja Sudnjeg dana, dana nagrade u kojem će Allah, dž.š., suditi robovima shodno njihovim djelima, dobrim i lošim, a to se može dogoditi samo nakon poslanstva i vjerovjesništva, odnosno, podizanja dokaza koji uzrokuje mogućnost suđenja pokornome i grešniku.

Sedmo, da je Allah, dž.š., obožavani. Obožava se samo onako kako On voli i čime je zadovoljan. Jedini način da stvorenja spoznaju šta On voli i čime je zadovoljan jeste taj da ih o tome obavijeste poslanici, tako da je nevjerovanje u poslanike ujedno i nevjerovanje da je Allah, dž.š., Onaj Koji se obožava.

Osmo: da je On Onaj Koji na Pravi put upućuje, a Pravi je put spoznaja istine i postupanje prema njoj i najbliži put koji dovodi do cilja, jer je prava linija najkraća razdaljina između dvije tačke. Ovo se ne bi moglo saznati da nije poslanika, jer je neophodno osloniti se na poslanike i pouzdanije je čak i od onog što možemo vidjeti i opipati zdravim osjetilima.

Deveto: On je Onaj Koji blagodari sljedbenike Pravog puta. Njegova se blagodat upotpunila slanjem poslanika i time što ih je učinio spremnim da prihvate objavu i odgovore Njegovom pozivu. Zbog toga ih je u Svojoj knjizi podsjetio na dar i blagodat koju im je ukazao.

Deseto: podjela stvorenja na blagodarene, one koji su na sebe srdžbu izazvali i zalutale. Takva je podjela neminovna, shodno njihovom razlikovanju u spoznaji istine i postupanja prema njoj. Tako su oni koji su je spoznali i prema njoj se vladaju – blagodareni, oni koji su je spoznali, pa joj se usprotivili – nosioci srdžbe, a oni koji je nisu spoznali – zalutali. Takva je podjela nastala nakon slanja poslanika, jer da nije poslanika, svi bi bili isti, a podjela prema ovom obrascu bila bi nemoguća da nije bilo objave. Podjela na ove tri skupine neminovna je, s obzirom na stvarnost, tako da je i objava neophodna.

Na ovaj i prethodno navedeni način objašnjeno ti je kako El-Fatiha sadrži odgovor onima koji negiraju materijalnu formu Sudnjeg dana i proživljenje tijela i upoznaje nas s činjenicom da je to neminovno za utvrđivanje nagrade i kazne, naredbe i zabrane. To je istina s kojom, i za koju, su i nebesa, i Zemlja, i dunjaluk, i ahiret stvoreni, stvaranje i odredba iziskuju je, a negiranje te činjenice jeste ujedno i negiranje dvije posljednje navedene stvari.

Postojanje vjerovjesništva svjedoči o Allahovom svojstvu govora i obraćanja

Suština poslanstva jeste dostavljanje govora Onoga Koji ga je poslao, tako da ako govor ne postoji, šta to onda poslanik dostavlja? Kako razum može prihvatiti da je on uopće poslanik? Iz tog razloga mnogi učenjaci iz prethodnih generacija kažu: "Ko zaniječe da Allah, dž.š., govori i da je Kur'an Njegov govor, zanijekao je poslanstvo Muhammeda, s.a.v.s., i poslanstva svih ostalih poslanika čiji je cilj dostavljanje govora Allaha, neka je slavljen i uzvišen. Zato govore oni koji Poslanikovo, s.a.v.s., poslanstvo negiraju: ﴿فَقَالَ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ۝ إِنْ هَٰذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ﴾ *"Ovo nije ništa drugo do vradžbina koja se nasljeđuje, ovo su samo čovjekove riječi!"* (El-Muddessir, 24-5). Samo ih je uznemirio Kur'an sluhu dostupan, koji im je dostavljen i kojim su opomenuti.

Ko kaže: "Allah, zaista, to nije izgovorio", tvrdnja mu je slična njihovoj. Uzvišen je Allah visoko iznad onog što nasilnici govore.

El-Fatiha sadrži odgovor onima koji zagovaraju praiskon svijeta

Prvo, potvrda da hvala pripada Njemu, jer iz toga proizlaz potvrda Njegovih djela, kao i ostale vrste pohvala u Kur'anu, il sve pohvale koje zaslužuje Svojim djelima. Tako i On sam Sebe hvali zbog toga što je gospodar svega što podrazumijeva da Svoja djela čini prema Svom izboru. Nemoguće je upoređivat

čin s onim koji ga čini. Zdrav razum i ljudska priroda to ne prihvataju, jer neminovno je da djelo kasni za svojim vršiocem.

Drugo: potvrda Njegovog gospodarenja svjetovima i odredba onoga što smo naveli. Svijet je sve osim Njega, čime se dokazuje da je sve osim Njega i potčinjeno, a potčinjeno mora biti stvoreno, a sve je stvoreno nastalo, nakon što ga nije bilo. To znači da Njegovo vladanje svim ostalim podrazumijeva i to da je On bio prije svega, a da je sve potčinjeno nastalo. Nemoguće je zamisliti da je svijet praiskon, a da je potčinjen, jer praiskon svojom vječnošću nema potrebe za stvaraocem. Sve je potčinjeno u svojoj biti siromašno, bogato i ne može biti praiskonsko.

Treće, potvrda Njegove jednoće, jer to iziskuje zabranu učešća bilo čega u posebnostima Njegova gospodstva, a moć je jedna od tih posebnosti. Njegova jednoća, logično, negira jednoću (tevhid) bilo koga drugog, kao što negira pripisivanje svojstva Gospodara (*rububijje*) i božanstvenosti (*ilahijje*) ikome drugome osim Njemu.

El-Fatiha sadrži odgovor rafidijama (šijama)[31]

Odgovor počinje od riječi "*Uputi nas na Pravi put*", pa seže do kraja El-Fatihe.

Podrazumijeva poništenje njihovih tvrdnji. Zaista je Allah, dž.š., podijelio ljude na tri skupine: "blagodarene", tj. sljedbenike Pravog puta koji su spoznali istinu i nastavili je slijediti, "izazivače srdžbe", tj. one koji su istinu spoznali, a zatim je odbili i "zalutale", tj. one koji je nisu spoznali ili su je krivo shvatili.

Svako ko zna i slijedi istinu preči je da bude na Pravom putu.

---

[31] Šije se nazivaju rafidije (oni koji odbacuju) zbog njihovog neprihvatanja Ebu Bekra i Omera, ili pak zbog odbacivanja velikog broja ashaba. (Prim. prev.)

Nema sumnje da ashabima Allahova Poslanika, s.a.v.s., neka je Allah s njima zadovoljan, više pripada ovo svojstvo nego šijama, jer je prosto nemoguće da ashabi, r.a., nisu spoznali istinu, a da šije jesu, ili da su je oni odbili, a da su je šije čvrsto prihvatili.

Zatim, svjedoci smo djela obje skupine, djela koja ukazuju koja od njih dvije su sljedbenici istine. Vidjeli smo da su ashabi, r.a., oslobodili nevjerničke zemlje i načinili ih zemljama islama, otvorili su srca Kur'anom, znanjem i uputom, tako da nam njihova djela ukazuju na to da su oni sljedbenici Pravog puta. Vidjeli smo rafidije, u potpuno suprotnoj ulozi, na svakom mjestu i u svakom vremenu, kako su uvijek kada je neprijatelj nasrtao na muslimane, bili neprijateljska podrška protiv islama. Koliko su samo nesreće nanijeli islamu i muslimanima? Da li su sablje mnogobožaca i idolopoklonika Hulaga i njegove tatarske vojske nanijeli pustoš do pod njihovim vođstvom? Jesu li drugi do oni bili uzrok i potpora uništenja džamija, spaljivanja Mushafa, ubijanja muslimanskih vođa, uleme, naroda i halifa? Njihova podrška mnogobošcima i kršćanima svima je poznata, kao što su poznate stvari koje su u vjeri načinili.

Koja je onda od ove dvije skupine zaslužnija da hodi Pravim putem? Koja više zaslužuje srdžbu i zabludu, ako pameti imate?

Zbog toga učenjaci iz prethodnih generacija tumače da su Pravi put i njegovi sljedbenici: Ebu Bekr, Omer i drugi ashabi Poslanika, s.a.v.s., što je istina, jer to je put kojim su oni hodili i istinski put njihova Vjerovjesnika, s.a.v.s. Oni su ti kojima je Allah blagodati dao i na čije se neprijatelje rasrdio i zabludu im odredio. Ebu el-Alija i Hasan el-Basri, oba iz reda tabiina, kazuju: "Pravi je put Božiji Poslanik, s.a.v.s., i njegova dva druga." Ebu Alija dodaje: *„'...put onih kojima si milost Svoju darovao'* jesu porodica Poslanika, s.a.v.s.,[32] Ebu Bekr i Omer,

[32] Porodicom se smatraju svi koji pripadaju Poslaniku, s.a.v.s., posebnim svojstvima i istaknutim vrlinama. Rođenje nije posebna odlika Poslanika, s.a.v.s., nego je kao i kod svakog drugog ljudskog bića, što navodi i sadrži Allahova, dž.š., knjiga. Posla-

r.a." To je ispravan stav, jer su Poslanikova porodica, Ebu Bekr i Omer na jednom putu. Među njima nema razlike: jedni su drugima zaštita, i jedni i drugi pohvalu zaslužuju, ratuje se protiv onih koji s njima ratuju, a miri se s onima s kojima su oni u miru, što je općepoznata stvar među islamskim umetom. Kaže Zejd ibn Eslam: "Oni koje je Allah, dž.š., blagodario jesu Allahov Poslanik, s.a.v.s., Ebu Bekr i Omer, r.a."

Nema sumnje da su blagodareni njegovi sljedbenici, a da su nosioci srdžbe oni koji su izašli iz skupine njegovih, s.a.v.s., sljedbenika, a najdosljedniji i najpokorniji njegovi su ashabi, r.a., i njegova porodica. Najdosljedniji ashabi, njegov sluh i vid, jesu Ebu Bekr i Omer. Narod koji mu se najžešće protivi jesu rafidije, a njihovo je protivljenje poznato svim grupacijama našeg umeta. Zbog toga preziru sunnet i njegove sljedbenike i gaje prema njima neprijateljstvo. Oni su neprijatelji Poslanikova, s.a.v.s., sunneta, njegove porodice i sljedbenika koji su ga najdostojnije naslijedili, i oni su uistinu njegovi pravi nasljednici.

Sada nam je jasno da je Pravi put, put njegovih ashaba, r.a., i sljedbenika, a da je put srdžbe i zablude, put koji slijede rafidije.

Na ovaj način dajemo odgovor i haridžijama, jer je njihovo neprijateljstvo prema ashabima svima dobro poznato.

El-Fatiha i njena obuhvatnost svih kur'anskih značenja

Tajna stvaranja i odredbe, Božijih knjiga i zakona, nagrade i kazne sadržane su u dvije rečenice na kojima se zasnivaju robovanje i vjerovanje u Božiju jednoću. Rečeno je: "Allah je objavio stotinu i četiri knjige. Značenja im je sakupio u Tevratu,

---

nikove odlike su: poslanstvo, uputa, znanje i mudrost, kojima Allah, dž.š., izvodi iz tmina na svjetlo. Znači, njegova porodica su sljedbenici njegova poslanstva i upute, bez obzira na mjesto, vrijeme, oca ili djeda, znanjem i ukazom njihova Gospodara. Kao što su faraonova porodica njegovi sljedbenici tmine, neprijateljstva i nevjerstva u svakom mjestu i vremenu, kako god se zvali. Allah, dž.š., je u vezi s ovim rekao: *"Muhammad nije roditelj nijednom od vaših ljudi, nego je Allahov poslanik i posljednji vjerovjesnik."* (El-Ahzab, 40)

Indžilu i Kur'anu, a značenja te tri knjige sabrao je u Kur'anu. Kur'anska značenja sakupio je u kratkim surama (el-mufessal), značenja kratkih sura u El-Fatihi, a značenje El-Fatihe u ajetu: *'Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo.'"*

Te dvije rečenice podijeljene su između Gospodara i Njegova roba. Jedna polovina pripada Njemu, neka je uzvišen, a ona je: *„Tebi se klanjamo"*, a druga: *"Od Tebe pomoć tražimo"* pripada Njegovom robu.

Tajna i značenje doći će, inšaallah, na svom mjestu.

Obožavanje spaja dva osnova: krajnju ljubav i krajnju pokornost i skrušenost. Arapi kažu da je obožavanje – potčinjenost. Koga zavoliš, a nisi mu pokoran, ne smatraš se njegovim poklonikom, a kome se pokoriš bez ljubavi, također mu nisi iskren rob, sve dok se ljubav i pokornost ne spoje. Zbog toga oni koji negiraju ljubav robova prema njihovom Gospodaru negiraju i suštinu obožavanja, a oni što negiraju da je On njima voljeni – što je cilj njihove težnje, najuzvišeniji interes i krajnja želja – time negiraju činjenicu da je On Bog, iako priznaju da je Gospodar svjetovima i njihov stvoritelj. To je njihovo vjerovanje da je samo Allah, dž.š., Bog i Gospodar, što su i Arapi džahilijeta priznavali, ali se time nisu izvukli iz širka, što i riječi Uzvišenog potvrđuju: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللهُ﴾ *"A ako ih zapitaš ko ih je stvorio, sigurno će reći: 'Allah!'"* (Ez-Zuhruf, 87); ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللهُ﴾ *"Ako ih upitaš ko je stvorio nebesa i Zemlju, sigurno će reći: 'Allah!'"* (Ez-Zumer, 38) i: ﴿قُل لِّمَنِ الأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ * سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ * قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ * سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلاَ تَتَّقُونَ * قُلْ مَن بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلاَ يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ * سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ﴾ *"Upitaj: 'Čija je Zemlja i sve ono što je na njoj, znate li?' 'Allahova!', odgovorit će, a ti reci: 'Pa zašto onda ne dodete sebi?' Upitaj: Ko je Gospodar sedam nebesa i ko je Gospodar svemira veličanstvenog?' 'Allah!', odgovorit će, a ti reci: 'Pa zašto se onda ne bojite?' Upitaj: 'U čijoj je ruci vlast nad svim, i ko uzima u zaštitu, i od koga niko ne može zaštićen biti, znate li?' 'Od Allaha!', odgovorit će, a ti reci: 'Pa zašto onda dopuštate da budete zavedeni?'"* (El-Mu'minun, 84-9). Ovim

se iznosi dokaz protiv njih i potvrda jednoće Njegove božanstvenosti, da se samo Njemu klanja, da je On jedini Stvoritelj i da drugog gospodara nema.

I "traženje pomoći" spaja dva osnova: povjerenje u Allaha i oslanjanje na Njega. Rob katkad ima povjerenja u nekog od ljudi, ali se ne oslanja na njega, premda mu vjeruje, zato što nije ovisan o njemu. Nekad se, opet, oslanja na nekoga, premda u njega nema povjerenja, zato što mu je ovaj potreban i što nema niko da ga zamijeni. Potrebno mu je da se na njega osloni, iako mu nije povjerljiv.

"Pouzdanje" se sastoji od dvije stvari: povjerenja i oslanjanja. To je suština ajeta: "*Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo*", i dva osnova, pouzdanje i robovanje, spominju se na više mjesta u Kur'anu, spojeno, a ovo je jedan od tih ajeta.

Drugi ajet jesu riječi Šuajba: ﴿وَمَا تَوْفِيقِي إِلاَّ بِاللهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ "*...a uspjeh moj zavisi samo od Allaha; u Njega se uzdam i Njemu se obraćam.*" (Hud, 88)

Treći je: ﴿وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾ "*Allah zna tajne nebesa i Zemlje i Njemu se sve vraća, zato se samo Njemu klanjaj i samo se u Njega uzdaj! A Gospodar tvoj motri na ono što radite.*" (Hud, 123)

Četvrti su riječi Gospodara u formi obraćanja vjernika: ﴿رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ "*Gospodaru naš, u Tebe se uzdamo i Tebi se obraćamo i Tebi ćemo se vratiti.*" (El-Mumtehina, 4)

Peti je: ﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً * رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلاً﴾ "*I spominji ime Gospodara svoga i Njemu se potpuno posveti, On je Gospodar istoka i zapada, nema Boga osim Njega, i Njega uzmi za zaštitnika!*" (El-Muzzemmil, 8-9)

Šesti: ﴿قُلْ هُوَ رَبِّي لا إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ﴾ "*Reci: 'On je Gospodar moj, nema boga osim Njega, u Njega se uzdam i Njemu se obraćam!*" (Er-Ra'd, 30)

To je tih šest mjesta u kojima se dva osnova: "*Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo*" spajaju.

Stavljanje "obožavanja" na prvo, a "traženje pomoći na drugo mjesto" u suri El-Fatiha uređeno je prema ljestvici da cilj dolazi prije sredstva, jer je "obožavanje" cilj radi kojeg su robovi stvoreni, a "traženje pomoći" jeste sredstvo za ostvarenje tog cilja. „*Tebi se klanjamo*" povezano je s Njegovom božanstvenošću i imenom "Allah", a "*...od Tebe pomoć tražimo*" s Njegovim gospodstvom i imenom "Gospodar". Iz tog je razloga prvo naveo „*Tebi se klanjamo*", a nakon toga "*od Tebe pomoć tražimo*", kao što je prvo ime "Allah" navedeno prije imena "Gospodar" na početku sure. Također ovo je i zbog toga što je „*Tebi se klanjamo*" dio koji pripada Gospodaru, pa je navedeno na prvo mjesto kao pohvala Allahu, dž.š., jer je On preči, a "*...od Tebe pomoć tražimo*" dio koji pripada robu, nastavlja se riječima: „*Uputi nas na Pravi put*", pa sve do kraja sure.

Jedan od razloga jeste i taj što apsolutno "obožavanje" obuhvata i "traženje pomoći" za ono što je dozvoljeno. Svako ko na potpun način obožava Allaha, dž.š., od Njega pomoć traži samo za ono što je dozvoljeno, jer moguće je da i sljedbenik strasti i sumnjivih namjera traži od Allaha da mu pomogne u ostvarenju tih svojih strasti. „Obožavanje" je, dakle, potpunije i savršenije, te zbog toga pripada Gospodaru.

"Traženje pomoći", ali samo za nešto što je dozvoljeno, dio je "obožavanja", traži se od Njega, dok je „obožavanje" nešto što On traži.

"Obožavanje" dolazi samo od iskrena roba, dok "traženje pomoći" biva i od iskrenog i od neiskrenog.

"Obožavanje" je Njegovo pravo kojim nas je obavezao, a "traženje pomoći" jeste molitva za pomoć pri "obožavanju" i dokaz sadake koju nam daje. Ispunjenje prava koje Njemu pripada je važnije je od prihvatanja te sadake.

"Obožavanje" je zahvala za blagodat koju nam ukazuje, a Allah voli da Mu se zahvaljuje. Davanje je pomoći djelo koje nama čini i uspjeh koji nam daje. Ako pristupiš "obožavanju" i uđeš u njegovo okrilje, Allah će ti u tome pomoći. Pristupanje "obožavanju" i ulazak u njegovo okrilje uzrok je za dobijanje pomoći, i što je "obožavanje" od roba potpunije, to će i pomoć od Allaha, dž.š., biti veća.

„Obožavanje" je okruženo dvjema pomoćima: pomoći koja dolazi prije, da bi se obavezalo i pristupilo "obožavanju" i pomoći pri samom "obožavanju", koja dolazi nakon toga. Tako je uvijek, sve dok se rob ne riješi svoje muke.

„Tebi se klanjamo" pripada Njemu, dž.š., a riječima: "*...od Tebe pomoć tražimo*" moli se od Njega. Ono što Mu pripada navedeno je prije onoga što se od Njega traži, jer je ono što Mu pripada povezano s Njegovom ljubavi i zadovoljstvom, a ono što se od Njega traži s Njegovim htijenjem. Ono što se veže za Njegovu ljubav savršenije je od onoga što se veže samo za Njegovo htijenje. Sav svemir, meleki, šejtani, vjernici i nevjernici, dobra djela i grijesi povezani su s Njegovim htijenjem, a pokornost i vjerovanje s Njegovom ljubavi. Nevjernici, dakle, pripadaju Njegovom htijenju, a vjernici ljubavi. Zbog toga u vatri neće vječno ostati ono što je Allahovo, a sve što je u njoj od Allaha je i biva Njegovom voljom.

To su bile tajne koje nam objašnjavaju zbog čega je *„Tebi se klanjamo"* došlo prije "*...od Tebe pomoć tražimo*".

Što se tiče navođenja Obožavanog i Onoga od Koga se pomoć traži prije vršenja te dvije radnje, u tome se nalazi lijep odnos vjernika prema Allahu, dž.š., time što navode prvo Njegovo ime, a zatim svoja djela. To ukazuje na njihovu brižnost i veliku pažnju. Ovaj ajet obavještava o posebnosti imenovanog isključivošću, jer ima intenzivno značenje: nikoga osim Tebe ne obožavamo i nikoga za pomoć osim Tebe ne molimo. Ovdje je presudna specifičnost arapskog jezika, jer uvijek prednost

imaju osnove riječi. Sibevejh ističe da je u pitanju brižnost, mada ne negira ni druge mogućnosti.

Smatra se ružnim kada bi neko, nakon što bi oslobodio deset robova, samo jednom od njih rekao: "Tebe sam oslobodio." Ko bi ga čuo prezreo bi njegovu izjavu i rekao bi mu: "I ostale si, također, oslobodio." Da nije u pitanju isključivost (samo), te se riječi ne bi smatrale ružnim niti bi ih bilo lijepo prezirati.

Razmisli o ajetu: „*...i samo se Mene bojte*" (El-Bekara, 40) i: "*...samo se Mene čuvajte*" (El-Bekara, 41). Uočit ćeš pojačano značenje: nikoga se osim Mene ne bojte, nikoga se osim Mene ne čuvajte, a također i u ajetu: "*Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo*", što ima značenje: nikome se osim Tebi ne klanjamo i nikoga za pomoć osim Tebe ne molimo. Svako ko ima taj zdrav osjećaj za jezik iz konteksta će shvatiti tu isključivost.

Nema svrhe raspravljati se s nekim ko neće shvatiti i kome su vrata sumnje i sumnjičenja uvijek otvorena. Takvi su bolest nauka i nevolja razuma i shvatanja.

Ipak ćemo navesti da u ličnoj zamjenici "ke" (tebe) postoji značenje koje nema u spojenoj ličnoj zamjenici. To je pojačano značenje, pa bi "tebe" u toj formi značilo: tebe samog, tvoju suštinu i bit. Da se upotrijebila spojena lična zamjenica, a ne razdvojena uz partikulu za pojačanje značenja, tog značenja ne bi bilo.

Gramatičari su davali objašnjenja, ali adekvatan odgovor nisu. Da pred nama nije drugi posao, više bismo se pozabavili ovim pitanjem, naveli bismo mišljenja gramatičara, ukazali bismo na najispravnije i time bismo, uz Allahovu pomoć, možda potpuno rasvijetlili ovu raspravu.

Podjela ljudi na one koji Allaha obožavaju i one koji traže pomoć od Njega

Ako si ovo shvatio, pogledaj podjelu prema dva osnova: obožavanju i traženju pomoći – na četiri skupine.

Prva skupina, ujedno najbolja i najuzvišenija, jesu oni koji Allaha, dž.š., obožavaju i od Njega pomoć traže, jer je obožavanje Allaha, dž.š., cilj njihove želje i molitve da im u tome pomogne i osnaži ih kako bi Mu mogli pristupiti. Zbog toga je jedna od najboljih stvari za koje se upućuje molitva Allahu, dž.š.: pomoć u onome što Njega zadovoljava. Tome nas je poučio Poslanik, s.a.v.s., kada je Muazu ibn Džebelu rekao: „O Muaze, tako mi Allaha, ja te volim, pa nemoj zaboraviti da nakon svakog namaza kažeš: 'Bože moj, pomozi mi da Te spominjem, da Ti zahvaljujem i da Te na najljepši način obožavam.'"[33]

Dakle, najkorisnija je dova traženje pomoći u onome čime je On zadovoljan, a najbolji dar jeste Njegov, dž.š., odgovor toj molbi. Sve čuvene dove sadrže navedeno, odbacuju ono što mu stoji nasuprot i popunjavaju i olakšavaju njegove uzroke. Razmisli o tome.

Šejhul-islam Ibn Tejmijja, Allah mu dušu od grijeha očistio, kaže: "Razmišljao sam o najkorisnijoj dovi, i shvatih da je to molba za pomoć u onome čime je On zadovoljan, a zatim je uočih u ajetu sure El-Fatiha: *'Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo.'*"

Drugu skupinu, koja je suprotna ovoj prvoj, čine oni koji odbijaju obožavanje i traženje pomoći od Allaha, dž.š., tako da nemaju ni jedan od dva osnova. Ako Mu ko od njih uputi dovu i zatraži od Njega pomoć, onda to čini samo za vlastite želje i strasti, a ne zbog zadovoljstva svoga Gospodara i prava koja Njemu pripadaju. Njega, neka je slavljen, mole svi na nebesima i na Zemlji: i Njegovi štićenici i Njegovi neprijatelji, i jedni i drugi ruke pružaju, čak i najprezrenija bića kao što je Njegov neprijatelj Iblis. I pored svega, zamolio je Allaha, dž.š., za nekakvu potrebu, pa mu je dao i udovoljio, ali to nije bila pomoć za nešto što Njega zadovoljava. Bio je to dodatak njegovom grijehu, udaljavanju od Allaha, dž.š., i protjerivanju

[33] Hadis prenose Ahmed, Ebu Davud i drugi.

iz Njegove blizine. Tako je sa svakim ko od Njega, dž.š., zatraži pomoć i zamoli Ga za nešto, a ne radi se o pomoći za pokornost Njemu – udalji ga od stvari koje ga zadovoljavaju i presijeca mu svaki put do Njega.

Neka svaki razuman čovjek razmisli o sebi i drugima! Neka zna da odgovor Allaha, dž.š., onima koji Ga mole nije počast onome koji upućuje molitvu, nego rob nekada uputi dovu za svoju potrebu, pa mu je Allah, dž.š., usliša, a u tome mu je, ustvari, uništenje i nesreća. Uslišenjem dove Allah ga ponizuje i zanemaruje, a neprimanje dove biva iz počasti i ljubavi prema njemu. Nekada mu Allah, dž.š., ne primi dovu da bi ga zaštitio, sačuvao i zbrinuo, a ne iz škrtosti. To čini samo sa Svojim robom koji želi Njegovu počast i ljubav, s njim se s blagošću ophodi, pa ovaj, iz svog neznanja, pomisli da ga Allah ne voli i da prema njemu nije plemenit. Vidi kako zadovoljava potrebe drugih, pa počne loše misliti o svome Gospodaru. Te misli ispunjavaju mu srce, a da on to i ne osjeća. Bezgrešan je samo onaj koga Allah, dž.š., od grijeha očisti. Čovjek sebe dobro poznaje, a dokaz za to jeste način na koji podnosi sudbinu i prijekor onoga što ona krije. Rečeno je:

"Onaj što ne uočava gubi svoju priliku,

Sve dok stvar ne promakne, onda grdi sudbinu."

Tako mi Allaha, da otkrije svoj ishod i tajnu, pomislio bi da treba koriti i optuživati sudbinu, i da je želio nešto takvo i takvo, ali kako se prevario, stvar mu ne ide u prilog? Razuman je čovjek onda ljut na sebe, a neznalica se ljuti na svoga Gospodara.

Dobro pazi da Ga ne moliš za nešto čije ti dobro i posljedica nisu poznati. A ako nemaš drugog rješenja nego da za tu stvar moliš, onda pod uvjetom vjerovatnoće da u tome može biti dobra. Prije dove klanjaj istiharu, ali ne samo jezikom, bez spoznaje. Istihara onoga ko ne zna kakve dobre strane ta dova nosi, ko je nema moći sprovesti niti je upućen u njene detalje

nema štete ni koristi. Ako se samo na sebe osloni, potpuno će propasti, i to će mu se o glavu obiti.

Ako ti Allah, dž.š., da nešto za šta Ga nisi ni molio, onda Mu uputi dovu da ti pomogne u pokornosti i dostizanju onoga čime je On zadovoljan, i da ti u tome ne da nešto što će te od Njega odvojiti i udaljiti od dobrih djela. Ne misli da sve što Allah, dž.š., daje biva počast robu, ni da je sve što uskrati poniženje, nego su i davanje i uskraćivanje iskušenje i ispit kojima preispituje Svoje robove. Rekao je Uzvišeni Allah: ﴿فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ * وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ * كَلَّا﴾ "*Čovjek, kada njegov Gospodar hoće da ga iskuša, pa mu počast ukaže i blagodatima ga obaspe, rekne: 'Gospodar je moj prema meni plemenito postupio!' A kad mu, da bi ga iskušao, opskrbu njegovu oskudnom učini, onda rekne: 'Gospodar me je moj napustio!' A nije tako!*" (El-Fedžr, 15-7), što znači: nije svakome kome sam dao, blagodario ga i učinio bogatim ukazana počast, niti se to može smatrati počašću. To su Moja kušnja i ispit koje mu dajem: da li će biti zahvalan, pa da mu dam još više, ili će Me nijekati, pa da mu sve oduzmem i podarim nekome drugom? Nije ni svakome koga sam na kušnju stavio i opskrbu mu oskudnom učinio poniženje od Mene, nego je kušnja i ispit: hoće li biti strpljiv, pa da mu dam mnogo, mnogo više od onog što mu je promaklo, ili će biti nezadovoljan, pa da mu i sudbina bude nezadovoljstvo?

Allah, dž.š., dao je odgovor onome ko misli da je bogata opskrba počast, a siromaštvo poniženje, rekavši: "Roba Svog ne iskušavam bogatstvom iz počasti prema njemu, niti siromaštvom, ponižavajući ga time", obavještavajući da počast i poniženje nemaju dodira s imetkom i količinom opskrbe. Allah, dž.š., da bogatstvo nevjerniku ne ukazujući mu time počast, a uskraćuje ga vjerniku ne ponižavajući ga time. Ukazuje počast samo onome ko Ga je spoznao, zavolio i pokorio Mu se, a ponižava samo onoga ko glavu okreće i ko je neposlušan. Njemu,

dž.š., pripada hvala i za jedno i za drugo, On ne ovisi ni od čega i Njemu svaka hvala pripada.

Znači, sreća i ovoga i onoga svijeta nalazi se u ajetu: "*Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo.*"

Treća su skupina oni koji Ga na neki način obožavaju, ali ne tražeći pomoć. Dvije su vrste takvih:

prvi su kaderije. Oni kažu da je Allah, dž.š., sve Svoje blagodati već predodredio čovjeku, te da u onome što je već Sebi odredio nema mogućnost da učini nešto drugo, jer mu je Allah već pomogao stvorivši mu zdrave tjelesne organe, upoznavši ga s Pravim putem, poslavši mu poslanike i omogućivši mu da djeluje. Nakon toga nije ostalo prostora određenoj pomoći za koju bi Ga molio. Allah, dž.š., je i Svojim štićenicima i Svojim neprijateljima pružio jednaku pomoć. Kako je pomogao jednima, tako je pomogao i drugima. Međutim, štićenici su sebi izabrali vjerovanje, a Njegovi neprijatelji nevjerovanje, bez posebne pomoći prvima da ih obaveže da vjeruju, ili da je potonje ostavio na cjedilu, nametnuvši im nevjerstvo.

Znači, njima pripada okrnjeni dio obožavanja, obožavanje bez traženja pomoći, i oni su samima sebi prepušteni. Njima je put traženja pomoći i vjerovanja u Allahovu jednoću zakrčen. Ibn Abbas, r.a., kaže: "Vjerovanje u određenje jedno je od pravila vjerovanja u Božiju jednoću, tako da onome ko vjeruje u Allaha, dž.š., poričući Njegovo određenje, njegovo nijekanje i vjerovanje proturječe jedno drugome";

drugi su oni koji obavljaju obavezne, ali i redovne dobrovoljne ibadete (virdove), međutim, pri tome se u potrebnoj mjeri ne uzdaju i ne traže pomoć od Allaha, dž.š. Njihova srca ne prihvataju uzroke vezane za sudbinu i to da sudbina upravlja njima. Srca su bez određenja kao mrtvi koji nikakva utjecaja nemaju, kao ništavnost koja nikako ne postoji, a Božije je određenje poput duše koja ih pokreće, dok su srca ovisna o Prvom pokretaču.

Snaga njihovog vida nije prodrla od pokrenutog ka pokretaču, od uzroka ka prouzročenom, od sredstva ka vršiocu. Volja im je oslabila, i opalo im je interesiranje, tako da im se udio u "*...od Tebe pomoć tražimo*" smanjio. Nisu pronašli slast obožavanja Allaha, dž.š., kroz pouzdanje i traženje pomoći, iako su ga našli u izvršavanju vjerskih obaveza.

Njima pripada udio u uspješnosti, izvršavanju i djelotvornosti, s obzirom na njihovo pouzdanje i traženje pomoći od Allaha, a neuspjeh, slabost, poniženje i nemoć ovisi im također od traženja pomoći i uzdanja u Allaha, dž.š., odnosno u neprakticiranju te dvije obaveze. Kada bi se rob istinski pouzdao u Allaha, dž.š., pri pomjeranju brda s mjesta na kojem je, ako bi bio obavezan to uraditi, u tome bi zaista i uspio.

Ako pitaš: „Šta znači uzdanje u Allaha, dž.š., i traženje pomoći od Njega?", odgovort ću ti da je to stanje srca koje proizlazi iz spoznaje Allaha, dž.š., vjerovanja da je On jedini Stvoritelj, jedini koji uređuje, daje štetu i korist, daruje i uskraćuje, šta želi, to bude, makar to ljudi ne htjeli, a što ne želi, to ne biva, makar to željeli ljudi. To čovjeka obavezuje da se na Njega osloni, Njemu prepusti, u Njemu nađe smiraj i u Njega se pouzda, da bude uvjeren da mu je On dovoljan kada se u Njega za nešto pouzda, da će mu On to dati, da se to može realizirati samo Njegovom voljom, željeli to ljudi ili ne.

On u tom stanju podsjeća na dijete koje poklanja ljubav i strahopoštovanje svojim roditeljima. Pogledaj kako mu se srce okreće samo prema njima, čineći sve da im ugodi. Takav je i onaj ko se u nekoga uzda. A ko takav bude prema Allahu, dž.š., On će mu sigurno biti dovoljan. Uzvišeni Allah kaže: ﴿وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾ "*...onome koji se u Allaha uzda, On mu je dosta*" (Et-Talak, 3), tj. On mu je dovoljan. Ako je čovjek, uz sve navedeno, još i bogobojazan, kraj će mu biti pohvalan, ali ako ne bude...

Četvrtu skupinu čine oni koji svjedoče da je Allah jedini koji daje korist i štetu, da ono što On želi, biva, a što ne želi, ne biva, da se ne okreće protiv onoga koga voli i s kime je zado-

voljan. Oni se u Njega uzdaju i od Njega pomoć traže za svoju sreću, za ono za čim žude i što nastoje postići. Mole Ga za to, pa im On udovolji i pomogne, bilo da se radi o imetku, vlasti, položaju među ljudima, ili o utjecaju, snazi i moći.

Međutim, njima ne slijedi lijep svršetak, jer se radi o ovosvjetskoj vlasti i imetku koje ne podrazumijeva islam, a kamoli štićeništvo i bliskost Allahu, dž.š. Zaista su vlast, položaj, imetak i blagostanje Allahov poklon i dobrome i grešniku, i vjerniku i nevjerniku. Ko nešto od ovoga uzme za dokaz da Allah voli onoga kome je to dao i da je njime zadovoljan, da je taj Njegov štićenik i da Mu je blizak, takav spada u najveće neznalice, najudaljenije od spoznaje Allaha, dž.š., i Njegove vjere, od razlikovanja onoga što On voli i čime je zadovoljan, od onoga što mrzi i zbog čega se srdi. Blagostanje pripada dunjaluku, to su vlast i imetak, pa ako pomogne onome ko ih ima u pokornosti Allahu, dž.š., onome čime je On zadovoljan i izvršavanju Njegovih naredbi – pomoći će pravednim i dobrim vladarima. Ako nisu u pitanju oni, onda se radi o prokletstvu onih što vlast i imetak posjeduju, i to će ih od Allaha, dž.š., udaljiti. To će dobiti vladari koji nepravdu čine i bogati grešnici.

Podrobno razmatranje riječi: "Tebi se klanjamo"

Ako je čovjek već shvatio prethodno, jasno mu je da ne može imati ozbiljan pristup ajetu: *„Tebi se klanjamo"*, ako ne ispunjava dva velika uvjeta:

prvi: slijeđenje Poslanika, s.a.v.s.;

drugi: iskrenost prema Obožavanom, dž.š. Time se realizira ajet: *„Tebi se klanjamo."*

Ljudi se prema ova dva osnova dijele također u četiri skupine.

Prvi su oni koji su iskreni prema Allahu, dž.š., i koji slijede Poslanika, s.a.v.s., i oni su istinski sljedbenici kur'anske poruke: *„Tebi se klanjamo."* Sva njihova djela, riječi, darovanje,

uskraćivanje, ljubav i gnjev pripadaju Allahu, dž.š. Njihovo ophođenje, javno i tajno, u ime je Allaha, dž.š., ne žele za to nagradu i pohvalu ljudi, ne teže visokom položaju, ne traže hvalu ni mjesto u srcima, niti bježe od prezira. Ljude stavljaju u isti rang s mrtvima, koji im ni štetu, ni korist, ni smrt, ni život, ni proživljenje ne mogu donijeti. Rad zbog ljudi, traženje mjesta i položaja među njima, nadanje da mogu štetiti i koristiti nisu svojstva onoga ko poznaje ljude, nego onoga ko ne poznaje ni ljude, ni svoga Gospodara. Ko dobro poznaje ljude spusti se na njihov nivo, a ko spozna Allaha, dž.š., biva iskren prema Njemu u svojim djelima i riječima, darovanju i uskraćivanju, ljubavi i srdžbi. Ophodi se prema ljudima bolje nego prema Allahu, dž.š., samo ako ne poznaje i Allaha, dž.š., i ljude. Ako je spoznao Allaha i ako je upoznao ljude, bolje se ophodi prema Allahu, dž.š., nego prema njima.

Također, sva njihova djela i svi njihovi ibadeti u skladu su s Allahovim, dž.š., naredbama i s onim što On voli i čime je zadovoljan. Samo takvo djelo Allah, dž.š., prima i zbog njega Svoje robove iskušava smrću i životom. Kaže: ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً﴾ "*...Onaj koji je dao smrt i život da bi iskušao koji će od vas bolje postupati*" (El-Mulk, 2). Učinio je sve što je na zemlji ukrasom da bi ispitao ko će od njih bolja djela činiti. Fudajl ibn Ijjad kaže: "Dobro je djelo ono koje je najiskrenije i najispravnije." Rečeno mu je: "Ebu Ali, a koje je djelo najiskrenije i najispravnije?" Reče: "Ako je djelo iskreno, a nije ispravno, neće biti primljeno.

Također, ako je ispravno, a nije iskreno, opet neće biti primljeno, sve dok ne bude i iskreno i ispravno. Iskreno je djelo ono koje se čini u ime Allaha, dž.š., a ispravno je ono koje je u skladu s Poslanikovim, s.a.v.s., sunnetom. To je navedeno u Allahovim, dž.š., riječima: ﴿فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاء رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحًا وَلاَ يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ "*Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen neka čini dobra djela i neka, klanjajući se Gospodaru svome, ne smatra Njemu ravnim nikoga!*" (El-Kehf, 110) i: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ

﴿أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ "*Ko je bolje vjere od onoga koji se iskreno preda Allahu, čineći još i dobra djela*" (En-Nisa, 125). Allah će primiti samo ono djelo koje je u Njegovo ime iskreno urađeno i koje je u skladu s Njegovom naredbom. Sve osim toga bit će odbijeno i vraćeno onome ko ih je napravio – premda su mu ta djela najpotrebnija – kao razasuta prašina. U vjerodostojnom hadisu koji prenosi Aiša, r.a., stoji: "Svako djelo koje nije u skladu s našom praksom, bit će odbijeno."[34] Svako djelo koje nije u skladu s praksom Poslanika, s.a.v.s., vršitelja samo udaljava od Allaha, dž.š. Allah, dž.š., može se obožavati samo na način koji je on naredio, a ne prema mišljenjima i strastima.

Druga su skupina oni koji niti su iskreni niti slijede Poslanika, s.a.v.s. Njihova se djela ne podudaraju s propisom, niti su iskrena prema Obožavanom, poput djela kićenih ljudi, na koje se ugledaju u stvarima koje ni Allah ni Njegov Poslanik nisu propisali. To su najgora stvorenja, Allahu najmrža. Na njih se odnose riječi Allaha, dž.š.:

﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوا وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"*Ne misli nikako da će oni koje veseli ono što rade i kojima je drago da budu pohvaljeni i za ono što nisu učinili – nikako ne misli da će se kazne spasiti; njih čeka teška patnja*" (Alu Imran, 188).

Raduju se onome što čine, novotariji, zabludi i širku, a vole biti pohvaljeni za slijeđenje sunneta i iskrenost.

Ovoj skupini pripadaju mnogi koji su skrenuli s Pravog puta, a pripisivali su sebi znanje, skromnost i pobožnost. Oni čine novotarije, hode stranputicama, licemjerni su, čine djela da bi se za njih čulo i vole da pohvaljeni budu za ono što ne čine: ne slijede Poslanika, s.a.v.s., nisu iskreni i ne pripada im znanje. Oni su na sebe srdžbu izazvali i zalutali.

[34] Hadis prenose Buhari, Muslim i drugi.

Treća skupina jesu oni koji su iskreni u svojim djelima, ali ne slijede naređeno, poput pobožnih neznalica, onih koji sebi pripisuju asketizam i siromaštvo. Svako ko Allaha, dž.š., obožava onako kako On nije naredio i misli da je njegov način obožavanja nešto što će ga Njemu približiti isti je kao onaj što misli da su ibadeti koji ga približavaju Allahu, dž.š., zviždanje i pljeskanje rukama, osama, izostavljanje džuma-namaza i klanjanja u džemaatu, post kojim spaja dan i noć bez iftara i post na dan kada niko drugi ne posti i slično.

Četvrta su skupina oni koji slijede naredbe Allaha i Njegova Poslanika, s.a.v.s., ali to ne čine u ime Allaha. Primjer za to jeste pokornost dvoličnjaka, koji se bori da bi ga drugi vidjeli, iz zanosa i fanatizma, koji hadž obavlja da bi se o njemu pričalo, koji Kur'an uči da bi se pričalo. Vanjština njihovih djela pokazuje da su ta djela dobra i propisana, međutim, u suštini, ona nisu dobra i neće biti primljena: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ "*...a naređeno im je da se samo Allahu klanjaju, da Mu iskreno, kao pravovjerni, vjeru ispovijedaju*" (El-Bejjina, 5). Svakome je naređeno da obožava Allaha, dž.š., onako kako je On naredio i da u tome bude iskren. Oni su istinski sljedbenici ajeta: "*Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo.*"

Odlike onih koji su dosljedni ajetu: „Tebi se klanjamo"

Oni koji su dosljedni riječima Gospodara: „*Tebi se klanjamo*", pred sobom imaju četiri načina za izvršavanje najboljih, najkorisnijih, najvažnijih i najposebnijih ibadeta. Prema tom osnovu, dijele se na četiri skupine.

Prvu skupinu čine oni koji prakticiraju najkorisnije i najbolje ibadete – ibadete koji su najzahtjevniji i najteži.

Jedni kažu: „To je zato što su oni svoja djela očistili od strasti, što je suština robovanja i pokornosti."

Drugi su opet rekli da se nagrada daje prema poteškoći, potvrđujući to neosnovanim hadisom: „Najbolja su djela ona

najteža." To su oni koji se zalažu za stalni napor i koji na ljude vrše pritisak.

Međutim, postoje i oni koji kažu da samo uz naporna i teška djela ljudi mogu ispravno postupati kada ih savlada lijenost, bezvoljnost i naklonjenost ovom svijetu.

Druga su skupina oni koji tvrde da je najbolji ibadet osamljivanje, povlačenje iz društvenog života, što manje korištenje ovosvjetskih stvari, nebriga prema njima i zabrana pretjerivanja u bilo čemu što pripada ovome svijetu. Ova se skupina dijeli na dvije grupe:

prvoj grupi pripadaju obični ljudi, puk koji je uvjeren da je asketizam cilj, te se za to posebno pripremaju i predano na tome rade. Pozivaju ljude da im se pridruže govoreći: "Ovo je bolje od nauke i uobičajenih ibadeta." Uvjereni su da je asketizam na ovome svijetu svrha i najvažniji ibadet;

drugu grupu čine oni odlikovaniji među njima, koji smatraju da se asketizmom namjerava nešto drugo, da mu je cilj odanost srca Allahu, dž.š., posvećivanje sve pažnje Njemu, predavanja srca ljubavi prema Njemu, traženje pomoći od Njega, uzdanje u Njega i rad na onome čime je On zadovoljan. Njihov je stav da je najbolji ibadet potpuna predanost Allahu, dž.š., neprestani zikr srcem i jezikom, svijest o tome da nas On uvijek nadgleda, a da je sve osim toga neopredijeljenost i rasijanost srca.

Ova se grupa opet dijeli na dvije „podgrupe": na one koji su spoznali i koji slijede Objavu i sunnet Poslanika, s.a.v.s.; kada im bude predočena naredba ili zabrana, prihvataju je, makar ih odvojila i udaljila od njihove predanosti. Međutim, oni među njima koji su zalutali kažu: "Svrha ibadeta jeste potpuna predanost srca Allahu, dž.š.", pa i ako se susretnu s nečim što bi ih odvojilo od Allaha, ne pridaju mu pažnju. Često navode stihove:

„Traži da se sunnet klanja onaj što je neznalica,
A šta je sa srcem što mu je neprekidna nafila svakodnevnica?"

Ova je podgrupa također podijeljena na one koji zbog svoje predanosti ne obavljaju farzove i vadžibe, i na one koji obavljaju farzove, a izostavljaju sunnete i nafile i poznaju korisnu nauku vezanu za njihovu predanost.

Neko od njih je jednom o tome upitao šejha-arifa, te mu ovaj odgovori: "Kada mujezin zauči ezan, dok sam ja u svojoj predanosti Allahu, mogu ustati, izaći i odvojiti se, ili ostati u stanju u kojem jesam nastavljajući tako sa svojom potpunom predanošću.[35] Šta je za mene bolje?"

Kada mujezin zauči ezan, ustani i odazovi se Allahovom glasniku, a nakon toga se vrati tamo gdje trebaš. To je zbog toga što predanost Allahu, dž.š., pripada duši i srcu, a odazivanje Allahovom glasniku dužnost je prema Gospodaru. Onaj što prednost daje svojoj duši i srcu nad pravom svoga Gospodara ne pripada sljedbenicima ajeta: *„Tebi se klanjamo."*

Treća skupina misli da su najbolji i najkorisniji ibadeti oni čija korist prelazi i na druge, i oni ih vide boljim od ibadeta ograničene koristi. Uslugu siromahu, rad za dobrobit ljudi, rješavanje njihovih potreba, pomoć imetkom, položajem ili na bilo koji drugi način smatraju boljim, tako da se toga drže i na tome rade, uzimajući za dokaz riječi Božijeg Poslanika, s.a.v.s.: „Sva su stvorenja Allahova porodica, a najdraži su Mu među njima oni koji su najkorisniji Njegovoj porodici." Hadis prenosi Ebu Jala.

[35]Ovo je očita kontradiktornost, jer je suština namaza i njegov istinski cilj – povezivanje s Allahom, dž.š., i usmjeravanje duše k Njemu. To znaju vjernici, iskreni klanjači koji su spoznali Allaha, svoga Gospodara, Njegova imena i svojstva. Njihovi su tragovi u njima i oko njih, Allaha su spoznali kroz Njegove dokaze, vasionske i kur'anske. Sufiji je ova spoznaja nepoznata i daleko je od nje. Njegova predanost jeste predanost šejtanu i vlastitoj strasti. Šejtan ga zbog njegovog neznanja obmanjuje i uspostavlja nad njim vlast, te ga nadahnjuje da misli da se predao Allahu, dž.š.

Dokaz nalaze i u tome što je djelo pobožnjaka ograničeno samo na njega, dok djelo korisnoga prelazi na druge. Ko je onda bolji?

Kazano je da je prednost učenog nad običnim pobožnjakom kao prednost mjeseca nad zvijezdama.

Poslanik, s.a.v.s., rekao je Aliju ibn Ebu Talibu, r.a.:

لأَنْ يَهْدِيَ اللهُ بِكَ رَجُلاً وَاحِداً خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ.

„Da Allah, dž.š., nekoga tvojom zaslugom uputi, bolje ti je nego da si vlasnik najbolje stoke."[36] Ova se prednost odnosi samo na prelaznu korist. Kao dokaz služi im i drugi Poslanikov, s.a.v.s., hadis: "Onaj ko uputi poziv imat će nagradu kao i oni što ga slijede, s tim da od njihovih nagrada ništa neće biti oduzeto."[37]

Prepreka koja stoji pred ljudima jeste i želja za nečim drugim mimo Allaha, jer je sve osim Allaha prepreka. Želja za nečim drugim znači posustajanje pobožnog, izopačenost onoga ko traži i zakrivenost onoga koji hodi Allahovoj blizini. Kloni se toga da priželjkuješ nešto drugo, makar to i uzdizalo, jer tebi se pravi zastor koji ti onemogućava da spoznaš Allaha, dž.š., onoliko koliko ti priželjkuješ nekoga osim Njega. Allah, dž.š., kaže: ﴿إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللهِ لاَ نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاء وَلاَ شُكُورًا﴾ "*Mi vas samo za Allahovu ljubav hranimo, od vas ni priznanja ni zahvalnosti ne tražimo*" (Ed-Dehr, 9); ﴿وَلاَ تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ "*I ne tjeraj od sebe one koji se ujutro i navečer Gospodaru svome mole želeći naklonost Njegovu*" (El-En'am, 52) i: ﴿وَمَا لأَحَدٍ عِندَهُ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَى﴾ ﴿إِلاَّ ابْتِغَاء وَجْهِ رَبِّهِ الأَعْلَى﴾ "*...ne očekujući da mu se zahvalnošću uzvrati, već jedino da bi naklonost Gospodara svoga Svevišnjeg stekao.*" (El-Lejl, 19-20)

Kaže se: "Nemoj ga pomutiti, razdvojit ćeš ga." Pomućivanje je pojam suprotan bistrini, a razdvajanje spajanju. Pod spajanjem se podrazumijeva spoj srca i stalnog stremljenja Allahu, dž.š., s ciljem da se dosegne Njegova bliskost, ne dopuštajući

[36] Hadis prenose Buhari, Muslim i drugi.

[37] Hadis prenose Muslim i drugi.

drugim mislima da vas odvoje od toga stanja. "Razdvajanje" je jedno od najvećih uzroka pomućenja srca, ono uklanja bistrinu koju su mu podarili pokornost, vjerovanje i dobročinstvo, jer se time srce čisti. Zatim dolazi "razdvajanje", pa mu pomuti tu njegovu čistotu, i srce u nered dovede. Iskreni rob tada osjeti bol i povredu prouzrokovanu tim neredom, pa se trudi da ga dovede u red. Međutim, srca se u red mogu dovesti samo upravljanjem Allahu, dž.š., i okretanjem od svega drugog. Time će se stvari dovesti na svoje mjesto, odstraniti nečistota i ispraviti putanja. Pronaći će dušu života i okusiti slast vladarskog življenja.

Treći stepen[38], okus razdvojenosti, okus vezivanja, okus bližnosti, okus spajanja, okus razgovora s Bogom, okus viđenja.

Razlika između ovog stepena i prethodno navedenog jeste u tome što je prethodni stepen ovisan o stanjima u kojima se čovjek nalazi, dok ovaj stepen predstavlja izlazak i oslobađanje od samih stanja (*ahval*). Onaj ko uzmogne osloboditi se uzročnosti, bilo da su to djela ili stanja, taj uistinu kuša istinsko dospijevanje u Allahovu, dž.š., blizinu, jer on, shodno njegovom neobraćanju pažnje na uzroke, uspijeva se spojiti.

Najbolja je u vrijeme pet dnevnih namaza ozbiljnost i iskrenost pri obavljanju na najpotpuniji način, pristupanje u prvo namasko vrijeme i odlazak u džamiju. Što je džamija dalja, bolje je.

Najbolje je u vrijeme kada je nekome neophodna pomoć, bilo sa stanovišta ugleda, fizički ili imetkom, priskočiti mu u pomoć, utješiti ga ako je tužan i tome dati prednost nad obavljanjem nafila i osamom.

Prilikom učenja Kur'ana – spojiti srce i predanost s razumijevanjem i poimanjem njegova teksta, baš kao da ti se Allah, dž.š., njime obraća. Onda svoje srce prepuštaš razmišljanju

[38] Vjerovatno je izostavljen kraći dio teksta u kojem autor navodi stepene predanosti Allahu, dž.š. Nadati se da ta mala praznina neće utjecati na razumijevanje cjeline.

i volji da izvršiš Njegove naredbe, što je bolje nego prepustiti srce razmišljanju o pismu koje je poslao sultan, recimo.

U vrijeme stajanja na Arefatu trebamo se potruditi da budemo skrušeni, da učimo dove, da Ga spominjemo, pri čemu ne moramo postiti jer bi nas post iznurio te ne bismo mogli činiti spomenuto.

U deset dana zul-hidždžeta da se što više pristupa ibadetima, izgovarajući tekbire i riječi "La ilahe illellah" i "El-hamdulillah". To je bolje od neobaveznog džihada.

U deset posljednjih dana ramazana što više boraviti u džamiji, osamljivati se i odlaziti u itikaf, ne miješajući se i ne zabavljajući se s ljudima. To je bolje nego im darivati znanje i podučavati ih Kur'anu, preme mišljenju većeg dijela uleme.

Kada ti je brat musliman bolestan, ili kada umre, pomoći mu, otići na dženazu i oprostiti se s njim, bolje je od osamljivanja i predanosti srca.

Prilikom nedaća, kada ti ljudi žele nauditi – biti strpljiv, što je obaveza, i pristupiti im, ne bježeći od njih, jer vjernik koji ostane među njima i bude strpljiv nad nedaćama koje mu oni čine bolji je od onoga koji im ne pristupi i kojem ništa nažao ne učine.

Najbolje je pridružiti im se u dobru, to je bolje nego ih se kloniti, a odvojiti se od njih kada čine zlo bolje je nego im se pridružiti. Jedino ako zna da će, ako im se pridruži, uspjeti spriječiti ili smanjiti zlo, onda im se bolje pridružiti, nego ih se kloniti.

Najbolje je u svako vrijeme i u svakoj situaciji davati prednost onome čime je Allah, dž.š., zadovoljan i ispuniti sve obaveze koje to vrijeme nalaže.

Grupi o kojoj je sada riječ pripadaju oni koji robuju Gospodaru na univerzalan način. Skupinama navedenim prije njih pripadaju oni koji robuju Gospodaru na određen način.

Kada izađu i odvoje se od načina robovanja i ibadeta za koji su se vezali, smatraju da su uskratili i napustili svoj ibadet. Oni Allaha, dž.š., obožavaju na jedan način. Međutim, onaj ko robuje Gospodaru na univerzalan način nema za cilj samo jednu vrstu ibadeta, kojoj daje prednost nad drugom, nego mu je cilj slijediti ono čime je Allah zadovoljan, gdje god se to nalazilo.

Polje njegovog djelovanja jeste sve čime je Allah, dž.š., zadovoljan. Uvijek prelazi s jednog na drugi stupanj obožavanja. Kad god mu se neki stupanj ukaže, trudi se da do njega stigne, radi na njemu dok mu ne iskrsne drugi. Tim pravcem hodi sve dok ga ne okonča. Kada vidiš ulemu, vidiš i njega s njima, pobožnjake, i on je s njima, borce na Allahovom putu, on je s njima, one koji Allaha spominju, iskrene dobročinitelje i one koji su sebe i svoja srca potpuno predali Allahu[39], on je s njima. To je potpuni rob koji nije sputan formalnostima, koji nije vezan lancima ovog svijeta; on ne čini onako kako on želi niti bira ibadete u kojima pronalazi slast za sebe i vlastito zadovoljstvo, nego je podređen željama svoga Gospodara, makar slast i odmor nalazio u nečemu drugome. On je, uistinu, dosljedan ajetu: *„Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo"*, iskreno ga sprovodeći.

Oblači ono što ima, jede što mu se ponudi, čini ono što je Allah, dž.š., naredio, uvijek i u svako doba, sjeda na mjesto koje mu se nudi i koje je prazno. Nije povodljiv, nije rob sprega niti ga zanima formalnost. Potpuno je slobodan. Zadovoljan je Allahovim određenjem, kako god se odvijalo, slijedi vjeru Njegovu, u kojem se god pravcu usmjerila, hodeći samo Njenim putevima. S njim je prisan svako ko istinu slijedi, a na njega je bijesan svaki nevjernik. On je kao kiša koja korist daje, kao palma kojoj lišće ne opada i koja, čak i svojim trnom, daje korist. Strog je prema onima koji ne ispunjavaju Allahove

[39] Čudno je da je ovo posebno naveo, iako je svakom ko razumije Allahovu knjigu i Poslanikov, s.a.v.s., sunnet jasno da je predanost srca Allahu, dž.š., ustvari, iskrenost koja je neizostavni dio da bi djelo kod Allaha, dž.š., bilo primljeno.

naredbe, srdit na one koji krše Njegove zabrane. On je za Allaha, u ime Allaha i s Allahom, s Njime se druži, ne tražeći naklonost stvorenja, a s ljudima druguje ne želeći koristi. Kada je s Allahom, sklanja se daleko od stvorenja i napušta ih, a kada je s ljudima, kloni se toga da bude u sredini i u centru pažnje. Divan li je on! Rijetki li su takvi ljudi! Kako li je samo među narodom usamljen! Velika li je njegova druželjubivost prema Allahu, radost, spokoj i smiraj koji u Njemu nalazi! Od Allaha se pomoć traži i u Njega se uzda!

Korist, mudrost i svrha ibadeta

O tom pitanju postoje četiri pravca, te, s obzirom na njih, četiri skupine ljudi.

Prva su skupina oni koji poriču mudrost i uzroke, koji tvrde da sve proizlazi iz volje i da je isključivo produkt htijenja. Oni izvršavaju ibadete samo zbog naredbe, negirajući da u tome postoji uzrok sreće ovoga i onoga svijeta, ili uzrok uspjeha. Izvršavaju dužnosti samo zbog naredbe i htijenja, kako sami kažu o pitanju stvaranja: "Allah nije ništa stvorio s razlogom, niti Mu je namjera bila neki cilj ili mudrost." U stvorenom ne postoje uzroci koji podrazumijevaju uzročnosti, nemaju snagu ni prirodu. Vatra nije uzrok požaru, niti je voda uzrok natapanja, hlađenja i rasta bilja. One nemaju snagu i prirodu da bi mogle biti uzrocima. Požar i navodnjavanje ne dešavaju se njihovim uzrokom, nego uobičajeno, bez uzroka ili snage koja ih pokreće. Takvog su stava i kada se radi o šerijatskim pitanjima. Kažu da nema, kada se radi o odredbi, razlike između naređene i zabranjene stvari, nego da je volja naredila jedno, a zabranila drugo, bez uvjeta da naredba ima svojstvo koje podrazumijeva lijepo, a zabrana svojstvo koje podrazumijeva ružno.

Zbog ovakvih tvrdnji, imamo mnoge nevažeće pravce i ogranke. Navedene su u našem opširnom djelu *Miftah dar es-se'ādе*, gdje opisujemo ispraznost ovakve tvrdnje iz šezdesetak

tački gledišta. Također smo ih naveli u našoj knjizi koja nosi naslov *Sefer el-hidžretejn ve tarik es-se'ādetejn*.

Ti ljudi ne pronalaze slast i okus ibadeta, niti ga doživljavaju kao blagodat. Njima namaz ne predstavlja posebnu sreću, radost srcima, hranu dušama i životu. Zbog toga ga nazivaju obavezom, tj., da su obavezni činiti ga. Da je neko ko tvrdi da voli vladara ili nekog drugog nazvao ono što mu on naređuje obavezom i da je rekao: "To činim samo zbog obaveze", niko ga ne bi smatrao nekim ko voli vladara. Zbog toga oni, ili većina njih, poriču ljubav roba prema njegovom Gospodaru. Kažu: "Rob voli samo Njegovu nagradu i blagodati koje mu On stvara, i u kojima ovaj uživa, a ne voli Njegovu bit." Ljubav su pripisali onome što On stvara, a ne Njemu. Suština je obožavanja, ustvari, potpunost ljubavi. Oni su porekli suštinu i srž obožavanja i bit vjerovanja u to da je jedino On bog: da se On uzima za Boga, da je voljen najvećom ljubavlju i da se Njemu ukazuje najveća potčinjenost i pokornost, slavljenje i veličanje. Time su porekli da je On voljen, što je ujedno i poricanje i Njegove božanstvenosti. Njihovog šejha, El-Gada ibn Dirhema, prinio je kao žrtvu Halid ibn Abdullah el-Kasri na Kurban-bajram, rekavši: "On je tvrdio da Allah uistinu nije razgovarao s Musaom, a.s., i da nije Ibrahima uzeo za prijatelja", a on je samo nijekao da je Uzvišeni voljen i da voli. Nije nijekao Ibrahimov slučaj, za koji džehmije kažu da je to prijateljstvo u kojem učešće imaju svi ljudi, te su, prema njihovim tvrdnjama, svi oni Allahovi, dž.š., prijatelji.

Već smo pojasnili neosnovanost njihove tvrdnje i negiranje ljubavi prema Allahu, dž.š., iz više od osamdeset razloga u našoj knjizi nazvanoj *Kurre ujūn el-muhibbin ve revda kulub el-arifin*. U njoj smo naveli obaveznost povezivanja ljubavi s Najvoljenijim, potkrepljujući tu tvrdnju svim načinima dokazivanja – onim zasnovanim na Objavi i sunnetu, racionalnim, osjetilnim i prirodnim, te da čovjek bez toga nije potpun, kao što ni njegovo tijelo bez duše i života, njegovo oko bez svje-

tlosti koje mu omogućava da vidi, njegovo uho bez sluha nisu potpuni, a u pitanju je mnogo veća i ozbiljnija stvar.

Druga su skupina kaderije, koji tvrde da postoji jedna vrsta mudrosti i uzroka, ali se ne odnosi na Gospodara niti Njemu pripada, nego je vezana samo za dobrobit i korist stvorenja.

Po njima su ibadeti propisani kao vrijednosti u nagradama i blagodatima koje robovi za to dobivaju, te su nešto poput naknade radniku najamniku.

Kažu: "Zbog toga ih Allah, dž.š., daje kao nadoknadu, baš kao što kaže: *'...i njima će se doviknuti: 'Taj Džennet ste u nasljedstvo dobili za ono što ste činili!''* (El-E'raf, 43); *'Uđite u Džennet zbog onoga što ste činili!'* (En-Nahl, 32) i: *'Zar već ne kažnjavate za ono što ste radili?'*" (En-Neml, 90). Božiji Poslanik, s.a.v.s., u hadisi-kudsiju prenosi riječi svoga Gospodara: "O robovi Moji, ovo su samo vaša djela koja vam Ja određujem, a zatim ću vas za njih prema zasluzi nagraditi", a Allah, dž.š., kaže: "*...samo oni koji budu strpljivi bit će bez računa nagrađeni.*" (Ez-Zumer, 10)

Kažu: "Allah, dž.š., naziva je nagradom, plaćom i zaslugom, jer je rob svojim radom zaslužuje, tj. njemu pripada zasluga."[40]

Dodaju: "Da to nije vezano za rad, ne bi se nazivalo nagradom, plaćom i zaslugom."

Kažu: „Na to ukazuje mjerenje, jer da kazna i nagrada nisu povezani s djelima, da od njih ne ovise, da nisu

[40] Nagrada je zasluga, a Allah najbolje zna, samo zbog toga što pripada onome ko je čini, što se njemu vraća plod njegovog rada na ovome svijetu da bi sebe zbog toga preispitao, te da shvati kakav nedostatak i nevaljalost nosi njegov rad kroz rezultat onoga što je zaslužio. Dešava mu se i na ovom svijetu u svim dunjalučkim poslovima, zanatu, poljoprivredi, trgovini i svim drugim, te rob uočava manjkavosti i prepoznaje Pravi put. Ako ne preispita sebe i svoj rad, te nemar, neznanje i slijepo slijedenje koje ga nadvladuju, moglo bi ga to koštati opravdanja na Sudnjem danu.

njihove protuvrijednosti, mjerenje ne bi imalo značenja." Allah, dž.š., kaže:

﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَـٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ * وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَـٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾

"Mjerenje toga dana bit će pravedno: oni čija dobra djela prevagnu, oni će šta žele postići; a oni čija dobra djela budu lahka, oni će, zato što dokaze naše nisu priznavali, stradati." (El-E'raf, 8-9)

Ove su dvije skupine međusobno suprotstavljene i među njima velika je proturječnost.

Džebrije[41] zagovaraju da od djela ništa ne zavisi, te vjeruju da je moguće da Allah, dž.š., kazni nekoga ko je cijeli svoj vijek proveo u pokornosti, a da nagradi nekoga ko je cijeli život grešno proveo, te da su Njemu obojica jednaka. Vjeruju da je moguće da On uzdigne nekoga ko je malo radio nad nekim ko je djelom mnogo veći od njega, čije su deredže više i bolje. Prema njima, svi zavise od Allahovog htijenja, bez razloga i uzroka, bez mudrosti koja iziskuje odlikovanje, nekoga nagradom, a nekoga kaznom.

Kaderije smatraju da je Allah, dž.š., obavezan činiti ono što je najbolje. Tvrde da sve spada u okvir djela i nagrade za djela, te bi nagrađivanje roba, bez obzira na djelo, predstavljalo neku vrstu neprikladnosti u smislu prigovaranja za nezasluženu nagradu.

Ubio ih Allah! Kako samo ne znaju o Njemu i kakve laži o Njemu iznose! Izjednačili su Njegovu dobrotu i dobročinstvo prema robu sa sadakom koju robovi daju jedni drugima, čak su i rekli: "Ono što im On daje kao naknadu za njihov rad draže je robu i prijatnije nego da mu je daje iz Svoje dobrote, bez ikakvog truda."

[41] Sekta čiji sljedbenici vjeruju u predodređenost.

Džebrije su im žestoko proturječile i djelima nisu pridale nikakav utjecaj na nagradu.

Obje su skupine u krivu i skrenule su s Pravog puta, koji je Allah, dž.š., usadio u prirodu Svojih robova, puta kojim su došli poslanici, kojim je spustio knjige, puta koji nalaže da su djela uzroci koji vode nagradi ili kazni i koji ih iziskuju kao što i svi ostali uzroci iziskuju prouzročeno, te da dobra djela proizlaze iz Allahove pomoći, dobrote, darivanja i sadake Svome robu, ako mu Allah, dž.š., pruži pomoć i podršku kad ih čini, ako u njemu stvori želju, moć i ljubav prema Njemu, ako ih lijepima u srcu njegovom učini, a ružnima ono što je njima suprotno. Iz svega ovoga saznajemo da nema protuvrijednosti za nagradu i kaznu, niti ona ovisi o količini djela, nego da je njihov cilj, ako rob da sve od sebe, potrudi se i izvršava ih na najbolji način, zahvala Allahu za blagodati koje mu daje. Međutim, ako rob traži ono što mu "pripada", tu zahvali nema ni mjesta ni svrhe. Zato, ako Uzvišeni kazni stanovnike nebesa i Zemlje, kaznio ih je ne čineći im nepravdu, a ako im se smiluje, Njegova će im milost biti bolja od njihovih djela. Poslanik, s.a.v.s., to potvrđuje, negirajući tvrdnju da se u Džennet ulazi zaslugom, pa kaže: "Nikoga od vas u Džennet neće uvesti njegovo djelo"; ili: "Niko od vas u Džennet neće ući svojim djelom"; ili: "Nikoga od vas neće spasiti njegovo djelo." Rekoše: "Ni tebe, Allahov Poslaniče?" Reče: "Ni mene, jedino ako me uvede Allah iz Svoje milosti i dobrote." Allah, dž.š., kazuje nam da se djelom ulazi u Džennet: "*Udite u Džennet zbog onoga što ste činili!*" (En-Nahl, 32), ali ne postoji nesklad između hadisa i ajeta, jer negacija i potvrda ne dolaze u istom značenju. Negira se tvrdnja da se Džennet zaslužuje samo djelima i da su ona protuvrijednost i naknada, odgovarajući medžusijama koji to zagovaraju.

Ova skupina spada među stvorenja koja najmanje znaju o Allahu i pred čije je oči stavljena najdeblja perda, pa Ga ne mogu spoznati. Priliči im da budu medžusije. Dovoljno je reći

o njihovoj nespoznaji to što nisu svjesni činjenice da do svih stanovnika nebesa i Zemlje dospijeva dobročinstvo Allaha, dž.š., da je potpunost njihove radosti i sreće, blagostanja i slasti – uživanje blagodati njihova Gospoda i Gospodara, Istine, te da im je samo On omogućio ugodan život tom Svojom darežljivošću. Podario im je visok stupanj i Sebi ih približio. Upoznao ih je s ovom darežljivošću, dao im veličinu time što će je priznati, spominjati je, na njoj se zahvaljivati i Njega zbog nje voljeti. Da li postoji iko do koga ne dospijeva Njegova darežljivost?

﴿يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُل لَّا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُم بَلِ اللهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾

„Oni ti prebacuju što su primili islam. Reci: 'Ne prebacujte mi što ste islam primili, naprotiv, Allah je vama milost podario time što vas je u pravu vjeru uputio, ako iskreno govorite.'" (El-Hudžurat, 17)

Što se tiče darežljivosti jednog čovjeka prema drugom, ono je nepotpuno zato što su međusobno slična. Kad jedan učini drugome kakvo dobro, uzdigne se nad njim, te ovaj kome je dobro učinjeno osjeti da je na nižem položaju. Naravno, nije tako sa svim ljudima, jer je Poslanik, s.a.v.s., bio darežljiv prema svom umetu. Ashabi su govorili: „Allah i Njegov Poslanik najdarežljiviji su." Ni darežljivost roditelja prema djetetu nema manjkavosti, niti je sramota da je dijete prihvati. Isti je slučaj s darežljivošću vlasnika prema svome robu. Pa zamislite onda Gospodara svjetova u Čijem moru blagodati i darežljivosti uživaju sva stvorenja bez ikakve naknade! Pa i ako su njihova djela uzrok dobra i počasti koje dobivaju, On je Onaj Koji je prema njima darežljiv. Omogućio im je te uzroke i na njih ih uputio, pomogao im, upotpunio ih za njih i od njih ih primio. To je pravo značenje ajeta kojim se potvrđuje ulazak u Džennet: "*...zbog onoga što ste činili.*"

Upotrijebljena je uzročna rečenica i ona je odgovor kaderijama i džeberijama, koji kažu: "Ne postoji veza između

djela i nagrade, niti su ona njen uzrok. Njihova je svrha samo da budu znakovi."

Također kažu: "Djela ne uzrokuju odmah nagradu ili kaznu jer one uslijede poslije, bez obzira radilo se o dobru ili o zlu. Sve zavisi samo od određenja i Allahovog, dž.š., htijenja.

Kur'anski ajeti opovrgavaju njihove tvrdnje, kao što opovrgavaju tvrdnje prethodno navedene skupine. Također, dokazi razuma i logike negiraju mišljenja obje skupine. Onome ko ime srce i razum jasan je stav ehli-sunneta, središnje skupine koja potvrđuje sveobuhvatnost Allahovog htijenja, moći, stvaranja i robova i njihovih djela, savršene mudrosti koja obuhvata povezanost uzroka i prouzročenog, njihovu vezu propisima i određenjem, ono što se na njih nadovezuje, prije ili poslije.

Obje ove izopačene skupine izostavljaju jedan dio istine, uzimajući u zamjenu jednu vrstu laži, ili više njih. Allah je sljedbenike sunneta uputio na istinu oko koje su se ovi razišli. ﴿وَاللهُ يَهْدِي مَن يَشَاء إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ "*A Allah ukazuje na Pravi put onome kome On hoće*" (El-Bekara, 213) i: ﴿ذَلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاء وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ "*To je Allahova milost koju On daje onome kome hoće – a u Allaha je milost velika.*" (El-Džumua, 4)

Treću skupinu čine oni koji misle da je korist od ibadeta – vježba duše (nefsa) i njena priprema za obilni dar spoznaje, te udaljavanje duše (nefsa) od prirode zvjerske, životinjske duše (nefsa). Kada neko ne izvršava ibadete, kažu da pripada vrsti životinjskih i zvjerskih duša. Ibadeti oslobađaju nefs njegovih navika i prevode ga u stanje blisko čistom umu. Onda on postaje svjestan i spreman za izbor formi spoznaje koje su u njoj. Ovo zagovaraju dvije skupine:

prva: filozofi koji tumače vjerovjesništva i vjerozakone, koji zagovaraju praiskon svijeta, koji kažu da se planete nisu rascijepile i da ne postoji činilac koji posjeduje slobodu volje;

drugoj skupini pripadaju filozofi islamskog misticizma[42], bliski helenističkoj filozofiji. Oni smatraju da su ibadeti vježbe za spremnost i čistotu duša, odvajanje od osjetilnog svijeta i primanje ukaza i spoznaja.

Među njima se nalaze i oni koji ibadetima pripisuju samo ovo značenje, pa ako ga steknu, ostaje im na volju hoće li ih se i dalje držati ili će ih odbaciti, ili će se pozabaviti nafilama. Ima ih koji obaveznim smatraju nafile i svakodnevne neobavezne ibadete, te zabranjuju odvajanje od njih. Takvi se također dijele na dvije skupine:

prvi su oni koji ih smatraju obaveznim kako bi sačuvali zakon i održali duše budnima;

drugi su oni koji ih smatraju obaveznim kako bi zaštitili sam ibadet, te iz straha da se duša ne bi, ako bi izostavljala takve ibadete, postepeno vratila u prvobitno životinjsko stanje.

Ovo je sami kraj kročenja filozofa Pravim putem, njihovo krajnje saznanje o mudrostima ibadeta i o onome zbog čega su propisani. Teško da možeš naići u knjigama na neki drugi osim ova tri pravca.

Četvrta je skupina muhamedansko-ibrahimovska, pripadaju joj sljedbenici dva Allahova, dž.š., prijatelja, oni koji su spoznali Allaha i Njegovu mudrost u određenju, propisima i stvaranju. To su oni kojima su ibadeti i njihova svrha potpuno jasni.

Prethodne tri skupine nisu shvatile suštinu zbog njihovih neosnovanih sumnji i neispravnih učenja. Oni osim toga nemaju ništa drugo. Vesele se nestvarnostima koje imaju, uvjereni su u ono što su napisali iz ploda svoje mašte. Da znaju da iza toga stoji nešto mnogo uzvišenije i veličanstvenije, ne bi se

[42] U islamu ne postoji misticizam, već su to dva potpuno neovisna ogranka. Islam ima svoje izvore u Kur'anu i sunnetu, svojim vjerskim dogmama i propisima. Misticizam ili sufizam svoje izvore nalazi u učenjima i vjerovanjima indijske i grčke filozofije, i u knjigama Ibn Arebija, Suhraverdija i njima sličnim.

tome radovali, međutim, razumi su im za to uskraćeni, svjetlost poslanstva nije ih tome uputila, ne osjećaju ga kako bi se potrudili da ga traže. Misle da je ono što imaju bolje od "neznanja", uviđaju proturječje i neispravnost u učenjima drugih.

Iz ovakvih stavova rađa se davanje prednosti onome što zagovaraju nad svim drugim. To je problem sekti. Samo Allah može dati oprost.

Znaj da su tajna obožavanja, njen cilj i mudrost dostupni samo onome ko je spoznao svojstva Uzvišenog Gospodara i onome ko ih nije iskrivio, onome ko je spoznao značenje i suštinu Njegove božanstvenosti, činjenicu da je On Bog, jedini istinski Bog, da su sva druga božanstva laž, najveća moguća laž, da je ibadet slijed Njegove božanstvenosti, njena posljedica i uzrok, da između te dvije stvari postoji veza kao između svojstava, kao između znanja i onoga što je spoznato, određenost s određenjem, glasova sa sluhom, dobročinstva s milošću i darivanja s dobrotom.

Ko negira suštinu božanstvenosti i ko je nije shvatio, kako će onda imati ispravnu spoznaju o mudrosti ibadeta, njihovom cilju, svrsi i onome zbog čega su propisani? Kako će na ispravan način znati da su oni cilj stvaranja, da su zbog njih ljudi stvoreni, poslanici poslani, knjige objavljene i da su zbog njih Džennet i Džehennem stvoreni? Pretpostavka da stvaranje nije s njima povezano ujedno je i pripisivanje Allahu onoga što Mu ne priliči i iznad čega je Onaj Koji je stvorio nebesa i Zemlju, mudro, ne besciljno, Koji čovjeka nije stvorio uzaludno, niti ga je ostavio zanemarenim i napuštenim. Allah, dž.š., kaže: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾ *"Zar ste mislili da smo vas uzalud stvorili i da Nam se nećete vratiti?"* (El-Mu'minun, 115), tj. bez svrhe i mudrosti, bez toga da Nam se klanjate i da Nas obožavate. Također, kaže: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ *"Džine i ljude stvorio sam samo za to da Mi se klanjaju"* (Ed-Darijat, 56), što znači da je obožavanje svrha zbog koje su džini, ljudi i sva ostala bića stvoreni. ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى﴾ *"Zar čovjek misli da*

će sam sebi prepušten biti, da neće odgovarati" (El-Kijama, 36), tj. biti zanemaren. Imam Šafi o tom značenju kaže: "... da mu se ne naređuje, niti zabranjuje", a drugi kažu: da ne bude niti nagrađen, niti kažnjen. Obje su tvrdnje ispravne, jer nagrada i kazna proizlaze iz naredbe i zabrane. Nagrada i zabrana jesu traženje i željenje obožavanja, a suština je obožavanja njihovo izvršavanje. Allah, dž.š., kazuje nam: ﴿وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ "*...i o stvaranju nebesa i Zemlje razmišljaju: 'Gospodaru naš, Ti nisi ovo uzalud stvorio; hvaljen Ti budi i sačuvaj nas patnje u vatri!'*" (Alu Imran, 191); ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلاَّ بِالْحَقِّ﴾ "*Mi smo i nebesa i Zemlju i ono što je između njih mudro stvorili*" (El-Hidžr, 85); ﴿وَخَلَقَ اللهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ﴾ "*A Allah je nebesa i Zemlju mudro stvorio i zato da bi svaki čovjek bio nagrađen ili kažnjen prema onome što je zaslužio.*" (El-Gašija, 22)

Obavještava nas da je nebesa i Zemlju stvorio mudro, što podrazumijeva naredbu i zabranu, nagradu i kaznu.

Ako su nebesa i Zemlja i ono što je između njih stvoreni zbog toga, ako je to svrha stvaranja, kako se onda može reći da nema tu nikakvog razloga, niti ikakve mudrosti koja bi bila cilj? Ili npr. reći da je to samo unajmljivanje robova kako im na nos ne bi nabadao nagradu koju im daruje, ili samo pripremanje duša za razumne spoznaje i vježba za odricanje od blagodati.

Neka sada razumni iz obje grupe razmisle o ovim tvrdnjama i dokazima iz Objave, shvatit će da zagovornici ovakvih tvrdnji ne cijene Allaha onako kako bi trebalo, niti su Ga istinski spoznali.

Allah je zaista stvorio bića da Mu robuju, potpunom ljubavlju, pokornošću i prihvatanjem Njegovog određenja.

Osnova robovanja jeste ljubav prema Allahu, dž.š., odnosno ljubav samo prema Njemu, te poklanjanje sve ljubavi Njemu. Ljubav prema drugima može biti samo radi Njega i u Njegovo ime, kao što se vole poslanici, vjerovjesnici, meleki i

Njegovi dobri robovi. Ljubav prema njima proizlazi iz ljubavi prema Njemu, a ne kao zasebna ljubav, kojom vole oni što za bogove druge uzimaju i vole ih kao što se voli Allah.

Saznali smo da je ljubav prema Njemu suština i tajna robovanja. Ona se realizira slijeđenjem Njegovih naredbi i klonjenjem njegovih zabrana. Prilikom poštivanja tih propisa postaje nam jasna bit obožavanja i ljubavi. Zbog toga je Allah, dž.š., učinio slijeđenje Njegova Poslanika njenim pokazateljem i svjedokom u korist onoga ko ga slijedi. Uzvišeni kaže: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾ *"Reci: 'Ako Allaha volite, mene slijedite, i vas će Allah voljeti'"* (Alu Imran, 31). Učinio je slijeđenje Poslanika, s.a.v.s., uvjetovanim njihovom ljubavlju prema Allahu i uvjetom Allahove ljubavi prema njima. Uvjetovana stvar neodrživa je bez postojanja uvjeta i ne ostvaruje se sve dok se ne ostvari uvjet, tako da ljubav nestaje neslijeđenjem Poslanika, s.a.v.s. Nestanak njihove ljubavi prema Allahu, dž.š., proizlazi iz njihovog neslijeđenja Njegova Poslanika, s.a.v.s., a neslijeđenje Poslanika proizlazi iz nestanka Allahove ljubavi prema njima. Zaključujemo da je nemoguće da oni vole Allaha, dž.š., i da Allah voli njih ako ne slijede Poslanika, s.a.v.s.

Ukazao nam je na to da je slijeđenje Poslanika, s.a.v.s., ustvari, ljubav prema Allahu i Njegovom Poslaniku i pokornost Njegovoj odredbi. Ni ovo ne čini obožavanje potpunim, sve dok Allah i Njegov Poslanik ne budu draži robu od svega ostaloga. Njemu ništa ne smije biti draže od Allaha i Njegova Poslanika. Ako mu je nešto od njih draže, onda se to smatra širkom koji Allah nikada neće oprostiti onome ko ga čini, niti će mu uputu dati. Kaže Allah, dž.š.:

﴿قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

"Reci: 'Ako su vam očevi vaši, i sinovi vaši, i braća vaša, i žene vaše, i rod vaš, i imanja vaša koja ste stekli, i trgovačka roba

za koju strahujete da neće prohođe imati, i kuće vaše u kojima se prijatno osjećate – miliji od Allaha i Njegova Poslanika i od borbe na Njegovom putu, onda pričekajte dok Allah Svoju odluku ne donese. A Allah grešnicima neće ukazati na Pravi put." (Et-Tevba, 24)

Svako ko da prednost pokoravanju nečemu od navedenog nad pokornosti Allahu i Njegovom poslaniku, ili riječima nekoga od njih nad riječima Allaha i Njegova Poslanika, ili zadovoljstvu nekoga od njih nad zadovoljstvom Allaha i Njegova Poslanika, ili strahu, nadi i pouzdanju na nekoga od njih nad strahom prema Njemu, nadi u Njega i oslanjanjem na Njega, odnošenju prema nekome od njih nad odnošenjem prema Allahu - taj pripada onima kome Allah i Njegov Poslanik nisu draži od svega ostalog, makar to i rekao svojim jezikom. To je laž i priznanje nečega što se ne misli. Isti je slučaj i s onim koji daje prednost nečijim presudama nad presudama Allaha i Njegova Poslanika, što znači da mu je to čemu je dao prednost draže od Allaha i Poslanika. Međutim, stvar se komplicira kad je u pitanju onaj ko daje prednost nekome, njegovoj riječi, pokoravanju i zadovoljstvu, misleći da on naređuje, sudi i govori samo ono što Poslanik, s.a.v.s., zagovara. Onda se njemu pokori, kod njega traži presudu i drži se njegovih riječi. Taj ima opravdanje, ako ne može naći drugo rješenje.[43]

Međutim, ako je u mogućnosti dospjeti do onoga šta je Poslanik rekao, a shvati da je onaj koga slijedi preči od njega apsolutno, ili o pitanju nekih stvari, i ne obrati pažnju na Poslanika i Onoga Koji je najpreči, za njega se treba bojati. Na njega se odnosi prijetnja. Ako još smatra da će se kazniti onaj ko se s

[43] Onaj ko prati sadržaj Allahove knjige i sunneta Poslanika, s.a.v.s., razmišljajući, u njima neće naći ništa što bi ih moglo opravdati, nego će naići na ajete u kojima ih Allah, dž.š., žestoko grdi: da su se odvojili, svojim slijepim slijedenjem, od dokaza Allahovih, u njima samima i oko njih, da slijede šejtana, i time nepravdu čine, da im je Allah dao sluh, vid, srce, blagodati i dokaze, što im potpuno olakšava spoznaju istine, upute i Pravog puta. Allah im nije nepravdu učinio, nego ljudi sami sebi nepravdu čine.

njim ne slaže, ko ga ne uvažava i ne podržava u slijeđenju njegova šejha, onda spada među nepravednike i nasilnike. Allah, dž.š., svemu daje mjeru.

Temelj ajeta: "*Tebi se klanjamo*"

"*Tebi se klanjamo*" temelji se na četiri osnove: na realiziranju onoga što Allah i Njegov Poslanik, s.a.v.s., vole, čime su zadovoljni, riječima srca i duše i djelima srca i ostalih dijelova tijela.

Obožavanje je pojam koji obuhvata ova četiri osnova. Samo onaj ko istinski upražnjava ajet: "*Tebi se klanjamo*" može se smatrati njegovim sljedbenikom.

Pod riječima srca podrazumijevamo vjerovanje u ono što je Allah, dž.š., rekao o Sebi, Svojim imenima, svojstvima, djelima, melekima i susretu s Njim jezikom Svojih poslanika.

Riječi su jezika obavještavanje o Njemu, pozivanje u vjeru, Njegova odbrana, objašnjavanje neispravnosti novotarija koje Mu proturječe, spominjanje Njega i prenošenje Njegovih naredbi.

Djela srca podrazumijevaju: ljubav prema Njemu, oslanjanje na Njega, traženje pomoći od Njega, strah od Njega i nadu u Njega, iskreno ispovijedanje vjere Njemu, strpljenje pri Njegovim naredbama, zabranama i odredbama, zadovoljstvo Njime i onim što od Njega dolazi, prihvatanje Njega za Gospodara, vraćanje Njemu, skrušenost, pokornost i poniznost Njemu, smiraj kod Njega i druga djela koja čini srce, a koja su obaveznija od djela koja čine ekstremiteti. Pohvalna su djela srca draža Allahu, dž.š., od pohvalnih djela koja se čine nogama i rukama. Djela koja čine ruke i noge bez učešća srca daju nikakvu, ili veoma malu, korist.

Djela koja čine ruke i noge jesu: namaz, džihad, pješačenje do džamije kako bi se klanjao džuma-namaz i drugi namazi u

džemaatu, pomaganje nemoćnom, dobročinstvo prema stvorenjima i slično.

"*Tebi se klanjamo*" jeste pridržavanje propisa ova četiri osnova i njihovo priznanje; "*...od Tebe pomoć tražimo*" jeste molba za pomoć i podršku u tom pridržavanju, a riječi: "*Uputi nas na Pravi put*" obuhvataju detaljnije definicije prethodnog, nadahnuće za postupanje prema njima i stupanje na put onih koji njime hode prema Allahu, dž.š.

Pozivanje poslanika vjerovanju da je samo Allah bog i da je On jedini gospodar

Svi poslanici samo su pozivali učenju: "*Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo.*" Baš svi, oni su, od prvog do posljednjeg, pozivali da se vjeruje u Allahovu, dž.š., jednoću i da Mu se iskreno robuje. Nuh, a.s., rekao je svome narodu: ﴿اعْبُدُواْ اللهَ مَا لَكُم﴾ ﴿مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ﴾ "*Allahu se klanjajte, vi drugog Boga osim Njega nemate!*" (El-E'raf, 59). Isto su rekli i Hud, i Salih, i Šuajb i Ibrahim, a.s. Allah, dž.š., kaže: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ﴾ "*Mi smo svakom narodu poslanika poslali: 'Allahu se klanjajte a kumira se klonite!'*" (En-Nahl, 36); ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلاَّ نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنَاْ فَاعْبُدُونِ﴾ "*Prije tebe ni jednog poslanika nismo poslali, a da mu nismo objavili: 'Nema boga osim Mene, zato se Meni klanjajte!'*" (El-Enbija, 25); "*O poslanici, dozvoljenim i lijepim jelima hranite se i dobra djela činite, jer Ja dobro znam što vi radite! Ova vaša vjera – jedina je prava vjera, a Ja sam Gospodar vaš, pa Me se pričuvajte!*" (El-Mu'minun, 51-2)

Stepen robovanja

Allah, dž.š., učinio je robovanje svojstvom Svojih najsavršenijih stvorenja i onih koja su Njemu najbliža. ﴿لَّن يَسْتَنكِفَ الْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْداً لِّلَّهِ وَلاَ الْمَلآئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا﴾ "*Mesihu neće biti zazorno da prizna da je Allahov rob, pa ni melekima, Njemu najbližim. A one kojima bude zazorno da se Njemu klanjaju, i koji se budu oholili, Allah će ih sve pred Sebe sakupiti*" (En-Nisa,

172) i: ﴿إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾ "*...oni koji su bliski Gospodaru tvome doista ne zaziru da Mu se klanjaju; samo Njega hvale i samo pred Njim licem na tle padaju*" (El-E'raf, 206). Ovo objašnjava Njegove riječi u suri El-Enbija: ﴿وَلَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ﴾ "*Njegovo je ono što je na nebesima i na Zemlji!*", a zatim nastavlja: "*A oni koji su kod Njega ne zaziru da Mu se klanjaju, i ne zamaraju se, hvale Ga noću i danju, ne malaksavaju*" (El-Enbija, 19-20). Ovdje imamo dvije potpune i samostalne rečenice, tj. da Njemu pripadaju oni koji su na nebesima i na Zemlji, kao robovi i posjed, a zatim nastavlja sljedećom rečenicom i kaže: "*A oni koji su kod Njega ne zaziru da Mu se klanjaju*", što znači da meleki koji su kod Njega ne zaziru da Mu robuju, odnosno da se ne ohole, da se ne uzdižu, da se ne umaraju i ne prekidaju obožavanje, nego da im je Njegovo obožavanje i slavljenje isto što i duša ljudskom rodu.

Kao prvo, opisao je roba Svoga gospodstva, a kao drugo, roba Svoje božanstvenosti. Kaže: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلاَمًا﴾ "*A robovi Milostivoga jesu oni koji po Zemlji mirno hodaju, a kad ih bestidnici oslove, odgovaraju: 'Mir vama!'*", pa sve do kraja sure (El-Furkan, 63); ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾ "*...s izvora iz kojeg će samo Allahovi štićenici piti, i koji će kuda hoće bez muke razvoditi*" (Ed-Dehr, 6); "*...i sjeti se roba Našeg Davuda*"; "*...i sjeti se roba Našeg Ejjuba*" (Sad, 17, 41); "*...i sjeti se robova naših Ibrahima i Ishaka i Jakuba*" (Sad, 45). O Sulejmanu, a.s., kaže: "*...divan je on rob bio, i mnogo se kajao!*" (Sad, 30), a o Mesihu, a.s.: "*On je bio samo rob koga smo Mi poslanstvom nagradili*" (Ez-Zuhruf, 59), čime je postavio robovanje za cilj, a ne božanstvenost, kako kažu njegovi neprijatelji kršćani. Robovanjem je opisao Svoja najplemenitija stvorenja, koja su na najvišoj deredži robovanja, na najuzvišenijim stupnjevima kod Njega.

Uzvišeni kaže: ﴿وَإِنْ كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا﴾ "*A ako sumnjate u ono što objavljujemo robu svome*" (El-Bekara, 23); ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ﴾ "*Neka je uzvišen Onaj Koji robu Svome objavljuje Kur'an*"

(El-Furkan, 1); "*Hvaljen neka je Onaj Koji Svome robu objavljuje Knjigu*" (El-Kehf, 1). Naveo ga je kao roba uz objavu Knjige i uz izazov da načine jednu takvu. Allah, dž.š., kaže: ﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾ "*A kad je Allahov rob ustao da Mu se pomoli, oni su se u gomilama oko njega tiskati stali*" (El-Džinn, 19), gdje ga navodi kao roba, dok Mu se ovaj moli: "*Hvaljen neka je Onaj Koji je u jednom času noći preveo Svoga roba*" (El-Isra, 1). Ovdje ga opisuje kao roba pri noćnom putovanju.

Vjerodostojno predanje od Poslanika, s.a.v.s., glasi: "Ne iskrivljujte sliku o meni kao što su to uradili kršćani Mesihu, sinu Merjeminu. Ja sam samo rob. Recite: 'Allahov rob i poslanik.'"[44] U drugom hadisu stoji: "Ja sam rob. Jedem kao što rob jede, sjedim kao što rob sjedi."[45] U Buharijevoj zbirci navodi se hadis Abdullaha ibn Omera, koji kaže: "Pročitao sam u Tevratu svojstva Muhammeda, s.a.v.s.: 'Muhammed je Allahov poslanik, Moj rob i Moj poslanik, nazvao sam ga onim koji se pouzdaje, nije grub i surov, ne galami po čaršijama, na zlo ne uzvraća zlim, nego je milostiv i prašta.'"

Allah je Svojim robovima dao sveopću radost. Rekao je: ﴿فَبَشِّرْ عِبَادِ * الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ﴾ "*...zato obraduj robove Moje koji Kur'an slušaju i slijede ono najljepše u njemu*" (Ez-Zumer, 17-8). Dao im je i apsolutnu sigurnost, rekavši: ﴿يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ * الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ "*O robovi Moji, za vas danas strahа neće biti, niti ćete i za čim tugovati; oni koji su u ajete Naše vjerovali i poslušni bili* (Ez-Zuhruf, 68-9). Šejtanu je onemogućio vlast nad njima, posebno, a dao mu vlast nad onima koji su ga za zaštitnika uzeli i Allahu druga pripisali. Kaže Uzvišeni Allah: "*Ti nećeš imati nikakve vlasti nad robovima Mojim, osim nad onima koji te budu slijedili, od onih zalutalih*" (El-Hidžr, 42) i: ﴿إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ * إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُم بِهِ مُشْرِكُونَ﴾ "*...on doista nema nikakve vlasti nad onima koji vjeruju i koji se u Gospodara svoga pouzdaju; njegova je vlast jedino nad onima koji*

[44] Hadis prenosi Buhari.

[45] Hadis prenosi Dejlemi u *Firdevsu*.

njega za zaštitnika uzimaju i koji druge Allahu ravnim smatraju." (En-Nahl, 99-100)

Božiji Poslanik, s.a.v.s., učinio je dobročinstvo obožavanja jednim od najuzvišenijih stepena vjere, te istinskim dobročinstvom. Rekao je, kada ga je Džibril, a.s., upitao o dobročinstvu: "Da obožavaš Allaha kao da Ga vidiš, jer, ako ti Njega i ne vidiš, On tebe doista vidi."[46]

Obaveze koje riječi: "Tebi se klanjamo" nameću svakom robu, sve do smrti

Rekao je Allah, dž.š., Svome Poslaniku: ﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ "*...i sve dok si živ, Gospodaru se svome klanjaj*" (El-Hidžr, 99), a stanovnici vatre govore: ﴿وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ * حَتَّى أَتَانَا الْيَقِينُ﴾ "*...i Sudnji dan smo poricali, sve dok nam jasno uvjerenje nije došlo*" (El-Muddessir, 46-7). Pod jasnim uvjerenjem misli se na smrt, o čemu su saglasni svi kur'anski muffesiri. U vjerodostojnom hadisu, u priči o smrti Osmana ibn Mazuna, r.a., stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Što se Osmana tiče, njemu je došlo jasno uvjerenje od njegova Gospodara"[47], tj. smrt i ono što ona nosi. Rob se od obožavanja ne odvaja, sve dok podliježe dužnostima. On i u zagrobnom životu za obavezu ima obožavanje, kada ga dva meleka upitaju: "Koga je obožavao", te šta kaže o Poslaniku, s.a.v.s.?, i budu tražila od njega odgovor.

Pa i na Sudnjem danu bit će obavezan obožavati, na dan kada Allah pozove sva stvorenja da Mu se klanjaju, pa će se vjernici pokloniti, a nevjernici i munafici neće moći učiniti sedždu. Kada uđu u Džennet ili Džehennem, odgovornost s njih spada, a obožavanje onih koji nagradu dobiju postat će stalno veličanje njihovim uzdasima, a napor i umor neće osjećati.

[46] Hadis prenose Buhari, Muslim i drugi.
[47] Hadis prenose Buhari.

Ko misli da će stići do stepena na kojem će se riješiti obožavanja taj je otpadnik koji niječe Allaha i Njegova Poslanika.[48] Takav je samo stigao na stepen nevjerstva u Allaha, dž.š., i odvajanja od svoje vjere. Što je rob postojaniji na stupnjevima obožavanja, time njegovo obožavanje biva većim, kao što je na njemu veća i obaveza nego na nekom što do tog stupnja nije stigao. Zbog toga je odgovornost Muhammeda, s.a.v.s., a i ostalih poslanika, bila veća nego odgovornost njihovih naroda. Također i odgovornost vođa ili učenjaka veća je od odgovornosti onih koji to nisu, i svih ostalih, shodno njihovom položaju.

O podjeli robovanja na opće i posebno

Robovanje se dijeli na dvije vrste: opće i posebno.

Opće je robovanje robovanje svih stanovnika nebesa i Zemlje, dobrog i grešnika, vjernika i nevjernika. To je obožavanje potčinjenosti i podlijeganju vlasti. Uzvišeni kaže: ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ۞ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ۞ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ۞ أَن دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ۞ وَمَا يَنبَغِي لِلرَّحْمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ۞ إِن كُلُّ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا﴾ *"Oni govore: 'Milostivi je uzeo dijete!' – Vi, doista, nešto odvratno govorite! Gotovo da se nebesa raspadnu, a Zemlja provali i planine zdrobe što Milostivom pripisuju dijete. Nezamislivo je da Milostivi*

[48] To su sufije – vjeruju da je njihov Gospodar vasionski prabitak, jezgro iz kojeg je proisteklo sve drugo. Usporedili su Njega i postojanje koje je odvojeno od Njega s palmom i košpicom. Poslanici, prema sufijskom učenju, ne poznaju tu suštinu, pa obožavaju Allaha, svoga Gospodara, pozivaju ljude da Ga obožavaju i da se Njegovih naredbi i propisa drže. Međutim, sufija-arif jeste taj koji je spoznao suštinu, i to da je rob u isto vrijeme i Gospodar, jer se u njemu nalazi dio tog jezgra. Ajet: *"...i sve dok si živ, Gospodaru se svome klanjaj"* time objašnjavaju, što znači: obožavaj svoga Gospodara sve dok ne dostigneš tu suštinu i postaneš arifom. Tada s tebe spada odgovornost obožavanja, nije ti ni obaveza, niti za to snosiš grijeh. Nema ni kazni ako to ne činiš. Ta se obaveza odnosi samo na one koji tu suštinu još nisu spoznali. To je rekao njihov učenjak Ibn Arebi u svome komentaru, objašnjavajući to stihovima:
"Rob je gospodar, a gospodar rob je / Da bogdo i moji stihovi odgovornost nose / Ako kažem: rob, mislim na gospodara / Ili kažem: gospodar, pa zar on može da odgovara?"

ime dijete, ta svi će oni, i oni na nebesima i oni na Zemlji, kao robovi u Milostivog tražiti utočište!" (Merjem, 88-93). U ovaj okvir ulaze i vjernik i nevjernik.

Allah, dž.š., kaže:

﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللهِ فَيَقُولُ أَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ﴾

"*A na dan kada ih On sakupi, a i one kojima su se pored Allaha klanjali, te upita: 'Jeste li vi ove robove Moje u zabludu zaveli'*" (El-Furkan, 17).

Nazvao ih je Svojim robovima i pored njihove zablude, ali je naziv ograničen pokaznom zamjenicom "ovi". Međutim, apsolutno robovanje pripada samo sljedbenicima druge vrste, što ćemo, ako Bog da, objasniti.

Rekao je Uzvišeni: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ "*Reci: 'Allahu, Stvoritelju nebesa i Zemlje, Ti koji znaš nevidljivi i vidljivi svijet, Ti ćeš robovima Svojim presuditi u onome oko čega su se razilazili'*" (Ez-Zumer, 46); ﴿وَمَا اللهُ﴾ ﴿يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ﴾ "*A Allah nije nepravedan robovima Svojim*" (El-Mu'min, 31) i: ﴿إِنَّ اللهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ﴾ "*Allah je presudio robovima Svojim*" (El-Mu'min, 48), što obuhvata i opće i posebno obožavanje.

Druga vrsta jeste robovanje s pokornošću i ljubavlju i slijeđenje naredbi. Kaže Allah, dž.š.: "*O robovi Moji, za vas danas straha neće biti, niti ćete i za čim tugovati*" (Ez-Zuhruf, 68), "*...zato obraduj robove Moje koji Kur'an slušaju i slijede ono najljepše u njemu*" (Ez-Zumer, 17-8); "*A robovi Milostivog oni su koji po Zemlji mirno hodaju, a kad ih bestidnici oslove, odgovaraju: 'Mir vama!'*" (El-Furkan, 63). O Iblisu kaže: "*...potrudit ću se da ih sve zavedem, osim među njima Tvojih robova iskrenih*" (El-Hidžr, 39-40), pa je Allah, dž.š., rekao: "*Ti nećeš imati nikakve vlasti nad robovima Mojim.*" (El-Hidžr, 42)

Sva su stvorenja robovi Njegovog gospodstva, a oni koji su Mu pokorni i koji Ga za zaštitnika uzimaju oni su robovi Njegove božanstvenosti.

U Kur'anu se samo ovi potonji apsolutno pripisuju Allahu, dž.š.

Robove Svoga gospodstva opisuje svojstvom obožavanja na jedan od sljedećih pet načina:

navođenjem imenice rob u neodređenoj formi, kao što je u ajetu: "*...ta svi će oni, i oni na nebesima, i oni na Zemlji, kao robovi u Milostivog tražiti utočište!*" (Merjem, 93), gdje kaže "abdan" – kao robovi;

drugi je način određivanje imenice rob određenim članom: "*A Allah nije nepravedan robovima Svojim*" (El-Mu'min, 31), "*jer je Allah presudio robovima Svojim*" (El-Mu'minun, 48), gdje kaže "al-abd" – robovi;

treći je dodavanje pokazne zamjenice, ili nečega sličnog: "*Jeste li vi ove robove Moje u zabludu zaveli*" (El-Furkan, 17), gdje je upotrijebljeno "hāulā" – ovi;

četvrti je način da su navedeni kao Njegovi robovi, općenito, ali spadaju u one koji se pokoravaju: "*Ti ćeš robovima Svojim presuditi u onome oko čega su se razilazili*" (Ez-Zumer, 46);

peti je da su navedeni uz opis onoga što čine. ﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللهِ﴾ "*Reci: 'O robovi Moji koji ste se prema sebi ogriješili, ne gubite nadu u Allahovu milost.'*" (Ez-Zumer, 53)

Neki kažu da ih naziva "robovi Moji", ako nisu izgubili nadu u Njegovu milost, ako su od Njega pomoć tražili, slijedili ono najljepše što im je Gospodar njihov objavio, te tako bivaju robovima Njegove božanstvenosti, Njemu pokorni.

Ibadet se dijeli na opći i posebni, zbog toga što je osnovno značenje riječi: poniznost i pokornost. Kaže se: *tarik mu'abbed*, ako je put utaban koracima. Izraz *abbadahu el-hubb* (ljubav ga je ponizila) koristi se ako je nekoga ljubav svladala. Međutim, Allahovi se dobri robovi pokoravaju i ponizuju svojom voljom i po vlastitom izboru, vođeni Njegovim naredbama i zabranama. Neprijatelji Njegovi pokoravaju se pod prinudom i bez svoje volje.

Primjer podjele ibadeta na opći i posebni jeste podjela obavljanja molitve na: opću i posebnu, kao i obavljanja sedžde. O posebnom obavljanju namaza Allah, dž.š., kaže: ﴿أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ﴾ *"Da li je onaj koji u noćnim časovima u molitvi vrijeme provodi, padajući licem na tle i stojeći, strahujući od onoga svijeta i nadajući se milosti Gospodara svoga...?"* (Ez-Zumer, 9). O hazreti Merjemi veli: *"...i od onih koji provode vrijeme u molitvi bila"* (Et-Tahrim, 12). Takvih je primjera u Kur'anu mnogo.

O općoj molitvi kaže: *"Njemu pripada sve što je na nebesima i na Zemlji, sve se Njemu moli."* (Er-Rum, 26)

O posebnom obavljanju sedžde kaže: *"...oni koji su bliski Gospodaru tvome doista ne zaziru da Mu se klanjaju; samo Njega hvale i samo pred Njim licem na tle padaju"* (El-E'raf, 206) i: ﴿إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا﴾ *"Kad bi im se ajeti Milostivog čitali, oni bi licem na tle padali i plakali"* (Merjem, 58) i mnogi drugi.

O općem obavljanju sedžde kaže: ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ *"Allahu se pokorava sve što je na nebesima i na Zemlji, htjeli ili ne htjeli, a i sjene njihove, ujutro i u sumrak."* (Er-Ra'd, 15)

Prisilno klanjanje razlikuje se od onoga koje se navodi u ajetu: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ﴾ *"Zar ne znaš da se i oni na nebesima i oni na Zemlji Allahu klanjaju, a i Sunce, i Mjesec, i zvijezde, i planine, i drveće, i životinje, i mnogi ljudi"* (El-Hadždž, 18), u kojem sedždom odlikuje mnoge ljude. Općenito obavljanje sedžde navodi u suri En-Nahl: *"Allahu se klanja sve živo na nebesima i na Zemlji, u prvom redu meleki"* (En-Nahl, 49), a odnosi se na sedždu iz poniznosti, potčinjenosti i pokornosti. Svako je pokoran Njegovoj gospodarskoj moći, ponizan pred Njegovom snagom, potčinjen pod Njegovom uzvišenom vlašću.

O stepenima kur'anskih riječi: "Tebi se klanjamo", shodno znanju i djelu

Robovanje ima svoje stepene, ovisno o znanju i djelu. Što se tiče stepena vezanih za znanje, postoje dva takva stepena.

Prvi je znanje o Allahu, dž.š., a drugi znanje o Njegovoj vjeri.

Što se tiče znanja o Allahu, dž.š., ono se sastoji iz pet stepeni: znanja o Njegovoj biti, o Njegovim svojstvima, o Njegovim djelima, o Njegovim imenima i o tome da je On slobodan od svakog nesavršenstva.

Postoje dva stepena znanja o Njegovoj vjeri: Njegova naređenja, propisana vjera, što je, ustvari, Pravi put koji Njemu vodi.

Drugi je stepen vjera u nagradu, koja podrazumijeva lijepu nagradu ili kaznu. U ovo ulazi i znanje o Njegovim melekima, knjigama i poslanicima.

Što se tiče spoznajnih stepena obožavanja, i njih su također dva: stepen koji pripada islamskom puku i stepen koji pripada onima koji prednjače, robovima bliskim Allahu. Stepen koji pripada puku jeste izvršavanje obaveznih propisa, ostavljanje zabrana uz izvršavanje dozvoljenih djela, ponekih pokuđenih, i izostavljanje nekih poželjnih.

Stepen koji pripada robovima bliskim Allahu, dž.š., podrazumijeva izvršavanje obaveznih propisa, ostavljanje zabrana i pokuđenih djela, nepridavanje pažnje onome što im neće koristiti na onome svijetu[49] kao i sustezanje od onoga čije se štete pribojavaju.

[49] Zuhd, odnosno sustezanje ili nepridavanje pažnje nečemu podrazumijeva neovisnost od toga, prijezir i snishodnost prema njemu. U Kur'anu se navodi samo u slučaju onih što su prodali Jusufa, a.s., za male pare, nekoliko groša, jer im nije bio važan. Vjernik ništa od lijepih stvari koje mu je Allah, dž.š., dozvoljenim učinio ne može smatrati prezrenim, nije od njih neovisan jer su to plemenite blagodati od njihovog mudrog Gospodara. Prijezir i snishodnost prema blagodati smatra se nevjerovanjem u nju i Onoga Koji ju je podario. Zbog toga Poslanik, s.a.v.s., nikada nije

Odlikovanima među robovima dozvoljena su se djela, njihovim iskrenim nijetom[50], preokrenula u pokornosti i ibadete, tako da dozvoljeno djelo koje čine nije jednako kod obje skupine, nego su sva njihova djela ispravna. Drugi ostavljaju dozvoljene stvari zbog zauzetosti ibadetima, a odlikovani onome što je dozvoljeno prilaze smatrajući to pobožnim činom. I jedni i drugi zaslužuju nagrade koje samo Allah može pobrojati.

izbjegavao ono što je Allah, dž.š., dozvolio, nego je jeo i oblačio lijepe i dozvoljene stvari koje bi pronašao. Mrzio je izbjegavanje dozvoljenog ako bi to neko pokušao, poput onih koji su izbjegavali jesti meso, spavati sa ženama, spavati noću, jesti preko dana pričajući kako je to lijepo i namjeravajući prepustiti se tome. Najgrešniji, najveći gubitnici i najmrži Allahu među ljudima i na ovome i na onome svijetu jesu oni koji izbjegavaju Allahove blagodati i koji ih preziru. Šejtan ih je uvjerio kako je to laž i zlo, i da je svako dobro u sustezanju i prirodnoj neovisnosti od toga. Grešni su i na ovom i na onom svijetu, prisiljeni su da Allahove blagodati na zabranjen način prihvate, jer njihov život bez njih nije moguć. Međutim, pravi vjernici smatraju da su sve blagodati pravo i mudrost i da Allah ništa bez razloga nije stvorio. Oni se uvijek zahvaljuju Onome Ko ih daruje, hvale njihove koristi koristeći ih na pravom mjestu i u pravo vrijeme, cijeneći ih koliko i vrijede i koliko dobra i ljepote nose, jer dolaze od Allaha, od Koga samo dobro i lijepo može stići, pa im ih Allah još uveća.

[50] Pod iskrenim nijetom autor, rahimehullah, podrazumijeva odluku i namjeru srca da prihvate tu milost i te blagodati, jer dolaze od Njihovog Sveznajućeg Gospodara, Koji ih je Svojim robovima ukazao samo zato da bi ih odgojio i u njima usadio dobrotu. Oni u svim prilikama i situacijama obožavaju i spominju svog milostivog Gospodara, na sve načine Mu se pokoravajući. Sve Allahove blagodati smatraju sredstvima svoga odgajanja, te se na njima zahvaljuju i pokoravaju Onome Ko ih blagodari. Ovdje se pod "nijetom" ne podrazumijeva samo izgovor i značenje koje je općeprihvaćeno među svijetom. Allah nam je u Poslaniku, s.a.v.s., dao najljepši primjer.

Temelji ibadeta

Ima ih petnaest. Ko ih ispunjava ujedno ispunjava i stepene robovanja.

Podijeljeni su na srce, jezik i noge i ruke. Sve njih odlikuje neki ibadet.

Propisa vezanih za ibadet ima pet: vadžib (obavezni), mustehab (poželjni), haram (zabranjeni), mekruh (pokuđeni) i mubah (dozvoljeni). Odnose se i na srce, i na jezik, i na noge i ruke.

Vadžibi srca: postoje oni koji su potvrđene obaveze i oni o kojima se mišljenja razilaze.

Oni čija je obaveza potvrđena su: iskrenost, pouzdanje, ljubav, strpljivost, pokajanje, strah, nada, čvrsto vjerovanje, nijet koji se smatra pojačanom iskrenošću, jer je iskrenost nešto čime se Obožavani izdvaja od svih ostalih.

Postoje dva stepena nijeta pri ibadetu:

prvi: da se napravi razlika između ibadeta i običaja;

drugi: da se napravi razlika između samih stepena ibadeta.

Obje vrste su obavezne.

Isto je i s iskrenošću. Postoji razlika između dva termina koja označavaju iskrenost, "sidk" i "ihlas". Ihlas se odnosi na jednoću onoga za šta rob moli, a sidk na jednoću molitve.

Ihlas podrazumijeva da ono za što se moli ne bude podijeljeno, a sidk da molitva ne bude podijeljena. Dakle, sidk je ulaganje truda, a ihlas izdvajanje onoga što se traži.

Cijeli se umet slaže da su sva ova djela obaveza svakom srcu.

Neophodna je i srdačnost pri ibadetu, kao i podudarnost s vjerom, tj. ulaganje truda na način koji Gospodar voli i kojim je zadovoljan. To je obaveza, i samo ako se na potpun način izvršava, dovodi do stepena Allahu bliskih robova.

Svaka od ovih obaveza srca ima dvije strane: neizostavna obaveza kojom se odlikuje obični svijet, i vadžib koji prate i sve poželjne stvari, čime se odlikuju Allahu bliski robovi.

Umet je također složan i o pitanju strpljivosti, da je to obaveza. Imam Ahmed kaže: "Allah je strpljivost naveo na devedeset mjesta u Kur'anu, ili devedeset i nekoliko". I strpljenja ima dvije vrste: neizostavno koje je obavezujuće, te potpuno koje je poželjno.

Međutim, mišljenja se razilaze o pitanju zadovoljstva. Postoje dva mišljenja: jedno zastupaju islamski pravnici, a drugo sufije.

Oni koji misle da je vadžib, kažu: mrzovolja je haram, a ukloniti se može samo pomoću zadovoljstva. Ono bez čega se haram ne može ukloniti, to je vadžib.

Za dokaz uzimaju i hadis-kudsi: "Ko nema strpljenje pri Mojoj kušnji i ko nije zadovoljan Mojim određenjem, neka sebi traži drugog gospodara."

Oni koji zagovaraju mišljenje da je to mustehab kažu: "Ni u Kur'anu ni u sunnetu nije naređeno, za razliku od strpljenja koje Allah naređuje na više mjesta u Svojoj knjizi." Isti je slučaj i s pouzdanjem. Allah, dž.š., kaže: ﴿إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ﴾ "*...ako u Allaha vjerujete, u Njega se pouzdajte ako ste muslimani*" (Junus, 84). O pokajanju kaže: ﴿وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ﴾ "*I pokajte se Gospodaru svome*" (Ez-Zumer, 54). Iskrenost (ihlas) naredio je u ajetu: "*...a naređeno im je da se samo Allahu klanjaju, da Mu iskreno, kao pravovjerni, vjeru ispovijedaju*" (El-Bejjina, 5). Također i o pitanju straha kaže: ﴿فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ "*...i ne bojte ih se, a bojte se Mene, ako ste vjernici!*" (Ålu Imran, 175); "*...i samo se Mene bojte*" (El-Bekara, 40). Naređuje i iskrenost (sidk): "*O vjernici, bojte se Allaha i budite s onima koji su iskreni*" (Et-Tevba, 119). Naređuje i ljubav, najobavezniji vadžib, jer je ona srce propisanog ibadeta, mozak i duša.

Međutim, zadovoljstvo se u Kur'anu navodi kao pohvala onima koji su zadovoljni, nigdje nije naređeno. Što se tiče spomenutog hadisa, radi se o israilijjatu, i ne može se uzeti za dokaz. U poznatom hadisu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., kaže se: "Ako možeš izgraditi zadovoljstvo uz uvjerenje, ti učini, a ako ne možeš, u strpljenju pred onim što duša prezire postoji veliko dobro."[51] Ovaj se hadis nalazi u nekoliko zbirki.

Neki kažu: "Što se tiče vaše tvrdnje da se mrzovolja samo zadovoljstvom može otkloniti, to nije pravilo, jer imamo tri stepena ljudi u vezi s tim kako se odnose prema onome što je suđeno: zadovoljne – najuzvišeniji stepen, mrzovoljne – najniži stepen i strpljive, bez zadovoljstva – oni su u sredini. Na prvom se stepenu nalaze Bogu bliski robovi, treći je za umjerena, a drugi za one koji su nepravedni. Mnogi ljudi trpe sudbinu ne srdeći se zbog nje, što se razlikuje od zadovoljstva koje je sasvim druga stvar."

[51] Hadis u ovoj verziji nismo mogli pronaći u nekoj od poznatih hadiskih zbirki. Tirmizi bilježi sličnu verziju: "U strpljenju pred onim što duša prezire postoji veliko dobro." Ovo je dio Poslanikovog, s.a.v.s., savjeta Ibn Abbasu.

Nekim je ljudima nejasno kako se zadovoljstvo i bol mogu spojiti. Misle da je to apsurd, ali griješe. Bolesnik rado uzima gorki lijek koji mu nanosi nelagodu. Postač u mjesecu ramazanu pri najvećoj vrućini osjeća tegobu, ali je zadovoljan. Škrt čovjek izdvaja iz imetka za zekat, ali je zadovoljan. Bol, kao što ne isključuje strpljenje, tako ne isključuje ni zadovoljstvo.

U tome se razilaze, tj. je li u pitanju samo zadovoljstvo sudbinom koju On određuje, ili je u pitanju zadovoljstvo Njime, kao Gospodarem i Bogom, i zadovoljstvo Njegovom vjerom. Svi su složni da je zadovoljstvo potonjim obavezno, i da rob ne može postati musliman ako nije zadovoljan Allahom – Gospodarem, islamom – vjerom, Muhammedom, s.a.v.s. – poslanikom.

Iz istog razloga ostali su podijeljeni o pitanju skrušenosti u namazu. Postoje dva mišljenja islamskih pravnika. Zastupa ih mezheb imama Ahmeda i drugi.

Razilaženje se odnosi na obavezu ponavljanja namaza ako čovjeka nadvladaju zle misli dok klanja. Ibn Hamid iz hanbelijskog mezheba smatra ga obaveznim, kao i imam Gazali u svojoj knjizi *Ihja 'ulum ed-din*. Većina smatra da nije obavezno.

Za dokaz uzimaju slučaj kada je Poslanik, s.a.v.s., naredio čovjeku koji je bio duhom odsutan u namazu da obavi sehvi-sedždu, ali mu nije naredio da ponovi namaz, rekavši: "Zaista vam šejtan prilazi dok klanjate, pa govori: 'Sjeti se ovoga, sjeti se toga', čega se neće sjećati, sve dok ga ne omete, da ne bude znao koliko je klanjao."[52] Međutim, nema spora o tome da čovjek za takav namaz ima nagradu samo onoliko koliko je bio skrušen i srcem prisutan, kao što kaže Poslanik, s.a.v.s.: "Zaista će čovjek završiti svoj namaz, a u sevap će mu se upisati samo pola, trećina, četvrtina", dok nije došao do desetine.[53] Ibn Abbas veli: "Od namaza imaš onoliko koliko o njemu misliš."

[52] Hadis prenosi Buhari.

[53] Hadis prenose Ahmed, Ebu Davud i drugi.

Namaz nije ispravan, u smislu da nije izvršen u potpunosti, onako kako se podrazumijeva, iako ga nazivamo ispravnim u smislu da ga nije obavezno ponoviti.[54] Ne treba mu davati epitet "ispravnosti" i nazivati ga "ispravnim namazom", ako onaj ko ga vrši za to nema nagrade.

Ono što smo željeli reći jeste to da su ova djela, i obavezna i poželjna, ibadet srca. Ko ih zapusti zapustio je obožavanje Vladara, pa makar i izvršavao ibadete ekstremitetima.

Pod vladarem svih organa podrazumijevamo srce, te ako ono izvršava ibadete, izvršavat će ih i ostali organi.

Zabrane su srcu sljedeće: oholost, licemjerje, samodopadljivost, zavist, nemar, dvoličnost. Dijele se na dvije vrste: nevjerovanje i grijeh.

Nevjerovanje je sumnja, dvoličnost, pripisivanje Allahu druga i druge.

Grijesi se dijele na dvije vrste: velike i male.

Veliki grijesi jesu: licemjerje, samodopadljivost, oholost, lažni ponos, uobraženost, gubljenje nade u Allahovu milost, očajanje, uvjerenost da mu Allah ne može ništa, radost i sreća kada se naudi muslimanima, radovanje njihovoj nesreći, želja da se među njima raširi nemoral, zavist na onome što im je Allah iz Svoje dobrote podario, nadanje da bez toga ostanu, i druge stvari koje su zabranjene više nego blud, pijenje alkohola i drugi veliki vidljivi grijesi. Ni srce ni tijelo nemaju mira dok ih

[54] Stav da je namaz bez skrušenosti i bez razmišljanja o ajetima i onome što se izgovara ispravan temelji se na tome da riječ "ispravnost" pripisujemo nečemu što ispunjava formalne uvjete koji se odnose na tijelo i vanjštinu, ne na unutrašnja osjećanja, kao što je iskrenost. Tako doktori govore o zdravlju tijela, ne osvrćući se na zdravlje duše, nemoral i iskvareno uvjerenje koje čovjek u sebi nosi. Ispravnost namaza u ovom značenju ne podrazumijeva spadanje obaveze i odgovornosti na onome svijetu. Namaz je vanjštinom ispravan, kao što se i licemjer naziva muslimanom, sudeći po njegovoj vanjštini.

se ne sustegnu i zbog njih se ne pokaju. Ako to ne učine, onda je srce truhlo, a ako je srce truhlo, tijelo propada.

Ove bolesti nastaju iz nepoznavanja činjenice da i srce obožava, te izostavljanjem tog obožavanja.

Zadaća: "*Tebi se klanjamo*" jeste prije svega na srcu, a zatim na drugim dijelovima tijela. Ako je srce zanemari i ne upražnjava, ispunit će se zabranjenim stvarima, nema druge, a od njih se može očistiti samo ako izvršava tu zadaću.

Ovakve stvari, ili stvari slične njima, čovjek može smatrati malima, ali mogu biti i velike, s obzirom na to jesu li krupne i bitne, ili male i zanemarljive.

U male grijehe spada strast i želja za zabranjenim, promjenjivost strasti prema velikom i malom grijehu, shodno promjenjivosti onoga što se priželjkuje. Tako je strast prema nevjerstvu i širku – nevjerstvo, strast prema novotariji – grešnost, a strast prema velikim grijesima – neposlušnost. Ako čovjek uspije potisnuti strast, i pored toga što ga je opsjedala, za to će biti nagrađen, a ako je ostavi nesvjesno, nakon što je uložio trud kako bi postigao priželjkivano – zaslužuje kaznu Stvoritelja zato što taj njegov čin spada u propise nagrade i kazne, a ne podliježe šerijatskim propisima. Kaže Poslanik, s.a.v.s.:

إِذَا تَوَاجَهَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يُرِيدُ قَتْلَ صَاحِبِهِ فَهُمَا فِي النَّارِ". قِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللهِ هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ: "إِنَّهُ كَانَ حَرِيصًا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ.

"'Ako se dva muslimana sukobe sabljama, i ubica i ubijeni idu u vatru.' Rekoše: 'Znamo zašto ubica, Allahov Poslaniče, ali šta je s ubijenim?' Reče: 'I on je priželjkivao ubiti svoga brata!'"[55] On je tako i njega izjednačio s ubicom, zbog želje da ubije svoga brata, ali u grijehu, ne podliježući propisu. Mnogo je takvih primjera kada se radi o nagradi i kazni.

Ovo nas upoznaje s pohvalnim i dozvoljenim djelima srca.

[55] Hadis prenose Buhari, Muslim i drugi.

Ibadeti jezika

Obavezni: izgovaranje šehadeta, učenje Kur'ana koje je obavezno, a to je je ono bez čega namaz nije ispravan,[56] izgovaranje neizostavnih zikrova u namazu za koje su Allah i Njegov Poslanik naredili da se čine – zikrovi pri rukuu i sedždama, izgovaranje "rabbena ve lekel-hamd" između toga, tešehhud i tekbiri.

U obavezne ibadete koji se čine jezikom spada i odgovaranje na selam. U vezi s pitanjem obaveze muslimana da ga nazove prvi, postoje dva mišljenja.

Vadžib je i naređivati dobro i odvraćati od zla, podučavati neznalicu, uputiti zalutalog, svjedočiti i govoriti istinu.

Mustehabi su: učenje Kur'ana, stalno spominjanje Allaha, dž.š., ponavljanje korisnih nauka i slično.

Harami su: izgovarati ono što izaziva srdžbu Allaha i Njegova Poslanika, kao što su izgovaranja novotarija koje su u suprotnosti s onime s čime je Allah poslao Svoga Poslanika, poziva njima, njihovo uljepšavanje i osnaživanje, poput vrijeđanja i psovanja muslimana, uznemiravanje svakom riječju, laž, lažno svjedočenje, pričanje o Allahu bez znanja, što se ubraja u najžešće zabrane.

Mekruh je pričati ono o čemu je bolje šutjeti, premda za to ne slijedi kazna.

Učenjaci iz prethodnih generacija podijelili su se u tome da li postoji dozvoljen govor, koji za sobom ne vuče nikakve posljedice, bio rečen ili nerečen? Postoje dva mišljenja, navode ih Ibn Munzir i drugi. Prvo je mišljenje da govor ne može biti

[56] Među najpotvrđenije vadžibe spada i ono bez čega vjerovanje roba nije ispravno, a to su ajeti koji govore o Allahovim imenima i svojstvima, propisima, ibadetima itd. Ako nema spoznaje tih stvari o kojima Kur'an govori, vjerovanje roba bit će slijepo slijeđenje, mrtvo i lažno, neće mu koristiti niti će ga moći odbraniti od nasrtaja njegovih neprijatelja među šejtanima ljudskog i džinskog roda, napada neznabožačkim izopačenostima, idolopokloničkim novotarijama i drugim sredstvima.

osloboden toga: ili ide u prilog čovjeku, ili je protiv njega, ne postoji govor koji nije ni štetan ni koristan.

Za dokaz uzimaju poznati mešhur-hadis: "Sve što čovjek kaže jeste protiv njega, osim spominjanja Allaha, dž.š., i onoga što ga podupire."[57]

Za dokaz uzimaju i to da se sav njegov govor zapisuje, a zapisuje se samo dobro i zlo.

Jedna grupa kaže: "Ne, nego je takav govor dozvoljen, niti mu šteti niti koristi, kao što je slučaj s pokretima ekstremiteta." Dodaju: "Za veliki dio govora ne vezuje se ni naredba ni zabrana, što znači da je kao takav dozvoljen."

Suština je u tome da ono što jezik izgovori ne može biti neodređeno, nego da je ili ispravno ili neispravno, jer jezik nije isto što i ostali dijelovi tijela. Kada se čovjek probudi, svi organi ga upozoravaju govoreći: "Boj se Allaha, jer smo mi vezani za tebe, pa ako ti budeš ispravno postupao, i mi ćemo, a ako krivo kreneš, i mi ćemo za tobom."[58] Glavni razlog zbog kojeg će ljudi u vatri naglavačke stajati jesu djela njihovog jezika.[59] Sve što jezik izgovori trebalo bi, kao prvo, biti ono čime su Allah i Njegov Poslanik zadovoljni. Ako je tako, onda je govor ispravan, a ako nije, onda nije ni dozvoljen, za razliku od pokreta ostalih dijelova tijela, jer čovjek ima koristi kada ih pokreće u dozvoljenim radnjama, u čemu ima rahatluk i korist. Dakle, dozvoljeno mu je upotrijebiti ih u onome što će mu koristiti i u čemu neće imati štete na onome svijetu. Međutim, pokretanje jezika za nešto što ne koristi može biti samo štetno, pa razmisli.[60]

---

[57] Hadis prenose Tirmizi, Ibn Madža i drugi.

[58] Autor aludira na hadis koji prenosi Tirmizi.

[59] Autor i ovdje aludira na hadis koji također prenosi Tirmizi.

[60] Ustvari, i jezik i ostali dijelovi tijela kada se pokreću, mogu donijeti i štetu, i korist, i odgovornost, podjednako, ali je to, kada je jezik u pitanju, mnogo očitije, zbog toga što ga čovjek mnogo koristi, pa na njega više pazi, a zanemaruje ostale dijelove tijela, pogotovo oči i uši.

Ako se postavi pitanje: "Šta ako se jezik upotrebljava pri nečemu što je dozvoljeno, a u čemu mu je dunjalučka korist, te podliježe propisu koji se odnosi na taj čin?"

Odgovor je da ako se koristi iz potrebe, onda je ispravno, a ako nema potrebe, nije ispravno i nema koristi, protiv njega je, i ne ide mu u prilog.

Ako neko upita: "Ako je djelo dozvoljeno, bez štete i koristi, upotrebljavanje jezika kao sredstva onda je također dozvoljeno, jer sredstva proizlaze iz svrhe, prema propisu", odgovorit ćemo da to nije pravilo. Moguće je da je nešto dozvoljeno, čak i naređeno, a da je sredstvo pokuđeno, kao što je slučaj s izvršavanjem pokornosti na koju se zareklo, ona je vadžib, ali sredstvo, odnosno zavjet je pokuđen. Isto je i s pokuđenom zakletvom koja nije ispravna, premda ju je obavezno ispuniti, ili se za nju iskupiti. Također je pokuđeno moliti stvorenja prilikom kakve potrebe, ali je dozvoljeno okoristiti se onim što mu se iz toga ponudi. Mnogo je takvih primjera gdje je sredstvo pokvareno, te se zbog toga kudi ili zabranjuje, a ono do čega je sredstvo dovelo nije ni haram ni mekruh.

Ibadeti ostalih dijelova tijela

Dijele se na dvadeset i pet stepeni, jer je pet čula, a svakom čulu pripada pet ibadeta.

Sluhu je dužnost pomno slušanje onoga što su Allah i Njegov Poslanik naredili, a to je slušanje o islamu, vjerovanju i naredbama, slušanje Kur'ana u namazu, kada imam uči naglas, slušanje hutbe džuma-namaza, prema ispravnim mišljenjima uleme.

Zabranjuje se slušanje o nevjerstvu i novotarijama, osim ako u tome ne postoji dozvoljeni interes – radi odgovora na lažne tvrdnje, dokaz protiv onoga ko ih zagovara, osnaživanje vjerovanja i prakticiranja spoznajom suprotnih učenja. Zabranjeno je i slušanje tajni onoga ko ih pokušava sakriti i ne želi ih

iznijeti, osim ako nije u pitanju nešto što se odnosi na Allahovu vjeru, pa se mora čuti, ili ako je u pitanju nešto što bi moglo nauditi muslimanu i zahtijeva da ga se posavjetuje i opomene.

Zabranjeno je i slušanje glasova tuđih žena za koje postoji bojazan da bi mogli izazvati smutnju, osim ako to potreba ne zahtijeva: svjedočenje, neki vid saradnje, traženje fetve, presuda, liječenje i slično.

Haram je i slušanje muzičkih instrumenata, alatki za svirku i zabavu, kao što su saz, tambura i frula. Nije obavezno začepiti uši ako se čuje takav zvuk, ne želeći ga slušati, osim ako se pribojava da će mu se prepustiti. Tada mu je obavezno kloniti se slušanja i začepiti uši rukama.

Primjer za to jeste da čovjeku nije dozvoljeno namjerno mirisanje mirisa na ženi, ali ako ga vjetar nanese, i dopre mu do nozdrva, ne mora začepiti nos.

Primjer je i iznenadni pogled koji nije zabranjen onome ko ga uputi, ali mu je haram drugi pogled, ako namjerno pogleda.

Mustehab je slušanje poželjne nauke, učenja Kur'ana, zikra, slušanje svega što Allah, dž.š., voli, a nije farz.

Mekruh je sve što je suprotno od toga – slušanje svega što se kudi, a ne iziskuje kaznu.

Gledanje koje je obavezno jeste gledanje u Mushaf i knjige kada nam je obaveza nešto naučiti, gledanje radi razlikovanja halala od harama u stvarima koje čovjek jede, koje troši ili u kojima uživa, prilikom vođenja brige o povjerenim emanetima i slično.

Pogledi koji su haram jesu strastven pogled prema ženama koje su nam zabranjene, čak i pogled bez strasti, osim ako je neophodno, poput pogleda zaručnika, prodavca, svjedoka, sudije, doktora, mahrema i sl.

Pogledi koji su mustehab jesu gledanje u knjige, naučne i vjerske, pomoću kojih čovjeku jača vjerovanje i znanje, gledanje

u Mushaf, u lica uleme, dobrih ljudi i roditelja, gledanje u Allahove vidljive dokaze da bi nam ukazali na Njegovu jednoću, olakšali nam spoznaju i shvatanje Njegove mudrosti.[61]

Mekruh je: prazan pogled u kojem nema nikakve koristi, jer i pogled može biti beskoristan, kao i jezik. Neki selefijski učenjaci rekli su da su prazan pogled prezirali baš kao i praznu priču.

Dozvoljen je pogled onaj u kojem nema ni štete ni koristi, ni na dunjaluku, ni na ahiretu.

Haram je i gledanje u avrete, stidna mjesta. Dijele se na dvije vrste: avrete iza odjeće, i avrete u kućama.

Ako čovjek pogleda u avret u nečijoj kući, pa ga vlasnik nečim pogodi i izbije mu oko, ne snosi odgovornost i oko je uludo izgubio, prema hadisu Poslanika, s.a.v.s., čija je vjerodostojnost potvrđena.[62] Pojedina ga ulema smatra slabim hadisom.

Ovo važi samo ako onaj ko gleda nema razlog zbog kojeg bi mu pogled bio dozvoljen, poput prvog pogleda, ili kakve bojazni kada mu je naređeno pogledati, ili ako mu je odobreno da pogleda.

Obaveze koje se tiču okusa jesu: konzumiranje hrane ili pića kada je to neminovno i kada postoji bojazan od smrti, tako

---

[61] Gledanje i razmišljanje o Allahovim dokazima jedan je od najvećih vadžiba. Izričito je naređeno na više mjesta u Kur'anu, a navedena je i prijetnja za one koji ne vide i koji su nemarni prema Njegovim ajetima, jer njihovo zanemarivanje sigurno dovodi do nijekanja Allahovih dokaza u ljudima i svemiru, do nijekanja i gubljenja kur'anskih dokaza. Kao plod toga dolazi uzimanje drugih božanstava, iz reda mrtvih, njihovo obožavanje umjesto Allaha, uzimanje za gospodare nekakve šejhove koji u vjeri propisuju stvari za koje Allah nije dao dozvolu. Nemoguće je da je vjerovanje u Allaha, dž.š., Kur'an i Poslanika, s.a.v.s., išta drugo osim ploda razmišljanja o Allahovim ajetima, o ljudima i svemiru. A što se tiče gledanja u Mushaf i lica uleme, ne znam odakle mu da se radi o mustehabbu? Jedino ako i to spada u Allahove, dž.š., dokaze, pa ih navodi kao pouku.

[62] Kod Buharija i Muslima nalazi se hadis koji prenosi Ebu Hurejra, r.a., a glasi: "Ko proviruje u nečiju kuću bez dopuštenja ukućana, dozvoljeno im je da mu izbiju oko." Prenosi ga i Ebu Davud: "...pa mu izbiju oko, uludo ga je izgubio."

da ako čovjek to odbije, pa umre, umro je kao grešnik i samoubica. Imam Ahmed i Tavus kažu: "Ako je prinuđen da jede leš, pa ge ne pojede, i umre, ide u vatru."

Isto se odnosi i na uzimanje lijeka ako se uvjeđreno da je u njemu spas od smrti, prema dva najispravnija stava. Ako sumnja da ne donosi ozdravljenje, da li je onda poželjno, dozvoljeno, ili ga je bolje ne uzeti? O ovom pitanju vodi se poznata rasprava između prethodnika i kasnijih generacija.

Harami okusa su: konzumiranje alkohola, otrova koji ubijaju, konzumiranje hrane za vrijeme obaveznog posta.

Mekruh je: konzumiranje onoga što je sumnjivo, pretjerivanje u hrani i piću, jesti nepozvan, tj. da se pridružiš onome ko jede, iznenadivši ga, a on nije želio pozvati vas da mu se pridružite, poput gozbi i banketa koje priređuju licemjeri. U poslaničkoj tradiciji imo hadis u kojem je Poslanik, s.a.v.s., "zabranio hranu onih koji se nadmeću u priređivanju gozbi"[63], kao i hranu onoga ko ti je iznese iz stida prema tebi, a ne iz dobrodušnosti.

Mustehab je jesti ono što te osnažuje u pokornosti Allahu, dž.š., od onoga što je On dozvolio, jesti s gostom kako bi mu hrana bila prijatnija i kako bi se postiglo ono što se htjelo, jesti hranu na gozbama na koje se treba odazvati.

Neki islamski pravnici smatraju obavezom jesti na gozbama na koje se obaveza odazvati.

Dozvoljeno je jesti ono u čemu nema grijeha ni zabrane.

Propisi vezani za čulo mirisa jesu sljedeći:

obaveza je mirisati nešto što će pomoći razlikovanju između halala i harama, kao što je mirisanje pomoću kojeg se zna je li hrana prljava ili jestiva, je li otrovna ili u njoj nema

[63] Hadis prenosi Ebu Davud.

nikakve štete? Ima li u njoj kakve koristi ili nema? U to spada mirisanje čovjeka s iskustvom kada treba nešto procijeniti;

haram je namjerno mirisati lijep miris dok se boravi u ihramima, mirisanje ukradenog mirisa, namjerno mirisanje mirisa žena koje nam nisu dozvoljene, zbog bojazni od smutnje koja iz toga može proizaći;

poželjno je mirisati ono što osnažuje pokornost Allahu, dž.š., ojačava čula i pruža čovjeku raspoloženje za nauku i rad. To se odnosi i na parfem koji vam se daje kao poklon. U Muslimovoj zbirci prenosi se hadis u kojem stoji: "Kome se ponudi miris, neka ga ne odbija, jer je lijep za pomirisati, lahak za ponijeti";

mekruh je mirisati mirise nasilnika, povodljivaca za sumnjivim stvarima i sličnih njima;

dozvoljeno je mirisati ono što Allah nije zabranio, što nema vjerske koristi niti kakve veze sa Šerijatom.

Propisi vezani za dodir su sljedeći:

obaveza je dodirnuti ženu onda kada se treba s njom stupiti u spolni odnos, i robinju, kada je treba učiniti kreposnom;

haram je dodirnuti žene koje su nam zabranjene;

mustehab je dodir koji će pomoći obaranju pogleda, sprečavanju harama i čuvanju kreposti;

mekruh je dodirivati ženu radi naslađivanja dok je u ihramima, u itikafu i dok posti, ako nije siguran da neće preći granicu;

isto se odnosi i na dodir tijela mrtvaca, osim onome koji ga gasuli, jer njegovo tijelo smrću postaje poput avreta živog, iz počasti prema njemu. Zbog toga ga je poželjno zastrijeti i gasuliti odjevenog, prema jednom od dva mišljenja. Mekruh je i dodir butine muškarca, ako je smatramo avretom.

Ovih se pet propisa primjenjuju i na upotrebu ruku, kretanje na nogama, a primjeri za to su neskriveni.

Zarađivanje radi sopstvene i opskrbe svoje porodice vadžib je. O pitanju obaveznosti zarađivanja radi ispunjavanja vjerskih obaveza postoji razilaženje. Ispravan je stav da je obavezno, kako bi mu to omogućilo ispunjavanje onoga što mu vjera nalaže. Međutim, nije obavezno radi izdvajanja zekata, kao i za odlazak na hadž. Mišljenje s najjačim dokazima jeste: obaveza je kako bi stekao preduvjete za izvršavanje tih propisa. Među običnim svijetom poznato je da nije obavezno.

Obaveza ruku jeste pomoći onome kome je potrebno, baciti kamenčiće na hadžu, uzimati abdest ili tejemmum.

Haram je ubiti čovjeka čije je ubistvo Allah, dž.š., zabranio, otimati imovinu nedužnog, udariti onoga koga je zabranjeno udariti i slično, poput raznih zabranjenih igara – igre kockicama, ili šaha, čija je zabrana strožija od prethodne, prema mišljenjima medinske uleme i poznavalaca hadisa, poput imama Ahmeda i drugih. Neki ih ne smatraju haramom. Zabranjeno je i pisanje, navođenje i klasifikacija novotarija koje su proturječne sunnetu, osim ako se ne navode kao uporedba pri odgovoru ili kritici. Pisanje laži i nepravde, nepravedne presude, potvore i vrijeđanja tuđih žena, pisanje bilo čega što bi nanijelo štetu muslimanima, vjersku ili svjetsku, posebno ako se za to dobije i novac: "*I teško njima zbog onoga što ruke njihove pišu i teško njima što na taj način zarađuju*" (El-Bekara, 79). Također je zabranjeno izdavanje fetve koja je proturječna propisima Allaha i Njegova Poslanika, osim ako se ne radi o grešci pri idžtihadu, koja ne nosi grijeh.

Mekruh su zabave i igre koje se ne smatraju haramom, pisanje koje ne donosi ni štetu ni korist na dunjaluku i ahiretu.

Mustehab je pisati nešto što sadrži ovosvjetsku korist, ili zastupa interes muslimana, ili pomoći rukama nekom zanatliji, ili pomoći nevještom, ili nasuti vode žednom, ili prenijeti nekome nešto na svojoj jahalici, ili je pridržati nekome dok je natovari, ili svojom rukom pomoći bilo kome pri kakvoj potrebi i slično. Poželjno je dohvatiti ugao Ka'be s crnim

kamenom. O tome da li ga treba poljubiti nakon dodira, postoje dva mišljenja.

Dozvoljeno je ono u čemu nema ni štete ni koristi.

Obveze koje se tiču hodanja jesu: odlazak na džumu i ostale namaze u džamiju, prema najispravnijim mišljenjima koje potkrepljuje više od dvadeset dokaza navedenih u drugim knjigama, hodanje prilikom tavafa oko Kabe, hodanje između Safe i Merve, odlazak na presudu koja se donosi na temelju Kur'ana i sunneta, ako se na nju pozove, odlazak rodbini i roditeljima, odlazak na naučne skupove na kojima se izučavaju nauke koje je obavezno istraživati i učiti, odlazak na hadž, ako udaljenost nije velika i ako taj odlazak neće nanijeti štetu.

Haram je hoditi grijesima, što se smatra šejtanovim hodom. Allah, dž.š., kaže: *„...i potjeraj na njih svoju konjicu i svoju pješadiju"* (El-Isra, 64). Mukatil tumači: "Potpomogni se protiv njih svojom vojskom, konjanicima i pješadijom. Svaki jahač i pješak koji ide grijesima, smatra se Iblisovim vojnikom."

Obaveze koje se tiču jahanja: u borbi, džihadu i na hadžu, onome ko ga je obavezan učiniti.

Mustehab je odlazak (jašući) na sve što je poželjno, poput traženja znanja, odlazak rodbini, odlazak radi pomaganja roditelja. Spor se vodi o pitanju stajanja na Arefatu – je li bolje jahati na nečemu, ili stajati na zemlji. Suština je u tome da je bolje jahati, ako u tome postoji neka korist: podučavanje propisima u vezi s hadžom, povođenje za njima, ili ako će biti pomoć pri upućivanju dove, s tim da ne pričini nikakvu štetu životinji.

Haram je jahati prema onome što je Allah, dž.š., zabranio.

Pokuđeno je jahati na zabave i igre, odnosno na sve što je bolje izostaviti nego učiniti.

Dozvoljeno je jahanje za koje ne slijedi nagrada, niti u njemu ima kakvog grijeha.

To su bili propisi, njih pedeset, primijenjeni na deset stvari: srce, jezik, uši, oči, nos, usta, ruke, noge, spolni organ i penjanje na jahalicu.

Stupnjevi koje uključuju kur'anske riječi: "Tebi se klanjamo"

O stupnjevima: *„Tebi se klanjamo"* na koje, s jednog na drugi, rob prelazi tokom svog putovanja prema Allahu, dž.š.

Ljudi su mnogo govorili o svojstvima tih stupnjeva i njihovom broju. Jedni su rekli da ih je hiljadu, drugi da ih je stotinu, dodavali su i oduzimali. Svi su ih opisali onako kako su ih na svom putu doživjeli.

U vezi s ovom temom, navest ću, ako Allah htjedne, nešto sažeto, obuhvatno i korisno.

Prvi stupanj: „jakza" (osviještenost, budnost)

Pod njom podrazumijevamo uznemirenost srca zbog bojazni i iz opreza prema nesvjesnosti nemarnih. Allaha mi, kako je samo korisna ta bojaznost! Koliki li je samo njen značaj! Koliku li samo pomoć pruža na našem putu! Ko je osjeti osjetio je, tako mi Allaha, uspjeh, a ko je ne osjeti taj je u pijanstvu svoga nemara. Ako bude pažljiv, Allah će ga zbog njegove

obazrivosti uputiti na put ka njegovom prvom staništu, prema mjestu iz kojeg je prognan.

"Baščama Adna pohiti, jer su one

tvoje stanište prvo u kojima dom tvoj je.

Ali prognani bjesmo zbog neprijatelja, ta zar ne vidimo

da se domovima svojim ponovo vraćamo i mir svoj pronalazimo."

Pripremio se za putovanje i prešao na stupanj „azma" (riješenosti) - ozbiljnog ugovora kojim se putnik vezao, na postaju koja otklanja sve zamke i zapreke i na kojoj će naći samo podršku i vodiča. Njegova riješenost zavisi od potpunosti njegove pažnje i svijesti, a njegova spremnost od snage njegove odlučnosti.

Kada postane svjestan, ta ga svijest obavezuje „fikrom" (razmišljanjem) – usmjeravanjem srca ka željenom cilju za koji se već površno pripremio, ali još nije upućen u njegove detalje i put koji mu vodi.

Kada počne ispravno razmišljati, doći će mu "basira" (vid) – svjetlost u srcu kojim će moći vidjeti obećanje i prijetnju, Džennet i vatru, ono što je Allah obećao Svojim dobrim robovima i ono čime je zaprijetio Svojim neprijateljima. Vidjet će ljude kako su iz svojih grobova izašli u strahu zbog poziva Istine. Spustit će se meleki nebesa pa će ih okružiti. Doći će Allah i Njegovo će se prijestolje postaviti, kako bi odredba bila izvršena. Zemlja će Njegovom svjetlošću obasjana biti, knjiga će se donijeti, a vjerovjesnici i šehidi dovesti. Vaga će se postaviti, stranice razletjeti, prepirka nastati i ko je kome dužan ispitivati. Izvor će se ukazati i mnogi će se oko njega okupiti. Broj će se žednih povećati, a izvor otanjiti. Postavit će se ćuprija za prelazak, i ljudi će se oko nje okupiti. Svjetla će se rasporediti kako bi se mogla preći. Vatra će se ispod nje rasplamsavati, a onih koji će se u nju strovaliti bit će mnogo, mnogo više od onih koji će se spasiti.

U srcu će mu se otvoriti oko kojim će to vidjeti. Pojavit će se jedan od ahiretskih dokaza kako bi mu se pokazao ahiret i njegova vječnost, te dunjaluk i brzina njegove prolaznosti.

"Basira" je, dakle, svjetlost koju Allah ubacuje u srce, svjetlost pomoću koje se vidi suština onoga s čime su došli poslanici baš kao da se gleda golim okom. Time postaje očevidna korist onoga čemu su pozivali poslanici, i šteta koju nanosi suprotstavljanje njima. To je značenje riječi nekih arifa (gnostika): "Basira" je očevidnost koristi i štete nečega. Neki od njih kažu: "'Basira' je ono što te rješava nedoumice, ili uvjerenjem, ili jasnim viđenjem."

Postoje tri stepena "basire". Ko ispunjava sva tri, njegova je "basira" potpuna. To su: "basira" Allahovih imena i svojstava, "basira" naredbe i zabrane, i "basira" obećanja i prijetnje.

"Basira" imena i svojstava: da na tvoje vjerovanje ne utječe sumnja u ono čime je Allah, dž.š., Sebe opisao i čime ga je opisao Njegov Poslanik, nego da se te sumnje tome suprotstavljaju, te da ih smatraš istim kao i sumnje u postojanje Allaha, dž.š., jer su i jedne i druge kod onih kojima je "basira" data jednake.

Potvrda toga jeste da tvoje srce svjedoči da je Gospodar, Slavljeni i Uzvišeni, uzdignut na Svome Aršu, da govori Svoje naredbe i zabrane, da vidi kretanja svijeta, višeg i nižeg, ljude i osobenosti, da čuje njihove glasove, da nadgleda njihove intime i tajne, te da su vladavine potčinjene Njegovom uređenju. Dolaze od Njega i vraćaju se Njemu. Sve čime On vlada izvršava Njegove naredbe širom Zemlje. Opisan je svojstvima savršenstva. Za Njega se vezuju atributi uzvišenosti, čist je od svih mahana, nedostataka i sličnosti. On je onakav kakvim je Sebe u Svojoj Knjizi opisao, iznad onoga čime Ga opisuju robovi. On je Živi, ne umire, Postojani, ne spava, Sveznajući, ni najsitnija stvar na nebesima i na Zemlji nije Mu skrivena. On sve vidi, čak i crnog mrava, na tamnom kamenu, u mrkloj noći. Sve čuje, čak i žamor glasova, usprkos različitosti jezika i posebnosti prilika. Njegove su riječi vrhunac istine i prave-

dnosti. Njegova su svojstva toliko uzvišena da se ne mogu ni u kojem slučaju uspoređivati sa svojstvima stvorenja. Njegova je bit uzvišena iznad svake sličnosti s bilo kakvom biti. Njegova djela obuhvataju sva stvorenja pravednošću, mudrošću, milošću, dobročinstvom i dobrotom. On stvara i određuje, Njemu pripadaju blagodat i dobrota, vlast i hvala, pohvala i slava. On je prvi, prije Njega nije ništa, i posljednji, nakon Njega nema ništa. On je i iznad i ispod svega. Sva Njegova imena jesu hvaljenje, pohvaljivanje, veličanje i slavljenje. Zbog toga su lijepa. Sva su Mu svojstva savršena, svi atributi uzvišeni, sva djela mudrost, milost, dobrobit i pravednost.

Sve što je stvorio na Njega ukazuje, vodič je onome ko Ga "basirom" vidi. Nebesa i Zemlju, i ono što je između njih, nije uzalud stvorio, niti je čovjeka zanemarenim ostavio, nego je sva stvorenja stvorio kako bi Ga obožavali i u njegovu jednoću vjerovali. Svoje im je blagodati ukazao kako bi, na njima zahvaljujući, još više bili počašćeni. Predstavio se robovima Svojim na različite načine, pružio im dokaze i razne pokazatelje. Pozvao ih je Svojoj ljubavi, sa svih strana. Pružio je između Sebe i njih, iz ljubavi Svoje, snažne uzroke. Dao im je potpunu blagodat, postavio je pred njih Svoj očevidan dokaz i obasuo ih nimetima. Sebi je milost propisao. Njegova nam knjiga garantira da Njegova milost prevladava Njegovu srdžbu.

Ljudi se u "basiri" razlikuju shodno njihovoj razlici u spoznaji vjerovjesničkih tekstova i njihova razumijevanja, te poznavanja pokvarenosti smutnji koje su proturječne njihovim istinitostima.

Naći ćeš da su ljudi čija je "basira" najslabija sljedbenici lažnog i prezrenog govora, prezrenog od učenjaka iz prethodnih generacija zbog njihovog nepoznavanja vjerskih tekstova i njihova značenja, te postojanosti kvarnih sumnji u njihovim srcima. Ako pogledaš puk, obični svijet, koji prema mišljenjima njihove većine nisu vjernici, vidjet ćeš da je njihova "basira"

potpunija, snažnijeg uvjerenja, pokornija objavi i dosljednija istini.

Drugi stepen "basire"

To je "basira" naredbe i zabrane, odnosno njihovog čišćenja od svakog protivljenja, bilo tumačenjem, slijepim slijeđenjem ili strašću. U srcu onoga kome je data "basira" ne postoji sumnja suprotstavljena spoznaji Allahovih naredbi i zabrana, niti strast koja bi spriječila njihovo izvršavanje, vođenje prema njima, niti slijepo slijeđenje koje bi mu "olakšalo" ulaganje truda za poimanje propisa iz svjetiljke objave.

Ovim si saznao da ovoj grupi pripadaju učenjaci obdareni basirom i drugi istinski robovi.

Treći stepen: "basira" obećanja i prijetnje

To je da svjedočiš da će Allah suditi svakome prema dobru i zlu koja je činio, prije i poslije, da će nagrada zavisiti od djela, da to nužno uključuje činjenica da je samo On Bog i Gospodar. Sumnja u to jeste isto što i sumnja u to da je On jedini Bog i Gospodar, čak i u Njegovo postojanje, jer je nemoguće da On to ne izvrši. Ne dolikuje da Mu se pripiše zanemarivanje stvorenja, da ih je poslao ne osvrćući se na njih i da ih je ostavio napuštenima. Uzdignut je Allah visoko iznad ovakvih tvrdnji.

Svjedočenje razuma da postoje nagrada i kazna jeste poput svjedočenja da je Allah jedini Bog. Istina je da je povratak na onaj svijet razumna stvar. Međutim, detalji o tom povratku saznaju se posredstvom objave. Zbog toga je Allah, dž.š., nijekanje povratka na onaj svijet učinio nevjerstvom u Njega, jer je to, ustvari, nijekanje Njegove moći i božanstvenosti, a njihovo nijekanje podrazumijeva i nijekanje Njega Samoga. Allah, dž.š., kaže:

﴿وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَئِذَا كُنَّا تُرَابًا أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَـٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَـٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَـٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

"A ako se čudiš, pa – čudo su riječi njihove: 'Zar ćemo, zaista, kad zemlja postanemo, biti stvoreni ponovo?' Oni ne vjeruju u Gospodara svoga; na njihovim vratovima bit će sindžiri i oni će stanovnici Džehennema biti, u njemu će vječno ostati." (Er-Ra'd, 5)

Postoje dva tumačenja ajeta:

prvo: ako se čudiš njihovim riječima: "*Zar ćemo, zaista, kad zemlja postanemo, biti stvoreni ponovo?*"; njihove su riječi čudne! Kako mogu to poricati, od zemlje su stvoreni, a bili su ništa;

drugo: ako se čudiš tome što Allahu pripisuju druga, što ne vjeruju u Njegovu jednoću, što Ga ne obožavaju, samo Njega i nikoga drugog, pa njihovo poricanje proživljenja i njihove riječi: "*Zar ćemo, zaista, kad zemlja postanemo, biti stvoreni ponovo?*" čudnije su.

I jedno i drugo tumačenje slažu se u tome da je čovjekovo poricanje mjesta povratka začuđujuće, te da je isto što i poricanje i nevjerovanje u Gospodara, nijekanje Njegove božanstvenosti i moći, mudrosti, pravednosti i vlasti.

Autor djela *El-Menazil* ima drukčiji pristup "basiri", pa kaže: "Basira je ono što te oslobađe nedoumice, i ima tri stepena. Prvi je stepen da znaš da postojana obavijest o osnovi Vjerozakona proizlazi iz izvora za čije posljedice ne postoji bojazan, da smatraš da je dostojna da je izvršavaš iz uvjerenja, te da samo njome budeš zadovoljan i na nju ljubomoran."

Ovo znači da je ono o čemu nas je obavijestio Poslanik, s.a.v.s., proizašlo iz čiste istine, te da njen sljedbenik ne treba strahovati da će zbog toga kuđen biti, već da je siguran od negativnosti posljedica svog slijeđenja, jer ono je istina, i za njegova sljedbenika nema straha. Ono čime se moraš odužiti Poslanikovoj obavijesti jeste da izvršavaš njegove naredbe, bez sumnje

i negodovanja, da samo prihvatanjem naredbe, uzimajući za primjer ono što je iz istine proizašlo, možeš postići najbolje i sa sebe skinuti odgovornost. Da te pri tome ne prati sumnja, te da se srdiš na onoga ko glavu okreće iz ljubomore što izostavlja svoju obavezu i zanemaruje svoj dio odgovornosti.

Kod šejhul-islama postojala je ljubomora zbog "basire", jer ju je on smatrao spoznajom istine, njenom ljubavi i veličanjem, te je bio ljubomoran kako je ne bi izgubio, a srdio se na onoga ko bi je zapostavio. Zaista je ovo dokaz ljubavi, slavljenja i veličanja sljedbenika istine. To je oko "basire". Kao što klevetnička sumnja oslijepljuje to oko, tako ga oslijepljuje i nepostojanje srdžbe i ljubomore zbog zanemarivanja Allahovih istina i prekoračivanja Njegovih zabrana.

Autor *El-Menazila* dalje kaže: "Drugi je stepen svjedočenje da je Allah prilikom upućivanja i odvođenja s Pravog puta – pravedan, a što se ogleda u tome da – vodi brigu o dobrom i pruža pomoć kako bi ih istini privukao – davanjem 'užeta koje spaja'".

Želio je svjedočenjem o pravednosti prilikom upućivanja onoga koga je uputio i zabludivanja onoga koga je u zabludi ostavio reći dvije stvari:

prvo: da je Allah jedini Koji stvara, daje uputu i u zabludi ostavlja;

drugo: da On to čini mudro i pravedno, ne dogovorom, niti samo htijenjem koje ne podrazumijeva da svaka stvar ide na svoje mjesto, potpuno skladno. Njegova mudrost iziskuje upućivanje onoga ko će se uputom očistiti, prihvatiti je i na njoj se zahvaliti, onoga kod koga će ona biti plodotvorna. Allah najbolje zna gdje će Svoje objave postaviti, kao temelj i naslijeđe. Rekao je: "*I tako mi jedne drugima iskušavamo, da bi nevjernici rekli: 'Zar su to oni kojima je Allah, između nas, milost ukazao?' – A zar Allah dobro ne poznaje one koji su zahvalni!*" (El-En'am, 53)

Oni znaju cijeniti blagodat upute, oni se na njoj zahvaljuju, vole Ga i zahvaljuju Mu što je baš njima na nju ukazao.

Allah, neka je slavljen, nije izostavio pravednost i dobročinstvo prilikom upućivanja onih koje je uputio i zabluđivanja onih koje je u zabludi ostavio, nije odbio od Svojih vrata, niti je od Svog okrilja udaljio one koji zaslužuju da Mu budu bliski, da budu upućeni i počašćeni, nego je otjerao samo one kojima progon i udaljavanje dolikuje. Njegova mudrost i hvala odbijaju prihvatiti takve, ukazati im počast i uvesti ih u Njegovo okrilje, među odlikovane robove i Njegove štićenike.

Ostaje samo pitanje: zašto je stvorio nekoga ko je takav?

To je pitanje koje postavlja neznalica, nepravednik i zalutali, onaj ko je ogrezao u neznanju, nepravdi i zabludi, jer se stvaranje protivnika i suprotnosti smatra savršenstvom moći Gospodara svega, poput dana i noći, toplote i hladnoće, uživanja i bola, dobra i zla, Dženneta i Džehennema.

Pod "podjelom na različite vrste" podrazumijeva se razlikovanje u spolu, moći i svojstvu; raspodjela imetka i snaga, znanja i poslova, proizvodnje i drugoga. Podijelio ih je na najbolji način, u interesu svakoga, te je svakome dao ono šta je za njega dobro i šta mu je najkorisnije, iz Svoje dobrote i dobročinstva.

"Pružanjem pomoći kako bi ih privukao užetom koje spaja" želi se reći sljedeće:

potpomaganje kako bi ti omogućio pokornost, da te privuče, odnosno da te Sebi približi. Za posebnu podršku upotrijebio je "privlačenje", a za približavanje "ono što spaja". Pod "užetom" se misli na uzrok koji te s Njime povezuje.

Ovim se ukazuje na to da ti pomoć i uputa koje ti dolaze od Allaha, dž.š., kao i to da se otrgneš od samoga sebe i uhvatiš za uže koje spaja – što je On robovima svojim oporučio – mogu poslužiti kao dokaz da te Uzvišeni približava Sebi. Sve je ovo u sklopu potpune „basire".

Kome nije data „basira", izuzet je iz ovoga.

Autor *El-Menazila* kaže: "Treći je stepen "basira" koja daje spoznaju, utvrđuje ukaz i rađa pronicljivost.

Pod "basirom" otkrivanja i očiglednosti podrazumijeva se: da njome izbijaju izvori spoznaja iz srca. Ne kaže da "izbija" znanje, jer spoznaja kod ljudi ima specifičnije značenje od znanja. Odnos spoznaje i znanja jeste kao odnos duše i tijela, tako da je spoznaja duša i mozak znanja.

Istinu je rekao, neka mu se Allah smiluje, jer se pomoću ove "basire", u srcu onoga kome je data, otvaraju izvori spoznaja koji se ne mogu dobiti učenjem i proučavanjem. To nije ništa drugo do razumijevanje koje Allah, dž.š., daje Svome robu putem Svoje knjige i vjere, ovisno o količini „basire" u njegovom srcu.[64]

"Utvrđivanje ukaza": pod ukazom (išare) podrazumijeva stanja i stupnjeve u duši koje inače podrazumijevaju ljudi, te ponašanja koja "stranac" prezire, a podržavaju ih oni kojima je data "basira". S mnogo ovakvih stvari susreće se pobožnjak. Ako mu je data "basira", ona mu to ustvrdi, ostvari i upozna s tančinama. Međutim, ako nema "basiru", već je neznalica, neće znati pojedinosti onoga s čime se susreće, niti će moći ustvrditi istinu.

Pod "rađanjem pronicljivosti" podrazumijeva se:

Da "basira" u dnu srca rađa istinitu pronicljivost, odnosno svjetlost koju Allah ubacuje u srce, čime raspoznaje istinu od laži i iskrenost od prevare. Allah, dž.š., kaže: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ﴾ "*...to su, zaista, pouke za one koji posmatraju*" (El-Hidžr, 75). Kaže Mudžahid: "Znači: za one pronicljive." U Tirmizijevoj zbirci nalazi se hadis koji prenosi Ebu Seid el-Hudri, r.a., od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., koji je rekao: "Čuvajte se pronicljivo-

[64] Ne postiže li se to razumijevanje samo ispravnim učenjem Kur'ana i razmišljanjem o njemu onako kako nam je to objasnio Poslanik, s.a.v.s., te stjecanjem znanja o vjerovanju, propisima i uputi sadržanim u njemu?

sti vjernika, jer on gleda Allahovom, dž.š., svjetlošću", a zatim je proučio: „*To su, zaista, pouke za one koji posmatraju.*"

"Pažljivo gledanje" *tevessum* izvedeno je iz riječi *sima* tj. znak, pa se pronicljivim naziva i onaj koji pažljivo gleda, zato što za dokaz onoga što je odsutno uzima svoje viđenje, tako da vjerovanje dokazuje svojom očiglednošću. Zbog toga je Allah, dž.š., takve odlikovao ajetima i mogućnošću da se njima okoriste, jer oni onim što vide dokazuju istinitost naredbe i zabrane, nagrade i kazne o kojima su obavještavali poslanici. Allah je time nadahnuo i podučio i Adema, a.s., onda kada ga je naučio imenima svih stvari[65], a njegovi su sinovi njegova kopija i njegovi namjesnici, tako da je svako srce spremno to prihvatiti. U njemu je snaga, u njemu nastaje dokaz, u njemu se rađa pouka i ispravlja vjerovanje.

Allah je poslanike poslao kako bi opominjali i upozoravali, te upotpunili tu spremnost svjetlošću objave i vjerovanja koje se nadodaje na svjetlost pronicljivosti i spremnosti. Nastaje svjetlost nad svjetlošću, jača "basira", svjetlost postaje veća i traje, ovisno o srcu i njegovom trajanju. Nastavlja se uvećavati, dok se ne objelodani na licu, ekstremitetima, govoru i djelima. Ko ne prihvati Allahovu uputu i njome se ne uzdigne, srce mu prekriva omotač i koprena. Zahvata ga tama i postaje slijep, bez "basire", tako da mu ostaju skrivene biti vjerovanja. Istina je u njegovim očima laž, a laž istina, uputa mu je zabluda, a zabluda uputa. Kaže Uzvišeni: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ "*A nije tako! Ono što su radili prekrilo je srca njihova*" (El-Mutaffifun, 14), odnosno debela perda koja sprečava njihova srca da vide istinu i po njoj se vladaju.

Pronicljivost zavisi od snage „basire", odnosno od njene slabosti. Dijeli se na dvije vrste:

[65] Njegov Gospodar Allah dao mu je sluh, vid, srce i ostalo čime je spoznao suštinu stvari, svojstva i odlike, kako bi zahvaljivao na koristima koje mu pružaju i zbog toga što su postavljena tamo gdje najviše pružaju. Ta, one su za njega stvorene.

viša časna pronicljivost kojom se odlikuju samo vjernici, i niža, prosta pronicljivost koja je zajednička i vjerniku i nevjerniku. Potonja je pronicljivost zagovornika duhovnih vježbi, izgladnjivanja, bdjenja noću i osamljivanja, onih koji ne pridaju pažnju obavezama. Oni posjeduju pronicljivost u otkrivanju svojstava i saznavanju nekih skrivenih beznačajnih stvari čije otkrivanje i saznavanje ne predstavlja potpunost čovjeka, niti bezgrešnost, vjerovanje i spoznaju. Njihova pronicljivost ne prelazi okvire prostih i beznačajnih stvari, jer je njima skrivena uzvišena istina. Pronicljivost im ne doseže do razlikovanja Allahovih štićenika od Allahovih neprijatelja, niti puta jednih od puta drugih.

Međutim, pronicljivost iskrenih, onih koji su spoznali Allaha, dž.š., i Njegovu vjeru – njihovo polje interesiranja jeste ono što je vezano za Allahovu ljubav, spoznaju i obožavanje, te pozivati stvorenja Stvoritelju putem "basire". Njihova je pronicljivost spojena s Allahom i povezana sa svjetlošću objave i vjerovanja. Razlikuje poglede, riječi i djela koja Allah, dž.š., voli od onih koja izazivaju Njegovu srdžbu. Razlikuje pogano od lijepog, istinu od neistine, iskreno od neiskrenog. Poznaje koliko su spremni oni koji Allahu, dž.š., hode, te svakog čovjeka obavezuje onoliko koliko je spreman, znanjem, voljom i radom.

Njihova pronicljivost uvijek teži otkrivanju i upoznavanju Poslanikovog, s.a.v.s., puta, odabiranju njega između svih drugih puteva, pojašnjava otkrivanje čovjekovih nedostataka i neispravnosti djela koja nisu u skladu s poslaničkim putem. Ovo je najčasnija vrsta "basire" i pronicljivosti, i najkorisnija robu na ovome i onome svijetu.

Stupanj namjere: "kasd"

Kada vjernik postane oprezan i progleda, stupa u namjeru i iskrenost želje. Objedinjuje namjeru i odluku za put prema, Allahu dž.š. Zna i potpuno je uvjeren da drugog puta nema.

Uzima opremu za put, opskrbljuje se za Dan povratka, uklanja zapreke na putu i prekida veze koje mu sprečevaju izlazak.

Autor *El-Menazila* dijeli "kasd" na tri stepena.

Prvi je stepen namjera koju pobuđuju duhovne vježbe, ona otklanja kolebanje i poziva klonjenju ličnih koristi.

Navodi tri njene koristi: potiče na put prema Allahu bez zaustavljanja i kolebanja, s jednim razlogom, razlogom obožavanja Allaha, a ne da bi postali viđeni i čuveni, da bi dobili pohvale, mjesta i pozicije među ljudima.

Drugi je stepen namjera kojom se svaki put prelazi, svaka zapreka savladava i svaki teret olakšava, odnosno neće naići na uzrok koji ga sprečava da dođe do cilja, a da ga ne sasiječe, niti na neku prepreku, a da je ne savlada, niti na ikakvu poteškoću, a da je ne olakša.

Treći je stepen namjera da se preda stjecanju znanja, namjera da odgovori propisu i namjera da se smjelo baci u more nestanka.

Pod prvom namjerom podrazumijeva se da se vodi znanjem kako bi se u njemu odgojio i ispravno hodio. Pod drugom podrazumijeva se odazivanje glasniku vjerskog, određenog propisa svaki put kada ga pozove, jer propis u svakom naučnom pitanju ima glasnika koji poziva da se u njega vjeruje, kroz znanje i djelo. Znači, podrazumijeva odazivanje njegovim glasnicima. Međutim, pod glasnicima propisa podrazumijevaju se tajne i mudrosti koje pozivaju izvršavanju propisa, tako da je odazivanje njima dodatak na samu pokornost, jer ono poziva ljubavi i uzvišenosti, spoznaji i hvali. Naredba poziva pokornosti i mudrostima koje ona sadrži, a ciljevi pozivaju spoznaji i ljubavi.

"Namjera da se smjelo baci u more nestanka."

Među narodom je to poznato kao glavni cilj. Jedni je smatraju obavezom na svome putu, dok je drugi smatraju

nečim što odvraća od puta prema Allahu. Ona nije cilj, niti je obavezna svakom putniku pobožnjaku. Snažnima i odvažnima ne ukazuje se. Stanje ostanka savršenije je od nje. Zbog toga je ostanak stanje koje nam je Poslanik, s.a.v.s., pojasnio u noći Israa. Poznato nam je šta je vidio. Stanje Musaa, a.s., bilo je nestanak, zbog čega je pao, kao gromom ošinut, kada je Allaha, dž.š., ugledao na brdu. Ljubav faraonove žene prema Jusufu, a.s., bila je veća nego ljubav ostalih žena, i njoj se nije ukazalo ono što se ukazalo njima kada su ga vidjele, zbog njihovog nestanka, a njenog ostanka. O ovome ćemo, ako Bog da, detaljnije govoriti.

Odlučnost (el-azm)

Ako učvrsti svoju namjeru, postaje odlučan i riješen, praveći prve korake pri tome se uzdajući u Allaha, dž.š. Uzvišeni kaže: ﴿فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ﴾ "*A kada se odlučiš, onda se pouzdaj u Allaha*" (Alu Imran, 159). Odlučnost je čvrsta namjera povezana s djelom. Zato se kaže da je to prvi korak u kretanju radi traženja željenog cilja, a konstatacija je da početak kretanja proizlazi iz odlučnosti. To nije jedno te isto, ali zbog tako neposredne povezanosti izjednačavaju se.

Njen pravi smisao jeste: sakupljanje snaga htijenja radi izvršavanja djela.

Postoje dvije vrste odlučnosti. Prva je odlučnost da se stupi na put, i ona spada u početke. Druga je odlučnost s kojom se ide dalje. Ona je nešto posebnija, smatra se jednim od stupnjeva. Spomenut ćemo je kada bude riječ o tome, inšallah.

Na ovom stupnju putnik pobožnjak treba razlikovati šta mu pripada, a šta mu je obaveza, kako bi uzeo ono što je njegovo, a izvršio ono što je na njemu. To je "muhasaba", obračun sa samim sobom i prema redoslijedu dolazi prije "tevbe" – pokajanja. Tako npr. ako putnik zna šta mu pripada, a šta mu je obaveza, počet će izvršavati ono što je na njemu i od toga se "oslobađati". To je "tevba".

Autor *El-Menazila* daje prednost "tevbi" nad "muhasabom". Razlog za to jeste što on "tevbu" vidi kao prvi stupanj putnika, odmah nakon "jakze" – budnosti, osviještenosti, i to što se "tevba" upotpunjava samo "muhasabom", tako da je "muhasaba" upotpunjavanje stupnja "tevbe". Pod "muhasabom" podrazumijeva se ustrajnost u "tevbi" kako je ne bi napustio. Ona je poput "dosljednosti ugovora" o "tevbi".

Redoslijed stupnjeva kojima se putnik kreće ka Allahu, dž.š.

Znaj da redoslijed ovih stupnjeva (mekam) ne podrazumijeva da putnik dođe do jednog stupnja, zatim ga napusti i prelazi na drugi, kao što je slučaj sa stupnjevima osjetilnog putovanja. To je nemoguće. Zar ne vidiš da ga "jakza" prati na svakom njegovom stupnju i da ga ne napušta, baš kao i "basira", "irada" (htijenje) i "azm" (odlučnost). Isto je i s "tevbom", jer je on, kako prvi, tako i posljednji stupanj, i ne samo to, nego je i "pratilja" svih stupnjeva. Zbog toga ga je Allah, dž.š., učinio posljednjim, odlikovanim stupnjem. Kaže Allah, dž.š., o Bici na Tebuku, posljednjoj bici u kojoj su prošli kroz doline, osjetili početak, zaplet i kraj: ﴿لَقَد تَّابَ اللهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ﴾ ﴿فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ "*Allah je oprostio Vjerovjesniku, i muhadžirima, i ensarijama, koji su ga u teškom času slijedili, u vrijeme kada se srca nekih od njih zamalo nisu pokolebala; On je poslije i njima oprostio, jer je On prema njima blag i milostiv*" (Et-Tevba, 117), odnosno primio njihovo pokajanje. Tako je "tevbu" učinio prvom i posljednjom njihovom odlikom. Rekao je u suri u kojoj se nagovještava smrt Poslanika, s.a.v.s., posljednjoj objavljenoj suri:

﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ * وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجًا * فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾

"Kada Allahova pomoć i pobjeda dođu, i vidiš ljude kako u skupinama u Allahovu vjeru ulaze, ti veličaj Gospodara svoga hvaleći Ga i moli Ga da ti oprosti, On je uvijek pokajanje primao." (En-Nasr)

U Buharijevoj i Muslimovoj zbirci prenosi se hadis od Aiše, r.a., koja kaže: "Poslanik nakon objavljivanja ove sure nijedan namaz nije klanjao, a da na rukuu i sedždi nije proučio: 'Subhaneke Allahumme rabbena ve bi hamdike, Allahummagfir li' ('Slavljen da si, Allahu, Gospodaru naš, i hvaljen da si, Allahu, oprosti mi'), tumačeći Kur'an." "Tevba" predstavlja kraj svakog putnika pobožnjaka i svakog Allahovog miljenika. Ona je cilj kojem teže oni koji su spoznali Allaha, dž.š., i način kako se On obožava. Allah, dž.š., kaže: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولاً * لِيُعَذِّبَ اللهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾ "*Mi smo nebesima, Zemlji i planinama ponudili emanet, pa su se sustegli i pobojali da ga ponesu, ali ga je preuzeo čovjek – a on je, zaista, prema sebi nepravedan i lahkomislen – da bi Allah licemjere i licemjerke, i mnogobošce i mnogoboškinje kaznio, a vjernicima i vjernicama oprostio. A Allah prašta i samilostan je*" (El-Ahzab, 72-3), čineći "tevbu" ciljem svakog vjernika i vjernice.

Isti je slučaj i sa "sabrom" (strpljivost), jer se od njega ne odvaja ni na jednoj postaji.

Ovaj redoslijed uvjetovan je i zasnovan na onome što ga prati.

Primjer: "rida" (zadovoljstvo) proizlazi iz "sabra", jer je na njemu zasnovana i bez njega ne može postojati. Ako se postavi pitanje u kojem se razilaze: "Da li je 'rida' stupanj (mekam) ili stanje (hal)?" Nakon stupnja "sabra" ne znači da putnik napušta "sabr" i prelazi na stupanj "rida", nego znači samo da neće postići stepen "rida" dok ne stupi prije njega stepen "sabra". Nadamo se da si shvatio ovaj redoslijed stupnjeva.

Ako je tako, onda znaš da su „kasd" i "azm", prema redoslijedu, ispred ostalih stupnjeva, i da ne mogu doći poslije. Time ti je poznato i da je "muhasaba" ispred "tevbe", jer ako rob obavi obračun sa samim sobom, riješio se tereta, a to je suština "tevbe". Postaja "tavakkula" (oslanjanje na Allaha) dolazi prije postaje „inabe" (pokajanje i povratak Allahu), jer se putnik

tokom njenog stjecanja pouzdaje u Allaha, tako da je "tavakkul" sredstvo, a "inabe" cilj. Stupanj "tevhid" (vjerovanje u Božiju jednoću) najprečí je da se njime počne. On je, ujedno, i prva stvar kojoj su pozivali svi poslanici. Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao je Muazu ibn Džebelu, kada ga je poslao u Jemen: "Neka bude prvo čemu ćeš ih pozivati – svjedočenje da je samo Allah Bog"[66], ili, kako stoji u drugom predanju: "...da spoznaju Allaha", jer bilo koji stupanj i bilo koje stanje ispravni su samo s njom, tako da nije moguće da se učini posljednjim stupnjem. On je ključ poslaničke misije i prva naredba koju je Allah naredio Svojim robovima. Sve drugo što bi se o ovome reklo bilo bi greška, kao što neki govore: „Prva je naredba posmatranje, ili namjera da se posmatra, ili spoznaja, ili sumnja koja iziskuje posmatranje."

Sva su ova mišljenja pogrešna. Prva naredba je: ključ misije svih poslanika. Prvi koji je tome pozivao bio je prvi među njima – Nuh, a.s., rekao je: *„O narode moj, Allahu se klanjajte, vi drugog boga osim Njega nemate!"* (El-E'raf, 59). To je bilo i prvo čemu je pozivao posljednji poslanik, Muhammed, s.a.v.s.

Među putnicima pobožnjacima postoji veliko neslaganje o broju i redoslijedu stupnjeva. Svaki od njih opisuje stupnjeve svoga putovanja i stanje svoga hoda. Razilaze se i o nekim stupnjevima: da li su oni stanja? Razlika među njima jeste sljedeća: stupnjevi (mekam) stječu se, a stanja (hal) bivaju darovana. Jedni govore da su stanja rezultati stupnjeva, a stupnjevi rezultati djela, tako da svako ko ispravno postupa biva na višem stupnju, a svakome ko je na višem stupnju, veličanstvenije je stanje.

Ono o čemu se nisu složili jeste *rida*, tj. da li je to stupanj (mekam) ili stanje (hal)? Razilaze se Horasanlije i Iračani.

Sud su donijeli neki od šejhova, rekavši: „Ako se steklo trudom, onda je stupanj, a ako nije, onda je stanje."

[66] Ovaj hadis prenosi Buhari.

Ispravan stav je sljedeći: sve stvari nose ime shodno svojim stanjima. U samom se početku pojavljuju iskre, blijesci i sitni pokazatelji, poput munje, koja prvo zaiskri, a kasnije se u pravom svjetlu pojavi. Ako se u putniku (salik) pojavi *rida* (zadovoljstvo) i ako ga prihvati, to će biti stanje, a ako njime ovlada i u njemu se čvrsto usadi, to će biti stupanj. U početku biva samo iskrica, u sredini stanje, a na kraju stupnja. Ovakva su imena data s obzirom na povezanost sa srcem, pojavljivanjem i učvršćivanjem u njemu.

Dešava se da putnik pobožnjak izlazi iz stupnja, baš kao što izlazi iz svoje odjeće, i spušta se na stupanj niže i da se nakon toga ponovo na taj stupanj vrati, a možda se nikada i ne vrati.

Redoslijed stanja

Neka od njih obuhvataju dva stanja, a neka obuhvataju i više od toga.

U neke su, opet, uključena sva stanja. Putnik ne zaslužuje ime „vlasnik stupnjeva" dok se u njemu ne spoje svi stupnjevi.

Tevba obuhvata i *muhasebu* (samoobračun) i *havf* (strah), te se bez njih ne može zamisliti.

Tevekkul obuhvata stupnjeve *tafvida* (prepuštanja), *istiane* (traženje pomoći) i *rida* (zadovoljstva). Bez ovih činilaca njeno postojanje nezamislivo je.

Redža (nada) obuhvata *havf* (strah) i *irada* (htijenje).

Havf obuhvata *redža* i *iradu*.

Inaba (povratak Allahu) obuhvata ljubav i strah. Rob se ne može smatrati onim koji se vraća Allahu dok se ove dvije stvari u njemu ne spoje.

Ihbat (pokornost) obuhvata stupnjeve ljubavi, poniznosti i skrušenosti. Samostalno, jedno bez drugog ne mogu upotpuniti *ihbat*.

Zuhd (skromnost) obuhvata želju i strahopoštovanje. Ne može biti *zahid* onaj ko ne želi ono čiju korist priželjkuje, i ko ne strahuje od onoga čije se štete pribojava.

Stupanj *mahabba* (ljubav) obuhvata stupnjeve spoznaje, straha, nade i želje. Njegovo značenje proizlazi iz ova četiri stupnja i pomoću njih se ostvaruje.

Hašja (bogobojaznost) obuhvata spoznaju Allaha i spoznaju istinskog robovanja. Kada putnik spozna Allaha i Njegovu istinu, njegova se bogobojaznost povećava, kao što Allah, dž.š., kaže: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾ *"A Allaha se boje od robova Njegovih – učeni"* (Fatir, 28). Oni koji su spoznali Njega i Njegovu odredbu, oni su uistinu bogobojazni. Vjerovjesnik, s.a.v.s., kaže: "Zaista sam ja među vama najviše znan o Allahu i najviše od Njega strahujem."[67]

Stupanj *hajba* (strahopoštovanje) obuhvata stupnjeve ljubavi, slavljenja i veličanja.

Stupanj *šukr* (zahvala) obuhvata sve stupnjeve vjerovanja. Zbog toga je među njima najuzvišeniji. On je iznad "zadovoljstva", obuhvatajući u isto vrijeme i "strpljivost". Obuhvata "oslanjanje na Allaha", "povratak Njemu", „ljubav", „pokornost", „skrušenost", „nadu", tako da se u njemu nalaze svei stupnjevi. „Vlasnik stupnjeva" apsolutno ne zaslužuje to ime osim ako u njemu nisu skupljeni svi stupnjevi. Zbog toga se vjerovanje dijeli na dvije polovine: jedna je strpljenje, a druga zahvalnost. Strpljenje ulazi u okvir zahvalnosti, tako da sve vjerovanje postaje zahvalom. Oni koji su zahvalni veoma su rijetki među robovima, kao što Allah, dž.š., kaže: ﴿وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ﴾ *"A malo je zahvalnih među robovima Mojim."* (Sebe', 13)

Stupanj *haja* (stid) obuhvata stupanj *ma'rife* (spoznaja) i *murakabe* (svjesnost da Allah sve nadgleda).

[67] Hadis prenosi Buhari.

Stupanj *uns* (prisnost) obuhvata stupanj "ljubavi", uz *kurb* (blizinu). Ako je onaj ko voli daleko od voljenog, ne može biti s njim prisan. Ako je u blizini neke osobe, a ne voli je, također nije s njom prisan, sve dok se ljubav i blizina ne spoje.

Stupanj *sidk* (iskrenost) obuhvata čistotu namjere i odlučnost, te se njihovim spajanjem njemu pridaje stupanj *sidka*.

Murakaba (svijest da Allah sve nadgleda) obuhvata spoznaju i bogobojaznost od kojih zavisi da li će stupanj *murakaba* biti ispravna.

Tama'nina (smiraj) spaja traženje pomoći, oslanjanje, prepuštanje, zadovoljstvo i pokornost.

Znači da je ovaj stupanj sastavljen od ovih stvari. Ako se spoje, putnik zauzima stupanj *tama'nine*. Ako uskrati neki od stupnjeva koji je sačinjavaju, okrnjio je *tama'ninu*.

Isto je i sa stupnjevima *ragba* (želja) i *rahba* (strahopoštovanje), oba su sastavljena od nade i straha. U *ragbi* prevladava nada, a u *rahbi* strah.

Putnici (salik) se prema svakom od ovih stupnjeva dijele na dvije vrste: dobre (ebrar) i Bogu bliske (mukarrebun). Dobri su na začelju, a bliski na samom vrhu. Tako je sa svim stupnjevima vjerovanja. Razlike i stepene između ove dvije vrste može pobrojati samo Allah, dž.š.

Oni se dijele na tri skupine: običan svijet (āmm), odlikovane (hāss) i posebno odlikovane (hāss hāss). Postat će njihov onaj ko za svoj cilj uzme nestanak (*el-fena'*) i spozna ljude koji se prema tom cilju kreću. Govorit ćemo o tome, ako Bog da, o vrstama nestanka, pohvalnim i pokuđenim, dobrim i lošim, te šta svijet pod njima podrazumijeva i kako ih prihvata.

Redoslijed na koji ukazuje svako ko pravi ljestvicu stupnjeva sadrži prosuđivanje i uvjeravanje bez prilagođavanja, jer rob, kada primi islam i sav se njemu prepusti, obavezao se vidljivim i skrivenim obavezama, stupnjevima i stanjima.

On u svakoj svojoj obavezi i svakoj svojoj odgovornosti ima stanja i stupnjeve. Bez njih nikako neće moći ispuniti ono čime se obavezao. Svaki put kada ispuni jednu obavezu, nakon nje približit će se drugoj. Kad god pređe jedan stupanj, prihvatat će drugi. Ukazivat će mu se najuzvišeniji stupnjevi i stanja na samom početku njegova putovanja. Otvarat će mu se stanja ljubavi, zadovoljstva, prisnosti i smiraja, do kojih neki drugi putnik ni na kraju svoga putovanja nije stigao. Putniku su na kraju potrebnije neke stvari: *basira*, *tevba*, *muhasaba* – nego na početku njegova putovanja, tako da ne postoji neki krajnji, ustaljeni, redoslijed stupnjeva.

Već smo naveli da je *tevba*, koju su učinili prvim stupnjem, cilj svih onih koji su Allaha spoznali i krajnja tačka na putu kojim hode dobri Allahovi robovi, koji spadaju među njemu bliske robove. Nema sumnje da im je *muhasaba* (samoobračun) potrebnija na kraju nego na početku putovanja.

Najispravniji stav o ovim stupnjevima, stav koji su zagovarali prethodnici iz reda islamskih učenjaka, jeste da se u svakom stupnju nalazi stupanj koji otkriva njegovu suštinu i odlike, bolesti koje sprečavaju da se do njega dođe i ono što od njega odvaja, te oni navode opću i posebnu.

Stav učenjaka tarikata zasniva se na ovom principu. Oni koji su razmatrali taj princip – Sehl ibn Abdullah et-Tustari, Ebu Talib el-Mekki, El-Džunejd ibn Muhammed, Ebu Osman en-Nejsaburi, Jahja ibn Muaz er-Razi, i oni koji su na višem stupnju od njih, poput Ebu Sulejmana ed-Daranija, Avn ibn Abdullaha, koga su nazivali "mudracem umeta" – i ostali njihovi istomišljenici, govorili su o postupcima srca i stanjima detaljno, sveobuhvatno, jasno i uopćeno, bez navođenja redoslijeda i preciznog broja stupnjeva. Oni su bili iznad toga, interesiralo ih je nešto uzvišenije i časnije, žudjeli su za stjecanjem mudrosti i spoznaje, za čistoćom srca, pročišćenjem duše i ispravnosti djela. Njihove su riječi kratke, ali je u njima beričet. Govor kasnijih generacija obiman je i dug, ali je u njemu malo beričeta.

Međutim, sadašnjim naraštajima mora se obraćati govorom na koji su navikli, jer oni nemaju snage kako bi kročili stazom prve generacije, kako bi prihvatili njihove riječi i uputu. Ako bi im se istaklo to kako su oni bili na Pravom putu i kako su postupali, sigurno bi to porekli. Smatrali bi to stazom običnog svijeta, a današnji put putem odlikovanih, kako govore zabludeni i neuki skolastičari: "Taj je narod bio pokorniji, a mi smo učeniji", ili kako kažu oni nesposobni koji sebe smatraju poznavaocima islamskog prava: "Oni nisu imali vremena pozabaviti se dubljim značenjima i postaviti temelje i propise, jer su bili zauzeti drugim stvarima. Kasnije generacije našle su vremena za to, tako da su one učenije."

Svima njima ostala je skrivena spoznaja vrijednosti ispravnih prethodnika, dubina njihovih nauka, njihova neizvještačenost i oštrina njihovih pogleda. Tako mi Allaha, kasnije se generacije nad njima odlikuju samo u pretjerivanju i bavljenju krajnostima, dok su prethodnici vodili brigu o osnovama, postavljanju temelja i njihovom učvršćivanju. Oni su težili uzvišenim ciljevima u svemu.[68] Kasnije su generacije jedno, a prethodnici su nešto sasvim drugo. "*Allah je svemu već rok odredio.*"

Nama je prioritet spomenuti stupnjeve "obožavanja" koji su navedeni u Kur'anu i sunnetu i ukazati na spoznaju njegovih propisa i stepena, jer je taj vid spoznaje jedan od uvjeta potpunosti spoznaje onoga što je Allah, dž.š., objavio Svome Poslaniku.

[68] Ovo se odnosi samo na ashabe i tabiine iz redova predvodnika upute i sunneta, poput Malika, Šafija, Es-Sevrija, Buharija, Ahmeda i njihove braće među učenjacima. Međutim, sufije, Bog nas sačuvao i od toga udaljio, njihovi prethodnici, nasljednici Indije i Perzije, malo su govorili, suzdržavali su se strahujući od umovanja njihovih suvremenika iz reda tabiina, njihovih prodornih pogleda i snažne oštrice Islamske države. Kada su oslabili i tabiini i Islamska država, ti su se potonji naraštaji radovali. Islam je od prvog poslanika s kojim je poslan, a to je bio Nuh, a.s., pa do posljednjeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s., imao svoj put, dok su sufije imale svoj pravac. Među njima je velika razlika, kako god tumači tumačili.

Allah je one koji to nisu spoznali opisao neznanjem i licemjerstvom, rekavši: ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ﴾ "*Beduini su najveći nevjernici i najgori licemjeri, i razumljivo je što ne poznaju propise koje Allah Svome Poslaniku objavljuje*" (Et-Tevba, 97). Spoznaja njegovih propisa jeste upućenost, a vladanje prema njima jeste vođenje brige kojom rob upotpunjava vjerovanje i postaje jednim od sljedbenika: "*Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo.*"

Navest ćemo redoslijed robovanja (ubudijje) koji, ne samo da mu dolikuje, nego je i poželjan, shodno redoslijedu osjetilnog kretanja, kako bi se zamišljeno što više spustilo na nivo dostupan osjetilima. Tako vjerovanje i spoznaja postaju potpuniji, a prakticiranje lakše.

To je korist davanja primjera. Specifična je za razum i mozak. Zbog toga Allah, dž.š., u Kur'anu veoma često koristi primjere. Njihovim poimanjem odlikuje samo učene: "*To su primjeri koje Mi ljudima navodimo, ali ih samo učeni shvaćaju.*" (El-Ankebut, 43)

Stupnjevi robovanja

Znaj da je rob, prije nego što mu stigne glasnik, u snu nemara, srce mu spava, a oči su mu otvorene. Zatim ga dozove Onaj Koji savjete daje, a glasnik spasa sluh mu povrati. Poziv mu uputi mujezin Milostivog: "Dođi na spas!"

Prvi stupanj ovog spavača jeste: *jakza* (osvještavanje) i buđenje iz sna. Već smo naveli da pod tim podrazumijevamo uznemirenost srca zbog bojazni iz opreza.

Autor *El-Menazila* kaže da je jakza ustajanje Allahu, koje je spomenuto u ajetu: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ أَن تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَادَىٰ﴾ "*Reci: 'Ja vam savjetujem samo jedno: ustanite iskreno prema Allahu, dvojica po dvojica, ili jedan po jedan.'*" (Sebe', 46)

Dodaje: "Ustajanje Allahu, dž.š., jeste buđenje iz sna nemara i izvlačenje iz ponora klonulosti. To je prvo čime srce

roba biva prosvijetljeno u životu kada ugleda svjetlost upozorenja. Manifestira se kroz tri stvari: da srce primijeti blagodati, da ga spopadne očajanje zbog njihovog broja i da shvati šta bi bilo ako bi mu bile uskraćene; da se posveti spoznaji njihovog darivanja; da zna kako ne izvršava obaveze prema njima."

Ono što spominje uzrok je *jakze* i njene posljedice, jer kada se putnik izvuče iz ponora nemara zbog prosvjetljenja srca, kada ugleda svjetlost upozorenja, obavezan je posmatrati Allahove blagodati, skrivene i vidljive. Kad god mu srce i oči pogledaju u njih, primjećuju njihovu veličanstvenost i mnoštvo. Onda pada u očaj zbog njihove brojnosti i shvati svoju ovisnost o njima. Srce mu se posvećuje posmatranju dara koji mu Allah, dž.š., daje bez ikakve zasluge i naknade. Tada postaje uvjeren kako uskraćuje ono što im duguje – zahvalu na njima. Obavezuje se promatranjem tog dara i svog propusta – izostavljanja dvije uzvišene vrste robovanja: ljubavi prema Onome Koji blagodati daje, privrženosti Njegovom spominjanju, pokoravanju Njemu i davanju prednosti Njemu iznad sebe, jer se nije zahvalio na blagodatima. Onda postaje svjestan, govoreći: "Tebi se predajem zbog Tvojih blagodati koje si mi ukazao, vraćam Ti se s grijehom svojim, pa mi oprosti, jer samo Ti grijehe opraštaš."[69] Tada saznaje da ovom traženju oprosta dolikuje da bude počasno traženje oprosta. Saznaje i da Allah, dž.š., ako bi kaznio stanovnike nebesa i Zemlje, kaznio bi ih ne čineći im zlo, a ako bi im se smilovao, Njegova bi im milost bila bolja od njihovih djela. Shvata da rob uvijek ide prema Allahu, dž.š., u isto vrijeme promatrajući Njegove blagodati i svoje propuste.

Autor *El-Menazila* dalje kaže: "Drugi je stupanj proučavanje grijeha, saznanje da je u njemu opasnost, nastojanje da ga shvati, da se njegova ropstva oslobodi i da spas traži u njegovu napuštanju."

[69] Ovo je najbolji istigfar koji je spomenut u Buharijevom *Sahihu*.

Dakle, treba pogledati kakva je zla djela činio, shvatiti da je zbog toga u velikoj opasnosti, da je na rubu propasti ako Vlasnik Istine bude tražio ono što Mu pripada. Allah je, dž.š., u Kur'anu ukorio onoga ko je zaboravio šta je ranije činio, rekavši: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ﴾ *"I ima li nepravednijeg od onoga koji, kada se dokazima Gospodara svoga opominje, za njih ne haje, i zaboravlja na posljedice onog što je učinio?"* (El-Kehf, 57). Kada upozna svoj grijeh, pohrlit će nadoknaditi ono što je propustio, znanjem i djelom. Oslobodit će se ropstva grijeha traženjem oprosta, pokajanjem i molbom za "pročišćenje", pročišćenjem svoga vjerovanja i spoznaje od loših osobina grijeha, baš kao što se zlato i srebro čiste od prljavih primjesa. U Džennet je moguće ući samo nakon tog pročišćenja, jer Džennet je čist, i u njega ulaze samo čisti. Zato će im meleki govoriti: *"Mir vama, od grijeha ste čisti, zato uđite u nj, u njemu ćete vječno boraviti!"* (Ez-Zumer, 73) i: *"...one kojima će meleki duše uzeti – a oni čisti, i kojima će govoriti: 'Mir vama! Uđite u Džennet zbog onoga što ste činili!'"* (En-Nahl, 32). U Džennetu nema ni trunke prljavštine.

"Pročišćenje" na ovome svijetu realizira se kroz četiri stvari: pokajanjem, traženjem oprosta, dobrim djelima koja brišu grijehe i podnošenjem poteškoća koje predstavljaju iskupljenje. Koga ove četiri stvari pročiste i oslobode, postat će jedan od onih kojima će dobri meleki duše uzimati, obavještavajući ih radosnim vijestima o Džennetu. Postat će jedan od onih kojima *"...dolaze meleki"* (Fussilet, 30) prilikom smrti: ﴿أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ۞ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ۞ نُزُلًا مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ﴾ *"Ne bojte se i ne žalostite se, i radujte se Džennetu koji vam je obećan. Mi smo zaštitnici vaši u životu na ovom svijetu, a i na onom; u njemu ćete imati sve ono što duše vaše zažele, i što god zatražite – imat ćete, bit ćete počašćeni od Onoga Koji prašta i Koji je Milostiv."* (Fussilet, 30-2)

Ako za "pročišćenje" nisu dovoljne ove četiri stvari, onda pokajanje nije iskreno, niti je *istigfar* (traženje oprosta) cio i potpun, popraćen klonjenjem grijeha i kajanjem, a samo takav

istigfar donosi korist. Ne koristi *istigfar* onome ko u ruci drži čašu nekog alkoholnog pića, govoreći: "Oprosti mi, Allahu", a zatim je primakne ustima. Nekada količina i kakvoća dobrih djela nisu dovoljne za iskupljene. Razlog za to može biti ili veličina grijeha ili slabost onoga što bi ga trebalo očistiti, ili će u zagrobnom životu biti pročišćeni jednom od tri stvari:

prva: dženaza-namazom vjernika, njihovim traženjem oprosta i zalaganjem za njega;

druga: "pročišćenje" kaburskim iskušenjem, strahom od ispitivanja, tjeskobom, ukorom i stvarima koje se na prethodne nadovezuju;

treća: ono što mu njegova braća muslimani poklone, poput dobrih djela: davanja sadake koju je on bio obavezan dati, obavljanja hadža u njegovo ime, posta koji nije ispostio, učenja Kur'ana i klanjanja namaza[70], i poklanjanje nagrade od toga njemu.

Ulema se složila da mejit ima koristi od sadake i dove. Imam Ahmed kaže: "U tome se ne razilaze." Razilaženje postoji u drugim stvarima. Većina zastupa mišljenje da ima koristi od hadža. Ebu Hanifa kaže: "Pristiže mu nagrada od sadake", a Ahmed i njegovi istomišljenici, čiji je mezheb o ovom pitanju najširokogrudniji, kažu: "Pristiže mu nagrada svih ibadeta, i onih koji se čine tijelom, i onih koji se čine imetkom, i onih koji obuhvataju i jedno i drugo." Dokaz za to jesu riječi Poslanika, s.a.v.s., kada je odgovorio na pitanje: "O Allahov Poslaniče, ostaje li mi ikakvo dobro koje bih mogao činiti svojim roditeljima i nakon njihove smrti?", pa mu je rekao: "Da." (Tada je

[70] O učenju Kur'ana mrtvima postoje samo uvjeravanja i maštanja slijepih sljedbenika, koji riječi primaju onakvima kakve jesu, bez provjere i prečišćavanja. Kur'an je objavljen samo zato da bi o njemu razmišljali oni koji razuma imaju iz reda živih: *"...da opominje onoga ko ima pameti"* (Ja-Sin, 70); *"A zašto oni ne razmisle o Kur'anu"* (En-Nisa, 82). Najbolja uputa jeste Muhammedova, s.a.v.s., a najgore stvari jesu novotarije.

spomenuo ostatak hadisa.)[71] U drugom hadisu kaže: "Ko umre, a ostane dužan postiti, neka za njega isposti njegov štićenik."[72]

Ako mu ni ovo ne donese "pročišćenje", onda može biti "pročišćen" pred svojim Gospodarem na stajalištu Sudnjeg dana s četiri stvari: strahotama Sudnjeg dana, žestinom pri stajanju, šefaatom onih koji se mogu za njega zauzeti, i oprostom Allahovim, neka je uzvišen.

Ako prethodne tri stvari ne budu dovoljne za njegovo "pročišćenje", morat će ući u "kovački mijeh" (Džehennem), Allah nam se smilovao, kako bi se "oslobodio" i "pročistio" u vatri. Vatra bi mu predstavljala čišćenje i skidanje njegove prljavštine, a u njoj bi ostao ovisno o količini "prljavštine", o njenoj jačini i nagomilanosti. Kad spadne njegova prljavština i zasija njegovo zlato, postaje slobodan i čist, izlazi iz vatre i ulazi u Džennet.

Treći je stepen *jakze*: "Obratiti pažnju na dane koje ima i na one koji su mu promakli, paziti da ih ne izgubi, razmišljati o njima kako bi shvatio šta je prošlo i učvrstio ono što je ostalo."

Ovo znači da mora znati šta ima, a šta je izgubio, šta mu je promaklo u dijelu života koji više nema nikakvu vrijednost, i onda štedjeti svoje sate, čak i udisaje i izdisaje, kako mu ne bi otišli beskorisno u nešto što ne približava Allahu. To je istinski gubitak zajednički svim ljudima, mada se u njegovoj veličini razlikuju. Čak i svaki uzdah koji se ispusti prema nečemu što ne približava Allahu, predstavlja robu gubitak na

[71] Ostatak hadisa glasi: "...Dženaza namaz, traženje oprosta za njih, ispunjenje njihovih ugovora i obaveza, održavanje rodbinskih veza kojih ne bi bilo bez njih i poštivanje njihovih prijatelja." Hadis prenose Ebu Davud i drugi.

[72] Svi hadisi koji se prenose o ovom pitanju govore o pomoći djece roditeljima, osim ovog hadisa o postu koji navodi autor, a prenosi ga Buhari. Navedena je riječ *valijj* (štićenik, pomagač, rođak) koja, ako bi nosila značenje riječi *valad* (dijete), hadis bi se podudarao s hadisom: "Kada čovjek umre, samo tri stvari mogu mu koristiti: trajna sadaka, znanje koje i dalje pruža korist i dobro dijete koje za njega moli." Prenose ga Muslim i drugi. Ovi hadisi potvrđuju riječi Allaha, dž.š.: *"...i da je čovjekovo samo ono što sam uradi."* (En-Nedžm, 39)

onome svijetu, zapreku na njegovom putu, bolest ako je u tome ustrajan i koprenu ako pri tome ostane.

Spoznaja blagodati

Spoznaja blagodati postaje čista pomoću tri stvari: "prosvjetljenjem razuma, prodiranjem ispod perde koja prekriva darivanje i uzimanjem pouke od onih koji su na kušnju stavljeni."

To znači da suština uočavanja blagodati postaje jasna s te tri stvari, jer je ona svjetlost iz koje proizlazi svijest i kojom se srce prosvjetljava kako bi vidjelo upozorenje. Ovisno o njenoj snazi ili slabosti uočavanje blagodati postaje bistro. Zaista onome ko Allahovu blagodat vidi samo u hrani i odjeći, zdravlju svoga tijela i visokom položaja među ljudima nikako ne pripada udio u toj svjetlosti. Allahova blagodat prvenstveno se ogleda u islamu i vjerovanju, u privlačenju roba Sebi, kako bi Mu pristupio, u blagodarivanju Njegovim spominjanjem i naslađivanju kada Mu se pokorava. To je najveća blagodat i može se shvatiti samo svjetlošću razuma i darovanom uputom.

Isti je slučaj i s prodiranjem ispod zastora koji prekriva blagodati koje mu je Allah, dž.š., podario, a misli se na njihovo posmatranje i proučavanje kroz oblake čovjekove prirode i tmine njegove duše. Posmatranje onih koji su na kušnju stavljeni, koji su prema Allahu nemarni i uvode novotarije u Njegovu vjeru, te dvije skupine uistinu su na kušnju stavljene. Kada ih pogleda i spozna na čemu su, Allahova će blagodat u njegovom srcu postati veličanstvena i čista, i znat će je cijeniti.

"Suprotnosti na vidjelo ljepotu istine iznose,
Suprotnostima stvari postaju jasne."

Jedna od blagodati stanovnika Dženneta jeste i gledanje onih koji su u vatri i njihova kažnjavanja.

Proučavanje grijeha moguće je pomoću tri stvari: veličanjem istine, spoznajom samog sebe i vjerovanjem u prijetnju.

To znači da onaj u čijem se srcu upotpunila veličanstvenost Istine, smatra velikim grijehom ono što joj proturječi, jer proturječiti Veličanstvenom nije isto što i proturječiti nekome drugom. Ko spozna svoje mogućnosti, svoju suštinu, siromaštvo svoje biti spram njenog Vladara, Istine, u svakom trenutku i uzdahu, ko spozna kako je On potreban njegovoj biti – shvatit će veličinu grijeha koji nosi suprotstavljanje Onome Koji nam je potreban u svakom trenutku.

Također, ako spozna prezrenost proturječenja, usprkos veličini onoga koji proturječi, shvatit će ozbiljnost grijeha, pa će pohrliti kako bi ga se oslobodio. O njegovom vjerovanju u prijetnju i u uvjerenje da će se ono ostvariti zavisit će i njegova spremnost da se očisti od grijeha koji ga sustiže.

Domet njegove sreće i sam njen vrhunac ovisi o vjerovanju u prijetnju. Ako je vjerovanje u prijetnju iščezlo iz njegova srca, prouzrokovana je takva šteta da nada u spas više ne postoji. Allah, dž.š., obavijestio je da ajeti i opomene koriste samo onome ko u prijetnju vjeruje i ko se kazne onoga svijeta boji. Takvima je namijenjena opomena, oni imaju korist od ajeta, i niko drugi. Allah, dž.š., kaže: ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ﴾ "*To je pouka za one koji se plaše patnje na onom svijetu*" (Hud, 103); ﴿إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَاهَا﴾ "*Tvoja opomena koristit će samo onome koji Ga se bude bojao*" (En-Naziat, 45) i: ﴿فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ﴾ "*...nego podsjeti Kur'anom onoga koji se prijetnje Moje boji!*" (Kaf, 45). Obavijestio je Allah, dž.š., da će spašeni na ovome i onome svijetu biti oni koji u prijetnju budu vjerovali i nje se bojali, rekavši: „*...i poslije njih vas na Zemlju nastaniti. Bit će to za one koji će se polaganja računa preda Mnom bojati i koji će od prijetnje Moje strahovati.*" (Ibrahim, 14)

"Spoznaja preostalih i izgubljenih dana" postaje ispravna upražnjavanjem tri stvari: slušanjem nauke, odazivanjem glasniku zabranjenog i druženjem s dobrima, a vrhunac svega jeste napuštanje dotadašnjih običaja.

To znači da će putnik pobožnjak, shodno svom poznavanju stepena djela i dragocjenosti njihova stjecanja, spoznat će ostatak i gubitak koji su pretrpjeli njegovo stanje i vjerovanje. Tako je i s neodazivanjem glasniku srcem, glasniku koji obavještava o veličini Allahovih zabrana: da li će mu se odazvati brzo, ili će biti spor? Ovisan o njegovom odazivu glasniku, brzini ili sporosti, bit će i njegov dobitak ili gubitak.

Također, pomoću drugovanja s odlučnima, robovima koji teže postizanju viših ciljeva, shvatit će šta mu je ostalo, a šta je izgubio.

Ono čime će ovladati svim prethodnim jeste napuštanje navika i običaja, bodrenje samog sebe u odricanju i izbjegavanju ljudi koji su nemarni i koji glave okreću. Robu nema ništa štetnije od toga da ga običaji uzmu pod svoje. Nevjernici su odbijali poslanike samo zbog ukorijenjenih običaja koje su naslijedili od svojih davnih predaka. Onaj ko se ne odluči odreći ih se, izvući se iz njihovih okova i pripremiti se za ono što se od njega zahtijeva, neće se spasiti niti uspjeh postići:

﴿وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾

„Da su imali namjeru poći, sigurno bi za to pripremili ono što je potrebno, ali Allahu nije bilo po volji da idu, pa ih je zadržao, i bi im rečeno: 'Sjednite s onima koji sjede!'" (Et-Tevba, 46)

Razmišljanje (fikra)

Ako mu svijest očvrsne, nameće mu se *fikra* (razmišljanje), a to je, kako smo ranije naveli, pogled srca u pravcu težnje za nju se moleći.

Autor *El-Menazila* postavlja je odmah nakon *basire* i kaže: "Ona predstavlja traganje za *basirom* kako bi se spoznala žudnja", odnosno ona je žudnja razuma za težnjom, kako bi je spoznala.

Podijelio ju je na tri vrste: razmišljanje o samoj Božijoj jednoći, razmišljanje o blagodatima stvaranja i razmišljanje o značenju djela i stanja.

Ja kažem: „*Fikra* je podijeljena na dvije vrste: razmišljanje koje je vezano za znanje i spoznaju, i razmišljanje koje je vezano za traženje i htijenje."

Ono koje je vezano za znanje i spoznaju jeste razmišljanje radi razlučivanja istine od laži, onoga što je potvrđeno od onoga što se negira. Ono koje je vezano za traženje i htijenje jeste razmišljanje koje razlučuje korisno od štetnog.

Zatim se na nju nadovezuje novo razmišljanje koje nastaje na putu stjecanja onoga što je korisno, pa ga pojmi, i onoga što je štetno, pa ga izostavi. Sastoji se iz šest dijelova, sedmog nema. Ti dijelovi obuhvataju sve o čemu razmišljaju razumom obdareni.

Razmišljanje o Božijoj jednoći podrazumijeva iznalaženje dokaza i jasnih pokazatelja da je pripisivanje Bogu druga neosnovano i nemoguće, da je nepojmljivo pripisati božanstvenost dvoma, isto kao i gospodstvo. Jedna od najvećih zabluda jeste obožavanje i oslanjanje na dva boga. Dozvoljeno je obožavati samo pravog Boga, Gospodara, Istinu, a to je Allah, Jedini i Silni.

Božija jednoća (tevhid) i stav herevija

Autor djela *El-Menazil* na ovome mjestu je pretjerao. Kazao je nešto na čemu su mu zamjerili svi dolični putnici (salik) na Allahovom putu.

On kaže: "Razmišljanje o Božijoj jednoći jeste bacanje u more nestanka."

Ovaj je stav izgrađen na temelju koji je sam postavio. Sam je sebi sastavio knjigu o pitanju utrnuća (*fena*). On je smatrao da razmišljanje o biti Božije jednoće udaljuje roba od "ispravne jednoće" koju on zagovara, a "ispravna jednoća",

prema njegovom mišljenju, može biti samo nakon nestanka misli i razmišljanja, a misao ukazuje na to da je ostalo nekog traga, zato što misao iziskuje onoga ko misli i radnju koju čini. "Potpuna jednoća" koju on zagovara nikako ne može imati bilo kakav trag koji je ostao. Kada je to vidio, misao je za njega postala znak nestanka i bacanje u njegovo more. Ovo je iznio u svojim stihovima na kraju knjige:

"Niko Jedinoga jedinim ne čini,
jer svako ko dokazuje da Jedan je, niječe Ga.

Oni što govore da Jedan je, opisujući Ga,
nedoličnu stvar čine, Onaj što Jedan je to ne da.

Da Sebe učini Jedinim – samo On to može,
a čovjek koji Ga opisuje, taj nevjernik je."

Značenje stihova jeste sljedeće: niko ne može Allahu, dž.š., pripisati istinsku jednoću kojom se samo On odlikuje, u kojoj nestaju svi tragovi, u kojoj iščezava svako zbivanje i u kojoj se gubi sve stvoreno, jer ne može zamisliti jednoću bez ostatka traga. Onaj ko dokazuje Njegovu jednoću sam to čini. Budući da se upušta u dokazivanje Njegove jednoće, svjedok je svome djelu koje se događa i svom tragu koji se pojavljuje. To je onda nijekanje biti jednoće u kojoj nestaju tragovi i iščezava stvoreno. Zbog toga kaže: "...jer je svako ko dokazuje da Jedan je On nevjernik." Ovo je, možda, i najbolje što sadrži njegov govor, a unionisti (ehlul-vahde) već su ga svojim riječima tumačili u svom mezhebu.

Kaže da riječi: „Svako ko dokazuje Njegovu jednoću nevjernik je" znače da svako dokazivanje Njegove jednoće podrazumijeva negiranje Njegove osobenosti koju karakterizira to da ju je nemoguće podvesti pod bilo kakve opise. Onaj ko Ga nastoji opisati taj niječe Njegovu oslobođenost od sprega svojstava.

Njegove riječi "...jednoća što je zagovara onaj što o Njegovu svojstvu govori" znače da je to dokazivanje Allahove jednoće otvor novotarstva, jer je On jedini i prije nego što je o Njegovoj jednoći govorio taj „govornik", a i nakon njegova nestanka. To njegovo pojednačavanje jeste golo i Jedini ga je porekao čineći da nestane sve osim Njega.

Unionisti (el-ittihadi)[73] će reći: "Značenje toga jeste da je Onaj o čijoj jednoći se govori Jedini gledano iz svih uglova. Jedinstvenošću Svoje biti i Svojim nevezivanjem za atribute obesnažio je govor onoga koji Mu je pripisao svojstva."

Allahove riječi: "Da Sebe učini Jedinim, samo On to može" znače da je istinska jednoća ona kojom je Sebe učinio Jedinim, gdje ne postoji ni trag niti išta stvoreno. Allaha, uistinu, Jedinim učiniti može samo Allah.

El-ittihadi će reći: "Ne postoji niko drugi ko bi mogao dokazati Njegovu jednoću. On za Sebe sama dokazuje da je Jedan, jer u stvarnosti ne postoji ništa drugo."

„A nevjerstvo je svojstvo onoga koji Mu ga pripisuje", odnosno atribut onoga koji Mu atribute pripisuje sadrži naklonjenost nečemu drugome i izlazak iz okvira istinske jednoće, jer on kada pripisuje attribute, ostavlja neke tragove, a ostavljanje tragova niječe Njegovu istinsku jednoću.

El-ittihadi kaže: „Pripisati atribute Njemu predstavlja širk, jer on pripisuje Apsolutu vezanost koja Mu ne dolikuje, a to je širk i nevjerstvo."

Neka se Allah smiluje Ebu Ismailu. Otvorio je bezbožnicima vrata nevjerstva i ateizma, pa u njih uđoše zaklinjući se Allahom, svojom najvećom zakletvom, da on pripada njima.

[73] Ibn Kajjim pod "el-ittihadi" vjerovatno misli na komentatora *El-Menazila*, Kemaluddina el-Kašanija, koji je također komentirao i *Fususul-hikem* od Ibn Arebija.

A on nije njihov,[74] obmanula ga je opsjena nestanka, pa je od nje pomislio da je pučina mora spoznaje i cilj svakog arifa, da je značajna za potvrdu i Njegovo dokazivanje, pa njime, kao što vidiš, bez njegova htijenja upravlja.

Definicija utrnuća (el-fana)

Fana, utrnuće, na koje oni misle i koje upražnjavaju jeste da sve stvoreno iščezne u percepciji roba, i nestane u horizontu nepostojanja, kao što je bilo prije nego je nastalo, a da ostane Uzvišena Istina, kao što je uvijek i bila. Zatim da nestanu i forma i trag promatrača, tako da mu ne ostane ni forma ni trag. Potom nestaje i njegovo očitovanje, tako da mu ni očitovanje ne ostaje, a nastaje Istina, Koja je samoj Sebi svjedok, kao što je bilo prije nego što je nastalo stvoreno. Suština je da nestane ono čega nije bilo, a ostane Onaj Koji je uvijek postojao.

Autor djela *El-Menazil* veli: "To je iščeznuće svega osim Istine, znanjem, zatim poricanjem, a zatim istinom, i podijeljeno je na tri stepena."

„Prvi je stepen nestanak spoznaje u poznatom, to je nestanak znanjem, nestanak viđenja u promatraču, to je nestanak poricanjem, i nestanak težnje u postojanju, a to je nestanak istinom."

"Drugi stepen jeste nestanak očitovanja težnje kako bi se pobila, nestanak očitovanja spoznaje kako bi se pobila, nestanak očitovanja viđenja kako bi se pobilo."

"Treći je stepen nestanak iz očitovanja nestanka, to je istinski nestanak, razlog sjaju u oku, plovi morem spajanja i hodi putem vječnosti."

Navest ćemo šta je u ovoj priči istina, a šta laž. Zatim ćemo nastaviti s vrstama utrnuća, s razlikama između pohvalnog

[74] Oni njegove riječi uzimaju za dokaz da je on njihov, a tumačenje njegova govora njima nije prihvatljivo. Nadamo se da mu je Allah oprostio i pomogao, Allah mnogo prašta i samilostan je.

utrnuća, utrnuća kojim se odlikuju Allahovi miljenici, Njemu bliski robovi, i pokuđenog nestanka, nestanka nevjernika koji zagovaraju jedinstvo postojanja i nestanak osrednjih i nesavršenih, uz Allahovu pomoć, moć i podršku.

Riječima "...nestanak je iščeznuće svega osim Istine poricanjem" nije želio reći da On briše čitavo postojanje. Pod tim je podrazumijevao iščeznuće u znanje, tako da je spoznao da je sve osim Njega laž, da se njegovo postojanje nalazi između dva nepostojanja i da od svoje biti on nema ništa drugo do nepostojanje. On ne postoji svojom biti, a postoji zato što ga je Istina stvorila, tako da nestaje u svom znanju, kao što je nestajao u stanju svog nepostojanja. Kada nestane u svom znanju, prelazi na drugi stepen, koji je iznad ovoga, negiranje i poricanje svega osim Njega. Ovaj stepen potpuniji je od prethodnog, jer prethodni predstavlja njegov nestanak iz svega drugog, što ne znači, ako je iz njega nestao, da ga niječe i poriče, dok drugi stepen upravo predstavlja njegovo nijekanje i poricanje.

Upravo je na ova vrata ušao el-ittihadi, pa su rekli: „Ovdje se namjeravalo iskazati poricanje svega osim Njega u cjelini i da, ama baš, ništa drugo ne postoji."

Čist je šejhul-islam od nevjerništva zagovornika panteizma, iako njegove riječi dovode u sumnju, pa čak i do takvog razumijevanja teksta. Pod "nijekanjem" podrazumijevao je nijekanje očitovanja, a ne nijekanje postojanja, odnosno poriče da bude očit, njegovu egzistenciju očitosti i znanja, a ne egzistenciju vanjštine i biti. On, kao prvo, nestaje iz svog postojanja očitovanja i znanja, a zatim, kao drugo, negira njegovo postojanje u svom znanju. To je iščeznuće poricanjem. Zatim s ovog stupnja prelazi na drugi, potpuniji od prethodnog. To je stepen njegova iščeznuća u stvarnosti, da mu ne preostaje nikakvo postojanje, nego da je njegovo postojanje ovisno o postojanju Istine, te da ne postoji Istina ni on ne bi postojao. U suštini postoji samo Istina, a sve je stvoreno, ustvari, trag Njegova postojanja. To

podrazumijevaju njihove riječi: "Ona nema ni postojanja ni traga, ona je nepostojeća, prolazna i iščezla."

El-ittihadi kaže: "Putnik pobožnjak još na početku svoga puta vidi da je u stvarnosti samo Allah činitelj. To je jednoća znanja. U svom prvom krugu nije u mogućnosti spoznati više od ovoga. Zatim prelazi na drugi stepen, stepen povratka djela svojstvima, a svojstava biti, tako da se sve vraća na bit. Zatim poriče postojanje svega osim Njega u cjelini, što predstavlja to iščeznuće poricanjem. Zatim s tog stepena prelazi plovidbi morem u koje se utapaju i djela, i imena, i svojstva, i ne ostaje ništa osim apsolutne stvari koja nije vezana ni za ime, ni za djelo, ni za svojstvo. U njega iščezava svako značenje, svako vezivanje, svako svojstvo i trag, što je, prema njihovom mišljenju, cilj prvog putovanja. Tada kreće na drugo putovanje – vječnost.

Svojim riječima: "...prvi stepen je nestanak spoznaje u poznatom" želi iskazati iščeznuće svoje spoznaje i njen nestanak u onome što je spoznala, da onim što je spoznao napusti svoju spoznaju, kao što onim što je vidio napušta svoje viđenje, onim što je spomenuo spominjanje, voljenim ljubav, onim čega se plaši svoj strah. Nema sumnje da je to moguće i da se dešava, jer kada se srce ispuni nečim, ne ostaje prostora za bilo šta drugo. Vidiš čovjeka kako posmatra svoju voljenu, u koju je ludo zaljubljen, gdje mu je njena ljubav dospjela u sve dijelove srca, ili kada posmatra nešto što mu srce ispunjava strahom, zbog toga što je to voljeni ili je ono što ga plaši preuzelo vlast nad njegovim srcem, i što nije ostalo mjesta da bi vidio bilo šta drugo. Međutim, to pokazuje njegovu slabost, a ne vrlinu. Vrlina se nalazi iza toga. Niko nije volio Allaha, dž.š., više od Njegova dva prijatelja, a njihovo stanje bilo je savršenije od ovoga. Očitovanje ibadeta savršenije je i potpunije od nestanka u očitovanju Obožavanog, jer su očitovanja obožavanja i Obožavanog karakteristike iskrenih robova, dok je nestanak jednoga u drugome za one nepotpune. Kao što je skrivanje obožavanja od Obožavanog nedostatak, tako je nedostatak i skrivanje Obože-

vanog od Njegova obožavanja. Neki arifi čak i ne upražnjavaju ibadete i smatraju ih nepostojećim govoreći: "To je isto što i ibadet onoga koji spava ili maloumnog."

Allah, dž.š., želi da Njegov rob prinese svoj ibadet, a ne da od njega bježi. Onaj ko radi na "skrivanju" ibadeta radi na onome što on želi od Allaha, radi svoje sreće i uživanja nestankom u njegovom očitovanju, a ne na onome što Allah, dž.š., želi od njega. Samo oni znaju ono što je između njih.

Kako može istinski obožavati Allaha, dž.š., neko ko govori: *„Tebi se klanjamo"*, nikako ne osjećajući to svoje obožavanje? Suština riječi: *„Tebi se klanjamo"* jeste obožavanje i znanjem, i spoznajom, i namjerom, i htijenjem, i prakticiranjem. To je neostvarivo u "dolini nestanka". Onaj ko može prepoznati stvari zna i za jedno i za drugo.

"Nestanak očigleda u očevicu predstavlja nestanak poricanjem."

Prije ovoga bilo je govora o nestanku znanja u znanom i spoznaje u poznatom, a očigled je iznad znanja i spoznaje, jer je on u odnosu na znanje kao što je vidljivo u odnosu na njega: utrnuće na ovom stupnju jeste utrnuće očigleda u njegovom promatraču, brisanje njegova traga i iščeznuće njegova ostatka.

Herevi kaže: „Utrnuće težnje u realnom predstavlja istinsko utrnuće."

Time je želio reći da očevicu ne preostaje težnja, jer je on vidio postojeće i svoj cilj, a traženje postojećeg (realnog) nemoguće je jer se traži izgubljeno od očigleda, a ne ono što postoji, tako da ako ostane u svom očigledu i očitovanju, težnja uistinu nestaje.

Zatim kaže: „Drugi stepen jeste utrnuće očitovanja težnje, kako bi se pobila, utrnuće očitovanja spoznaje kako bi se pobila, utrnuće očitovanja viđenja kako bi se ono pobilo."

Želi reći da se težnja pobije, tako da rob biva svjedok svoga nepostojanja. Na ovo se nadovezuju tri stvari: utrnućr težnje i njen pad, zatim očitovanje njenog pada, a zatim pad njenog očitovanja.

To je utrnuće očitovanja težnje kako bi se ona pobila.

Što se tiče utrnuća očitovanja spoznaje da bi se pobila, time je želio reći da ga spoznaja pobija u očitovanju očigleda, jer je on iznad nje, i ona u njemu nestaje, tako da vidi njen pad u očigledu, a nakon toga pada očitovanje njenog obaranja.

Autor *El-Menazila* uviđa da spoznaju prati jedna vrsta koprene znanja, a ta se koprena podiže isključivo očigledom. Tada u njegovoj istini nestaju spoznaje, tako da jasno vidi njen nestanak i pad. Ali, njemu je nešto ostalo, i neće nestati sve dok ne prestane očitovanje njenog nestanka i njen pad. U arifu se miješa ostatak znanja koji može nestati samo s promatračem, a u promatraču se miješa ostatak spoznaje koji može nestati samo očitovanjem njenog pada, a zatim padom očitovanja toga pada.

„Utrnuće očitovanja očigleda kako bi se pobio" znači da se i očigled također obara, tako da ga i rob vidi kako pada. Ostaje samo očevidac, jedini.

El-ittihadi kaže: „Ovo je dokaz da šejh podržava pravac panteista, jer se očigled obara samo u početku spajanja, jer sadrži tri stvari: očevica, očevidno i očigled. Prisustvo spajanja negira brojnost."

To je potvora bačena na šejhul-islama. Ono što je on želio reći jeste: "Nestanak očitovanja očigleda, tako da nestaje iz promatranja očigleda i sklanja se sa svojim očevicem iz svog očigleda." Nije namjeravao ukazati na nestanak brojnosti i promjenjivosti između očevica i očevidnog, nego je samo želio ukazati na uklanjanje perde sa stepena očitovanja, a ne sa stvarnosti postojanja. Međutim, to su vrata nevjerovanja na koja nevjernici ulaze.

Razliku između obaranja stvari sa stepena spoznajnog i očitovanog postojanja i njegova obaranja sa stepena vanjskog i vidljivog postojanja zagovaraju šejhul-islam i drugi islamski učenjaci koji zastupaju teoriju nestanka.

Međutim, panteisti žele reći da prisustvo spajanja i jedinstvo negiraju brojnost i vezanost i u očitovanju i u postojanju, zbog toga što ne ostaje poznato, spoznaja i onaj ko poznaje zasebno, nego je sve to jedno. Znanje, razum i spoznaja jesu koprene, sve veća od veće. Putnik pobožnjak, prema njihovom mišljenju, ne može ostvariti svoj cilj dok ne probije koprenu znanja, spoznaje i razuma. Tada dopire do onoga što je iza koprene, očitovanja apsolutnog jedinstva, koje se ničim ne vezuje i koje se nikakvim svojstvom ne odlikuje.

"Nestanak iz očitovanja nestanka."

Tu je da svjedoči nestanku u postojanje Istine svega osim Uzvišene Istine. Zatim da vidi da i nestanak, također, nestaje, a zatim da nestaje i iz očitovanja nestanka. To predstavlja istinski nestanak.

Pod spajanjem podrazumijeva univerzalnu praiskonsku bit u kojoj se spaja sve razjedinjeno. Kretanje ljudi ka njenom očitovanju i tonjenje i nestanak u njoj jeste cilj puta i spoznaje, prema njihovom mišljenju.

Navest ćemo, ako Bog da, da rob ovim nestankom i ovim očitovanjem ne ulazi u islam, niti njime ulazi među vjernike, niti njime postaje jednim od odlikovanih Allahovih, dž.š., dobrih robova. Ovakvo viđenje zajedničko je nečemu što ispovijedaju idolopoklonici i ostali neznabošci, jer i oni sami vjeruju: da je Bog jedini stvoritelj. Allah, dž.š., kaže: *„Ako ih upitaš ko je stvorio nebesa i Zemlju, sigurno će reći: 'Allah!'"* (Ez-Zumer, 38) i: *"Ako ih zapitaš ko ih je stvorio, sigurno će reći: 'Allah!'"* (Ez-Zuhruf, 87). Ulazak i nestanak u očitovanje ovog određenja jeste cilj ostvarenja jedinstva Božije moći (tevhid rububijje) koje ispovijedaju mnogobošci, ali time ne ulaze

u islam. Istina o jednoći božanstvenosti (tevhid ilahijje) kojoj su pozivali poslanici, s kojom su spuštane objave i pravljena razlika između Allahovih dobrih robova i Njegovih neprijatelja jeste da se samo Allah obožava, da se samo On voli i da se samo na Njega oslanja.

Utrnuće u ovoj jednoći jeste utrnuće koje je odlika Allahu bliskih robova. O tome će biti još govora, inšallah.

Vrste iščeznuća

Pošto smo objasnili šta je iščeznuće, pozabavit ćemo se njegovim vrstama: onim što je u njemu pohvalno, onim što ne valja i srednjem, između tog dvoga. Jezički, ova riječ odnosi se na ono čija je osobnost ostala, a nestale su mu neke osobenosti. Tako islamski pravnici vele: „U borbi se ne ubija starac koji je propao." Uzvišeni je rekao: "Sve što je na njoj prolazno je" (Er-Rahman, 26), tj. ništavno i kratkotrajno. Međutim, u narodu se pod ovim podrazumijeva postojanje osobenosti, a iščeznuće osobnosti.

Ova imenica upotrebljava se u tri značenja: nestanak (iščeznuće) postojanja, nestanak svjedočenja i nestanak bilo kakve ovosvjetske želje.

Što se tiče prvog značenja, ono je upravo ono koje zastupaju nevjernici, pristalice teorije vahdetul-vudžud (jedinstvo bitka). Za njih ne postoji ništa osim Boga. Cilj arifa i salika jeste iščeznuće u potpunom jedinstvu i nijekanje bilo kakvog mnoštva ili broja u bilo kojem smislu. Za njih ne postoji ništa drugo; čovjek postoji u postojanju Gospodara. Po njima, nema stvarnog postojanja Gospodara i roba.

Ova grupa smatra da je postojanje samo jedno. Ono je obaveza samo po sebi. Za njih ne postoji dvoje: moguće i obavezno. Oni ne prave razliku između Božijeg i postojanja Njegovih stvorenja. Bit postojanja jeste u njihovom zajedničkom postojanju. Nema kod njih razlike između svjetova i Gospodara

svjetova, a naredbe i zabrane iščezavaju zajedno s njima. Naredbe i zabrane samo su vanjština, a bit čovjekovih djela jeste pokornost i nepokornost (grešnost), dok ta razlika postoji. Kad čovjek postigne viši stepen, sva njegova djela postaju pokornost i u njima nema više grešnosti (nepokornosti). Na taj se način svjedoči Istina Koja obuhvata sve što postoji. Kad se čovjekove deredže još povećaju, nema više ni pokornosti ni nepokornosti, jer one su svjedočanstvo dvojnosti i mnogostrukosti, one podrazumijevaju onog ko je pokoran i Onog Kome se pokorni pokorava, grešnika i Onoga o Koga se ogriješio. To navodi na širk i udaljava od tevhida (jednoće).

Iščeznuće svjedočenja nečeg drugog jeste iščeznuće koje svojim ciljem smatra većina sufija iz posljednjeg vremena. Na osnovu njega Ebu Ismail el-Ensari napisao je svoju knjigu u čijem je svakom poglavlju ovo naveo kao treći stepen. Oni pod iščeznućem (fena) ne misle na to da će iščeznuti sve osim Allaha, već iščeznuće razumijevaju kao iščeznuće svega osim Njega iz njihove percepcije i osjetila.

Ovakvo stanje naziva se opijenost (sukr), a ponekad i brisanje (mahv) ili sjedinjenje (džem'). O ovom pitanju ima dosta razilaženja. Srce je toliko obuzeto svojim Voljenim i Onim Koga spominje da zajedno s Njim iščezava. Oni smatraju da su se s Njim sjedinili i prosvijetlili, smatraju da su oni On.

Priča se da je neki čovjek imao voljenu koja se bacila u vodu. I on se za njom bacio u vodu. Ona ga je upitala: "Zbog čega si se bacio u vodu." Odgovorio je: "Nestao sam u tebi, pa sam pomislio da si ti ja."

Kad se ovi ljudi naviknu na to, uvide da su griješili. Istine valja razgraničiti. Gospodar je gospodar, a čovjek je čovjek. Stvoritelj nije isto što i ono što je stvorio. Međutim, u stanju opijenosti i iščeznuća ova se razgraničenost ukida. U takvom stanju čovjek izgovara ono što je rekao Bajazid: "Hvaljen neka sam!" ili: "Pod mojim ogrtačem nema ništa osim Allaha!" i slične iskaze, zbog kojih bi čovjek, kad bi ih izgovorio

u svjesnom stanju, odmah postao kafir. Ali, kad se izgubi moć rasuđivanja i osjećanja, od takvih ljudi dižu se pera i ne može im se zamjeriti.

Kod ove vrste iščeznuća ima jedan dio koji je za pohvalu, jedan treba osuditi, a treći oprostiti.

Za pohvalu je to što nestaje ljubav prema drugima (osim prema Allahu), što nestaje strah od njih, što se njima ne obraća i ne oslanja se na njihovu pomoć, tako da je sva čovjekova vjera usmjerena ka Allahu.

S druge strane, nesvjesnost i odsustvo valjana rasuđivanja, tako da čovjek ne pravi razliku između sebe i drugih, između Rabba i roba, s tim da vjeruje da postoji razlika (ako je to uopće moguće), da ne pravi razliku između osjećaja i onog na koga se osjećaj odnosi, da ne vidi ništa drugo, to sigurno nije za pohvaliti; to nije savršenstvo. To se od čovjeka ne traži niti mu je to naređeno. Cilj tih ljudi jeste da im bude oprošteno zbog njihove nemoći i nemogućnosti njihovog razuma i njihovih srca da podnesu rastavljenost i odvojenost. Oni ne mogu podnijeti da je sve na svom mjestu, što je u skladu sa znanjem, što podrazumijeva mudrost i svjedočenje Istine, što jasno razgraničava zastarjelo i moderno i ibadet od Onoga Kome se on čini, i to u svjesnom stanju. Jer kad je rob svjestan svog ibadeta, bolje je nego kad nije svjestan toga. Kad rob nije svjestan svog ibadeta, onda je on u stanju sna i opijenosti. A njegovo izvršavanje ibadeta u budnom stanju čini najboljeg i najsavršenijeg roba.

Oba su stanja služenja Gospodaru razmotrena. Jedno je služenje u stanju odsutnosti, u kojem se sluga stapa s Gospodarem, i nije svjestan da Mu služi. Drugo se obavlja u stanju potpune svjesnosti i budnosti, kad sluga osjeća da služi Gospodaru, zbog čega je radostan i traži da još služi. On time ispunjava ono što njegov Gospodar traži od njega, a ne ono što on želi od svog Gospodara. Koji je onda sluga bolji?

Istinsko iščeznuće podrazumijeva zadovoljstvo onog ko iščezava, ali i Onog zbog Koga se to čini. Ono podrazumijeva svjesnost, prisutnost osjećaja, sposobnost razgraničavanja, postavljanje stvari na pravo mjesto, a to je pravo Gospodara. Onaj ko ovako ibadet čini nije isti kao onaj prvi.

Da, ovaj je bolji od onoga koji nije prisutan kad čini ibadet, pa ne vidi ni sebe ni svoj ibadet ni Onog Kome ga čini. A onaj ko posjeduje moć razlučivanja i rasuđivanja, a on posjeduje treće iščeznuće, bolji je od njih dvojice. Nesvjesnost i neposjedovanje osjećaja za svoja djela nije pohvalna, a kamoli da je to jedan od najviših stupnjeva savršenstva. To je loše ako samo sebi postane razlog, a nestanu razlozi rasuđivanja i razlučivanja. Bit će oprošteno ako to ne bude po svojoj volji i ako čovjeka ne obuzme potpuno, isto kao što će biti oprošteno spavaču, onom ko nije pri čistoj svijesti, ludaku i pijanom koji neće biti ukoren za svoju opijenost, kao što su onaj manjkave pameti i neznalica, koji piju da bi se napili i sl.

Ovo stanje ne obavezuje sve salike, ono se odnosi samo na neke od njih, one koji su njime dovedeni u iskušenje, kao što su Ebu Jezid el-Bistani i slični njemu, a ima ih i koji nisu pomoću njega dovedeni u iskušenje, a oni su najsavršeniji i najjači. To su ashabi, neka je Allah zadovoljan njima, oni su najveći arifi, oni su predvodnici putnika ka Bogu i primjer salicima. Nijedan od njih nije bio na taj način doveden u iskušenje zbog svoje želje, velikog broja stanja, zato što oni nisu bili izloženi onom čemu su izlagani drugi, njihova srca nisu dovođena u opasnost.[75] Da je ovo iščeznuće kojim slučajem savršenstvo, oni bi ga najprije imali. A oni su imali ono što drugi nisu.

[75] To je zato što su njihova srca bila zdrava i nisu bila izložena bolestima neznanja, strasti, sumnji i sumnjivih stvari. Stalno su se hranila uputom milošću i lijekom za srca, koje je spuštao Allah. To su bila srca koja je obasjala svjetlost upute, jaka u svjedočenju svjesnosti postojanja Allaha. Ona su se sklanjala pod Njegovim okriljem i na Njega su se oslanjala. Daleko su oni od sufija, čija su srca bolesna od strasti i sumnje neznanja. Ona se hrane indijskom i grčkom filozofijom i riječima: "Pričalo mi je moje srce" i: "Kazao mi je moj šejh."

Ovo nije imao ni naš Vjerovjesnik, s.a.v.s. Zato on nije posjedovao ovo stanje u noći Miradža, a samo je on vidio velike Allahove dokaze koje mu je pokazao. To je bilo onako kako to Uzvišeni Allah opisuje: ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى ۞ لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى﴾ "*On pogled ne skrenu, niti granicu prekorači, a zaista vidje neke Znamene Gospodara svoga, koji su najznamenitiji*" (En-Nedžm, 17-8); "*Vizija koju smo ti dali samo je iskušenje za ljude*" (El-Isra, 60). Ibn Abbas kaže da je to viđenje okom koje je pokazano Poslaniku u noći Israa. Uprkos tome, on je ostao priseban pa je mogao ljudima ispričati šta je vidio, a da nije izgubio svijest o sebi ili onome što je vidio. Zbog toga je njegovo stanje bilo bolje nego stanje Musaa, kad je pao u nesvijest nakon što je vidio svog Gospodara na brdu koje je On srušio.

Uzroci ovog iščeznuća

Ovo iščeznuće ima dva uzroka.

Prvi je snaga dolazećeg a slabost primatelja. Zbog ovoga se ne kritizira osoba kojoj se to događa.

Drugi je nedostatak znanja i sposobnosti rasuđivanja. Zbog ovoga zaslužuje kritiku onaj kome se to dešava, pogotovo ako se okreće od znanja koje se javlja kao prepreka između njega i iščeznuća. To čovjek smatra smetnjom na svom putu. Ovo je štetnost koje se treba plašiti.

Zbog toga se znanje često preporučuje, upozorava se na putovanje ka Bogu bez znanja, insistira se na napuštanju onoga ko napušta znanje i na neprihvatanju od njega, jer se zna da takvog čeka nesretan kraj.[76] Većina se otpadnika našla na tom putu, jer su napustili nauku i krenuli kuda ih nosi osjećaj i zanos. A s Allahom dolazi uspjeh.

[76] Ako oni bježe od znanja, zašto onda pozivaju na jedinstvo bitka (vahdetul-vudžud)? Bože moj, oni rade ono za što Allah i Njegov Poslanik nisu rekli da se radi.

Bit iščeznuća

Bit ovog iščeznuća jeste utonuti u tevhid rububijje, a to je jedino Allaha smatrati stvoriteljem, posjednikom i izumiteljem svega. Postoji samo ono što je po Allahovoj volji i ono čemu je On dao postojanje. Ono je svjedočanstvo ujedinjenja ljudi po Božijem stvaranju, Njegovoj volji, moći i robovanju Njemu. Nije pokazatelj onog oko čega su se ljudi razišli u onom šta Allah voli, a šta mrzi; šta je naredio, a šta zabranio; kome je On prijatelj, a kome neprijatelj.

Time se ne svjedoči mnogostrukost u sjedinjenju, tj. mnogostrukost stvaranja i naredbi sjedinjena u robovanju, mnogostrukost ilahijjeta sjedinjena u robovanju, mnogostrukost vjerske istine u univerzalnoj istini, mnogostrukost onog što On voli u jedinosti Njegovog određenja i volje. Nije ni pokazatelj mnoštva u postojanju, to je mnoštvo značenja lijepih imena i uzvišenih svojstava koji se odnose na jedinstvo Bitka, koje opisuju.

To ne pokazuje ni više nečega što podrazumijevaju Allahova imena i osobine opisujući jednoću Njegove biti.

To je sam Allah, pored Koga drugog boga nema, Milostivi i Samilosni, Vladar i Sveti, Koji mir daje i Pouzdani, Skrbni i Moćni, Silni i Gordi. Svako ime Njegov je atribut, a atributi imaju mudrost. On ima jedno biće, a više imena i atributa. To je to mnoštvo u jedinosti.

Razlikovanje Njegovih naredbi i zabrana, dragog i mrskog, prijatelja i neprijatelja jeste razlika u mnoštvu. Ko ne svjedoči ove četiri stvari nije jedan od Allahovih dobrih robova, arifa. Ako neko ne svjedoči, priznajući njihovo postojanje, on je nepotpun vjernik. A ako to negira, ili nešto od toga, to je eksplicitni ili implicitni kufr. To je kao da ne priznaje razliku između naredbe i zabrane, jedinstvo kada i kadera ili mnoštvo zančenja Allahovih imena i atributa kao i jednoću bitka.

Zato neka pametan salik ozbiljno razmisli o ovome jer su u tome skupljeni svi putevi svijeta i bit njihovog razlikovanja. Ja ti pojednostavih složeno i objasnih ti pravila, a kod Allaha je uspjeh.

Ove vrijednosti poznaje onaj ko je proputovao pustinjama i proplovio morima. Njemu je pokazano ono što i putniku u pustinji i moru. A onaj ko ne putuje i ne napušta svoj topli dom i ko se nije navikao na svoje društvo, i ono što mu vrijeme donosi, taj neće uspjeti u tome. Ako zna svoje mogućnosti, i ako su ljudi sigurni od njegovog zla, to će mu donijeti selamet. A ako negira ono što je naučio i skriva znanje koje mu je dato, a druge, koji se s njim ne slažu, optužuje da ne vjeruju, ne slijedi svoje šejhove i zadovoljan je samo onim čime je jedino on zadovoljan, on je nepravedni neznalica koji će samo sebi zlo donijeti i samo svoju sreću umanjiti.

Šta će salika (duhovnog putnika) zadesiti na putu iščeznuća

Salik će na putu iščeznuća biti izložen mnogim nedaćama od kojih će se spasiti samo pomoću pronicljivosti, ako ga ona bude pratila. U suprotnom, propast će.

U ta iskušenja spada to da kad neko dođe do stepena iščeznuća može pomisliti da za njega nema ni naredbi ni zabrana, zato što mu se miješa iščeznuće i ono što će ga upropastiti. Iščeznuće je cilj arifa i vrhunac tevhida. Zato oni napuštaju sve što stoji na putu iščeznuća, kao što su naredbe, zabrane i sl. Neki od njih dozvoljavaju da se onaj ko se osvjedoči u stepen irade (volje) ne mora držati naredbi i zabrana, a onaj ko se ne osvjedoči – naredbe i zabrane su mu obavezujuće. Ovi umišljenici nisu svjesni da su upali u zamku iščeznuća mnogobožaca. Na taj način sigurno nisu postali muslimani. Uzvišeni je rekao: "*Da ih upitaš: 'Nebesa i Zemlju ko stvori?', 'Allah', sigurno bi kazali*" (Ez-Zumer, 38); ﴿قُل لِّمَنِ الأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ * سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلاَ تَذَكَّرُونَ * قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ * سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلاَ تَتَّقُونَ * قُلْ مَن بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلاَ يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ * سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ﴾ "*Reci: 'Kome*

pripada Zemlja i sve što se na njoj nalazi, znate li?' 'Allahu pripada', oni će reći, a ti uzvrati: 'Zar se onda nećete opametiti?!' Zatim upitaj: 'Ko je Gospodar sedam nebesa i ko je Gospodar Arša, koji je veličanstven?' 'Allahovo to je', oni će odgovoriti, a ti uzvrati: 'Pa zar se nećete pobojati?!' Onda ih zapitaj: 'Vlast nad svime u čijoj je ruci, s tim da On štiti, a od Njega se u zaštitu ne može uzeti, znate li vi?' 'Allahovo to je', oni će odgovoriti, a ti uzvrati: 'Pa zašto ste onda opčinjeni?!'" (El-Mu'minun, 84-9). "*Većina njih valjano u Allaha ne vjeruje, već Mu pridružuju ravne*" (Jusuf, 106). Ibn Abbas objašnjava: "Ti ih pitaš ko je stvorio nebesa i Zemlju. Oni će reći: 'Allah', a drugom ibadet čine."

Kome ovakav tevhid i iščeznuće bude cilj taj se udaljio od Allahove vjere i svih poslanika i objava, jer nije jasno razgraničio Allahove naredbe i zabrane, jer nije razlikovao Allahove prijatelje i neprijatelje, ono što On voli i što ne voli, dobro i zlo; jer je u isti koš stavio bogobojazne i razvratnike i pokornost i grešnost. Za njih je sve pokornost zato što su sve izravnali s istinom, a ona je opća volja koja obuhvaća sve.

Sljedeće iskušenje jeste to da oni koji su postigli ovaj stupanj smatraju da su postigli sposobnost da svjedoče Istinu bez posredovanja stvorenog (džem') i tevhid te da su stigli do prave istine. Međutim, jadnici su stigli do istine koja pripada Iblisu i njegovim vojskama, svakom nevjerniku, idolopokloniku i razvratniku. Svi oni slijede istinu u smislu da je sve predodređeno, a tumače da su isti ovi kao i čisti vjernici, Božiji dobri robovi i Njegovi odabrani robovi. Na taj način nužno je da postoji razlika, da postoji prijateljstvo i neprijateljstvo. Međutim, oni ne priznaju šerijatske razlike, nego one svoje duše koje se prave uz pomoć strasti. Mora se napraviti razlika između korisnog i štetnog da bi se korisnom pribjeglo, a od štetnog pobjeglo. Zato oni otvoreno niječu razlike koje prave oni koji se drže Šerijata, jer im one smetaju ne putu do istinskog sjedinjenja vraćajući ih na početak. Vraćaju se razlikovanju svoje duše, pa su i prijatelji i neprijatelji, vole i mrze shodno svojim strastima i željama.

Razlikovanje je nužna stvar. Ko ne pravi razliku po Kur'anu i sunnetu, mora je praviti po nekom drugom zakonu, bilo to politički, na osnovu ukusa, na osnovu mišljenja, ili kao životinja, na što ga navode njegove strasti i pobude. Mora se praviti razlika na jedan od ovih načina.

Neka čovjek pazi ko vlada njim kad pravi razlike. Neka stavi na vagu svoje vjerovanje prije nego što on bude stavljen na vagu, neka podmiri račune prije svođenja računa, neka zamijeni zlato za grnčariju, biser za izmet, bistru vodu fatamorganom "*koja se ožednjelome kao da je voda čini, a kada joj priđe, ništa ne zatekne, ali će tamo Allaha zateći, pa će mu On račun ispostaviti, jer Allah veoma brzo račun ispostavi*" (En-Nur, 39) prije nego što se vrati u vječno prebivalište i bude mu rečeno: "Daleko li je! Danas je dan podmirenja, što je bilo, bilo je. Prebrojano je sve što je potrošeno i sad ćeš saznati šta je istina a šta laž."

Oni za koje je to istina slijede pretpostavke, oni naginju ispraznom, nisu obasjani svjetlom znanja i nisu se sklonili u pouzdano sklonište. Kad stignu do krajnje tačke svoje istine Allahu s ljubavlju i zadovoljstvom, pridodaju sve, te to učine istinskom voljom i stvaranjem. Oni su slični onima za koje je Allah rekao: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ﴾ "*Oni koji Mu ravne pripisuju govore: 'Da je Allah htio, ne bismo mi ni naši preci mimo Njega nikoga obožavali, niti bismo, mimo Njega, tvrdili da je nešto zabranjeno!'*" (En-Nahl, 35), onima koji za svoje bogove vele: ﴿لَوْ شَاءَ الرَّحْمَٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ﴾ "*Mi ih ne bismo obožavali kada bi to bila volja Svemilosnoga*" (Ez-Zuhruf, 20), te onima koji: "*...kada kakvu bestidnost učine, vele: 'Zatekli smo svoje očeve kako to čine, a i Allah nam to naređuje'*" (El-E'raf, 28) i brane se time da je Allah učinio da budu takvi Svojim zadovoljstvom, ljubavlju i emrom. Da Mu je to bilo mrsko, te bi osobine od njih udaljio i ne bi ih učinio takvima. Tako su kada i kader poistovijetili s Njegovom ljubavlju i zadovoljstvom. Njihovi su nasljednici oni što se hvataju za predodređenje i sudbinu niječući naređeno i zabranjeno.

Pripadnici obje skupine izgubili su naređeno i zabranjeno tako što je On to odredio.

Treća skupina smatra da potvrđivanje kada i kadera van snage stavlja vjerozakon i poslanstvo. Mnogobošci to onda navode kao svoj argument. Tako utjerivanje u laž postade jedan od stupova vjerovanja, među najvećim od njih, i predodređenje ponovo obuhvati Njegove naredbe i zabrane.

Pogledaj samo kako su se razišle ove skupine o pitanju puta i istine. Razmotri kakvi su ljudi na ovom stupnju pa će ti biti otkrivene tajne svih svjetova. Znat ćeš gdje se nalaziš, znat ćeš šta se dobija ovim sjedinjenjem i iščeznućem na račun vjerovanja i kakva su pravila i neodvojivi dijelovi upropašteni. Tad ćeš uvidjeti da je sva vjera razdioba po Kur'anu, razlikovanje u sjedinjenju i mnoštvo u jednoći kao što je prije objašnjeno.

Najbliži Allahu, Njegovim objavama i poslanicima jesu oni što prave razliku u sjedinjenju. Oni razlikuju ono što Allah voli od onog što mrzi, ono što je naredio od onog što je zabranio, ono prema čemu se prijateljski odnosi od onog čemu je neprijatelj, i to znanjem i svjedočenjem, voljom i radom, svjedočeći sjedinjenje jer je ono Njegovo određenje i apsolutna volja koja obuhvata sve. Takvi vjeruju u univerzalnu i vjersku istinu i istini daju njen udio ibadeta.

Dio koji se odnosi na vjersku istinu jeste živjeti u skladu s naredbama i zabranama, voljeti ono što On voli, mrziti ono što On mrzi, biti prijatelj onome kome je i On prijatelj, a neprijatelj Njegovim neprijateljima. Bit svega toga jeste voljeti u ime Njega i mrziti u ime Njega.

Dio koji se odnosi na univerzalnu istinu jeste imati potrebu samo za Njim, tražiti pomoć samo od Njega, oslanjati se samo na Njega, samo kod Njega tražiti pribježište i samo se Njemu obraćati. To znači biti ponizan i shvatiti da biva samo ono što On želi. Niko ne vlada osim Njega ni štetom ni korišću, ni smrću ni životom ni proživljenjem; On preokreće srca. On je

vlasnik njihovih srca i glava i u svakom se srcu nalazi između dva njegova otkucaja. Ako ga hoće uputiti, uputit će ga, a ako ga hoće na krivi put poslati, učinit će to.

Zbog toga je istina robovanje. Jedno drugo ne stavlja van zakona, oni se samo nadopunjuju. Robovanje je kompletno samo ako su oni objedinjeni. To je istina Njegovih riječi: "*Samo Tebi robujemo i samo od Tebe pomoć tražimo*", a ne da istina: „*Samo Tebi robujemo*" stavi van zakona onu: "*...samo od Tebe pomoć tražimo.*" To je sjedinjenje, a "Tebi" i "robujemo" razlikovanje. Takvi dolaze na ovaj stepen i zlo ne smatraju zlim, a dobro dobrim. Oni to otvoreno priznaju i kažu da arif dobro ne smatra dobrim niti zlo smatra zlim jer jasno vidi sudbinu.

Neki od njih govore da je istina to da je sva egzistencija dobro i da u njoj nema lošeg. Sva su njihova djela tako pokornost i u njima nema griješenja zato što se oni, ako i učine nešto što ne treba, pokoravaju Apsolutnoj Volji. Kažu:

„*Postadoh pasivan jer tako si odabrao Ti,*
i sva su moja djela pokoravanje."

Jedan od njih veli: "Ko posvjedoči istinu nema više dužnosti." Argument tih ljudi jesu Božije riječi: "Robuj svom Gospodaru dok ti jekin ne dođe!", a jekin tumače kao svjedočenje univerzalnog suda, a on je za njih istina.[77]

Nema sumnje da je obični narod bolji od ovih i da je njegovo vjerovanje ispravnje od vjerovanja ovih. Ovo je odmetništvo, licemjerje, laganje na sebe, Poslanika i Boga.

Kako lažu na sebe? Oni moraju napraviti razliku, a bježe od razlikovanja po Kur'anu i sunnetu, te padaju u zamku razlikovanja svoje duše. Slično je s Iblisom, on nije želio

[77] Njihova je "istina" da je Gospodar jezgro iz kojeg je izašlo svekoliko postojanje, a Njegova su imena i atributi dio tog postojanja i njegova vanjska manifestacija svega što govori i šuti, kreće se ili stoji. Zato tvrde da čovjek robujući čovjeku, životinji, kamenu, drvetu ili zvijezdi, robuje samo svom Gospodaru. Ovo je kufr po definiciji. Hvaljen neka je naš Uzvišeni Gospodar i neka je daleko od toga.

učiniti sedždu Ademu, a zadovoljio se time da bude vođa grešnika.[78] Takvi su i mnogobošci. Ne žele robovati Živućem i Samopostojnom Allahu, a zadovoljili su se robovanjem kamenju, drveću, mrtvima i kipovima. I oni koji se bave novotarijama također su takvi, oni nisu zadovoljni time da slijede ispravne tekstove i Uputu, a zadovoljni su slijedeći govore suprotne prirodi, razumu i Šerijatu. Oni te govore drže za racionalne dokaze i stavljaju ih ispred tekstova s kojima su došli poslanici. To su, ustvari, sumnje, suprotne razumnom poimanju stvari.

Slično je sa džehmijama; oni su Gospodara skinuli s Arša, a smjestili ga u kuće, dućane i hamame te rekli: "On je zajedno fizički prisutan na svakom mjestu. Oslobodili su Ga atributa Njegovog savršenstva i veličine. Čuvaj se poređenja kako to oni čine. Oni Ga porede s bezvrijednim anorganskim stvarima, koje ne govore, a nemaju ni sposobnost sluha, vida, znanja, života. Dakle, oni Ga porede s ništavnostima koje nemaju egzistenciju.

Opovrgavanje zabluda onih koji negiraju Allahova svojstva (el-muattile)

Oni koji negiraju Allahova svojstva vele da iznad Arša nema ništa. Na njemu nema Boga, Kome bi se robovalo, Kome bi se klanjalo i sedžda činila, Kome bi se podizale ruke. Ni Mesih nije Njemu uzdignut, a ni meleki ni Džibril ne penju se k Njemu: Ni Poslanik, s.a.v.s., nije putovao u Njegovom pravcu, i približio Mu se, bivši Mu blizu koliko dva luka, ili bliže. Od Njega ništa nije spušteno niti će Mu se popeti, a ni stanovnici Džennеta pred sobom Ga neće vidjeti na Danu sudnjem. Oni su Ga izravnali s Aršom, tako da nema prave egzistencije, nego na preneseni način, tako da ispada ispravno negirati Ga. Oni su Ga nad stvorenjima izdigli na osnovu položaja i časti, ne na

[78] Kako ga je samo lijepo opisao Ebu Nuvas: "Začudio me Iblis svojim kiburom / Time što je pokazao svoje viteštvo / Pravio se važan kad je trebao učiniti sedždu Ademu / A postao je vođa svom zurrijjetu."

osnovu Njegove biti (zat). On je visok sa stanovišta sile, a ne Biti. Tako su Ga lišili savršenstva Njegove sile, opisavši Ga tako što su na isti nivo s Njim postavili ništa. Govore da On nije u domenu znanja, nije ni povezan s njim, a ni razdvojen, nije ni jasan ni nejasan, niti je u nama, niti izvan nas.

Jasno je da kad bi neko rekao njima da opišu to ništa, sigurno bi to uradili na ovaj način.

Povezivanje ove negacije s ništa bliže je razumu i prirodi od njegovog povezivanja s Gospodarem svjetova, Čijeg bića ni djelić ne posjeduju oni koje je stvorio, niti u Njegovom biću ima ičega od Njegovih stvorenja. On je vidljiv na osnovu Svog stvaranja, smješten na Aršu, viši od svega ostalog i iznad svega ostalog.

Stvar je u tome da ko god niječe istinu i skriva je pada u laž jer je nijekao i skrivao istinu. To je nužna stvar, čak i kad su u pitanju djela. Ko mrzi rad zbog Allaha, Allah će ga iskušati radom zbog ljudi. Rad mrzi zbog Onog Ko posjeduje njegovu štetu, korist, smrt, život i sreću. A bit će iskušan radom za onog ko ničeg njegovog nije vlasnik.

Tako, ko ne voli trošiti imetak u pokornosti Allahu bit će nužno iskušan njegovim trošenjem za nekog drugog.

Ko bježi od ulaganja truda za Allaha bit će sigurno doveden u iskušenje služenja ljudima.

Ko bježi od upute pomoću Objave bit će izložen pokvarenim stavovima, podloj pameti i prljavim mislima.

Neka ove stvari kod sebe i kod drugih razmotre oni koji žele sebi savjet dati, koji žele svoju sreću i spas.

Nema nikakve sumnje da puk, pored sve zablude i strasti, ima ispravniji iman od ovih, jer nije iskvario naredbe i zabrane. Vjerovanje je, s pravljenjem razlika i zabludom, bolje od svjedočenja jedinstva koje prati pokvaren iman i njegovo ogolijevanje.

Pozabavimo se njihovim iznošenjem laži na Poslanika, s.a.v.s. Oni smatraju da je on činio ibadet zbog propisivanja i objašnjavanja Šerijata, a ne zato što mu je to bila obaveza. Ta je obaveza s njega spala kad je posvjedočio istinu (došao na stepen hakikata) i kad je postigao savršenstvo jekina (uvjerenja). A Allah Uzvišeni naredio mu je da čini ibadet dok mu ne dođe suđeni čas rekavši: ﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ "*I obožavaj Gospodara sve do svoga časa izvjesnoga*" (El-Hidžr, 99). Ulema se složila da je taj čas smrt. U drugom ajetu o nevjernicima kaže: ﴿وَكُنَّا نُكَذِّبُ * بِيَوْمِ الدِّينِ * حَتَّى أَتَانَا الْيَقِينُ﴾ "*I dan vjere – lažnim smatrali smo ga, sve dok nas ne zadesi smrt izvjesna*" (El-Muddessir, 46-7). Poslanik je za Osmana ibn Mazuna rekao da mu je došao jekin (U ranije spomenutim ajetima spominje se jekin – smrt izvjesna) kad je ovaj umro. Mesih je rekao: ﴿إِنِّي عَبْدُ اللهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا * وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾ "*Ja sam rob Allaha, Koji mi je Knjigu dao, odredivši me za vjerovjesnika, i učinit će me blagoslovljenim ma gdje bio ja, oporučuje mi namaz za cijeloga mog života*" (Merjem, 30-1). To je Allah oporučio Mesihu, kao i svim vjerovjesnicima i poslanicima te njihovim sljedbenicima. Hasan je kazao: "Allah nije dao suđeni čas čovjeku bez smrti."

Oni osporavaju svojstva i atribute zbog dostizanja stepena hakikata. Neka te Allah sačuva nepriznavanja Boga i Njegovog zakona u potpunosti. Onda neće biti Boga, Koji se obožava i Zakona, koji se potpuno slijedi.

Ko hoće da stigne do neke istine, spomenuli smo šta treba raditi. Neka se drži toga. Neka traži način i dokaze. Ako ne dobije odgovor direktno (riječima), dobit će ga indirektno (svojim stanjem – halom). Ovo vjeruje onaj ko se druži s duhovnim putnicima, a izbjegava one koji sjede i prizivaju iman u sebi. Takav ne pristaje na sljedeće:

"*Pusti velike stvari, ne uzrujavaj se zbog njih.*
Sjedi! Sit si i odjeven."

Treći stepen iščeznuća

To je iščeznuće kakvo su postigli odabrani i najveći među onima koji žele postići blizinu, to je nestanak želje za bilo kim drugim kretanjem putem sjedinjenja prema onome što On voli i čime je zadovoljan. Oni za račun želje Voljenog ubijaju sve svoje želje, a da ne govorimo o željama drugih. Oni su svoje želje ujedinili s voljom Voljenog – misli se na vjersku volju, tj. naredbe, a ne na univerzalnu predestiniranu volju – tako da su dvije volje postale jedna.

Za razum jedino je ovo ujedinjenje ispravno, pored ujedinjenja radi znanja i obaviještenosti. Dvije želje na taj način postaju jedna, bez obzira na proturječje dviju želja za znanjem i obaviješćenošću. Cilj je ljubavi ujediniti želje onoga koji voli s voljenim i nestanak volje onoga koji voli u volji voljenog.

Ovo je sjedinjenje i iščeznuće odabranih. Oni se klone robovanja bilo kome za račun robovanja Voljenom. Oni zbog Njega niti se koga drugog boje, niti vole, niti se na koga oslanjaju, niti traže pomoć ili bilo šta drugo.

Ko postigne ovo voli samo u ime Allaha i mrzi samo u ime Allaha, u Njegovo ime biva prijatelj i neprijatelj, daje i uskraćuje, moli samo Njega i traži samo od Njega, za pomoć se obraća samo Njemu. Njegova je vjera, gledajući izvana i iznutra, sve radi Allaha. Allah i Njegov Poslanik draži su mu od svega ostalog. On ne voli one koji se suprotstavljaju Allahu i Njegovom Poslaniku pa ako su mu i najbliži:

"Neprijateljski se odnosi prema neprijatelju ljudi,
Svih, pa i ako ga iskreno voli."

To je iščeznuće njegovih strasti i želja radi zadovoljstva njegovog Gospodara.

Sve ovo obuhvaća svjedočenje da je samo Allah bog, i to znanjem i spoznajom, djelima, ponašanjem i namjerama.

Postići to znači negaciju i potvrdu onog što podrazumijeva to svjedočanstvo: to je nestanak i ostanak; nestaje sve osim Njega, a ostaje samo On.

Ovakav nestanak (iščeznuće) i ostanak jesu istinski tevhid s kojim su poslani poslanici. Zbog njega su objavljivane knjige, on je bio uzrok stvaranja stvorenog, radi njega su propisivani zakoni i na njemu stoji dženetski trg. Na njegovoj su osnovi stvaranje i naredbe.

Također, čistota i odanost jesu čistota od ibadeta nekom drugom, a odanost Allahu, kao što je On rekao: ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللهِ وَحْدَهُ﴾ *"U Ibrahimu i onima što uz njega bijahu krasan uzor imate, kada su kazali narodu svome: 'Mi s vama ništa nemamo, a ni s onima koje umjesto Allaha obožavate; mi vas nipodaštavamo, a neprijateljstvo i mržnja među nama trajno ostat će, dok u Allaha jedinoga ne povjerujete'"* (El-Mumtehina, 4); ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ * إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ﴾ *"A kada Ibrahim reče ocu i svome narodu: 'S tim što vi obožavate ja nemam ništa, već samo s Onim Koji me stvorio, pa će me On ispravno uputiti, zaista'"* (Ez-Zuhruf, 26-7); ﴿يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ * إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ *"Ja nemam ništa s tim što Mu ravne pridružujete! Ja okrećem lice svoje, kao pravovjerni, prema Onome Koji nebesa i Zemlju stvorio je."* (El-En'am, 78-9)

Osvrt na stepene: "Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo"

Sada ćemo se osvrnuti i spomenuti nivo: "Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo." Čovjek neće dostići taj nivo sve dok ne ispuni sve uvjete za to.

Neke smo uvjete i stepene naveli kao što su: el-jekza (budnost), el-besira (oštroumnost), el-fikra (razmišljanje) i el-azm (čvrsta odluka).

Ova četiri uvjeta ili stepena u odnosu na druge jesu poput temelja za gradnju. Na njima je baziran i sam put ka

Allahu i nemoguće ga je zamisliti bez ova četiri stupnja. Njihov je poredak kao i u ovozemaljskom putu, tj. čovjek ne može otputovati ako je nemaran i nehajan prema tom putu i ako nije budan. Zatim mora biti svjestan opasnosti i neprilika na tom putu, tj. biti oštrouman prilikom savladavanja tih opasnosti, ili uzimanja eventualne koristi na njemu. Potom treba razmisliti o potrepštinama za put i na kraju čvrsto se odlučiti na put. Kada se odluči i usredotoči na put, preći će na sljedeći stepen, el-muhaseba – pozivanje na odgovornost i ispitivanje samoga sebe. Znači treba biti svjestan šta mu dolikuje, i šta mora izvršiti, a potom uzeti i iskoristiti sve korisno i potrebno, izvršiti sve neophodno, jer putuje na put bez povratka.

Iz faze el-muhaseba (preispitivanje) prelazi u sljedeću, a to je et-tevba (pokajanje), jer kada se preispita, spoznat će svoje obaveze i izmirit će ih prema onome kome je dužan. To je bit tevbe, te joj prethodi preispitivanje. Postoji i opcija da tevba prethodi preispitivanju, jer je ono moguće samo nakon ispravne tevbe.

Zaključak: za pokajanje možemo reći da je između dva preispitivanja. Prvo je preispitivanje prije pokajanja i ono donosi pokajanje. Drugo je preispitivanje nakon pokajanja i ono čuva pokajanje. Stoga, pokajanje je obavijeno s dva preispitivanja. Na preispitivanje nam ukazuju Allahove, dž.š., riječi: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾ "*O vjernici, Allaha se bojte, i neka svaki čovjek gleda šta je za sutra pripremio*" (El-Hašr, 18). Allah je naredio čovjeku da pogleda šta je pripremio za sutra, a to uvjetuje time da se presabere i vidi da li je spreman s tim izaći pred Allaha, dž.š., ili nije.

Cilj ovog "gledanja" jeste učiniti ono što moramo i što nas sljeduje, pripremiti se za konačni povratak, te učiniti sve kako bismo se spasili Allahove kazne i kako bismo se svijetlih lica pojavili pred Allahom. Omer ibn el-Hattab, r.a., veli: "Preispitujte sami sebe prije nego što budete pitani. Vagajte svoja djela prije nego što vam budu vagana i vrednovana, i dobro se pri-

premite za Veliki ispit: *'Tada će ispitivani biti, i nijedna tajna vaša neće sakrivena ostati'*" (El-Hakka, 18). Možda je rekao: "... i dobro se pripremite za Onoga Koji vaša djela dobro poznaje."

Pisac djela *El-Menazil* veli: "El-muhaseba ima tri elementa: prvi je element uspoređivanje Allahovih blagodati s čovjekovim griješenjem."

Znači da trebaš usporediti Allahov postupak sa svojim postupkom, te će ti se tada pokazati razlika, i shvatit ćeš da nam ne preostaje ništa drugo osim Njegov oprost i milost, ili propast i kazna.

Ovim poređenjem shvatamo da je gospodar Gospodar, a rob rob. Također ćemo upoznati svoju dušu i njene karakteristike, te vrijednost obožavanja i vjerovanja da je samo On savršen i dobročinitelj. Zatim da je svaka blagodat koju posjedujemo znak Njegove dobrote, a svaka kazna pravedna. Prije ove uporedbe nismo bili svjesni samih sebe, niti smo bili upoznati sa značajem obožavanja Stvaraoca, jer tek kada usporedimo te dvije strane, bit će nam jasno da su duša i njeni prohtjevi izvor svakog zla i temelj iz kojeg proizlazi svaki nedostatak i mahana, te da je ona, ustvari, sasvim neupućena i razvratna i da je bez Allahove dobrote i milosti nikada ne bi ukrotili, a bez Njegove upute ne bi nikada Pravim putem hodili. Da nije Njegove upute, nikada ne bi stigla do dobra. Stoga, svako dobro koje se stekne i postigne jeste upravo dobrom Njenog stvaraoca i gospodara. Čovjek je ovisan o Allahu isto kao što njegovo postojanje ovisi o Allahovom stvaranju. Isto kao što čovjek ne postaje sam od sebe, on sam od sebe ne posjeduje potpunost postojanja. On sam po sebi ne postoji i ne posjeduje savršenstvo. Tada u potpunosti dolazi do izražaja dova: "Ebū'u leke bini'metike alejje ve ebū'u bizenbī." ("Priznajem Tvoju milost koju mi ukazuješ i priznajem da sam počinio grijeh.")

Potom ćemo vagati između dobrih i loših djela. Na taj način saznat ćemo koja su vrednija i odlikovanija.

Ovo je drugo poređenje u kojem se porede naša djela, tj. ono što mi radimo.

Pisac dalje kaže: "Ovo će teško moći sagledati i usporediti ko ne posjeduje tri stvari: svjetlost mudrosti, kritički stav prema sebi i razlikovanje blagodati od kušnje."

Znači, da bi mogli ovo sagledavati i preispitivati se, moramo posjedovati "svjetlost mudrosti" koja će nam biti vodilja. Tom svjetlošću Allah je osvijetlio srca istinskih Poslanikovih sljedbenika. Uočavanje spomenute razlike i preispitivanje recipročni su jačini te svjetlosti.

Svjetlo mudrosti ovdje podrazumijeva znanje kojim čovjek razlikuje istinu i neistinu, uputu i zabludu, korisno i štetno, potpuno i nedostatno, dobro i zlo. Također će njome uvidjeti prednost jednih djela nad drugima, te koja su primljena, a koja odbačena. Sve što ta svjetlost biva jača, to i njegova moć zapažanja tih stvari biva izraženija.

Što se tiče "kritičkog stava prema nefsu", to je neophodno, jer lijepo mišljenje o nefsu neće nas ponukati da se preispitamo, već će nas zamajavati, pa ćemo loše vidjeti kao lijepo a nedostatke kao nešto pozitivno, jer čovjek kod voljene osobe čak i njene nedostatke vidi kao vrline.

Zadovoljno oko ne vidi mahane, ali ih zato nezadovoljno oko primjećuje.

O svojoj duši i prohtjevima ne zauzima kritički stav niko drugi osim onaj ko je spozna, a onaj ko o sebi i svojoj duši misli dobro taj je najveći neznalica.

Što se tiče "nerazlikovanja blagodati od kušnje", treba razlikovati blagodat u kojoj vidimo dobročinstvo i blagost, te pomoću koje možemo zaslužiti sreću na ahiretu od one u kojoj vidimo postepeno odvraćanje od Pravog puta, i upravo je ta blagodat kojom su obasuti mnogi, međutim oni to ne osjećaju. Takve su osobe obmanjene time što ih neznalice pohvaljuju, i

što im Allah ispunjava potrebe, a grijehe prikriva. Većini ljudi, shodno onome što znaju, ove su tri, prethodno pojašnjene, stvari mjerilo sreće i uspjeha.

Kada te tri stvari spozna, shvatit će da prava blagodat jeste samo ona koja ga približava Allahu, a svaka druga koja ga odvlači od Njega kušnja je u obliku blagodati i ispit u obliku dara. Stoga, neka se svako pazi, jer takve stvari čovjeka postepeno odvraćaju od Allaha. Na taj ćemo način uvidjeti šta je prava blagodat, a šta dokaz protiv nas, a u mnogo čemu su slične.

Čovjek se stalno nalazi između istinske blagodati koju mu Allah dariva i one koja će biti dokaz protiv njega samog. Prema tome, i stvari koje se tiču vjere obuhvataju tu milost, a i argument protiv nas. Allah, dž.š., veli: ﴿لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْ أَنفُسِهِمْ﴾ *"Allah je vjernike milošću Svojom obasuo kad im je jednog između njih kao poslanika poslao"* (Alu Imran, 164). Na drugom mjestu veli: ﴿بَلِ اللهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلإِيمَانِ﴾ *"Allah je vama milost podario time što vas je u pravu vjeru uputio"* (El-Hudžurat, 17). Također je kazao: *„Allah ima potpuni dokaz."* (El-En'am, 149)

Također i univerzalne stvari koje posjedujemo mogu biti blagodat od Allaha, a i argument protiv nas i kušnja. Ako nas ta univerzalna stvar veže za vjeru, onda je to blagodat od Allaha, u protivnom to će biti dokaz protiv nas.

Takav je slučaj i s vjerskim stvarima, kada su vezane za univerzalne. Ako nas Allah uputi da to uradimo, to je Njegova blagodat prema nama. Ako se tu ne nalazi univerzalna stvar, to je Njegov argument protiv nas. Stoga, blagodat je ako se te dvije stvari spoje, a argument protiv ako se odvoji jedna od druge. Svaka nauka koju prati djelo kojim je Allah zadovoljan jeste blagodat, a u protivnom to je argument protiv.

Svaka sila, ako je upotrijebljena shodno Njegovim naredbama i zadovoljstvu, onda je to blagodat, u suprotnom je argument protiv nas.

Svaka situacija u kojoj doprinesemo boljitku i jačanju Njegove vjere jeste blagodat, u protivnom bit će argument protiv nas.

Ako čovjek dio svoga imetka utroši na Allahovom putu kako bi zaslužio Njegovo zadovoljstvo, ne očekujući za to nečije priznanje ili zahvalu, onda je taj imetak Allahova blagodat, u protivnom biva argument protiv nas.

Isto tako, ako svoje slobodno vrijeme posvetimo onome čime je Gospodar zadovoljan, onda nam je to slobodno vrijeme blagodat, u protivnom je argument protiv nas.

Ako ljudi uvažavaju nekog čovjeka, veličaju ga i vole, a on bude Allahu ponizan i skrušen, svjestan svojih propusta i loših djela, i upućuje nasihate drugima, u tom se slučaju može reći da mu je Allah ukazao Svoju milost i blagodat, u protivnom to će mu biti dokaz protiv njega.

Svaki savjet, opomena i upoznavanje istine, ako je to spojeno s uzimanjem pouke i jačanjem imana, jeste blagodat. U protivnom, to je argument protiv.

Svako nastojanje da se približimo Allahu i preferiranje Njegovog nad ličnim interesom jeste Njegova blagodat. Ako preferiramo lični interes i zadovoljstvo, to je Allahov argument protiv nas.

Stoga, čovjek mora dobro razmisliti o ovom veoma bitnom momentu kako bi razlikovao dobro od lošeg, blagodat od kušnje, što većina, čak i istaknutih ličnosti, miješa. "*A Allah ukazuje na Pravi put onome kome On hoće.*" (El-Bekara, 213)

Drugi element preispitivanja (el-muhaseba) jeste da budemo svjesni svoje obaveze prema Allahu, da Ga obožavamo i budemo Mu pokorni, te da se klonimo grijeha. Moramo razlikovati koliko imamo prava i obaveza. Ono na što imamo pravo jesu Šerijatom dozvoljene stvari. Postoje stvari koje smo

obavezni ispunjavati, a također i one koje nisu obavezne ali su dozvoljene. Izvrši svoje obaveze, dat će ti se i tvoja prava.

Ono što nam je dozvoljeno moramo razlikovati od onog što nam je obaveza, te da se, shodno tome, prema svakom na taj način i odnosimo.

Mnogi ljudi brojne obaveze smatraju kao nešto u čemu imaju pravo izbora, te daju sebi za pravo da biraju hoće li to učiniti ili neće, a ako pak to učine, onda to gledaju kao neko dobro, a ne kao obavezu koju su dužni ispuniti.

Nasuprot su njih ljudi koji opće stvari u kojima imaju pravo izbora smatraju obavezama, te čine ibadet tako što će se sustegnuti od onoga na što imaju pravo, kao što su mubah, općedozvoljene stvari, smatrajući to obavezom, ili čine ibadet tako što izvršavaju ono što mogu izostaviti smatrajući to obavezom.

Prvi primjer jeste kada čovjek smatra da čini ibadet tako što se neće oženiti, jesti meso i voće, ili tako što neće koristiti sve što je lijepo za pojesti ili obući, jer smatra, iz neznanja, da tako mora postupati. Stoga, on se obavеže da to neće raditi, ili smatra da će se na taj najviše približiti Allahu, te da je to najbolji pokazatelj pokornosti. Allahov Poslanik, s.a.v.s., korio je onoga ko ima takve stavove. U vjerodostojnom hadisu stoji da je jedna grupa ashaba pitala Allahovog Posłanika, s.a.v.s., o tajnom ibadetu. Međutim, oni su to pogrešno shvatili, te jedan reče da neće jesti meso. Drugi se obavezao da se neće ženiti, a treći reče da neće spavati u postelji. Kada je vijest došla do Allahovog Poslanika, s.a.v.s., on održa hutbu u kojoj se obrati ljudima riječima: "Šta je nekim ljudima koji sebi uskraćuju da jedu meso, da se žene, ili da ne spavaju u postelji? Ja se ženim, jedem meso, spavam a i ustajem (da klanjam), postim i mrsim se. Onaj ko se odrekne moga sunneta, ne pripada meni."[79] Znači, Allahov Poslanik, s.a.v.s., odrekao se onog ko ostavi njegov sunnet i obožava Allaha ostavljajući ono lijepo što mu je

[79] Hadis prenose Buhari i Muslim.

Allah dozvolio, smatrajući da na taj način čini ibadet. Ovakve osobe ne razlikuju šta im je dozvoljeno, a šta obavezno.

Drugi primjer jeste onaj ko čini ibadet koji je novotarija, a za koji smatra da će mu pribaviti poželjno duhovno stanje (hal) i otkrovenje. Ove stvari imaju svoje elemente bez kojih se to ne može postići, a on smatra da je ibadet ako radi, ili pak ne radi te stvari, smatrajući to svojom obavezom. Međutim, on ima pravo to uraditi, ili i ne uraditi. Takav je slučaj sa sportskim aktivnostima i stanjima koja su, svojim osjetilima i terminologijom, opisali mnogi pobožnjaci, bez pravljenja razlike između čovjekovog slobodnog izbora i obaveze koja je na njemu. To su dvije različite stvari.

"Od elemenata preispitivanja", kako kaže pisac djela *El-menazil*, "treći je element da spoznaš kako je svako dobro djelo zbog kojeg si umišljen, argument protiv tebe, a svaki grijeh kojim svoga brata sramotiš i ukoriš, vratit će ti se."

Ako je čovjek zadovoljan svojom pokornošću, to ukazuje na činjenicu da ima lijepo mišljenje o sebi i da nije svjestan svojih obaveza prema Gospodaru, te da ne postupa onako kako to zaslužuje Allah, dž.š., i kako Mu dolikuje da se obožava.

Iz navedenog zaključujemo: čovjekovo nepoznavanje svoga nefsa i njegovih karakteristika i bolesti, te svojih propusta, kao i nepoznavanje Gospodara i čovjekovih obaveza prema Njemu, izaziva zadovoljstvo vlastitom pokornošću i lijepo mišljenje o sebi. Iz toga proizlazi samodopadljivost, oholost i druge bolesti koje su opasnije od velikih grijeha, poput zinaluka, konzumiranja alkohola, bježanja s borbene linije i slično. Stoga, besmisleno je i glupo biti umišljen veličinom dobrog djela.

Odlučni i bogobojazni najviše traže oprost upravo nakon što urade neko dobro djelo, jer su svjesni svojih propusta i neizvršavanja onoga što im je obaveza prema Allahu, onako kako

to Njemu dolikuje, i da nije naredbe, nijedan od njih ne bi uradio ovo dobro djelo.

Allah, dž.š., naredio je posjetiocima Njegovog Bejtullaha, da mole za oprost nakon silaska s Arefata, a to je najčasnije i najodabranije mjesto. Allah, dž.š., veli:

﴿فَإِذَا أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِن كُنتُم مِّن قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ * ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

"A kada pođete s Arefata, spominjite Allaha kod časnih mjesta; spominjite Njega, jer vam je On ukazao na Pravi put, a prije toga bili ste u zabludi. Zatim krenite odakle kreću ostali ljudi i tražite od Allaha oprost, jer Allah, uistinu, prašta i samilostan je" (El-Bekara, 198-9).

Na drugom mjestu veli: *"...i koji se budu u posljednjim časovima noći za oprost molili"* (Alu Imran, 17). Hasan je kazao: "Oduljivali su namaz do posljednjih časova noći, a potom su sjedali i molili za oprost." U vjerodostojnom hadisu prenosi se da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., nakon završetka s namazom i predavanja selama, molio za oprost tri puta, a zatim je izgovarao: "Allahumme entes-selamu ve minkes-selam, tebarekte ja zel-dželali vel-ikram."[80] ("Allahu, Ti si Mir i Ti ga daješ, blagodaran si Ti, Posjedovatelju veličine i plemenitosti.) Allah, dž.š., naredio je Poslaniku, s.a.v.s., da moli za oprost nakon što je dostavio poslanstvo i obavio sve poteškoće vezane za to, izvršio obavezu hadža, te mu se približila smrt. Allah, dž.š., u posljednjoj objavljenoj suri, veli: *"Kada Allahova pomoć i pobjeda dođu, i vidiš ljude kako u skupinama u Allahovu vjeru ulaze, ti veličaj Gospodara svoga hvaleći Ga i moli Ga da ti oprosti, On je uvijek pokajanje primao."* (En-Nasr)

Na osnovu riječi iz ove sure Omer i Ibn Abbas, r.a., shvatili su da se Poslanikova smrt približila, jer ako mu je naredio da se

[80] Hadis prenosi Muslim.

pokaje nakon što je prenio što je trebao, to ukazuje na činjenicu da je završio šta je trebao i da mu ništa više nije ostalo. Zato mu je naredio da na kraju učini istigfar, jer se on čini i nakon namaza, hadža, i noćnog namaza, kao što se nakon uzimanja abdesta uči: "Subhaneke allahumme ve bihamdike. Ešhedu en la ilahe illa ente, estagfiruke ve etubu ilejke. Allahumedž'alni minet-tevvabin vedž'alni minel-mutetahhirin."[81] ("Tebi slava pripada, Allahu moj, i trajna zahvalnost. Svjedočim da nema boga osim Tebe. Od Tebe oprost tražim i samo se Tebi kajem. Allahu moj, svrstaj me među one koji se kaju i svrstaj me među one koji su uvijek čisti.")

Ovakvi su oni koji poznaju Allaha i ibadete kojima nas je obavezao, te njihove uvjete i vrste, a ne oni koji samo prigovaraju i drže se stranputica.

Neki su pobožnjaci kazali: "Ako si zadovoljan sobom i svojim djelima, znaj da On nije zadovoljan time. Ko spozna svoj nefs i uvidi da je u njemu izvor svakog zla, a da su njegova djela puna nedostataka i propusta, kako onda može biti zadovoljan sobom i svojim djelima?"

Allah oplemenio učenjaka Ebu Medjena, koji je kazao: "Ko se istinski posveti ibadetu strahovat će da li su njegova djela učinjena zbog ljudi, da li u njegovim stanjima ima dopadljivosti, ili laži u njegovim riječima. Sve što je veći cilj u tvome srcu, to ti je manji nefs, i manja je vrijednost koju si uložio u stizanju do njega. Kada spoznaš bit robovanja Uzvišenom, spoznaš Ga i spoznaš sebe, kada ti postane jasno da tvoja dobra djela nisu dovoljna kod istinskog Gospodara, makar uradio koliko svi ljudi i džini, tada se zabrineš za svoju sudbinu i bude ti jasno da On dobra djela prima i nagrađuje te Svojom dobrotom i plemenitošću."

[81] Hadis prenosi Tirmizi.

Ponižavanje zbog grijeha i korist uzimanja pouke

Piščeve riječi: "... a svaki grijeh zbog kojeg svoga brata osramotiš, vratit će ti se."

Moguće da ovim želi reći da ćeš taj isti grijeh i ti sam počiniti, a to je preuzeto iz hadisa koji bilježi Tirmizi u svome *El-Džamiu* od Allahovog Poslanika, s.a.v.s., da je rekao: "Ko svoga brata osramoti zbog nekog grijeha, neće umrijeti dok i on ne počini taj isti grijeh." Imam Ahmed protumačio je hadis riječima: "...zbog grijeha od kojeg se čovjek pokajao."

Također, u tome postoji i vid zluradosti. Isto tako Tirmizi prenosi drugi hadis u kojem stoji: "Ne raduj se nesreći svoga brata, jer mu se Allah može smilovati, a tebe iskušati."

Drugi način shvatanja hadisa: to što sramotiš svoga brata zbog grijeha veći je i gori grijeh od njegovog, jer na taj način dokazuješ da on nije pokoran, a sebe hvališ i uzdižeš i pokazuješ kako ti nisi počinio taj grijeh, za razliku od tvoga brata. To što je on potišten zbog svoga grijeha, i što je zbog toga ponizan i skrušen, i što svoj nefs prezire, te se na taj način liječi od bolesti hvalisanja, oholosti, samodopadljivosti, i kao takav stane pred Allaha pognute glave, skrušen i ponizan, to je sve bolje od toga što se ti pozivaš na pokornost, te koliko se toga držiš i koliko svoju pokornost cijeniš, te njome prkosiš Allahu i stvorenjima. Prvi je jako blizu Allahove milosti, a drugi, koji se dokazuje, Allahove kazne. Grijeh zbog kojeg ponizno staneš pred Allaha, Njemu je draži od pokornosti kojom se pred Njim ponosiš. Ako čitavu noć prespavaš, a ujutro ti bude žao i pokaješ se zbog toga, to ti je bolje nego da tu noć provedeš u ibadetu, a osvaneš diveći se sebi, jer se djela takve osobe ne primaju. Isto tako, da se smiješ, a priznaješ svoj grijeh, bolje je nego da plačeš i tim se plačem ističeš. Jecaj pokajnika Allahu draži je od glasnog slavljenja Allaha onih koji žele da se time istaknu i pokažu. Allah može, zbog takvog postupka poslije grijeha, dati lijek koji će te izbaviti iz kobne bolesti koju i ne naslućuješ.

U pokornim i grešnim ljudima Allah posjeduje tajne koje samo On zna, a naslutiti ih mogu samo oštroumni koji spoznaju onoliko koliko je u granicama ljudske spoznaje, a šta je iza toga ne znaju ni cijenjeni pisari. Allahov Poslanik, s.a.v.s., veli: "Ako vam sluškinja počini zinaluk, izvršite kaznu, ali je nemojte koriti"[82], kao što je Jusuf, a.s., svojoj braći rekao: "*Ja vas sada neću koriti*" (Jusuf, 92), jer je mizan, vaga, u Allahovim rukama, i On donosi sud. Bič koji je zahvatio tog grešnika u ruci je Onog Koji okreće srca. Cilj je izvršenje kazne, a ne ukor i ponižavanje, jer samo neznalice mogu biti sigurni da ih Allah neće staviti na kušnju. Allah, dž.š., najučenijem i Sebi najbližem stvorenju rekao je: "*A da te nismo učinili čvrstim, gotovo da bi im se malo priklonio*" (El-Isra, 74). Istinoljubivi Jusuf, a.s., kazao je: "*...i ako Ti ne odvratiš od mene lukavstva njihova, ja mogu prema njima naklonost osjetiti i lahkosmislen postati*" (Jusuf, 33). Česta Poslanikova zakletva bila je: "Ne, tako mi Onog Koji srca okreće!"[83] Poslanik, s.a.v.s., veli: "Svako srce nalazi se između dva prsta Milostivog. Ako neko srce htjedne uputiti, to će i učiniti, a ako ga napusti, ono će skrenuti (s Pravog puta)." Potom je proučio dovu: "Allahumme, mukallibel-kulubi, sebbit kulubena ala dinike. Allahumme musarrifel-kulubi, sarrif kulubena ala tā'atike."[84] ("Bože moj, Koji okrećeš srca, učvrsti naša srca u Tvojoj vjeri. Bože moj, Koji usmjeravaš srca, usmjeri naša srca da Ti budemo pokorni.")

Stupanj tevbe

Ako se pokajanje doživi na pravi način i čovjek se odluči na taj korak, shvatit će stepen i vrijednost tevbe, jer je preispitivanjem čovjek shvatio šta mu je dozvoljeno, a šta obaveza. Stoga, treba se skoncentrirati, usmjeriti i požuriti kajati se sve do smrti.

[82] Hadis prenose Buhari i Muslim.
[83] Hadis prenosi Buhari.
[84] Hadis prenose Hakim, Ibn Madža i drugi.

Tevba je prvi, srednji i posljednji stupanj. Znači, čovjek se nikada ne treba odvajati od nje, niti je zapostaviti sve do svoje smrti. Ako se preseli na drugi stepen, tevba će ga pratiti, jer pokajanje, svakom čovjeku, treba biti početak i kraj svega. Ona mu je na kraju života neophodna isto kao i u toku njega. Allah, dž.š., rekao je: "I svi se Allahu pokajte, o vjernici, da biste postigli ono što želite" (En-Nur, 31). Ovaj se ajet nalazi u medinskoj suri. Allah, dž.š., u njoj se obraća vjernicima i odabranim stvorenjima i traži od njih da se pokaju, nakon što su povjerovali, bili strpljivi, učinili hidžru i borili se. Na kraju ajeta uvjetovao je postizanje željenog pokajanjem, kao da je postizanje željenog ovisilo o pokajanju. U ajetu je navedena riječca 'lealle' (da biste, kako biste), koja ukazuje na nadu. Ovo bi značilo: ako se pokajete, nadajte se uspjehu. Znači da se uspjehu nadaju samo pokajnici, da nas Allah učini od njih."

Allah, dž.š., veli: „A oni koji se na pokaju – sami sebi čine nepravdu" (El-Hudžurat, 11). Allah, dž.š., je u ajetu sve ljude podijelio na pokajnike i na one koji sami sebi čine nepravdu, a treća grupa ne postoji. Zalimom, u ajetu, Allah, dž.š., naziva onog koji se ne pokaje, i nema većeg zulumćara od takve osobe, jer nije spoznao Allaha i Njegovo pravo, niti je spoznao svoj nefs, njegove mahane i svoje propuste. U vjerodostojnom hadisu stoji da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: „O ljudi, pokajte se Allahu! Tako mi Allaha, ja Mu se, na dan, kajem više od sedamdeset puta."[85] Njegovi su ashabi, u toku jednog predavanja, brojali da, prije nego što ustane, stotinu puta izgovori: "Rabbigfir li, ve tub alejje, inneke entet-tevvabul-gafur."[86] („Gospodaru, oprosti Mi i primi pokajanje, doista Ti pokajanje primaš i praštaš.") Nakon što je objavljeno: "Iza džae nasrullahi vel-fethu...", kad god je tu suru učio na namazu, izgovorio bi: "Subhaneke, allahumme rabbena ve bihamdike. Allahumagfir li." ("Tebi slava, Gospodaru naš, i uvijek si hva-

[85] Hadis prenosi Muslim.

[86] Hadis prenosi Tirmizi.

ljen. Gospodaru moj, oprosti mi.") U vjerodostojnom hadisu stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "'Nikoga njegova djela neće spasiti.' 'Čak ni tebe, o Allahov Poslaniče', upitaše. 'Čak ni mene, osim ako me Allah obaspe Svojom milošću i dobrotom', odgovori on."

Salavat Allahov i Njegov spas na čovjeka koji posjeduje najbolje znanje o Allahu i Njegovim pravima, Njegovoj veličini i koliko Mu dolikuje da Ga obožavamo, na najupućenije stvorenje u ibadet i njegova pravila i na onog koji je taj ibadet najispravnije obavljao.

Bit tevbe

Tevba je čovjekov povratak Allahu, a napuštanje puta onih koji su na sebe srdžbu izazvali i koji su zalutali. Takvo se nešto ne postiže ničim drugim osim Allahovim ukazivanjem na Pravi put, a On neće ukazati na njega osim onome ko to zasluži i ko Mu ispoljava tevhid. Sura El-Fatiha tevbu je na najljepši način predstavila, i u njoj je najjasnije izrečena. Ko Fatihu ispravno shvati, razumije i razmisli o njoj, vidjet će da je ne može pročitati, a da se iskreno ne pokaje, jer čovjek ne može biti u potpunosti na Pravom putu ako nije svjestan svojih grijeha, ili ako i dalje ustraje u griješenju. Ako čovjek ne uviđa svoje grijehe, onda on ne zna ni šta je uputa. Također, ako ustraje u griješenju, onda je to hir koji je suprotan njegovoj namjeri i želji. Stoga, pokajanje ne može biti potpuno ako ne poznajemo svoje grijehe i ne priznamo da griješimo, i ako Ga ne zamolimo da nas spasi posljedica tog griješenja, kako na početku, tako i na kraju.

Pisac djela *El-Menazil* kaže: "Tevba podrazumijeva da čovjek prilikom griješenja obrati pažnju na tri stvari: gubljenje zaštite i veze u momentu činjenja grijeha, radost u tim trenucima i ustrajanje u grijehu bez truda da se iskupi, iako zna da ga Allah vidi."

Značenje gubljenja "ismeta" jeste nepouzdanje u Allaha, jer da se držao Allahovog užeta, ne bi skrenuo s Pravog puta. Allah, dž.š., kaže: ﴿وَمَن يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ *"A ko je čvrsto uz Allaha, taj je već upućen na Pravi put"* (Ali Imran, 101). Stoga, da je istinski bio čvrst i ustrajan, Allah ga ne bi napustio. Na drugom mjestu Svevišnji veli: ﴿وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ﴾ *"...i u Allaha se pouzdajte; On je Gospodar vaš, i to kakav Gospodar i kakav zaštitnik"* (El-Hadždž, 78). Znači, kada se pouzdate u Njega, on će vas zaštititi i pomoći će vam da savladate svoje strasti i šejtana. To su čovjekova dva neprijatelja koja ga nikada ne ostavljaju i njihovo je neprijateljstvo izraženije i opasnije od vanjskog neprijatelja. Zato je pobjeda nad spomenutim neprijateljima preča, i čovjeku je tada pomoć neophodna, a kolika će mu se pomoć ukazati ovisi o jačini njegovog pouzdanja u Allaha.

Ovo ćemo, ako Bog da, opširnije izložiti kada budemo pričali o "el-i'tisamu" (pouzdanju u Allaha), gdje ćemo pojasniti da nema imana gdje nema i'tisama.

Postoji mogućnost da pod izrazom "gubljenje ismeta" misli da je čovjek počinio grijeh nakon što je zapostavio tevbu, pokajanje, koja ga je čuvala. Jer kada uvidi koliko je opasno zanemariti tevbu, neće je tako lahko ispuštati, jer zna da je prava propast kada nas Allah, dž.š., napusti. Allah čovjeka prepušta samom sebi nakon što ga On ostavi i ne miješa se između njega i njegovog nefsa, a da ga je Allah čuvao i uputio, on nikada ne bi počinio grijeh.

Svi koji su spoznali Allaha smatraju da "el-huzlan" znači: kada Allah napusti čovjeka i prepusti ga njegovom grijehu, a "et-tevfik" znači da te Allah ne napusti. Iz toga (prepuštanje čovjeka njegovom grijehu kako bi iskusio šta je "el-huzlan") možemo izvući mnoge tajne i mudrosti, a neke ćemo i spomenuti.

Obje navedene mogućnosti značenja spomenutih riječi označavaju da se ti držiš i pouzdaš u Allaha, a da te On zaštiti.

Značenje riječi: "... radost u tim trenucima..."

Radovanje griješenju znak je koliko čovjek čezne za tim i koliko je nesvjestan veličine Onoga Kome je zgriješio, te da ne shvata kolika je posljedica tog griješenja i koliko je to opasno. Međutim, ta mu je njegova radost sve to zasjenila, i ta je radost kobnija po njega od samog grijeha. Vjernik nikada ne može osjetiti slast u griješenju, niti se može tome radovati. Naprotiv, kada god pogriješi, njegovo srce obuzme tuga, međutim, opijenost strastima sprečava ga da se trgne iz toga. Kada tuga napusti njegovo srce, a blagostanje i radost ojačaju, neka zbog toga optuži svoj iman, vjerovanje, i neka plače nad umrtvljenim srcem, jer da mu je živo, tugovalo bi zbog počinjenog grijeha, ljutilo bi se i teško bi to podnosilo, ali srce to ne osjeća, a kako bi i osjećalo kad mrtvac rane ne osjeća.

Ova mrlja od grijeha, malo ko se osvrće i obraća pažnju na nju, jeste itekako opasna i vodi počinioca grijeha u propast ako ne ispuni tri stvari: strahovanje od smrti prije pokajanja, tugovanje nad onim što je griješio Allahu ne postupajući po Njegovom naređenju i požurivanje s pokajanjem od tog grijeha.

Značenje riječi: "... i ustrajavanje u grijehu bez truda da se iskupi..."

Znači ustrajavanje u griješenju i odlučnost u tome, a to je dodatni grijeh, možda i još puno veći od prvog. To je posljedica grijeha, tj. da jedan grijeh povlači za sobom drugi, koji je još veći, a potom drugi povlači treći, a treći sljedeći, i tako sve dok ne zavlada propast.

Stoga, ustrajanje u griješenju jeste dodatni grijeh, a nečinjenje ništa o pitanju iskupljenja od griješenja znači ustrajanje s grijesima i zadovoljavanje takvom situacijom, te da je smiren i spokojan, što je znak propasti. Najgore od svega jeste javno činjenje grijeha, iako dobro zna da ga, sa Svoga prijestolja, Gospodar, dž.š., posmatra, jer ako vjeruje da ga On posmatra a i dalje griješi, to znači da je veliki grešnik, a ako ne

vjeruje da ga posmatra, to znači da je kafir, te da na taj način, u potpunosti, gubi pripadnost islamu. Znači, on je između dvije situacije: između nedovoljnog posjedovanja stida, jer javno čini grijeh dok ga Allah promatra, i između kufra, nevjerstva, i gubljenja pripadnosti islamu. Zbog toga se, za ispravnost tevbe, uvjetuje da je grešnik čvrsto uvjeren da ga Allah promatra i da će ga promatrati dok griješi. Tevba može biti ispravna samo od muslimana, osim ako se radi o kafiru koji negira Allaha. Njegovo pokajanje jeste prihvatanje islama i priznavanje Allahovih sifata.

Suština pokajanja

Pisac djela *El-Menazil* kaže: "Suštinu pokajanja možemo posmatrati kroz tri aspekta, a to su: svijest o veličini grijeha, sumnja da pokajanje nije primljeno te traženje opravdanja."

Suština neke stvari jeste ono po čemu ta stvar jeste ono što jeste, po čemu se ostvaruje njena egzistencija, a time i njena ispravnost i neispravnost. Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je, obraćajući se Harisu, r.a.: "Svaka stvar ima svoju suštinu, a šta je suština tvoje vjere?"[87]

Svijest o veličini grijeha

Ljudi ponekad ne doživljavaju grijeh shodno njegovoj veličini, pa ne osjećaju ni potrebu da se pokaju niti da ga prestanu raditi. Onoliko koliko grijeh smatraju velikim, toliku grižnju savjesti i krivicu osjećaju. Ovu pojavu možemo objasniti na primjeru čovjeka koji misli da je izgubio fils[88] pa ne osjeća žal za njim, međutim kada shvati da je, ustvari, izgubio dinar briga mu se poveća.

Biti svjestan prave veličine grijeha znači poštovati Zakonodavca, odnosno Allaha, dž.š., Njegovu naredbu i duboko vjerovati da će čovjek biti nagrađen za svoja djela.

[87] Hadis prenose El-Bezzar i Taberani.

[88] Najmanja novčana jedinica kod Arapa. (Prim. prev.)

Sumnja da pokajanje nije primljeno

Budući da se čovjek mora pokajati i da je pokajanje vjernikova dužnost, on ne smije biti uvjeren da je njegovo pokajanje sigurno primljeno niti misliti da je ispunio sve tražene uvjete. Ne smije prestati ulagati napor da upotpuni svoje pokajanje. Treba osjećati strah da mu pokajanje nije primljeno. Ako ne bi bio svjestan ovoga, njegovo bi pokajanje bilo nepotpuno. Bilo bi slično pokajanju ljudi koji se kaju zbog svojih potreba ili da bi očuvali svoj položaj među ljudima. Ili bi bilo poput pokajanja onoga ko se pokaje zbog određene situacije. Takav se nije pokajao iz straha od Allaha, dž.š., nego da bi spasio svoju situaciju. Ima ljudi koji se kaju da bi se oslobodili griže savjesti ili da bi smirili svoju strast ili zato što ne osjećaju potrebu da griješe, pa se pretvaraju da su se pokajali. Sve ovo šteti ispravnom pokajanju koje mora biti učinjeno uz poštivanje Allahovih, dž.š., odredbi i iz strahopoštovanja prema Njemu. Dakle, ispravno pokajanje jeste jedno, a pokajanje navedenih ljudi nešto sasvim drugo.

Pokazatelji pokajanja za koje postoji vjerovatnoća da nije prihvaćeno jesu i čovjekova neodlučnost, povremeno vraćanje grijehu te prisjećanje slasti činjenja grijeha (npr. slasti bluda). U ovim stanjima čovjek se ili rasrdi ili ga to uopće ne dira. Također, ljudi često uvjeravaju sami sebe da su se pokajali, tako smiruju savjest i toliko budu uvjereni da su se pokajali kao da im je neko dao potvrdu o pokajanju. Posumnjati se može i u pokajanje onoga ko ne zaplače prilikom kajanja, ko nastavlja griješiti i ko ne nastoji da poslije pokajanja čini dobra djela koja nije radio prije.

Ispravno pokajanje također ima svoje znakove. Neki su od njih da čovjek poslije pokajanja bude bolji nego prije i da se i dalje boji i ne bude siguran da se spasio Allahove kazne. Ustvari, strah treba postojati sve do momenta smrti, do trenutka kada će čuti meleka koji će mu reći:

﴿أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾

"Ne bojte se i ne žalostite se, i radujte se Džennetu, koji vam je obećan." (Fussilet, 30)

Ispravno pokajanje jeste pokajanje skrušenog srca, ispunjenog strahom i žalom, srca koje "puca" od straha zbog veličine učinjenog grijeha.

Ovako Ibn Ujejna tumači ajet:

﴿لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ﴾

"Zgrada koju su oni sagradili stalno će unositi nemir u srca njihova sve dok im srca ne popucaju." (Et-Tevba, 110)

On smatra da se u ovom ajetu misli na pucanje srca od straha prilikom pokajanja, a nema sumnje da veliki strah od teške kazne čini srce skrušenim i poniznim, te ga tjera na kajanje. Ovo je bit pokajanja jer srce "puca" žaleći zbog onoga što je uradilo i strahujući od posljedica.

Kome srce na ovom svijetu ne osjeti strah zbog grijeha, osjetit će ga na ahiretu, kada istina izađe na vidjelo, kada Allah, dž.š., nagradi pokorne a kazni nepokorne. Srce u ovakvim stanjima osjeća jednu vrstu posebne poniznosti koja ga potpuno obuzima, a karakteristična je za onoga ko učini grijeh. Ovom osjećanju nijedno drugo nije slično. Čovjek tada osjeća da je njegovo srce u Allahovoj, dž.š., ruci, da On potpuno vlada njime, osjeća se postiđenim, poniznim i punim strahopoštovanja.

Ovo stanje slično je stanju roba koji pokuša pobjeći od svog vlasnika, ali biva uhvaćen i doveden pred njega. U tom trenutku rob shvata da mu nema spasa i da nikako ne može pobjeći niti se spasiti kazne. Njegov život, sreća i spas pripadaju vlasniku i zavise od njegovog zadovoljstva njime. Robu postaje jasno da njegov vlasnik ima potpun uvid u njegovo zlodjelo jer je rob slab, ovisan i ponizan, a vlasnik moćan i neovisan.

Dakle, ovo stanje obuhvata osjećaj skrušenosti, poniznosti i pokornosti. Divni li su to osjećaji. Kako je samo sretan onaj ko ih ima i kime vladaju. Ovo su osjećaji koje Gospodar najviše voli. Sljedeća dova veoma lijepo oslikava ove osjećaje.

"Gospodaru moj, molim te Tvojom moći, a mojom poniznošću, da mi se smiluješ, molim Te Tvojom snagom, a mojom slabošću, Tvojom neovisnošću, a mojim siromaštvom, ovo moje grešno srce u Tvojim je rukama. Ti imaš mnogo robova mimo mene, a ja nemam gospodara osim Tebe, nema spasa ni utočišta osim kod Tebe, molim Te kako Te samo siromah moliti može, skrušeno i ponizno, zovem Te pun strahopoštovanja prema Tebi, poginjući glavu pred Tobom, žudeći za Tobom, srcem poniznim prema Tebi."

"Bože, Tebi se molim za ono čemu se nadam,
A u strahu i nevolji želim Tvojoj zaštiti da se predam.
Kad čovjek dobro uradi, Ti mu srce smirenim učiniš,
A zlo kad uradi, nadu u oprost mu nudiš."

Ovo su znakovi primljenog pokajanja. Ko ovo ne osjeća u svom srcu neka preispita svoje pokajanje i potrudi se da ga obnovi i usavrši. Kako je teško iskreno i istinski se pokajati. Mnogo je lakše to učiniti samo riječima. Pravom i iskrenom vjerniku pokajanje nikada nije lahko. Nema snage niti moći osim kod Allaha.

Mnogo je ljudi koji se čuvaju velikih grijeha i ružnih postupaka, a rade druge grijehe koji su još veći, međutim nisu ih svjesni niti pomišljaju da se trebaju pokajati. Takvi gordo i ponosno gledaju grešnike, kore ih i potcjenjuju njihovu pokornost. Drugima prigovaraju ističući svoje dobročinstvo, stalno ističu koliko su dobri i pokorni, žele to svima pokazati, nastojeći time dobiti pažnju i steći ugled kod ljudi. Ovakva djela Allah, dž.š., ne voli, a one koji ih čine udaljava od Svoje milosti.

Allah, dž.š., može ovakve ljude staviti na kušnju da učine veliki grijeh da bi im pokazao snagu Svoje odredbe, učinio ih

poniznim i potakao ih na pokornost. Oni imaju i mogućnost da se sami iskreno pokaju, pa da im Allah, dž.š., iz Svoje milosti primi pokajanje. U protivnom, bili bi u opasnosti od kazne.

Prihvatljivo i neprihvatljivo opravdanje

Postoji ispravno i neispravno shvatanje opravdanja i traženja isprike. Jedno je prihvatljivo, a drugo pokuđeno i neprihvatljivo. Neprihvatljivo bi bilo tražiti ispriku pravdajući svoja djela Božijim određenjem, odnosno sudbinom. Mnogi pobožnjaci bili su podložni ovakvim shvatanjima koja su, međutim, veoma opasna i beskorisna.

Mislim da je upravo na ovo ciljao i pisac djela *El-Menazil* rekavši:

"Pretjerano udubljivanje u sudbinu sprečava čovjeka da shvati bit dobra i zla jer sve pripisuje sudbini."

Ovo je neispravno razumijevanje. Njime se koriste oni koji se opiru naredbama Allaha, dž.š., i Njegovih poslanika da bi opravdali svoja ružna djela. Takvima opravdanja neće biti primljena jer nisu u skladu s onim što je On propisao. Oni samo prijekor zaslužuju, jer Allah, dž.š., naređuje da budu ukoreni.

Međutim ako zatraže oprost onako kako On zapovijeda, oprostit će im, jer je Allah, dž.š., najmilostiviji, najpravedniji i potpuno neovisan o bilo kome. Voli kada Njegovi robovi traže oprost i ne kažnjava čovjeka ako ima pravo opravdanje.

Jedan od razloga zašto je poslao poslanike jeste i taj da ljudi na Sudnjem danu nemaju opravdanje da nisu bili upozoreni. Da "protiv" Njega nemaju nikakav dokaz.

Dakle, ideje o pravdanju sudbinom za svoja djela počivaju na dokazu koji nije validan kod Allaha, dž.š.

Kod Allaha, dž.š., opravdanje mogu imati jedino dijete, jer ne razlikuje dobro od zla, slabouman, onaj do koga nije dospjela Objava, gluh, nijem i slijep čovjek. Ebul-Hasan el-

Ešari smatra da će takve Allah, dž.š., na Sudnjem danu staviti na iskušenje, pa ako poslušaju naredbu, uvest će ih u Džennet, a ako ne, ući će u vatru. Ovaj stav navodi u svom djelu *Mekala* potkrepljujući ga hadisima koji su preneseni preko Ebu Hurejre i El-Esveda bin Seria.

Neznalica je onaj ko se ne slaže s ovim stavom tvrdeći kako je nelogičan, jer misli da je onaj svijet samo mjesto nagrade ili kazne, te da tu prestaju obaveze prema Allahu, dž.š. Obaveze postoje i u berzehu i na mjestu suđenja, a prestaju tek nakon konačnog obračuna ulaskom u Džennet ili Džehennem.

Dakle, ne postoji opravdanje za nepokornost Allahu, dž.š., ukoliko je čovjek svjestan toga i dok god ima mogućnost da bira između dobra i zla, jer da ima opravdanje, ne bi bio kažnjen ni na dunjaluku ni na ahiretu.

Međutim, moglo bi se zaključiti da je ovo shvatanje zasnovano na pravnim, šerijatskim, a ne na univerzalnim i suštinskim činjenicama te da je stvarnost bliža ideji o predestinaciji, ideji da su ljudi apsolutno podvrgnuti Allahovoj, dž.š., volji, te da rade samo ono što je On naredio bez ikakve mogućnosti biranja. Prema toj ideji, ljudi su, budući da su lišeni mogućnosti izbora, ili bezgrešni ili imaju opravdanje za svoje grijehe. Oni su poput meta koje pogađaju strijele sudbine.

Nasuprot ovakvom stavu navest ćemo nekoliko argumenata. Prvo, već smo dokazali da Allah, dž.š., ne prima opravdanja grijeha sudbinom. Kada bi se grešnik pravdao sudbinom, ne samo da mu pravdanje ne bi bilo primljeno već bi učinio i grijeh, jer Allah, dž.š., to ne voli. Od ovakvog pravdanja nema nikakve koristi niti ono ima ikakvog smisla. Ovim se ne služe razumom obdareni ljudi.

Drugo, ako bi opravdavanje sudbinom bilo ispravno, onda bi veliki grešnik bio potpuno čist od grijeha, a to je besmisleno. Nasilnik ne bi bio nasilnik jer bi pravdao svoje nasilje

okolnostima i sudbinom. Neispravno shvatanje Božijeg određenja sigurno vodi u grijeh.

Među Allahovim neprijateljima ima i onih koji su ekstatično i s velikim zanosom pjevali o ovome. Jedan je od njih i El-Husejn bin Mensur el-Halladž, koji je napisao sljedeće stihove:

"Bacio ga je u more s gvozdenim okovima oko ruku
I rekao: 'Hajde sad, pokušaj da se spasiš, da izbjegneš muku!'"

Još jedan od neprijatelja kaže:

"Kad pokornost i poslušnost moju htjedoste,
Što prelijepo lice Njegovo sakriste?"

Drugi kaže sljedeće:

"Pošto radim sve što Ti želiš i što naredi meni,
Tad svako moje djelo pokornost je Tebi.

Kad zaljubljeni nesretan i tužan ostane,
Tad i dobročinstvo njegovo velik grijeh postane."

Neki od ovih pjesnika usudili su se pjevati i o Iblisu pravdajući ga. Ovi su stihovi puni patnje, žala, melanholije i nezadovoljstva. Iz najtamnijih dubina duša ovih pjesnika progovara neprijateljstvo, žal i duboka tuga koji kao da šalju poruku: "Ne mogu ništa kazati, ja sam žrtva u liku tlačitelja, ja sam siroti sin Ademov, niti radim šta po svojoj volji niti imam ikakva opravdanja za urađeno." Ili kažu da je čovjek lopta u rukama sudbine, jedna je baci, a druga je dočeka. Jedan od zabludjelih ovako pjeva:

"Ti me voliš kao svoje dijete,
A ja zla toliko činim i toliko štete."

Drugi kaže:

"Jednoga dana crni oblaci prekrili su moje lice.
Padala je kiša, munje tukle nasumice.
Od te kiše ne bi lijeka,
Što rastuži jadnoga čovjeka.
Niti se razbuja zeleno bilje
Niti bi iko da se napije."

Jedan ovako pjeva:

"Približio ti se, a udalji ga ruka zle sreće,
Međutim, prolomi se pozdrav moj: 'Rastanak desiti se neće.'"

Drugi ovako:

"Žedan pored vode stoji,
Al niko neće da ga napoji."

Oni koji ovako pjevaju uistinu svaku granicu u zlu prelaze. Ko god ima imalo razuma shvatit će da su ovo samo melanholični i depresije puni iskazi. Kada bi sami sebe preispitali onako kako treba, vidjeli bi da je tako. Ovo su vrhunci neznanja i nepravde.

Allah, dž.š., za čovjeka kaže:

﴿إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾

"...on je, zaista, prema sebi nepravedan i lahkomislen" (El-Ahzab, 72),

a za Sebe:

﴿وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾

"...a Allah je nezavisan i hvale dostojan." (Fatir, 15)

Zar nasilnici ne znaju da svako zlo dolazi od njih samih, i da su oni krivi za zlo koje učine. Njihov um i srce izvori su zla i nepravde.

﴿إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ﴾

"Čovjek je, zaista, svome Gospodaru nezahvalan." (El-Adijat, 6)

Ibn Abbas i Katada, tumačeći navedeni ajet, kažu: "Čovjek je nezahvalan jer stalno poriče Božije blagodati." Hasan kaže: "Čovjek broji nesreće, a potpuno zaboravlja blagodati." Ebu Ubejda kaže: "Čovjek čini malo dobra."

Riječ "kenud" (nezahvalan) u arapskom se jeziku koristi i kao atribut neplodan, pa često stoji uz imenicu zemlja (erdun), i tako sintagma "erdun kenude" znači neplodna zemlja, iz koje ništa ne raste i od koje se ima malo koristi. Dakle, s razlogom je čovjek u Kur'anu ovako nazvan.

El-Fadl ibn Abbas kaže da je nezahvalnik onaj koga samo jedno teško i neugodno iskušenje navede da zaboravi na dobro koje mu se dešava.

A upravo on, čovjek, neznalica i nepravednik jeste najveća prepreka na putu vlastite koristi i uspjeha. On je poput brane koja sprečava da voda napoji bašču njegovog srca i, usprkos tome, i dalje zapomaže i viče na sav glas: "Žedan sam, napojite me!" On ne pušta da radost uđe u njegovu dušu, poput je oblaka koji ne da suncu da je obasja. Sam je sebi sigurno najveći neprijatelj i sam sebe u propast baca.

"Neznalici nijedna nesreća nije manja
Od njegove gluposti i njegova neznanja."

Pa neka je proklet ako misli da je nasilnik u liku žrtve, pun samosažaljenja, a svjesno radi grijehe. Strastveno se opire naredbama, a u isto vrijeme uzvikuje: "Jadan ja, tjeraju me i guraju." Ne samo da je okrenuo leđa vratima pokornosti nego je i ključ izgubio, i još kaže:

"Zove me, a zatvara mi vrata svoga ulaza,
Ah, de mi vi pojasnite ima li mi prilaza?"

Kad bi ga razuman i osjećajan čovjek uhvatio za rukav da ga spasi od vatre, istrgnuo bi mu se iz ruku i strovalio se u vatru pitajući se: "Ima li mi izlaza? Gurnuše me i ubaciše u jamu." Tako mi Allaha, takve su upozoravali na propast nepromišljenih i stalno ih savjetovali, međutim, ostajali su nepokorni i odbijali su prihvatiti savjete.

"Koliko vam samo savjeta dadoh,
A okorististe se tako malo."

Teško pomagaču šejtanovom, neprijatelju Allahovom, koji misli da je i na grijeh i na pokornost natjeran mimo svoje volje i koji nema vlastito mišljenje. On je prepreka svom sopstvenom uspjehu i koristi, stalno prigovara i žali se na Božije određenje i sam sebi sužava mogućnosti. Protestvuje i žali se svome Gospodaru kada mu neko od njegovih ukućana otkaže poslušnost. Ako mu se naredi da šta uradi, počne sitničariti i izvlačiti se, a ako mu se šta zabrani, ne pridržava se zabrane govoreći: "Takva me sudbina snašla." Neće mu sigurno biti uvaženo ovo opravdanje, i bit će brzo kažnjen.

Neznalico i nepravedniče, ako ti je sudbina izgovor za neispunjavanje Božijih naredbi, zašto onda nije isti slučaj s tvojim robovima i robinjama kada oni tebi odbiju poslušnost? Kada jedno od njih pogriješi i pravda ti se sudbinom, ti se samo još više rasrdiš na njega ne smatrajući njegovo opravdanje validnim. U tvojim se očima udvostruči njegova greška. Na kraju se zbog toga ti žališ svome Gospodaru i sebi tražiš opravdanja. Ima li iko da je veći nasilnik i neznalica od onoga ko ovako postupa?

Međutim, usprkos svemu, tvoj je Gospodar prema tebi dobar, otklanja tvoje slabosti i nudi ti mogućnost da zaradiš Džennet. Poslao ti je dokaze, naučio te kako da slijediš znakove na putu i kako da se odbraniš od drumskih razbojnika. Dao ti je sluh, vid i razum, pokazao ti šta je dobro, a šta zlo, korisno i štetno. Poslao ti je Svoje poslanike, objavio ti knjige i olakšao njihovo shvatanje i rad po njima. Pomaže te vojskama Svojih

meleka koji te čuvaju, štite i tjeraju tvoje neprijatelje od tebe. Ne daju ti da im se prikloniš. Ipak, ti tražiš pomoć od drugih i pomažeš svojim neprijateljima. Smatraš gospodarem i zaštitnikom nekoga drugog, a ne Allaha, dž.š., Koji je najpreči da ti bude gospodar.

Uzvišeni Allah kaže:

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا﴾

"A kad smo rekli melekima: 'Poklonite se Ademu!', svi su se poklonili osim Iblisa, on je bio jedan od džina, i zato se ogriješio o zapovijest Gospodara svoga. Pa zar ćete njega i porod njegov pored Mene kao prijatelje prihvatiti, kad su vam oni neprijatelji." (El-Kehf, 50)

Čovječe, Allah, dž.š., otjerao je Iblisa iz Dženneta i udaljio ga od tebe, jer se nije iz počasti tebi poklonio dok si bio u kičmi svoga oca Adema.[89] Udaljio ga je i učinio Svojim neprijateljem. Ipak, ti se pokoravaš njemu, uzimaš ga za prisnog prijatelja i pomažeš mu. Tako činiš veliku nepravdu, a u isto vrijeme žališ se kada te Allah, dž.š., udalji od Sebe, i još govoriš:

"Navikoše me na strast i uživanje, a strast je slatka,

Pa mi onda pokornost narediše, a ona je teška."

Kako i ne bi bio udaljen i odbačen kad tako postupaš? Kako te iko za prijatelja može uzeti kad imaš takve osobine? Naljutio si Allaha, dž.š., i prekinuo svaku vezu s Njim.

Allah, dž.š., nije naredio čovjeku da Mu bude zahvalan zato što Mu je potrebna njegova zahvalnost, već da bi povećao Svoje blagodati prema njemu. Jedan od najvećih grijeha koji

[89] Meleki su, po Allahovoj, dž.š., naredbi, zaduženi za upravljanje stvarima koje se tiču ljudi, za njihovu vezu s Allahom, dž.š., za njihovu opskrbu, zdravlje, sreću, te da im prenesu Objavu od Boga da im bude uputa kako da postignu Njegovo zadovoljstvo i budu spašeni i sretni na oba svijeta. Međutim, oholi je Iblis, s druge strane, njihov neprijatelj koji ih sve želi udaljiti od Pravog puta.

čovjeka udaljavaju od Allahovog zadovoljstva jeste upravo nezahvalnost, odnosno poricanje Božijih blagodati. Allah, dž.š., naređuje da se Njegovi robovi sjećaju Njegovih blagodati, a ako ih zaborave, i On će njih zaboraviti.

﴿نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ﴾

"Oni su Allaha zaboravili, pa je On učinio da sami sebe zaborave." (El-Hašr, 19)

﴿نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ﴾

"Oni su Allaha zaboravili, pa je i On njih zaboravio." (Et-Tevba, 67)

Naređuje im da Ga zamole da bi im udovoljio, ali ljudi ne mole. Međutim, On im, bez obzira na to, mnogo daje, a oni kao da ne žele to prihvatiti. I još, povrh svega, žale se na Onoga Koji im nasilje nikada ne bi učinio, a mole one koji su im ustvari pravi neprijatelji. Kada ih blagoslovi zdravljem, imetkom i ugledom, oni Mu uzvrate nepokornošću, a kada sve to izgube, srde se i psuju Ga. Kako apsurdno, nisu zadovoljni ni kada su darovani blagodatima ni kada su na iskušenju, jer blagodati ih čine nepokornim, a iskušenja ih tjeraju da poriču Njegovu dobrotu i blagodati i da se žale drugima.

On čovjeka zove pred Svoja vrata, ali on niti kuca niti želi ući. Šalje mu poslanike koji ga zovu u kuću Njegove milosti, ali on im se ne pokorava govoreći: "Ne prodajem novo za staro, ne mijenjam gotovinu za kredit niti ostavljam nešto u što sam siguran i što sam vidio zbog nečega što sam samo čuo." I još kaže:

"Drž se onoga što si očima svojim svjedočio,
A mani se nečega o čemu si nešto načuo.
Zar ti nije draži samo tračak sunca što na licu ti se nađe,
Nego cijelo Sunce kad potpuno zađe?"

Ukoliko ima ikakve koristi od pokornosti Poslaniku, pokoravat će mu se, ali ne da bi Allah, dž.š., bio zadovoljan,

već iz koristoljublja. Međutim, na kraju će mu se usprotiviti i prestat će mu se pokoravati.

Usprkos ovome, Allah, dž.š., ostavlja mu nadu u Njegovu milost, jer kaže: "Robe moj, kad god Mi dođeš, prihvatit ću te, bilo da dođeš po noći ili po danu, prihvatit ću te. Ako se ti Meni približiš jedan pedalj, Ja ću se tebi približiti za jedan aršin, a ako se ti Meni približiš za jedan aršin, Ja ću se tebi približiti raširenih ruku. Ako ti meni dođeš polahko, Ja ću tebi doći žureći. Sretneš li Me ne pripisujući Mi druga, a s grijesima velikim kao Zemlja, darovat ću ti oprost veličine Zemlje. A ako tvoji grijesi budu veliki kao nebesa, i budeš Me zamolio za oprost, Ja ću ti oprostiti. Ima li, onda, iko da je plemenitiji i milostiviji od Mene? Moji robovi bore se protiv Mene čineći velike grijehe, a Ja im pružam utočište.

Stvorio sam ih, a oni se drugima klanjaju, opskrbljujem ih, a oni zahvaljuju svima osim Meni. Na Moje dobro oni zlim uzvraćaju. Iako sam neovisan o njima, ukazujem im ljubav obasipajući ih blagodatima, a oni izazivaju Moju srdžbu svojom nepokornošću. Ja sam njima najpotrebniji, a oni Meni ne trebaju. Ako neko želi da Mi se približi, prihvatit ću ga, a ako Mi glavu okrene, zvat ću ga. Ko ostavi neku stvar u Moje, ime višestruko ću ga nagraditi, a ko bude želio Moje zadovoljstvo, Ja ću željeti ono što on želi. Ko postupa svjestan Moje snage i moći, i gvožđe ću mu upokoriti.

Oni koji Me se puno sjećaju, oni su Moje društvo, oni koji Mi zahvaljuju, njima ću još više dati, oni koji Mi se pokoravaju zaslužit će Moje poštovanje, a onima koji su nepokorni neću ugasiti nadu u Moju milost. Ako se pokaju, zavoljet ću ih jer Ja volim one koji se kaju i koji se mnogo čiste, a ako se ne pokaju, izliječit ću ih. Stavit ću ih na iskušenje da ih očistim od grijeha.

Kome budem preči od drugih, i on će Meni biti preči od drugih. Jedno dobro djelo kod Mene vrijedi deset ili sedam stotina puta više, i još više, a za loše djelo kažnjavam samo toliko

koliko je teško. Ako se onaj ko ga uradi pokaje i zatraži oprost, oprostit ću mu.

Zadovoljan sam malim dobrim djelima, a opraštam velike grijehe. Moja milost pretekla je Moju srdžbu, a Moja dobrota Moj prijekor. Moj oprost brži je od kazne, a milostiviji sam prema čovjeku nego majka prema djetetu."

"Allah, dž.š., raduje se pokajanju više nego čovjek koji pronađe svoju jahalicu s hranom koju je izgubio u pustinji, i to nakon što je, tražeći je, ostao bez nade i zaspao pod drvetom čekajući smrt."

On se ne raduje zbog toga što Mu je nečije pokajanje potrebno, već zato što je milostiv i dobar. Također, On štiti Svoje robove jer ih voli i jer je dobar prema njima. On je potpuno neovisan o bilo kome, ne pogađaju Ga udarci sudbine, nema druga u vlasti niti Mu je i od koga pomoć potrebna.

﴿وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا﴾

"I reci: 'Hvala pripada Allahu, Koji Sebi nije uzeo dijete, Koji nema druga u vlasti i Koji nema zaštitnika zbog nemoći! Zato Ga veličaj istinski!'" (El-Isra, 111)

Dakle, Allah, dž.š., nema nikakvog zaštitnika u nemoći, On je zaštitnik vjernika, Njegovih miljenika.

Ovo je pravi odnos između roba i njegovog Gospodara. Pravi vjernici traže ispriku priznavajući svoje grijehe, ali i duboko vjerujući u Božije određenje i svemoć.

"Allaha zadivi kad Ga ljudi spominju i čine dobra djela velika,
A ne žuri da za veliki grijeh kazni Svoga roba, čovjeka."

Lijepo kaže jedan pjesnik:

"Zbog voljenog, ti velik put ćeš preći,
Oplakat ga suzama, što oči će ti peći.

Ne vjeruje ti duša, jesi li mu neprijatelj?
Žališ zbog daljine, a zulum ti je prijatelj.“

Druga vrsta opravdanja

Prethodno smo objasnili jednu vrstu opravdanja, onu pokuđenu i zabranjenu, te dokazali da takva opravdanja nisu valjana, da negativno utječu na čovjekovo pokajanje i dovode u pitanje njegovu ispravnost.

Druga vrsta vezana je za odnose među ljudima, tačnije za loše postupke jednih prema drugima. U ovakvim slučajevima ne radi se o pravdanju sudbinom za učinjene grijehe niti o povredi Allahovog, dž.š., prava, već o traženju opravdanja za onoga ko se ogriješio prema drugom čovjeku. Kada neko prema tebi pogriješi, imaš pravo da njegovu grešku, uvjetno rečeno, pravdaš Božijim određenjem, i da mu je zbog toga oprostiš. Ovako postupaju Allahovi miljenici i oni koji su Ga istinski spoznali. Kada neko prema njima pogriješi, oni, potpuno uvažavajući Allahovo pravo, svoja prava zanemaruju i praštaju ljudima tražeći opravdanje za njihovu grešku.

Ovako je postupao i Božiji Poslanik, s.a.v.s. Aiša, r.a., navodi sljedeće:

“Allahov Poslanik nikada nije nikoga povrijedio, niti je na loše uzvraćao osim ako je bilo u pitanju povređivanje Allahovih zakona.”[90]

Aiša, r.a., u sljedećem predanju, također, kaže:

“Allahov Poslanik, s.a.v.s., nije nikada udario roba, životinju niti bilo koga drugog osim u borbi na Allahovom putu.”[91]

Enes, r.a., kaže:

“Služio sam Božijeg Poslanika deset godina, i nikada mi nije za nešto što sam uradio rekao: ‘Zašto si uradio to i to’ niti

[90] Hadis prenosi Buhari.
[91] Hadis prenosi Muslim.

za nešto što nisam uradio: 'Zašto to nisi uradio?', a kada bi me neko od njegove porodice grdio zbog nečega, rekao bi im: 'Pustite ga, što je bilo bilo je.'"[92]

Pogledaj kako Božiji Poslanik, s.a.v.s., poima Božije određenje kada je njegov hakk u pitanju i kako pravedno postupa ako su u pitanju povrede Allahovih zakona. Kada je trebalo kradljivici ruku odsjeći, nije rekao: "Božije je određenje krivo za njeno djelo", već je izvršio naredbu. Također, za one što nisu htjeli da klanjaju namaz s njim u džematu nije rekao: "Da je Allah odredio da ga klanjaju, klanjali bi ga", već je bio srdit i htio im je kuće zapaliti. Izvršio je naredbu i kada je trebalo kamenovati dvoje koji su učinili blud, a nije za njihov grijeh krivio sudbinu.

Bio je dosljedan i u slučaju ubica njegovog čobana koji su nakon što su ga ubili, otjerali njegovu stoku i odmetnuli se od islama. Božiji Poslanik, s.a.v.s., tada nije rekao: "Suđeno je da tako bude", već je naredio da im se ruke i noge unakrst odrežu, da im se oči iskopaju i da budu ostavljeni na vrućini da umru od žeđi. Još je mnogo ovakvih primjera, a mi smo samo neke naveli.

On je najbolje poznavao Božije zakone i nije nikada bilo koje loše djelo pravdao Božijim određenjem niti je takvo što od drugih prihvatao. Međutim, kao što smo prethodno naveli, Poslanik, s.a.v.s., opravdao je Enesa Božijim određenjem jer nije učinio grijeh, već je pogriješio prema njemu.

Dakle, ovo je tumačenje druge vrste opravdanja, pozitivnog i dozvoljenog. Iako ovakva opravdanja nisu haram niti pokuđena, ona također nisu ni uvjet da bi pokajanje bilo ispravno. Tačnije, ona nemaju nikakve veze s pokajanjem. Dok god se ne radi o pravdanju sudbinom za grijeh, pokajanje će biti potpuno.

Nema sumnje da i pisac djela *El-Menazil* ovako shvata ovaj problem i da u ovom slučaju postoji mogućnost opravdanja sudbinom. Ovo je potpuno u skladu s važećim propisima.

[92] Hadis prenosi Buhari.

Dakle, postojanje naredbe nije kontradiktorno Božijem određenju niti je određenje u suprotnosti s naredbom.

Kao što smo već napomenuli, ovaj slučaj uopće ne spada u suštinu pokajanja niti pravdanje sudbinom na ovaj način zadire u ispravnost pokajanja. U suštinu pokajanja spada svijest o Allahovoj, dž.š., srdžbi zbog veličine grijeha.

Budući da nevjernici i nasilnici, poput idolopoklonika, ubica poslanika, faraona, Hamana, Nemruda i ostalih grešnika, nepokornika, ulaze u okvir Božijeg određenja, možemo li onda pretpostaviti da imaju opravdanje ze učinjeni grijeh? Da li bi njihovo opravdanje ušlo u okvir biti pokajanja?

Do ovog problema dovelo je pretjerano udubljivanje u bit vjerovanja u Božiju apsolutnu moć (tevhidur-rububijje), čijem su shvatanju težili mnogi pobožnjaci.

Međutim, postoji li ikakvo ispravno i validno opravdanje kod Allaha, dž.š., za nasilnike na koje se On može samo još više rasrditi i koje će udaljiti od vrata Svoje milosti?

Šejhul-islam sigurno sebi ne bi dopustio takav propust da kaže kako je moguće da slična opravdanja mogu biti validna. Ako bi neko nešto loše o njemu pomislio, to nikako ne bi umanjilo njegovu vrijednost jer neprocjenjiv je njegov stepen spoznaje i znanja, i nesumnjivo je upravo on imam i vodič na putu istinskih pobožnjaka. Bilo kako bilo, samo je Poslanik, s.a.v.s., bio čist od grijeha i njegov se govor bez rezerve prihvata, a svi ostali provjeravaju se, pa se uzimaju ili odbacuju.

Neophodno je napomenuti da je ovo područje, odnosno područje Božijeg određenja, usko i da je poput teškog bojišta na kojem noge klecaju, a um se muti. Mnogi su se pobožnjaci razišli o tom pitanju jer nisu uspjeli shvatiti bit kadera, Božijeg predodređenja. Samo mali broj njih nadvisio je "doline propasti."

Kako i ne bi bilo teško kad je poput uzburkanog mora, čiji su valovi kao brda, a po kojem plove lađe onih koji se ohrabre i usude zaploviti njime. Od njegove strahote hrabri postaju kukavice, a pametni gube pamet. Ljudi stoje na njegovim obalama tražeći načina da zaplove.

Neki od njih stoje pognute glave, prestravljeni, ne gledaju u njega i ne miču se s mjesta. Srca im je ispunio veličanstveni prizor. Misle da je bolje ostati na obali i ne dovoditi sebe u opasnost.

Drugi bježe nazad, nakon što su čuli zastrašujuću huku njegovih valova bojeći se i pogledati u njih.

Ima i onih koji se bacaju u morski bezdan, pa ih valovi nasumice nose i bacaju čas na jednu čas na drugu stranu.

Sve su tri skupine u opasnosti. Onog prvog koji nepomičan stoji na obali kad-tad voda će stići i potopiti. Onaj koji bježi, ako uopće i uspije pobjeći, morat će se vratiti do mora jer mu nema drugog puta, a onaj koji se bacio u more, njemu svakako nema spasa i brzo će se utopiti. Spasit će se samo oni iz četvrte skupine, koji sačekaju da dođe lađa s Božijom naredbom. Kada im se približi, s nje će čuti glas:

﴿ارْكَبُواْ فِيهَا بِسْمِ اللهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا﴾

"Ukrcajte se u nju, u ime Allaha, neka plovi i neka pristane!" (Hud, 41)

Ovo je Nuhova, a.s., lađa i lađa svih ostalih Božijih poslanika. Ko se u nju ukrca spasit će se, a ko odbije, utopit će se. Ukrcajte se u lađu Božijih naredbi, koja plovi po moru Božijeg određenja, po naredbi Onoga u Čijoj je ruci vlast nad svim morima. Putujte sve dok ne bude rečeno:

﴿يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءكِ وَيَا سَمَاء أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاء وَقُضِيَ الأَمْرُ﴾

"'O Zemljo, gutaj vodu svoju, a ti o nebo, prestani!' I voda se povuče i ispuni se odredba." (Hud, 44)

A bit će potopljeni i uništeni oni koji se nisu ukrcali na ladu, kao što je bio potopljen i Nuhov, a.s., narod. Na kraju će se uzviknuti:

﴿وَقِيلَ بُعْداً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

"Daleko nek je narod nevjernički." (Hud, 44)

﴿وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِن كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ﴾

"Nismo im Mi nepravedni bili, oni su sami sebi nepravdu nanijeli." (Ez-Zuhruf, 76)

I na kraju, potvrđujući mudrost i jednoću Najpravednijeg od svih, reći će se:

﴿قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاء لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ﴾

"Reci: 'Allah ima potpun dokaz i da On hoće, svima bi na Pravi put ukazao!'" (El-En'am, 149)

Kako ploviti u ladi sudbine?

Onaj ko plovi morem Božijih naredbi i Njegovog određenja ne smije se prepustiti valovima da ga nose niti se na tom putu opuštati, već se svom snagom njima treba oduprijeti i suprotstaviti. U protivnom će nastradati. Na ovaj način čovjek može u jednom smislu preduprijediti sudbinu sudbinom. Ovo je put pravih i razboritih pobožnjaka.

Veliki učenjak i uzor šejh Abdulkadir el-Kilani[93] u ovom smislu kaže: "Ljudi se mire sa sudbinom i potpuno joj se potčinjavaju, ali ja ne, ja sudbinu predupređujem istinom i radi istine. Nije pravi čovjek onaj ko se potčinjava sudbini, već onaj ko joj se pokušava oduprijeti."

Ljudi neće postići sreću ni na dunjaluku ni na ahiretu sve dok ovo ne shvate.

[93] Nekad ga nazivaju i El-Džejlani. (Prim. prem.)

Uzvišeni Allah, dž.š., naređuje da se zlu, koje ulazi u okvir Njegovog predodređenja, suprotstavi dobro koje također spada u Božije određenje. Uzmimo, naprimjer, glad. Glad je predodređena, međutim, treba li se čovjek se pomiriti sa sudbinom, i prepustiti se toj odredbi, pa da na kraju umre? Ne, ne treba. Allah, dž.š., naredio mu je da jede, i treba jesti, i tako se oduprijeti prethodnom određenju. Međutim, i ovo predupređivanje ne izlazi iz okvira Božijeg određenja i Njegove apsolutne i sveopće moći. Isto je i s hladnoćom, vrućinom i žeđu. Sve spada u Božije određenje, isto kao što i predupređivanje svega ovoga, također, ulazi u isti okvir.

Božiji Poslanik, s.a.v.s., objasnio je to veoma lijepo kada su ga upitali:

"'O Allahov Poslaniče, lijekovi kojima se liječimo, rukje koje tražimo da nam se uče i bogobojaznost koju osjećamo, izlazi li išta iz okvira kadera?' Reče: 'Sve je od kadera.'"[94]

U drugom hadisu kaže:

"Dova i nevolja bore se između nebesa i Zemlje."[95]

Kada su nevjernici napali islamsku državu, napali su je samo po Božijem određenju. Jesu li se muslimani tada trebali prepustiti sudbini i dopustiti da neprijatelj ovlada njihovom zemljom? Ne, nisu, nego su jedno određenje preduprijedili drugim. U ovom slučaju na napad su odgovorili džihadom, borbom na Allahovom putu. I sve je, opet, bilo unutar Njegove moći i određenja. Isti je slučaj i s griješenjem. Kada Allah, dž.š., odredi da pogriješiš, ti ćeš pogriješiti, međutim ti se pokaj i odgovori na odredbu iskrenom tevbom koja, na kraju krajeva, baš kao i sve ostalo, ulazi u široki okvir Njegove apsolutne moći i određenja.

[94] Hadis prenosi Ibn Madža.
[95] Hadis prenose El-Bezzer i Taberani u *El-Evsetu*.

Predupredivanje sudbine sudbinom

Postoje dvije vrste predupređivanja sudbine sudbinom. Prva je ona kada se preduprijedi i otkloni sudbina čiji su se uvjeti već ostvarili, ali se sama sudbina ili kader nije dogodila zbog određenih suprotnih razloga koji sprečavaju da se ona dogodi. Primjer za to jeste odbrana od neprijatelja borbom ili otklanjanje vrućine, hladnoće i tome slično.

Druga vrsta jeste predupređivanje sudbine koja se već dogodila i ustalila se drugom sudbinom koja može unaprijediti, ali i poništiti onu prvu. Primjer za to jeste otklanjanje bolesti liječenjem i ozdravljenjem, predupređivanje grijeha pokajanjem (tevba), kao i potiranje zla dobročinstvom (ihsan).

Samo veliki učenjaci mogu zauzeti ovakav stav prema sudbini. Oni joj se ne predaju odmah, te čine sve da je promijene i nađu bolje rješenje. U suprotnom, oni bi samo pokazali svoju nesposobnost, a Allah, dž.š., kori Svoje robove zbog nesposobnosti. Rob se predaje sudbini samo u situacijama kada je iscrpio sve mogućnosti borbe, kada je savladan sudbinom, te nema drugog izlaza. U ovakvoj situaciji on se predaje sudbini i postaje poput mejita u rukama onoga ko ga gasuli. I samo u ovoj situaciji predavanje je sudbini dozvoljeno. No, ako je čovjek u mogućnosti promijeniti određene stvari, ako ima za to preduvjete, on se treba boriti da pobjegne od svojih strasti i prohtjeva i da nađe utočište u Allahovoj ljubavi, moći i htijenju. Takav je čovjek istinski spoznao i okusio suštinu ajeta "*Samo Tebe obožavamo i samo od Tebe pomoć tražimo.*" A samo Allah, dž.š., istinski pomaže.

Suština pokajanja

Autor djela *El-Menazil* veli: „Bit pokajanja ogleda se u tri stvari: razlikovanju između bogobojaznosti i časti, zaboravu grijeha i pokajanju od pokajanja, jer je pokajnik unutar 'skupine' za koju je Allah u Kur'anu rekao:

﴿وَتُوبُوا إِلَى اللهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ *"I svi se Allahu pokajte, o vjernici, da biste postigli ono što želite"* (En-Nur, 31), te je ovim ajetom i pokajniku naredio da iznova čini tevbu.

Razlika između bogobojaznosti i časti

Ova razlika ukazuje da cilj pokajanja bude bogobojaznost, tj. strah od Allaha, pokornost samo Njemu, djelovanje prema Njegovim uputama te izbjegavanje onoga što je On zabranio. Tako će pokajnik raditi pokoran Allahu, prema Njegovoj svjetlosti, nadajući se Njegovoj nagradi te, s druge strane, kloniti se svega zabranjenog u strahu od Njegove kazne. Ovakvom pokornošću on ne želi steći čast i ugled, jer i u pokornosti i u pokajanju ima časti, tajne i javne. No cilj pokajnika nije ta čast, čak i kad sazna da će je steći pokornošću i pokajanjem. Pa, ko se pokaje zbog te časti, njegovo je pokajanje bezvrijedno. U jednom predanju navodi se da je Allah objavio jednom Svome vjerovjesniku da kaže nekom isposniku: "Tvoje odricanje od ovoga svijeta samo ti je priuštilo odmor, a tvoje posvećivanje samo Meni donijelo ti je čast i slavu, no jesi li ispunio ijednu dužnost prema Meni?" Isposnik onda upita: "Gospodaru moj, koja je to moja dužnost prema Tebi nakon svega ovog?" Allah mu reče: "Jesi li volio onoga koga Ja volim i jesi li se borio protiv Mojih neprijatelja?"

Ovo jasno govori da i odmor i čast možeš steći ibadetom i odricanjem. No gdje je izvršenje dužnosti prema Allahu, a ona je ljubav i neprijateljstvo u Njegovo ime.

Važno je da se u Allahovim naredbama uoči razlika između časti, zadovoljstva i dužnosti prema Allahu, teoretski i praktično. Ova činjenica zna biti nejasna mnogim iskrenim ljudima. Nju uočavaju oni koji su veoma pronicljivi, i oni su prvaci u iskrenosti.

Zaboravljanje grijeha

Ovo je dosta široka tema i postoje različita mišljenja o njoj. Neki učenjaci smatraju da je zaboravljanje i nespominjanje grijeha blagodat. Za pokajnika najbolje je i najpreče da sve svoje vrijeme posveti Allahu i tako živi vedar život. Zato se i kaže: "Nesreća je spominjati nesreću u trenucima sreće." Drugi pak tvrde da je za njega najbolje da ne zaboravlja svoj grijeh, već da mu on stalno bude pred očima. To će ga dovesti u stanje očaja, jada i poniznosti, što mu je najkorisnije. Zbog ovoga je, kažu, Davud, a.s., ispisao grijeh u šaci te je u nju gledao i plakao. Tako, kada zalutaš, sjeti se grijeha i naći ćeš Pravi put. Ovo znači da ćeš se osjećati jadno i poniženo kada se sjetiš grijeha, pa ćeš skrušeno i ponizno pokucati na kapije Allahove milosti, a to je put vjernika.

Ispravan stav o ovome pitanju može se zauzeti nakon ispitivanja duševnog stanja čovjeka. Ako bi se čovjek u potpunosti predao veselju i vedrini, te zaboravio Allahove blagodati i veličinu, neprestano tražio više, i ako bi prestao biti svjestan svoje nesavršenosti i zavisnosti od Allaha, tada bi mu bilo najbolje da se sjeća i spominje svoje grijehe. No ako vidi i osjeća prisustvo Allahovih blagodati oko sebe, ako je svjestan svoje ograničenosti i nemoći bez Allaha, te mu srce ispunjava ljubav, radost i veselje zbog Njega, čežnja za susretom s Njim i osjećaj Allahove beskrajne milosti i oprosta, onda je njegovo srce Bog obasjao nurom nebeskim, te je njemu najpreče i najbolje da se ne sjeća grijeha i da ga ne spominje. Ako bi se pak počeo sjećati grijeha, svi bi ovi osjećaji nestali. To bi ga bacilo u bezdan očaja, odvelo iz jednog stanja u drugo, a razlika je između njih veća nego što je razdaljina između nebesa i Zemlje. A sve je to zbog šejtanove zavisti prema takvom robu, koji ga želi udaljiti iz takvog stanja, da njegovo srce ne hodi stazama spoznaje i ljubavi, već putevima nesreće, izopačenosti i tjeskobe zbog grijeha.

Treba kazati da je kod prvog čovjeka samo sjećanje na grijeh Allahova blagodat kojom ga želi zaštititi od daljeg lutanja i

skrivene oholosti koju taj čovjek ne primjećuje. Ovo je od velike važnosti i treba se jasno razgraničiti. A samo Allah daje uputu i uspjeh, i samo se Njemu za pomoć molimo.

Skrivene ljepote pokajanja

Autor spomenutog djela *El-Menazil* veli: "Pokajanje sa sobom nosi tri skrivene ljepote.

Prva ljepota jeste da čovjek razmisli o počinjenom grijehu, te tako spozna šta mu je Allah, dž.š., kroz njega htio kazati. A Allah, uistinu, dopušta Svome robu da pogriješi zbog dvije stvari. Prva je da taj rob spozna Allahovu veličinu u Njegovom određivanju, Njegovo dobročinstvo u prikrivanju tog grijeha od drugih (sitr), blagost u odgodi kazne za počinitelja grijeha, plemenitost u prihvatanju isprike od grešnika te Njegovu milost u opraštanju. Druga je u tome da Allah, dž.š., donese dokaz Svoje pravičnosti prema Svome robu. Zbog tog dokaza Allah ga može kazniti za grijeh, ako On to želi."

Dobro znaj da mudar čovjek, kada pogriješi, razmisli o sljedećim stvarima: prvo razmišlja o Allahovim naredbama i zabranama, usljed čega shvati da djelo koje je uradio nije dobro, te sam sebi prizna da je pogriješio, potom se prisjeti Allahovog obećanja i prijetnje, usljed čega će osjetiti skrušenost i strahopoštovanje koje će ga navesti da se pokaje. Poslije ovoga on razmišlja o tome kako mu je Allah, dž.š., dao mogućnost pokajanja i čišćenja, iako mu je to mogao i uskratiti. Tako će taj čovjek doći do određene spoznaje Allaha, dž.š., Njegovih lijepih imena i atributa, Njegove mudrosti, samilosti, praštanja, blagosti i plemenitosti. Ova će ga spoznaja učiniti privrženim Allahovim lijepim imenima. Spoznat će i vezu između Allahovog stvaranja i naredbi, Njegove nagrade, kazne i prijetnje Njegovim lijepim imenima i atributima, te da je to sve uzrok Njegovih lijepih imena i atributa i njihovog utjecaja u kosmosu. Također će spoznati da je svako lijepo ime Božije neophodno vezano za svoj uzrok i trag.

Ovakvo razmišljanje dovest će ga u prekrasne vrtove spoznaje, imana, suštine sudbine i mudrosti koje riječi ne mogu opisati.

Govoreći o spoznaji Allahove veličine u Njegovoj odredbi, šejh Herevi kaže da "rob kroz to treba shvatiti da je samo Allah, dž.š., Onaj Koji određuje ono što želi", te da samo On, zbog Svoje savršenosti i veličine, sudi i presuđuje Svome robu, njegovo srce okreće i volju mu usmjerava kako On hoće. Tako rob postaje podložan onome što od njega hoće Silni i Mudri. Sve je ovo zbog Njegove savršene veličine, jer samo On određuje, a cilj svih stvorenja jeste da se ponašaju i žive u skladu s Njegovom voljom i htijenjem. I znaj da samo Gospodar svake veličine i ljepote može te učiniti podložnim Njegovoj volji i nakani.

Stoga, kada rob spozna, osjeti srcem, te vidi veličinu svoga Gospodara, bolje mu je i preče, da uživa u njoj, nego da se prisjeća ponižavajućeg grijeha, jer on tada slijedi Allaha, dž.š., a ne svoje prohtjeve.

Čovjek, također, treba znati da se njime upravlja, da je on potčinjen te da ne drži svoju sudbinu u vlastitim rukama. Samo ga Allah može zaštititi i samo uz Njegovu pomoć čovjek može uspjeh postići. Tako je on ponizan i jadan u rukama Silnoga i Hvaljenog. On mora vidjeti da sve savršenstvo, zahvala, bogatstvo i veličina pripadaju samo Allahu, dž.š., te da je rob onaj koji traži, koji je nepotpun, grešan i prijekora vrijedan. Koliko god bude svjestan svoje nesavršenosti, nepotpunosti i oskudice, s jedne strane, toliko će biti svjestan Allahove veličine, savršenstva, bogatstva i slave, s druge strane, i obratno. Ako umanji vrijednost svoje poniznosti i grijeha, postat će oholiji.

Kada rob vidi tok i sklad Allahove vlasti, u kojem je on podložan Božijoj volji, htijenju i izboru, čini mu se kao da nema slobodnu volju, želju i htijenje iako ih ima, te on ne želi učiniti grijeh prema svome Gospodaru. U svemu ovome on uviđa veličinu i snagu Allaha, dž.š., te savršenstvo Njegove moći.

Nadalje, čovjek spoznaje neizmjerno dobročinstvo Allaha u prikrivanju počinjenog grijeha koji je Gospodar u potpunosti vidio. A da je htio, otkrio bi ga među ljudima, te bi oni izbjegavali takvog čovjeka. Sve je ovo rezultat Njegova savršenog dobročinstva. Jedno od Njegovih lijepih imena jeste upravo "Dobročinitelj". Ono upućuje na Allahovu potpunu brigu i pažnju o Svome robu, ali i na potrebu tog roba za Gospodarem. Stoga je najkorisnije da se čovjek posveti promišljanju o ovoj Božijoj blagodati, da svjedoči Njegovo dobročinstvo, blagost i plemenitost, te tako ostane u vezi s Allahom, dž.š., nego da razmišlja o grijehu i poniženju. Predavanje Allahu i zaborav svega drugog jeste upravo najveći cilj i najprimarnija potreba.

Ipak, ovo ne znači da grijeh treba u potpunosti i zauvijek zaboraviti, već samo kada se nađemo u ovakvom stanju. Svako vrijeme sa sobom nosi i stepen privrženosti Allahu.

Rob, također, uviđa blagost Allaha, dž.š., u odgađanju kazne za grešnika, iako ga može odmah kazniti za grijeh ako On to želi. No, On je blag, Onaj Koji ne žuri. Ovim rob spoznaje svoga Gospodara kroz Njegovo lijepo ime "Blagi", svjedoči to ime i kroz njega ispoljava svoj ibadet. Sva ova mudrost i dobivena korist koja je došla zbog grijeha draža je Allahu, dž.š., a korisnija i bolja robu nego da je nije nikako bilo.

Rob još spoznaje plemenitost svoga Gospodara kada mu On prihvati ispriku i izvinjenje. A ona se prihvata ne po količini, već po načinu kako je kazana, i Bog je prihvata zbog Svoje neizmjerne plemenitosti. Tada se rob posvećuje veličanju Allaha, dž.š., zahvali i ljubavi prema Njemu, što nije činio prije. Doista, ljubav pripada onom ko ti na dobročinstvu zahvali i zbog toga te nagradi, potom ti oprosti zbog prijestupa i ne kazni te za to. Stvarnost potvrđuje da se ljubav udvostručava zbog zahvala na dobročinstvu. Stoga, privrženost pokajanju nakon grijeha jeste jedna stvar, a ovo je druga.

Velika se milost krije i u Allahovom praštanju grijeha. Jer da te Allah, dž.š., kazni prema onome što si učinio, opet bi bio

Pravedni i Hvaljeni. No, On ti oprašta, ne zbog tvoje zasluge, već iz Njegove milosti. Ovo saznanje u nama budi osjećaje zahvalnosti i ljubavi prema Allahu, pokajanja Njemu, te radosti i veselja zbog Njega. Tako ga saznajemo kao "Onoga Koji mnogo prašta". To je još jedno od Njegovih lijepih imena, koje svjedočimo i činimo ibadet shodno njemu, a time se dostiže potpuni ibadet, ljubav i spoznaja.

Allah, dž.š., dao je Svome robu i usavršio stepene poniznosti, pokornosti i predanosti Njemu te potrebe za Njim. Naime, duša ima potajne želje da se izdigne na stepen božanskog, i da može, kazala bi isto što i faraon. No, on je uspio i ispoljio tu želju, dok ostali to ne mogu, već je samo taje u sebi. Od ove potajne i opake bolesti dušu može izliječiti samo poniznost u ibadetu, a ona ima četiri stepena.

Prvi stepen odnosi se na sva stvorenja. To je poniznost zbog naše nesavršenosti i potrebe za Allahom. Ovakvu poniznost trebaju svi stanovnici nebesa i Zemlje. Samo je Allah, dž.š., neovisan od svega. Svi stanovnici nebesa i Zemlje od Njega pomoć traže i mole Mu se, a On se nikome ne moli.

Drugi stepen jeste poniznost u pokornosti i ibadetu. Nju odabire onaj ko želi, a posebno se odnosi na pokorne i poslušne, i ona je tajna ibadeta.

Treći stepen jeste poniznost u ljubavi. Ljubav je sama po sebi poniznost, te koliko voliš, toliko si i ponizan. Ljubav, ustvari, i nastaje iz poniznosti prema voljenom, kao što se kaže u stihu:

"Klekni i ponizi se voljenoj osobi,

Jer staze ljubavi ne poznaju gordost i uzdizanje."

Ili u drugome:

"Jadni li su oni što vole,
Do same smrti na leđima prah poniznosti nose."[96]

Četvrti stepen jeste poniznost zbog učinjenog grijeha i prijestupa.

Najpoutpuniju pokornost i poniznost Allahu, dž.š., steći ćeš kad kod sebe skupiš ova četiri stupnja, jer se Njemu poniznost iskazuje iz strahopoštovanja, ljubavi, pokajanja, pokornosti i potrebe za Njim. Naša oskudnost i potreba za Bogom veća je od onog kako to ljudi zamišljaju i nazivaju. Ona je srž i tajna cijelog ibadeta te nešto najkorisnije čovjeku, a najdraže Allahu.

Mi nužno trebamo sagledati uzroke svega toga kao, naprimjer: uzroke naše slabosti i nemoći, potrebe, pokornosti, poslušnosti, uzroke ljubavi, kajanja, ali i suprotstavljanja, neposluha, jer nema nijedne posljedice bez uzroka. Dobrobit postojanja uzroka bolja je nego da uzroka nema. S druge strane, da nisu dati uzroci, to bi predstavljalo veću nevolju nego obratno. Mudrost u ovome sastoji se u tome da se izbjegne veće zlo, a postigne veća dobrobit. Eto, kapija ti je otvorena. Ako si od učenih, ti slobodno uđi, ako nisi, vrati se u miru.

Sva Allahova lijepa imena imaju tragove na Zemlji koji slijede svoje uzroke. Tako ime "Onaj Koji sve vidi i sve čuje" slijede oni koji vide i čuju. Ime "Onaj Koji neizmjerno opskrbljuje" slijedi onaj ko je opskrbljen. "Milosnika" slijedi onaj kome se smilovalo. "Onoga Koji sve prašta, prima pokajanja, Blagog" slijede oni kojima je oprošteno, koji pokajanje čine i prema kojima je On bio blag. Nemoguće je da ova imena, atributi, te njihove vrijednosti nestanu i prestanu djelovati, jer su ona lijepa imena, atributi savršenstva, veličanstvena svojstva te djela mudrosti i dobročinstva u kosmosu. Neophodno je da se tragovi ovih

[96] U originalnoj verziji još stoji:
"Ponizi se onome koga voliš / Samo tako njegovu veličinu ćeš da stekneš. / Koliko su slave samo stekli / Ljudi koji su se drugima ponizili. / A ako onaj koga voliš gord bude, / Ni ti mu dugo ponizan biti nećeš."

imena i atributa pojavljuju u svijetu. Čovjek je najviše spoznao Allaha, dž.š., riječima na koje je ukazao i Poslanik, s.a.v.s.: "Da vi ne griješite Allah bi vas zamijenio narodom koji bi opet griješio te molio Allaha za oprost, pa bi im On opraštao."[97]

Zamisli samo kada nikako ne bi bilo životinja. Kome bi opskrbu davao Onaj Koji sve izdržava? Kada nikako ne bi bilo griješenja na Zemlji, kome bi On praštao, bio blag i pokajanja primao? Kada ne bi bilo siromaštva, i kad bi svi bili bogati i zdravi, ko bi pomoć tražio, molio se, skrušeno dozivao Boga? Ko bi spoznao Allahovu milost i blagodati i koga bi On plemenito počastio i nagradio?

Neka je sva slava Onome Koji je Svojim stvorenjima dao sve spoznaje, saznanja i upute, Koji im je otvorio sve kapije što Njemu vode, i ukazao im Pravi put!

﴿لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

"...da nevjernik ostane nevjernik poslije očigledna dokaza, i da vjernik ostane vjernik poslije očigledna dokaza, a Allah doista sve čuje i sve zna." (El-Enfal, 42)

Allahova radost zbog pokajanja

Allahova radost zbog pokajanja Njegova roba jeste tajna najveća. Ona je nepregledna, a riječi su nemoćne da je opišu, i za nju mole mnogi vjernici. No, nju može osjetiti samo srce iskrenog roba. Ona povećava spoznaju, ljubav prema Gospodaru, naš spokoj i žudnju za Allahom i zikrom. Otkriva nam Njegovo dobročinstvo, plemenitost, nježnost, blagodarnost i Božiju stvarnost te nas uvodi u tajne ibadeta.

Ona je spomenuta u Muslimovoj i Buharijevoj zbirci, u hadisu koji se prenosi od Enesa ibn Malika, a u kojem stoji da je Poslanik, s.a.v.s., jednom prilikom kazao: "Allah se više obraduje tevbi Svoga roba koji se pokaje, nego što bi to učinio

[97] Hadis prenosi Muslim.

neko od vas kad bi putovao na devi kroz pustinju i izgubio je, a na njoj mu bila sva hrana i voda, pa je dugo tražio i, izgubivši svaku nadu da će je pronaći, legao u hlad drveta da se odmori i, u takvom stanju očaja, odjedanput ugledao svoju devu da mirno stoji u neposrednoj blizini, te odmah skočio i uhvatio je za povodac i od silne radosti uzviknuo: 'Bože moj, Ti si moj rob, a ja sam Tvoj gospodar!', pogrešno se izrazivši od silne radosti." (Ovo je Muslimova verzija.)

Iz jezičkih nauka saznajemo da je ovaj rob pogriješio u govoru zbog prevelikog ushićenja i radosti. To isto može se dogoditi i zbog prevelike ljutnje, i tome slično. Ona se ne uzima kao prijestup. Tako on nije postao nevjernik zbog riječi: "Ti si moj rob, a ja Tvoj gospodar."

Poznato je da čovjek u ovakvom stanju kaže nešto što nije namjeravao reći, riječi poput ovih ili, čak, još teže. Stoga, ne treba osuđivati rasrđenog čovjeka zbog onoga što je kazao u trenutku velike srdžbe ili velikog ushićenja, kao što je i ovdje slučaj. U ovakvim i sličnim situacijama neće ni doći do razvoda braka, ni do otpadništva (*ridde*). U vezi s tim imamo i tekst od imama Ahmeda o pitanju *iglaka* za koji je Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Razvod braka neće se desiti zbog iglaka."[98] A *iglak* jeste ljutnja i rasrđenost. I drugi imami tako su ga objasnili navodeći da on može značiti i ludilo, te prinudu.

Ibn Tejmijja veli da je ovo generalno pravilo, te se ono odnosi i na navedeni hadis tako da riječi presretnog roba spadaju pod iglak. Naime, govornik nije imao namjeru to kazati, te njegovo srce nije osjetilo značenje tih riječi.

Potrebno je kazati da je ovakva radost velika stvar koju nijedan rob ne bi trebao zanemariti i bježati od nje. Nju može osjetiti samo onaj ko posjeduje posebnu spoznaju Allaha, dž.š., Njegovih lijepih imena i atributa, te svega onoga što dolikuje Njegovom veličanstvu.

[98] Hadis prenosi Ebu Davud.

Možda bi bilo bolje govoriti o nečemu što je primjerenije i bliže razumu običnih ljudi. Vjerovatno ima onih koji ovo ne mogu pojmiti. No, mi dobro znamo da će Allah, dž.š., svakome dati ono što je zaradio. Ako se nađeš u situaciji da to ne razumiješ, znaj da ima ljudi koji ne znaju vrijednost onoga što rade.

Dobro znaj da je Allah učinio ljudski rod posebnim te ga počastio i uzdigao iznad svih ostalih stvorenja. Čovjeka je za Sebe stvorio iako je Njegovo sve što postoji. Odlikovao ga je spoznajom, Svojom ljubavi, blizinom te čašću kao nikog drugog. Njemu je potčinio sve što je na nebesima, Zemlji i između njih, čak, i meleke, koji su Mu najbliži, učinio je slugama čovjeka. Allah, dž.š., čuva ljude u snu i na javi, na putu i kod kuće. Njima je spustio i poslao Svoje knjige i poslanike, obratio im se i govorio im. Neke je ljude uzeo za Svoje prijatelje, govornike, uglednike, miljenike i učenjake, te ih je učinio riznicama Svojih tajni, mudrosti i ljubavi. Zbog njih je stvorio Džennet i Džehennem, dao naredbe, zabrane, nagrade i kazne. Čovjek je vrhunac stvaranja. Zbog njega su stvorene dužnosti i zabrane, nagrada i kazna.

Allahova briga o čovjeku

Važnost je čovjeka iznad svih ostalih stvorenja. Njegovog je praoca Bog rukama Svojim stvorio, udahnuo mu od Svoga duha. Njemu su sedždu učinili meleki. Allah, dž.š., naučio ga je imenima svih stvari te javno pokazao njegovu vrijednost nad melekima i svim ostalim bićima. Zbog čovjeka je šejtan protjeran iz Božije blizine, iz svoga staništa, jer mu nije učinio sedždu, i tako mu postao neprijatelj.

U ljudskome rodu postoje vjernici. Oni su najbolja bića. Allah, dž.š., dao je vjerniku prednost nad ostalim svjetovima. Stvorio ga je da upotpuni Svoju blagodat prema njemu, da ga neprestano obasipa Svojom dobrotom i da ga odlikuje Svojom plemenitošću i milošću o kakvoj nije mogao ni sanjati, kakvu nije mogao ni osjetiti ni zamisliti. Stvorio ga je da Ga moli za

skrivene i neskrivene darove i blagodati koje može steći samo uz Božiju ljubav. A Njegovu će ljubav steći samo poslušnošću i davanjem prednosti Allahu, dž.š., nad svim ostalim. Vjernika je Bog za miljenika uzeo i pripremio mu ljepšu nagradu od one koju bi najbogatiji čovjek dao svome najdražem biću. Allah, dž.š., uzeo je zavjet od njega i dao mu Knjigu, u kojoj su Njegove zabrane i naređenja. Tu ga je podučio kako će Mu se približiti, kako će pridobiti više Njegove ljubavi, časti, ali i onome što ga udaljava od Boga kao i o onome što Ga ljuti.

Allahov miljenik ima i neprijatelja koji je najodvratnije stvorenje. To je šejtan, koji je vjerniku objavio rat i neprijateljstvo. Neke je ljude učinio svojim vjernicima, sljedbenicima i robovima pored Istinskog gospodara. Podijelio ih je u grupe i stranke, od kojih su neke uzele njega za zaštitnika i gospodara, te mu se pridružili u neprijateljstvu protiv vjernika. Oni prizivaju Božiji gnjev, skrnave Njegovu jednoću i Njega kao Gospodara i Boga. Oni, također poriču pravoga Boga i proklinju Ga, Njegove miljenike muče na sve moguće načine, žele ih u potpunosti uništiti i tako svijet učiniti samo svojim. Oni potiru sve ono što Allah, dž.š., voli i čime je On zadovoljan, a žele sve ono što Njega ljuti i što Mu nije drago. No, Allah, dž.š., naučio je vjernika ko mu je neprijatelj, kakva su neprijateljska djela, putevi i smicalice. Nadalje ga je upozorio da ne uđe u njegovu skupinu i ne padne pod njegovo vođstvo.

Vjernik je, također, obaviješten u Knjizi da je Allah Najplemenitiji, Najmilostiviji i Najvredniji od svega što postoji. Njegova milost pretekla je Njegovu srdžbu, Njegova blagost nadilazi kaznu, a Njegov oprost premašuje sve grijehe. Svu Svoju blagodat podario je Svojim stvorenjima. Sebi je sam milost propisao. On voli dobrotu, darežljivost, velikodušnost i dobročinstvo. Sve blagodati, sva dobra i dobrote pripadaju samo Njemu. Najdraže mu je da nagrađuje Svoje robove velikodušno, da ih neizmjerno dariva, daje dug život pun dobrote i ljepote, da ispunjava Svoju blagodat prema njima, da im

udvostručava blagodati, upoznaje ih sa Svojim lijepim osobinama i imenima, da im postaje draži zbog Njegovih blagodati i darivanja.

Darežljivost i dobrota jesu bit dragoga Allaha, dž.š. Svu je dobrotu On stvorio i stvarat će je zauvijek, pa i onu koja je manja od zehre. Sva dobrota što postoji dolazi od Njega, i ne postoji nikakva druga dobrota osim Njega. Čovjek ne može nikako zamisliti koliko su Allahu, dž.š., drage dobrota, darivanje, dobročinstvo, milost i velikodušnost. Njegova radost darivanja, dobročinstva i milosti veća je od radosti onaga ko te blagodati prima, a kome su one prijeko potrebne. Možeš li zamisliti koliko se On raduje kada dariva one koji su u prijekoj potrebi. Allahova je radost, opet, veća od onoga ko taj dar prima. A Allah je uzor najveći. Božija radost, veselje, sreća i zadovoljstvo vredniji su od onoga što čovjek dobije kao blagodat. Ali čovjek ode s dobivenim darom, a nije svjestan radosti i veselja Onoga Ko mu je to dao. To je zbog činjenice da mu je podarena blagodat bila veoma potrebna te zbog toga što čovjek ne vjeruje da će opet biti darovan. Stoga se on ponekad ponižava pa pomoć traži od drugih, pored Allaha, dž.š. Na ovaj način u dušu se useljavaju gramzivost i škrtost.

Da li si ikada pomislio da će ova blagodat i milost nestati? Kada bi se svi stanovnici nebesa i Zemlje, prvi i posljednji, ljudi i džini, stari i mladi, popeli na jedno uzvišenje te molili Allaha, dž.š., te im On molbe uslišio, to ne bi umanjilo ono što On ima ni za jednu zehru. On je sam po Sebi dobar, kao što je sam po Sebi i Sveznajući, Vječno živi, Onaj Koji sve vidi i sve čuje. Njemu su draži oprost od osvete, milost od kazne, dobrota od naknade, davanje od uskraćivanja.

Ako se čovjek, koga je Bog za Sebe stvorio, Čiji je on miljenik, koga je obasuo svim častima, odlikovao ga nad ostalima, učinio ga riznicom spoznaje, poslao mu knjige i poslanike, o kome se uvijek brinuo i koga nikada na cjedilu nije ostavio, izloži Njegovom bijesu i učini ono što Allahu nije drago, on

se tada udalji od svoga Gospodara, priključi se svome neprijatelju, slijedi ga i podupire ga. Čovjek tada kida staze dobrote koja je Allahu, dž.š., najdraža, a otvara kapije i puteve Njegove kazne, srdžbe i osvete. Tako on, umjesto Božije dobrote i plemenitosti, priziva ono suprotno, i izlaže se Njegovoj kazni i srdžbi. Polazi putem Božijeg bijesa umjesto putevima Njegove dobrote i zadovoljstva. Na mjesto Božije plemenitosti, dobročinstva i darežljivosti čovjek stavlja Njegovo nezadovoljstvo i kažnjavanje. Tako svojim griješenjem i neposluhom zaziva sve što je suprotno od iskonske Allahove dobrote i plemenitosti.

Iako je čovjek Božiji bliski miljenik, odlikovan i počastvovan, on se preokrene, bježi i udaljava se od te časti. Priklanja se svome neprijatelju, iako mu je Bog prijeko potreban, te bez Njega ne može ni tren oka opstati.

Međutim, iako je taj Božiji miljenik u društvu svog neprijatelja koga slijedi i robuje mu, zaboravljajući svoga pravog Gospodara, doći će mu misao, pa će se sjetiti dobrote, plemenitosti, blagosti i milosti Njegove. Saznat će da mu je On neophodno potreban, da je njegov kraj i čast samo kod Boga te da i kada on ne bi pošao Allahu, dž.š., On bi njemu prišao kada mu bude najteže. Potom će iz neprijateljskih dvora pobjeći dragome Allahu sve dok ne stigne do kapije Gospodara svoga, pa će svoj obraz na prag kapije prisloniti, ponizan i ponižen, ožalošćen i sav u strahu i suzama. Tražit će milost i oprost od svoga Gospodara. Onda će Mu pružiti ruku svoju i u cijelosti Mu se predati i pokoriti. Znajući šta je u njegovom srcu, Allah, dž.š., Svoju će ljutnju zamijeniti zadovoljstvom, srdžbu će preteći milost, a kaznu će prekriti Njegov oprost, kao što će uskraćivanje zamijeniti darivanje, a prijekor blagost. Tako će prizivati svoga Gospodara pokajanjem i željeti povratak Njemu u duhu Njegovih lijepih imena i veličanstvenih atributa. Možete samo zamisliti kakva je Allahova radost kada se Njegov miljenik i rob vrati dobrovoljno i pokorno. Taj se rob sjetio šta Njegov Gospodar voli i traži od njega, i ponovo krenuo putevima

dobročinstva, plemenitosti i dobrote koji su draži Bogu od staza osvete, kazne i srdžbe.

Sada treba spomenuti hikaju koju kazuje jedan poznat čovjek koji se jednom prilikom udaljio od Allaha, dž.š. Upravo u takvom stanju našao se u nekoj ulici u kojoj primijeti otškrinuta vrata jedne kuće. Iz nje se pomolio uplakani mališan tražeći pomoć. Iza njega je bila njegova majka. Tjerala ga je napolje. Kada je mališan izašao, ona je zatvorila vrata i ostala u kući. On se malo udaljio, potom stao zamišljen. Nije vidio nikakva drugog skloništa do svoje kuće koju je napustio, niti kakva zaštitnika do svoje majke, te se vratio kući slomljena srca. Vrata su bila zaključana. Legao je kraj njih, prislonio obraz uz prag i zaspao. Potom je izašla njegova majka. Vidjevši ga u tom stanju, nije se mogla suzdržati, privila ga je uza se i gorko zaplakala govoreći: "Dijete moje milo, zašto si pošlo od mene? Pa ko će te čuvati do mene? Zar ti nisam rekla da mi se ne protiviš i ne tjeraj me da zbog tvoje neposlušnosti, umjesto silne milosti, ljubavi i dobra koje tebi dajem, učinim ono što je svemu tome suprotno?" Onda ga je unijela u kuću.

Zato dobro razmisli o riječima: "Ne tjeraj me da zbog tvoje neposlušnosti, umjesto silne milosti, ljubavi i dobra koje tebi dajem, učinim ono što je svemu tome suprotno."

Potom dobro promisli o riječima Poslanika, s.a.v.s., koji kaže: "Doista je Allahova milost prema Njegovim robovima veća od majčine milosti prema djetetu." Pa gdje je onda roditeljska milost, a gdje ona Allahova, koja sve prekriva?

Kada rob naljuti Allaha, dž.š., onda on traži ono što je suprotno toj Njegovoj milosti. A kada Mu se pokaje, traži od Njega ono što je Njemu bliže i preče.

Ovo je samo jedan mali primjer koji te uvodi u tajnu Allahove radosti zbog pokajanja Njegovog roba koja je veća od radosti čovjeka koji je, nakon što je izgubio svaku nadu, našao svoju devu u pustinji. Nakon ovog, riječi prelaze u tišinu, a um klone.

Stoga se dobro pazi negiranja Allahovih svojstava i pripisivanja ljudskih osobina Allahu, jer su to ružna mjesta prepuna otpada i kužnih stvari. Ne dozvoli da osjetiš miris nijednog od njih jer nečistoća tih mjesta uništava čulo mirisa, kao i čulo okusa, tako da ne možeš osjetiti slast imana niti njegov miomiris. A pravi nesretnik jeste onaj kome se nudi blagodat i dobro, a on neće da to prihvati. Ono što Allah, dž.š., daje, niko ne može uskratiti, a ono što On uskrati, niko ne može dati. Sva je dobrota u Njega, daje je kome On hoće.

Primjer Allahove radosti zbog pokajanja Njegovog roba

Sve ovo o čemu smo do sada govorili opisivalo je Božiju ljubav i radovanje zbog dobrote, plemenitosti i dobročinstva. No, ako pogledaš i razmisliš o Njegovoj ljubavi i odnosu prema činjenici da je samo On Bog i Onaj Koji se obožava, vidjet ćeš da je taj prizor veći i veličanstveniji, a mogu ga spoznati samo posebni miljenici Božiji.

Doista je Allah, dž.š., sve stvorio da Mu ibadet čini, da Ga voli, da Mu je pokorno i poslušno. To je istina zbog koje su stvorena nebesa i Zemlja, te vrhunac Njegova stvaranja i moći. Onaj ko tvrdi da ovo nije istina iznosi veliku laž. Njegovi neprijatelji kažu da je sve stvoreno uzalud i iz igre. No, Allah, dž.š., čist je od svega toga i nije čovjeka prepustio samome sebi. On, Veličanstveni i Slavljeni, voli da Mu se ibadet čini i pokornost iskazuje. Ljudima ništa ne bi bilo dato i stvoreno da Ga ne vole, ne pokoravaju Mu se i dovom Mu se ne obraćaju.

Svi oni koji poriču da ih Bog nije za to stvorio, već za nešto drugo, jesu nevjernici koji smatraju da ih je Allah, dž.š., uzalud i iz zabave stvorio. A On, Sudac Najpravedniji, visoko je iznad toga. Bog je Istina. Pa kada rob napusti ono zbog čega je stvoren, ibadet i pokoronost samo Njemu, on se udalji od svrhe zbog koje je sve stvoreno, od stvari koja je Bogu najdraža. Tada on, ustvari, postaje poput ispraznog i beskorisnog stvorenja, jer zemlja od koje je stvoren nije dala očekivani plod, već trnje i

čestar. No, kada se prisjeti onoga što je za njega stvoreno i zbog čega je on stvoren, vrati se svojoj svrsi, a to je najdraže Njegovom Gospodaru i Stvoritelju. Tada ponovo spoznaje mudrost zbog koje je stvoren, a odlazi od ništavnosti, ispraznosti i beskorisnosti, te ljubav Gospodara prema njemu raste. Allah, dž.š., doista voli one koji se mnogo kaju i one koji se mnogo čiste. Ova ljubav rađa takvu radost da od nje veće nema.

Da na ovome svijetu ima veće radosti od one spomenute, radosti izgubljenog i očajnog čovjeka u pustinji koji ponovo nađe devu, spomenuo bi je Poslanik, s.a.v.s. No, od nje nema veće radosti na ovom svijetu. Pa takva je jačina ljubavi Božije kada se pokaje Njegov miljenik, jer Bog čovjeka mnogo voli, pa se čovjek udalji od Njega, te ga potom On nađe pokornog i poslušnog. Doista Allah, dž.š., ničemu se više ne obraduje kao ovome.

Zamisli samo kad bi neprijatelj zarobio i ispriječio se između tebe i onog koga ti najviše voliš. Ti znaš da će ga taj neprijatelj izložiti brojnim patnjama i žestoko kažnjavati, a ti si mu najpreči jer je on dio tebe. Potom on pobjegne od tog neprijatelja, zavjetuje se da mu se više nikad neće vratiti, klekne pred tvoja vrata tražeći oprosta, milosti i pomoći od tebe i svoj obraz prisloni na prašinu tvoga praga. Kolika bi bila tvoja radost što ti se vratio onaj koga si učinio posebnim, čija te blizina činila sretnim i koga si izdvojio od svih drugih?

A, ipak, ti ga nisi stvorio ni živim učinio, niti si ga blagodatima svojim obasuo. Allah, dž.š., jeste Onaj Koji stvara Svoga roba, život mu daje, oblikuje ga, bezbrojnim nimetima ga obasipa te voli da Svoju blagodat prema njemu upotpuni. Onda rob uviđa tu blagodat, prihvata je, zahvaljuje Mu se na njoj, voli Onoga Ko mu je to darovao, pokorava Mu se, te se suprotstavlja Njegovim neprijateljima i mrzi ih. A Allah Uzvišeni posebno voli one robove koji se suprotstavljaju Njegovim neprijateljima i bore se protiv njih, kao što voli da Mu rob čini ibadet i pokorava Mu se. Tako se Njegova ljubav zbog robovanja, pokornosti i pokajanja sjedinjava s ljubavlju zbog borbe

protiv Njegovih neprijatelja. Kad god se pojavi rob s ovim osobinama, Božija ljubav raste i povećava se. Upravo je ovo suština radosti.

U nekim knjigama navodi se jedna Poslanikova, s.a.v.s., osobina kojom ga je Allah, dž.š., počastio. On je za Poslanika kazao da je to rob kome se On mnogo obradovao. Zbog potpune Božije ljubavi prema njemu, učinio ga je čovjekom koji raduje i usrećuje Allaha, dž.š. Zato se Uzvišeni mnogo raduje i zadovoljan je kada Njegov rob učini ono što On najviše voli. Tako se Allah, dž.š., raduje kada Njegov rob ustane iz postelje, odrekne se sna te uči Njegove ajete i Njemu ibadet čini.

Raduje se On i robu koji ostane na bojnome polju kada svi njegovi saborci pobjegnu, a on dočeka neprijatelja, suprotstavi mu se i bori se sve dok svoju dušu ne preda Allahu, dž.š., i ne pogine u Njegovom zadovoljstvu i ljubavi.

Raduje se i čovjeku koji sadaku ne dijeli kad je u društvu, već se vrati sam i potajno je daruje da ga niko ne vidi osim Allaha Koji sve daje. Eto takva je Njegova radost i ljubav, a tako će biti i sa šehidom na Sudnjem danu kada se sretne s Gospodarem, a On mu se nasmiješi zbog radosti prema njemu.

No, važno je također upozoriti na ove Božije osobine da ne bi došlo do krivog shvatanja. Ništa nije slično "Božijoj radosti i Njegovom osmijehu." Ovaj je slučaj poput Njegove ljubavi, zadovoljstva, volje i ostalih osobina. Tu nema mjesta niti osporavanju ovih svojstava niti antropomorfizmu.

A ono o čemu raspravljaju pobornici antropomorfizma, ili pak njihovi protivnici, jeste samo raspravljanje, poigravanje i veliki grijeh. Da je o ovome trebalo raspravljati, onda bi trebalo i raspravljati o Božijoj milosti, volji, znanju, vidu, sluhu te ostalim svojstvima. Pa zar je moguće raspravljati o ovim svojstvima, a zanemariti druga? Da li se u tim sukobljavanjima razuman čovjek može snaći?

Dostavljanje Objave – dokaz protiv roba

Ovdje ćemo govoriti o drugoj skrivenoj ljepoti pokajanja. Ona se ogleda u tome, kako smo to već kazali, da Allah, dž.š., donese dokaz Svoje pravičnosti prema roba. Zbog tog dokaza Allah, dž.š., može ga kazniti za grijeh, ako On to želi.

Priznavanje dokaza protiv roba spada u neophodne stvari vjerovanja, bilo da je taj rob poslušan ili neposlušan. Taj Allahov dokaz predstavlja slanje poslanika, objavljivanje knjiga, njihovo dospijevanje do čovjeka, mogućnost da on to sazna, bez obzira htio on to znati ili ne. Tako je Allahov dokaz donesen i protiv svakog ko je u mogućnosti spoznati Allahove naredbe i zabrane, i ako on odustane od toga i ne sazna. Allah, dž.š., nikog ne kažnjava a da, prije toga, ne donese dokaz protiv njega, te ako ga bude kaznio, to će biti zbog dokaza o njegovom grijehu. Allah, dž.š., u Kur'anu veli: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ "*A Mi nijedan narod nismo kaznili dok poslanika nismo poslali*" (El-Isra, 15). ﴿كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ﴾ "*Kad budu u nj bačeni, pucketanje će njegovo čuti, i on će kljućati, gotovo da se od bijesa raspadne. Kad god se koja gomila u nj baci, stražari u njemu upitat će je: 'Zar nije niko dolazio da vas opominje?'*" (El-Mulk, 8-9). ﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ﴾ "*Gospodar tvoj nije nikada nepravedno uništavao sela i gradove ako su stanovnici njihovi bili dobri.*" (Hud, 117)

Ovaj se posljednji ajet dvojako tumači. Jedna grupa mufesira smatra da Allah, dž.š., neće te ljude kazniti zbog njihovog griješenja i neposlušnosti. Drugi misle da Allah, dž.š., neće nepravedno kazniti.

Prvi, ustvari, smatraju da ih Allah neće kazniti zbog njihovog prijašnjeg griješenja ako su oni postali dobri. To znači ako su se oni popravili i pokajali se, On ih neće kazniti zbog onog što su činili ranije.

Drugi pak kažu da Allah, dž.š., neće biti nepravedan kada ih bude kažnjavao jer ih neće kazniti dok god su oni poslušni.

No, kada postanu grešnici, kaznit će ih jer su oni grešnici zbog njihova prijestupa, a On je Pravedni, te ih zato uništava.

Postoje i tumačenja ajeta 131 iz sure El-En'am. Kaže se da ih Allah, dž.š., neće kazniti zbog njihove idolatrije i griješenja, a da ih prethodno ne opomene, upozori i pošalje im oslanika. On bi učinio nepravdu ako bi ih kaznio prije toga. Ali Uzvišeni i Slavljeni nikog neće kazniti osim zbog griješenja njegova. Svako ko bude kršio Njegove naredbe i zabrane učinio je grijeh. A za te naredbe i zabrane saznat će upravo preko poslanika.

Ako rob promotri ovu dimenziju grijeha, uvidjet će da je Allah, dž.š., propisao i dao uzroke koji dovode do kazne, baš kao što je učinio da pokornost bude uzrok nagradi. Tako je i s ostalim uzrocima dobra i zla, poput otrova koji uzrokuje smrt, vatra – požar, voda – utapanje.

Kada rob posegene za uzrokom propasti, svjestan čemu to vodi, on će uistinu i propasti. Imat će dokaz protiv sebe, te će biti nužno kažnjen baš kao što zbog vatre nužno izbija požar. Grijeh je poput vatre, tako kada činiš grijeh, isto kao da se bacaš u vatru. Tada ne možemo pričati o određenju, već o Božijoj naredbi. Stoga je donošenje dokaza protiv roba stvar kroz koju spoznajemo izvršenje Božije naredbe, a ne određenje.

Smisao ovoga jeste u tome da je Uzvišeni znao da je određeni rob podesan samo za vatru poput trna koji nema nikakve druge koristi osim koristi od vatre kada se trn zapali. A svako drvo sadrži plod i trn. Tako je slijed Božije pravednosti dao robu upravo ono što mu treba i za šta je podesan, te je i na taj način donio dokaz protiv njega. Tako, ako mu je dao priliku da on počini grijeh, pa on to i uradi, taj je rob zaslužio ono što mu je propisano. ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ * لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ *"Mi Poslanika nismo pjesništvu učili, to mu ne priliči. Ovo je samo pouka, Kur'an jasni, da opominje onoga ko ima pameti, i da zasluže kaznu nevjernici."* (Ja-Sin, 69-70)

Allah, dž.š., rekao je da postoje dvije vrste ljudi: oni živi koji su svjesni opomene, i kojma je ona od koristi, te mrtvi, koji ne prihvataju opomene i ne koriste se njima. Zemlja od koje su takvi ljudi sazdani neplodna je i nikad ne prima nikakvo dobro. Stoga će takvi dobiti zasluženu kaznu, ali tek nakon donošenja dokaza protiv njih, a ne zbog toga što je zemlja od koje su sazdani bila jalova i neplodna. Nakon donošenja dokaza izaći će na vidjelo to njihovo zanemarivanje opomena. Da Allah, dž.š., ne iznese ovu njihovu osobinu, oni bi rekli: "Da mi je došao Poslanik, s.a.v.s., i opomena od Tebe, ja bih slijedio Tvoje naredbe." Zato mu je Allah, dž.š., poslao Svoga Poslanika, s.a.v.s., koji mu je prenio Božije naredbe i zabrane. No, taj čovjek nije slušao Poslanika, s.a.v.s., jer ne želi prihvatiti uputu, te će biti kažnjen zbog neučinjenog. Ovdje se ispunjavaju riječi Uzvišenog da takav čovjek neće vjerovati, čak i kada mu dođu poslanici, a.s, kao što stoji u Kur'anu: ﴿كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ "*Tako će se obistiniti riječ Gospodara tvoga da vjerovati neće oni koji u grijehu žive*" (Junus, 33); ﴿وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ﴾ "*I tako će se riječ Gospodara tvoga ispuniti da će oni koji nisu htjeli vjerovati – stanovnici u vatri biti.*" (El-Mu'min, 6)

Riječi koje su se ispunile jesu, ustvari, riječ zablude i riječ kazne, kao što je Allah, dž.š., kazao: ﴿وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ "*...ali još je davno određeno da će nevjernici kažnjeni biti*" (Ez-Zumer, 71). Riječ Božije kazne ispunila se zbog njihovog nevjerovanja, ali i riječ Njegove pravednosti ispunila se samom tom kaznom.

Smisao svega ovoga jeste da Allah, dž.š., naređuje Svojim robovima da slijede vjerske upute, a ne svoje prohtjeve. Tako će oni poslušni dati prednost Allahu i Njegovim uputama nad svojim. Oni su zaslužili Božiju milost i plemenitost. Neposlušni će pak gledati samo sebe i svoje prohtjeve, a ne Allaha. No, On je znao da oni neće Njemu dati prednost, već da će slijediti svoje strasti, pa im je objavio Svoje naredbe i zabrane. Zbog njihovog

inata i neposlušnosti, Allah, dž.š., uspostavit će im neoborivi dokaz Njegove pravednosti, te ih kazniti za njihov zulum.

Duša sklona zlu

Već smo ranije spomenuli da rob zbog grijeha razmišlja o četiri stvari. O naredbama i zabranama već smo govorili kao i o Božijem određenju i moći. Treća stvar jeste razmišljanje o tome odakle grijeh potječe i gdje je njegov izvor. To je, svakako, duša koja je sklona zlu, stoga je razmišljanje o njoj od velike koristi.

Čovjek treba znati da je duša sklona neznanju i grijehu iz kojih se rađa svaki loš posao i govor. Svako onaj ko posjeduje ove dvije loše osobine nikad neće postići stabilnost i ispravnost u svom životu. On se mora veoma potruditi te steći dosta korisnoga znanja koje će ga izvući iz neznanja. A samo dobrim djelima čovjek može dušu spasiti od griješenja znajući da ipak više teži neznanju nego znanju, kao i grijehu i tiraniji nego pravednosti.

Onome ko se nađe u ovakvoj situaciji najbolje je da moli Stvoritelja da mu dušu sačuva od njena zla, da je očisti i u nju ulije bogobojaznost. Samo je On može očistiti jer je On njen gospodar i zaštitnik. Treba se moliti i za to da ga Bog nikad ne prepusti duši njegovoj, jer svi koji su propali propali su zato što su se oslonili i prepustili samome sebi i svojoj duši. Poslanik, s.a.v.s., kazao je Husejnu ibn Munziru: "Reci: 'Gospodaru moj, podari mi uputu i sačuvaj me od zla duše moje.'" U svojoj hutbi on je, također, govorio: "Hvala pripada Allahu, dž.š., od Njega pomoć, uputu i oprost tražimo. Utječemo se Allahu, dž.š., od zla duša naših i pakosti naših djela." Allah, dž.š., kazao je: ﴿وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ "*...a oni koji budu sačuvani gramzivosti, bit će ti koji će uspjeti*" (Et-Tegabun, 16); "*...ta duša sklona je zlu...*" (Jusuf, 53)

Svaki čovjek koji poznaje svoju narav i dušu zna da je ona izvor i utočište svakog zla, te da svako dobro u njoj jeste dar od Allaha, dž.š., a ne od njega samog, kao što je Allah, dž.š.,

kazao: ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا﴾ "*A da nije Allahove dobrote prema vama i milosti Njegove, nijedan se od vas ne bi nikad od grijeha očistio*" (En-Nur, 21); ﴿وَلَكِنَّ اللهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ "*Ali Allah je nekima od vas pravo vjerovanje omilio, i u srcima vašim ga lijepim prikazao, a nezahvalnost i neposlušnost vam omrazio. Takvi su na Pravom putu.*" (El-Hudžurat, 8)

Ova ljubav kao i omraženost nisu bili u duši niti potječu od nje, već ih je Allah, dž.š., podario toj duši i tako tog roba uputio Pravim putem. "*...dobrotom i blagodati Allahovom – A Allah sve zna i mudar je.*" Ovo Božije svojstvo da "sve zna" govori nam da je On znao ko zaslužuje Njegovu dobrotu, kod koga će ona dati svoje plodove i koga će ta dobrota očistiti. A svojstvo "mudar" ukazuje da tu dobrotu ne daje onome ko je nije zaslužio i ne zna je cijeniti i koristiti.

Ovdje, također, treba napomenuti riječi autora djela *El-Menazil*, a to je da ako iskren i pametan čovjek razmišlja o grijehu, to mu neće izbrisati njegova dobra djela jer on kroz to uviđa i promatra Božiju blagodat te istražuje slabosti svojih djela i duše. Ovim je želio kazati da onaj čovjek koji poznaje svoju dušu kao i Allahove propise i koji je iskren u svom zahtjevu neće nikada razmišljanjem o svojim grijesima ugroziti i uništiti svoja dobra djela. Jer ako to učini, pred Allaha, dž.š., doći će bijedan i potpuno siromašan. No, kada čovjek ispituje poroke svoje duše i svog djelovanja, saznat će da takva duša nije draga Allahu, dž.š., da je to roba koja ga neće spasiti kazne, niti donijeti Allahovu nagradu. Stoga, ako on svoja djela posveti Allahu, dž.š., pođe Njegovim putem i Njemu daruje svoje vrijeme, vidjet će kako ga obasipa Božija blagodat i dobrota, te da to nije od njega i njegove duše, jer ona to ne može učiniti. Tako će uvijek biti svjedok Božije blagodati prema njemu, ali i slabosti svojih djela i duše, i sve to može vidjeti kad god hoće.

Ovo spada u jedan od najveličanstvenijih i najvrednijih vidova spoznaje za roba. Upravo zbog toga sljedeća je dova nazvana "najboljim istigfarom[99]":

"Moj Allahu, Ti si moj Gospodar, nema drugog boga osim Tebe. Stvorio si me, i ja sam Tvoj rob, i ja se, koliko god mogu, držim Tvog ugovora i obećanja. Kod Tebe tražim utočište od zla onoga što sam uradio. Priznajem Tvoje blagodati prema meni i priznajem svoje grijehe. Pa, smiluj mi se. Samo ti možeš grijehe oprostiti."

Ovaj istigfar sadrži sljedeće koristi: čovjekovo priznavanje Allaha, dž.š., kao Boga, Gospodara, kao i priznavanje Njegove jednoće; priznavanje da je Allah njegov Stvaralac i da On zna sve o njemu jer je čovjekov nastanak uvjetovan njegovom nemoći i slabosti da ispuni sve svoje dužnosti; potom, priznavanje da je čovjek Božiji rob, potpuno u Njegovoj vlasti i rukama. Čovjek to ne može izbjeći, on nema drugog zaštitnika do Boga; nužnost da se čovjek obaveže Bogu, Njegovim propisima i zabranama koje su mu prenesene preko Poslanika, s.a.v.s., te da se toga pridržava koliko može, ali ne sa sviješću da će se moći odužiti Bogu u potpunosti jer to nijedno ljudsko biće nije u mogućnosti uraditi; čovjek, isto tako, potvrđuje istinitost obećanja za nagradu koje je Bog dao Svojim poslušnim robovima, ali i istinitost obećanja kazne za one neposlušne. Stoga se čovjek drži onoga čime se obavezao i iskreno vjeruje u dato obećanje; potom traži zaštitu od Allaha, dž.š., od zla koje je učinio ne poštujući Njegove propise i zabrane. A ako ga On tog zla ne sačuva, propao je. Doista je neispunjavanje dužnosti prema Bogu propast i neuspjeh; ovdje čovjek priznaje blagodati koje mu je Bog podario, kao i grijehe i zlo svoje, te Ga moli da izbriše grijehe njegove, spasi ga od zla tih grijeha, jer samo Allah oprašta grijehe sve.

[99] Traženje oprosta od Allaha, dž.š.

Upravo zbog ovoga ova je dova najbolji istigfar. Ona sadrži samu bit ibadeta. Pa koje će to dobro djelo izgubiti iskren i pametan čovjek ako priznaje slabosti svoje duše i djela, ali i Allahovu blagodat prema njemu? A sve ovo kazano dogodit će mu se ako iskreno pogleda u svoju dušu i nesavršenost.

Šejtan postupno zavodi čovjeka

Čovjek bi, nadalje, trebao razmisliti i o onome ko ga nagovara da bude neposlušan, ko mu ružna djela čini lijepim i kome je dužnost da samo to čini. To je upravo šejtan, koji je zadužen za njega. Stoga treba dobro promisliti o njemu, smatrati ga svojim neprijateljem, biti potpuno obazriv prema njemu, čuvati ga se i biti uvijek priseban. Također, treba dobro pripaziti i na ono što mu šejtan pritajeno priprema, a da čovjek to i ne osjeti. Taj prokletnik želi čovjeka unesrećiti jednom od sedam sljedećih stvari, odnosno prepreka koje mu postavlja na Pravome putu. Treba znati da postoje lakše i teže prepreke, no šejtan se neće odreći da ti postavi onu težu i gurne te u nju, dok ne bude potpuno nemoćan da ti to uradi.

Prva prepreka jeste kufr, nevjerovanje u Allaha, dž.š., Njegovu vjeru, susret s Njime, Njegova savršena svojstva i ono o čemu su govorili poslanici. Ako šejtan u ovome uspije, on će biti veoma zadovoljan, njegov će žar za tobom splasnuti, te će moći odahnuti i odmoriti se. Ali ako ti pređeš ovu prepreku uz svjetlo imana i čistotu upute, on, prokletnik, doći će sa sljedećom.

Druga prepreka jeste novotarija, bid'at. To će postići na način da te uvjeri i ulije ti vjeru koja je suprotna Istini, po kojoj je Allah, dž.š., poslao Svoga Poslanika i po kojoj je objavio Svoju Knjigu, ili pak da činiš ibadet onome čemu ibadet Allah, dž.š., nije dozvolio, poput kipova i slika, koje su novotarija u vjeri, od kojih Bog ništa neće primiti. Ove su dvije novotarije najčešće nerazdvojne i rijetko da se dešavaju pojedinačno. Zato su određeni učenjaci i kazali: "Novotarija riječi i novotarija djela sklopile su brak kojem su se 'mladenci' posvetili, te su na svijet

došla bludna djeca koja pustoše islamske zemlje, zbog kojih se i robovi i gradovi mole Allahu, dž.š., da ih sačuva.

Ibn Tejmijja veli: "Srž kufra svezala se (udala) za grešnu novotariju, te su zajedno izrodile sve propasti ovog i onog svijeta."

Ako ovu prepreku prebrodiš i riješiš je se svjetlošću sunneta, te se zaštitiš iskrenom pokornošću i onim što su slijedili predvodnici i prvaci ashaba i tabiini, znaj da će se u predstojećim vremenima teško ko spasiti od njena udara. Pa, opet, ako se spasiš, tek će se tada na te okomiti i napasti te sljedbenici novotarija, i to uzvikujući da si ti onaj koji donosi i uvodi novotariju.

No, ako te Allah, dž.š., uputi, pa pređeš ovu prepreku, eto one treće. Treća prepreka jesu veliki grijesi, el-kebair. Šejtan velike grijehe lijepim prikaže, okiti ih, omamljuje njima, pa ti potom otvara vrata nade i kaže ti: "Vjerovanje je samo iskreno očitovanje jezikom, njega ne mogu uništiti tvoja djela."[100] I sve dok je čovjek živ, on mu šapće riječi: "Grijesi ne štete ako vjeruješ, kao što ni dobra djela ne vrijede ako si mušrik." Ipak, šejtanu je draža novotarija, i ona je nevolja i prepreka čovjeku zbog njene štetnosti po vjeru i nijekanja onoga što je Bog objavio Poslaniku, s.a.v.s. Onaj ko čini novotariju ne kaje se zbog toga, ne želi je napustiti, pa čak i druge njoj poziva. Novotarija sadrži govor o Allahu, dž.š., bez znanja, izravno ruši sunnet, napada njegove pripadnike. Ona se trudi da utrne svjetlo Božije, da prikaže dobrim one kojih se Uzvišeni kloni, a da se kloni onih koji su u Božijim očima dobri. Novotarija prihvata ono što su Allah, dž.š., i Njegov Poslanik, s.a.v.s., odbacili, a odbacuje ono što je On prihvatio. Štite one što se bore protiv Allaha, dž.š., a napadaju one koje On štiti. U novotariji se prihvata ono što je Bog zabranio, a zabranjuje ono što je On naredio, poriče istina,

[100] Misli se na loša djela, grijehe i neposlušnost. Ovo nam kazuje da kada šejtan čovjeku otvara vrata nade, kaže mu da je iman samo jezičko očitovanje, te da njemu ne štete loša djela, grijesi i neposlušnost. Ovo, kao i tekst nakon toga, samo ilustrira tu lažnu nadu koja je jedna od najštetnijih novotarija koja narušava vjeru.

a laž proglašava istinitom, i bori se protiv istine. Tu se izvrću istine, srce se zasljepljuje, poriče se Allahova vjera. Traže se nedostaci Pravoga puta i polahko se želi u potpunosti promijeniti vjera.[101]

Sve novotarije počinju s manjim stvarima, da bi se kasnije postepeno uvukle i u velike stvari, i tako sve, dok u potpunosti ne udalje iz vjere onoga ko ih čini. Prema tome njena glavna osobina jeste postepenost i stupnjevitost. Ona ide od manjeg ka većem, sve dok vjernika ne izvede s Pravog puta na način kako se dlaka vadi iz tijesta. Samo oni koje je Allah, dž.š., obdario pronicljivošću i razboritošću uviđaju pogubnost i zlo koje novotarija nosi sa sobom, dok slijepi lutaju najstrašnijim tminama.

"A onaj kome Allah ne da svjetlo neće svjetla ni imati." (En-Nur, 40)

Ako te Allah, dž.š., sačuva ove prepreke, ili ako se od nje izbaviš iskrenim pokajanjem, šejtan će doći sa sljedećom. Četvrta prepreka jesu mali grijesi kojim će ti se šejtan dvostruko osvetiti. Prići će ti riječima: "Pa šta je s tobom, čovječe, zašto se sada ne prepustiš malim grijesima ako si se već odrekao onih velikih. Ili ti, možda, ne znaš da se oni (mali grijesi) brišu dobrim djelima i nečinjenjem velikih grijeha." Tako će sve navaljivati da ih činiš dok ne postaneš ustrajan u njima. No, onaj koji ustraje u malom grijehu u težoj je situaciji nego čovjek koji počini veliki grijeh, pa se poboji i pokaje. Ustrajavanje u grijehu odvratnije je od samoga grijeha, jer veliki grijeh nestaje ako se iskreno pokaješ i oprost od Allaha, dž.š., zatražiš, a mali se grijeh pak pretvara u veliki ako u njemu ustraješ. Poslanik, s.a.v.s., veli:

[101] Najpogubnija i najštetnija novotarija jeste upravo slijepo vjerovanje. Tako djela iz područja vjere, ibadeta, propisa i zikra naslijeđena od predaka koji nisu bili upućeni ne vrijede. Ona svoju svjetlost crpe iz objašnjavanja Allahovog govora i govora Njegovog Poslanika, s.a.v.s. Upravo zbog ovakvog uvjerenja prijašnji, a i sadašnji narodi, čine širk u svome vjerovanju.

"Čuvajte se sitnih grijeha. Zatim je naveo primjer ljudi koji se okupe na nekom pustom mjestu. Tu im zatreba drva, te jedan donese prut. To učine i drugi, sve dok ne sakupe mnogo drva, zapale vatru i ispeku hljeb. Isto je tako i s malim grijesima, koje čovjek potcjenjuje, a oni se gomilaju na njemu, sve dok ga ne dovedu do propasti."[102]

Ako se čovjek spasi ove prepreke čuvanjem, oprezom te stalnim istigfarom i pokajanjem, doći će peto zlo.

Petu prepreku predstavljaju mubah, dozvoljene, stvari, za koje nismo grešni ako ih počinimo. Šejtan pokušava da te njima zabavi, umjesto da povećaš svoju pokornost dobrim djelima te da se što više oko njih potrudiš i njima opskrbiš. Tako te postepeno želi nagovoriti da izostavljaš sunnete, a nakon toga i vadžib-djela. Najmanja šejtanova korist od ovoga jeste ta da će čovjek, radeći ovo, propustiti velike nagrade, dobiti i sevape. A da čovjek zna vrijednost ovih pobožnih djela, nikad ih ne bi propustio, no, ipak, on to ne zna.

Ako se čovjek spasi i ove prepreke uz svjetlo upute, potpuni oprez te znanjem o vrijednosti dobrih djela koja je potrebno mnogo činiti, spasit će se ako se kratko bude zadržavao u "luci", ako spozna opasnosti od trgovine i plemenitosti "kupca" i stvarnu vrijednost onoga što nudi trgovcima, te ako odbije svaku mogućnost osim zagarantirane zarade, tada ga šejtan sačeka na šestoj prepreci.

Šesta prepreka jeste davanje prednosti pohvaljenim djelima nad dobrim i pobožnim djelima. Šejtan navodi čovjeka da radi ova djela, uljepšava ih, kiti, te ističe njihovu vrijednost i značaj. Sve ovo radi samo da bi čovjeka odvratio od još boljih i vrednijih djela, koja donose veću nagradu i korist. Naime, kada šejtan uvidi da čovjeka ne može odvratiti od činjenja dobrih djela, njegov je cilj da čovjeku umanji nagradu i njegov stepen u ibadetu, te ga zabavi manje vrijednim djelima. Tako čovjek radi dobro,

[102] Hadis prenose Ahmed, Taberani i drugi.

a ne najbolje, ono što je Allahu, dž.š., drago, a ne najdraže, i ono čime je On zadovoljan, a ne najzadovoljniji. Ali treba se zapitati gdje su ovakvi ljudi? U današnjem svijetu oni su manjina, dok je većina zastala ispred već spomenutih prepreka.

Ovu će prepreku zaobići samo onaj čovjek koji odlično poznaje vrijednost djela i njihovo stepenovanje kod Allaha, dž.š. Takav čovjek poznaje i razliku između pohvaljenih djela i dobrih djela, sporednih i glavnih, većih i manjih po vrijednosti i nagradi, dobrih i odličnih itd. Doista svaki govor i svako djelo mogu biti dobri, ali i najbolji, sporedni i glavni, važni i važniji, kao što neki predstavljaju vrhunac, a neki ne, kao što je navedeno u vjerodostojnim hadisima u kojima Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Najbolji je istigfar da rob kaže: 'Bože, Ti si moj Gospodar, nema drugog boga osim Tebe... itd."

U jednom hadisu stoji: "Džihad je vrhunac islama"[103], u drugom: "Dobra su se djela međusobno hvalila, te je svako dobro djelo spomenulo svoju vrijednost i stepen, ali ih je u svemu tome nadvisila sadaka." Stoga će ovu prepreku izbjeći samo prvaci među dobrima, iskrenim, najbolji učenjaci, te oni koji su postigli vrhunski uspjeh i svakom djelu odredili mjesto koje mu i pripada.

Poslije ove prepreke dolazi još samo jedna koju šejtan neminovno postavlja. Da je iko može izbjeći, bili bi to poslanici, vjerovjesnici Allahovi te najplemenitiji robovi Njegovi. Ta je prepreka ustvari šejtanova vojska koju on podstrekiva da uznemiruje čovjeka na sve moguće načine. Oni to čine rukom, jezikom, srcem, a na osnovu čovjekova stepena u vjeri i dobru. Kad god se čovjek uzdigne u vjeri, šejtan žešće nasrne na njega, nahuška svoju vojsku i saveznike protiv njega. Ove se prepreke niko ne može osloboditi. Što se više čovjek posveti vjeri, bude ustrajan u njoj i više poziva Allahu, dž.š., šejtan sve više potiče svoje nerazumnike da ga napadaju. U ovakvoj situaciji čovjek

[103] Hadis prenosi Tirmizi.

stupa u rat, u Allahovo ime bori se protiv Njegovog neprijatelja. Ovakav ibadet mogu osjetiti samo istaknuti vjernici, a on se naziva ibadet ponosa i prkosa. Njemu se posvećuju samo najistaknutiji i najoštroumniji vjernici. A najdraže djelo Allahu, dž.š., jeste upravo to da se Njegov rob ljuti i prkosi neprijatelju. Na ovakav vid ibadeta Allah, dž.š., ukazao je na više mjesta u Kur'anu.

Jedan od tih primjera jeste i sljedeći ajet: ﴿وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً﴾ *"Onaj ko se iseli radi Allaha naći će na Zemlji mnogo mjesta, usprkos svojih neprijatelja, i slobodu"* (En-Nisa, 100). Ovdje je muhadžir, čovjek koji je svoje utočište našao u ibadetu Allahu, dž.š., nazvan prkosnikom kojim Bog prkosi Svojim neprijateljima. Zato Allah, dž.š., voli da Njegov rob prkosi i bori se protiv neprijatelja, kao što je rečeno u Kur'anu: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ *"Njih neće zadesiti ni žeđ, ni umor, ni glad na Allahovom putu, niti će stupiti na neko mjesto koje će nevjernike naljutiti, niti će ikakvu nevolju od neprijatelja pretrpjeti, a da im to sve neće kao dobro djelo upisano biti – Allah, dž.š., zaista neće dopustiti da propadne nagrada onima koji čine dobro"* (Et-Tevba, 120). A opisujući Poslanika, s.a.v.s., i njegove sljedbenike, Allah, dž.š., veli: ﴿وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾ *"A u Indžilu: oni su kao biljka kad izdanak svoj izbaci, pa ga učvrsti, i on jača, i ispravi se na svojoj stabljici izazivajući divljenje sijača, – da bi On s vjernicima najedio nevjernike."* (El-Feth, 29)

Iz ovoga vidimo da iskazivanje prkosa prema nevjernicima, izazivanje jeda kod njih jeste radnja draga Allahu, dž.š., i On je zahtijeva od vjernika. Onaj ko bude izvršavao ovu radnju i cilj upotpunjuje svoj ibadet. Poslanik, s.a.v.s., propisao je također dvije sehvi-sedžde ako klanjač u namazu nešto ispusti, te je kazao: "S njima će namaz biti potpun, a te će dvije sedžde prkositi šejtanu i poniziti ga."[104]

[104] Hadis prenosi Muslim.

Tako su ove dvije sedžde dobile naziv "sedžde prkosnice". Onaj ko bude iskazivao Allahu, dž.š., ibadet i prkosio Njegovim neprijateljima uveliko se približio sidikijjetu.[105] Onoliko koliko rob voli svog Gospodara, koliko Mu služi i bori se protiv Njegovih neprijatelja, toliki će biti njegov udio u spomenutom prkosu. Zbog ovog prkosa pohvaljeno je šepurenje između dva ratna tabora te gordost i kočopernost, kao i prilikom davanja tajne sadake, kada ga samo Allah, dž.š., vidi. Ovaj čin ljuti nevjernike, a njime rob žrtvuje ono najdraže od sebe i svog imetka radi Allaha.

Ovaj vid ibadeta poznaje tek mali broj ljudi, a onaj ko jednom kuša njegov okus i slast plakat će što to nije učinio ranije. A samo od Allaha, dž.š., pomoć tražimo, samo se na Njega oslanjamo, jer su moć i snaga samo u Allaha. Onaj ko dostigne ovaj stepen prkosi šejtanu iskrenom tevbom kada ga vidi kako čini grijeh. Taj mu prkos pak donosi još veću privrženost Allahu.

Ovo je tek bio djelić o "tajnim ljepotama pokajanja" koje ne smijemo zanemariti jer možda nikada nećeš spoznati ostale dijelove. Sva zahvala i blagodati pripadaju Allahu, dž.š., i samo On uspjeh garantira.

Autor knjige *El-Menazil* navodi i treću skrivenu ljepotu tevbe i kaže: "...da se čovjek osvjedočenjem mudrosti izdigne iznad stepena na kojem sve što je lijepo smatra dobrim, a sve što je ružno smatra lošim."

Moramo biti veoma oprezni u ovom slučaju. Naime, ako se ova tvrdnja protumači doslovno i površno, to bi bila velika zabluda. Ovu bi tvrdnju proglasili blasfemijom da ne znamo autora, njegovo veliko znanje, upućenost u vjeru i učenjaštvo kao i dobronamjernost njegovih riječi. Najzad, samo je Poslanik, s.a.v.s., onaj od koga se riječi uzimaju bezrezervno i bezuvjetno. Zar ima neko drugi ko se može smatrati tako posebnim?

[105] Stepen pobožnog čovjeka niži od vjerovjesnika a viši od "valija"

Poruka ovih riječi jeste ta da čovjek može biti na stepenu na kojem pravi distinkciju između lijepih i ružnih dijela gledajući na samu njihovu bit i osobine koje ih dijele. No, iznad tog stepena možemo se uzdići samo onda kada razmišljamo o Prvotnome izvoru, Prapočelu, kada shvatimo da su sva djela potekla od jednog Vrela i da će se tu sastati, i da su ona vezana za volju i jednoću Izvora. Ta je volja potpuna, sveobuhvatna i obavezna, i u odnosu na Vrelo ne može se opisati kao lijepa ili ružna, jer se ljepota i ružnoća razaznaju tek kada se suoče sa stvarnošću i okolinom djela. Ona je poput zrake sunca, koja je sama po sebi bezbojna. Za nju ne možemo kazati da je crvena, žuta ili zelena. No, kada ova zraka padne na neku obojenu površinu, tada je opisujemo shodno boji te površine. Tada može biti crvena, žuta ili zelena. Ipak, ona nije ništa od toga, ako je vratimo njenome prapočelu koje je neutralno. Ovo je najljepša poruka spomenute rečenice.

Problem je u tome što postoje druga tumačenja ovih riječi koja su izgrađena na neispravnim i štetnim temeljima. To je mišljenje da je Božija volja izvor Njegove ljubavi i zadovoljstva. Iz toga proizlazi da sve što Allah, dž.š., želi, to istovremeno voli i zadovoljan je time. Tako je sve ono što Allah, dž.š., želi Njemu drago i ugodno, a sve što ne želi prezreno Mu je i mrsko.

Ovo je osnova vjerovanja džeberija i kaderija, koji osporavaju svaki vid mudrosti u stvaranju, tumačenja uzroka, ljepote i ružnoće koju prepoznaje ljudska priroda. Oni su uvjereni kako su sva djela ista i ne postoje razlozi koji jedna djela čine dobrim, a druga lošim. Moguće je da razum i ljudska priroda dozvole ono što je zabranjeno i zabrane naređeno, a da se sve to ne kosi s mudrošću.

Kod njih se mudrost vraća na slijeđenje "ezelskog" znanja i "ezelskog" htijenja. Tako, ako su sva djela, gledano na Božije htijenje, ista, ne možemo ih opisivati dobrim ili lošim. Samo kada se za neka djela veže naredba ili zabrana, ona tada postaju dobra ili loša. Ne postoji ništa drugo u razgraničavanju djela

osim toga. Tako oni tumače stav o izdizanju iznad stepena razlikovanja dobrih i loših djela te posmatranju svega u okviru Božijeg htijenja i moći.

Ovo je drugo tumačenje autorovih riječi.

Postoji i treće tumačenje koje mnogo ljudi ne prihvata. Ono kaže da će vjerniku biti skrivena suština, hakikat, sve dok bude razmišljao o pokornosti i neposlušnosti i prema tome djela dijelio na dobra i loša. Ovoga će se riješiti tek onda kada se uzdigne do prvotne suštine. To je suština stvaranja u kojoj će vidjeti kako Božija moć stvaranja obuhvata sva bića, njoj ne može umaći ni jedan atom. Tada će čovjek shvatiti da su sva djela pokornost i podložnost određenju i volji.[106] U vezi s ovim oni kažu: "Ako sam prekršio naredbu, poslušao sam Božiju volju." Pjesnik kaže:

"Ja radim ono što mi izabereš Ti,
Tako su sva moja djela poslušnost Tebi."

No, ako se čovjek izdigne i iznad ovog stepena, kažu oni, nestat će razlike između Njega i Gospodara, kao što je na prethodnom stepenu nestala razlika između mrskih i ugodnih djela, zabrana i naredbi. Oni kažu: "Ne postoji pokora i neposluh. Ova su dva čina nužnost samo kada je u pitanju razdvojenost (Boga i čovjeka; prim. prev.)." No, apsolutna jednoća briše i ne dozvoljava pokornost i neposluh." Izdizanjem iznad jedinstvenog izvora djela jedinstvenom izvoru svega brišu se sve razlike, prema njihovim iluzijama, sve razlike neposluha i pokornosti. Ove su tajne shvatljive samo rijetkim, odabranim ljudima.[107]

[106] Ovo je njihov princip koji kaže da sve što postoji odražava Boga. Stoga ne postoji loše i dobro jer su svaki progres i svaka karakteristika prirodni, a ne proizvoljno djelo nekoga.

[107] U originalu knjige, na margini smo našli sljedeće riječi: "Omrzlo mi je spominjanje ovih tajni. One su osnova kufra i krivovjerstva. Allah, dž.š., visoko je iznad onog što Mu oni pripisuju. On je visoko iznad Svojih stvorenja, na Svome prijestolju. U Njegovim stvorenjima nema Njegovog zata, bića, niti bilo šta ljudsko ima u Njemu. On voli poslušnost, one koji su poslušni i njih će nagraditi. Mrska Mu je neposlušnost i oni koji je čine. Za nju će kazniti ili, ako On hoće, oprostiti i pokajanje primiti.

Autor djela *El-Menazil* nema ništa s ovim ljudima i njihovim mišljenjima. On ih smatra nevjernicima, koji ne pripadaju nijednoj religiji. Ovo smo spomenuli jer upravo oni ove tvrdnje pripisuju njemu i smatraju ga svojim istomišljeniku.

Zapamti da je ovo uzvišen stepen na kojem su posrnule dvije skupine ljudi: oni koji su se oslanjali na racio i promišljanje i oni koji su govorili o ponašanju i volji.

Zbog njega su mnogi pametni ljudi porekli racionalno određivanje dobrog i lošeg, povjerovali kako su sva djela ista, i da ne postoji ništa u njima što ih dijeli na dobra ili loša. Oni ne vjeruju u uzroke koje djelo čini ružnim ili lijepim. Po njima, djelo nema dobro ili loše porijeklo, dobrobit ili štetu. Tako nema razlike između sedžde šejtanu i sedžde Milosniku, jer je to ista stvar, kao što se ne razlikuje laž od istine niti brak od razvrata. Razlika je samo u tome što je Zakonodavac jedno zabranio, a drugo naredio. Tako ako je nešto lijepo, to je zato što je naređeno, a ne što postoji neki uzrok toj ljepoti. S druge strane, ružno je ono što je zabranjeno, a ne zato što je poteklo od nečeg lošeg. Ne postoje uzroci koji rezultiraju dobrim ili lošim osobinama.

Poricanje dobrih i loših djela nema nikakvu osnovu

U knjizi *Tuhfetun-nazilin bi dživari rabbil-alemin* naveli smo šezdeset razloga zbog kojih je neosnovano tvrditi da nema racionalne razlike između dobrog i lošeg, lijepog i ružnog. To nam je sasvim dovoljno kada govorimo o ovoj temi jer smo tu spomenuli sve argumente koje navode sljedbenici ovog mišljenja. Također smo dokazali da su svi ti argumenti neistiniti i neutemeljeni.

Zagovornici ovog učenja – ako ga dobro promotrimo, i ako promotrimo šta ono podrazumijeva – naprosto umrtvljuju razum

---

Čuvajte se ovih mišljenja i puta kojim njegovi sljedbenici idu. To je put onih koji govore o jedinstvu cijeloga kosmosa u kojem nema roba i Gospodara. Allah, dž.š., visoko je iznad njihovih potvora i sumnji."

neistinom i zabludom. Kur'an na više mjesta govori o pokvarenosti takvog razmišljanja, kao i ljudska priroda i razum.

Allah, dž.š., usadio je u ljudsku prirodu prepoznavanje dobra i zla, te tako ona dobrim i lijepim smatra istinoljubivost, pravednost, neporočnost, dobročinstvo i zahvalnost na blagodatima. S druge strane, ona sve suprotno smatra lošim i ružnim. Ovu mogućnost razlikovanja dobra i zla možemo usporediti s čulnim razlikovanjima slatkog i gorkog okusa, lijepog i neprijatnog mirisa kao i umilnog i uznemirujućeg zvuka. Tako je sa svim što naši osjećaji mogu razlikovati, javno i tajno. Zna se razlika između ugodnog i pokvarenog, korisnog i štetnog itd.

Neki ljudi koji pak poriču lijepo i ružno smatraju da se ovo slaže s njihovim uvjerenjem, te da se sve to odnosi na slaganje ili odstupanje od prirodnog toka stvari, prirodnog prihvatanja stvari i otkrivanja suprotnosti u tome ili pak kretanja u suprotnom smjeru.

Oni nas uvjeravaju kako misle na samu srž djela u kontekstu pohvale i prijekora, odnosno nagrade i kazne. U tom kontekstu kažu: "Ovo je ključna tačka o kojoj se sporimo. Mi tvrdimo da o tome presuđuje Šerijat, dok naši protivnici tvrde da to može prepoznati ljudska priroda i razum."

Ovdje su u pitanju dvije različite i međusobno nezavisne stvari. Prvo: da li samo djelo sadrži neku osobinu koja će ukazivati na ljepotu ili ružnoću tog djela?

Drugo: da li se nagrada, odnosno kazna, koja proistječe iz učinjenog djela utvrđuje razumom ili Šerijatom?

Kada su mu'tezile i njihovi istomišljenici govorili kako su navedeni principi međusobno povezani, vi ste ih pobili i uspjeli objelodaniti slabost i neispravnost njihovog mišljenja. No, kada ste vi zanijekali oba principa, oni su vas pobili i otkrili neispravnost vašeg mišljenja i njegovu suprotnost ljudskom razumu i

prirodi. Oni su pogriješili o pitanju međusobne zavisnosti ovih principa, a vi u njihovom potpunom nijekanju.

Istina o čijoj manjkavosti nema riječi glasi: "Ne postoji međusobna zavisnost između ova dva principa. Djela mogu biti sama po sebi dobra ili loša, kao što mogu biti korisna i štetna. Razlika između njih poput je razlike između osjetila okusa, mirisa i vida. No, nagrada i kazna koja proistječe iz njih može biti utvrđena samo Božijim naredbama i zabranama. Prije objavljivanja naredbe ili zabrane djelo ne može biti toliko loše da zahtijeva kaznu, iako je samo po sebi loše ili, čak, i najbestidnije. No, Allah, dž.š., za njega kažnjava tek onda kada pošalje poslanike koji će to objelodaniti. Činjenje sedžde šejtanu i idolima, laž, blud, nepravda i razvrat jesu sve bestidna, loša djela, sama po sebi. No, kazna za njih propisana je Šerijatom.

Oni koji poriču principe tvrde da ova djela sama po sebi nisu ružna, već ružnoća i kazna za ta djela proizlaze iz Šerijata.

Mu'tezile pak tvrde da se kazna i odvratnost ovih djela utvrđuju pomoću razuma.

Kur'an navodi brojne dokaze koji objašnjavaju da nema međusobne zavisnosti između ova dva pricipa. Kažnjava se samo na osnovu onoga što su nam prenijeli poslanici. S druge strane, djela su lijepa i ružna sama po sebi. Sada ćemo navesti kur'anske ajete koji govore o ovoj temi.

﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً﴾ "*A Mi nijedan narod nismo kaznili dok poslanika nismo poslali*" (El-Isra, 15). ﴿رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ "*...o poslanicima koji su radosne vijesti i opomene donosili, da ljudi poslije poslanika ne bi nikakva opravdanja pred Allahom imali. – A Allah je silan i mudar*" (En-Nisa, 165). ﴿كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ * قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللهُ مِن شَيْءٍ﴾ "*Kad budu u nj bačeni, pucketanje će njegovo čuti, i on će ključati, gotovo da se od bijesa raspadne. Kad god se koja gomila u nj baci, stražari u njemu upitat će je: 'Zar nije niko dolazio da vas opominje?'*

'Jest, dolazio nam je onaj koji nas je opominjao', odgovorit će, 'a mi smo poricali i govorili: 'Allah nije objavio ništa, vi ste u velikoj zabludi!'" (El-Mulk, 7-9). Ovdje se vidi kako neće biti pitani za suprotstavljanje razumu, već za poricanje opomene. To će biti uzrok njihovog ulaska u vatru. Uzvišeni kaže:

﴿يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَـذَا قَالُواْ شَهِدْنَا عَلَى أَنفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُواْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُواْ كَافِرِينَ﴾

"O skupe džinski i ljudski, zar vam iz redova vas samih poslanici nisu dolazili koji su vam ajete Moje kazivali i upozoravali vas da ćete ovaj vaš dan dočekati. Njih je život na Zemlji bio obmanuo, i oni će sami protiv sebe posvjedočiti da su bili nevjernici" (El-En'am, 130).

U suri Ez-Zumer kaže se: ﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ﴾ ﴿وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا﴾ *"Zar vam nisu dolazili vaši poslanici, koji su vam ajete Gospodara vašeg kazivali i opominjali da ćete ovaj vaš dan doživjeti?"* (Ez-Zumer, 71). Potom se kaže u suri El-En'am: ﴿ذَلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ﴾ *"Tako je, jer Gospodar tvoj nije uništavao sela i gradove zbog zuluma njihova – bez prethodne opomene njihovim stanovnicima"* (El-En'am, 131). Jedni ovaj ajet tumače riječima da ih Allah, dž.š., nije htio uništiti prije nego što im dostavi Objavu preko poslanika. Tako je ovaj ajet dokaz za oba principa, tj. da su njihova djela i mnogoboštvo bila nepravedna i loša djela prije slanja poslanika, ali je kazna stigla tek nakon njihovog poslanstva. Ovaj ajet svojom porukom sličan je drugom ajetu u kojem Uzvišeni kaže: *"I da ne reknu kad ih kazna stigne zbog onoga što su počinili: 'Gospodaru naš, zašto nam nisi poslao poslanika, pa da dokaze Tvoje slijedimo i vjernici budemo?'"* (El-Kasas, 47). Ovaj nam ajet kazuje da su djela koja su ti ljudi počinili bila uzrok za kažnjavanje. Da ova djela nisu bila prezrena i loša, ne bi ni bila uzrokom kazne. No, zbog nepostojanja uvjeta, odnosno nedolaska poslanika, kazna nije izvršena. Međutim, od vremena kada je došao poslanik, postoji

razlog i uvjet za kaznu. Tada ih je snašlo zlo zbog onog što su počinili, te su kažnjeni i na ovom i na onom svijetu.

Kur'anske upute o lijepim i lošim djelima

Postoje mnogi dokazi o drugom mišljenju, tj. da je djelo samo po sebi dobro ili loše. Primjer za to jesu Allahove riječi:

﴿وَإِذَا فَعَلُواْ فَاحِشَةً قَالُواْ وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءنَا وَاللهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللهَ لاَ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاء أَتَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ * قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُواْ وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ * فَرِيقًا هَدَى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلاَلَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاء مِن دُونِ اللهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ * يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ * قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالْطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُواْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ * قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُواْ بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ﴾

"A kada urade neko ružno djelo, govore: 'Zatekli smo pretke naše da to rade, a i Allah nam je to zapovijedio.' Reci: 'Allah ne zapovijeda da se rade ružna djela! Zašto o Allah ugovorite ono što ne znate?' Reci: 'Gospodar moj naređuje – pravednost.' I obraćajte se samo Njemu kad god obavljate molitvu, i molite Mu se iskreno Mu ispovijedajući vjeru! Kao što vas je iz ničega stvorio, tako će vas ponovo oživiti. On jednima na Pravi put ukazuje, a druge, s pravom, u zabludi ostavlja, jer oni, umjesto Allaha, šejtane za zaštitnike uzimaju i misle da dobro rade. O sinovi Ademovi, lijepo se obucite kad hoćete da molitvu obavite! I jedite i pijte, samo ne pretjerujte; On ne voli one koji pretjeruju. Reci: 'Ko je zabranio Allahove ukrase, koje je On za robove Svoje stvorio, i ukusna jela?' Reci: 'Ona su za vjernike na ovom svijetu, na onom svijetu samo su za njih.' Eto, tako Mi podrobno izlažemo dokaze ljudima koji znaju. Reci: 'Gospodar moj zabranjuje razvrat, i javni i potajni, i grijehe, i neopravdanu primjenu sile, i da Allahu smatrate ravnim one za

koje On nikakav dokaz objavio nije, i da o Allahu govorite ono što ne znate.'" (El-E'raf, 28-34)

Ovdje je Allah, dž.š., ukazao da su njihova djela bila ružna prije nego što ih je On zabranio. Stoga je Allah, dž.š., naredio da se takvih djela klone te da oblače najljepšu odjeću kada idu na molitvu. "Ružno djelo" spomenuto u ajetu jeste tavaf idolopoklonika oko Kabe. Naime, idolopoklonici, žene i muškarci, obavljali su tavaf oko Kabe goli osim plemena Kurejš.[108]

Potom je u Kur'anu kazano: "*Gospodar moj zabranjuje razvrat*", što znači da Allah, dž.š., ne naređuje ono što je loše i razvratno u ljudskoj prirodi i razumu. Da su ova djela proglašena razvratnim i lošim samo zato što su zabranjena, ovaj bi govor glasio: "Allah, dž.š., zabranjuje ono što zabranjuje." Ovo je daleko od pameti i koja bi korist bila ako bi On kazao: "Allah zabranjuje ono što je zabranjeno." No, ta skupina učenjaka tvrdi da je loše djelo loše samo zato što je zabranjeno, a ne što ga ljudska priroda i razum smatraju lošim.

[108] Kurejšije su bili vodiči ljudi koji su dolazili na hadž ili umru. Pokazivali su im obrede hadža te sveta mjesta. Za ovo su uzimali naknadu, što je odgovor na dovu Ibrahima, a.s.: "*Gospodaru naš, ja sam neke potomke svoje naselio u kotlini u kojoj se ništa ne sije, kod Tvoga Časnog hrama, da bi, Gospodaru naš, molitvu obavljali; zato učini da srca nekih ljudi čeznu za njima i opskrbi ih raznim plodovima da bi zahvalni bili*" (Ibrahim, 37). Tako ih je Allah, dž.š., opskrbio onim što žele, iako većina od njih nije obavljala namaz onako kako je Allah, dž.š., naredio, niti su Mu bili zahvalni. Oni su postali krivovjernici, uzimali su umrle osobe za idole i božanstva, te su se više molili svojim svecima nego Allahu, Gospodaru svih svjetova. Njihov zaštitnik bio je šejtan, a ne Allah, dž.š. On je u njihovim očima umanjio vrijednost Božijih blagodati koje su im date. Potom ih je savjetovao da prihvate niz štetnih novotarija, kao, naprimjer, da tavaf čine samo u odjeći uglednih Kurejšija, da skidaju svoju odjeću i stavljaju je pod noge ljudi koji tavafe oko Kabe. Ljudi su im se pokoravali, slijedili njihove običaje, tako da je pleme Kurejš steklo pravo da propisuje narodu šta želi. Potom ih je šejtan naveo da povećaju cijenu usluga, tako da većina ljudi nije mogla platiti, te su oni tražili od plemenskih starješina da im propišu kakvu olakšicu. Na to su starješine uzvratile da je plaćanje obavezno, a ko ne može to učiniti neka obavi tavaf go. Poslije toga, muškarci i žene obavljali su tavaf goli

Ovo se također tiče i riječi: "*Reci: 'Gospodar moj naređuje – pravednost.'*" Oni smatraju da je pravednost dobra zato što je naređena, a ne zato što je urođena u ljudsku prirodu. Tako bi ovaj ajet ustvari glasio: "Reci: 'Gospodar moj naređuje ono što je naređeno.'"

Ajet: "*Reci: 'Ko je zabranio Allahove ukrase, koje je On za robove Svoje stvorio, i ukusna jela?'*" jeste dokaz da su jela bila dozvoljena i ukusna prije nego što su zabranjena, te da je ta njihova osobina (da su ukusna i dobra) razlog za dozvoljenost.

Riječi: "*Reci: 'Gospodar moj zabranjuje razvrat, i javni i potajni'*" upućuju na to da su ta djela bila loša prije zabrane, te da su ona loša samo zato što su zabranjena. Smisao ajeta bio bi: "Reci: 'Moj Gospodar zabranjuje ono što je zabranjeno.'" Isti je slučaj i sa zabranom grijeha i neopravdanom primjenom sile kao i sa širkom. Širk, kao loše djelo, postojao je u ljudskoj duši prije njegove zabrane, a postoji i poslije toga.

Onaj ko kaže da su loša djela, grijesi, razvrat i prijestupi dobili negativni epitet samo zato što su zabranjeni on je poput čovjeka koji veli da je širk postao širk tek nakon njegove zabrane, a da prije zabrane to nije bio.

Ove su stvari, ustvari, znak velikog protivljenja i osporavanja ljudske prirode i razuma. Ipak, nepravda je loše djelo, zulum, u ljudskoj prirodi, i prije i poslije zabrane. Ista je stvar s ružnim i razvratnim djelima te širkom. Ova djela nisu postala loša nakon njihovog zabranjivanja, već su po prirodi takva.

Divan li je Allah, dž.š., Zakonodavac! On je ovakva djela zabranio, pa ih je učinio još odvratnijim. Ona su bila loša prije toga, ali se njihova ružnoća povećala u ljudskoj prirodi i razumu kada ih je Uzvišeni Gospodar svih svjetova zabranio, pokudio i čovjeku naredio da ih se kloni i ne čini ih. Ista je stvar i s pravednošću, iskrenosti, vjerovanjenem u tevhid[109] te zahvalnosti na Božijim blagodatima. Ova su djela bila lijepa

[109] Božija jednoća.

i dobra u ljudskoj duši, te se njihova ljepota povećala kada ih je Allah, dž.š., naredio, pohvalio one koji ih čine te je čovjeku kazao da On voli takva djela kao i one koji ih čine.

Također je poznato da je jedna od najvažnijih karakteristika poslaničke misije Muhammeda, s.a.v.s., naređivanje ljudima dobra, odvraćanje od zla te dopuštanje dobrih, a zabrana loših djela. Da je dobro i zlo isključivo vezano za dopuštanje, odnosno zabranu, onda bi se kazalo da je Poslanik, s.a.v.s., ljudima naređivao naređeno, zabranjivao zabranjeno te dozvoljavao dozvoljeno. No, kakva je korist od ovoga i je li to ikakva odlika poslaničke misije? Nemoguće je čak i zamisliti da bi ovakav bio Božiji govor. Naprotiv, upravo odlika Poslanikove, s.a.v.s., misije leži u činjenici da zdrav razum svjedoči da je sve što je Poslanik, s.a.v.s., naredio dobro i lijepo, da je sve što je zabranio ružno i nevaljalo, da je sve što je propisao dobro. Ovakva je bila misija svih poslanika, a.s. Ona je u potpunoj suprotnosti s pozivom nevjernika, lažljivaca i sihirbaza. Ovi ljudi pozivaju onome što zadovoljava njihove prohtjeve i ciljeve, te u razne nevaljalštine, zlo, nepravdu, grijeh i nasilje.

Pitali su jednog beduina koji je prihvatio islam, nakon što je spoznao misiju Poslanika, s.a.v.s., zbog čega je primio islam i šta ga je na to nagnalo. Beduin je odgovorio: "Nije naredio ništa zbog čega bi se razum zapitao: 'Kamo sreće da ga je zabranio', niti je zabranio nešto zbog čega bi razum rekao: 'Kamo sreće da ga je dopustio'. Nije dozvolio ništa čemu bi razum prigovorio: 'Kamo sreće da ga je zabranio', niti je zabranio nešto čemu bi razum prigovorio: 'Kamo sreće da ga je dopustio.'"

Pogledajte odgovor ovog beduina, bistrinu njegovog razuma i prirode te jačinu njegova imana. On je kroz njih i kroz pojam dobra u svome razumu ispitivao vjerodostojnost poslaničke misije, zabrana i naređenja. Tako, da se dobro, loše, razvratno i dozvoljeno vežu samo za naredbu i zabranu beduin ne bi mogao dati ovako dobar odgovor, već bi kazao: "Vidio sam

kako Poslanik, s.a.v.s., naređuje, zabranjuje i propisuje. No, kakav dokaz leži u ovome?!"

Tako je Allah, dž.š., u Kur'anu kazao:

﴿إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ﴾

"Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobro čini, i da se bližnjima udjeljuje, i razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje." (En-Nahl, 90)

Ipak, određena grupa ljudi tvrdi da ljudi nepravdu smatraju lošom zato što je ona zabranjena, a ne zato što osjećaju da je to nešto nevaljalo. Tako se, po njima, čovjek ne može očistiti ili izliječiti od nepravde jer, u biti, postoji samo jedna određena stvar koju ako učini, učinio je nepravdu. A u duši nema ništa što potiče na tu zabranjenu radnju, i od toga se čovjek ne može očistiti. To je samo jedna zabrana. Međutim, sve su to same proturječnosti i apsurdne izjave.

Kur'an, također, nedvosmisleno pobija ovo mišljenje riječima Uzvišenog:

﴿قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ وَلَكِن كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ * قَالَ لاَ تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُم بِالْوَعِيدِ * مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلاَّمٍ لِّلْعَبِيدِ﴾

"A drug će njegov reći: 'Gospodaru naš, ja ga nisam silom zaveo, sam je u velikoj zabludi bio.' 'Ne prepirite se preda Mnom!', reći će On, 'još davno sam vam zaprijetio.' Moja se Riječ ne mijenja, i Ja nisam prema robovima Svojim nepravičan" (Kaf, 27-29).

Ovo znači da Allah, dž.š., samo zbog grijeha kažnjava roba i da ne umanjuje dobro koje je taj rob uradio. Riječi: "*Još davno sam vam zaprijetio*" jasno ukazuju da mu je Bog dao do znanja šta je zabranjeno, a šta naređeno, i tako donio dokaz protiv njega. Stoga, ako Allah, dž.š., kazni ljude nakon što ih je opomenuo, On nije nepravedan i nije kao onaj koji kažnjava

čovjeka, a da mu nije rekao šta je zabranjeno, a šta naređeno. Allah, dž.š., čist je od takve nepravednosti i zuluma.

U Kur'anu stoji: "*A onaj ko je dobra djela činio, a vjernik bio, neće se nepravde ni zakidanja nagrade plašiti*" (Ta-Ha, 112). Ove su riječi dokaz da Allah, dž.š., nikome neće pripisati grijeh koji nije počinio, niti će mu umanjiti nagradu za dobro koje je uradio. A da je nepravda nemoguća, ove riječi ne bi nosile nikakvu poruku.

Allah, dž.š., kaže: "*Ko čini dobro u svoju korist čini, a ko radi zlo, na svoju štetu radi. – A Gospodar tvoj nije nepravedan prema robovima Svojim*" (Fussilet, 46) što znači da grešnik neće biti kažnjen za zlo koje nije počinio, a da se dobročinitelju nagrada neće uskratiti. Riječi Uzvišenog: "*Gospodar tvoj nije nikada nepravedno uništavao sela i gradove ako su stanovnici njihovi bili dobri*" (Hud, 117) objašnjavaju da bi Allah, dž.š., bio nepravedan da ih je uništio, a da su oni bili dobri. Međutim, skupina o kojoj smo govorili ovo dozvoljava. Oni kažu da takav postupak ne bi bio nepravedan, te ovaj ajet krivo tumače. Opće je poznato da to nije ni poruka ni smisao navedenog ajeta. A Allahov je govor čist i visoko iznad toga.

Allah ne čini nepravdu

Ovi učenjaci također tvrde da su neistina, besmislenost i uzaludnost pojmovi koje je nemoguće vezati za Allahovo određenje. Allah, dž.š., čist je od toga, a ove pridjeve pripisuju Mu Njegovi neprijatelji te ljudi koji poriču nagradu i kaznu i Njegove zabrane i naređenja. Međutim, Bog nam je kazao da će se ljudi stalno baviti pitanjem uzaludnosti i besmislenosti. Allahova mudrost i veličina nisu spojive s ovakvim činjenicama. Uzvišeni je kazao: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾ "*Zar ste mislili da smo vas uzalud stvorili i da Nam se nećete vratiti?*" (El-Mu'minun, 115)

Ovdje se eksplicitno pita ljude da li su stvoreni za nešto drugo osim da dobro naređuju, a od zla odvraćaju, a da ne

budu nagrađeni, odnosno kažnjeni. Beskorisnost je loše djelo. Allah, dž.š., dokazao je ovdje da je to loše djelo prisutno u ljudskim dušama i razumu. Stoga je ono zabranjeno, a ljudi su upozoreni da preispitaju svoje duše i razum. Ako to ispravno učine, ako dobro promisle, shvatit će da takva osobina ne priliči Gospodaru, i da On zbog Svoje dobrote ne može stvoriti ljude uzalud, da ne čine dobro, odvraćaju od zla te ne budu nagrađeni, odnosno kažnjeni. Ovo je također dokaz da su ljudskim dušama i razumu poznati činjenje dobra, zabrana zla te nagrada i kazna za njihova djela. Zato ko Allahu, dž.š., pripiše bilo kakav nesklad i poremećenost, pripisao mu je nešto nedostojno Njegove veličine i nešto što je protivno Njegovim lijepim imenima i uzvišenim atributima.

U ovom kontekstu navodimo i kur'anske riječi: ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى﴾ *"Zar čovjek misli da će sam sebi prepušten biti, da neće odgovarati?"* (El-Kijama, 36)

Tumačeći ovaj ajet, Šafi kaže da znači: zar čovjek misli da će biti ostavljen na miru da ne naređuje dobro, a zabranjuje zlo? Drugi mufesiri pak kažu da on neće proći nenagrađeno, odnosno nekažnjeno. Stoga zaključujemo da su ove dvije stvari nerazdvojne, i svako ko to poriče griješi.

O nedoličnosti ovakvih tvrdnji govore i sljedeći ajeti: ﴿أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِيٍّ يُمْنَى * ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّى﴾ *"Zar nije bio kap sjemena koja se ubaci, zatim ugrušak kojem On onda razmjer odredi i skladnim mu lik učini"* (El-Kijama, 37-8), pa sve do završetka ove sure. Ali da su ova djela (besmislenost, uzaludnost) loša samo zato što je to u Kur'anu spomenuto, njihova bi zabrana bila zato što su protivna Kur'anu i naredbi, a ne ljudskoj prirodi. Međutim, to nije poruka ovih ajeta.

Allah, dž.š., u Kur'anu kaže: *"Mi nismo uzalud stvorili nebo i Zemlju i ono što je između njih; tako misle nevjernici..."* (Sad, 27). Ono što misle nevjernici jeste to da je Allahovo stvaranje oslobođeno zakona, nagrade i kazne za djela, pozivanja na dobro i zabrane zla. Allah, dž.š., stvorio je sve ovo, i to je neodvojivi

dio vjerovanja u Njega i tevhid. Pa ko to potvrdi bit će nagrađen, a bit će kažnjen onaj ko ovo poriče i svome Gospodaru druga pripisuje.

Allah, dž.š., kaže:

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾

"Misle li oni koji čine zla djela da ćemo s njima postupiti jednako kao s onima koji vjeruju i dobra djela čine, da će im život i smrt biti isti? Kako loše rasuđuju!" (El-Gašija, 21).

Na ovome mjestu Uzvišeni Bog prekorava i osuđuje jednu vrstu lošeg prosuđivanja razumom. Svako ko prosuđuje na ovakav način grešnik je i prestupnik. Ovdje se ponovo daje do znanja da je ovo loše djelo prisutno u ljudskoj duši i razumu, i protivno njoj, te je stoga zabranjeno, a ne samo zato što je to rečeno u Kur'anu. Tome u prilog ide i sljedeći ajet:

﴿أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ﴾

"Zar ćemo postupiti s onima koji vjeruju i čine dobro kao s onima koji prave nered na zemlji, ili, zar ćemo postupiti s onima koji se grijeha klone isto kao i s grešnicima?" (Sad, 28).

Ovo je retoričko pitanje i odgovor je negativan. Stoga je i ovaj ajet dokaz da je loše djelo poznato duši i da ga osuđuju zdrav razum i priroda. Kao da je pitano: "Pa zar vi uistinu mislite da takvo što nama priliči?" Na ovaj je način Allah, dž.š., osudio ovakvo rasuđivanje i skrenuo pažnju ljudskoj prirodi i razumu da je loše i neprihvatljivo da se to pripiše Gospodaru.

Isto je tako Allah, dž.š., osudio širk, pripisivanje druga Njemu, kao i obožavanje nekoga drugog. Pri tome je naveo brojne primjere za promišljenje. Stoga, da je to djelo bilo zabranjeno isključivo Šerijatom, ovi bi primjeri bili beznačajni i bezvrijedni. A kada bismo zabranili djela zvati ružnim ili dobrim

zbog njihove prirode, onda bi razumu bilo dozvoljeno počiniti širk i robovati drugom, ako do njega nije dospio Šerijat koji čini djela ružnim isključivo zato što ih je zabranio.

Kako su samo ovakve tvrdnje čudne? Kakvu bi onda korist nosili brojni kur'anski dokazi, primjeri i pouke koje nam govore da širk kao loše djelo prepoznaju čovjekov zdrav um i priroda ?! Zar oni ne prepoznaju da je širk najveći grijeh i nepravda? Pa šta je onda svrha razuma ako ništa u njemu ne ukazuje da je širk sam po sebi loše djelo, ako on to loše djelo ne shvata i prepoznaje kao izvorno zlo i ako ne uočava da su poslanici svojim narodima zabranjivali ono što je u njihovim umovima bilo loše? Ljudi koji nemaju razuma ne čuju i ne vide, ustvari, njihova srca ne čuju niti vide. Zato su takvi opisani kao gluhi, nijemi i slijepi, tj. njihova srca ne čuju, ne vide niti zbore. Oni su uspoređeni sa stokom koja nema razuma kojim bi razlikovala dobro od zla, zlo od istine. Zbog toga će ovi ljudi, kada budu u vatri, priznati da nisu čuli ni razmišljali.[110] Oni bi prepoznali ljepotu u onome što su im poslanici donosili, i uvidjeli da je grijeh suprotstavljati se tome, samo da su preispitali svoj razum i sluh.

Kur'an ih ovako opisuje: "*I reći će: 'Da smo slušali ili razmišljali, ne bismo među stanovnicima Džehennema bili!'*" (El-Mulk, 10). Koliko im je puta Allah, dž.š., u Kur'anu kazao: "*Zar*

[110] O njima Allah, dž.š., u Kur'anu kaže: "*A da ti je vidjeti grešnike kako će, oborenih glava, pred Gospodarem svojim, reći: 'Gospodaru naš, vidjeli smo i čuli smo, pa nas vrati da dobra djela činimo, mi, doista, čvrsto vjerujemo!'*" (Es-Sedžda). "*...oni pameti imaju – a njima ne shvaćaju, oni oči imaju – a njima ne vide, oni uši imaju – a njima ne čuju; oni su kao stoka, čak i gori – oni su zaista nemarni.*" (El-E'raf, 179). Oni su opisani na ovaj način jer nisu upotrebljavali svoj vid, sluh i um kao Allahovu blagodat, već su se slijepo poveli za običajima njihovih predaka. Tako su postali nemarni prema Allahovim zakonima, ajetima i porukama misleći da im je Allah, dž.š., zabranio razmišljanje i razumijevanje Njegovih poruka, i tako im nepravdu učinio. Stoga će na Sudnjem danu oni postati svjesni svoje zablude i reći će onima koji su se oholili: "Mi smo vas slijedili, pa hoćete li preuzeti dio patnje naše?" A oni će im odgovoriti: "Svi smo mi u patnji vatrenoj. Allah, dž.š., presudio je među robovima svojim."

se opametiti nećete?", ili: "*...da biste se opametili.*" Na ovaj im način Allah, dž.š., skreće pažnju na ono što je dobro i loše u njihovoj prirodi i razumu. Razum i priroda ljudi navode se kao Njegovi dokazi koji su dati ljudima da bi se njima okoristili te pomoću njih razlikovali dobro od zla i istinu od neistine.

Postoji veliki broj kur'anskih ajeta koji skreću pažnju razumu na ljepotu onoga što je naređeno, kao i na ružnoću onoga što je zabranjeno. Da ta djela sama po sebi nisu bila lijepa ili ružna, navođenje primjera za njih bilo bi besmisleno. Tada bi bilo dovoljno samo kazati da su ona zabranjena, odnosno naređena, bez navođenja primjera, i to bi ukazalo na njihovu ljepotu ili ružnoću.

Primjeri iz Kur'ana

Onaj ko duboko razmišlja o Kur'anu uvidjet će da on obiluje primjerima koji govore o ovoj temi. Jedan od primjera jeste i sljedeći ajet:

﴿ضَرَبَ لَكُم مَّثَلاً مِنْ أَنفُسِكُمْ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن شُرَكَاء فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنتُمْ فِيهِ سَوَاء تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنفُسَكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

"On vam kao primjer navodi vas same: da li su oni koji su u posjedu vašem izjednačeni s vama u onome što vam Mi dajemo, pa ste u tome isti, i da li ih se bojite kao što se vi jedni drugih bojite. – Eto, tako Mi, podrobno, izlažemo dokaze Naše ljudima koji razmišljaju." (Er-Rum, 28)

Ovdje Allah, dž.š., kao dokaz navodi situaciju u kojoj ljudi ne vole biti izjednačeni s onima koji su u posjedu njihovom, i kaže: "Ako vi ne volite i niste zadovoljni da oni koji su potčinjeni vama budu kao i vi, kako onda ljude činite ravnim Meni i obožavate ih kao i Mene?" Ovo je jasan dokaz da je ibadet nekom drugom mimo Allahu, dž.š., loše djelo u umovima i prirodi ljudi. Zato Knjiga upozorava i vodi um da spozna šta je loše u njemu.

Allah, dž.š., kaže:

﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"Allah navodi kao primjer čovjeka koji je u vlasti ortaka oko koga se oni otimaju, i čovjeka koji je u vlasti samo jednog čovjeka – da li je položaj njih dvojice isti? Hvaljen neka je Allah, nije, ali većina njih ne zna" (Ez-Zumer, 29).

Ovo je još jedan dokaz u kojem se potvrđuje da razum zna da je širk ružno djelo kao što zna razliku između dvojice ljudi koji su spomenuti u ajetu. Naime, razum ne može prihvatiti da bude izjednačen čovjek koji ima više gospodara, koji se loše odnose prema njemu, i onaj koji je u vlasti jednog, koji prema njemu dobro postupa. Upravo je ovakva razlika između čovjeka mušrika i onoga ko vjeruje u jednog Istinskog Boga i Njemu se potpuno predaje. Oni nikako nisu isti.

Allah slične primjere navodi i za licemjerstvo, koje uništava dobra djela[111], te za prigovaranje i uvrede, koji uništavaju sadaku (milostinju). Ove loše radnje poput su ogoljele litice na kojoj ima malo zemlje i prašine na koju se sruči pljusak, pa je ogoli. Ovaj je primjer veoma prikladan i razumljiv. Litica ili kamen jeste, ustvari, srce koje boluje od licemjerstva i puno je prigovaranja i uvreda, a zemlja koja je na njemu jeste ostatak od njegovih dobrih djela i sadake. Pljusak jeste kiša koja donosi život zemlji, pa ako ta kiša padne na plodnu zemlju, ona rađa. No, ako pređe preko kamenja i stijena, ne ostavlja nikakva traga. U spomenutom kur'anskom primjeru kiša je prešla preko oskudne zemlje na litici, sprala je, i otkrila kameniti krš na kojem ne raste nikakvo bilje.

Ovo je također dokaz da su licemjerstvo, prigovaranje i uvrede loše radnje i da ih ljudski um kao takve i prepoznaje.

[111] Pogledaj suru El-Bekara, 264.

Stoga Kur'an ovdje samo skreće pažnju na njih i daje lijepo poređenje za njih.

Nasuprot ovoga jeste kur'anski ajet:

﴿وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

"*Oni koji troše imetke svoje u želji da steknu naklonost Allahovu i da im to postane navika – liče vrtu na visoravni na koji se izliva obilna kiša, pa daje dvostruk plod; ako ne bude kiše obilne, bude kiše rosulje. A Allah dobro vidi ono što vi radite*" (El-Bekara, 265).

Prizor vrta na visoravni izloženoj suncu i vjetrovima na koji se izliva obilna kiša, i koji daje dvostruko više nego ostali vrtovi jeste veoma lijep prizor u ljudskom umu. Isto je tako i s davanjem imetka u ime Božije, ali ne zbog nagrade i zahvalnosti od ljudi već zbog čvrstine imana. Čovjek koji daje imetak na ovaj način ne osjeća nelagodu i slabost u srcu, niti mu ruke drhte od škrtosti kada daruje, kao što je to slučaj kod licemjera.

Na osnovu ovoga raspoznajemo dvije vrste ljudi kada govorimo o udjeljivanju. Prvi su oni koji daju iskreno i obilno. Njihovo je udjeljivanje poput plodonosnog vrta. Drugi su pak oni koji malo udjeljuju. Njihova su davanja krševite litice koje spira kiša. Ove podjele i poređenja dati su na osnovu iskrenosti, velikodušnosti i čvrstine, odnosno slabosti imana onoga koji udjeljuje. Pa zar ne vidiš kako je Allah, dž.š., na lijep način upozorio i uputio ljudski um da razlikuje dobra i loša djela?

Isti je slučaj i s kur'anskim ajetom:

﴿أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاء فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمُ الآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾

"Kome bi od vas bilo drago da posjeduje bašču punu palmi i vinove loze kroz koju teku rijeke i u kojoj ima svakojakih plodova, a da je ostario i da ima nejaku djecu, a da onda naiđe vatrena oluja preko nje i ona izgori? – Tako vam Allah objašnjava dokaze da biste razmislili." (El-Bekara, 266)

Ovdje Allah, dž.š., skreće pažnju ljudskom umu na ono što mu je već poznato, a to su loše radnje koje umanjuju vrijednost i potiru dobra djela. U ovom ajetu Bog ih uspoređuje s oronulim starcem iza koga ostaje nejako potomstvo i vrt u kojem se nalazi raznovrsno voće. Stoga on strahuje i za njih i za sebe, te razmišlja šta bi se desilo ako bi taj vrt izgorio u velikom požaru. Ovdje je dato upozorenje da loša djela uništavaju dobra upravo na ovakav način. Ovako su navedeni ajet protumačili Amr i Ibn Abbas, r.a., kazujući da je spomenuti čovjek u ajetu bio jedan imućan vjernik, predan Allahu, dž.š., pa ga je šejtan zaveo, te se on odao grijesima potirući na taj način sva dobra djela koja je prije uradio. Ovo predanje bilježi i imam Buhari u svojoj zbirci hadisa.

Zar ne vidiš kako je i ovdje Allah, dž.š., dao lijep primjer za loša djela i skrenuo pažnju ljudima da ne budu neposlušni nakon pokornosti?

Ipak, oni koji ne smatraju da postoje dobra ili loša djela, kao ni njihovi uzroci, povodi ili pak mudrost u njima tvrde da postoji samo Božije htijenje. Po njima, jedna vrsta djela ne može potirati druga, niti su djela sama po sebi ružna i loša. Oni, nadalje, kazuju da ne postoje razlozi po kojima bi jedna djela bila dobra a druga loša niti postoji konačni uzrok kojem se sva djela vraćaju. Sva su djela isključivo vezana za Božije htijenje, Njegovu volju (*iradet*) te Njegove zabrane i naredbe, zaključuju oni.

Pravna i medicinska mišljenja

Učenjaci prava u potpunoj su koliziji s prethodno navedenim tvrdnjama, i svi su saglasni da su one neosnovane i neistinite. Naime, pravnici očigledno povlače crtu između općeg dobra te djela koja zaslužuju veću prednost nad ostalima, kada

razmatraju šerijatske presude i njihove povode. Isti je slučaj i s prijestupima. Tako se uvijek daje prednost djelu čija je ispravnost i vjerodostojnost veća u odnosu na drugo dobro djelo, kao što se između dva zla bira ono manje. Pravnici dolaze do ovakvih odluka tek nakon pomnog izučavanja mudrosti i uzroka tih djela, kao i količine dobra, odnosno zla koji proizlaze iz njih.

Na isti način i ljekari dolaze do medicinskih saznanja samo uz dobro poznavanje jačine lijekova, tekućina i hrane, ali i njihove strukture i prirode. Važnu ulogu čine i procentualna zastupljenost sastojaka kao i jačina međusobnog utjecaja jednih na druge. Ljekari nastoje napraviti balans između jačine lijeka i bolesti, sačuvati ono što je korisno, a odstraniti štetno. Osnovna vještina u medicini jeste upravo poznavanje uzroka bolesti, njene jačine i prirode. Stoga, ako oni koji govore isključivo o Božijoj volji, koja nema veze s uzrocima i posljedicama, poreknu ove činjenice poreći će i medicinu kao nauku. Na taj način voda se slobodno može poistovijetiti s vatrom, lijek s bolešću, te ustvrditi kako ni u jednoj od njih nema nekih posebnih karakteristika po kojima bi ih razlikovali. Tu, onda, završava medicina kao nauka, ali ne samo ona, već se narušava Božija mudrost u stvaranju. No, svijet je prepun uzročno-posljedičnih veza, kao što sve stvari imaju svoj Prauzrok. Na ovom principu sazdan je čitav kosmos, ali je sve nedvojbeno podložno Božijoj volji i određenju. Ono što On želi biva, a što ne želi, toga nema niti će ga biti. Samo On, ako želi, može jaka tijela učiniti nemoćnim a nemoćna jakim, jer je On savršen kao i Njegovo htijenje i određenje.

Tri vrste ljudi

Postoje tri vrste ljudi kada govorimo o uzrocima, snazi i prirodi svega stvorenog. Prvu vrstu čine ljudi koji sve ovo nijekaju, i oni u tome itekako pretjeruju. Na ovaj način oni izazivaju podsmijeh i ponižavaju sebe i svoj intelekt, a da su pri tome uvjereni kako ovakvim tvrdnjama podupiru Božiji zakon.

Ovakvim stavovima oni se, ustvari, guše u svom neznanju klevećući i sebe i Božiji zakon. Druga je vrsta ljudi pak uvjerena u sušto vjerovanje uzrocima i posljedicama. Oni poistovjećuju ovaj svijet s ahiretom, a ne vjeruju u uplitanje bilo čijeg htijenja kao ni u Onoga Koji sve stvara i određuje, Koji daje i oduzima moć kome On hoće i kako On hoće. Ove dvije vrste ljudi daleko su od istine.

Treća vrsta jesu oni koji u potpunosti vjeruju u Božije stvaranje, vlast, određenje i zakone. Oni se o ovome pitanju određuju onako kako je to Allah, dž.š., kazao i propisao, a to je potpuna pokornost Božijem htijenju i volji znanjem da je Allah, dž.š., svemu propisao uzroke i mudrost. Oni vjeruju da Allah, dž.š., podupire jedna djela drugima, kao i što jednima briše druga. Oni su uvjereni da je svemu stvorenom dao moć koju samo On može oduzeti, promijeniti i zaustaviti, jer On radi ono šta hoće. Svaki postupak i utjecaj zavise od Njega. Ko god se veže za neke druge uzroke mimo Allaha, dž.š., kao da se vezao za paukovu mrežu.

Ovo je poglavlje od velike važnosti za vjerovanje jednog muslimana i ono potvrđuje Allahovu mudrost u svemu. Ko ga istinski shvati i spozna on će se izdići iznad uzroka i doprijeti do Onoga Koji uzroke stvara, te će se za Njega vezati, a ne za uzroke koji ne mogu nikakvu štetu niti korist pribaviti bez Njegove dozvole. Samo Allah, dž.š., može od korisnog načiniti štetno, od bolesti lijek i obratno. Stoga, ko se posveti samo uzrocima taj je učinio širk, a onaj ko ih u potpunosti zanemari taj unižava Božiji zakon i mudrost. Svi oni koji znaju da postoje uzroci, ali ih zanemaruju jesu ljudi bez pameti. Samo oni koji ih shvataju onako kako je to Allah, dž.š., objasnio, koji vjeruju da postoje jači i slabiji uzroci u stvaranju, i na taj način postupaju, oni su dosegli vrhunac pokornosti i spoznaje, te su na najbolji način potvrdili Božiju jednoću, zakon, određenje i mudrost. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Neke pogreške duhovnih putnika (salika)

Kada govorimo o ovoj temi, neophodno je navesti neke greške koje čine oni koji hode putem salika. Naime, oni smatraju kako je viđenje istinske opstojnosti i utrnuća u Gospodarevo jedinstvo jedan stepen gnostika (arifa). Štaviše, oni smatraju da je to najuzvišeniji stepen. Stoga se oni nadaju da će dostići ovaj stepen, tragajući za sjedinjenjem, *fena*. Na ovakvo razmišljanje potaklo ih je mišljenje da među ljudima postoji prirodna razlika, te su se oni udaljili od njih. Nadalje, oni smatraju kako je udaljavanje od običnih ljudi stroga dužnost koju bezuvjetno moramo izvršiti. Ako im pak ko spomene razliku među ljudima po šerijatskim mjerilima, te im na taj način donese najuzvišeniji dokaz, njihova će odlučnost splasnuti i njihovo će zajedništvo biti poljuljano. Tako će nastati prepreka između njih i mišljenja o sjedinjenju, koje je njihov krajnji cilj, i misija. Tako će ovaj najuzvišeniji dokaz unijeti razdor među njima.

Neki se od njih ne osvrću na ovo i kažu kako je posvećivanje sporednim stvarima, a ne Izvoru, odvajanje od cilja. Oni pod ciljem svakako podrazumijevaju stapanje sa Zakonodavcem. Nadalje kažu: "Zašto da se vraćamo sredstvu kada smo došli do cilja, zašto se vraćati na put k Njemu, kada smo već kod Njega?" Jedan je njihov istomišljenik, najvjerovatnije, napisao ovaj stih:

"Od nemarnog čovjeka traži se da zikr čini,
Al šta s onim čije srce zikr preplavi?"

Određen broj njih smatra kako mora postojati razlika između njih i običnog svijeta i vele kako mora postojati razlika u jeziku, a srce mora biti stopljeno s Allahom.

Također, neki od njih smatraju kako nije potrebno izvršavati dužnosti i kloniti se zabrana. To je, po njima, samo ispunjavanje šerijatske zadaće, opća dobrobit i jedno od načela puta. Dužnosti i zabrane samo potiču nemarne da se vrate na pravu

stazu. No, kada na tom putu steknu stepen Božije blizine i sjedinjenja, ona prestaju važiti.

Drugi pak misle kako se zabrane i dužnosti ne odnose samo na one koji su došli do istinske samospoznaje i postigli stepen sjedinjenja. Dakle, ko god je na ovom stepenu, na njega se ne odnose Božije zabrane i dužnosti.

Ponekad vele kako dužnosti i zabrane ne vrijede kada se dospije do stepena volje (irade). U ovakvom stanju, oni smatraju, gnostik ne smatra ono što je loše ružnim djelom, niti ono što je dobro lijepim djelom, jer on u kader gleda Allahovom tajnom.

Jedan od njih kazao je kako je izvršavanje ibadeta stepen nejasnoće. Kao dokaz za tu tvrdnju oni uzimaju dio ajeta u kojem stoji: "*...i opet bismo im učinili nejasnim ono što im nije jasno.*" (El-En'am, 9)

Ovo je doista najveće neznanje. Ove su riječi dio odgovora koji sadrži česticu "da smo" koja demantira uzrok i posljedicu tog govora. Znači, odgovor je sljedeći: "Nemoguće je da poslanik bude melek, kao što su nevjernici zahtijevali, zato što je nemoguće da im Allah, dž.š., stvari čini nejasnim." Nevjernici su kazali: "*Trebalo je da mu se pošalje melek*" (El-En'am, 8). Ovo znači da su ga željeli vidjeti svojim očima. No, melek će i dalje prenositi poslaniku dužnosti i zabrane od Allaha, dž.š. Dakle, oni su zahtijevali da im se spusti melek kako bi ga mogli vidjeti svojim očima. Ipak, Allah, dž.š., kazao im je mudrost zbog koje im meleki nisu slani kao poslanici i zbog koje im nije dao da vide meleka, te je kazao: "*A da meleka pošaljemo, s njima bi sve bilo, ni cigli čas vremena im ne bi više dao*" (El-En'am, 8). Ovo znači da bi ih neminovno zadesila kazna i time bi stvar bila okončana, i ne bi im bila odgađana ako bi nastavili poricati.

Ovo je slično Allahovim riječima: ﴿وَقَالُوا۟ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ ٱلذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ۝ لَّوْ مَا تَأْتِينَا بِٱلْمَلَـٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ﴾ "*Oni govore: 'Hej, ti kome se Kur'an objavljuje, ti si, uistinu, lud! Zašto nam meleke ne dovedeš,*

ako je istina to što govoriš!'" (El-Hidžr, 6-7). Potom im je Uzvišeni odgovorio: ﴿مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنظَرِينَ﴾ *"Mi meleke šaljemo samo s Istinom, i tada im se ne bi dalo vremena da čekaju"* (El-Hidžr, 8). Riječ *hakk*, Istina, koja se navodi u ajetu označava kaznu. Potom je kazao: *"A da ga melekom učinimo, opet bismo ga kao čovjeka stvorili"* (El-En'am, 9). Znači, da im je spušten melek, on bi imao ljudski oblik, tako ga oni opet ne bi mogli vidjeti u njegovom pravom obliku. To bi ih onda dodatno zbunilo jer oni ne znaju je li on čovjek ili melek. Tako, ako bi im Bog poslao meleka za poslanika, oni bi se zbunili, i na taj bi se način proizvela još jedna nedoumica kod njih.

Što se tiče riječi: *"...ono što im nije jasno"*, o njima postoje dva mišljenja.

Prema prvom, to je kazna zato što su oni obmanjivali svoje potlačene, tj. oni su ih stalno dovodili u sumnju te su im istinu zamijenili lažima, i na taj ih način obmanuli. Zato su oni meleka poistovijetili s čovjekom.

Drugo je mišljenje kako će samo uvećati obmanu koju su sami sebi nametnuli. Oni su sami sebe obmanuli jer nisu vjerovali u njihova poslanika, a saznali su da on istinu kazuje. Potom su tražili meleka za poslanika kako bi ga mogli vidjeti svojim očima. Tako su oni sami sebi stvari učinili nejasnim. Tako, da je udovoljeno njihovom zahtjevu, oni opet ne bi vjerovali, pa bi im se ta nejasnoća i obmana samo povećale.

Ali kakve veze sve ovo ima s onim o čemu govore oni koji komentiraju veze između bića i nagrada, kazni i uvjeta, problema i dokaza, propisa i svrha, kazne za grijehe i nagrade za poslušnost što predstavlja samu mudrost i nešto što je iziskuje.

Kada govorimo o njegovom lijepom imenu *Mudri* i njegovom tragu, posljedici u Njegovom stvaranju i odredbi, kažemo kako je Uzvišeni stvorio uzroke. Tako je nastao dunjaluk i ahiret kao i nagrada i kazna. Shodno ovome, svako obmanjivanje predstavlja najveću zabludu i zlo.

Ono što je ove ljude dovelo u ovu zabludu jeste njihovo ograđivanje od zastupnika "prve razlike" i osvjedočenjem kako je njihovo mišljenje neprihvatljivo.

Tako mi Allaha, dž.š., oni su i pored takvog stava bolji od njih. Oni priznaju sjedinjenje (džem'), ali i razlike (ferk). Oni svjedoče da je Allah, dž.š., gospodar, vlasnik i stvoritelj svega. Ono što On želi biva, a što ne želi, toga i nema. Nadalje, priznaju kako je Uzvišeni razgraničio zabranu od naredbe i drago djelo od omraženog, iako dosta zaključaka donose na osnovu svojih mišljenja i strasti. Kada je u pitanju duševna razlika, oni su bolji od onih koji zagovaraju sjedinjenje. Oni vjeruju kako Allah, dž.š., naređuje da se dobra djela čine i voli ih, a zabranjuje loša i prezire ih. A kada neke stavove donose na osnovu svojih strasti, ne smatraju kako ih to dovodi do stepena kada se na njih ne odnose Božije naredbe i zabrane. Naprotiv, oni priznaju kako je to što su učinili grijeh i nisu u pravu. No, oni koji samo zastupaju stapanje uništavaju svoj iman, i izlaze iz vjere.

Čudno je to što oni nisu htjeli zastupati ideju prirodne razlike među ljudima, već su se priklonili ideji stapanja koja ne priznaje nikakve razlike i rasuđivanja na osnovama Šerijata. Nakon ovoga, oni su se u potpunosti predali duševnom, ličnom rasuđivanju stvari. Mi dobro znamo da čovjek neminovno mora rasuđivati stvari. Onaj ko ne rasuđuje po Šerijatu, rasuđuje po sebi i svojim stvarima. A ova grupacija najviše slijedi svoje strasti. Oni prate svoju strast gdje god ona krene i smatraju kako je ona istina.

Ukratko, ovakvo je stajalište jedna velika zabluda. Ono je oprečno imanu, i vodi u propast. ﴿أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ "*Njih čeka najgore mjesto, jer oni su najdalje s Pravog puta odlutali.*" (El-Maida, 60)

Postoji još jedna stvar koju oni slijede i promoviraju, a to je da je utrnuće u Biti opća stvar koju mogu činiti i dobri ljudi i grešnici, i meleki i šejtani, kao i poslanici i njihovi neprijatelji. Po njima, to je kosmička i sudbinska činjenica. Svako ko se s

njima složi, a ne rasuđuje po onome što nalaže vjera i vjerovjesnici jeste heretik i nevjernik.

Odgovor onima koji misle kako se naredbe i zabrane ne odnose na njih

Neki od njih smatraju da se naredbe i zabrane ne odnose samo na onoga ko je dostigao stepen stapanja i vidi samu Istinu. A onaj ko je još na putu i ostao udaljen od Njegove stvarnosti mora paziti i razlikovati naredbe i zabrane.

Oni, također, pripadaju prvoj skupini, i tu su najodlikovaniji ljudi. Dakle, po njihovom mišljenju, kada čovjek dođe do stepena na kojem će se stopiti s Božanskom biti, ne treba izvršavati dužnosti. Ako ih pak izvršava, to je iz razloga da sačuva svoj stepen, da ispuni šerijatsku naredbu, te da bi očuvao pobožnjake da prave prirodnu razliku prije nego što dospiju do stepena kada će vidjeti Njegovu stvarnost. Oni ovakvo stanje nazivaju obmanom, a o tome smo već govorili.

Kasnije ćemo, ako Bog da, detaljno objasniti ovaj pojam "obmane".

Ranije smo naveli da ovi ljudi svoju tvrdnju, da se zabrane i naredbe ne odnose na onoga ko je dostigao stepen kada je u Božijem prisustvu, temelje na ajetu u kojem se kaže: "*I sve dok si živ, Gospodaru svome klanjaj se!*" (El-Hidžr, 99)

Oni tvrde kako je Poslanik, s.a.v.s., bio na ovom stepenu iako je izvršavao sve šerijatske propise. Spomenuli smo da se riječ *jekin* u navedenom ajetu odnosi na smrt. S druge strane, dobro je poznato da se po islamskom učenju naredbe i zabrane odnose na sve punoljetne i umno zdrave muslimane.

Pojedini sljedbenici ovog mišljenja smatraju kako se dužno pridržavati naredbi i zabrana sve dok to ne utječe na sjedinjenje. Ako to pak remeti i narušava osjećaj sjedinjenja, preče je imati taj osjećaj nego se pridržavati propisa. Po njima, to je, dakle, veća dužnost od pridržavanja naredbi i zabrana, stoga taj osjećaj ima prioritet. Ovo je također zabluda i neznanje.

Ako neko smatra kako se na njega ne odnose propisi i zabrane u stanju sjedinjenja, taj je čovjek nevjernik. S druge strane, onaj ko zna da se to odnosi na njega, ali ih ne izvršava, on se svrstava u kategoriju grešnika i neposlušnih.

Jedan dio njih smatra kako se propisi odnose na njih. No, kada stupe u stanje utrnuća i sjedinjenja, kažu oni, njihov se um pomuti, i on se potpuno izgubi. Tako ne osjeti da treba izvršiti određeni propis, propusti njegovo vrijeme, te ga kasnije nadoknadi. Ovo se, znači, događa kada on traži i dobrovoljno se prepusti utrnuću. Ipak, ovo nije nikakvo opravdanje. Ovakav je čovjek grešnik jer je tragao za nečim što će ga odvratiti od izvršavanja dužnosti. On je, u ovom slučaju pretjerao, i Njemu će Allah, dž.š., suditi. S druge strane, ako čovjeka obuzme ovakav osjećaj, iako se on borio protiv njega, te mu se on preda, bez traganja za njim, a strahujući da će propustiti dužnost, on ima opravdanje. Tada on prelazi samo jednu stepenicu do stepena savršenstva (*kamil*), a to je preseljenje iz stepena utrnuća i sjedinjenja u sferu vječnosti (*beka*). To je sam vrhunac putovanja. Ovom je općenito pozivao vođa jedne skupine El-Džunejd ibn Muhammed, Allah, dž.š., smilovao mu se. Zbog ovoga dogodilo se mnogo toga između njega i pobornika utrnuća i sjedinjenja. On ih je otjerao, upozorio na njih i kazao: "Vi trebate drukčije rasuđivati jer postoje dvije vrste rasuđivanja. Prvo je lično ili prirodno, koje je pokuđeno. Nije cilj da se njime dođe do stepena utrnuća i sjedinjenja s kosmičkim i Božanskim jedinstvom. Cilj je da se promišlja o tom sjedinjenju, ali rasuđujući na drugi način, i to vjerski. Čije srce to ne može pojmiti, neka se takav ostavi ideja o utrnuću i sjedinjenju i neka se posveti ovom, drugom, načinu rasuđivanja. A potom dolazi i stepen savršenstva (*kemal*). To je da u mnoštvu prepoznaš jednoću i vidiš kako stvarnost vjere upravlja kosmosom. Ovo je stanje najvećih gnostika:

"Krčag mu se meće, on iz njega pije.
Al' pijanstvo to od tevbe ga ne odvraća,
Kao što on krčag uzet' ne zaboravlja."

Poslanik, s.a.v.s., veli: "Ponekad u namazu čujem plač djeteta, pa skratim ne želeći otežati njegovoj majci."[112]

Poslanik, s.a.v.s., bio je u namazu potpuno predan i posvećen Allahu, dž.š., ali je, ipak, osjetio kada je Aiša htjela ući u kuću, te se pomjerio nekoliko koraka, otvorio joj vrata, i vratio se na mjesto gdje je klanjao.[113] Jednom se, također, u namazu sjetio da ima kod sebe komadić zlata, pa je hitro ustao, bacio ga, a potom sjeo (nastavljajući namaz).[114] Vidimo da, i pored ove velike predanosti Allahu, dž.š., koju poslije njega niko neće dostići, Poslanik, s.a.v.s., nije zanemario sitne stvari. Neka je na njega blagoslov i spas.

Neki ljudi znanje i vjerovanje izvlače iz svog srca. Kada je u pitanju kakav propis, oni ga izvršavaju, nastojeći postići sjedinjenje i potpunu predanost. Ako to ne uspiju, posvete se samo izvršavanju dužnosti. Na taj način spoznaju kako je sjedinjenje sporedna stvar, a propis dužnost. A onaj ko izostavi dužnosti zbog sporednih stvari, tako sebi stvara prepreku na putu do Cilja. Ako pak ovakav čovjek da prednost sjedinjenju nad poželjnim stvarima kojima može priskrbiti velike koristi i nagrade, poput obilaska bolesnika, praćenja dženaze, džihada, koji je mustehab, traženja korisne nauke i druženja, koje je korisno i njemu i drugima, ne možemo kazati da je ovaj čovjek grešan ili da pretjeruje jer smatra da je sjedinjenje bolje od spomenutih stvari. Ipak, ako ove stvari izostavi u potpunosti zarad osjećanja predanosti i sjedinjenja, to je već loše rasuđivanje.

Ako ih pak radi s vremena na vrijeme, a ponekad ih izostavi, zarad sjedinjenja, takvo ponašanje nije pokuđeno. Ovo možemo podvesti pod osamljivanje, (*itikaf*), koje je šerijatski propisano. To se može definirati kao potpuna predanost Allahu, dž.š., osamljivanje s Njim. I Poslanik se, s.a.v.s., "osamljivao u mesdžidu na jednoj hasuri, predajući se Allahu,

[112] Hadis prenosi Ibn Madža.
[113] Hadis prenosi Ebu Davud.
[114] Hadis prenosi Buhari.

dž.š." U tim trenucima nije podučavao ashabe i upućivao ih. Poznato je da se, po Ahmedovom mezhebu, ne preporučuje podučavanje Kur'ana ili nečeg drugog za vrijeme itikafa, već osamljivanje i predanost zikru i ibadetu. Oni su svoj stav temeljili na spomenutoj praksi Poslanika, s.a.v.s.

Još ispravniji stav imaju oni koji gledaju gdje leži veća korist, pa ako je ona bolja u posvećivanju dužnostima, a ne u sjedinjenju i potpunoj predanosti Bogu, oni to odabiru. Uzimaju ono što je vrednije i ispravnije. Ipak, kada se bolje u potpunosti predati razmišljanju o Allahu, dž.š., nego se posvetiti nekim poželjnim stvarima, oni se posvete tome. Ovo je najveći stepen promišljanja. Najbolji je čovjek onaj ko u propisima traži posvećenost Allahu, dž.š., i obratno, i na taj način uzima i od jednog i od drugog. Na taj način prvo podupire i jača drugim. Tako, kada dođe vrijeme za neku dužnost, on je izvršava da bi ojačao svoj osjećaj povezanosti predanosti koji će mu pak pomoći kod izvršavanja daljih propisa i obratno. Na ovaj način stvara veliku dobit uzimajući najbolje od jednog i drugog. Kada treba izvršiti neku naredbu, on kaže: "Činim ovo Allahu, dž.š., kako bi me povezao sa Sobom." Ali kada se posveti samo Allahu, dž.š., i razmišljanju o Njemu, sastanku s Njim, ovaj čovjek kaže: "Posvećujem se Tebi kako bi bio zadovoljan mnome i kako bi me pomogao u izvršavanju dužnosti, a ne iz ličnih prohtjeva i koristi." Međutim, veliki je broj onih koji se posvećuju razmišljanju o sjedinjenju iz ličnih pobuda, užitka i koristi, a ne zarad Allahova zadovoljstva.

Dobro promisli o ovome dijelu i prouči ga. On predstavlja jedan temelj ponašanja i spoznaje. Oko ove teme mnogi su se spotakli, razum izgubili. A onaj ko spozna prirodu ljudi, okoristi se onim što nauči o svojoj duši dok putuje Allahu, dž.š., spoznat će svoje mogućnosti. Ko to spozna saznat će na kojem se mjestu se staze sastaju, ali i gdje su raskršća, gdje se učenjaci, pobožnjaci i oni koji promišljaju. A samo Allah, dž.š., istini upućuje.

Razlika između Božije volje, ljubavi i zadovoljstva

Korijen svih navedenih pogrešaka leži u nerazumijevanju razlike između Allahove ljubavi i zadovoljstva i između Njegovog htijenja i volje. Izvor tih zabluda jeste poistovjećivanje ovih stvari i uvjerenje u njihovu međusobnu nerazdvojenost. Ovo su učinili džebrije i kaderije riječima: "Božije htijenje i Njegova ljubav jednaki su i istovjetni."

Nakon toga oni su se razišli. Džebrije su kazali: "Cijeli kosmos, odnosno kada i kader, određenje, pokoravanje i neposluh, dobro i zlo u njemu, odražava Njegovu ljubav."

Neki od njih smatraju da su sva djela ugodna i draga Allahu, dž.š., jer ona proizlaze iz Njegovog htijenja, koje je vrelo Njegove ljubavi i zadovoljstva. Ovo je uvjerenje kasnije prešlo u njihov zvanični stav. Iz ovoga proistječe ono o čemu smo ranije govorili, odnosno vjerovanje kako loša djela ne treba smatrati ružnim i nevaljalim. Sve je ovo jedna velika laž i zabluda koja je u suprotnosti s cijelim Šerijatom.

Kada im se navedu Allahove riječi: ﴿وَاللهُ لَا يُحِبُّ الفَسَادَ﴾ "*A Allah ne voli nered!*" (El-Bekara, 205); ﴿وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ "*On nije zadovoljan, ako su robovi Njegovi nezahvalni*" (Ez-Zumer, 7); ﴿كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِندَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا﴾ "*Sve je to ružno, Gospodaru tvome mrsko*" (El-Isra, 38), njima nikako nije jasno kako Allahu, dž.š., može biti mrsko nešto za što je želio da postoji. Kako to da ne voli ono što je On stvorio? Oni ove ajete tumače tako što kažu da Allah, dž.š., pomenuta djela ne voli u domenu vjere i nije zadovoljan njima kada gledamo na Šerijat. On ih prezire jer ih je šerijatski označio lošim, ali ih voli i želi da postoje.

Oni tako za *fena*, iščeznuće, smatraju da se ono dešava u Voljenom bitku. Njihova je tvrdnja također da ljubav rezultira time da se onaj koga se voli slaže sa svim što mu daje onaj ko ga voli. Tako oni tvrde kako vole sve u kosmosu, ali su to samo gnusne laži i proturječje. Oni vole ono što vole njihove strasti i volja. Ako u kosmosu postoji nešto što im ne odgovara i što

preziru, to im postaje mrsko. Oni zaziru i bježe od toga, iako je to stvoreno iz ljubavi. Gdje je ovdje slaganje voljenog sa svim što mu daje onaj ko ga voli? Oni, doista, vole i odobravaju samo svoja htijenja i požude.

Na osnovu ovih tvrdnji oni zaključuju kako im je naređeno da budu zadovoljni Božijim određenjem, kada i kaderom. Oni kažu: "Sve potpada pod Njegovo određenje, mi smo s tim zadovoljni jer nam je to naređeno." Iz njihovih uvjerenja proizlazi da je sve to omiljeno Gospodaru, da im je propisano da budu zadovoljni određenjem, da su sva djela ista, te da oni ne mogu ništa zabranjivati i smatrati lošim.

Ovome još pridodaju tvrdnju kako je čovjek primoran raditi sva djela, kako on nema svoje volje, i ustvari ništa ne čini proizvoljno.

Sve ove tvrdnje navode na sljedeće zaključke: nije dužnost poštovati naredbe i zabrane; Šerijat nije zakon; sudbini se mora predati i može se činiti šta nam je volja. Iz ovakvih uvjerenja proizašli su njihovi stavovi i principi koji nam odslikavaju vjerovanje svakog od njih. Na ovaj način oni svi vjeruju srcem kako je sve ovo istina. Ovo je stanje samo jedne grupacije.

Kaderije kažu: "Neposluh i grijesi nisu dragi Allahu, dž.š., niti je On time zadovoljan. Oni su proizašli iz Njegove volje i stvaranja. Nama je naređeno da budeme zadovoljni određenjem, da određena djela preziremo i neka zabranjujemo. Ali sve ovo nije puko određenje, jer su određenje i zadovoljstvo nerazdvojni, kao što su Njegova ljubav i htijenje nerazdvojni ili sjedinjeni.

Ova skupina nije poput džebrija, kada govorimo o usmjerenju i robovanju, jer oni poriču sve tvrdnje ovih drugih. Njihov je cilj služenje Bogu i strah od Njega. Zbog uvažavanja grijeha i neposluha, oni su bolji od prve grupacije koja je, s druge strane, utjecajnija od njih.

Srž i izvor problema jeste izjednačavanje Božijeg htijenja i Njegove ljubavi, te vjerovanje kako se mora biti zadovoljan

određenjem. O tome ćemo, ako Bog da, nešto više i jasnije kazati u iduća dva poglavlja. Sva je moć jedino u Allaha, dž.š.

Razlika između htijenja i ljubavi

Kur'an, sunnet, ljudska priroda i razum, kao i konsenzus svih muslimana, upućuju na jasnu razliku između Božijeg htijenja i ljubavi. Uzvišeni kaže:

﴿يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلاَ يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لاَ يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا﴾

"Oni se kriju od ljudi, ali se ne mogu sakriti od Allaha, a On je s njima i kad noću smišljaju riječi kojima On nije zadovoljan; Allah dobro zna sve ono što oni rade" (En-Nisa, 108).

Ovdje nas je Allah, dž.š., jasno obavijestio da nije zadovoljan onim govorom koji smišljaju noću, koji sadrži potvoru, napad na nevinog i kojim se učestvuje u razvratu. Ovaj je ajet objavljen zbog spomenutog govora iako je sve to Njegovo htijenje. Muslimani su složni da sve što On hoće biva, a što ne želi ne biva. Ovome se protive samo kaderije i medžusije, vatropoklonici, koji kažu: "Ono što On želi ne biva, a biva ono što ne želi."

Tumačenje koje smo mogli čuti, a koje nam kazuje kako Allah, dž.š., ta djela ne želi kada je u pitanju vjera, mada Mu je drago da se to desi, jeste nešto sasvim suprotno Božijem govoru. Smisao njihovih riječi jeste da Allah, dž.š., takva djela voli, ali da onaj ko ih učini neće imati nagradu za to. Znači, gledano na htijenje, to je poželjno djelo za koje se, uzimajući u obzir Šerijat, ne dobija nagrada.

Mišljenje imama i naših pravednih prethodnika jeste da su takva djela Allahu, dž.š., omražena, prezrena određenjem i Šerijatom, iako postoje Njegovom odredbom i htijenjem. On stvara ono što voli i ono što prezire jer je On stvorio sve što postoji. U to ulazi ono što on prezire i ne voli, kao što su šejtan i njegove vojske te ostala nečista stvorenja, no tu je i ono što

On voli i čime je zadovoljan, poput Njegovih vjerovjesnika, poslanika, meleka i miljenika. Na ovaj način i sva djela ulaze u Njegovo stvaranje. Ona mogu biti omiljena i omražena. Ona su stvorena radi određene mudrosti. Uzvišeni kaže: "*A Allah ne voli nered!*", iako on postoji određenjem i Božijom voljom. Na drugom mjestu kaže se: ﴿إِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِن تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ﴾ "*Ako vi budete nezahvalni, pa, Allah od vas ne zavisi, ali On nije zadovoljan, ako su robovi Njegovi nezahvalni, a zadovoljan je s vama ako budete zahvalni*" (Ez-Zumer, 8). I nevjerstvo i zahvala postoje kao Njegovo određenje i htijenje. No, jedno je Bogu drago i s njim je zadovoljan, a drugo Mu je mrsko i odvratno.

Tako je i s Njegovim riječima o zabranjenim stvarima poput širka, nasilja, razvrata i oholosti. "*Sve je to ružno, Gospodaru tvome mrsko*" (El-Isra, 38). Ova su djela prezrena iako postoje Njegovom voljom i određenjem.

U jednom vjerodostojnom hadisu Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Allahu, dž.š., mrske su tri stvari: prenošenje tuđih riječi, mnogo zapitkivanja i traćenje imetka."[115] Znači da Mu je mrsko ono što postoji Njegovom voljom.

U *Musnedu* se navodi hadis u kojem Poslanik kaže: "Allahu je drago da koristite olakšice koje vam je dao, a ne voli da činite grijehe." Ljubav i prezrenost odnose se na dvije stvari koje postoje, koje su dio Njegovog htijenja, ali se razlikuju kada govorimo o ljubavi i preziru prema tim djelima. U Kur'anu i sunnetu možemo naći nebrojeno mnogo ovakvih primjera.

Tumačenje riječi: "Utječem se Tvojim zadovoljstvom (Tvom zadovoljstvu) od Tvoje srdžbe"

Allah, dž.š., nadahnuo je ljudsku prirodu i razum da razlikuje Bogu draga djela od onih koja On prezire. Kur'an obiluje primjerima koji spominju Božiju srdžbu i ljutnju prema Njegovim neprijateljima. To je Njegovo svojstvo koje rezultira

[115] Hadis prenosi Buhari.

kaznom i prokletstvom. Sama ljutnja i srdžba nisu kazna i prokletstvo. Kazna i prokletstvo trag su i neminovna posljedica Njegove ljutnje i srdžbe. Stoga, ove dvije stvari treba dobro razlikovati, kao što Allah, dž.š., kaže: ﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا﴾ "*Onome ko hotimično ubije vjernika, kazna će biti – Džehennem, u kojem će vječno ostati; Allah će na njega gnjev Svoj spustiti i proklet će ga i patnju mu veliku pripremiti*" (En-Nisa, 93). Ovdje je napravljena jasna razlika između Njegove kazne, prokletstva i ljutnje.

Jedna od Poslanikovih dova bila je i ova: "Gospodaru moj, utječem se Tvojim zadovoljstvom (Tvom zadovoljstvu) od Tvoje srdžbe. Utječem se Tvojim oprostom (Tvom oprostu) od Tvoje kazne. Utječem se Tebi od Tebe."[116]

Dobro se zamisli nad ovom Poslanikovom dovom i traženjem zaštite osobinom "zadovoljstva" od osobine "srdžbe", kao i činom "oprosta" od čina "kažnjavanja". Prve su stvari osobine, a druge su tragovi i posljedice tih osobina. Zatim je sve to povezano sa samim Allahovim zatom, osobnošću, jer sve to pripada Njemu samome, a ne nekome drugom. Ono od čega se Poslanik utječe postoji Njegovom voljom i određenjem, kao i ono čime traži utočište, a to je Njegovo zadovoljstvo i oprost. Znači ako Ti želiš, bit ćeš zadovoljan Svojim robom i oprostit ćeš mu, a ako ne, bit ćeš ljutit i kaznit ćeš ga. Tako je i s traženjem utočišta od onoga od čega strahujemo, što preziremo i zabranjujemo, sve je to Tvoje htijenje, također. Sve drago, ali i sve prezreno događa se Tvojom voljom i određenjem. Traženje utočišta Tebi od Tebe jeste traženje utočišta Tvojom moći, snagom, milošću i dobročinstvom od onoga što Ti možeš, što je u Tvojoj moći, pravednosti i mudrosti. Ja se ne utječem nekome mimo Tebe od nekog drugog. Utječem se samo onim što proizlazi iz Tvog htijenja, stvaranja i što je od Tebe. Ne utječem se nekom drugom od nečega što proizlazi iz Tvoje volje i određenja. Samo si Ti Taj

[116] Hadis prenosi Muslim.

Koji će me Svojom voljom zaštititi od onoga što je dio Tvoga htijenja. Tako se utječem Tebi od Tebe.

Božiju jednoću, spoznaje i pokoru koje kriju ove riječi poznaju samo oni koji su dobro upućeni u nauku, Uputu i ibadet.

Mi smo ukazali na jedan mali dio značenja ovih riječi. Da smo htjeli iscrpiti sva njihova značenja i tumačenja, to bi nam uzelo mnogo vremena. Otvorili smo ti kapiju, ako kroz nju kročiš, vidjet ćeš ono što oko nikad nije vidjelo, uho nikad nije čulo i što nikad ljudsko srce nije osjetilo.

Cilj ovog našeg govora jeste da dokažemo kako postoji podjela u svemiru između stvorenja, osobina i djela na ona koja Gospodar voli, kojima je zadovoljan i ona koja su Mu mrska i koja izazivaju Njegovu srdžbu. Ovo je poznata činjenica na koju upućuju sve vrste dokaza, od razuma do Objave, od ljudske prirode do fikhskih pravila. Onaj ko sve ovo poistovjećuje suprotstavlja se prirodi koju je Allah, dž.š., udahnuo ljudima kao i svemu onome što je u skladu sa zdravim razumom i Objavom. Takav čovjek odstupa od onoga što su nam prenijeli poslanici.

Zašto je onda Allah, dž.š., odredio razne kazne na ovom svijetu i ahiretu i predočio im neke od njih? Da Njegova ljutnja i srdžba nisu tolike prema onima koji rade loša djela, ni prijezir prema njima ne bi bio toliki. Taj prijezir neminovno donosi loše stvari počiniocima grijeha, kao što Njegova ljubav prema djelima koja voli i kojima je zadovoljan neminovno donosi ljubav i razne ugodne stvari onima koji takva djela čine. Dokaze Božije ljubavi i prijezira prema nečemu možemo vidjeti u raznim Božijim miljenicima kojima je On Svoju blagodat upotpunio i koje je potpomogao, s jedne strane, ali i u ponižavanju Njegovih neprijatelja, njihovom kažnjavanju i neugodnostima koje doživljavaju, s druge strane. Štaviše, samo štićenje onih koje On voli, odnosno neprijateljstvo prema onima koji mu se suprotstavljaju jesu stvari proizašle iz vrela Njegove ljubavi, odnosno prijezira. Korijen štićenja jeste ljubav kao što je korijen i osnova

neprijateljstva prijezir. Tako svako ko porekne svojstva "ljubavi i prijezira" poriče i činjenicu "štićenja i neprijateljstva".

Na kraju možemo reći da je srčano osjećanje Njegove ljubavi ili prijezira poput ljudskog posmatranja i doživljavanja Njegove počasti ili poniženja.

Pomirenje sa sudbinom

Sada ćemo se osvrnuti na njihove tvrdnje o zadovoljstvu, odnosno pomirenju sa sudbinom. Prvo se pitamo po kojoj knjizi, kojem sunnetu ili kakvim umnim zaključkom su ovi ljudi spoznali da se moraju pomiriti sa sudbinom? Ovdje u pitanju nije samo dozvola već i neophodnost činjenja toga. Allahova knjiga, Poslanikov sunnet kao i svi razumni dokazi nemaju nikakve veze s ovom tvrdnjom, ni s njihov dopuštanjem ili naređivanjem toga.

Mi možemo biti zadovoljni onim što nam se desilo, ali to možemo prezirati i ne voljeti. Mi nismo zadovoljni svakim određenjem, kao što Stvoritelj nije zadovoljan svime što je propisao. Naime, On nije zadovoljan nekim odredbama, kao što nije zadovoljan svim Svojim stvorenjima; tako neke prezire, neke ne voli, a neke kori i proklinje.

Drugo, mi ovdje trebamo razgraničiti dvije stvari. Prva je sami pojam "Božijeg određenja", koji se odnosi na Gospodara i Njegov zat. Druga jeste ono što je određeno, presuđeno i odvojeno od Njegovog zata. Božije određenje, *kada*, jeste dobro u cijelosti jer je ono pravda i mudrost i u potpunosti smo njime zadovoljni. Ono što je određeno dijeli se u dvije vrste: ono čime se zadovoljno i ono čime se nije zadovoljno.

Ovo je odgovor onome ko razlikuje pojam djela od urađenog i određenje od određenog.

No, onaj ko smatra da je djelo izvor urađenog, i da je određenje izvor određenog, ne može se zadovoljiti ovakvim odgovorom.

Treća stvar koju želimo kazati jeste to da postoje dvije vrste određenja.

Prvo je ono što se veže za Uzvišenog Gospodara i ono se njemu pripisuje. Ovim se mora biti zadovoljno u potpunosti. Drugo lice pak se veže i odnosi na čovjeka. Ono se dijeli na ono čime je čovjek zadovoljan i na ono čime nije zadovoljan.

Primjer za ovo jeste ubistvo čovjeka koje se može dvojako posmatrati. Ako na to gledamo kao na nešto što je Allah, dž.š., odredio, propisao i želio, te se tako završio nečiji život, time smo zadovoljni. No, ako gledamo na to kao čin jednog ubice, koji je to svoje djelo uradio namjerno, hotimično, te na taj način prekršio Allahov zakon, time nismo zadovoljni, i to preziremo.

Oko ovog pitanja razilaze se mnogi učenjaci. Ja sam ti ukazao na njihova mišljenja i stavove, kao i na osnovu tih mišljenja, tako da ti sva budu jasna. A uspjeh je samo od Allaha, dž.š.

Nemoj se ljutiti ako smo ovoj temi posvetili previše vremena i prostora. Ona buni i odvodi u zabludu mnoge ljude. Njenog se zla spašavaju samo pronicljivi vjernici, oni koji su dobro spoznali Allaha, dž.š., Njegova svojstva, naredbe i propise.

Pokajanje običnog svijeta i njegova neispravnost kod odabranih

Autor *El-Menazila* kaže: "Kajanje običnog svijeta ogleda se u činjenju velikog broja dobrih djela. Međutim, to može dovesti do nijekanja Božije blagodati, prikrivanja grijeha i odgađanja kazne za njih, zatim do mišljenja kako im je Allah, dž.š., nešto dužan, te do osjećaja neovisnosti, što je izvor svake oholosti, pa čak i do otvorenog protivljenja Gospodaru."

Oni u obični svijet ubrajaju sve ljude koji nisu kročili kroz "kapije sjedinjenja i iščeznuća", makar se ti ljudi lijepo ponašali i imali znanja. Ovo je njihovo tumačenje "običnih ljudi". Nekad

ih nazivaju i "ljudima koji su se u stranke podvojili", dok ih oni najekstremniji imenuju "ljudima koji ne vide istinu".

Ipak, autor je ovim riječima htio reći da je tevba običnog svijeta manjkava i nepotpuna u odnosu na ugledne i odabrane vjernike. Njihovo pokajanje ogleda se u uvjerenju kako su učinili mnogo dobrih djela i kako su bili veoma pokorni. Ovakav stav sadrži tri štetne i pogubne stvari u odnosu na ugledne vjernike.

Prva stvar jeste da su dobra djela koja oni učine, ustvari, grijesi u odnosu na stepen uglednika. Dobra djela pobožnih ljudi jesu grijesi onih koji su Bogu bliski. Zato se oni trebaju pokajati za svoja dobra djela.

Oni su zbog uvjerenja kako su učinili mnogo dobrih djela zaboravili preispitati ih i otkriti mahane u njima. Tako su počeli poricati Allahovu blagodat prikrivanja tih grijeha i odgađanja kazne za njih, tj. ono što On čini običnim grešnicima. No, obični grešnici znaju kako im Allah, dž.š., prikriva grijehe i odgađa kaznu za njih, dok ovi to niječu. Oni se, naime, samo brinu i misle o količini dobrih djela koja su uradili, ne obraćajući pažnju na mahane svojih duša i djela i ne preispitujući štetne strane svega toga. Na ovaj način oni se samo dive svojim djelima smatrajući kako ih ima mnogo. No, kada bi se posvetili preispitivanju svoje duše kao i tih djela, kada bi pokušali razlučiti dobro i zlo u njima, to bi ih u potpunosti odvratilo od razmišljanja o količini dobrih djela.

Upravo iz ovih razloga ljudi koji nisu pažljivi, oprezni prema svojim djelima, koji ih ne preispituju, lakše padaju u zamku preuveličavanja svojih djela. U njihovim očima dobrih djela ima mnogo i oni ih redovno rade. Ipak, kada bi takva osoba preispitala svoju dušu, odstranila iz nje sve mrlje i poroke, očistila je od prljavštine, licemjerstva, opčinjenosti samim sobom, naišla bi na ogromni teret sličan brdu. Tada bi se broj dobrih djela znatno umanjio u njihovim očima. Opet,

takvoj osobi taj se teret može učiniti slatkim i privlačnim, kao i napor koji treba podnijeti.

Ako želiš jasno shvatiti ove riječi, promisli samo o vremenu kada čitaš Kur'an bez razmišljanja i predanosti njegovim porukama, a to ti je dužnost. Uvidjet ćeš kako lahko prelaziš preko ajeta, cijelog Kur'ana ili njegovog većeg dijela, ali se ne osvrćeš na ono što ti Kur'an govori, ne vežeš sebe ni svoje srce za njega. Ako pak čvrsto odlučiš čitati Kur'an s krajnjom predanošću, promišljanjem, tražeći smisao njegovih riječi, pazeći na ono što te se tiče, uzimajući ga kao lijek za svoje bolesno srce, veoma sporo ćeš prelaziti ajete i sure. Isti je slučaj i s namazom. Uzmimo za primjer dva rekata u kojima želiš biti potpuno usredotočen, pažljivo i skrušeno predan molitvi. Nakon što si valjano obavio ta dva rekata, ostale ćeš rekate moći klanjati na isti način, samo uz veliki napor. Ipak, ako zanemariš ove uvjete, računat ćeš kako si klanjao nebrojeno mnogo rekata. U ovom kontekstu pokajanje običnog svijeta odnosi se na činjenje velikog broja dobrih djela bez preispitivanja, čišćenja od poroka i skrušenosti.

Druga stvar jeste mišljenje osobe koja čini ova djela kako je Allah, dž.š., dužan nagraditi je za to i podariti joj Džennet, blagodati i Svoje zadovoljstvo. I ovo je posljedica mišljenja kako je čovjek uradio veliki broj dobrih djela. Ako bi pogledao u stvarnu vrijednost tih djela, čovjek bi shvatio kako ga ona ne mogu odvesti u Džennet niti spasiti od Vatre. Treba znati kako se niko nikada neće spasiti od Vatre svojim djelima, već isključivo Božijim oprostom i milošću.

Treća stvar odnosi se na njihovu tvrdnju i osjećaj kako su neovisni o Allahovom oprostu i milosti. Oni to temelje na osnovu prava na oprost koji su zaslužili kod Allaha, dž.š., kao i nagrade za svoju pokornost i dobra djela koja su uradili. Ovi su ljudi mišljenja da se spas i nagrada stječu činjenjem mnogobrojnih dobrih djela, tako im to mnoštvo djela u njihovim očima

stvara osjećaj neovisnosti o Božijem oprostu i milosti. No, sve to je korijen velike oholosti i goropadnosti prema Allahu, dž.š.

Nema nikakve sumnje da puki tjelesni akt obavljanja dobrih djela, bez skrušenosti, pažnje i mišljenja o Allahu, dž.š., sadrži ove tri negativnosti, kao i mnoge druge. Usto, takav čin ima vrlo malu vrijednost na ovom i na budućem svijetu, a iziskuje veliki napor. On je poput djela o kojem ne vodimo nikakve brige, ne posvećujemo mu pažnju niti ga radimo iskreno u ime Božije. Takvo djelo, makar ga činili mnogo puta, jeste zamarajuće, a beskorisno. Ono je poput mekinja kojih ima mnogo, ali od njih nema nikakve koristi. A Allah, dž.š., od čovjekova namaza u dobra djela ubraja samo onaj dio u kojem smo bili pribrani, pažljivi i predani.

Ovako treba biti i s ostalim djelima u kojima je propisana skrušenost, pažnja i predanost, poput tavafa, obreda hadža i tome slično.

No, ako o ovim djelima samo lijepo promišljamo, smatramo kako smo ih dosta učinili, bez osvrtanja na moguće poroke i nepravilnosti koje smo učinili, bez pokajanja za to i traženja oprosta, tada se pojavljuju već spomenute negativnosti.

Pojedini tumači ovih autorovih riječi smatraju kako je njihov smisao u tome da se omalovaži i zanemari mnogobrojno činjenje dobrih djela, te da je samo iščeznuće, *fena*, utapanje i predavanje potpunom oprezu o djelima bolje i korisnije od toga. Moramo kazati da je sve to zabluda i laž na njega i na određene sufijske tarikate.

Ovo je, bez sumnje, put zabludjelih vjernika. To je slijeđenje čovjekovih želja i užitaka, umjesto Božijih.

Svaki čovjek bira između svojih naslada i dužnosti prema Allahu, dž.š. Njegova dužnost prema Gospodaru jeste da izvršava i obavlja ono što mu je On propisao i da čini što je moguće više dobrih djela, da se bori i raspravlja s Njegovim

neprijateljima, pa makar mu to oduzelo vrijeme za potpunu predanost samo Bogu. Ovakav ibadet Bog traži od nas.[117]

Kada je riječ o potpunoj predanosti, oprezu i iščeznuću koje dovodi do nečinjenja dobrih djela, primjećujemo kako je to puko naslađivanje, odnosno slijeđenje ličnih želja i prohtjeva. Ovo je nesumnjivo slađe i ugodnije duši od borbe za stjecanje što većeg broja dobrih djela. Ovaj se osjećaj još više ističe onda kada oni koji zagovaraju samo sjedinjenje s Bogom vide koliko drugi ljudi ne posvećuju pažnju predanosti u ibadetu i kako mali broj razmišlja poput njih. Oni se tada još više žele ograditi od takvih ljudi, vrijeđaju ih i pakoste im. Oni nazivaju one koji mnogo i često obavljaju namaz "uzurpatorima hasura"[118], a one koji često i mnogo čine tavaf oko Kabe "magarcima koji se vrte u krug".

Jedan mi je čovjek kazao da je vidio Ibn Seb'ina[119] kako sjedi u jednom kutu Svetoga hrama u Meki, te ismijava i kudi ljude koji čine tavaf. Kazao je: "Oni su poput magaraca koji se vrte u krug", i tome slično. Zatim je dodao kako bi im mnogo bolje i vrednije bilo da se predaju razmišljanju o Allahu, dž.š., i sjednjenju s Njim.

Ovakvi ljudi nedvojbeno stavljaju svoje strasti ispred dužnosti prema Allahu, dž.š. Oni se čvrsto drže svojih prohtjeva i želja udaljavajući se na taj način od Allaha, dž.š., i Njegovog zadovoljstva.

---

[117] Zar je moguće da ijedan pametan vjernik čini iskreni ibadet nekome dugome osim svome Gospodaru? Ako on iskreno izvršava dužnosti i čini djela Bogu draga, to će samo pojačati vezu između njega i Gospodara, odnosno biti nepremostivi bedem za njegove neprijatelje, šejtane.

[118] Misleći kako oni stalno "muče" džamijske hasure klanjajući mnogobrojne namaze.

[119] To je Abdulhakk el-Mursi el-Endelusi. Bio je veliki poznavalac fikha, no priklonio se sufijama i njihovom mističnom i filozofskom učenju. Zastupao je ideju panteizma i bio jedan od najčuvenijih propagatora ove ideje u svoje vrijeme. Bio je najprominentnija i najsmjelija ličnost ovog panteističkog pokreta. Rođen je 614. godine po Hidžri, a umro 669.

Čuo sam šejhul-islama Ibn Tejmijju, Allah ga učinio odabranim, kada je govorio o nekim gnosticima, kako veli: "Obični svijet obožava Allaha, dž.š., a oni svoje strasti."

Ovo je zaista istinita tvrdnja. Ljudi koji se trude učiniti što više dobrih djela žele osjetiti slast ibadeta i nadaju se nagradi za ta djela. U toj želji oni se nadmeću u nadi da će im Allah, dž.š., iz Svoje dobrote primiti djela, usprkos nedostacima i mahanama. S druge strane, oni strahuju da im Allah, dž.š., ne primi učinjeno zbog neispravnosti i nedoličnosti. No, ako bi On to učinio, to bi bila posljedica Njegove pravednosti i istinitosti. Oni sav svoj trud ulažu ne bi li stekli što više djela živeći između straha i nade, između nemara o sebi i nastojanja da urade svaku vrstu ibadeta. Kroz sve ovo oni priželjkuju Allahov oprost i milost i žude za spasom boreći se za to svim mogućim sredstvima.

Onima koji tvrde kako iščezavaju, predaju se i sjedinjuju s Božanskom prirodom, oni poručuju: "Mi to ne činimo jer smo se posvetili izvršavanju naredbi i propisa koje nam je zadao Onaj Kome se vi predajete. Mi želimo učiniti što više dobrih djela u ime Njegovo i sav svoj trud uložiti kako bismo postigli Njegovo zadovoljstvo, kao što vi ulažete trud da biste se stopili i predali Božanskoj suštini, i tako ne činite ono što i mi. No, kako ste vi Allahu, dž.š., preči od nas, kada mi činimo ono što On želi i naređuje, a vi ono što vama godi i odgovara?"

Oni, nadalje, navode dobar primjer onome ko želi promisliti i pouku uzeti. To je primjer jednog kralja za čiju se naklonost i ljubav natječu dva roba. Kralj ih je pozvao i zatražio da mu kažu nešto više o tome. Oni kazaše: "Ti si nam najdraža osoba na svijetu, i niko nema ni prednosti niti zaslužuje naklonost prije tebe." Na to im kralj uzvrati: "Ako istinu govorite, obiđite moje ostale podanike. Upoznajte ih s dužnostima koje imaju prema meni. Obavijestite ih o onome što me čini zadovoljnim, ali i o onome što izaziva moju srdžbu. Sav svoj trud i snagu žrtvujte kako bi ih spasili onoga što mene ljuti. Izvršavajte među njima moje naredbe. Budite strpljivi ako vas budu uznemiravali. Često

obilazite bolesnike. Posjećujte dženaze umrlih. Svojom snagom, imetkom i ugledom pomozite slabe među njima. Nakon toga, idite u gradove mojih neprijatelja i među taj narod donesite ove ljepe stvari. Pozovite ih u moje kraljevstvo. Potrudite se oko njih i ne bojte ih se. Među njima ima mojih štićenika i moje vojske koja će vas sačuvati njihova zla."

Nakon ovih riječi jedan je rob ustao i pohitao da izvrši naređeno. Napustio je svog kralja tragajući za njegovim zadovoljstvom.

Drugi je rob pak kazao: "O kralju, moje je srce ophrvano ljubavlju prema tebi, željom da budem u tvome prisustvu i tvojom ljepotom. Zato ja nikako ne mogu napustiti tebe i ne mogu opstati bez tvoga prisustva."

Kralj mu reče: "Ja sam, uistinu, zadovoljan da kreneš sa svojim prijateljem. Stoga, uradi ono što i on, makar te to udaljilo od mene i moje blizine."

No, ovaj osta pri svome i kaza: "Meni nema ništa preče od tvog prisustva i sjedinjenja s tobom."

Pa koji je rob draži ovome kralju? Kojim je robom kralj zadovoljniji? Koji rob mu je bliži i odlikovaniji kod njega? Da li onaj koji svoje prohtjeve, slasti i želje stavlja ispred kraljevih ili pak onaj koji je odmah krenuo da izvrši njegovo naređenje i koji je svu svoju energiju uložio u to? On je najpreči svome kralju. Nakon što izvrši sve dužnosti, on će postati njegov bliski miljenik i odabrani rob! Međutim, ovaj je drugi rob najpreči da bude udaljen iz kraljeve blizine, da mu se zabrani da ikako viđa kralja i da se zbliži s njim. Njega treba vratiti onome od čega je pobjegao. On bi trebao izvršavati kraljeve naredbe umjesto da sebi udovoljava, slijedi svoje strasti i prohtjeve.

Razuman čovjek ovdje treba zastati i dobro promisliti, treba dobro otvoriti oči i osluhnuti svoje srce. Treba promisliti o stepenima, stanjima i preokupacijama robova, o Onome Kome je najpreče ibadet činiti, ali i onome što je najdalje od toga.

Nema nikakve sumnje da su najomraženija bića kod Allaha, najudaljenija od ibadeta i najbliža propasti – ljudi koji ističu svoju neovisnost od Allaha, koji Mu nisu pokorni, prkose Mu, koji usljed prevelike oholosti i gordosti ne vide poroke u svojoj duši i djelima, a koji pak smatraju kako su učinili mnogo dobra. Ovo nije slučaj s onima koji rade dobra djela koja su trajna. Primjer za to jeste savjet Božijeg Poslanika, s.a.v.s., čovjeku koji je zatražio da bude u njegovom društvu u Džennetu: "Mnogo i često čini sedždu Allahu."[120] Allah, dž.š., veli: "*Noću su malo spavali i u praskozorje oprost od grijeha molili*" (Ed-Darijat, 17-8). Hasan kaže: "Ovi su ljudi klanjali sve do pred samu zoru, a potom su sjedili i tražili oprosta od Allaha, dž.š. Poslanik, s.a.v.s., veli: "Redovno obavljajte hadž i umru, jer vas to štiti od neimaštine i grijeha kao što kovački mijeh štiti željezo od korozije."[121] Jedan je čovjek pitao Poslanika šta bi trebao uvijek činiti, pa mu je Poslanik, s.a.v.s., dao savjet riječima: "Neka tvoj jezik bude stalno vlažan od spominjanja Uzvišenog Allaha."[122]

Bit vjere jeste to da se neprestano i mnogo čine dobra djela. A najdraža stvorenja Allahu jesu upravo oni koji to rade.

U jednom hadisi-kudsiju Uzvišeni Allah kaže: "Najdraže čime Mi se Moj rob može približiti jesu farzovi. Moj Mi se rob približuje nafilama sve dok ga ne zavolim, a kada ga zavolim, Ja postanem njegov sluh kojim čuje, njegov vid kojim vidi, njegova ruka kojom prihvata i njegova noga kojom hodi. Ako Me nešto zamoli, udovoljit ću mu, ako zatraži Moju zaštitu, zaštitit ću ga."[123] Ovo je Božija nagrada i plemenitost koja se ukazuje samo onima koji mnogo i često čine dobra djela, a ne onima koji tragaju za iščeznućem i sjedinjenjem s Božanskim.

---

[120] Hadis prenosi Muslim.
[121] Hadis prenosi Tirmizi.
[122] Hadis prenosi Tirmizi.
[123] Hadis prenosi Buhari.

Poslanik, s.a.v.s., kazao je jednom čovjeku: "Mnogo čini sedždu Allahu jer te Allah, dž.š., svakom sedždom podiže na veću deredžu, a briše jedan grijeh."[124]

Učenje o jedinstvu bitka nastalo je iz džehmijskog učenja o nepostojanju Božijih svojstava i sufijske teorije utrnuća

Ovo je pravac koji se veže za volju i traženje. On je sličan džehmijskom učenju o znanju i spoznaji i temelji se na poricanju Božijih sifata i jednoće. Ovo možemo definirati kao poricanje Božijih propisa i ibadeta. Treba samo uočiti kako su ove dvije teorije bliske i imaju isto porijeklo. One imaju dosta zajedničkog u njihovim imenima kao i u smislu. Jedno je put poricanja, a drugo put utrnuća koji negira osobine Onoga Kome se ibadet čini, jer se time prestaje robovati Njemu.[125]

Što se tiče poricanja i utrnuća pobožnih i odabranih robova, moramo kazati kako se to ne može poistovjetiti s navedenim negiranjima i utrnućem, jer gore spomenuti ljudi i frakcije poriču Božija svojstva, i to je njihova zabluda. S druge strane, pobožni robovi žele iščeznuti iz svega mimo Allaha, dž.š., Njegove ljubavi, straha prema Njemu i nade u Njega. Znači oni čine *fena*, utrnuće od svega što se kosi s Božijim naredbama i Njegovom ljubavi, a poriču sve ono što je suprotno Njegovom savršenstvu i veličini. Onaj kome Allah, dž.š., da mogućnost spoznaje (*furkan*) spoznat će razliku između ove dvije stvari.

Autor *El-Menazila*, Allah, dž.š., mu se smilovao, zastupao je čvrsto stav o Božijim svojstvima i lijepim imenima i potvrđivao ih suprotstavljajući se džehmijama u svakom pogledu. On je napisao knjigu *El-Faruk*, u kojoj je iznio predanja o Božijim svojstvima. To na najljepši način pokazuje i njegovo drugo djelo *Zemmul-kelam ve ehlihi*. Autor je i vrijedne knjige o osnovama vjere u kojoj slijedi pravac onih koji potvrđuju i priznaju

[124] Hadis prenosi Muslim.

[125] Nevjernici su jednog, istog roda, jer kufr izvire iz jednog vrela, a to je Iblis.

Božija svojstva. Poznat je njegov odnos i stav prema džehmijama. Oni su se žalili vlastima optužujući ga i očekujući njegovo pogubljenje. Allah, dž.š., sačuvao ga je od njih. Naime, oni su ga optužili da je zagovornik učenja o antropomorfizmu, upravo onako kako su to džehmije i mu'tezile radile svim sljedbenicima ehlis-sunneta vel-džemaata.

Kada je u pitanju čovjekov odnos prema Bogu, on je, Allah, dž.š., mu se smilovao, slijedio pravac suprotan onome koji je slijedio kada su u pitanju Božija svojstva i lijepa imena. Naime, on je smatrao kako je utrnuće najveći stepen koji vjernik može dostići. Ono je cilj kojem streme pobožni ljudi, stijeg koji slijede svi ostali ljudi. Njega je oduševila slast stepena *fena* i osjećaj potpune predanosti Bogu, tako da je ovaj fenomen kod njega bio na veoma visokom mjestu. Na mnogo mjesta ukazivao je na ovaj stepen, a i sam je do njega dolazio na razne načine, zanosom, znanjem i osjećajem. Sve je to sadržavalo određenu štetu ibadetu, sve se to može naći u nekim njegovim djelima. Ipak, to je različito zabludi džehmija koja se rodila iz njihovog poricanja Božijih atributa.[126]

No, kada neko od duhovnih putnika spoji ove dvije zablude, tada dolazi do govora o jedinstvu bitka, čime se poriče Tvorca, Njegova svojstva i ibadet Njemu. A samo Allah, dž.š., sačuvao je Ebu Ismaila od toga jer je on slijedio stazu ispravnih prethodnika i vjerovao u Božija svojstva. On se uzdigao iznad ovih zabluda. Ipak, zbog njegovog mišljenja o utrnuću, oni koji su učili o jedinstvu bitka zaklinjali su se kako je on jedan od njih.

El-Afif et-Telmesani tumačio je njegovu knjigu o ovoj temi. Poznato je da je on jedan od najvatrenijih pristalica takvog učenja, ali i najvećih protivnika "ehlul-ferka". On je šejhove riječi koje govore o jedinstvu (džem') protumačio kao jedinstvo bitka, i na taj način izmijenio njihov smisao i znače-

[126] Da li čovjek može ustrajati u Božijoj ljubavi i Šerijatu ako ne radi shodno pravom vjerovanju?

nje. (A kome Allah, dž.š., svjetlo Upute ne podari, on nikada svjetla neće vidjeti.)

Pokajanje ljudi koji su na stepenu između običnog svijeta i naročito pobožnih i odlikovanih ljudi

Autor *El-Menazila* kaže: "...Pokajanje ljudi koji su na stepenu između običnog svijeta i naročito pobožnih, odlikovanih ljudi, zbog toga što su olahko prelazili preko činjenja grijeha, jer je to vrelo smjelosti i hrabrosti, koje nas ukrašava lažnom ohološću i navodi na otuđenje."

Autor nam ovim želi kazati kako je grijeh omalovažavati i potcjenjivati naše prijestupe, kao što je grijeh smatrati kako smo učinili mnogo dobrih djela. Istinski učenjak, *arif*, jeste onaj čovjek koji smatra da ima veoma malo dobrih djela, a da je učinio mnogo grijeha. Kad god pomisliš kako imaš malo dobrih djela, ona se uvećaju kod Allaha. No, kad god srce osjeti kako ih imaš mnogo, ona se umanje kod Allaha. S grijesima je suprotno. Ko god istinski spozna Allaha, dužnosti prema Njemu, kao i sve ono što dolikuje Njegovoj veličini, vidjet će kako broj dobrih djela u njegovim očima polahko opada.

Shvatit će da ga ona ne mogu spasiti od kazne, i da nisu prikladna Božijoj veličini, tako da on treba činiti mnogo više ibadeta da bi se spasio. Takav čovjek što više čini dobrih djela, sve više misli kako ih ima malo i nedovoljno. Naime, mnogobrojno činjenje dobrih djela otvara mu kapije spoznaje Allaha i Njegove blizine. Tako će čovjekovo srce osjetiti Božiju veličanstvenost i uzvišenost, što će rezultirati osjećajem kako je uradio veoma malo dobrih djela, makar ona bila jako vrijedna i mnogobrojna. S druge strane, ako nekad pomisli kako je uradio veliki broj dobrih djela, to će mu biti znak da se udaljio od Allaha i da nije valjano spoznao ni Njega ni dužnosti prema Njemu. Ovakva spoznaja, kao i spoznaja samog sebe, navest će čovjeka na zaključak kako ima veliki broj grijeha, koji će mu u očima stalno rasti zbog razmišljanja o istini i onome što treba

činiti, kao i osjećaja da svoje dužnosti nije izvršio u potpunosti. Ovo će ga navesti da krene doličnom i ispravnom stazom koju Gospodar voli i kojom je zadovoljan.

Kada sve ovo spoznamo, shvatit ćemo kako je omalovažavanje grijeha vrelo iz kojeg izvire drskost prema Allahu. Ono je rezultat neznanja o sebi i svojim dužnostima. Ovakvo omalovažavanje jeste i hrabrost jer njime umanjujemo važnost grijeha i potcjenjujemo ih, tako da oni postaju beznačajni u našem srcu, a sve je ovo jedan vid hrabrosti. Što se tiče iskaza da nas ono ukrašava "lažnom ohološću", to ustvari predstavlja branjenje samog sebe i iznošenje raznih opravdanja grešnika, naročito kada ovome dodamo razna pravdanja sudbinom i traganjem za Božanskom stvarnošću. Takav čovjek kaže: "Pa, šta je moj grijeh? Ja nemam nikakve moći. Ja sam poput mrtvaca u rukama onoga ko ga gasuli. Nemoćan čovjek ništa promijeniti ni učiniti ne može." Izrazi poput ovog sadrže dosta smjelosti i arogantnosti prema Allahu, oni upravo odražavaju način kako se grešnik brani i kako omalovažava svoje grijehe povezujući ih sa sudbinom. Sve ga to dovodi do otuđenja koje je spomenuo autor. Pod ovim otuđenjem misli se na udaljenost od Gospodara. Ovako se čovjek odvaja od Allaha i, zajedno sa šejtanom i svojim strastima, postaje Mu neprijatelj. Ovakvo je stanje onih koji svoje grijehe pravdaju sudbinom. Oni su Allahovi protivnici, sljedbenici šejtana i svojih strasti. Na ovaj način oni se potpuno odvajaju i udaljavaju od Uzvišenog Allaha, dž.š.

Ako misliš da u svemu ovome ima neke proturječnosti i pitaš se kako se običan svijet treba kajati zbog uvjerenja da su učinili previše dobrih djela, a ljudi koji su na stepenu između običnog svijeta i naročito pobožnih, odlikovanih ljudi, zbog omalovažavanja grijeha, dat ćemo ti prikladan odgovor.

Ako se ljudi koji su na stepenu između običnog svijeta i naročito pobožnih, odlikovanih ljudi, istinski posvete traženju nedostataka i mahana u svojoj duši djelima, otkrit će neke grijehe i neposluh koje obični ljudi ne mogu primijetiti jer se oni

samo trude steći što više dobrih djela koja im u očima postaju mnogobrojna. S druge strane, ovi se ljudi trude svoju dušu očistiti od štetnih stvari i pronaći mahane u svojim djelima. Dakle, jedni imaju problema s omalovažavanjem grijeha, što im predstavlja prepreku na putu, dok je problem druge grupacije u njihovom uvjerenju kako su stekli veliki broj dobrih djela. Dosada smo naveli najbitnije i najopćenitije karakteristike obje grupacije, i to će nam biti dovoljno.

Pokajanje odabranih ljudi zbog gubljenja vremena

Autor *El-Menazila* veli: "Odlikovani se ljudi trebaju kajati za izgubljeno i protraćeno vrijeme jer ih ono vraća na najniže stepene, gasi svjetlost preispitivanja samoga sebe i muti čisto vrelo predanosti Allahu."

Napominjemo kako ovdje nije riječ o običnom gubljenju vremena, o posvećenosti grijehu, laži ili pak o neispunjavanju obaveza i dužnosti prema Bogu. Naime, da ovi ljudi čine takva djela, ne bi bili nazvani pobožnim ili odlikovanim. To bi bilo pokajanje običnog svijeta. Vrijeme (*vakt*), kod pobožnih ljudi ima mnogo suptilnije značenje. Jedni kažu da je vrijeme Hakk, Istina. Drugi smatraju kako je to stapanje čovjekovog lika u Božije postojanje, aludirajući time na iščeznuće, *fena*, i stapanje s Bogom. Ipak, u većini slučajeva oni ovaj termin definiraju kao približavanje Allahu samokontrolom, osjećajem Njegove prisutnosti i iščeznućem u Njegovu jednoću. Ovakav je čovjek, prema njima, u stalnom kontaktu s Allahom. Oni su na ovaj način dali drugo, suptilnije, značenje riječi *vakt*. Dakle, svako ko vrijeme provodi iščezavajući u razmišljanju i traganju za Allahom, taj je u vezi s Allahom, i svaki tren njegova života vezan je za Stvoritelja.

Zato se pokajanje ovih ljudi veže za gubljenje posebnog vremena, a to je vrijeme istinske ljubavi i zanosa, odnosno istinski trenutak osjećanja Allaha, koji ništa drugo ne može narušiti.

Možda ti je dovoljno ovo što smo kazali o vremenu i njegovom značenju. Ipak, mi ćemo nešto kasnije, ako Bog da, govoriti o razlici između dobrog i lošeg vremena.

Smisao riječi ovog autora jeste da gubljenje istinskog vremena uzrokuje veliku štetu, jer se onaj koji ga čuva uzdiže na stepen savršenosti. Stoga, ako protraći to vrijeme, neće stići do željenog stepena, nego će pasti niže. Ako ne napreduje, onda neminovno mora nazadovati. Rob stalno putuje, nikada ne zastaje. Znači, kreće se ka visinama, ili pada u nizine; ide naprijed, ili nazad. Ni u prirodi, kao ni u Šerijatu, nikada nema zastoja. Čitav naš život čine samo staze kojima gazimo prema Džennetu ili prema Vatri. Tako imamo one koji žure, one koji su spori, kao i one koji napreduju i one koji su zaostali. Na Putu nikada nema onih koji stoje. Putnici se razlikuju samo u smjerovima kojima putuju i u brzini, odnosno sporosti, kojom putuju. ﴿إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ * نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ * لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ﴾ "*On je, zaista, najveća nevolja, ljudima je opomena, onome između vas koji želi učiniti dobro ili onome koji ne želi!*" (El-Muddessir, 35-7)

Vidimo kako u ovom ajetu nije spomenut onaj koji stoji ili ništa ne čini, jer nema mjesta između Dženneta i Džehennema. Putnik uvijek putuje ka jednom od ova dva mjesta. Pa ko se Džennetu ne približi dobrim djelima on će zaostati i svojim će se lošim djelima približiti Džehennemu.

Možda ćeš kazati kako se svaki čovjek koji traga za nečim mora suočiti s umorom i zastojem, nakon čega se vraća svojoj potrazi.

Ja ću ti odgovoriti da je istina da do toga mora doći. No, onaj ko zastane biva u jednom od dva stanja. On zastane da okrijepi svoju dušu i pripremi je za nastavak putovanja. Ova mala stanka na putu nije štetna jer "svako djelo ima svoj vrhunac, a do svakog vrhunca čovjek katkad osjeti umor." To je jedno stanje.

No, čovjek nekad zastane kad ga neko iza njega pozove i zaustavi. Ako mu odgovori, neminovno će zakasniti. Ako ga

tada Allah, dž.š., obaspe Svojom milošću, i upozna ga koliko je on zaostao, a drugi napredovali, on će se pridići žalostan i ljut zbog stanke. Poskočit će, spremiti se i požuriti da sustigne druge putnike. No, ako ostane s onim ko ga je pozvao, slušajući ga, neće htjeti, iz svog nemara, vratiti se u početno stanje. Tako će slušati poziv svojih strasti sve dok ga one ne dovedu u gore stanje. To je stanje velikog očaja koje čovjeka zna zadesiti nakon ozdravljenja. To mu je mnogo opasnije i teže.

Ukratko, bit će dobro ako Allah, dž.š., spasi ovog roba i izbavi ga iz ruku njegovog neprijatelja, u protivnom će taj rob biti u zaostatku sve do svoje smrti, stalno uzmičući, povlačeći se i okrećući svoja leđa. Nema snage ni moći osim kod Allaha, dž.š. A spašen je onaj koga On spasi.

Sada ćemo se osvrnuti na autorove riječi: "...i gasi svjetlo samokontrole."

Ovim se želi kazati kako samokontrola čovjeku daje nur pomoću kojeg on otkriva određene vidove ibadeta i spoznaje. Gubljenje vremena gasi ovaj nur, i muti vrelo družbe s Allahom. Naime, onaj ko valjano koristi vrijeme, s Allahom ima poseban odnos i komunikaciju. Sve to ovisi o čuvanju vremena koje posvećuje Allahu, dž.š., Znači kad je on s Allahom, Allah, dž.š., je s njim. No, kada protraći i izgubi svoje vrijeme, vrelo takvog posebnog odnosa pomuti se, i čovjek dolazi u situaciju da se ta komunikacija prekine. Tako za gnostika nema ništa štetnije od gubljenja i traćenja vremena posvećenog Allahu, dž.š. Nadalje, treba strahovati da će se to traćenje i gubljenje vremena nastaviti sve do Sudnjeg dana, ukoliko mu se Allah, dž.š., ne smiluje i ne vrati mu se. Tako su njegova tuga i žal veći od drugih, kao što je njegovo udaljavanje od Allaha, dž.š., veće od udaljavanja od nekog drugog. Njegova je situacija slična ljudima kojima je naređeno da uđu u Džennnet, pa kada dođu pred njega i vide ga, budu vraćeni u Vatru. Zato se odlikovani pobožnjaci trebaju kajati za protraćeno vrijeme s Allahom koje ih dovodi do ovakvog stanja.

Iznad ovoga, postoji još jedan stepen pokajanja, veći i uzvišeniji. Njega poznaju samo posebni miljenici koji kada je u pitanju njihova Ljubav, sva svoja djela, stanja i riječi vide malim. Uvijek ih promatraju nedovoljnim i beznačajnim. Ali je njihova Ljubav najuzvišenija, Njegovo je određenje veće i preče od zadovoljstva sobom i svojim postupcima za Njega. Oni najviše preziru i omalovažavaju svoja djela. Ako kad zaborave ono što od njih želi Ljubav njihova, i ne izvrše dužnosti prema Njoj, kaju joj se kao što se kaju veliki grešnici. Njihova je tevba stalna, ona je drukčija od pokajanja drugih ljudi. "*A nad svakim znalcem ima još znaniji*" (Jusuf, 67). Što se više zaljubljuju u Njega, više spoznaju svoje dužnosti prema Njemu, ali i svoju nedostojnost i nesavršenost pred Njim. Stoga je njihova tevba na uzvišenom stepenu. Njihov je strah najveći kao i njihov samoprijezir. Ono od čega se oni kaju ponekad je kod drugih najuzvišenije dobro djelo.

Ukratko, pravo pokajanje jeste pokajanje miljenika, iskrenih i istinskih poznavalaca njihovog Gospodara i dužnosti prema Njemu, što je drugima onemogućeno. Iznad ovog postoji još jedno pokajanje, ali nam je preče da pisanje o tome izbjegnemo radi konciznosti.

Pokajanje za nemar

Autor djela *El-Menazil* kaže: "Istinski stepen tevbe postići ćemo onda kada se pokajemo od svega mimo Allaha, zatim kada uočimo nedostatke i mahane svoje tevbe, i za to se pokajemo."

Pokajanje od svega mimo Allaha znači da iz svog srca izbacimo sva htijenja i želje prema nečemu ili nekome drugom mimo Allaha. Da obožavamo samo Njega, Koji sudruga nema, izvršavajući Njegove naredbe, i samo od Njega pomoć tražimo, i na taj način budemo potpuno predani Njemu.

Ovo će postići samo onaj ko se uzdigne do prostranstava kojima vlada Ljubav. On cijelo svoje srce ispunjava ljubavlju prema Allahu, poštovanjem prema Njemu, veličanjem samo

Njega, poniznošću, skrušenošću i predanošću pred Njim, pokazujući tako svoju ovisnost od Njega.

Ako sve ovo bude ispravno, njemu ostane još nešto da učini. To je da uoči mahanu svoga prijašnjeg pokajanja, da je osjeti, sagleda i ne zanemari. Ovo se odnosi na njegov stepen i stanje njegova grijeha. Nakon ovoga on se kaje zbog te mahane.

Dakle, ovdje imamo tri stvari: pokajanje od svega mimo Allaha, dž.š., iluziju vezanu za ovo pokajanje, koja je mahana tevbe i pokajanje zbog toga. Ovo je kod ljudi cilj pored kojeg nema ničeg drugog, odnosno konačnica do koje uspijevaju doći samo oni najodabraniji. Tako mi Allaha, dž.š., zanos roba svojim djelima, njegovo hvalisanje njima pred Gospodarem i razmišljanje o tome jeste grijeh koji srećemo na Putu. Za taj grijeh moramo se pokajati.

No, postoji situacija kada rob svoja djela vidi kao Allahovu blagodat, dobrotu, odraz Njegove snage, moći i pomoći robu. Čovjeku je bolje imati ovaj osjećaj, nego ga zanemariti. Ovaj je stepen savršeniji i veći od onog na koji drugi upućuju, on predstavlja ibadet u punini, priskrbljuje ljubav i omogućava čovjeku spoznaju Božije blagodati.

U trenucima kada čovjek ne razmišlja o blagodatima, tada ih i ne osjeća. A ono što ljude dovodi u ovakvu situaciju jeste njihovo traganje i razmišljanje za utrnućem, tako da, iako vidi Istinu, ne razaznaje uzroke, sredstva itd.

Mi ne poričemo da oni osjećaju slast zbog stepena na kojem se nalaze, niti da putnik dospije do njega, nalazeći tu slast i ljubav koju nikad ne može naći drugdje. Samo se od ovih ljudi zahtijeva nešto drugo, iza toga, a to je ono savršenstvo koje smo maloprije spominjali. Dakle, oni trebaju spoznati da je to savršenije od stanja u kojem čovjek posmatra svoja djela, razmišlja o njima. Razmišljajući o njima, on treba spoznati da su ona proizašla iz Božije volje, htijenja i osobina. Tako treba razmišljati i o ibadetu i o Onome Kome se taj ibadet čini, a ne

da zapostavi Onoga Kome se ibadet čini, dok razmišlja o ibadetu, ili obratno, tj. da zapostavi ibadet razmišljajući o Njemu. Oba ova načina nepotpuna su. Stepen savršenstva nastaje onda kada shvatiš da je tvoj ibadet posljedica blagodati, dobrote i volje Onoga Koga obožavaš. Tako ćeš spojiti dva stepena. A ako zanemariš jedan od njih, tada činiš tevbu. Zar se ibadet ne ruši onda kada ga ne obavljamo i ne razmišljamo o njemu?

Dužnost je da se sud o ovome prepusti Allahu, Njegovu Poslaniku i vjerskim principima, a ne vlastitom osjećaju. Mi ne poričemo slast koju nosi spomenuti stepen, ali negiramo da je on savršeniji od drugih. Da li igdje u Kur'anu, sunnetu, govoru ashaba, najodlikovanijih učenjaka i onih koji su ih slijedili u dobru ima ikakav dokaz ili nagovještaj da je utrnuće, *fena*, najsavršeniji stepen, ili da je čovjekovo razmišljanje o djelima koja je uradio u ime Allaha, kao i o Njegovoj moći, dobroti mahana za koju se treba pokajati?

Ovo je pobornicima utrnuća veoma teško poreći. Oni smatraju da je onaj ko ovo poriče udaljen, da pripada ljudima koji nisu doživjeli predanost i sjedinjenje, da takav čovjek nije na ovom stepenu da bi mogao razumjeti, jer da je dospio do njega, ne bi sve ovo porekao. No, u svemu tome nema ni jednog dokaza o valjanosti njihovog mišljenja i govora.

Tako mi Allaha, neki od njih smatraju da vi ne možete dospjeti na stepen veći od njihovog. A u pukom utrnuću, predanošću, poricanju uzroka, povoda, mudrosti i veza nema mnogo znanja, niti spoznaje niti ibadeta. Da li je vrhunac znanja i ibadeta spoznavanje stvari onakvim kakve jesu? Kur'an obiluje pozivima ljudima da duboko promišljaju, da razumijevaju stanja ljudi i samog sebe. Štaviše, poziva čovjeku da razmisli šta je za sutra spremio, da svojim vjerovanjem i uputom spozna Allahovu milost prema njemu. O tome treba promisliti, toga se prisjetiti i zahvaliti Allahu na tome. A sve se ovo ne može postići utrnućem, pa ni uočavanjem mahana i krajnjim promišljanjem o tome.

Nadalje, ovo nikako nije moguće. Jer ako razmišljanje o tevbi smatrate mahanom za koju se treba kajati, onda će i takvo razmišljanje iziskivati pokajanje. Tako možemo ići unedogled. S druge strane, utrnuće i opijenost oprečni su ibadetu, izuzev kada se postave kao njegov cilj.

Sada dobro promisli o namazu kao ibadetu. On je potpun samo onda kada pratiš sve njegove dijelove, jer ako ti jedan od njih promakne, taj ibadet će biti manjkav.

Riječi su Uzvišenog: "Moj namaz, obredi moji, smrt i život pripadaju Allahu, Gospodaru svih svjetova." Poruka ovog ajeta jeste da činimo namaz i dodatne obrede u ime Allaha. Ako čovjek to ne učini, onda je Allahu nešto rekao jezikom što nije potvrdio srcem i djelom. Kako, onda, ovo može biti uzvišenije i veće od onoga ko je uradio sve ovo, pripisao to Allahu, znajući kako je sve to On stvorio. Ovo se ne može nikako porediti s onima što se gube u utrnuću i iščezavanju, a ne ispunjavaju dužnosti prema Onome Kome robuju?

Ponekad čovjek za ovakvo stanje može tražiti opravdanje, ali nikako ne možemo kazati kako je ovo najuzvišeniji stepen.

Isti je slučaj kada učimo ajet: "Samo Tebe obožavamo, i samo od Tebe pomoć tražimo." Ibadet ovih riječi ogleda se u tome da razumijemo smisao ibadeta i traženja pomoći, praktičirajući to, vezujući ih samo za Allaha, a ne nekog drugog. Ovo je savršenije od pukog izgovaranja jezikom.

Tako je i kad na rukuu kažemo: "Bože moj, Tebi se klanjam, u Tebe vjerujem, Tebi se pokoravam. Tebe se boji moj sluh i vid, moj mozak i kosti, i sve moje tijelo." Kako ćemo ove riječi pretvoriti u ibadet ako ih ne činimo već se predajemo utrnuću? To onda nije ništa više do puke riječi.

Svakako treba priznati kako je razmišljanje o djelima i dokazivanje njima pred Onim Koji nam je podario ta djela i uputio na njih jedna velika mahana i grijeh. Uzvišeni kaže: *"Oni ti prebacuju što su primili islam. Reci: 'Ne prebacujte mi što ste*

islam primili; naprotiv, Allah je vama milost podario time što vas je u pravu vjeru uputio, ako iskreno govorite.'" (El-Hudžurat, 17)

Pravi učenjak putuje kroz život Allahovom blagodati pokoravajući Mu se, razmišljajući i uočavajući tu blagodat. Džahil živi ne primjećujući Božiju blagodat. Onaj ko se predao utrnuću putuje predan osjećaju iščeznuća i predanosti, zaboravlja na Njegovu blagodat. To je neispravan stav. Allah, dž.š., odredio je svemu mjeru.

Odlaganje tevbe jeste grijeh

Odgađanje pokajanja grijeh je zbog kojeg čovjek treba učiniti tevbu. Ovo je jedan dio brojnih propisa o tevbi koji ćemo sada razmotriti, i to je itekako potrebno, jer iskreni rob ne bi trebao ovo zanemariti i zaboraviti.

Postoje brojna mišljenja o ovome pitanju, tako da jedni učenjaci tvrde da je farzi-ajn (obligatna dužnost) da rob učini tevbu odmah nakon počinjenog grijeha, te da nije dozvoljeno da se ona ikako odlaže. Ako pak odloži pokajanje, rob će učiniti drugi grijeh, pa će mu biti dužnost pokajati se i za njega, tj. učiniti tevbu zbog odlaganja tevbe. Međutim, malo ljudi razmišlja o ovome. Njima je bitno samo da se kad tad pokaju zbog učinjenog grijeha, i misle da su učinili sve. Ipak, njima je dužnost učiniti i spomenutu tevbu zbog odgađanja tevbe.

Ovo pokajanje može zamijeniti i opća tevba kojom se čovjek kaje Allahu, dž.š., za sve grijehe koje je počinio, za one koje zna i koje ne zna. Čovjek zasigurno ima više grijeha za koje i ne zna nego onih koji su mu poznati. No ta vrsta neznanja neće mu biti opravdanje od kazne, jer je on bio u mogućnosti saznati, a nije to učinio. Stoga će on odgovarati prvo zbog neznanja a onda zbog nerada.

U sahih-hadisu koji prenosi Ibn Hibban, Poslanik, s.a.v.s., veli: "Širk je ovom umetu skriveniji od mravljeg hoda." Ebu Bekr je upitao: "Kako ćemo se od njega spasiti, o Božiji Poslaniče?"

"Tako što ćete učiti: 'Bože moj, utječem Ti se da Ti učinim širk svjesno i tražim oprost za ono što ne znam'", odgovori Poslanik, s.a.v.s. Traženje oprosta za ono što ne znamo jeste oprost za grijehe koje smo počinili, a da to ne znamo. U drugom sahih-hadisu kaže se da je Muhammed, s.a.v.s., učio ovu dovu dok je klanjao: "Gospodaru moj, oprosti mi grijehe, neznanje i pretjerivanje moje, kao i sve ono što bolje od mene znaš. Bože moj, oprosti mi ono što sam učinio u zbilji i šali, namjerno i nenamjerno. Sve je to od mene. Bože moj, oprosti mi ono što sam učinio i ono što nisam učinio, ono što sam uradio tajno i javno i sve ono što bolje znaš od mene. Ti si moj Gospodar, nema drugog boga osim Tebe."[127] U drugom se predanju spominju i riječi: "Bože moj, oprosti mi sve moje grijehe, male i velike, namjerne i nenamjerne, tajne i javne, prve i posljednje."[128]

Ovakve će opće tevbe biti dovoljne za sve grijehe koje je čvjek počinio, za one koje zna kao i za one koje ne zna.

Tevba za jedan, a ne za sve grijehe

Postavlja se pitanje da li je pokajanje ispravno ako se čovjek pokaje za jedan grijeh, a ustraje u ostalim.[129] Učenjaci navode dva mišljenja, i oba se prenose od imama Ahmeda. Oni koji tvrde da postoji konsenzus o ovom pitanju izgleda da nisu upoznati da postoji razilaženje. Među njih spada i El-Nevevi. Treba kazati da je ovo pitanje prilično složeno i misaono duboko, tako da je neophodno navesti dokaze da bi se donio konačni zaključak. Jedan dio učenjaka smatra da je takva tevba moguća i ispravna. Njihov dokaz jeste tvrdnja da je prihvatanje islama, a to je tevba za nevjerovanje (*kufr*), moguće i ispravno, iako čovjek nastavi griješiti i ne pokaje se za to. Na osnovu

[127] Hadis prenosi Buhari.

[128] Hadis prenosi Ebu Davud.

[129] Ispravna tevba temelji se na iskrenoj odluci da ćemo se vratiti Allahu, dž.š., kod Njega naći svoje utočište, i tako se spasiti od šejtana. Ona je tajna između roba i njegova Gospodara, koji je kazao u Kur'anu: *"On prima pokajanja od robova Svojih, prelazi preko njihovih loših djela i dobro zna ono što vi činite."*

ovoga moguća je i ispravna tevba od jedog grijeha, iako čovjek ustraje u činjenju drugih loših djela.

Druga grupa učenjaka pak tvrdi da je prihvatanje islama jedinstven primjer. Oni ukazuju na njegovu jačinu, snagu kao i na činjenicu da dijete postaje musliman putem svojih roditelja.

Oni kao svoj dokaz navode definiciju tevbe u kojoj se kaže da je ona povratak Allahu, dž.š., iz stanja neposlušnosti i protivljenja u stanje poslušnosti i pokornosti. Stoga, kako je ovaj povratak moguć za čovjeka koji se pokaje za jedan grijeh, a ustraje u drugim? Oni, nadalje, tvrde da Allah, dž.š., neće kazniti pokajnika jer se on vratio u pokornost i ibadet samo Njemu. Pokajao se iskrenom tevbom. Čovjek koji nastavi griješiti nije se u potpunosti pokajao, štaviše, on se ne pokorava Allahu, dž.š., i ne čini Mu iskrenu tevbu. Dakle, čovjek koji se iskreno pokaje Allahu, dž.š., prestaje biti *asi* (neposlušan), kao što čovjek koji primi islam prestaje biti kafir. No, onaj ko ustraje u griješenju ostaje neposlušan, tako da njegova tevba nije ispravna.

Sama srž ovog problema jeste pitanje da li se tevba dijeli kao što se i grijesi dijele. Da li se pokajnik može pokajati djelimično, da li tu ima razlike kao između imana i islama? Jače i opravdanije mišljenje jeste to da pokajanja ima nekoliko vrsta, te da se ono razlikuje po svom kvalitetu i kvantitetu. Za primjer ćemo uzeti situaciju u kojoj čovjek izvršava jednu dužnost, a drugu zapostavlja. On ne zaslužuje kaznu za ono što je ostavio jer je radio drugu dužnost. Slično je s čovjekom koji se kaje za jedan grijeh, a ustraje u drugim, jer je tevba farz. Stoga, ako je on izvršio jedan farz, a druge zapostavio, to mu zapostavljanje neće umanjiti nagradu za ono što je ispravno učinio. Tako je i s čovjekom koji ne ode na hadž, ali izvršava ostale dužnosti: namaz, post i zekat.

Druga grupa učenjaka na ovo odgovara riječima da je tevba jedno djelo, tj. ostavljanje svega onog što je Allahu, dž.š., mrsko, kajanje zbog toga i potpuna pokornost Njemu. Tako, ako se ne upotpuni, tevba nije ispravna, jer je ona jedan ibadet.

Tako, ako izvršimo samo jedan njen dio, a drugi zapostavimo, to je kao da smo dio obaveznog ibadeta izvršili, a dio izostavili. Zato je preče upotpuniti dijelove jednog ibadeta negoli vezati različite ibadete jedne za druge.

S druge strane, prva grupa učenjaka kazuje da za svaki grijeh postoji tevba, i ona je dužnost samo za taj određeni grijeh, ona nije povezana s tevbama za ostale grijehe, kao što ni ti grijesi nisu međusobno povezani.

Moje je mišljenje da tevba neće biti ispravna ako čovjek nastavi činiti grijehe slične onome za koji je učinio tevbu. No, ako se čovjek pokaje za jedan grijeh a čini druge koji mu nisu slični i bliski, njegova je tevba ispravna. Primjer za to jeste situacija kada se čovjek pokaje zbog kamate a nastavi piti alkohol. Njegovo pokajanje zbog kamate ispravno je. No, ako se on pokaje zbog *ribai-fadla*,[130] ali ne i zbog *ribai-nesia*,[131] i obratno, ili se pokaje zbog pušenja nargile, a nastavi piti alkohol i obratno, takva vrsta pokajanja nije ispravna. Takvo je pokajanje isto kao i pokajanje zbog bluda s jednom ženom, a ustrajavanje u bludu s drugim ženama, ili pak pokajanje zbog pijenja vina, a ustrajavanje u pijenju drugih alkoholnih pića. Ovo nije istinsko pokajanje od grijeha, već ostavljanje jednog načina griješenja, a upuštanje u drugi. Druga je stvar kada ostavljate jednu vrstu grijeha a druge činite. Uzroci za to mnogobrojni su. Vjerovatno se čovjek nekih poroka može lakše riješiti, neke požude može spriječiti jednostavnije a neke teže, za određena zabranjena djela ne traži dokaze, dok za druga traži, i teško mu je da ih se prođe. Nekad na čovjeka utječu njegovi bliski prijatelji i rodbina, te on čini grijehe zbog kojih postaje poznat i slavan, te ga oni ne potiču da čini tevbu za takva djela. U tom slučaju njegovoj se duši teško pokajati i na taj se način odreći stečene slave. U ovom kontek-

[130] Vrsta kamate gdje u kupoprodaji robe iste vrste, jedna strana uzima više. (Prim. prev.)

[131] Vrsta kamate gdje se stječe haram zarada samo zbog odgađanja isplate. (Prim. prev.)

stu Ebu Nuvas[132] stihovima odgovara Ebu el-Atahiji[133], koji ga je prekorio zbog mnogobrojnih prijestupa:

"Zar misliš, o Atahijo, da ću krčme ove ostaviti?

Zar misliš da ću svoj kafanski ugled isposništvom narušiti?"

Ovo je primjer čovjeka koji se pokajao od ubijanja, krađe i zakidanja imovine siročadi, ali se nije pokajao za konzumiranje alkohola i blud. Njegova je tevba ispravna, i za to neće biti kažnjen, dok ga kazna čeka za ono u čemu je ustrajao. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Propisi tevbe

Jedan od propisa tevbe jeste i pitanje da li je uvjet za njenu ispravnost i valjanost to da čovjek više nikada ne počini grijeh za koji se pokajao. Neki učenjaci to potvrđuju i kažu da čovjek nakon iskrene tevbe ne smije više nikada počiniti taj grijeh, jer ako to učini, onda je očigledno da je takvo pokajanje neispravno. Ipak, većina smatra da to nije uvjet za ispravnost pokajanja. Oni navode da valjanost tevbe zavisi od nečinjenja tog grijeha, iskrenog kajanja za njega te čvrste odluke da se prođe griješenja i neposluha (*measijjeta*). U slučaju da čovjek ponovo počini grijeh za koji se već pokajao i donio čvrstu odluku da ga više neće činiti, on se tretira kao da je prvi put počinio taj grijeh, stoga mu to neće ranije učinjenu tevbu učiniti neispravnom.

Drugo važno pitanje jeste ljudski hakk ili pravo, odnosno da li je neophodno tražiti oprost za povredu ljudskih prava prije samog čina tevbe. O ovome će biti govora, ako Bog da, na sljedećim stranicama, i to mnogo opširnije i detaljnije.

Srž ovoga problema jeste pitanje da li će se čovjeku vratiti grijeh za koji se već pokajao ako ga ponovo počini, te je li on, u

[132] Slavni pjesnik iz abasidskog razdoblja. Klasik arapske poezije i tvorac vinske i dionizijske poezije. (Prim. prev.)

[133] Također poznati pjesnik zlatne ere islama, Ebu Nuvasov suvremenik, tvorac asketske poezije.

slučaju smrti prije pokajanja, zaslužio kaznu za oba grijeha. Da li je učinjena tevba izbrisala u potpunosti prvi grijeh, te on neće biti kažnjen za njega, već samo za ovaj posljednji?

O ovome pitanju postoje dva mišljenja. Prva grupa učenjaka tvrdi da će čovjek biti kažnjen i zbog prvog grijeha jer se njegova tevba pokazala neispravnom zbog ponovnog činjenja grijeha. Dokaz za to jeste, tvrde oni, da je primjer tevbe i grijeha poput islama i nevjerovanja. Kada nevjernik primi islam, svi se njegovi prijašnji grijesi brišu. No, ako se on odmetne od islama, njemu se uz taj grijeh (*grijeh riddeta, otpadništva*) vraćaju i raniji grijesi. U Buharijevom *Sahihu* navodi se da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Ko bude radio dobra djela u islamu, neće odgovarati za ono što je uradio u džahilijetu, a onome ko bude radio loše i nakon primanja islama, računat će se ono prije i ono sada." Ovo je primjer onih koji prihvate islam pa nakon toga nastave griješiti. Poznato je da je otpadništvo jedan od velikih grijeha i najtežih prijestupa u islamu. Stoga, ako se poslije ovog prijestupa vraćaju grijesi iz perioda nevjerovanja i ako ih ne može izbrisati i neiskreno prihvaćen islam, tako je i s neiskrenom tevbom koja je počinjena između dva ista grijeha. Ona ne može izbrisati prvi kao ni drugi grijeh.

Ovi učenjaci govore da je pokajanje poput islama valjano ako se u njemu ustraje, ako se pazi na njega. Stoga, ako neki od uvjeta ne budu valjani, ni sama tevba neće biti valjana. Oni, nadalje, tvrde da je tevba obaveza ograničena životnim vijekom. Zato se čovjek mora držati nje i njenih propisa dok god je živ. Ovdje se tevba može usporediti s postom i sustezanjem od svega što kvari post. Ako bi čovjek ispostio većinu dana, a potom nečim taj post pokvario, sav njegov post bio bi neispravan i pokvaren. Ovaj čovjek ne bi imao nikakvu nagradu i bio bi isti kao i onaj koji nikako nije postio. Njihov dokaz za ove tvrdnje jeste i sahih-hadis od Poslanika, s.a.v.s., koji je kazao: "Čovjek čini djela stanovnika Dženneta sve dok između njega i

Dženneta ne bude koliko je lakat, pa ga pretekne ono što mu je zapisano i uradi djelo stanovnika Vatre i uđe u nju."[134]

Navedeni hadis govori općenito o grijesima, te ne kazuje da je drugo djelo nevjerovanje ili drugi veliki grijeh, jer nije kazano: "...pa se odmetne i napusti islam", već je spomenuto djelo koje vodi u vatru, Džehennem. Neke zbirke hadisa sadrže i ovaj hadis: "Čovjek bude pokoran Allahu šezdeset godina, pa kada bude na samrti, učini nepravdu u *vasijjetu* (oporuci) i uđe u Vatru."[135] Loš i ružan svršetak života jeste općenitiji pojam od samog nevjerovanja i neposluha, a mi dobro znamo za pravilo da se djela vrednuju po njihovim završecima.

Ako bi neko kazao da nas sve ovo dovodi do tvrdnje da loša djela poništavaju dobra, on bi, ustvari, pošao putem mu'tezilija koji isto tako misle. Kur'an i sunnet upućuju nas da dobra djela brišu loša, a ne obratno. Tako je u Kur'anu kazano: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ "*Dobra djela zaista poništavaju hrđava*" (Hud, 114). Poslanik, s.a.v.s., rekao je Muazu, r.a.: "Boj se Allaha ma gdje bio, poslije lošeg djela uradi dobro koje će ga izbrisati, i prema ljudima se lijepo ponašaj."[136]

Možda će opet neko spomenuti vaganje djela na kojem će loša djela potirati dobra, kao što dobra brišu loša. Ipak, treba znati da Allahova knjiga ne sadrži nikakve oprečnosti i tu Knjigu ne može pobiti nikakvo mišljenje, pogotovo mišljenje mu'tezila, koji slijede strasti i zalažu se za fanatizam. Istina se prihvata od Onoga Koji je kaže, kao što se laž vraća onome ko je izgovori. Vaganje djela spomenuto je u surama: El-E'raf, 8-9; El-Enbija, 21; El-Mu'minun, 101-11; El-Karia kao i u suri El-Hakka, 19-37.

O brisanju već urađenih dobrih djela Allah, dž.š., kazao je: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ "*O vjernici, pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku, i ne poništavajte*

[134] Hadis prenosi Buhari.
[135] Hadis prenosi Tirmizi.
[136] Hadis prenosi Tirmizi.

djela svoja!" (Muhammed, 33). Mufesiri kažu da uzrok za poništenje dobrih djela u ovome ajetu jeste otpadništvo od vjere, *riddet*. U sljedećem ajetu Allah, dž.š., eksplicitno navodi uzroke za poništavanje dobrog djela, u ovom slučaju sadake, i kaže: "*O vjernici, ne kvarite svoju milostinju prigovaranjem i uvredama*" (El-Bekara, 264). Prigovor i uvreda uspoređeni su s čovjekom koji daje sadaku iz licemjerstva prema drugim ljudima, i na taj način je kvari i briše. U drugom ajetu on kaže: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾ "*O vjernici, ne dižite glasove svoje iznad Vjerovjesnikova glasa i ne razgovarajte s njime glasno, kao što glasno jedan s drugim razgovarate, da ne bi bila poništena vaša djela, a da vi i ne primijetite*" (El-Hudžurat, 2). U Buharijevom *Sahihu* navodi se da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Ko propusti ikindiju propala su mu dobra djela." Aiša, r.a., kazala je ženi Zejda ibn Erkama, koji je trgovao s kamatom (*bej el-ineti*): "Ako se ne pokaje, uistinu će pokvariti svoj džihad s Poslanikom, s.a.v.s."[137] Imam je Ahmed pojasnio ovo predanje riječima: "Čovjeku je dužanost oženiti se ako se boji da će pasti u grijeh. Ako je potrebno, takav čovjek treba pozajmiti pa se oženiti, samo da ne počini loše djelo koje će mu izbrisati ona dobra."

Ako postoji pravilo u Šerijatu, koje je zasnovano na konsenzusu islamskih učenjaka (*el-idžma*) i određenim kur'anskim ajetima, da neka loša djela poništavaju dobra, u tom je slučaju moguće i dozvoljeno da ponovno činjenje grijeha briše tevbu kao prethodno počinjeno dobro djelo. Na ovaj način pokajanja kao da i nije bilo, a loša se djela spoje, jer je brana između njih nestala, i ostaje njihov trag.

Oni nadalje govore kako Kur'an, sunnet i konsenzus islamskih učenjaka upućuju na vaganje djela. Cilj vaganja jeste postupanje po onome što prevladava, a ne prema onom što je slabije. Ibn Mesud veli: "Ljudi će na Sudnjem danu polagati račun. Onaj čija loša djela budu veća od dobrih, makar za

[137] Hadis prenosi Darekutni.

jedno, ući će u Vatru. A onaj čija dobra djela budu prevagnula, pa makar za jedno, ući će u Džennet." Potom je proučio ajet: "*Mjerenje toga dana bit će pravedno: oni čija dobra djela prevagnu oni će šta žele postići; a oni čija dobra djela budu lahka oni će, zato što dokaze Naše nisu priznavali, stradati*" (El-E'raf, 8-9). Zatim je dodao: "Na tasu vage pretegnut će ili nedostajati da bi tas pretegnuo čak i zrno gorušice." A oni koji budu imali isto dobrih i loših djela ti će biti stanovnici bedema (El-E'raf).[138]

Ovdje se postavlja pitanje da li će djela koja prevagnu i budu u većini u potpunosti izbrisati ona u manjini? Hoće li se izbrisati samo onoliko dobrih koliko je bilo loših djela i obratno, a utjecaj će imati ono što ostane? Oni što govore o vaganju imaju dva mišljenja o ovome pitanju.

Jedni se pitaju da li će sva loša djela biti izbrisana čovjeku kome su dobra djela prevagnula za jedno? Da li će biti nagrađen za sva dobra djela koja je počinio ili će mu loša izbrisati dobra, te će on biti nagrađen za ono što mu je ostalo od dobrih djela, dok za ostatak neće biti nagrađen, kao što nije bio kažnjen za loša djela? Da li to znači da će mu ostati samo jedno djelo za koje će dobiti nagradu?

Isto tako, postavlja se pitanje i u slučaju da jedno loše djelo prevagne. Da li će čovjek biti kažnjen samo zbog jednog djela koje je prevagnulo ili će pak odgovarati za sva loša djela? Postoji i mišljenje onih koji vjeruju u uzroke u stvaranju te u Božiju mudrost u tome.[139]

[138] Oni su spomenuti u 46. i 47. ajetu: "Između njih bit će bedem, a na vrhovima ljudi koji će svakog po obilježju njegovom poznati. I oni će stanovnicima Dženneta viknuti: 'Mir vama!', dok još ne uđu u nj, a jedva će čekati. A kada im pogledi skrenu prema stanovnicima Džehennema, uzviknut će: 'Gospodaru naš, na daj nam da budemo s narodom grešnim!'"

[139] Ako se čovjek prođe mnogoboštva (*širk*), za koje je Allah, dž.š., kazao da ga ne oprašta, to mu neće izbrisati njegova dobra djela niti umanjiti njihovu nagradu. Vaganje djela bit će po stepenu utjecaja urađenih djela na dušu ("Svako ima stepene za ono što uradi"). A samo Allah, dž.š., zna u kojoj mjeri djelo čisti i prlja dušu. Ovo je zajednička nit za mnogobrojne ajete koji govore o nagradi, kazni, djelima i vaganju. Potrebno je kazati da onaj ko sam sebe preispituje može primijetiti znakove i utjecaj loših djela na svoju dušu.

Kada govorimo o mišljenjima onih koji ne vjeruju u uzroke i mudrosti u stvaranju, te njihovu povezanost s nagradom i kaznom, potrebno je naglasiti da oni i to prepuštaju isključivo Božijoj volji i htijenju ne uzimajući u obzir ništa drugo. Prema tome, mi ne znamo šta Allah, dž.š., čini. Tako je, u njihovom učenju, moguće i dozvoljeno da čovjek koji je imao više dobrih djela uđe u vatru i obratno, tj. čovjek koji je imao više loših djela na mizanu da bude nagrađen Džennetom. Kod njih je moguće da dva čovjeka koji budu isto činili uđu u vatru, a da jedan bude ispod drugog, te da npr. Zejdu bude oprošteno, a da Amr bude kažnjen, iako su oba čovjeka učinili potpuno istu stvar. Po ovom bi mišljenju onaj ko je stalno činio zlo mogao biti nagrađen Džennetom, kao što bi čovjek koji je uvijek činio dobro mogao biti kažnjen Vatrom. Oni ne priznaju nikakve uzroke, razloge, mudrost, vaganje djela, potiranje jednih djela drugim i slično. Stoga, treba strahovati podjednako i za dobročinitelja i za grešnika. Pa ko je onda onaj koji će njihov trud vrednovati?! Oni kažu da je svakom sve određeno i za to će biti nagrađen ili kažnjen.

Sada se trebamo vratiti temi koja govori o tome da li će čovjek koji se jednom pokajao za neki grijeh biti kažnjen za oba, ukoliko ponovo isti grijeh počini. Preostalo nam je spomenuti i još nešto od mišljenja onih koji smatraju da će čovjek, u spomenutom slučaju, biti kažnjen samo za drugi grijeh, jer je za prvi učinio pokajanje koje je taj grijeh izbrisalo, te on kao i da ga nije počinio. Oni tvrde da je u ovom slučaju čovjek samo počinio novi grijeh, a nije se vratio starom.

Oni, također, ne smatraju da je uvjet za valjanost tevbe tvrdnja da čovjek više nikad do smrti ne počini isti grijeh. Učinjeni grijeh nestaje s pokajanjem, prestankom i čvrstom odlukom da se taj grijeh ne čini. U slučaju da ponovo učini taj grijeh, on mu se piše kao novi.

Vraćanje grijehu nije poput nevjerovanja koje potire sva djela, jer ono ima drugi status, te zbog toga briše sva već učinjena dobra djela, što nije slučaj kada se čovjek vrati grijehu.

Ovi učenjaci tevbu smatraju jednim od najodabranijih i najuzvišenijih dobrih djela. Ako bi grijeh mogao otkloniti i izbrisati pokajanje, onda bi to isto učinio i sa svim ostalim dobrim djelima, što je velika greška i laž. Ovakvi stavovi podsjećaju nas na haridžije, koji počinioca velikog grijeha proglašavaju nevjernikom. Njima su slični i mu'tezile, koji smatraju da će oni koji učine veliki grijeh biti zuvijek u džehenemskoj vatri, iako, pored toga, urade na hiljade dobrih djela. Ove dvije grupacije slažu se da će počinioci velikog grijeha biti vječno u vatri, premda ih haridžije nazivaju nevjernicima, a mu'tezile grešnicima. Obje su ove skupine u zabludi, i njihovi stavovi oprečni su islamskom poimanju pravde, Objavi i razumu. U Kur'anu je kazano: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ *"Allah neće nikome ni trunku nepravde učiniti. Dobro djelo On će umnogostručiti i još od Sebe nagradu veliku dati."* (En-Nisa, 40)

Oni za dokaz uzimaju i merfu-predanje, koje imam Ahmed bilježi u svom *Musnedu* od Poslanika, s.a.v.s., koji je kazao: "Allah voli Svoga grijehom iskušanog roba koji se mnogo kaje."

To je osoba koja se svaki put pokaje zbog grijeha koji učini. Kada bi njegovo pokajanje bilo pokvarano zbog činjenice da se vratio grijehu, to ne bi bilo drago Gospodaru, te bi samo dovelo do Njegove srdžbe.

Oni tvrde da je tevba uvjetovana traženjem oprosta od Allaha, dž.š., i neustrajavanjem u tom grijehu, ali ne i nevraćanjem njemu. Stoga je Allah, dž.š., kazao: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ *"I za one koji se, kad grijeh počine ili kad se prema sebi ogriješe, Allaha sjete i oprost za grijehe svoje zamole – a ko će oprostiti grijehe ako ne Allah? – i koji svjesno u grijehu ne ustraju"* (Alu Imran, 135-6). Spomenuta svjesna ustrajnost u grijehu jeste odlučnost srca da se vrati istom grijehu kada mu se za to ukaže prilika, a to sprečava oprost grijeha.

Kada govore o ustrajavanju u tevbi, ovi učenjaci tvrde da je ono uvjet za njenu potpunost i korist, ali ne i uvjet ispravnosti onoga što je iz nje proisteklo. Tevba se ne može porediti s ibadetima poput posta ili broja rekata u namazu. Svaki je ovaj ibadet jedna cjelina koja neće biti primljena ukoliko se ne ispoštuju svi njeni dijelovi. No, tevba je složeniji ibadet. Ona je poput skupa ibadeta koji su jednaki broju počinjenih grijeha. Svaki grijeh ima pokajanje za sebe. Stoga, ako čovjek uradi jedan ibadet, a drugi izostavi, to mu neće izbrisati već učinjeno, a o tome smo već govorili ranije.

Primjer za ovo jeste upravo mjesec posta, ramazan. Ako bi čovjek ispostio jedan dio ramazana, a drugi bez razloga ne posti, da li će dani koje nije postio izbrisati nagradu za dane u kojima je postio? Isti primjer jeste i s onim ko klanja, a ne posti, ili daje zekat, ali neće da obavi hadž.

Srž ove rasprave jeste to da je učinjena tevba jedno dobro djelo, a povratak grijehu loše. No, taj povratak ne potire ni vrijednost tevbe niti vrijednost ranije urađenih dobrih djela.

Ovi učenjaci tvrde da je ovo stav i ehli-sunneta, koji kažu da jedna osoba može činiti dvije suprotne stvari: biti pokorna Allahu, dž.š., ali Mu i iskazati neprijateljstvo svojim griješenjem. Ona može biti i draga i mrska Allahu, dž.š. U duši takve osobe mogu se sastati licemjerstvo (*nifak*) i vjerovanje (*iman*) kao i vjerovanje i nevjerovanje te biti jedno drugom veoma blizu. Tako Allah, dž.š., kaže: "*Toga dana bili su bliže nevjerovanju nego vjerovanju*" (Alu Imran, 167). "*Većina ovih ne vjeruje u Allaha, nego druge Njemu smatra ravnim*" (Jusuf, 106). Ovdje je potvrđeno da ljudi mogu vjerovati, ali u isto vrijeme činiti širk. Ako uz taj širk ljudi ne bi vjerovali u Božije poslanike, sama vjera u Allaha, dž.š., ne bi imala nikakve koristi. Ako bi, s druge strane, vjerovali u poslanike, a činili razne oblike širka, to ih ne bi izvelo iz vjerovanja u poslanike i Sudnji dan. Prijetnja koju im je Allah, dž.š., ovdje uputio veća je i teža od prijetnje onima koji čine velike grijehe.

Njihov je širk dvojak. Skriveni i javni. Skriveni će širk biti oprošten, dok javni širk Allah, dž.š., neće oprostiti, izuzev ako se iskreno pokajemo. A Allah zaista neće oprostiti da se drugi smatraju ravnim Njemu.

Ova su dva razloga dokaz tvrdnji ehlu-sunneta da će počinioci velikog grijeha biti bačeni u vatru, a potom biti izvedeni iz nje i uvedeni u Džennet.

Nakon svih ovih saznanja možemo ustvrditi da je onaj ko se vratio grijehu mrzak Allahu, dž.š., ali mu je u isto vrijeme i drag zbog ranije tevbe i urađenih dobrih djela. Allah, dž.š., Svojom je mudrošću i pravednošću iza svakog uzroka ostavio trag i posljedicu, i On nikome ne čini zla ni koliko trun gorušice.

"*A Gospodar tvoj nije nepravedan prema robovima Svojim.*" (El-Fussilet, 46)

Pokajanje onoga ko nije u stanju učiniti grijeh

Ovdje je lijepo spomenuti situaciju kada čovjek ponovo učini toliko loših djela, te ona prekriju sva dobra djela i izbrišu ih. Njemu će se ta dobra djela vratiti samo u slučaju da se najiskrenije pokaje zbog ponovnog griješenja. On neće biti kao onaj ko ih je nanovo učinio, već će mu se kazati: "Pokajao si se zajedno sa svi dobrim djelima koja si učinio. Tvoja dobra djela, poput oslobađanja iz ropstva, davanja sadake i održavanja rodbinskih veza koja si učinio u islamu veća su i uzvišenija od onoga što je činio nevjernik u svome nevjerovanju.

Hakim ibn-Huzzam veli: "Allahov Poslaniče, hoću li ja imati ikakvu nagradu za oslobađanje od ropstva, održavanje rodbinskih veza i milostinju koju sam dao dok sam bio u džahilijetu?" Poslanik, s.a.v.s., odgovori mu: "Ti si primio islam zajedno sa svim ranije učinjenim dobrom."[140]

[140] Hadis prenosi Buhari.

Ovo je zato što je loše djelo koje je stajalo između dvije pokornosti uklonjeno tevbom. Na taj način to djelo kao da nije ni učinjeno, a dvije su se pokornosti sastale i ujedinile. A Allah najbolje zna.

Pokajanje, opasnosti odgode i ustrajavanja u grijehu

Sljedeće pitanje jeste ujedno i jedan od propisa tevbe, a glasi: "Je li ispravno pokajanje grešnika koji nije u stanju počiniti grijeh zato što se između njega i grijeha ispriječilo nešto, pa je gotovo nemoguće da to učini?" Primjeri za ovo su: pokajanje lažova, onoga ko potvori ili lažno posvjedoči nakon što mu se odsiječe jezik, pokajanje bludnika s odsječenim spolnim organom, pokajanje kradljivca ili falsifikatora nakon odsijecanja ruke, ili pokajanje bilo koga kome bi sprovođenjem šerijatske kazne bilo onemogućeno činjenje ranijeg grijeha, zbog nepostojanja motiva zbog kojih je ranije činio taj grijeh.

I o ovome pitanju postoje dva stava. Jedni tvrde da takvo pokajanje nije ispravno, jer je tevba moguća samo ako je čovjek sposoban učiniti grijeh, a on ga ostavi. Stoga se tevba prima u stvarima koje je moguće uraditi, a ne u onima koje je nemoguće uraditi. Tako se, naprimjer, ne može zamisliti da neko učini tevbu zbog toga što je pomjerao brda, isušivao mora, letio i sl.

Prilog tome jeste i njihov stav po kojem je tevba sklona istini, a protivna nefsu i njegovim porivima. Slučaj ovakvog čovjeka je, kažu, poput onoga ko je primoran napustiti grijeh, koji to nevoljno čini. Poznato je da takva tevba nije ispravna.

Sasvim je poznata činjenica da ljudska narav i um ne uzimaju u obzir pokajanje propalica i gubitnika. Ono je, naprotiv, veoma pokuđeno te je poznato pod imenom "propalo pokajanje" ili "izgubljeno pokajanje". Jedan je pjesnik kazao:

"Zapitah se koje je pokajanje najgore,
Ubrzo mi kazaše, to je pokajanje propalice."

Ovi učenjaci govore da Kur'an obiluje jasnim i nedvosmislenim primjerima koji dokazuju da pokajanje ne koristi kada čovjek uvidi da mu nema druge nego se pokajati. Takvo pokajanje nije dobrovoljno, već je iznuđeno. Allah, dž.š., veli: ﴿فَأُولَـٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا * وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَـٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ "*Uzaludno je kajanje onih koji čine hrdava djela, a koji, kad se nekom od njih približi smrt, govore: 'Sad se zaista kajem!', a i onima koji umru kao nevjernici. Njima smo bolnu patnju pripremili*" (En-Nisa, 17). Navodno neznanje (*džehalet*) ovdje jeste nepoznavanje djela, iako je sam počinitelj bio svjestan da je to djelo bilo zabranjeno. Katada je kazao da su svi ashabi, r.a., bili saglasni da je neznanje, džehalet, svaki grijeh koji čovjek počini, namjerno ili nenamjerno. Svako ko je napokoran Allahu, dž.š., taj je neznalica, džahil.

Postoji i tzv. "pokajanje u zadnji čas". Većina mufesira slaže se da je to pokajanje prije smrti. Ikrama je također potvrdio da je to tevba prije smrti, a Dahhak navodi da tu dovu čovjek čini kada ugleda meleka smrti. Es-Suddi i Kelbi kažu: "To je tevba koju čini čovjek koji je zdrav prije nego što ga zadesi smrtna bolest." U *Musnedu* i drugim zbirkama prenosi se od Ibn Omera, r.a., da je Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Allah, dž.š., prima pokajanje od čovjeka sve dok ga ne zadesi samrtni hropac."[141] U drugoj zbirci od Ebi Hejsema prenosi se sljedeće merfu-predanje od Ebu Seida: "Šejtan je kazao Allahu, dž.š.: 'Tako ti Tvoje veličine Gospodaru, ja ću tvoje robove zavoditi sve dok im duša bude u tijelu.' Potom je Allah, dž.š., odgovorio: 'Tako mi Moje veličine, dostojanstva i uzvišenosti, Ja ću im opraštati dok god oni od mene oprost budu tražili.'"[142]

---

[141] Hadis prenose Ahmed, Tirmizi i drugi.

[142] Rešid kaže: "Većinu ljudi zavelo je vanjsko značenje ovog predanja kao i mnogih drugih ajeta i hadisa. To im je dalo poticaja da sve više odgađaju pokajanje i ustrajavaju u grijehu. Na taj način njihova srca su okoštala, a duše im postale radosne. Ovo je, nadalje, dovelo do pojave čudnih običaja i navika koji im opravdavaju grješenje i oni u grijehu ogreznu te ih iznenadi smrtni čas. Smisao ovih ajeta i hadisa svakako nije da će Allah, dž.š., sigurno primiti i biti zadovoljan pokajanjem onih koj

Ovo je slučaj s onim ko se pokaje prije smrti iz straha od kazne. Međutim, pokajanje neće biti prihvaćeno od onoga ko vidi da mu nema druge, pa kaže: "Sad se kajem." Takvo je pokajanje iznuđeno, a ne dobrovoljno. Ono je poput pokajanja na dan u kojem će Sunce sa zapada izaći. Takvo pokajanje nema nikakvu svrhu niti korist jer tada nastupa Kijametski dan i tada će čovjek vidjeti svu Allahovu snagu i silinu.

Ovi učenjaci kazuju da je bit tevbe sustezanje duše od zabranjenih radnji. Ovo znači da se osoba susteže od određenih stvari koje može uraditi. No, apsurdno je da se susteže od nečega što nije u mogućnosti učiniti.

Uz ovo ide i tvrdnja da je grijeh čvrsta odluka da se učini zabranjena stvar koju je čovjek u mogućnosti učiniti. Pokajanje od ovog grijeha jeste, upravo, čvrsta odluka da se to djelo ne učini, iako smo u mogućnosti to činiti. Stoga, čovjek ne može donijeti čvrstu odluku da ne učini nešto nemoguće. To je slično odluci da ne letimo u nebo i da ne pomjeramo brda i tome slično, jer to, ionako, ne možemo učiniti.

Drugi učenjaci imaju ispravno mišljenje o ovome pitanju. Oni, naime, kažu da je tevba ove osobe sasvim moguća, realna i ispravna. Ona ispunjava sve neophodne uvjete za ispravnost. Takva je osoba u mogućnosti da se pokaje. U *Musnedu* se navodi

---

ustrajavaju u grijehu sve do nekoliko sati i minuta prije samrtnog hropca. Željelo se kazati da rob što prije požuri s tevbom nakon učinjenog grijeha, pa i onog u kojem je ustrajavao. Vjerovatno su Ikrima, Dahak i ostali samo htjeli napomenuti da Allah, dž.š., prima tevbu od roba sve dok ne nastupi samrtni hropac, odnosno da mu je dužnost da se uvijek kaje, dok god je živ, pa i prije smrti i agonije. Takvu će tevbu Allah, dž.š., inšallah, ukabuliti. Ovo nije oprečno poruci ajeta i hadisa. Ttreba znati da se čovjek pred smrt često kaje za grijehe koje je nedavno počinio, ali se rijetko sjeti prijašnjeg ustrajavanja u grijehu. Pa čak, iako se pokaje za ranije ustrajavanje, rijetko može ispraviti štetu koju mu je to ustrajavanje nanijelo i na taj način posvjedočujući ajet: *"Ja doista prašlam onome ko se kaje, vjeruje i čini dobra djela, te na taj način ide Pravim putem."* Bit svega ovoga jeste činjenica da je ustrajavanje u grijehu i odgađanje tevbe jedna velika opasnost. Istina je da Bog prima pokajanje od Svojih robova kad god Ga oni za to zamole, ali, s druge strane, mi dobro znamo da će čovjek završiti prema onome kako je živio. Stoga, neka budu oprezni oni koji sami sebe zavaravaju.

merfu-predanje: "Kajanje je tevba." Iz ovoga zaključujemo da je čovjek učinio tevbu ako se pokajao za svoj grijeh i ako je sam sebe prekorio zbog tog grijeha. Kako je onda moguće ne dati pravo takvom čovjeku da učini tevbu, a on se iskreno kaje i sam sebe kori zbog grijeha? Naročito ako tome još pridodamo da je taj čovjek tužan, uplašen, te uplakan zbog grijeha, a ima čvrstu namjeru i iskren nijet da to ne bi učinio, čak i kada bi bio zdrav i u mogućnosti za to.

Zakonodavac je poistovjetio onoga ko je nemoćan učiniti dobro djelo, a ima ispravan nijet, s onim ko ga učini, kao što se kaže u hadisu: "Kad se čovjek razboli ili otputuje, pišu mu se dobra djela koja je radio kad je bio zdrav i kod kuće."[143] U drugom hadisu Poslanik, s.a.v.s., veli: "U Medini ima ljudi koji su išli kud god ste i vi išli i bili u dolini u kojoj god ste i vi bili." Ashabi rekoše: "A bili su u Medini?!" "Da oni su bili u Medini, ali su opravdano izostali", reče Poslanik.[144] Ima još takvih primjera u hadisima. Ako je tako, onda je preče da se onaj ko je onemogućen učiniti grijeh - a ko je čvrsto odlučio da ga, kad bi to mogao, ne bi počinio - poistovjeti s onim ko dobrovoljno ostavlja grijeh.

Treba kazati i to da sva pogubnost grijeha kojom se prijeti proizlazi prvo iz čvrste odluke, a potom iz samog činjenja zabranjenog djela. Stoga, kod ovog čovjeka ne postoje preduvjeti za grijeh ni po odluci ni po činu. Ovaj će se čovjek također pokajati za ono što je priželjkivao i odlučio uraditi da je bio zdrav, odnosno u mogućnosti. Pokajat će se tako što će prestati priželjkivati i nijetiti takve stvari.

Razlika između čovjeka nesposobnog da učini grijeh i onoga ko nije u mogućnosti da ga uradi ili onoga ko bude živ pred Kijametski dan jeste sljedeća: ljudi će biti oslobođeni svih dužnosti i obaveza. A pokajanje je dužnost čovjeka koju čovjek treba učiniti dok god je odgovoran. Tako s nesposobnog

[143] Hadis prenosi Buhari.

[144] Hadis prenosi Muslim.

čovjeka ne spada dužnost, već je on obavezan pridržavati se svih zabrana i dužnosti kao i sustezanja od grijeha, a također se treba kajati i tugovati zbog onoga što je učinio. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Tevba i odluka (nijet)

Sljedeći propis tevbe veže se za pokajanje onoga koji je ogrezao i duboko zašao u griješenje. Naime, postavlja se pitanje da li pokajanje može učiniti čovjek koji je zašao duboko u grijeh, pa donio čvrstu odluku da se pokaje, no da bi to uradio, mora počiniti neke druge zabranjene stvari. Primjer za to jeste čovjek koji se nalazi u haramu koji je poput jezive i mračne spilje, tako da on, ako se želi pokajati, mora učiniti još nekoliko grijeha da bi to postigao, poput čovjeka koji se nalazi u sred zemlje koju je poharao i oteo, pa se odlučio da se za to pokaje. Da bi iz te zemlje izašao, on mora uraditi još nekoliko grijeha. Da li se, stoga, moguće pokajati od jednog harama čineći drugi? Da li ovo možemo ikako uzeti u obzir ili ne?

Ovo pitanje predstavlja veliki problem i dilemu kod pojedinih ljudi. Tako su neki, naprimjer, zaključili da se u ovom slučaju skida odgovornost sa čovjeka dok se ne riješi harama za koji se pokajao.

Prema njima, čovjek u ovakvoj situaciji ne želi učiniti haram, već, naprotiv, jednog se želi riješiti, ali u isto vrijeme ne može to postići bez drugog prijestupa. Stoga, ovdje nema rješenja (*hukm*), te ovo njegovo djelo nije u području odgovornosti (*teklif*), već se računa kao opraštanje i pomilovanje (*afw*).

Drugi pak smatraju da je to haram iz nužnosti, i kao takav on ima dva lica. S jedne strane on je nužan, a s druge strogo zabranjeno djelo. Ako čovjek nema drugog izlaza nego ga počiniti da bi se spasio drugog harama, u tom slučaju on je neophodan. S druge strane, to djelo samo po sebi jeste haram i zabranjeno ga je činiti. Stoga, zbog njega čovjek može biti i kažnjen, ali i nagrađen.

Sama tvrdnja da djelo može imati dva lica nije suprotna u Šerijatu. Primjer za to jeste ako se čovjek spasi harama čineći mubah-stvari. A mubah-djelo samo po sebi jeste tek pohvaljeno djelo u islamu, znači nema stepen sunneta ili vadžiba. Ipak, ako je mubah-djelo način da se čovjek prođe harama, tada ono postaje vadžib ili obavezno.

Primjeri za to jesu i obavljanje namaza u otetoj kući koja je haram, ali je namaz vadžib, kao i pokrivanje stidnih mjesta svilom, koja je zabranjena. Ovo je slučaj kada je haram nužan i ima dva lica.

Tako možemo konstatirati da je ispravno da čovjek napusti otetu zemlju, i njegovo pokajanje ne implicira drugu haram-radnju jer on to mora uraditi. Treba znati da je nemoguće da haram bude naređen. A samo povlačenje sa te zemlje može biti haram ako čovjek ima namjeru da se na njoj provodi i tako upotpuni svoj zulum na otetoj zemlji. No, ako se čovjek sa te zemlje povlači s namjerom da se prođe harama, a ne da se grešno provodi na njoj, ne postoji dokaz koji može proglasiti takav postupak zabranjenim ni u Kur'anu, ni po konsenzusu islamskih učenjaka, niti po ispravnoj analogiji (*qijas*), koja uzima u obzir primarne i sekundarne stvari kao i razloge i posljedice.

Nije moguće poreći Božiju mudrost u ovom slučaju, a ona je sadržana u tome da se čovjek kategorički mora povući sa otete zemlje. U protivnom, trajno zadržavanje na takvoj zemlji postalo bi dozvoljeno, mubah, a upravo to je nemoguće. Takav je primjer i izlaska sa otete zemlje. Ovu radnju treba nužno obaviti. Dobro znamo da je kretanje i upravljanje tuđom zemljom haram, no to je u slučaju kada se njome želimo okoristiti, i naštetiti njenom pravom vlasniku. Ali, ako ovim činom nemamo namjere da se njome koristimo i ne želimo nikakvu štetu njenom pravom vlasniku, to nije zabranjeno ni od Allaha, dž.š., ni od Poslanika, s.a.v.s. Ni u ispravnoj analogiji, ni u idžtihadu ne možemo naći dokaz za takve tvrdnje.

Tvrdnje da čovjek treba zauvijek ostati na otetoj zemlji i njena usporedba s nemogućnošću tevbe zaista su štetna promišljanja, a takva analogija je pogrešna. Mi ne poričemo da jedno djelo može imati dva lica, mi to uzimamo u obzir, i prema tome smatramo ih zabranjenim i dozvoljenim. Zakonodavac je zaista naredio da se pokriva stidno mjesto, ali je isto tako zabranio i nošenje svile. Stoga, osoba koja je stidno mjesto (*avret*) prekrila svilom počinila je djelo s dva lica.

Treba još jednom akcentirati da Zakonodavac nikada nije zabranio povlačenje i odlazak sa otete zemlje, ni direktno ni indirektno. To se može odnositi samo na drugu osobu koja je u potpunoj suprotnosti sa svim što smo mi rekli.

Što se tiče spomenutog opraštanja i pomilovanja, ono je ispravno ako se time podrazumijeva da Allah, dž.š., tu osobu neće kazniti. No, ako neko ovu osobu poistovjeti sa životinjama, ludim i nesvjesnim ljudima, takav je stav pogrešan jer svim navedenim kategorijama ljudi ne može se obratiti dok se čovjeku na otetoj zemlji može reći i narediti da se povuče i ode. Na ovaj način napravili smo jasnu razliku između njih. A samo Allah, dž.š., upućuje onome što je ispravno.

Neko će reći: "Ovo o čemu ste vi govorili podrazumijeva da nema nikakve štete u tome ako se čovjek ili uzurpator povlači s otete zemlje. Ali, šta ako bi čovjek upravo svojim povlačenjem načinio veliku štetu?" Primjer za to jeste situacija kada se čovjek nađe na otetoj zemlji, a bude okružen ranjenicima. Ako se odluči povući s tog mjesta, svojim kretanjem ugrozit će život ranjenih i povrijeđenih. Šta je onda rješenje ako se ovaj čovjek čvrsto odluči pokajati?

Jedni kažu da je tevba u ovom slučaju moguća, s tim da čovjek mora odabrati od dva zla ono manje. To znači da on bira između boravka na uzurpiranoj zemlji, što je jedan grijeh, i štetnog povlačenja s tog mjesta, pri čemu čini drugi grijeh. No, šta ako je ostajanje na uzurpiranoj zemlji ili pak povlačenje sa nje jednako štetno? Šta ako su dva grijeha podjednako opasna? U

ovoj se situaciji čovjek treba pokajati onoliko koliko je u mogućnosti, a to je da se iskreno pokaje i donese čvrstu odluku da počinjeni grijeh neće ponoviti. Što se tiče nenapuštanja grijeha, u ovakvoj situaciji čovjek ima opravdanje za to, jer bi, u protivnom, počinio drugi grijeh.

Oni tvrde da u ovakvoj situaciji ne postoji Allahov propis (*hukm*), jer se nijedno pravilo ne može primijeniti sa sigurnošću. Njihovo pojašnjenje za ovo jeste to da bi svako kretanje čovjeka u spomenutoj situaciji izazvalo smrt za ranjene, što je velika šteta i zlo, a za što čovjek nema nikakve dozvole. Stoga ovdje čovjek ima opravdanje i o pitanju propisa i o pitanju tevbe.

No, ipak, ispravno je to da čovjek nikada nema opravdanje za nečinjenje tevbe, kao što ne postoji situacija za koju ne postoji Allahov propis.

Neko će kazati da je propis u ovoj situaciji poput propisa o emigrantu i bjeguncu. Taj se čovjek našao između dva neizbježna puta, te on nema mogućnosti da bilo šta učini, te postaje sredstvo o kojem će neko drugi odlučiti. Stoga, ko ima status bjegunca on se ne može kretati, već je nepomičan i bez mogućnosti izbora, te se predaje poput čovjeka koji se nalazi u okruženju ranjenika koji nema nikoga da ga uputi ili dozvoli mu da krene. Tako je ovome čovjeku određeno da se ne kreće i čini nešto proizvoljno. Poređenja radi, ovo možemo usporediti s pretpostavkom da se na nekog ranjenika stavi kamen, posebno ako je stavljen nenamjerno. Taj kamen se ne može pomjeriti ili prebaciti na drugog ranjenog, jer bi ga usmrtio. On je tu gdje mu je određeno da se nalazi. Međutim, ako bi bio prebačen na drugog ranjenog to bi bio proizvoljan i namjeran čin. Isti je slučaj i s čovjekom koji bi ugrozio ranjenika zbog napuštanja zemlje. Treba znati da mu nije dozvoljeno niti preporučeno da to učini da bi se spasio drugog grijeha.

Pokajanje u ovoj situaciji ostvaruje se iskrenim kajanjem i čvrstom odlukom, ali ne i napuštanjem grijeha. Napuštanje je grijeha u ovoj situaciji nemoguće. Ona je poput tamne pećine u

kojoj čovjek ne može nigdje poći. On će se pokajati tako što će se iskreno pokajati zbog grijeha, čvrsto odlučiti da ga ne čini, ali i srcem sebe prekoriti što se tu zadržava. Na isti će se način pokajati čovjek o kojem smo prethodno govorili, s tim da on ne smije ništa činiti proizvoljno. A Allah, dž.š., o svemu najbolje zna.

Pokajanje i ljudsko pravo (hakk)

Sljedeći propis tevbe o kojem ćemo govoriti jeste situacija u kojoj pokajanje uključuje i ljudsko pravo (hakk) koje pokajnik mora izvršiti, bilo da javno prizna svoju grešku i traži halala od onoga kome je neko pravo uskratio ili mu to pravo vrati. To pravo ili hakk može biti materijalne prirode ili pak neka tjelesna povreda. O ovome se bilježi i hadis u kojem Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Ko bude učinio nepravdu prema svome bratu u imetku ili časti neka zato danas zatraži halal, prije nego dođe dan kad ne bude ni zlatnika, ni srebrenjaka, osim dobrih i loših djela."[145]

Ako je nepravda učinjena uvredom časti, ogovaranjem ili potvorom, je li uvjet za pokajanje javno priznanje toga čina i traženje halala. Da li je potrebno samo obavijestiti onoga kome je nanesena nepravda da mu je okaljao čast, ne kazujući na koji način, ili ne treba ništa učiniti od spomenutog? Da li je dovoljno da ta tevba bude samo između čovjeka i Allaha, bez obavještavanja onoga ko je potvoren ili okaljan?

O svemu ovome postoje tri mišljenja. Imam Ahmed navodi dva pisana predanja o kazni za potvoru u kojima se postavlja pitanje da li je priznanje onome ko je potvoren kao i traženje halala od njega uvjet za ispravnost pokajanja onoga ko potvori drugu osobu ili ne. Ovome se može dodati i primjer pokajanja čovjeka koji ogovara i psuje druge osobe.

[145] Hadis prenosi Buhari.

Poznato je da se u šafijskom, hanefijskom i malikijskom mezhebu traži i uvjetuje javno priznanje i traženje halala. Ovaj je stav naveden u njihovim knjigama i izvorima.

Zastupnici ovog mišljenja svoje mišljenje potkrepljuju tvrdnjom da je ovaj grijeh vezan za ljudsko pravo. Kao takav on se može ukloniti samo traženjem oprosta, halala, i prihvatanjem tog halala od uvrijeđenog.

Jedna grupa učenjaka misli da će se čovjek osloboditi tuđeg hakka, ako je taj hakk nepoznat, samo uz javno obavještenje o kojem se hakku ili pravu radi. Ovo se posebno ističe, kažu oni, ako onaj ko je povrijedio i ugrozio ljudsko pravo, zna njegovu vrijednost i mjeru. Zato je neophodno da se onaj kome je pravo uskraćeno obavijesti o čemu se radi i šta je u pitanju.

Dokaz za njihovo mišljenje jeste već citirani hadis Božijeg Poslanik, s.a.v.s.: "Ko bude učinio nepravdu prema svome bratu u imetku ili časti neka zato danas zatraži halala."

Oni kažu da ovaj grijeh za sebe veže dva prava: Božije i ljudsko. Pokajanje za povrijeđeno ljudsko pravo postiže se traženjem halala, a kajanje je stvar čovjeka grešnika i Allaha, zbog Njegova prava.

Njihov sljedeći argument jeste pokajanje ubice koje neće biti upotpunjeno dok se zastupniku ubijenog ne omogući da donese presudu. On može tražiti da se ubica, također, osudi na smrt, a može mu i oprostiti. Isti je slučaj i s tevbom drumskog razbojnika.

Zastupnici drugog mišljenja smatraju da javno priznanje povrede časti, potvore i ogovaranja nije uvjet za valjanost pokajanja. Po njima je dovoljno da to bude između čovjeka i Allaha, te da ogovaranu i potvorenu osobu spomene na mjestu ogovaranja, ali sada po osobinama koje su suprotne onima koje je prije javno iznio. Pohvala okaljanog čovjeka, spominjanje njegovih dobrih i lijepih osobina zamijenit će ogovaranje, koje je prije kazano, a govor o njegovoj čednosti i dobroti zamijenit

će potvoru. Čovjek koji se na ovaj način ogriješio treba moliti Allaha, dž.š., za oprost onoliko koliko je drugoga ogovarao.

Ovo je mišljenje našeg učenjaka, šejha Ebul-Abbasa ibn Tejmijje, Allah mu dušu učinio svijetlom.

Svi oni koji dijele ovo mišljenje kažu da je javno priznanje samo šteta, bez ikakve koristi i dobrobiti. Priznanje, kažu oni, samo povećava bol onome ko je povrijeđen, kao i patnju i nemir koje nije osjećao prije nego što je to čuo. Možda mu to što se kaže može nanijeti duhovnu i tjelesnu tegobu jer nije bio spreman za to, kao što je kazao jedan pjesnik:

"Doista te boli ono što oni pričaju,
Ali zato ne haješ za onim što ti iz leđa došaptavaju."

Treba znati ovo: Zakonodavac ovo ne dozvoljava, niti je to učinio obaveznim i naređenim.

Oni također smatraju da bi priznanje moglo biti razlog neprestanog neprijateljstva i rata između njega i onoga koji prizna. Tako bi došlo do znatno većeg zla i mržnje od ogovaranja i potvore. Bilo bi to suprotno Božijoj intenciji za zbližavanje srca, za samilost, suosjećanje i ljubav.

Po njima, postoji razlika između ovoga prava i materijalnih prava i tjelesnih povreda i to u dvije stvari.

Prva stvar jeste u tome da se onaj kome se njegovo materijalno pravo vrati može njime okoristiti. Zato ga nije dozvoljeno od njega sakriti, nego mu se mora kao takvo vratiti, jer je čisto njegovo pravo. Potpuno suprotno tome jeste priznanje ogovaranja i potvore koje mu neće donijeti ništa osim štete i nemira. Praviti veze i uspoređivati ove dvije stvari spada u najštetnije vidove analogije.

Druga stvar ogleda se u činjenici ako se čovjek upozna koje mu je materijalno pravo uskraćeno, to ga neće uznemiriti, naljutiti ni probuditi neprijateljstvo. Ustvari, to bi ga moglo obradovati i usrećiti. S druge strane, ako se javno iznesu razne

potvore, ogovaranja i napadi koje su mu činili, to doživotno i danonoćno može ugrožavati i narušavati čast. Sasvim je neispravno i loše uzimati u isti kontekst ove dvije stvari. Ovo je, po meni, najispravnije što se može izvući iz ova dva mišljenja. A samo Allah najbolje zna.

Da li se rob nakon pokajanja vraća na stepen na kojem je bio prije učinjenog grijeha?

Jedan od propisa tevbe jeste i pitanje: "Gubi li osoba nakon počinjenog grijeha stepen (*deredžu*) na kojem je bila prije toga grijeha i može li se poslije pokajanja vratiti na prijašnji stepen?" Učenjaci su se razišli o ovome pitanju.

Jedni učenjaci tvrde da se čovjek može vratiti na isti stepen nakon učinjenog grijeha te pokajanja za to. Dokaz za to jeste da tevba briše grijeh u potpunosti, i nakon nje kao da ga nije ni bilo. Tako se osoba tevbom vraća na svoj stepen. A sam stepen zavisi od čovjekovog imana i dobrih djela.

Oni kažu da je pokajanje uzvišeni ibadet i dobro djelo. Stoga, ako grijeh čovjeka sputa i spusti sa stepena na kojem je bio, na isti će ga način tevba vratiti na njega. Primjer za to jeste i onaj ko upadne u bunar, a uz sebe ima bliskog i odanog prijatelja. Taj će mu prijatelj spustiti uže pomoću kojeg se čovjek može vratiti na mjesto na kojem je bio. Tevba i dobro djelo su, na isti način, čovjekov bliski prijatelj i odani brat.

Drugi učenjaci pak tvrde da se čovjek ne može vratiti na isto mjesto. Njihova tvrdnja jeste da čovjek nije bio u stanju mirovanja već u uspinjanju, te ga je grijeh zaustavio i spustio ga sa stepena na kojem je bio. Na ovaj je način on sam sebi uskratio napredak, a s tevbom tek ponovo počinje svoj put ili uspon.

Oni navode primjer dva čovjeka koji su zajedno pošli na put. Jedan je naišao na poteškoće i prepreke te je stao ili se pak vratio, dok je drugi čovjek nastavio putovati. Kada se oslobo-

dio prepreke, prvi je čovjek nastavio put prateći tragove drugog koga više nikada neće moći stići, jer koliko god on prevali, isto toliko, i još više, pređe i onaj ko nije stajao.

Njihova je tvrdnja da prvi čovjek putuje snagom svojih dobrih djela i imana, te što više putuje, on biva sve jači. S druge strane, onaj ko je zastao i vratio se, upravo to stajanje i povratak oslabili su snagu za putovanje kao i snagu njegova imana.

O ovim razilaženjima u mišljenju slušao sam od našeg velikana, šejhul-islama Ibn Tejmijje, Allah, dž.š., mu se smilovao. On je kazao: "Ima ljudi koji se pokaju pa se više nikad ne vrate na raniji stupanj, drugi se, opet, vrate, a treći se vrate i na viši stupanj, te budu bolji nego što su bili prije učinjenog grijeha. Primjer za to jeste Davud, a.s., koji je bio bolji nakon što se pokajao za svoju pogrešku."

On je još dodao da to zavisi od stanja, ozbiljnosti, čvrstine odluke, opreznosti i obazrivosti u kojoj se nalazi pokajnik nakon tevbe. Ako je u svemu ovome čvršći nego što je bio prije učinjenog grijeha, vrati se na viši i bolji stupanj od onoga na kojem je bio, bude li isti, vrati se u isto stanje, a ako bude slabiji od toga, ne vrati se na raniji stupanj, nego padne s njega. Sve ovo što je šejh kazao jeste sama srž i bit ovog pitanja.

Sve ovo pojasnit ćemo sa sljedeća dva primjera:

Prvi primjer jeste prizor jednog smirenog čovjeka kako putuje sigurnim putem. On malo potrči, malo hoda, jednom se odmori, a drugi put odspava. Idući tako, naiđe na lijepu hladovinu, hladnu i pitku vodu i poljanu prepunu cvijeća. Duša ga zovne da zastane i svrati se na to mjesto. On to i uradi. Ali, iznenada pred njega iskoči neprijatelj, zarobi ga, okuje, i tako ga spriječi da nastavi svoj put. Kada uvidi šta se desilo, pomisli da će tu skončati kao hrana divljim zvijerima te da nikad neće stići tamo gdje je naumio. Dok mu se po glavi vrte najcrnje slike i misli, iznad njega se pojavi njegov dragi, milostivi i snažni otac. On ga oslobodi okova i kaže: "Nastavi svoj put, sine

moj, ali dobro se pripazi ovog neprijatelja. On će te sačekivati i postavljati zamke na putu. Dobro znaj da dok god ga se budeš čuvao i pazio, dok god ti on bude na umu, neće ti moći ništa. No, ako se opustiš i zaboraviš ga makar i na tren, zaskočit će te. Ja idem kući ispred tebe, pa ti slijedi moje tragove i prati me."

Ako ovaj čovjek posluša svoj razum i pamet, ako bude dovoljno pronicljiv i priseban, pristupit će svome putovanju na drugi način, s mnogo više opreza i promišljanja. On će se, nadalje, morati dobro pripremiti za neprijatelja koji ga stalno vreba. Na ovaj način njegovo će putovanje biti bolje i sigurnije nego ono prvo, kao što će i znatno brže doći do kuće i željenog mjesta. S druge strane, ako zaboravi neprijatelja, te krene kako je to učinio i prvi put, bez opreza i pripravnosti za neprijatelja, desit će mu se ista stvar.

Ako put nastavi lijeno i bezvoljno, ako se preda razmišljanju o ljepotama mjesta u kojem je bio, o prekrasnim vrtovima, slatkoj vodi, debeloj hladovini i bezbrižnosti srca, on će još više oslabjeti, te neće moći doći čak ni do mjesta na kojem je bio prije.

Drugi nam primjer daje sliku čovjeka u jeku snage i zdravlja. Njega iznenada zadesi opaka bolest i primora ga da pije lijekove te pazi kakvu će hranu jesti. Na ovaj će način smanjiti štetne tvari koje su narušavale njegovo zdravlje i snagu. Ako se svega bude pridržavao kako treba, ovaj će čovjek izaći iz bolesti mnogo jači i zdraviji nego što je bio prije.

"Nikad ne znaš, možda će plodovi tvoje nesreće biti slatki,

Kao što rane mogu tijelo zdravim učiniti."

Ovo je pojašnjenje za situaciju kada čovjek zbog bolesti jako oslabi, no liječenjem se sve to postepeno vrati, te on bude kao i prije bolesti.

No, ako mu se ne vrati ista snaga, on će biti u lošijem stanju nego što je bio prije bolesti. Ova su dva primjera sasvim dovoljna onima koji o njima duboko promišljaju.

O ovom pitanju možemo navesti još jedan primjer, a to je primjer čovjeka koji je izašao iz svoje kuće da bi obavio namaz u prvom safu ne obazirući se na bilo kakve prepreke koje bi se mogle naći na putu. No, iznenada se pojavi čovjek koji ga povuče straga i malo ga zaustavi, s namjerom da ga spriječi da obavi namaz. Ovdje imamo dvije mogućnosti:

prva mogućnost jeste da se čovjek zaustavi i raspravi s onim ko ga je povukao, i da mu tako prođe namaz. Ovo neće učiniti onaj ko se kaje;

druga mogućnost jeste da ga odgurne i ne obraća pažnju na njega iz razloga da ne propusti namaz.

Nakon što se oslobodi onoga ko ga je zaustavio, čovjek ima tri mogućnosti:

prva je da počne žurno i odlučno koračati prema mesdžidu kako bi nadoknadio propušteno vrijeme, pa da na taj način stigne na vrijeme ili, možda, čak, i ranije;

druga mogućnost jeste da nastavi svoj put istom brzinom kojom je i išao;

treća je da ga ova situacija uznemiri i uspori, te on zbog toga propusti vrijednost i nagradu klanjanja u prvom safu, džematu, kao i vrijednost obavljanja namaza tačno kada nastupi njegovo vrijeme. Ova nam slika kazuje kako je slična situacija između ovih putnika i pokajnika.

Prednost pokornog roba nad onim ko se iskreno pokajao

Sve o čemu smo prethodno govorili bit će mnogo jasnije kada pojasnimo sljedeće časno pitanje, a ono glasi: da li je bolji onaj čovjek koji je pokoran Allahu, dž.š., i koji nije griješio od onoga koji je učinio grijeh, pa se zbog toga iskreno pokajao?

O ovome su se pitanju učenjaci razišli.

Jedni smatraju da prednost ima onaj ko nije griješio nad onim ko je učinio grijeh, i za to učinio iskrenu tevbu. Oni za to imaju više dokaza.

Prvo: najsavršenije i najvrednije stvorenje kod Allaha, dž.š., jeste ono koje Mu je najpokornije. Stoga, najpokorniji čovjek jeste onaj ko ne griješi, te je zbog toga najbolji kod Allaha, dž.š.

Drugo: dok je prijestupnik bio zauzet svojim grijehom, pokoran ga je čovjek pretekao nekoliko etapa u činjenju dobra. Samim ovim, njegov je položaj veći i časniji kod Allaha, dž.š., za razliku od položaja ili stepena (*deredže*) grešnika. Osoba koja se pokaje nastavlja svoj put u želji da sustigne one prve. No, oni su već odmakli i prešli na drugi put, tako da ih on ne može stići. Njihov primjer jeste poput primjera dva čovjeka koji zajedno privređuju. Oni uvijek isto zarađuju. No, jedan se odluči da još više radi, da udvostruči zaradu, pa se poslije toga povuče da se malo odmori, dok drugi nastavi privređivati kao i uvijek.

Međutim, onom prvom, koji se odmarao, pojavi se želja da sustigne drugog i da nadoknadi ono što je propustio. Ali kada se vrati privređivanju, uvidi koliko mnogo je njegov prijatelj stekao. Koliko god se on potrudi i zaradi, to bude isto kao i kod njegovog prijatelja. Tako on ne može nikako biti izjednačen s onim ko je uvijek radio.

Treće: sam cilj i smisao pokajanja jeste potiranje grijeha i povratak na stepen koji ima onaj ko taj grijeh nije počinio. Njegov trud koji je uložio za vrijeme griješenja u tom slučaju mu ne koristi, ali i ne šteti. Sve se to ne može porediti s onim ko nije griješio i ko je nastavio stjecati brojna dobra djela.

Četvrto: Allah, dž.š., prezire griješenje i kršenje Njegovih zapovijedi. Iz ovoga možemo zaključiti da grešnik u trenutku neposluha izaziva Allahovu srdžbu, dok rob koji je poslušan uživa Njegovo zadovoljstvo. Tako on živi konstantno u Božijem zadovoljstvu, te je on, bez sumnje, bolji od čovjeka kojim je

Allah, dž.š., bio zadovoljan, pa se na njega rasrdio, da bi, poslije tevbe, opet bio zadovoljan. Svakako je bolje neprestano zadovoljstvo (*rida*) od onoga koje je prekinuto ljutnjom.

Peto: činjenje grijeha jeste poput uzimanja otrova. Pokajanje je protuotrov i lijek, a pokornost Allahu zdravlje i spas. Stalno zdravlje bolje je od narušenog i uzimanja otrova kao lijeka. Također je moguće da sve to dovede do trajne štete i bolesti.

Šesto: čovjek koji čini grijeh i tako ispoljava svoj neposluh Allahu, dž.š., izlaže se velikoj opasnosti. On se nalazi na razmeđu tri stvari. Kao prvo, on može skončati ispijanjem otrova, druga mogućnost je da, ako se spasi i preživi, izgubi snagu i postane nemoćan. Na kraju, on se može oporaviti, može mu se vratiti snaga koju je ranije imao, no to je veoma neizvjesno.

Većina ljudi pripada prvim dvjema skupinama, dok rijetki uspiju uraditi treću stvar. Osoba koja popije otrov uvjerena je u potpunosti da je otrov veoma štetan, ali se ona u isto vrijeme nada ozdravljenju i izliječenju, dok je osoba koja ne uzima otrov u sasvim suprotnoj poziciji.

Sedmo: osoba koja je pokorna Allahu, dž.š., vrt svoje pokornosti zaštiti čvrstim bedemima kroz koje ne može proći neprijatelj. Tako plodovi u tom prekrasnom vrtu, cvijeće, zelenilo i raskoš neprestano rastu. S druge strane, grešnik ostavlja pukotine i praznine u ogradi oko svoga vrta. Na taj način on omogućuje prolaz kradljivcima i neprijateljima. Oni to jedva dočekaju, uđu u vrt sa svih strana, lome grane, uništavaju plodove, ruše ogradu, pale i sprečavaju dovod vode i navodnjavanje vrta. Pa kada će se ovaj vrt vratiti u prijašnje stanje? Čak i kada čovjek popravi sve uništeno, kada obnovi bedeme, vrati vodu i počne ga navodnjavati, vrt može biti isti, gori ili bolji, ali nikad ne može dostići ljepotu vrta čovjeka koji je stalno bio u pokornosti. Taj je vrt neprestano rastao, bio je sve plodonosniji, gušći i ljepši.

Osmo: čovjek iz svoga neznanja i pomanjkanja odlučnosti dopušta neprijatelju da ga napadne i uspori njegovu aktivnost. Zbog toga se ovaj čovjek naziva neznalicom, džahilom. Katada kaže: "Ashabi Allahovog Poslanika, s.a.v.s., jednoglasni su u tome da su svi grijesi neki vid neznanja." U ovom kontekstu može se navesti ajet u kojem Uzvišeni Allah kaže za Adema, a.s.: ﴿وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾ *"I nije odlučan bio"* (Ta-Ha, 115). A za ostale ljude veli: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾ *"Ti izdrži kao što su izdržali odlučni poslanici"* (El-Ahkaf, 35). Šejtan zasigurno neće nasrnuti na osobu koja posjeduje snagu, odlučnost, potpuno znanje i jak iman. Upravo zbog ovoga takva je osoba bolja i vrednija.

Deveto: grijeh neminovno ima loš utjecaj i iza sebe ostavlja ružan trag. Zbog njega čovjek može u potpunosti doživjeti propast, grijeh ne donosi veliki gubitak nakon čega može uslijediti oprost grijeha i ulazak u Džennet ili pak gubljenje stepena kao i gubljenje svjetlosti imana. Pokajnik se mora posvetiti čišćenju i uklanjanju štetnih tragova grijeha, dok se pokorna osoba trudi uraditi što više dobrih djela, i na taj način poboljšati svoj stepen.

Upravo zato je Poslaniku, s.a.v.s., noćni namaz bio nafila. On je radio na povećanju dobrih djela i uzdizanju svoga stepena, dok su se ostali trudili da se očiste od grijeha i njihova lošeg utjecaja. Pa, kako se, onda, ove dvije stvari mogu porediti?!

Deseto: onaj ko se posveti Allahu, dž.š., ko Mu je pokoran i poslušan on kroz život hodi sa svim svojim dobrim djelima. Kad god poveća pokornost i činjenje dobrih djela, on biva sve uspješniji i bogatiji. On je poput putnika koji na jednom putovanju zaradi deseterostruko više od onoga što je uložio. Svu tu zaradu i glavnicu na drugom putovanju on, opet, uveća za deset puta, pa sve to isto uradi i na trećem putovanju. Ako mu ova putovanja omrznu, ako postane lijen i ne htjedne više putovati, on propusti zaraditi jednim putovanjem onoliko koliko je zaradio na tri ranija putovanja, a možda i više. Džunejd je o tome kazao: "Kad bi iskren čovjek išao Allahu hiljadu godina,

a zatim se samo na tren okrenuo od Njega, propustio bi više od onoga što je do tada stekao." Ovo je zaista tačno promišljanje. Samo jednim trenom u kojem se okrenemo od Allaha možemo propustiti priliku da steknemo više dobrih djela od onoga što smo do tada stekli. Ako je ovo slučaj s osobom koja se tek na tren okrenula od Allaha, kakvo je, onda, stanje neposlušne i grešne osobe? Da smo naveli samo ovo, bilo bi dovoljno za onoga ko razumije i prima pouku.

Dokazi onih koji daju prednost iskrenom pokajniku koji čini dobra djela nad pokornim robom

Druga grupa učenjaka daje prednost onome ko se pokajao, iako ne poriče da čovjek koji nije griješio ima više dobrih djela od njega. Njihovi argumenti su sljedeći:

prvo: oni tvrde da je pokajanje jedan od najdražih i najplemenitijih ibadeta i vidova pokornosti Allahu, dž.š. Svevišnji, doista, voli one koji se kaju. Da mu tevba nije jedan od najomiljenijih ibadeta, ne bi grijehom iskušao Svoje najplemenitije stvorenje – čovjeka. Iz ljubavi prema pokajanju Svoga roba, On ga iskušava grijehom koji primora Njegovog miljenika da se pokaje, i tako se Njegova ljubav poveća prema tom čovjeku. Za pokajnike Allah, dž.š., ima posebnu vrstu ljubavi. Ovo će pojasniti i sljedeći dokaz;

drugo: tevba ima kod Allaha, dž.š., stepen koji drugi ibadeti nemaju. Upravo zbog ovoga Allahova radost zbog pokajanja Njegova roba nema granica niti poređenja. Tu je radost usporedio Poslanik, s.a.v.s., s očajnikom koji u pustinji pronađe izgubljenu devu s hranom i vodom, nakon što ju je izgubio i oprostio se sa životom. Ovakvu radost Svevišnji ispoljava samo onda kada se Njegov rob kaje. To nije slučaj s ostalim ibadetima. Poznato je da ova radost ostavlja veliki utjecaj u duši i srcu pokajnika, a to se ne može opisati riječima. Ovo predstavlja i jednu tajnu propisivanja grijeha robu. Nakon ovoga možemo zaključiti da rob tevbom stječe stepen Božije

ljubavi, postaje Allahov miljenik. Allah, dž.š., doista voli one koji se kaju i koji su iskušani grijesima. Idući dokaz također će pojasniti ove tvrdnje;

treće: pokajanje je ibadet koji sadrži poniznost, predanost, skrušenost i umiljavanje Allahu, dž.š., što je Njemu mnogo draže od ostalih vidljivih djela koja mogu biti količinski veća od same tevbe. Ipak, poniznost i predanost jeste sama srž, bit i smisao ibadeta. To pojašnjava sljedeće;

četvrto: čovjek pokajanjem upotpuni i usavrši svoju poniznost i predanost Allahu, dž.š., što ne može postići drugim ibadetima. Pokajnik iskazuje poniznost, ljubav i potrebu za Allahom, kao i onaj ko nije zgriješio, s tim da je njegovo srce slomljeno od boli za učinjenim grijehom. A Uzvišeni Allah, dž.š., najbliži je Svome robu u trenucima kada se on ponizi i kada je njegovo srce slomljeno zbog grijeha. U jednom israilijatu[146] navodi se da je jedan čovjek upitao: "Gopodaru moj, gdje da Te nađem?" "U srcima koja su slomljena od boli za mnom", odgovorio je Bog. Upravo je zbog ovoga "čovjek najbliži Allahu dok je na sedždi"[147] jer je to položaj poniznosti i pokornosti pred Allahom.

Čovjek bi trebao duboko razmisliti o Poslanikovim, s.a.v.s., riječima koje je prenio od Allaha, dž.š.:

إنه يقول يوم القيامة: يا ابن آدمَ استطعمتك فلم تطعمني. قال: يا ربِّ كيف أطعمتك و أنت رب العالمين؟ قال استطعمك عبدي فلان فلم تطعمه أما لو أطعمته لوجدت ذلك عندي. ابن آدمَ استسقيتك فلم تسقني. قال: يا ربِّ كيف أسقيكَ و أنت رب العالمين؟ قال: استسقاك عبدي فلان فلم تسقه. أما لو سقيته لوجدت ذلك عندي. ابن آدمَ مرضت فلم تعدني. قال: يا رب، كيف أعودك، و أنت رب العالمين؟ قال: أما إن عبدي فلانا مرض فلم تعده، أما لو عدته لوجدتني عنده.

"Allah će na Sudnjem danu reći: 'Čovječe, tražio sam da Me nahraniš, a ti Me nisi nahranio.' 'Bože moj, kako ću Te nahraniti kada si Ti gospodar svih svjetova?' 'Taj i taj Moj rob tražio je

[146] Vjerodostojno predanje koje je preuzeto iz jevrejskih svetih knjiga.

[147] Ukazuje na hadis koji prenosi Muslim.

da ga nahraniš, a ti ga nisi nahranio. Da si ga nahranio, našao bi to kod Mene.' 'O čovječe, tražio sam da Me napojiš, a ti Me nisi napojio.' 'Bože moj, kako ću Te napojiti kad si Ti gospodar svjetova?' 'Taj i taj Moj rob tražio je da ga napojiš, a ti ga nisi napojio. Da si ga napojio, našao bi to kod Mene. Sine Ademov, razbolio sam se, a ti Me nisi obišao.' 'Bože moj, kako ću Te obići kad si Ti gospodar svih svjetova?' 'Taj i taj Moj rob razbolio se, a ti ga nisi obišao. Da si ga obišao našao bi Me kod njega.'"[148]

Primjećujemo da je Allah, dž.š., za obilazak bolesnog kazao: "Našao bi Mene kod njega", dok je za davanje hrane i vode kazao: "Našao bi to kod Mene." Stoga, trebamo praviti razliku između ovih stvari i situacija. Bolesnik je čovjek ophrvan boli, i čije je srce slomljeno jer bolest ne pravi razliku između ljudi na način da neke štedi, a neke posjećuje. No, kada se vjernik razboli i kada je njegovo srce bolesno, Allah, dž.š., bude uz njega.

Allah, dž.š., zna najbolje, ali je ovo, najvjerovatnije, razlog zašto Gospodar uslišava molitve trojici: onome kome je učinjena nepravda, putniku i postaču. Njihova su srca, uistinu, slomljena. Putnika u duši slama osjećaj tuđine i nemira, a tako i postača. Ova bol i slomljenost uništavaju životinjske osjećaje u duši i čine je poniznom. Sva oholost i loša djela tope se kao vosak u svjećnjaku boli i slomljenosti. A onaj ko se kaje zbog neposluha doista ima čime istopiti svoju oholost i loša djela. Sve ovo pojašnjava i sljedeći argument;

šesto: čovjeku grijeh može donijeti mnogo više koristi od nekih drugih ibadeta ako se nakon njega iskreno pokaje. U tom smislu, neki od naših dobrih prethodnika kazali su: "Čovjek može uraditi grijeh koji će ga uvesti u Džennet. S druge strane, on može uraditi dobro djelo koje će ga uvesti u Vatru." Upitali su ih: "Kako je to moguće?" Oni su odgovorili: "Taj čovjek učini grijeh, te mu on stalno bude pred očima, prisjeća ga se dok stoji,

[148] Hadis prenosi Muslim.

sjedi i hoda. On u čovjeku izazove potištenost i slomljenost, pa ovaj učinu tevbu, zatraži oprost i kaje se za učinjeno, što će biti uzrok njegova spasa i uspjeha. Drugi čovjek se pak stalno sjeća dobrog djela koje je učinio. Ono mu stalno bude pred očima, dok stoji, sjedi i hoda. Sjećanje na dobro djelo kod ovakvog čovjeka izaziva oduševljenje samim sobom, uvjerenje da je on najbolji kao i oholost, što bude razlog njegove propasti." Na ovaj način grijeh može biti uzrok pokornosti, dobrih djela i djela srca poput straha, stida, poniznosti i skrušenosti pred Allahom, plača, kajanja i duge molitve za oprost.

Svi ovi tragovi i posljedice koje su proistekle iz pokajanja za učinjeni grijeh čovjeku su korisniji od pokornosti koja ga navede da postane osion, ohol te da prezire druge ljude. Nema nikakve sumnje da je put ovog grešnika bolji kod Allaha, dž.š., kao što je taj čovjek bliži spasu i uspjehu od puta osobe koja je zadivljena svojom pokornošću, koja zbog toga postane ohola i sve to prebacuje Allahu i drugim ljudima. I ako vas ta osoba bude uvjeravala i govorila suprotno, Allah, dž.š., dobro zna šta se krije u njenom srcu. Takav čovjek srcem mrzi i spreman je napasti druge ljude koji ga ne poštuju, ne veličaju i nisu mu poslušni. Kada bi iskreno preispitao sebe i svoju dušu, shvatio bi da se sve ovo potajno uvuklo u njega. Upravo zbog ovoga on kori sve one koji ga ne veličaju i ne uzdižu. On istražuje njihove mahane, a onda sve to pravda svojom odanošću Allahu, dž.š. Ako bi oni koji ga veličaju i koji su mu podložni učinili dvostruko više grijeha od onih koji to ne rade, on bi im našao opravdanje i ulio im nadu. Pred ovim drugima ostao bi slijep, nijem i bezobziran, govoreći: "Samo su vjerovjesnici sačuvani od grijeha." Ovaj čovjek, vjerovatno, misli da će grijesi onih koji ga veličaju biti oprošteni i izbrisani upravo zato što njega poštuju, uzdižu i njemu čast odaju.

Ako Allah, dž.š., ovome robu želi dobro, On će ga iskušati grijehom koji će ga tištiti i pomoću kojeg će on spoznati svoju istinsku vrijednost. Na taj način On će svoje robove zaštititi od

njegova zla. A ovaj rob postao bi ponizan, grijeh bi iz njega izvukao svu oholost, zadivljenost samim sobom i uvjerenost samo u svoju dobrotu. To bi isto uradio i s onima koji su mu bili pokorni. Tako bi ovaj grijeh bio mnogo korisniji od brojnih vidova pokornosti. On liči ispijanju lijeka koji izgoni opaku bolest. O ovome kazuje i priča o Ademovom progonu iz Dženneta.

Kazano je: "O Ademe, ne tuguj za čašom gorčine koja te je učinila trezvenim i budnim. Ona je iz tebe istjerala bolest koja bi te onemogućila da budeš s nama. Zbog te čaše odjeven si odorom ibadeta.

Nikad ne znaš, možda će plodovi tvoje nesreće biti slatki,
Kao što rane mogu tijelo zdravim učiniti.

O Ademe, Ja sam te grijehom iskušao samo zato što volim da Svoju dobrotu, dobročinstvo i plemenitost pokažem onima koji se o Mene ogriješe. *'Kad ne biste griješili, Allah bi vas zamijenio narodom koji griješi, pa bi oni tražili oprosta, i bilo bi im oprošteno.'*

O Ademe, dolazio si mi kao što kralj dođe kralju, a sada mi dolaziš kao rob koji ide svome Gospodaru.

O Ademe, kada bih tebe i tvoje sinove sačuvao grijeha, pa kome bi iskazao svu Svoju dobrotu? Kome bi darovao Svoj oprost, prelazio preko loših postupaka, kome bi primao pokajanja, a Ja sam Onaj Koji mnogo prašta i Koji je milostiv?

O Ademe, neka te ne bole Moje riječi: '...izađi iz Dženneta...' jer sam ga za te stvorio. Ti se spusti u svijet truda i napora i tu posij sjeme bogobojaznosti (*takvaluka*) pa ga zalij suzama svojim. Kada biljka izbaci svoj zametak, kada ojača i ispravi se na stabljici svojoj, dođi i plod uberi.

O Ademe, izveo sam te iz Dženneta samo zato da bi Mi se molio, približavao, konačno, do Mene uzdigao. Nisam te izveo iz Dženneta da bih ti ga zabranio, već da bi se u njega vratio.

Ako bi se između nas nekakva zla kob uvukla,
Ako bi nas ona rastavila i domove naše porušila,

Znaj da je ljubav ta koja će vječno stati,
A nesreća bi za kratko vrijeme iščezla.

O Ademe, grijeh koji te je učinio poniznim Nama je draži od dobra i poslušnosti za koje ćeš Nam prebacivati.

O Ademe, uzdasi grešnika draži su Nam od slavljenja Boga (zikra) uobražena čovjeka."

"Sine Ademov, dok Me budeš molio i Mome se oprostu nadao, Ja ću ti oprostiti, šta god učinio, ne obazirući se na to. Sine Ademov, kad bi tvoji grijesi napunili nebesa, pa od Mene za njih oprosta zatražio, Ja bih ti, opet, oprostio. Sine Ademov, kada bi Mi došao s grijesima velikim poput Zemlje, ne pripisujući Mi saučesnika, Ja bih te tolikim oprostom obasuo."[149]

Prenosi se da je jedan veoma pobožan čovjek činio tavaf oko Kabe i molio Allaha, dž.š., da ga sačuva od grijeha. Potom ga umor savlada i on utonu u san. U snu je čuo glas koji mu govori: "Čovječe, ti Me moliš da te sačuvam od grijeha kao što to čine svi Moji robovi. Ali, ako Ja to učinim, pa koga ću počastiti Svojom dobrotom, dobročinstvom i oprostom? Kome ću primati pokajanja? Za koga, onda, postoji Moja plemenitost, oprost i dobrota?"

"O sine Ademov, ako u Mene vjeruješ i druga Mi ne pripisuješ, učinit ću da meleki koji nose Moje prijestolje i koji oko njega Meni iskazuju zahvalu, mole za tvoj oprost, čak i kada spavaš." Od Ebu Zerra, r.a., prenosi se hadisi-kudsij u kojem stoji:

يا عبادي إنكم تخطئون بالليل و النهار، و أنا أغفر الذنوب جميعاً. فمن علم أني ذو قدرة على المغفرة غفرت له و لا أبالي

"O Moji robovi, vi noću i danju griješite, a Ja sve grijehe opraštam. Bez obzira na sve, oprostit ću svakome ko bude znao da samo Ja imam moć praštanja."[150]

---

[149] Hadis prenosi Taberani u tri svoja Mudžema.

[150] Hadis je spomenut ranije.

﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾

"Reci: 'O robovi Moji koji ste se prema sebi ogriješili, ne gubite nadu u Allahovu milost! Allah će, sigurno, sve grijehe oprostiti; On, doista, mnogo prašta i On je milostiv.'" (Ez-Zumer, 53)

يا عبدي لا تعجز. فمنك الدعاء و علي الإجابة. و منك الاستغفار و علي المغفرة. و منك التوبة و علي تبديل سيئاتك حسنات.

"O robe Moj, nemoj posustati i predati se. Ti moli, Ja ću dove uslišavati. Ti traži oprosta, Ja ću praštati. Ti se kaj, Ja ću tvoja loša djela zamijeniti dobrim." Sve ovo dodatno pojašnjava i sljedeće;

šesto: to su Božije riječi:

﴿إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾

"Ali onima koji se pokaju i uzvjeruju i dobra djela čine, Allah će njihova hrđava djela u dobra promijeniti, a Allah prašta i samilostan je." (El-Furkan, 70)

Ovo je najradosnija vijest za one koji se pokaju, pa nakon toga ustraju u imanu i činjenju dobrih djela, što je sami smisao i srž tevbe. Ibn Abbas, r.a., veli: "Nisam vidio da se Poslanik, s.a.v.s., nečemu više obradovao od objavljivanja ovoga ajeta:

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا لِّيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾

'Mi ćemo ti dati sigurnu pobjedu da bi ti Allah ranije i kasnije krivice oprostio.'" (El-Feth, 1-2)

Učenjaci su se razišli o pitanju ove promjene loših djela u dobra, da li se ona dešava na dunjaluku ili na ahiretu. O tome postoje dva mišljenja.

Ibn Abbas, r.a., i njegovi istomišljenici smatraju da je to zamjena loših djela dobrim. Tako će širk biti zamijenjen ima-

nom, blud čednošću i neporočnošću, laž istinom te prevara pouzdanošću (*emanetom*).

Prema njima, poruka ovog ajeta bila bi da će loša djela i osobine biti zamijenjene dobrim i lijepim, kao što i bolesniku bolest bude zamijenjena zdravljem, a onome ko je stavljen na kušnju, spas zamijeni iskušenje.

Seid bin Musejjib i njegovi istomišljenici, s druge strane, tvrde kako će im Allah, dž.š., loša djela zamijeniti dobrim, ali na Sudnjem danu. Tada će im, kažu oni, svaki grijeh biti zamijenjen dobrim djelom.

Ovu tvrdnju oni potkrepljuju hadisem koji je Tirmizi naveo u svom *Džamiu*, a u kojem stoji: "Pričao nam je El-Hasan ibn Umejs da je Vekia rekao: Pričao nam je El-Eameš, on od El-Mearura ibn Suvejda, a on od Ebu-Zerra da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao:

إني لأعلم آخر رجل يخرج من النار: يؤتى بالرجل يوم القيامة فيقال: اعرضوا عليه صغار ذنوبه. و يخبأ عنه كبارها فيقال: عملت يوم كذا و كذا و كذا. و هو مقر لا ينكر و هو مشفق من كبارها فيقال: اعطوه مكان كل سيئة عملها حسنة. فيقول: إن لي ذنوبا ما أراها ههنا. قال أبو ذر: فلقد رأيت رسول الله صلى الله عليه و سلم ضحك حتى بدت نواجذه.

'Znam čovjeka koji će posljednji izaći iz vatre. Na Sudnjem će danu biti doveden jedan čovjek za koga će biti rečeno: 'Pokažite mu njegove male grijehe.' A njegovi veliki grijesi bit će sakriveni. Potom će mu se reći: 'Toga i toga dana uradio si to i to.' On će to potvrditi i neće negirati, strahujući od svojih velikih grijeha. Zatim će se reći: 'Stavite mu umjesto svakog lošeg djela dobro djelo.' On će reći: 'Imam ja grijeha koje ne vidjeh ovdje.' Ebu-Zerr kaže: 'Vidio sam Allahovog Poslanika, s.a.v.s., kako se smiješi, tako da su mu se kutnjaci ukazali.'"[151]

Ovo je vjerodostojan hadis (*sahih*). No, dovodi se u pitanje da bi on mogao biti dokaz za ovo mišljenje, jer je spomenuti čovjek bio kažnjen zbog svojih grijeha i proveo neko vrijeme u vatri. On je tek nakon toga bio izveden i za svako loše djelo on

[151] Hadis prenosi Muslim.

je dobio jedno dobro, a to je bila Božija milostinja za sva dobra djela koja je učinio. To nije bila čista zamjena njegovih grijeha dobrim djelima, jer da je to bilo tako, on ne bi bio kažnjen zbog njih, kao što pokajnik neće biti kažnjen zbog svojih grijeha. Stoga, mi ne vidimo kako bi ovaj hadis mogao biti dokaz za drugo mišljenje.

Ipak, oni su uzeli ovaj hadis kao komentar navedenog ajeta, iako ti sada znaš njegovo pravo značenje. Treba napomenuti da su prve generacije muslimana bile veoma precizne i oprezne kada su u pitanju značenja hadisa i ajeta, dok veliki broj onih koji su živjeli poslije njih nisu imali tu sposobnost.

Ovaj hadis može poslužiti kao dokaz, ali tek nakon što utvrdimo pravilo koje će ti pomoći da ispravno i precizno koristiš ovaj hadis kao dokaz. Pravilo je da svaki grijeh iza sebe neminovno ostavlja trag. Taj trag nestaje nekad pokajanjem, nekad činjenjem dobrih djela koja brišu loša, nekad nevoljama koje potiru grijehe, a nekad se mora iskusiti vatrena kazna kako bi se spasilo tog utjecaja i traga. Ako bi njegov utjecaj i trag bio jako veliki ne bi ga mogla izbrisati čovjekova ranija dobra djela, ulazak u vatru bio bi neizbježan jer u Džennetu ne može biti ko ima i trun prljavštine od grijeha. U njega će ući samo onaj ko je toga dostojan. Ako mu je pak ostalo nešto prljavštine od grijeha, on će morati vatrom očistiti taj ostatak i tako ga odvojti od imana, koji mora biti čist kao zlato da bi čovjek ušao u džennetske vrtove.

Imajući sve ovo na umu, mi znamo da se grijeh, njegove posljedice i tragovi mogu otkloniti iskrenim pokajanjem, što je najjače sredstvo za to. Ipak, nekad će se ti tragovi ukloniti samo onda kada čovjek dobije šta je i zaslužio, te uđe u vatru. Kada se u vatri očisti, kada nestanu svi tragovi prljavštine, njegova loša djela bit će zamijenjena dobrim. Ako svoju dušu očisti iskrenim pokajanjem, najvjerovatnije je da će mu odmah dobra djela zamijeniti grijehe. Čišćenje od grijeha i njihovih tragova iskrenom tevbom uzvišenije je i draže Allahu, dž.š., od čišćenja

vatrom. Ono je osnova i ima prioritet kod zamjene loših djela dobrim, dok je čišćenje vatrom samo jedan drugi način. Ovo će pojasniti i sljedeći dokaz;

sedmo: pokajnik svojim kajanjem sve svoje grijehe zamijeni dobrim djelima jer je ta tevba kajanje i žal za učinjenim grijehom. Pokajanje za svaki grijeh jeste dobro djelo, tako će na mjesto svakog grijeha doći pokajanje i izbrisati ga jer je ono dobro djelo. Na ovaj način, na mjesto svakog grijeha dođe jedno dobro djelo. O ovome treba dobro promisliti jer se ovdje kriju najljepši argumenti i najsuptilnija mišljenja.

Tevba može biti srazmjerna grijehu, ali može biti i slabija i jača od njega. Sve zavisi od iskrenosti pokajanja i onoga ko se kaje kao i o onome što poslije pokajanja čini srce čije se zdravlje poboljša kad god se smanji broj loših djela. Ovo je, također, jedna suptilna tajna pokajanja;

osmo: osobi koja istinski poznaje Allaha, dž.š., Njegove naredbe i zabrane grijeh može samo dati povoda da čini što više dobrih djela, koja će joj biti mnogo korisnija i dragom Gospodaru draža nego da se sačuvala tog grijeha. Takva osoba grijehom stekne takvu poniznost, poštenje, strahopoštovanje prema Allahu, dž.š., i toliko se kaje i prkosi neprijatelju dobrim djelima da šejtan uzvikne: "Da ga bogdo nisam naveo da učini taj grijeh." Tako se sam šejtan kaje što ga je naveo na grijeh, kao i sam čovjek koji ga je učinio. No, treba znati da je velika razlika između ova dva kajanja. Allah, dž.š., voli kada Njegov rob prkosi šejtanu i mrzi ga. A o ovoj vrsti ibadeta ranije smo govorili, te smo kazali da je i ona jedna tajna pokajanja. Čovjek se, tako, šejtanu suprotstavlja i prkosi mu tevbom. Iz ovoga vidimo da on zbog tevbe i dobrih djela koja se javljaju kao njena posljedica postaje Allahov miljenik, i to sve na kraju rezultira zamjenom njegovih loših djela dobrima.

Treba dobro razmisliti o Allahovim riječima: ﴿يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ﴾ *"Allah će njihova hrđava djela u dobra promijeniti."* Ovdje nije kazano da će se ta djela mijenjati jedno za jedno, tako da

je moguće da će jedno loše djelo biti zamijenjeno s više dobrih, ovisno u kakvom je stanju onaj kome Allah, dž.š., mijenja djela.

Što se tiče hadisa i čovjeka koji je kažnjen zbog grijeha koje nisu zamijenila dobra djela na dunjaluku, jer se nije iskreno pokajao i radio dobra djela poslije toga, on nije došao na taj stepen da bi mu sva loša djela bila zamijenjena dobrim. Poslanik, s.a.v.s., nije spomenuo njegove velike grijehe, te se samo nasmijao. On nas je obavijestio da su njegovi mali grijesi bili zamijenjeni dobrim djelima. Ipak, hadis nas na jedan lijep način upućuje da se to odnosi, generalno, i na velike i na male grijehe, i to kroz dvije stvari:

prvo: on je kazao: "*Allah će njihova hrđava djela u dobra promijeniti.*" Ovo nam govori da se on prilikom zamjene malih grijeha sjetio onih velikih, te je poželio i njih zamijeniti da bi povećao broj svojih dobrih djela. Zamjena velikih grijeha za dobra djela značajnija mu je od zamjene malih grijeha. Ovo je povećalo njegovu radost i ushićenje;

drugo: Poslanik, s.a.v.s., nasmijao se kada su spomenuti veliki grijesi. Ovaj nam osmijeh pokazuje kako se Poslanik, s.a.v.s., zadivio Allahovoj dobroti prema grešniku. S druge strane, vidimo čovjekovu spremnost priznanja grijeha za koje nije pitan jer su mu pokazani samo mali grijesi.

Neka je slavljen Gospodar svih svjetova. Samo je On Najdarežljiviji Najplemenitiji, Dobročinitelj i Blagi. Samo On robove Svoje obasipa nebrojenim dobrotama i blagodatima, raznim putevima i načinima. Nema drugog boga osim Njega, Milostivog, Samilosnog.

Tevba u časnom Kur'anu

Mnogi ljudi pokajanje definiraju čvrstom odlukom da se više nikad ne počini grijeh, trenutnim napuštanjem grijeha kao i kajanjem za onim što se učinilo u prošlosti. Ako se pak radi i o

ljudskom hakku, postoji i četvrta stvar, a to je traženje halala od onoga kome je učinjena šteta.

Sve što oni spominju jesu pojedina značenja pokajanja ili, bolje rečeno, uvjeti za tevbu. No, tevba, onako kako je definira Kur'an i Poslanik, s.a.v.s., uključuje sve to, ali i čvrstu odluku da se čini sve ono što je naređeno te da se toga pridržava.[152] Stoga tevba nije samo ostavljanje grijeha, čvrsta odluka i kajanje. Ona je upotpunjena tek onda kada se donese i čvrsta odluka da će se čovjek i pridržavati Božijih naredbi. Ovo je smisao pokajanja. Tevba obuhvata dva značenja. Kada poslije nje uslijedi rad i pridržavanje naređenog, ona ima značenje koje su oni naveli. No, i kada ne uključuje spomenuti rad i pridržavanje, ona ima dva značenja. Naime, ona je poput izraza *takva*, bogobojaznost[153], koji sam po sebi označava činjenje naređenog i ostavljanje zabranjenog. Ipak, kada se uz ovaj izraz spominje naredba za činjenje onog što je naređeno, onda se time podrazumijeva prestanak činjenja zabranjenih radnji.

Smisao pokajanja krije se u povratku Allahu, dž.š., i činjenju svega onoga što je Njemu drago, a ostavljanju onoga što Mu je mrsko. Tako je tevba povratak iz onoga što On ne voli onome što Mu je drago. Iz ovoga se razumije da je povratak

[152] Ovo također implicira i prijezir prema onome ko se ne pridržava i ne poštuje te naredbe kao i naređivanje da se te radnje izvršavaju, kao i zabranu njihovog nečinjenja. Dobro djelo, koje je u suri El-Furkan navedeno kao uvjet za tevbu, jeste po svemu suprotno grijehu.

[153] Bogobojaznost znači uzimanje svega što Allah, dž.š., daje Svome robu od zdravlja, imetka, djece, blagodati dana i noći i tome slično. Ova će opskrba čovjeka zaštititi od svega što ne voli i čega se boji na njegovom putu ka Gospodaru. Taj je put pun prepreka i šejtanovih zamki među kojima su: duša sklona zlu, razne strasti te šejtan koji mami i zavodi čovjeka. Šejtani ga pokušavaju spriječiti na putu, skrenuti ga s njega ili ga pak uništiti. Svim ovim Allah, dž.š., iskušava Svoga roba ali mu, isto tako, daje brojne blagodati poput spokoja, zdravlja i uspjeha. Čovjeka će zadesiti propast kada ove blagodati postavi na mjesta koja za to nisu pogodna, odnosno kada se nepravilno postavi prema tim blagodatima. On to učini kada se preda neznanju, požudama, životinjskim nagonima, okrene od Allahovih ajeta i na kraju uzme šejtana za svoga zaštitnika, a ne Allaha, dž.š.

onome što je Bogu drago samo jedan dio tevbe, dok je napuštanje onoga što On prezire drugi dio. Ovo je razlog zašto je Allah, dž.š., povezao uspjeh i pobjedu s izvršavanjem naredbi i ostavljanjem zabrana i kazao:

﴿وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"I svi se Allahu pokajte, o vjernici, da biste postigli ono što želite." (En-Nur, 31)

Iz ovoga saznajemo da je svaki pokajnik spašen, ali njegovo kajanje mora rezultirati činjenjem onoga što je naređeno i ostavljanjem zabranjenog. U drugom ajetu Uzvišeni kaže: ﴿وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ *"A oni koji se ne pokaju – sami sebi čine nepravdu"* (El-Hudžurat, 11). Onaj ko ne izvršava Božije naredbe sam sebi čini nepravdu, i on je poput onoga ko radi ono što je zabranjeno. Taj će čovjek sa sebe skinuti teret i ime onoga ko je sam prema sebi nepravedan (*zalim*) samo ako njegovo pokajanje obuhvati dvije spomenute stvari. Svi se ljudi dijele na dvije vrste: one koji se kaju i one koji su prema sebi nepravedni. Drugih nema. Allah, dž.š., za pokajnike rekao je da su:

﴿الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ﴾

"Oni koji se Njemu klanjaju, i Njega hvale, i poste, i molitvu obavljaju, i traže da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvraćaju i koji se Allahovih propisa pridržavaju." (Et-Tevba, 112)

Iz navedenog ajeta spoznajemo da je čuvanje Allahovih propisa ili granica, kako je to Allah kazao, dio pokajanja. Zato treba shvatiti da tevba uključuje sve ove stvari. Pokajnik je onaj ko napušta zabranjena djela, vraća se činjenju naređenog, ko ostavlja neposluh i vraća se pokornosti,[154] kao što je to već ranije kazano.

[154] To je povratak Allahu i uzimanje Njega za zaštitnika i voljenog kao i bijeg od svojih prohtjeva i šejtana. Šejtan doista hoće da čovjek bude nesretan, pa ga sebi privlači životinjskim užetom, zaboravom, neznanjem i prohtjevima. S druge strane Allah,

Ovo nas navodi na zaključak da je tevba srž same vjere islama jer ona svojim značenjem obuhvata svu vjeru. Upravo zbog ove činjenice pokajnik zaslužuje da bude Allahov miljenik. Allah doista voli one koji se mnogo kaju i čiste kao što voli one koji se pridržavaju Njegovih naredbi i ostavljaju ono što je On zabranio.

Tako je pokajanje povratak od onoga što Allah prezire javno i tajno onome što On javno i tajno voli. Ono obuhvata islam, iman i ihsan (dobročinstvo) i odnosi se na sve stepene. Zbog ovoga je tevba cilj svakog vjernika, početak ali i kraj svake stvari, kao što smo to već spomenuli. Ona je smisao zbog kojeg je sve stvoreno. Vjerovanje i propisi samo su jedan dio tevbe, odnosno njen najuzvišeniji dio i temelj na kojem je ona i nastala.

Većina ljudi uopće ne zna istinsku vrijednost pokajanja, kao ni njenu bit, i daleko su od toga da je učine srcem, riječju i djelom. Allah je pokajnicima poklonio Svoju ljubav samo zbog činjenice da su oni najiskrenija i najodlikovanija stvorenja i robovi.

Da značenje tevbe ne obuhvata sve islamske propise, suštinu imana, Allah se ne bi najviše obradovao pokajanju Njegova roba. Sva stanja i stepeni koje ljudi spominju tek su jedan dio i rezultat pokajanja.

Tevba i traženje oprosta

Postoje dvije vrste traženja oprosta (*istigfar*): samo traženje oprosta te traženje oprosta iza kojeg slijedi pokajanje. Samo

---

dž.š., želi da čovjek bude sretan. On čovjeku želi biti drag, te mu daje brojne blagodati, potčinjava mu prirodu, i tako ga Sebi privlači nebrojenim nimetima. Među najjače nimete spadaju Allahovi ajeti u našim dušama i obzorjima, kao i Njegovi nepromjenjivi zakoni u kosmosu i jasne upute i dokazi koji su objavljeni poslanicima.
قَدْ جَاءَكُم بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ *"Od Gospodara vašeg dolaze vam dokazi, pa onaj ko ih usvaja – u svoju korist to čini, a onaj ko je slijep – na svoju štetu je slijep, a ja nisam vaš čuvar."* (El-En'am, 104)

traženje oprosta možemo vidjeti u riječima Nuha, a.s., koje je uputio svom narodu:

﴿اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا﴾

"*Tražite od Gospodara svoga oprost jer On, doista, mnogo prašta. On će vam kišu obilnu slati*" (Nuh, 10-1). Ili u Salihovim, a.s., riječima:

﴿لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

"*Zašto od Allaha ne tražite oprosta, da bi vam se ukazala milost*" (El-Ahkaf, 46), kao i u riječima Uzvišenog Allaha:

﴿وَاسْتَغْفِرُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

"*Allah, uistinu, prašta i samilostan je*" (El-Bekara, 199). I u riječima:

﴿وَمَا كَانَ اللّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾

"*Allah ih nije kaznio, jer si ti među njima bio; i Allah ih neće kazniti sve dok neki od njih mole da im se oprosti.*" (El-Enfal, 33)

Druga vrsta traženja oprosta poslije kojeg uslijedi i pokajanje može se vidjeti u sljedećim ajetima:

﴿اسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَاعًا حَسَنًا إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ﴾

"*Od Gospodara svoga oprosta tražite i pokajte se, a On će vam dati da do smrtnoga časa lijepo proživite i svakom čestitom dat će zasluženu nagradu*" (Hud, 3). I u Hudovim, a.s., riječima upućenim svome narodu:

﴿هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ﴾

"On vas od zemlje stvara i daje vam da živite na njoj! Zato Ga molite da vam oprosti, i pokajte Mu se, jer Gospodar je moj, zaista, blizu i odaziva se" (Hud, 61), kao i u Šuajbovim, a.s., riječima:

﴿وَاسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ﴾

"I tražite oprost od Gospodara svoga, i onda Mu se pokajte! – Gospodar moj je, uistinu, samilostan i pun ljubavi." (Hud, 90)

Samo traženje oprosta jeste poput tevbe. Ustvari, ono i jeste pokajanje koje sadrži traženje oprosta od Allaha, dž.š. Njime se traži da se izbrišu grijesi, da se uklone njihovi tragovi i posljedice kao i zaštita od njihovog zla. Njom se ne zahtijeva, kao što su neki ljudi mislili, prikrivanje grijeha[155] (*sitr*). Allah, dž.š., naime, prikriva grijehe onima kojima ne prašta, ali i onima kojima prašta. Tako je i prikrivanje grijeha jedan njen dio. Pokajanje ukazuje na prikrivanje grijeha na način da ono slijedi nakon njega ili pak da je ono samo dio tevbe.

Suština i smisao istigfara jeste čuvanje od zla koje grijeh nosi. Korijen ove riječi dolazi od riječi *migfer*, što označava štit

[155] Istigfar je traženje oprosta od Allaha, dok je sitr prikrivanje grijeha, mahana i loših osobina ljudi. Čovjekova najštetnija osobina i mahana jeste neznanje (*džehl*) i nepravda (*zulum*). Ako čovjek zapadne u nepravdu i neznanje, to će pomoći njegovom neprijatelju da ga odvuče u propast. Te mahane čovjek može prikriti stalnim oprezom i budnošću kao i znanjem, pravdom te dobročinstvom, što su najvrednije Allahove blagodati koje treba iskoristiti. Kad god zaboravi svoju humanost i plemenitost koju mu je Allah, dž.š., udahnuo od Svoga ruha, čovjek će pasti u životinjske pandže, a njegovo neznanje, nepravda i bezdušnost povećat će se. A kad god se posveti svojoj humanosti i oplemeni je razmišljanjem o Allahovim ajetima, Njegovim zakonima u nama i obzorjima te zastane nad onim što je Allah, dž.š., prenio Svojim poslanicima, čovjeku će Allah, dž.š., oprаštati grijehe i prikrivati njegove mahane i nedostatke. Ovo nam dodatno pojašnjava ajet koji je upućen Poslaniku, s.a.v.s., u kojem stoji: *"Mi ćemo ti dati sigurnu pobjedu da bi ti Allah ranije i kasnije krivice oprostio, da bi blagodat Svoju tebi potpunom učinio, da bi te na Pravi put uputio"* (El-Feth, 1-2). Poslanik, s.a.v.s., nikada nije učinio ružno djelo, nije bio neposlušan Allahu, dž.š., niti je kršio Njegove naredbe. Riječ je o ljudskim nedostacima koje je Poslanik znao, ali, ojačan znanjem i uputom, nije ih drugima kazivao. Uspio je vladati ljudskom prirodom, pomoću nje, u njoj, upravljati dobročinstvom, postati mudar i razborit.

za glavu. Tako je istigfar traženje zaštite od zla koje se desilo u prošlosti. Da to nije tako, kapa, turban ili fes ne bi se zvali *migfer* jer ne bi štitili glavu. Riječ *migfer* mora nositi značenje zaštite. Traženje oprosta štiti od kazne, kao što je kazano u Kur'anu:

﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾

"*Allah ih neće kazniti sve dok neki od njih mole da im se oprosti.*" (El-Enfal, 33)

Allah neće kazniti roba koji traži oprost. Ipak ko ustrajava u griješenju, a čini istigfar, on se ne ubraja u one koji traže oprost od Allaha, dž.š., te neće biti sačuvan kazne. Traženje oprosta (istigfar) sadržava u sebi pokajanje (tevbu), a pokajanje (tevba) sadržava u sebi traženje oprosta (istigfar). Ukoliko se spomenu pojedinačno, i traženje oprosta i tevba podrazumijevaju jedno drugo.

Ukoliko se u nekom tekstu ova dva pojma navedu zajedno, istigfar je traženje zaštite od onoga što se desilo, dok je tevba povratak pokornosti te traženje zaštite od zla za koje se strahuje da bi se moglo desiti u budućnosti. Ovdje primjećujemo da se radi o dva grijeha: onome koji se desio, te mi istigfarom tražimo zaštitu od njegova zla. Drugi je grijeh za koji se bojimo da ćemo ga počiniti, te tevbom donosimo čvrstu odluku da ga nećemo počiniti. I povratak obuhvata dvije stvari: povratak Allahu da nas sačuva od zla koje se već desilo, s jedne strane, kao i povratak Njemu da nas zaštiti od budućeg grijeha koji može proisteći iz zla naših duša i ružnih djela.

Grešnik je poput čovjeka koji je krenuo putem propasti, no taj ga put ne dovede do cilja, tako da je on primoran odustati. Tako krene putem spasa koji će ga dovesti do željenog cilja i uspjeha.

Ovdje moramo napisati i dvije neizostavne stvari. To je napuštanje nečega i povratak drugome. Tevba se odlikuje "povratkom", a istigfar "napuštanjem". No kada se spomenu pojedinačno, jedno nužno podrazumijeva drugo. Allah najbo-

lje zna, ali je najvjerovatnije zbog toga u ajetu postavljen ovakav red: ﴿اسْتَغْفِرُواْ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ﴾ *"Od Gospodara svoga oprosta tražite i pokajete se."* Čovjek se na put istine može vratiti tek onda kada se odrekne i napusti zabludu i neistinu.

Istigfar spada u otklanjanje štete, a tevba u potragu za korišću. Oprost grijeha štiti od štetnih poljedica grijeha, dok se tevbom postiže željeni cilj nakon što se čovjek zaštitio od zla grijeha. Kada se pojedinačno spomenu, jedno neminovno podrazumijeva drugo. A Allah najbolje zna.

Suština iskrenog pokajanja

Ova tema će mnogo doprinijeti razumijevanju onoga što smo prethodno kazali. Allah, dž. š., veli:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَى رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ﴾

"O vi koji vjerujete, učinite pokajanje Allahu iskreno, da bi Gospodar vaš preko ružnih postupaka vaših prešao i da bi vas u džennetske bašče, kroz koje će rijeke teći, uveo" (Et-Tahrim, 8). Ovdje je navedeno da se čovjek može spasiti od štetnih posljedica grijeha, tj. postići oprost za njih, samo ako se kloni onoga što ne voli. S druge strane, ulazak u Džennet, a to je sve što čovjek želi, veže se za iskreno pokajanje. Sam termin iskrenosti (*en-nesuh*) u arapskom jeziku dolazi na oblik *fe'ūl* što je oznaka za pojačano, naglašeno značenje. Isti je slučaj s riječima *sabur* (onaj koji je mnogo strpljiv) i *šekur* (onaj koji je mnogo zahvalan). Ako se pak vratimo na sam korijen riječi nusuh, vidjet ćemo da ona znači: izbavljenje, čišćenje od zabluda i prevara. Ovo je najljepša izvedenica iz korijena *nasaha* i znači: spasiti se, riješiti se, otkloniti... Iskrenost (*en-nesuh*) u tevbi, ibadetu i dogovaranju jeste otklanjanje svakog vida prevare, nedostataka i smutnji i to na najsavršeniji način. Ukratko, iskrenost je antonim prevare i varanja.

Prvi su se muslimani razišli o pitanju definicije iskrenog pokajanja (*tevbei-nesuh*). Ipak svi se slažu u jednom. To najbolje

ilustriraju iskazi Omera ibnul-Hattaba i Ubeja ibn-Kaba, r.a., koji kažu: "Iskreno pokajanje znači da se poslije toga čovjek više nikada ne vrati grijehu za koji se pokajao, kao što se mlijeko nikad ne vrati u vime." Hasan el-Basri kaže: "To je da se čovjek kaje zbog onoga što je učinio u prošlosti i da bude čvrsto odlučan da se tome više nikad ne vrati." El-Kelbi je kazao: "To je da čovjek jezikom čini istigfar, da se srcem kaje i tjelesno suzdrži." Seid bin Musejjib tvrdi: "Posavjetovati se s vašim dušama, eto to je iskreno pokajanje." On smatra da je to savjet za pokajnika. Na taj način misli da ova riječ dolazi u drugom obliku *nasiha* koji znači savjetovanje. Postoje za to slični primjeri u arapskom jeziku, npr. *darub* i *darib* što znači onaj koji udara.

Njegovi prethodnici pak misle da je ona došla na oblik *naf'ul* i to znači da se njome pokajnik očistio i zaštitio svakog oblika prevare. Iz ovog vidimo da sama riječ dolazi u dva značenja. Značenje objekta s formom *mef'ula* znači da je pokajnik ovim pokajanjem spašen prevare. Slične su riječi i *rukuba* (uzjahana) i *haluba* (pomužena). Drugo je subjekatsko značenje, *nasiha* je ona koja savjetuje, poput *halisa*, iskrena, i *sadika*, istinoljubiva.

Muhammed bin K'ab el-Karzini smatra da iskreno pokajanje sačinjavaju četiri svari: traženje oprosta jezikom, tjelesno suzdržavanje od grijeha, odluku srca da se napuste grešne radnje i ostavljanje lošeg društva.

Ja smatram da iskrenost u tevbi podrazumijeva tri stvari:

prvo: čovjek pokajanjem treba obuhvatiti sve grijehe tako da ne izostavi nijedan grijeh;

drugo: za ostavljanje grijeha potrebna je potpuna iskrenost i odlučnost bez ikakvog oklijevanja, prekoravanja i odlaganja;

treće: otklanjanje svih vidova prevara i mahana koje bi mogle naštetiti iskrenosti. Tevbu treba učiniti iz strahopoštovanja prema Allahu, dž.š., kao i iz želje za onim što je kod Njega. Čovjek se, nadalje, treba kloniti samoljublja i pokajanja da bi sačuvao lični ugled, poštovanje, položaj, vlast, moć i bogatstvo.

Tevbu ne smije nikako činiti kako bi mu ljudi zahvaljivali, kako bi se sačuvao od njihovog prezira te da ne padne pod utjecaj glupih ljudi. Traženje ovodunjalučkih koristi, molbe za zaštitu od neimaštine i nemoći jesu uzroci koji narušavaju pokajanje i njegovu ispravnost, kao i iskrenost u ime Božije.

Prva stvar tiče se onoga od čega se pokajnik kaje. Treća se tiče onoga kome se pokajnik kaje, dok se druga odnosi na samog pokajnika i njegovu dušu. Tako je iskrenost tevbe sadržana u jačini istine, čistoći i podrazumijevanju svih grijeha. Nema nikakve sumnje da ovo pokajanje podrazumijeva i traženje oprosta te da briše sve grijehe. Ovo je najsavršeniji vid tevbe. A samo je Allah, dž.š., Onaj Koji uvijek pomaže, na Njega se oslanjamo i sva snaga i moć samo su u Njega.

Razlika između potiranja i oprosta grijeha

Moramo znati da postoji razlika između potiranja grijeha i njihovog opraštanja. Allah, dž.š., ova dva čina u Kur'anu spominje zajedno ali, isto tako, i pojedinačno. On ih je spomenuo zajedno govoreći o Svojim vjernim robovima:

﴿رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الأَبْرَارِ﴾

"Gospodaru naš, mi smo čuli glasnika koji poziva u vjeru: 'Vjerujte u Gospodara vašeg!', i mi smo mu se odazvali. Gospodaru naš, oprosti nam grijehe naše i pređi preko hrđavih postupaka naših, i učini da poslije smrti budemo s onima dobrima" (Alu Imran, 193).

Odvojeno ih je spomenuo u sljedećim ajetima: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ *"A onima koji vjeruju i dobra djela čine i vjeruju u ono što se objavljuje Muhammedu – a to je Istina od Gospodara njihova – On će preko hrđavih postupaka njihovih preći i prilike njihove će poboljšati"* (Muhammed, 2). A o oprostu je kazao: ﴿مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ﴾ *"Zar je Džennet, koji je obećan onima*

koji se Allaha boje – u kojem su rijeke od vode neustajale i rijeke od mlijeka nepromijenjena ukusa, i rijeke od vina, prijatna onima koji piju, i rijeke od meda procijeđenog i gdje ima voća svakovrsnog i oprosta od Gospodara njihova" (Muhammed, 15). I samo su govorili: "*Gospodaru naš, oprosti nam krivice naše i neumjerenost našu u postupcima našim, i učvrsti korake naše i pomozi nam protiv naroda koji ne vjeruje!*"(Alu Imran, 147), te slični ajeti.

U navedenim ajetima nalazimo četiri pojma: grijesi, loša djela, oprost i prelazak preko loših djela (*afw*).

Ovdje se pod grijesima misli na velike grijehe, dok loša djela predstavljaju male grijehe. Za male grijehe vrijedi kefaret, kao, naprimjer, kad se nešto nehotice uradi i tome slično, na njih se odnose riječi: "Allah, dž.š., preći će preko loših djela", to je riječ *tekfir* iz koje je nastala i imenica *kefaret* (nadoknada). No, ovo ne vrijedi kada su u pitanju veliki grijesi. Tako se *kefaret* i *tekfir* ne mogu odnositi na namjerno ubistvo ili namjernu lažnu zakletvu kao što stoji u izvorima hanbelijskog i hanefijskog mezheba.

Dokaz da su loša djela (*sejjiat*), mali grijesi, te da za njih važi brisanje grijeha, odnosno prelazak preko njih, jeste ajet u kojem Uzvišeni kaže: "*Ako se budete klonili velikih grijeha, oni koji su vam zabranjeni, Mi ćemo preći preko manjih ispada vaših i uvest ćemo vas u divno mjesto*" (En-Nisa, 31). U Muslimovom *Sahihu* prenosi se od Ebu Hurejre, r.a., da je Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Pet dnevnih namaza, džuma do džume, ramazan do ramazana brišu grijehe urađene između njih, ako se čovjek kloni velikih grijeha."

Izraz *magfiret*, oprost grijeha, potpuniji je od izraza *tekfir*, prelazak preko loših djela, i zato se on odnosi na velike grijehe, dok se izraz *tekfir* koristi za oprost malih grijeha.[156] S druge

[156] Rešid kaže: "Autor ove podjele nije bio u potpunosti precizan što je neuobičajeno. On kaže da se izrazi *tekfir* i *afv* koriste za loša djela a *magfiret* za grijehe. On je na taj način termin *zunub*, grijesi, poistovjetio s velikim grijesima, a termin *loša djela*

strane, riječ tekfir nosi značenje prikrivanja (*sitr*) i otklanjanja. Ako se ovaj termin navede sam, on podrazumijeva oboje: i male i velike grijehe, njihovo brisanje i zaštitu od zlih posljedica, kao što je rečeno u ajetu: "*On će preko hrđavih postupaka njihovih preći.*" Izraz *tekfir* može označavati i još teže grijehe, kao što je kazano u ajetu: "*Allah će im preći preko najlošijih postupaka njihovih.*"

Na ovome mjestu moramo spomenuti i nedaće, musibete, muke i patnje koje čovjeka pogađaju. Njima Allah, dž.š., također čisti ljude, odnosno prašta im grijehe, ali samo one male, i to treba valjano pojmiti, kao što je Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Čovjeka neće zadesiti nikakva tuga, nesreća niti bol, pa ni ubod trna, a da mu Allah, dž.š., time neće obrisati neke grijehe."[157] Samo se tevbom može zaslužiti oprost za sve grijehe ili pak činjenjem dobrih djela koja otklanjaju i brišu grijehe. Tevba je poput mora koje se neće promijeniti ako se u njega baci lešina koja se raspadne i nestane dok dopre do morskih dubina.

Svi grešnici na ovome svijetu imaju tri velike rijeke u kojima se mogu očistiti. Ako u njima ne saperu svoju prljav-

---

s malim, kao što je rekao da se *magfiret* odnosi samo na velike grijehe. Ipak to je samo jedno stajalište. Ako pogledamo u etimologiju riječi grijeh, *zenb*, vidjet ćemo da se ona odnosi na životinje u značenju repa, priljepka i tome slično. U biti, nešto što je iza tebe ne donosi ti nikakvu korist, no to ne znači da je ono uvijek samo zlo i neposluh. Primjer za to jeste zaključak koji ne dovede do željenog cilja. Upravo zato se i Poslaniku, s.a.v.s., pripisuje "grijeh", iako on nije učinio nikakvo zlo. U njegovom slučaju to je bio njegov zaključak da dadne dozvolu za izostanak u Bici kod Tebuka onima koji su je tražili. Allah, dž.š., je za Lutov, a.s., narod kazao: *"...a i prije su radili sramotna djela (sejjiat)"* (Hud, 78). Ovdje su spomenuta loša djela, *sejjiat*, koja su ustvari veliki grijesi. Primjer za to jeste i sljedeći ajet: *"Ako se budete klonili velikih grijeha, onih koji su vam zabranjeni, Mi ćemo preći preko manjih ispada vaših."* I ajet: الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ *"One koji se klone velikih grijeha i naročito razvrata, a grijehe bezazlene On će oprostiti"* (En-Nedžm, 32). Ovdje je za termim *lemem*, koji se nikako ne veže za velike grijehe, već suprotno, upotrebljen izraz *magfiret*. Za termin loša djela također se koristi izraz *tekfir*, i ta loša djela jesu mali grijesi, kao što je navedeno u ajetima iz sura Alu Imran, En-Nisa i tome slično. Termin loša djela, *sejjiat*, dolazi od arapske riječi *su*, a to je zlo ili ono što svome počiniocu uništava dunjaluk i ahiret.

[157] Hadis prenosi Buhari.

štinu, onda će ih čekati vrela rijeka Džehennema na Sudnjem danu. Te tri rijeke su: iskreno pokajanje, rijeka dobrih djela, koja može primiti velike terete, te rijeka velikih nedaća kojom Allah, dž.š., briše grijehe. Nakon čišćenja u jednoj od ovih rijeka, čovjek može doći na Sudnji dan čist i namirisan, bez potrebe da ulazi u četvrtu, džehenemsku rijeku.

Čovjekovim pokajanjem Allahu, dž.š., prethodi oprost od Allaha

Pokajanje roba Allahu, dž.š., obavijeno je oprostom od Allaha, dž.š., prema njemu koji se desio prije čovjekovog pokajanja, te još jednim poslije njega. Tako se ljudsko pokajanje nalazi između dva oprosta, prijašnjeg i potonjeg, od Gospodara. On je oprostio robu davanjem dozvole i mogućnosti da se on pokaje, usmjeravanjem i nadahnućem, pa se rob Njemu pokajao. Potom je Allah, dž.š., čovjeku oprostio po drugi put primanjem njegove tevbe i njegovim učvršćivanjem na Pravom putu.

Uzvišeni je kazao:

﴿لَقَد تَّابَ اللهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ وَعَلَى الثَّلاَثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّواْ أَن لاَّ مَلْجَأَ مِنَ اللهِ إِلاَّ إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُواْ إِنَّ اللهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾

"Allah je oprostio Vjerovjesniku, i muhadžirima i ensarijama, koji su ga u teškom času slijedili, u vrijeme kada se srca nekih od njih zamalo nisu pokolebala. On je poslije i njima oprostio, jer je On prema njima blag i milostiv, a i onoj trojici koji su bili izostali, i to tek onda kad im je zemlja, koliko god da je bila prostrana, postala tijesna, i kad im se bilo stisnulo u dušama njihovim i kada su uvidjeli da nema utočišta od Allaha nego samo u Njega. On je poslije i njima oprostio da bi se i ubuduće kajali, jer Allah, uistinu, prima pokajanje i milostiv je." (Et-Tevba, 117-8)

Ovdje vidimo kako je Allahov oprost pretekao njihovo pokajanje, tako da ih je taj oprost naveo da postanu pokajnici i bio uzrok njihove tevbe. Ovdje je dat očigledan dokaz da su se oni pokajali jer im je Allah prije toga oprostio. Odredba prestaje kada nestane njen uzrok.

Ovome je sličan primjer Allahovog upućivanja čovjeka koji je u zabludi prije nego što on pođe stazama upute.[158] Njega vodi Allahova uputa. Ta je uputa uzrok drugoj uputi kojom Allah, dž.š., upućuje i ona je potvrda njegove želje za upućivanjem. Tako je nagrada za uputu uputa koja slijedi poslije prve, kao što je kazna zbog zablude još veća zabluda nakon prve. Uzvišeni je u Kur'anu rekao:

﴿وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى﴾

"*A one koji su na Pravome putu On će i dalje voditi*" (Muhammed, 17). Allah, dž.š., prvo je ovima ljudima pokazao Pravi put, potom ih je nagradio i opskrbio još jednom uputom. Nasuprot ovome jeste situacija ljudi koji samo tonu u zabludu:

﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾

"*I kad oni skrenuše u stranu, Allah učini da i srca njihova u stranu skrenu*" (Es-Saff, 5). Njihova druga zabluda kazna je za onu prvu.

---

[158] Allah, dž.š., je uputu, *hidajet*, usadio u ljudsku prirodu kao što je u Kur'anu kazao:

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

"*...i čovjeka od smjese sjemena stvaramo da bismo ga na kušnju stavili i činimo da on čuje i vidi; Mi mu na Pravi put ukazujemo, a njegovo je da li će zahvalan ili nezahvalan biti*" (Ed-Dehr, 2-3). Čovjek može iskoristiti tu prirodnu uputu koja je usađena u njegov sluh, vid i srce te treba biti zahvalan Allahu tako što će sve oko sebe poimati istinski, onako kako je to Allah odredio, ako o tome promisli, lijepo se prema tome odnosi i koristi se time. Tada će mu Allah povećati uputu i blagodat razmišljanja i prosuđivanja i bistrinu uma kojom će razumjeti Allahov govor i govor Njegovog Poslanika, s.a.v.s.:

وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِن نُّورٍ

"*A onaj kome Allah ne da svjetlo neće svjetla ni imati.*" (En-Nur, 40)

Ovo nam pokazuje i tajnu Allahovih lijepih imena: Prvi i Posljednji (*El-Evvel, El-Ahir*). On je Onaj Koji priprema i Koji daje potporu. On stvara uzroke i posljedice. On je Onaj Kojim se od Njega Samoga traži utočište, kao što kaže čovjek koji najviše zna o Njemu: "Utječem se Tebi od Tebe." Rob je onaj koji se mnogo kaje. Allah, dž.š., jeste Onaj Koji mnogo prašta. Čovjekovo je pokajanje povratak svome Gospodaru nakon odlaska od Njega. Allahov oprost sadrži dvije stvari: dozvolu i uputu, prihvatanje i podržavanje.

Pokajanje ima svoj početak i kraj. Njegov početak jeste povratak na Allahov Pravi put, koji je pripremio za Robove Svoje i koji ih vodi do Njegovog zadovoljstva. On im je naredio da slijede taj put riječima:

﴿وَأَنَّ هَـٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ﴾

"*I doista, ovo je Pravi put Moj, pa se njega držite i druge puteve ne slijedite*" (El-En'am, 153), i riječima:

﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

"*A Ti, zaista, upućuješ na Pravi put, na Put Allahov, Kome pripada sve što je na nebesima i sve što je na Zemlji*" (Eš-Šura, 52-3), i riječima:

﴿وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا إِلَىٰ صِرَاطِ الْحَمِيدِ﴾

"*Oni su bili nadahnuti da govore lijepe riječi i bili su nadahnuti na Put Onoga Koji je hvale dostojan.*" (El-Hadždž, 24)

Kraj pokajanja jeste povratak Allahu na Sudnjem danu i hod stazom koja vodi u Džennet. Ko se na ovome svijetu vrati Allahu, doći će s nagradom na Sudnji dan. Ovo je jedno tumačenje ajeta:

﴿وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا﴾

"A onaj ko se bude pokajao i dobra djela činio, on se, uistinu, Allahu iskreno vratio" (El-Furkan, 71). Begavi kaže da riječi: "On se, uistinu, Allahu iskreno vratio" znače da se taj čovjek nakon smrti vratio Allahu, dž.š., na najljepši način kao niko drugi od ljudi. Prvo kajanje odnosi se na riječi "...a onaj koji se pokajao" i ono predstavlja napuštanje širka, dok je drugo pokajanje povratak Allahu, dž.š., da bi primio nagradu.

Drugo tumačenje ajeta ukazuje da nagrada nosi značenje naredbi. A značenje je da ko želi da se pokaje i donese čvrstu odluku, za to se treba pokajati samo Allahu, dž.š., iskreno u Njegovo ime, ne drugima.

Prema trećem tumačenju, pokajnik mora javno iskazati kome se kaje i kome se vraća. Smisao ovoga jeste to da se zna kome se čini tevba i kome se vraća. Ona je, uistinu, samo radi Allah, dž.š., i nikoga drugog.

Ovome je sličan jedan komentar ajeta:

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ﴾

"O Poslaniče, kazuj ono što ti se objavljuje od Gospodara tvoga, ako ne učiniš, onda nisi dostavio poslanicu Njegovu" (El-Maida, 67). Poruka ovoga ajeta jeste da znamo šta donosi rezultat kršenja Allahovih naredbi i neprenošenja Njegove poruke.

Četvrto tumačenje kazuje da je za pokajanje prvo potrebna čvrsta odluka da se čovjek pokaje. Kada to učini i postane odlučan, čovjek mora učiniti tevbu. Tako je prva tevba odluka i namjera da se pokaje. Druga tevba jeste samo činjenje tog pokajanja. Stoga riječi navedenog ajeta znače da će onaj ko se čvrsto odluči pokajati, on će djelom svoje pokajanje potvrditi. Primjer za ovo jeste hadis u kojem Poslanik, s.a.v.s., kaže:

فمن كانت هجرته إلى الله و رسوله فهجرته إلى الله و رسوله. و من كانت هجرته إلى دنيا يصيبها أو امرأة يتزوّجها فهجرته إلى ما هاجر إليه

"Ko učini hidžru radi Allaha i Poslanika, njegova je hidžra radi Allaha i Poslanika. A ko učini hidžru radi dunjaluka ili

radi žene, da se oženi, njegova je hidžra radi onoga zbog čega je hidžru i učinio."[159]

Grijesi

Grijesi se dijele na velike i male. Dokaz za to su: kur'anki ajeti, sunnet, konsenzus islamskih učenjaka kao i fikhski propisi. Uzvišeni je kazao:

﴿إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾

"Ako se budete klonili velikih grijeha, onih koji su vam zabranjeni, Mi ćemo preći preko manjih ispada vaših." (En-Nisa, 31)

﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾

"One koji se klone velikih grijeha i naročito razvrata, a grijehe bezazlene On će oprostiti" (En-Nedžm, 32). U *Sahihu* se navodi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

الصلوات الخمس و الجمعة إلي الجمعة و رمضان إلي رمضان مكفرات لما بينهنّ إذا اجتنبت الكبائر

"Pet dnevnih namaza, džuma do džume, ramazan do ramazana oprost su od grijeha ako se čovjek kloni velikih grijeha."

Ebu Ishak el-Isfraini kaže: "Svi su grijesi veliki, ne postoje mali grijesi." On ovim ne misli da su svi grijesi podjednako teški i ne poistovjećuje pogled u haram s činjenjem harama. On smatra da sama činjenica kada grijehom činimo neposluh, čini sve grijehe velikim, iako postoje veći i teži grijesi. No, ova zadnja tvrdnja već predstavlja kontradiktornost.

U tekstovima, Zakonodavac za male grijehe navodi izraze *lemem* i *muhakkirat*. Primjer za to jeste hadis:

إياكم و محقرات الذنوب

"Čuvajte se malih grijeha."

[159] Hadis prenosi Buhari.

Begavi i još neki učenjaci smatraju da se riječ *lemem*, koja je spomenuta u ajetu, odnosi na velike grijehe.

Oni smatraju da je riječ *lemem* izuzetak i da ona znači da čovjek nekad učini veliki grijeh, no odmah se za to pokaje. Ovaj čovjek počini grijeh, no odmah ga se prođe i više mu se ne vraća. Po ovim učenjacima, sama riječ *lemem* jeste izuzetak od glagola "kloniti se". Tako ljudi koji čine *lemem* samo ponekad čine velike grijehe.

Većina učenjaka, ipak, smatra da *lemem* nije imenica izuzimanja za velike grijehe već za male.

Što se tiče spornog mjesta u ajetu, treba reći da je, možda, bilo dobro završiti misao nakon što je ponuđen odgovor, mada to nije uobičajeno jer je misao upotpunjena. Tako u odgovoru imamo izričitu negaciju. Tako bi značenje ajeta bilo: "One koji se klone velikih grijeha i naročito razvrata", te je izuzimanje riječi *lemem* ispravno.

Možda su ovakva i slična mišljenja potakla Ebu Ishaka da kaže da su svi grijesi veliki. On smatra da je izuzeta riječ spojena s prijašnjom rečenicom i njen sastavni dio.

Ipak, prvi su muslimani bili složni da se grijesi dijele na velike i male. Oni su se razišli oko dva pitanja. Šta je to *lemem*? Postoji li tačan broj i definicija velikih grijeha? Sada ćemo spomenuti nešto što se tiče ovoga.

Stavovi prvih muslimana o riječi lemem

Prema predanjima od prvih muslimana, *lemem* dolazi od riječi *ilmam*, to jest činjenje grijeha jednom, pa makar i velikog, potom nevraćanje tom grijehu nikada.[160] El-Begavi kaže: "Ovo je mišljenje Ebu-Hurejre, Mudžahida i Hasana i predanje Ataa od Ibn Abbasa, koji kaže da je Abdullah ibn Amr ibn el-As

[160] Poznavanje arapskog jezika kao i sveobuhvatna analiza ajeta i tekstova upućuje da je *lemem* sve od čega se čovjek želi što prije spasiti, udaljiti svoju dušu od toga iz prezira prema tome i želje da se pokaje i vrati svome Gospodaru Allahu, dž.š.

rekao: 'Lemem je svaki grijeh osim mnogoboštva.'" Es-Sudi prenosi da je Ebu Salih rekao: "Pitali su me o značenju Allahovih riječi 'osim lemema', pa sam odgovorio: 'To je čovjek kojem se desi da počini grijeh kojem se potom više nikad ne vrati.' Spomenuo sam to Ibn Abbasu, pa mi je on rekao: 'Plemeniti melek pomogao ti je da to razumiješ.'"

Ipak, većina uleme smatra da se riječ *lemem* odnosi na sve ono što nije veliki grijeh. To je vjerodostojnije predanje od Ibn Abbasa koje se navodi u Buharijevom *Sahihu*, a tu stoji da je Tavus rekao: "Nisam vidio da je išta sličnije *lememu* od onoga što Ebu Hurejra prenosi od Poslanika, s.a.v.s., koji je rekao:

إنّ الله كتب على ابن آدم حظه من الزنا. أدرك ذلك لا محالة. فزنا العين: النظر. و زنا اللسان: النطق. و النفس تمنّى و تشتهى. و الفرج يصدّق ذلك أو يكذّبه.

'Allah je čovjeku odredio njegov udio u bludu i on nema mogućnosti da ga izbjegne. Oči čine blud pogledom, jezik govorom, duša priželjkivanjem i žudnjom, a spolni organ to potvrdi ili opovrgne.'"[161] Muslim prenosi hadis od Suhejla ibn Ebu Saliha, on od svog oca, a ovaj od Ebu Hurejre, u kojem se kaže:

و العينان زناهما: النظر. و الأذنان: زناهما الاستماع. و اللسان: زناه الكلام. و اليد: زناها البطش. و الرجل: زناها الخطى

"Oči čine blud pogledom, uši slušanjem, jezik govorom, ruke dodirom, a noge korakom."

Kelbi smatra da se *lemem* može dvojako tumačiti. To je grijeh za koji Allah, dž.š., nije propisao kaznu na dunjaluku, a zbog kojeg onaj ko ga čini neće biti kažnjen ni na ahiretu. Taj grijeh brišu pet dnevnih namaza kod onih vjernika koji nisu na stepenu velikih grijeha i razvrata. Drugo tumačenje jeste da je to veliki grijeh koji se desi čovjeku, no on se zbog njega pokaje i više mu se ne vraća.

Seid ibn Musejjib smatra da je *lemem* svaki grijeh koji srce ponekad poželi i koji čovjeku padne na pamet.

[161] Hadis prenosi Buhari.

Husein ibn Fadl kaže kako je to nenamjeran pogled u zabranjeno i on je oprošten. No, ako čovjek ne skrene pogled, tada već čini grijeh. Ata prenosi od Ibn Abbasa da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

إن تغفر اللهمّ تغفر جماً و أيّ عبد لك لا ألمّا

"Ako praštaš, Gospodaru moj, onda sve oprosti. Ima li Tvoga roba koji prema Tebi, ponekad, ne zgriješi?!"

Treća skupina učenjaka smatra da je *lemem* sve ono što čovjek uradi prije nego što primi islam. Zbog toga ga Allah, dž.š., neće kazniti. Zato su mnogobošci rekli muslimanima: "Do jučer ste sve što i mi radili" i ovo je po njima povod objave ajeta o kojem diskutiramo. Ovo mišljenje zastupaju Zejd ibn Sabit i Zejd ibn Eslem.

Međutim, stav većine islamske uleme jeste ispravan, a to je da se *lemem* odnosi na male grijehe. Primjeri za to jesu pogled, dodir, poljubac i tome slično. Ovo je također stav većine ashaba i muslimana koji su došli poslije njih. Tako su mislili Ebu Hurejra, Abdullah ibn Mesud, Ibn Abbas, Mesruk i Ša'bi. Treba napomenuti da ovo nije u suprotnosti s predanjem koje prenose Ebu Hurejra i Ibn Abbas, a u kojem se kaže: "*Lemem* je da se čovjeku desi da učini veiki grijeh, pa mu se više ne vrati." *Lemem* može imati dvojako značenje i obuhvatiti ovo predanje i gore spomenuti stav, kao što je to kazao Kelbi. Ebu Hurejra i Ibn Abbas opisali su ovim riječima osobu koja učini veliki grijeh jednom u životu, i to nepromišljeno, ali ne ustraje u njemu. Oni smatraju da ko god ustraje u tome neminovno čini veliki grijeh. Ovako su *lemem* razumjeli ashabi, r.a, koji su imali veliko i vrlo precizno znanje o ovim stvarima. Nema nikakve sumnje da će Allah, dž.š., Svome robu oprostiti ako nešto uradi jednom, dvaput ili triput. Ali treba strahovati za onoga ko grijeh više puta čini i redovno mu se vraća. O ovome postoje predanja od prvih generacija, kao što se to može razumjeti iz samoga života. Navodi se predanje u kojem stoji da je Aliji, r.a., doveden kradljivac, te on naredi da mu se za to odsiječe ruka.

Kradljivac mu reče: "Vladaru pravovjernih, tako mi Allaha, nikad prije nisam ukrao." "Lažeš", reče mu. Nakon što su mu odsjekli ruku, Alija, r.a, reče mu: "Sada mi reci istinu, koji ti je ovo put da kradeš?" "Toliko i toliko", reče. "E sad si kazao istinu", reče mu Alija, r.a. Zaista Allah ne uzima za zlo prvi učinjeni grijeh. Prvi grijeh ne mora biti *lemem*, ali mu je svakako sličan i predstavlja jedan njegov vid. Sada smo vidjeli da dva predanja, od Ebu Hurejre i Ibn Abbasa nisu u suprotnosti, već jedno nadopunjuje drugo. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Ovo lijepo predanje ukazuje na to da se *lemem* može definirati radnjama koje se čine s vremena na vrijeme. Čovjek se njime približava velikom grijehu, ali ga taj grijeh ne obuzme u potpunosti, poput poljupca i dodira. Ove su radnje predznak da bi se mogao počiniti veliki grijeh. U arapskom jeziku riječ *lemem* koristi se upravo za tu neučestalost radnje. U arapskom se kaže: "Taj čovjek posjeti nas samo ponekad (*lememen*)." Smisao ovog lijepog predanja nalazi se i u dva tumačenja koja su ashabi naveli za ajet:

﴿إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ﴾ "*One koji se klone velikih grijeha i naročito razvrata, a grijehe bezazlene On će oprostiti.*" U ajetu se ne pohvaljuju oni koji čine male grijehe, nego je riječ o izuzimanju od poruke ajeta i njegovog značenja. Sam kontekst upućuje na to da se ljudi međusobno dijele na one koji čine loša djela i one koji čine dobra djela. Allah, dž.š., jedne kažnjava zbog grijeha, a druge nagrađuje za dobročinstvo. Poslije toga spomenuta je osobina onih koji čine dobra djela, a to je da se oni klone velikih grijeha i razvrata. Smisao i poruka ovoga jeste da čovjek nije nagrađen i spašen od vatre samo zbog svog dobročinstva, nego samo ako se uz to bude klonio velikih grijeha i razvrata. Ovdje su lijepo izuzeti mali grijesi, bez obzira što oni ne pripadaju kategoriji velikih grijeha, nego su vezani za grijehe i razvrat općenito.

Ako se opet vratimo na spomenuti ajet i gramatički sporno mjesto na kojem se spominje *lemem*, moramo znati da je

ova riječ dio ajeta općenito, no ne pripada samoj suštini i značenju koje taj ajet nosi. Primjer za ovo jeste i ajet:

﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا﴾

"*U njima prazne besjede neće slušati, već samo: 'Mir!'*" (Merjem, 62). Riječ "mir" pripada ovome ajetu općenito kao njen dio. Njemu pripada i "prazna besjeda". Takav je slučaj i s ajetom:

﴿لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا﴾

"*...u kojem će zauvijek ostati: u njemu svježine neće osjetiti, ni pića okusiti, osim vrele vode i kapljevine*" (En-Nebe, 34-25). Vrela voda i kapljevina spominju se u kontekstu govora o "okusu" općenito. U prvom ajetu moglo se reći: "U njemu će samo riječi: 'Mir' slušati." A u dugom: "U njemu će samo vrelu vodu i kapljevinu kušati." Tekst direktno navodi jednu stvar da bi dao nedvosmislenu i jasnu negaciju za drugu stvar. Ovdje nije data generalna i opća negacija kako bi se istakla njegova posebnost. Primjer za to jeste i ajet:

﴿مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ﴾

"*Oni se samo za pretpostavkama povode*" (El-En'am, 116). Pretpostavka se značenjski odnosi na osjećaje koji su dio znanja, ali i pretpostavki.

Preciznije objašnjenje od ovoga jeste da se iz samoga govora razumije nova misao, kao u riječima Uzvišenog Allaha:

﴿وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾

"*I ne ženite se ženama kojima su se ženili očevi vaši*" (En-Nisa, 22). Ajet očigledno poručuje da je brak sa ženama kojima su se ženili očevi razlog Allahovoj kazni, ali se izuzima ono što je bilo prije zabrane jer je to oprošteno. Isto je i s ajetom:

﴿وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾

"*I da sastavite dvije sestre – što je bilo, bilo je*" (En-Nisa, 23). Fraza "što je bilo, bilo je" podrazumijeva da je zabranom izuzet dio koji je bio u ranijim zakonima i koji je u tim zakonima smatran ružnim, te za čijeg je počinitelja davan prijekor. Nad ovim primjerima treba zastati i dobro o njima razmisliti jer oni pokazuju dubinu i ljepotu arapskog jezika za onoga ko to razumije.

Što se tiče ajeta u kojem Uzvišeni kaže:

﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ﴾

"*U njima, poslije one prve smrti, smrt više neće okusiti*" (Ed-Duhan, 56), ovo izuzimanje ima za cilj da opiše vječnost onosvjetskog života u kojem se smrt više neće okusiti. Tako je ovdje prvi dio ajeta opća poruka koja se nikako ne može izuzeti iz cjeline i općenite poruke ajeta. Da se to može učiniti, bilo bi bolje da se drugi dio navede, nego da se izostavi. Tako je ovo izuzimanje u službi potvrde, te kao dio teksta, da bi se očuvala značenjska cjelina u ajetu. Ovo se događa sa svakim prekinutim govorom ili tekstom, stoga se i ovdje treba dobro zamisliti da bi se otkrile tajne arapskog jezika.

Ovim primjerima sličan je slučaj s arapskim veznikom "ili" u ajetu:

﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً﴾

"*Ali srca vaša su poslije toga postala tvrda, kao kamen su ili još tvrđa*" (El-Bekara, 74), kao i u ajetu:

﴿وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِئَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ﴾

"*I poslasmo ga stotini hiljada ljudi, i više*" (Es-Saffat, 147). Ovdje nema nikakvog pretjerivanja te je drugi dio samo dopuna prvog. Ako spomenuta srca nisu tvrđa od kamena, onda su isto tvrda kao i on. Ako broj ljudi ne prelazi stotinu hiljada, nije ni manji od toga. Veznik "ili" ovdje ima funkciju da sačuva broj od stotinu hiljada da bi se izbjeglo mišljenje kako je taj broj preuveličan. A samo Allah najbolje zna.

Mišljenja prvih muslimana o velikim grijesima

Kod prvih generacija muslimana postoje određena razilaženja o pitanju velikih grijeha, no ona nisu tako velika i značajna. U Muslimovoj i Buharijevoj zbirci hadisa navodi se hadis Eš-Šabija od Abdullaha ibn Amra, u kojem Poslanik, s.a.v.s., kaže:

الكبائر: الإشراك بالله و عقوق الوالدين و قتل النفس و اليمين الغموس

"Veliki grijesi jesu: pripisivanje Allahu druga, neposlušnost prema roditeljima, ubistvo i lažna zakletva."

U spomenutim zbirkama nalazi se i hadis Abdurahmana ibn Ebu Bekra, koji prenosi od svoga oca da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

ألا أنبئكم بأكبر الكبائر؟ • ثلاثا • قالوا: بلى يا رسول الله. قال: الإشراك بالله و عقوق الوالدين- و جلس و كان متكأ • فقال: ألا و قول الزور فما زال يكررها حتى قلنا: ليته سكت

"'Hoćete li da vas obavijestim o velikim grijesima', upitao je tri puta. 'Svakako da hoćemo, Allahov Poslaniče', rekoše. Reče im: 'Pridruživati Allahu saučesnika, neposlušnost roditeljima', a potom je sjeo jer je bio naslonjen pa im reče: 'I lažan govor.' Toliko je to ponavljao da smo rekli: 'Da hoće zašutiti o tome.'"

U *Sahihu* se navodi da je Ebu Vail prenio od Amra ibn Šurahbila, a on od Abdullaha ibn Mesuda da je rekao:

يا رسول الله أي الذنب أعظم؟ قال: أن تجعل لله نداً و هو خلقك. قال قلت: ثم أي؟ قال: أن تقتل ولدك مخافة أن يطعم معك. قال قلت: ثم أي؟ قال: أن تزاني بحليلة جارك. فأنزل الله تعالى تصديق قول النبي صلى الله عليه و سلم: وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إِلٰهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ

"'Allahov Poslaniče, koji je grijeh najveći?' 'Da Allahu Koji te je stvorio nekoga smatraš ravnim.' 'A koji onda?' 'Da ubiješ svoje dijete iz straha da se ono hrani s tobom.' 'A onda?' 'Da počiniš blud sa ženom svoga komšije.' Pa je Allah, dž.š., potvrđujući Poslanikove, s.a.v.s., riječ, objavio ajet u kojem se

kaže: *'Oni koji se mimo Allaha drugom bogu ne klanjaju, i koji, one koje je Allah zabranio, ne ubijaju, osim kad pravda zahtijeva, i koji ne bludniče.'"* (El-Furkan, 68)

U zbirkama Muslima i Buharija također se bilježi Poslanikov, s.a.v.s., hadis koji je prenio Ebu Hurejra:

اجتنبوا السبع الموبقات. قالوا: يا رسول الله! و ما هن؟ قال: الشرك بالله. و السحر. و قتل النفس التي حرم الله إلا بالحق. و أكل الربا. و أكل مال اليتيم. و تولي يوم الزحف. و قذف المحصنات الغافلات المؤمنات

"'Klonite se sedam teških grijeha.' 'Allahov Poslaniče, a koji su to grijesi?', upitaše. 'Pripisivanje Allahu druga, sihr, bespravno ubistvo, kamata, jedenje imetka jetima, bježanje s bojnog polja i potvaranje čestitih i nevinih vjernica.'"

Šu'be prenosi od Sada ibn Ibrahima da je on čuo Humejda ibn Abdurrahmana kako prenosi od Abdullaha ibn Amra da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

من أكبر الكبائر: أن يسبّ الرجل والديه. قالوا: و كيف يسبّ الرجل والديه؟ قال: يسبّ أبا الرجل فيسب أباه. و يسب أمه فيسب أمه

"Najveći grijeh jeste da čovjek psuje svoje roditelje." Rekoše: "Allahov Poslaniče, a kako čovjek psuje svoje roditelje?" Reče im: "Čovjek psuje drugom čovjeku oca, pa ovaj psuje njemu oca. Čovjek psuje drugom čovjeku majku, pa ovaj psuje njemu majku."[162]

U hadisu Ebu Hurejre stoji da je Poslanik, s.a.v.s., rekao:

إنّ من أكبر الكبائر: استطالة الرجل في عرض أخيه المسلم بغير حقّ

"Među najvećim grijesima jeste da čovjek, bez ikakvog prava, nasrne na čast svoga brata muslimana."[163]

Abdullah ibn Mesud, r.a., veli: "Najteži veliki grijesi jesu: da Allahu, dž.š., pripišeš sudruga, da smatraš da si potpuno siguran od Allahove kazne, gubljenje nade u Allahovu milost i gubljenje nade u Allaha, dž.š."

[162] Hadis prenosi Buhari.
[163] Hadis prenose Ahmed i Ebu Davud.

Seid ibn Džubejr veli: "Jedan je čovjek upitao Ibn Abbasa da li ima samo sedam velikih grijeha na što mu je ovaj odgovorio: 'Prije je da ih ima sedam stotina, ali nema velikog grijeha ako se čini istigfar, kao što nema malog grijeha ako se u njemu ustraje.' Potom je dodao: 'Svaki vid neposluha Allahu, dž.š., jeste grijeh. Ko uradi nešto takvo neka zatraži oprost od Allaha, dž.š., jer On nikoga neće zauvijek ostaviti u vatri od ovoga umeta izuzev onoga ko napusti islam, zaniječe neku naredbu ili poriče sudbinu.'"

Abdullah ibn Mesud, r.a., veli: "Veliki grijeh jeste sve ono od početka sure En-Nisa do ajeta: ﴿إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ﴾ *'Ako se budete klonili velikih grijeha, onih koji su vam zabranjeni...'*" (En-Nisa, 31). A Alija ibn Ebu Talha veli: "Veliki grijeh jeste svaki grijeh za koji je Allah zaprijetio vatrom, srdžbom, prokletstvom ili bolnom kaznom."

Dahhak veli da je to svaki grijeh za koji je Allah, dž.š., odredio sankciju na ovome svijetu ili propisao kaznu na ahiretu.

Husein ibn Fadl smatra da je veliki grijeh sve ono što je Allah, dž.š., u Kur'anu nazvao velikim i ogromnim:

﴿إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا﴾

"*To bi, zaista, bio vrlo veliki grijeh*" (En-Nisa, 2);

﴿إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا﴾

"*Jer je ubijati njih doista veliki grijeh*" (El-Isra, 31);

﴿إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾

"*Mnogoboštvo je, zaista, velika nepravda*" (Lukman, 13);

﴿إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ﴾

"*Vaša su lukavstva zaista velika!*" (Jusuf, 28);

﴿سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ﴾

"Hvaljen neka si Ti! To je velika potvora!" (En-Nur, 16);

﴿إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمًا﴾

"To bi, uistinu, kod Allaha, bio velik grijeh!" (El-Ahzab, 53).

Sufjan es-Sevri kaže da je veliki grijeh svaka nepravda koju čovjek nanese drugim ljudima, dok su mali grijesi sve ono što je između čovjeka i Allaha, dž.š., jer je On plemenit i mnogo prašta. Za argument uzima hadis Zejda ibn Haruna koji prenosi od Humejda et-Tavila, a on od Enesa ibn Malika, a u njemu stoji da je Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Na Sudnjem će danu doći glas iz prostranih dubina Arša i kazati: 'O Muhammedov umetе, Allah, dž.š., svima vam je oprostio, i vjernicima i vjernicama. Pa sada izmirite nepravde među vama i Mojom milošću udite u Džennet."[164]

Ja mislim da je Sufjan ovim mislio kazati da su grijesi koje čovjek učini prema Allahu, dž.š., lakši od nepravdi nanesenih ljudima, jer se prvi grijesi mogu otkloniti istigfarom, traženjem oprosta od Allaha, dž.š., šefaatom Poslanika, s.a.v.s., itd. No, za nepravde i grijehe učinjene protiv ljudi, moramo od tih ljudi tražiti oprost. U Taberanijevom *Mu'džemu* stoji: "Na Sudnjem će danu biti tri vrste nepravdi. Prva je vrsta mnogoboštvo, širk koji Allah, dž.š., neće oprostiti, a dokaz za to jeste ajet: *'Allah neće oprostiti da Mu se neko drugi smatra ravnim'* (En-Nisa, 48). Drugu vrstu čine razne nepravde koje su robovi nanijeli jedni drugima, i u to se Allah, dž.š., neće miješati. Treća su vrsta nepravde između roba i Allaha, dž.š., preko čega će On preći."

Zna se da će u ovoj posljednjoj vrsti biti i velikih i malih grijeha. No oni plemenitiji dobit će oprost za to kao i dvostruke nagrade za dobra djela. Takva je situacija mnogo lakša od situacije ljudi koji budu počinili prve dvije vrste nepravdi.

[164] El-Menavi u djelu *El-ittihafat es-senijje* kaže da ovaj hadis bilježi Ibrahim el-Mekari u *Tebsire*.

Malik ibn Migvel veli da su veliki grijesi djela onih koji čine novotarije, dok su loša djela grijesi koje rade pripadnici ehli-sunneta.

Ja pak mislim da je on htio kazati da je novotarija veliki grijeh koji je teži od velikih grijeha koje čine pripadnici ehli-sunneta. U tom kontekstu veliki grijesi pripadnika ehli-sunneta mali su u poređenju s novotarijama. Ovo je smisao riječi naših pravednih prethodnika koji su kazali: "Novotarija je Iblisu draža od ostalih grijeha jer za novotariju nema pokajanja, dok za ostale grijehe ima."

Neki smatraju da su veliki grijesi svi grijesi koje čovjek učini namjerno, dok su loša djela ono što se učini iz zaborava, nehotično, pod prisilom ili u neznanju jer je to oprošteno našem umetu.

Ja pak smatram da u ovakvim tvrdnjama ima dosta nedosljednosti i protivrječnosti. Naime, spomenute situacije: nehat, zaborav, nesvjesnost i činjenje nečega iz prisile nikako ne pripadaju kategoriji griješenja i neposluha, te tako nisu ni dio toga.

Što se tiče namjernih radnji, one se također dijele na velike namjerne grijehe i male. Možda autor navedenih tvrdnji misli kako su svi grijesi veliki, dok pod male potpada ono što je Allah, dž.š., oprostio ovom umetu, tako da ljudi za njih nisu odgovorni. Ovakav je stav u potpunosti neispravan. Zaista su veliki i mali grijesi dvije vrste neposluha, a mi dobro znamo da vrsta ne može opstojati bez roda.

Neko kaže da su veliki grijesi oni koje počine oni koji smatraju da su grijesi inače dozvoljeni, poput Iblisovog griješenja, dok su mali grijesi greške koje počine oni koji mole za oprost, poput Ademovog grijeha.

Ja smatram da onaj ko grijehe smatra dozvoljenim čini jako pogrešnu stvar koja je na granici nevjerstva, kufra, i pogrešnog tumačenja (*te'vil*) jer onaj ko zna da je nešto zabranjeno, pa to uradi, on je nevjernik. Ako ovaj čovjek nije znao da je nešto

zabranjeno, onda to čini ili zbog pogrešnog tumačenja ili slijepo slijedeći nekoga drugog. Što se tiče onoga ko traži oprost od Allaha, dž.š., njegov potpuni istigfar može izbrisati i velike i male grijehe jer nema velikih grijeha s istigfarom.

Tako je i ovakva podjela spomenutog autora slaba i neutemeljena, izuzev ako on nije mislio da će oni koji grijehe smatraju dozvoljenim biti žešće kažnjeni od onih koji priznaju svoje grijehe, kaju se za njih i čine istigfar. Ovakav je stav pak ispravan.

Es-Sudi veli: "Veliki grijesi jesu ono što je Allah, dž.š., zabranio od teških grijeha, dok su loša djela ono što im prethodi, poput poljupca, dodira i tome slično. On za svoj argument uzima kao dokaz hadis u kojem Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Oči čine blud pogledom, noge korakom, a spolni organ to sve potvrdi ili opovrgne."

Neki učenjaci tvrde da su veliki grijesi svi oni za koje ljudi misle da su mali i neznatni, dok su mali grijesi svi oni za koje ljudi misle da su veliki i čuvaju ih se. Pobornici ovog mišljenja za svoj dokaz uzimaju hadis koji Buhari u svom *Sahihu* prenosi od Enesa ibn Malika: "Vi činite neke stvari koje su u vašem oku manje od dlake, a mi smo ih u doba Poslanika, s.a.v.s., smatrali velikim grijesima."

Moj je stav da je Es-Sudijeva tvrdnja da su veliki grijesi ono što je Allah, dž.š., zabranio od teških grijeha jasna sama po sebi, jer teški grijesi jesu veliki. Ja mislim da je on htio kazati da postoje dvije vrste zabranjenih radnji. Prva vrsta jesu grijesi koji sami po sebi sadrže štetnu stvar, tako da činjenje te stvari nanosi štetu. To su veliki grijesi, poput namjernog ubistva nedužnih, krađa, potvora, blud i tome slično.

Drugu vrstu čine radnje koje prethode velikim grijesima. One su uvod u velike grijehe ili njihov početak. To je gledanje zabranjenog, dodir, bludan govor i poljubac koji prethode bludu. Ove se radnje ubrajaju u male grijehe. Tako mali grijesi

spadaju u rod loših djela koji uvode u velike grijehe i njima prethode, dok su veliki grijesi sam cilj i intencija.

Sada ću se osvrnuti na mišljenje o tome da su veliki grijesi svi oni za koje ljudi misle da su mali i neznatni dok su mali grijesi svi oni za koje ljudi misle da su veliki. Ako oni koji prave razliku između grijeha to čine shodno tvrdnjama ljudi, odnosno njihovom mišljenju koji su grijesi veliki a koji mali, takav je postupak potpuno pogrešan. Svaki će čovjek pogled shvatiti kao mali grijeh, a razvrat kao veliki.

S druge strane, ako misle da to što čovjek smatra neki grijeh neznatnim čini taj grijeh velikim kod Allaha, dž.š., i obratno, ako misle da čovjekovo preuveličavanje nekog grijeha čini taj grijeh malim kod Allaha, dž.š., takvo je mišljenje ispravno. Kad god čovjek počne smatrati da je neki grijeh mali i bezazlen, taj grijeh postaje veliki kod Allaha, dž.š. S druge strane, kad god čovjek neki grijeh preuveliča, on postaje manji kod Allaha, dž.š. Ovo je značenje navedenog hadisa. Ashabi su, zbog njihovog velikog stepena kod Allaha, dž.š., neke, za nas, neznatne radnje smatrali velikim grijesima. No, situacija se izmijenila, pa su te radnje postale neznatne i manje od dlake u očima ljudi koji su došli poslije njih.

Ako ovo želiš istinski shvatiti, vidi da li se iko od ashaba, r.a., kada bi čuo nešto od Poslanika, s.a.v.s., njemu suprotstavljao zbog njegovog mišljenja, stava, ideja i politike? Da li je ikad iko dao prednost svome razumu, analogiji, načinu mišljenja, tradiciji i politici, a ne hadisu Poslanika, s.a.v.s.? Allah, dž.š., počastio je ove ljude i njihove oči sačuvao da ne vide nekoga ko bi takvo nešto učinio. Omer, r.a., presuđivao je mačem onima koji su dali prednost svome mišljenju umjesto Poslanikovim, s.a.v.s., hadisima, govoreći. "E ovo je moje mišljenje o tebi!" Slavljen neka je Allah, dž.š. Šta bi bilo da Omer, r.a., vidi ono što mi vidimo, da gleda kako neki ljudi otvoreno daju prednost mišljenju nekog čovjeka umjesto govoru onoga koga je Allah, dž.š., sačuvao od grijeha, s.a.v.s., i koji pored toga napadaju

svakog ko mu se suprotstavi i dadne prednost Poslanikovom, s.a.v.s., govoru? Samo Allah, dž.š., istinski pomaže, i Njemu ćemo se svi vratiti.

Postoje pak učenjaci koji smatraju da u velike grijehe spada širk, mnogoboštvo, kao i sve ono što tome vodi, dok su mali grijesi svi grijesi osim širka.

Njihov argument jeste ajet: "*Allah neće oprostiti da Mu se neko drugi smatra ravnim.*" (En-Nisa, 48)

Drugi njihov argument jeste hadis koji Poslanik, s.a.v.s., prenosi od Uzvišenog: "Sine Ademov, kada bi Mi došao s grijesima velikim poput Zemlje, a da Mi nikoga ravnim ne smatraš, Ja bih te tolikim oprostom obasuo."

Oni za dokaz uzimaju i merfu i mavekuf hadis u kojem stoji: "Na Sudnjem će danu biti tri vrste nepravdi. Prva vrsta je mnogoboštvo, širk koji Allah, dž.š., neće oprostiti, a dokaz za to jeste ajet: *'Allah neće oprostiti da Mu se neko drugi smatra ravnim'* (En-Nisa, 48). Drugu vrstu čine razne nepravde koje su robovi nanijeli jedni drugima i u to se Allah, dž.š., neće miješati. Treća vrsta su nepravde između roba i Allaha, dž.š., preko čega će On preći."

Ovo su svi njihovi dokazi, no, ja smatram da u tome nema ničega što bi argumentiralo njihovu tvrdnju.

Što se tiče navedenog ajeta, njegov cilj jeste da stavi jasnu razliku između širka i ostalih grijeha, jer širk može biti oprošten samo uz iskreno pokajanje. Ostali grijesi mimo njega stvar su Allahove volje. Ovo je samo dokaz da su svi grijesi na jednoj strani, a širk na drugoj, i to je istina. Ako su spomenuti učenjaci mislili na ovo, onda nema nikakvog spora između nas. No, ako misle da su svi grijesi osim širka mali, to je greška i zabluda.

Ako oni upitaju: "Pa šta je onda razlika između širka i drugih grijeha za koje se čini tevba? Da li se pokajnik ima pravo kajati za sve ove grijehe ili ne? Kakva je, onda, razlika između

navedenog ajeta i ajeta: "*Reci: 'O robovi moji koji ste se prema sebi ogriješili, ne gubite nadu u Allahovu milost! Allah će, sigurno, sve grijehe oprostiti; On, doista, mnogo prašta i On je milostiv'*" (Ez-Zumer, 53), odgovor ćemo da su ova dva ajeta upućena dvjema skupinama. Tako je ajet iz sure En-Nisa: "*Allah neće oprostiti da Mu se neko drugi smatra ravnim*" upućen ljudima koji se ne kaju. Dokaz za to jeste da je razlika između širka i ostalih grijeha u oprostu. Poznato je da će se čovjeku oprostiti širk na koji je primoran, i za koji je učinio tevbu, dok u ostalim slučajevima čovjek postaje zauvijek nevjernik.

U ovome ajetu također primjećujemo da je Allah, dž.š., posebno naglasio da će Svoj oprost dati onome kome On hoće izuzev mušrika. Mi pak znamo da je oprost grijeha generalno vezan za pokajnike, i tu nema nikakvog izdvajanja i posebnog naglašavanja. Znači, ovdje je oprost grijeha zabranjen za mušrika, i to nas upućuje da se ovaj ajet ne odnosi na one koji se kaju.

Vratimo se sada ajetu iz sure Ez-Zumer koji glasi: "*Allah će, sigurno, sve grijehe oprostiti; On, doista, mnogo prašta i On je milostiv.*" Ovaj se ajet odnosi na pokajnika i njegovo pravo. Dokaz za to jeste činjenica da je ovo ajet koji ima generalno i općenito značenje. Spomenuti oprost ne odnosi se na nekoga posebnog, niti se neki grijeh izdvaja kao izuzetak za koji se ne može dobiti oprost. S druge strane, mi dobro znamo da je i kufr, nevjerstvo, neoprostiv grijeh, kao i još neki grijesi. No, ovaj se ajet općenito odnosi na pravo pokajnika, tako da svako ko se kaje za neki grijeh ima mogućnost oprosta.[165]

Što se tiče hadisa u kojem se kaže: "Sine Ademov, kada bi Mi došao s grijesima velikim poput Zemlje, a da Mi nikoga

[165] Moramo znati da se poslije ovog ajeta navode i uvjeti za pokajanje riječima Uzvišenog:

"I vratite se Gospodaru svome i pokorite Mu se prije nego što vam kazna dođe, poslije vam niko neće u pomoć priskočiti. I slijedite ono najljepše, ono što vam Gospodar vaš objavljuje, prije nego što vam iznenada kazna dođe, za čiji dolazak nećete znati..." pa do riječi: *"Nikada! Dolazile su pouke Moje, pa si ih poricao i oholio se, i nevjernik si bio."* (Ez-Zumer, 54-9)

ravnim ne smatraš, Ja bih te tolikim oprostom obasuo", treba znati da u ovome nema ničega što bi upućivalo na to da su svi grijesi osim širka mali. U biti, ovaj hadis kazuje nam da onome ko ne učini širk svi ostali grijesi mogu biti oprošteni. Ipak, mi se moramo prisjetiti da se iman u srcu potvrđuje djelima i riječima. U protivnom, nećemo shvatiti ove riječi Poslanika, s.a.v.s., i ovaj hadis može kod nas izazvati dosta zbunjenosti i zabluda.

Dobro znaj da ovu generalnu negaciju širka, nepridruživanja Allahu, dž.š., nikoga i nikada, ne može učiniti onaj ko uvijek ustrajava u grijehu. Čovjek koji je ogrezao u grijehu, koji stalno ustrajava u grijehu ne može imati čisto vjerovanje (*tevhid*) koje bi ga spriječilo da Allahu, dž.š., ništa ne pridruži. Ovo je jedna velika poruka. Zato nemoj se povoditi niti pažnju obraćati na onoga čije srce ne ostavlja lijep trag iza sebe, čije je srce poput kamena, pa čak i tvrđe. Takav će kazati: "Pa šta je tu sporno? Kako je moguće da se to desi?"

Proði se čovjeka s ovakvim srcem. Proði se njega i njegovog raspravljanja i neznanja. I dobro znaj da ustrajavanje u grijehu neminovno navodi čovjeka da se boji nekog drugog mimo Allaha, da se nada nečemu drugom, a ne Njemu, da voli nekog drugog mimo Allaha, dž.š., da se nekome drugom ponižava i da se u nekog drugog, a ne u Njega, pouzdaje. Sve ga ovo navodi da polahko tone u bezdan širka. Ovo može procijeniti onaj ko poznaje svoju dušu i ko razuma ima. Doista se srce unizi i preda grijehu, i to čovjeku stvori strah od nekog drugog mimo Allaha, dž.š., a to je širk. Nadalje se stvara ljubav prema nečemu drugom, a ne Allahu, dž.š., i čovjek nekog drugog, a ne Njega, moli za pomoć. Na ovaj način čovjekova djela ne budu u ime Allaha, dž.š., i za Njega, što je sama suština širka.

Ne poričem da takav čovjek ne posjeduje vjerovanje. Naprotiv, on posjeduje vjerovanje, ali to je vjerovanje Ebu Džehla i idolopoklonika koji su imali tevhidi-rububijje. To je priznavanje da je samo Allah, dž.š., stvoritelj. No, da ovaj tev-

hid može spasiti roba, i idolopoklonici bi bili spašeni. Stvar je u tevhidi-uluhijjetu (vjerovanje da je samo Allah bog), prema kojem se vjernici razlikuju od mušrika.

Smisao ovog ajeta i njegova poruka jeste to da je nemoguće da čovjek koji ne učini širk sretne Allaha, dž.š., s grijesima velikim poput Zemlje, u kojima je ustrajavao i za koje se nije kajao, a da njegovo vjerovanje bude potpuno, što je cilj ljubavi, pokornosti, straha i nade u Uzvišenog Gospodara.

Sada ćemo se osvrnuti na njihov zadnji dokaz, a to je hadis koji govori o vrstama nepravdi. U ovome se hadisu vrlo jasno vidi kako Allah, dž.š., ne pridaje toliku pažnju Svome pravu kod roba i ne osvrće se na to kao na prava između ljudi. No, ovo ne znači da je to mali grijeh, i da se za to neće biti odgovorno. To znači da će Allah, dž.š., preko toga lakše preći, da će takvu vrstu grijeha lakše oprostiti i izbrisati u odnosu na grijehe koje uključuju prava ljudi.

Nakon svega ovoga, jasno vidimo da ovi učenjaci uopće nemaju argumente za svoju tvrdnju, a Allah najbolje zna.

Postoji još jedna skupina koja tvrdi da su svi grijesi za koje Allah, dž.š., nije odredio dva *hadda*, mali grijesi, dok je veliki grijeh svaki grijeh na koji se odnose dva *hadda*. Značenje *hadda* ovdje jeste kazna na ahiretu i dunjaluku. Svaki grijeh ima propisanu kaznu na ovome svijetu, poput bluda, pijenja alkohola, krađe ili potvore. Za neke je grijehe pak propisana kazna na ahiretu, poput jedenja imetka siročeta, pijenje iz zlatnih i srebrenih posuda, samoubistvo, izigravanje povjerenja i tome slično. Ovo jesu veliki grijesi, a veliku je istinu kazao Ibn Abbas, r.a., kada je rekao: "Prije da velikih grijeha ima sedamsto nego sedam."

Stavovi o velikom grijehu

Ovdje treba dobro obratiti pažnju na sljedeću stvar. Naime, veliki grijeh može biti popraćen velikim strahom, boja-

zni kao i preuveličavanjem tog grijeha. U ovoj situaciji ovaj grijeh svrstava se u male. S druge strane, mali grijeh može biti popraćen s malo stida, nemarom, bez bojazni i potcjenjivanjem tog grijeha. Ovo pak mali grijeh čini velikim i stavlja ga na mjesto najtežeg grijeha.

Sve se ovo vraća samom srcu koje ima prednost nad djelom. A to najbolje čovjek sam sa sobom može riješiti.

Isto tako se nekom miljeniku i velikom dobročinitelju može oprostiti ono što se ne bi oprostilo drugima, kao npr. preći preko nečega preko čega se ne bi prešlo da su drugi ljudi u pitanju.

Čuo sam od Ibn Tejmijja, Allah, dž.š., dušu mu prosvijetlio, kako kaže: "Pogledaj u Musaa, a.s., on je bacio i polomio ploče na kojima je on lično zapisao Allahove riječi, povukao je bradu Haruna, a.s., koji je bio poslanik kao on, ošamario meleka smrti i izbio mu oko, raspravljao s Allahom u noći Isra, kada je Poslanik, s.a.v.s., uzdignut na nebo. Allah, dž.š., sve je ovo podnio, te ga i dalje voli, prašta i čast mu ukazuje, jer je Musa, a.s., dostigao velike stepene kod Njega. On se javno suprotstavio Njegovim neprijateljima te najtežih muka izbavio dva naroda: Kopte i sinove Israilove, tako da su stvari koje liče na neposluh poput kapi u moru spram njegovih dobročinstava.

A pogledaj Junusa ibn Mettaa, a.s., koji nije dostigao stepene na kojima je bio Musa, a.s. Allah, dž.š., naljutio se na njega jednom, te ga kaznio i zatvorio u utrobu kita, i nije podnio što je podnio kada je Musa griješio. Razmislimo onda o sljedećoj razlici: postoji čovjek koji učini jedan grijeh, a nema dovoljno dobrih djela koja bi mu mogla biti šefaat (zagovaranje) za taj grijeh, ali postoji i čovjek koji kada učini grijeh dođu njegova dobra djela koja učine šefaat za njega. U pjesmi je kazano:

"Kada jednom pogriješi dobra i voljena osoba,

Dođu dobra djela njegova kao hiljadu zagovornika."

Dobra se djela zauzimaju za svog vlasnika kod Allaha, dž.š., i spominju ga kada padne u nevolje. Uzvišeni je kazao o Zun-Nunu:

﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾

"I da nije bio jedan od onih koji Allaha hvale, sigurno bi ostao u utrobi njenoj do Dana kad će svi biti oživljeni." (Es-Safat, 143-4)

Iako nije imao nijednog ranije učinjenog dobra koje bi mu šefaat činilo, faraon je kazao:

﴿آمَنتُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾

"Ja vjerujem da nema boga osim Onoga u Kojeg vjeruju sinovi Israilovi." (Junus, 90) Džibril mu je odgovorio:

﴿آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ﴾

"Zar sada, a prije si neposlušan bio i razdor sijao?!" (Junus, 91)

U jednom hadisu Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Svaki vaš spomen Allahovog veličanstva, kada činite tesbih, tahmid i tekbir, kruži oko Arša i zujeći poput pčele spominje svoga vlasnika. Zar ne želite imati nekoga ko će vas tamo spominjati?"[166] Ovo je razlog zašto će uspjeti i biti spašen onaj čija dobra djela prevagnu loša, zbog njegovih dobrih djela loša će mu biti poklonjena. Ovo je, također, razlog zašto se vjerniku oprašta ono što se ne oprašta mušriku. Vjernik je radio ono što Allah, dž.š., voli i to je bilo uzrok Njegovog oprosta i prelaska preko čega ne bi bilo pređeno mušriku. Što je vjerovanje potpunije, potpuniji je i oprost. Tako, ko sretne Allaha, dž.š., a ne pridruži Mu nikada nikoga, bit će mu oprošteni svi grijesi, kakvi god bili, i zbog njih neće biti kažnjen.

[166] Hadis prenosi Ibn Madža.

Mi ne kažemo da niko od vjernika neće ući u vatru. Naprotiv, mnogo će njih okusiti vatrenu patnju zbog svojih grijeha te će, srazmjerno njima, biti kažnjeni, ali će oni poslije toga biti izvedeni iz vatre. Ko je upoznat s onim što smo prije kazali vidjet će da ova dva stava nisu ni u kakvoj suprotnosti.

Sada ćemo još više pojasniti ovu temu jer je ona uzvišena i veoma nam je potrebna.

Dobro znaj da zrake riječi "La ilahe illellah", shodno svojoj jačini i slabosti, razgone maglu i tminu grijeha. Ove riječi imaju svjetlo, nur, koje se kod ljudi razlikuje po jačini. Snagu i slabost toga nura zna samo Allah, dž.š.

Ima ljudi kod kojih je nur ovih riječi kao sunce. Kod nekih je poput zvijezde blistave. Kod drugih je poput rasplamsale baklje, kod nekih je poput svjetiljke, a kod nekih poput male svjetlosti.

Na Sudnjem će se danu ova svjetlost pojaviti ispred ljudi shodno jačini njihovog imana i shodno onome koliko je nur ovih riječi bio prisutan u njihovim srcima, riječima, znanju i radu.

Kad god se svjetlost ovih riječi poveća, ona spali sumnje i pohote shodno njenoj jačini. Nekad se može desiti da ova svjetlost toliko naraste, da iza nje ne ostane ni jedna sumnja, pohota ili grijeh. Ovome je sličan primjer vjernika koji ne učini širk. Koji se god grijeh, pohota ili sumnja, približi svjetlosti riječi "La ilahe illellah", ona ih uništi i spali. Na nebu vjernikovog imana blistaju zvijezde koje ga štite od svakog kradljivca koji želi ukrasti vjernikova dobra djela. Kradljivac se može dočepati nečega za vrijeme čovjekovog nemara i nepažnje, osobina koje čovjek ne može izbjeći. Nakon što se probudi i spozna šta mu je oteto, čovjek to oduzme od kradljivca, a moguće je da pri tome stekne još dvostruko više dobra. Tako se vjernik uvijek odnosi prema šejtanskim i džinskim lopovima i namćorima. On nije kao neki drugi ljudi koji im otvore riznice i kapije svojih dobrih djela, i potom odu.

Moramo skrenuti pažnju da vjerovanje nije puko priznanje čovjeka da je Allah, dž.š., samo stvoritelj, gospodar i vlasnik svega. Ovako vjeruju idolopoklonici koji su pak mušrici. Naprotiv, vjerovanje podrazumijeva ljubav prema Allahu, dž.š., pokornost i poniznost Njemu, potpunu predanost i poslušnost samo Njemu, iskreno robovanje, davanje Njemu prednosti nad svim riječima i djelima uskraćivanja, davanja, ljubavi i mržnje, što se nalazi između osobe koja to posvjedoči, s jedne, i uzroka griješenja i ustrajavanja u grijehu, s druge strane.

Ko to spozna, razumjet će Poslanikove, s.a.v.s., riječi:

إنّ الله حرّم على النار من قال: لا إله إلاّ الله ابتغى بذلك وجه الله

"Allah je zabranio vatri svakoga ko, želeći time Allahovo lice, kaže: 'Nema drugog božanstva koje zaslužuje robovanje osim Allaha'",[167] i hadis:

لا يدخل النار من قال: لا إله إلاّ الله

"Neće ući u vatru onaj ko kaže: 'La ilahe illellah.'" Postoji još mnogo sličnih hadisa koje mnogi ljudi nisu mogli razumjeti, te su ih smatrali derogiranim. Neki smatraju da su ovakvi hadisi važili prije objavljivanja zabrana i naredbi, odnosno prije nego što je Šerijat bio potpuno uobličen i definiran. Drugi su ljudi pak smatrali da su takvi ljudi s mušricima i nevjernicima i da će ući u vatru, no taj boravak neće biti vječan. Postoje još neka iskrivljena tumačenja koja nećemo navoditi.

Poslanik, s.a.v.s., nije navedenim hadisom mislio samo na jezičko očitovanje. To je suprotno općim načelima islama. Munafici svoje vjerovanje očituju jezikom, a oni su daleko ispod nevjernika u bezdanu vatrenom. Hadis je ukazao da to neophodno mora biti govor srca i govor jezika. Govor srca podrazumijeva spoznaju vjerovanja, njegovu istinitost i spoznaju suštine koja je obuhvaćena svjedočenjem vjere od negacije, da ijedno drugo božanstvo zaslužuje robovanje, do potvrde, da to zaslužuje samo Allah, kao i spoznaje suštine

[167] Informacije o ovom hadisu slijede kasnije.

Allahove božanstvenosti kao posebnosti koju nema niko drugi osim Allaha i kao potvrde da ju je nemoguće pripisati bilo kome osim Allahu. Ovo svjedočenje mora biti iz srca i mora biti doneseno iz znanja, spoznaje i čvrstog uvjerenja kao i onoga što će donijeti siguran spas od vatre. Svaki govor za koji je Zakonodavac odredio nagradu mora biti potpun, poput riječi Poslanika, s.a.v.s.:

من قال في يوم: سبحان الله و بحمده مائة مرّة حطّت عنه خطاياه • أو غفرت ذنوبه • و لو كانت مثل زبد البحر

"Ko kaže u jednom danu: 'Slavljen neka je Allah i Njemu hvala', stotinu puta, bit će mu oprošteni grijesi, makar bili poput morske pjene."[168] Ovo se ne odnosi samo na puko izgovaranje riječi jezikom.

Naravno, ko ovo kaže ne mareći na značenje riječi, ko ne želi o tome dobro promisliti i čije srce ne prati riječi, taj ne poznaje bit i vrijednost tih riječi i zikra, a, ipak, nada se nagradi za njih. No, njemu će grijesi biti oprošteni shodno onome šta mu je u srcu.[169] Vrijednost djela nije u formi i broju već u onome što se nalazi u srcu. Moguće je da dva čovjeka rade potpuno istu stvar formalno, a da razlika između njih bude poput razlike između neba i Zemlje. Dva čovjeka mogu biti u istom safu, ali razlika između njihovih namaza poput ja razlike između neba i Zemlje.

Razmisli o hadisu koji govori o listiću (s dobrim djelima) koji će biti stavljen na tas mizana. Nasuprot njega bit će devedeset devet knjiga (s lošim djelima), od kojih će svaka biti kao Zemlja. Taj će listić prevagnuti i čovjek neće biti kažnjen.

Ako želiš da ti ovo bude još jasnije, sjeti se nekoga čije je srce ispunjeno ljubavlju prema tebi, pa se onda sjeti onoga ko

[168] Hadis prenosi Tirmizi.

[169] Širk i kufr upravo nastaju zbog ovakvog nemara, odustajanja od dubokog promišljanja i neobraćanja pažnje šta uništava i dokida vjerovanje. Pa i sama džahilijetska vjerovanja jesu zabluda upravo iz ovih razloga, čemu se još pridoda slatko i varljivo zavaravanje te lažna nada nagradi.

se od tebe okreće, ko za tebe ne mari i posvećuje se drugima, čije se srce povelo za drugima i poklonilo im svoju ljubav, te ih je on pretpostavio tebi. Da li su ova dva čovjeka isti u tvojim očima? Da li su ti isti roditelji ako se ponašaju kao ovi navedeni, ili pak tvoja djeca ili žene?

Razmisli o srcu i imanu onoga ko je ubio stotinu ljudi, kako su ga imanske istine navele da se zaputi selu s dobrim ljudima (s ciljem tevbe). Iman ga je ponio da to uradi u takvom stanju te da podnese samrtnu bol i grudima se primakne tome selu. Ovo je jak iman i nema sumnje da se on na taj način smatra stanovnikom sela u kojem su bili dobri ljudi.

Ovome je sličan primjer prostitutke koja je nahranila psa koji je očajno želio vode, i iz tog očaja jeo prašinu. Ona je učinila djelo iskreno iz srca iako nije imala sredstva za to. Nije bilo nikoga da je vidi, i da se ona pred njim pokaže kako je dobra. Razmisli o onome što je potaklo njenu dušu, pa se ona spustila u bunar, nasula vode u svoju cipelu i nije se prepala opasnosti kojoj se izložila. Ona je cipelu punu vode nosila u ustima sve dok nije izašla iz bunara. Potom je svu svoju skromnost pokazala ovoj životinji koju ljudi obično tuku, i napojila je iz svoje ruke. Ona za svoje djelo nije tražila niti se nadala nagradi ili zahvali. U tom trenutku svjetlost i jačina njenog vjerovanja spalila je sva njena prijašnja nedjela, i bilo joj je oprošteno.

Ovako Allah, dž.š., vrednuje djela i one koji ih čine. Nemaran je čovjek daleko od ove zlatne alhemije i njenih eliksira, čiji trun pretvara čelik čovjekovih djela u zlato. A samo Allah istinski pomaže!

Ljubav i praštanje

Sada ćemo se osvrnuti na tvrdnju da se miljeniku i voljenoj osobi oprašta ono što se ne bi oprostilo nekom drugom, kao što se prijatelju prelazi preko nečega preko čega se ne bi prešlo da je u pitanju neko drugi. Isto tako je i s učenjakom, alimom, kome se oprašta ono što se ne bi oprostilo neznalici, džahilu.

Taberani prenosi merfu-hadis s dobrim lancem prenosilaca u kojem je Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Allah, dž.š., skupit će na Sudnjem danu ljude na jedno uzvišenje, pa će kazati učenjacima: 'Meni su ljudi ibadet činili prema vašim fetvama. Ja znam da ste griješili kao što svi ljudi griješe. Ne bih vam podario Svoje znanje da sam vas htio kazniti. Sada idite i znajte da vam je oprošteno.'"[170] Ovaj se hadis prenosi kao musned (sa potpuno spojenim senedom), i kao mursel, gdje nedostaje ashab.

Neko će reći da su svi ovi navodi tačni i da je sve to rezultat mudrosti, dobrote i dobročinstva. No, šta je odgovor na činjenicu da se tim ljudima prijeti da će biti dvostruko kažnjeni ako učine nešto što je Allahu, dž.š., mrsko? Primjer za to jeste ajet:

﴿يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ﴾

"O žene Vjerovjesnikove, ako bi koja od vas očit grijeh učinila, kazna bi joj udvostručena bila" (El-Ahzab, 30) ili ajet:

﴿وَلَوْلَا أَن ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا إِذًا لَّأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا﴾

"A da te nismo učinili čvrstim, gotovo da bi im se malo priklonio, i tad bismo ti doista dali da iskusiš dvostruku muku u životu i dvostruku patnju poslije smrti; tada ne bi nikoga našao ko bi ti protiv Nas pomogao." (El-Isra, 74-5)

Znači, da te nismo učvrstili, ti bi se, malo-pomalo, priklonio njima. Da si pak to uradio, učinili bismo da okusiš dvostruku patnju u ovom životu i dvostruku patnju nakon smrti. Odnosno, udvostručili bismo ti ovosvjetsku i onosvjetsku kaznu. Uzvišeni Allah kaže:

﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾

[170] Hadis prenosi Taberani u *Kebiru*.

"A da je on o Nama kojekakve riječi iznosio, Mi bismo ga za desnu ruku uhvatili, a onda mu žilu kucavicu presjekli" (El-Hakka, 44-6). Ovo znači da je postupao po svojim prohtjevima, uzeli bismo ga za desnu ruku, presjekli bismo njegove vene i usmrtili ga. Ipak, Allah, dž.š., zaštitio ga je, te on nijednim djelićem srca svoga nije pokazao naklonost neprijatelju, niti je lagao Uzvišenom. A dobro znamo da je velik broj onih koji svoju naklonost daju Njegovim neprijateljima, te Mu bezočno lažu, a Allah, dž.š., odgađa im opet kaznu i ne mari za to. Najbolji primjer za to jesu oni koji čine razne novotarije i izvrću Njegova imena, lijepa svojstva kao i Njegovu vjeru.

Ako, opet, neko navede primjer Junusa, a.s., i kaže: "Njegov slučaj spada u ovo o čemu govorite. No, njemu nije oprošteno, te je zbog svoje srdžbe bio zatvoren u utrobu kita. A dovoljan je i Ademov, a.s., primjer, kome nije oprošten zabranjeni zalogaj, te je bio izveden iz Dženneta."

Odgovor na ovo jeste sljedeći. Sve je ovo istina, ali to nikako ne pravi koliziju između naše i vaše tvrdnje. Čovjek kome se upotpunila Allahova blagodat prema njemu, koji je time odlikovan za razliku od drugih ljudi, tako što mu je dato ono što drugima nije, njemu je podarena velika blagodat i ukazana velika čast. Pored ovoga on je odlikovan i činjenicom da ga je Allah, dž.š., Sebi približio. Takav čovjek stječe stepen štićenika i miljenika, te je shodno ovom stepenu povećana i njegova odgovornost. Tako on svoj stepen treba čuvati i od najmanjih smetnji i prekida. Upravo zbog velike brige za njim, bliskosti i činjenice da je Allah, dž.š., njega, a ne druge, za Sebe odabrao i učinio posebnim, njegove obaveze prema Gospodaru i Zaštitniku veće su, a Allahove blagodati prema njemu savršenije. Tako se od njega zahtijeva ono što se ne zahtijeva od drugih. Pa, ako taj čovjek postane nemaran, ne uradi ono što zahtijeva stepen na kojem se nalazi, on će biti opomenut na način na koji ne bi bila opomenuta neka osoba koja je na manjem stepenu i koja je dalja od Allaha, dž.š., kao što će mu biti oprošteno nešto

što ne bi bilo oprošteno drugima. Na ovaj način pokazali smo kako se obje stvari odnose na jednu osobu.

Ako želiš spoznati ovu tvrdnju i uvjeriti se da ona nije kontradiktorna, pogledaj u svijet oko sebe i naći ćeš brojne dokaze. Vladar oprašta svojim miljenicima i odabranicima ono što ne bi drugima koji nisu na njihovom stepenu, ali ih isto tako i kažnjava, kao što druge ne bi. Naveli smo dokaze i za jednu i za drugu tvrdnju, tako da između njih nema nikakve kontradiktornosti i proturječja.

Uzmi za primjer sebe ako imaš dvoje djece, dvije sluge ili žene od kojih ti je jedno draže, bliže i milije od drugog, pa ih stavi u spomenutu situaciju. Tvoj odnos prema njima bit će u skladu s veličinom tvoje ljubavi i bliskosti koju gajiš prema njima. Ako pogledaš onoga kome si posvetio svu svoju ljubav, dobročinstvo i blagodat, prema njemu se nećeš odnositi kao prema ostalima, niti ćeš ga opomenuti i oprostiti mu kao i drugima. Ako pak razmisliš o ljubavi koju on gaji prema tebi, dobročinstvu koje ti čini, pokornosti i poslušnost koju ti iskazuje, kao i njegovu potpunu predanost i iskrenost prema tebi, njemu ćeš oprostiti i preći preko onoga preko čeka ne bi prešao da je neko drugi u pitanju. Odnos između vas zavisi i od tebe i od njega.

Ovo značenje možemo naći i u Šerijatu. Tako je kazna za osobu koja je počinila blud, a koja uživa blagodat braka smrt kamenovanjem, dok je kazna za onoga ko nije dobio tu blagodat bičevanje. Slične su i kazne za onoga ko je slobodan čovjek, kome je darovana blagodat slobode, tako da on biva dvostruko više kažnjen nego onaj ko je rob i ko je lišen blagodati slobode.

Neka je slavljen Onaj Čija je mudrost u stvaranju, davanju naredbi i nagrada obasjala umove svih svjetova i još jednom posvjedočila da je on Sudac Najpravedniji.

"Iza svake blagosti Božije krije se tajna neka,
Onaj ko je spazi, Njemu se umiljato ponižava."

Stvari kojih se čovjek mora riješiti da bi postao pokajnik

Postoje određene stvari kojih se čovjek mora kloniti da bi zaslužio dobiti naziv pokajnika. Njih ima dvanaest, i spomenuo ih je Allah, dž.š., u Kur'anu. To je dvanaest zabrana: kufr, širk, nifak (licemjerstvo), fusuk (nepokornost), isjan (neposlušnost), ism (grijeh), udvan (neprijateljstvo), fahša (razvrat), munker (zlo), bagj (nasilje), govor o Allahu, dž.š., bez znanja, slijeđenje nekog drugog, a ne vjerničkog puta.

Ovih dvanaest stvari jesu sama osnova svega onoga što je Allah, dž.š., zabranio. Svi oni koji ne slijede poslanike, a.s., skončavaju u ovim grijesima. Neki ljude čine većinu ovih zabrana, neki manji dio, neki samo jednu od njih. Neki to rade svjesno, neki nesvjesno.

Iskreno pokajanje, tevbei-nesuh, jeste jedini spas od ovih zabrana. Ono štiti čovjeka od ovih stvari i ne da mu da ih čini. Na ovaj način, onaj ko spozna iskrenu tevbu može se spasiti od navedenih zabrana.

Mi ćemo sada govoriti o ovim zabranama, o općim stvarima kao i o detaljima. Cilj nam je saznati njihov smisao i opseg. Samo Allah, dž.š., zna šta je iza toga, kao što zna šta je prije toga. Sva snaga i moć samo Njemu pripadaju.

Treba reći da je ovo najvažnije poglavlje knjige i da je ono najpotrebnije čovjeku.

Kufr, nevjerovanje

Postoje dvije vrste kufra: veliki i mali.

Veliki kufr jeste uzrok da čovjek zauvijek bude u vatri.

Mali kufr neminovno vodi u Džehennem, no boravak u njemu neće biti vječan, kao što su sljedeći hadisi:

اثنتان فى أمتى هما بهم كفر: الطعن فى النسب و النياحة

"Dvije stvari u mome umetu za njih su nevjerstvo (kufr): vrijeđanje porijekla i naricanje."[171]

"Ko imadne spolni odnos sa ženom u analni otvor, ne vjeruje u ono što je objavljeno Muhammedu, s.a.v.s."[172]

من أتي كاهنا أو عرّافا فصدقه بما يقول فقد كفر بما أنزل الله على محمد

"Ko ode gataru ili proricatelju i povjeruje u ono što mu oni kažu, zanijekao je ono što je Allah objavio Muhammedu."[173] I riječi:

لا ترجعوا بعدي كفارا يضرب بعضكم رقاب بعض

"Ne vraćajte se poslije mene nevjerovanju ubijajući jedni druge."[174] Po Ibn Abbasu i drugima, to je komentar ajeta:

﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾

"A oni koji ne sude prema onome što je Allah objavio, oni su pravi nevjernici" (El-Maida, 44). Ibn Abbas veli: "Ovo nije kufr koji izvodi iz vjere. Činjenje ovog grijeha jeste jedan vid nevjerovanja, kufra, ali to nije poput nevjerovanja u Allaha, dž.š., i Sudnji dan."

Isto ovo tvrdi i Tavus. A Ata kaže: "Ovo je kufr, ali ne onaj pravi, i nepravda, ali ne ona prava, kao i neposluh, ali ne onaj pravi neposluh."

Neki ljudi poput Ikrime ovaj ajet tumače govoreći kako ne suđenje po onome što je Allah, dž.š., objavio znači poricanje. Ovo je tumačenje odbačeno, jer je poricanje poput kufra, bez obzira sudilo se ili ne po Njegovoj objavi.

Drugi pak tumače da se u ovom ajetu radi o ostavljanju suđenja po svemu što je Allah, dž.š., objavio, a u to ulazi i vjerovanje i islam. Ovo je stav Abdul-Aziza el-Kenanija koji, tako-

[171] Hadis prenosi Muslim.
[172] Hadis prenosi Tirmizi.
[173] Hadis prenosi Ahmed.
[174] Hadis prenose Buhari i Muslim.

đer, nije ispravan. Prijetnja je upućena zbog nesuđenja prema Objavi, što uključuje djelimično ili potpuno nesuđenje.

Jedna skupina učenjaka smatra da je ovo nesuđenje, ustvari, neslaganje s kur'anskim tekstom i to namjerno, a ne iz neznanja ili greške u tumačenju. Ovo je stav Begavija i većine uleme.

Neki su pak smatrali da je to kufr koji izvodi iz vjere.

Ispravan stav jeste to da nesuđenje prema onome što je Allah, dž.š., objavio implicira oba kufra, i veliki i mali, ovisno o onome ko sudi. Onaj ko priznaje obaveznost suđenja prema Objavi, te je od toga odustao iz neposluha i priznao da zbog toga zaslužuje kaznu, taj čini mali kufr. No, ako neko nije uvjeren da se mora suditi po Objavi, te da on može suditi kako želi i uvjeren je da je to Allahov propis, to je onda veliki kufr. Ako neko to učini iz neznanja ili greškom, za njega je poznat propis.

Cilj ovoga jeste da se naglasi da su sve vrste neposluha jedan vid malog kufra. To su djela suprotna zahvalnosti, a zahvalnost je djelo nastalo iz pokornosti Allahu, dž.š. Tako sav životni trud nastaje iz zahvalnosti, kufra ili nečeg trećeg. Allah, dž.š., najbolje zna.

Veliki kufr

Postoji pet vrsta velikog kufra: kufr nijekanja, kufr oholosti i neprihvatanja istine, kufr okretanja od vjere, kufr sumnje i kufr licemjerstva.

Kufr nijekanja jeste nijekanje poslanika i ovo je poprilično rijetka vrsta nevjerovanja. Uzvišeni je Svoje poslanike potpomagao i opskrbio mnogim jasnim dokazima i ajetima koji su potvrdili njihovu istinitost. To je bilo dovoljno da se otkloni sumnja i izgovor za njihovo nijekanje. Allah, dž.š., o faraonu i njegovom narodu kazao je sljedeće:

﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾

"Porekoše, ali su u sebi vjerovali da su istinita, pa pogledaj kako su skončali smutljivci" (En-Neml, 27). Svome Poslaniku, s.a.v.s., kazao je:

﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾

"Oni, doista, ne okrivljuju tebe da si ti lažac, nego nevjernici poriču Allahove riječi." (El-En'am, 33)

Ukoliko bi se ovaj kufr nazvao poricanjem i pobijanjem poslanika, to bi bilo ispravno jer su nevjernici svojim jezicima poslanike utjerivali u laž i nijekali ih.

Najbolji primjer za kufr oholosti i neprihvatanja istine jeste Iblisov kufr. On nije porekao Allahovu naredbu, niti ju je odbacio, nego se toj naredbi usprotivio i uzoholio se. Ova vrsta kufra prisutna je i kod onih koji su se uvjerili u Poslanikovu, s.a.v.s., istinitost, kao i u istinu da je on poslan od Allaha, no nisu mu se priklonili iz oholosti. Ova vrsta kufra većinom je prisutna kod Poslanikovih neprijatelja kao što nam je Allah, dž.š., kazao kroz primjer faraona i njegovog naroda:

﴿أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ﴾

"Zar da povjerujemo dvojici ljudi koji su isti kao i mi, a narod je njihov roblje naše?" (El-Mu'minun, 47). Ovako su prijašnji narodi govorili svojim poslanicima:

﴿إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾

"Vi ste ljudi kao i mi." (Ibrahim, 10)

﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا﴾

"Semud je zbog obijesti svoje poricao" (Eš-Šems, 11). Ovo je primjer nevjerovanja jevreja, kao što Uzvišeni Allah kaže:

﴿فَلَمَّا جَاءَهُم مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ﴾

"I kada im dolazi ono što im je poznato oni u to neće da vjeruju." (El-Bekara, 89)

﴿يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ﴾

"Znaju Poslanika kao što sinove svoje znaju." (El-Bekara, 146)

Ovakvo je i nevjerstvo Ebu Taliba, on je vjerovao u istinitost Poslanika, s.a.v.s., ali ga je nadjačao njegov ponos prema svojim precima. On ih je mnogo uvažavao i veličao, što ga je spriječilo da ih se odrekne i prizna kako su oni nevjernici.

Kufr okretanja od istine ogleda se u okretanju od Poslanika, s.a.v.s., srcem i sluhom. Takva osoba niti ga poriče, niti vjeruje u njegovu istinitost, niti ga štiti, niti napada. Njoj nimalo nije stalo do onoga šta je Poslanik, s.a.v.s., dostavio ljudima. Primjer za to jesu riječi jednog čovjeka iz plemena Benu Abdi-Jalil upućene Poslaniku: "Tako mi Allaha, kazat ću ti nešto. Ako si iskren, steći ćeš moje poštovanje, i neću ti protivrječiti. Ako si lažljivac, onda si toliko prezren kod mene da ti bilo šta kažem."[175]

Kufr sumnje ne tiče se vjerovanja u Poslanika, s.a.v.s., ili njegova nijekanja već je to sumnja u njegovo poslanstvo. Ova sumnja traje samo kod onih koji se obavežu da će se okretati od svih dokaza koji svjedoče istinitost Poslanika, s.a.v.s. Ovaj nevjernik neće da čuje ništa od ovoga niti tome pridaje ikakvu pažnju. No, ako bi posvetio svoju pažnju tim ajetima, ako bi promislio o njima, ova bi sumnja odmah nestala. Ovi su ajeti sastavni dio Poslanikove istinitosti, pogotovo ako se sagledaju u cijelosti. Oni obznanjuju njegovu istinitost kao što sunce obznanjuje dan.

[175] Ovo je kufr ljudi koji danas nose muslimanska imena, ali u svemu oponašaju zapadnjake, jevreje i kršćane koji ne posjeduju nimalo morala ni dobrote. Ovi muslimani iz svog neznanja i gluposti smatraju da je to put napretka i civilizacije.

Kufr licemjerstva jeste to da čovjek jezikom posvjedoči vjerovanje, a u srcu krije nijekanje tog vjerovanja. Ovo je, također, najveći vid licemjerstva o kojem ćemo pričati nešto kasnije.

Kufr poricanja

Postoje dvije vrste ovoga nevjerovanja i to: opće, neograničeno i posebno, ograničeno.

Opći kufr poricanja jeste poricanje svega što je Allah, dž.š., objavio kao i svih Njegovih poslanika.

Posebni i ograničeni, s druge strane, jeste namjerno poricanje nekog islamskog temelja, farza, neke zabrane, Božijeg svojstva, neke Njegove vijesti ili pak davanjem prednosti nečem što je u suprotnosti islamu zbog određenog cilja.

Ako neko pak ovo uradi iz neznanja ili pogrešnog tumačenja, on ima opravdanje. Ova osoba ne može se proglasiti nevjernikom. Primjer za to jeste slučaj čovjeka koji je porekao Allahovu moć proživljenja, pa je njegova porodica naredila da ga spale i njegov pepeo prospu na vjetru. Allah, dž.š., oprostio mu je zbog ovoga i smilovao mu se jer je on to učinio iz neznanja, te nije porekao Allahovu moć proživljenja iz tvrdoglavosti i namjernog nijekanja.

Širk, mnogoboštvo

Postoje dvije vrste širka: mali i veliki. Veliki širk Allah, dž.š., neće oprostiti osim nakon iskrenog pokajanja zbog njega. Veliki širk ogleda se u tome da čovjek uzme nekoga drugog za boga mimo Allaha, dž.š., i da ga voli kao Njega. Taj širk podrazumijeva mušričko izjednačavanje njihovih božanstava s Gospodarom svih svjetova. Mnogobošci će se obratiti tim božanstvima u vatri riječima: ﴿تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ * إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ *"Allaha nam, bili smo, doista, u očitoj zabludi kad smo vas s Gospodarom svjetova izjednačavali"* (Eš-Šu'ara, 97-8). Uz sve ovo mnogobošci pored širka priznaju da je Allah, dž.š., stvoritelj

i vlasnik svega, te da njihova božanstva ne stvaraju niti daju opskrbu, ne daju smrt niti život. Ovo poistovjećivanje očituje se kroz ljubav, veličanje i ibadet[176], pokoravanje, a čine ga gotovo svi mušrici koji vole svoja lažna božanstva, veličaju ih i roboju im mimo Allaha, dž.š. Većina njih, ustvari svi, više vole ta božanstva od Allaha, dž.š., raduju se kad se ona spomenu više nego što se raduju kad se samo On spomene. Oni su više ljuti na one koji umanjuju vrijednost njihovih božanstava, ili šejhova, nego na one koji umanjuju vrijednost Gospodara svih svjetova. Kada se oskrnavi svetost njihovih božanstava i onih kojima robuju, oni su srditi i kivni poput razjarenog lava. No, njih ne brine niti ljuti skrnavljenje Allahovih svetih mjesta, još su zadovoljni onima koji ta mjesta skrnave, ukoliko im te osobe daruju nešto od hrane. Njihova srca ne preziru ove osobe niti njihove radnje. Mi, kao i ostali, svjedoci smo njihovih javnih nedjela. Neki od njih stalno spominju svoja božanstva kada stoje, sjede, kad su bolesni i usamljeni. Ovo spominjanje većinom čine jezikom i srcem. Oni to nikako ne poriču, već smatraju da su to posrednici preko kojih se obraćaju Allahu, dž.š., i njihovi zagovornici kod Allaha, dž.š.

U ovome su im isti idolopoklonici. Ono što se nalazi u njihovim srcima naslijedili su mnogobošci, s tim da su oni imali različita božanstva. Idolopoklonici su za svoja božanstva uzimali kamenje[177], dok su drugi uzimali ljude. Govoreći o pre-

[176] Oni su isto tako propisali svojim božanstvima razne prigode, obrede na kaburovima, proglašavanjem mrtvih za svece. Oni ih vole kao što vjernici vole Allaha, dž.š. Mišljenja njihovih božanstava svetija su i važnija od Allahovih propisa.

[177] Ovo je pomalo čudna tvrdnja za šejha Ibn Kajjima, Allah, dž.š., smilovao mu se, jer je on u djelu *Šejtanove zamke* kao i drugim svojim knjigama tvrdio da su oni uzimali za svoja božanstva ljude koji su bili kao oni, ali su se isticali u dobroti. Takve bi mušrici uzimali za svoje zaštitnike, te bi im podizali kipove, gradili kupole s njihovim imenima na njihovim mezarjima kao i na mjestima u kojima su oni boravili. Ovo je na jasan način kazano u Kur'anu: "A oni koje za božanstva uzimate mimo Allaha ljudi su poput vas." Ovih ajeta ima još. Također se spominje i predanje od Ibn Abbasa u Buharijevom *Sahihu*, gdje stoji da su takva božanstva uzimali ljudi iz Nuhovog, a.s., naroda.

cima ovih mnogobožaca, Allah, dž.š., kaže: ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ﴾ ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾ "*A onima koji pored Njega uzimaju zaštitnike: 'Mi im se klanjamo samo zato da bi nas što više Allahu približili' – Allah će njima, zaista, presuditi o onome u čemu su se oni razilazili*" (Ez-Zumer, 3). Zatim je Allah posvjedočio njihovo nevjerovanje i laži, te nas obavijestio da ih neće na Pravi put uputiti, riječima: "*Allah nikako neće ukazati na Pravi put onome ko je lažljivac i nevjernik.*" (Ez-Zumer, 3)

Ovakvo je stanje onoga ko je nekog drugog uzeo za zaštitnika mimo Allaha uvjeren da će ga to Njemu približiti. Pa, ko je poniženiji od ovoga čovjeka? Ima li poniženijeg od onoga ko se ne bori protiv onoga ko sve ovo tvrdi?

Ovi mnogobošci, kao i njihovi prethodnici, srcem vjeruju da će se njihova božanstva založiti za njih i činiti im šefaat kod Allaha, dž.š. No, sve je to pobijeno i osuđeno u Kur'anu. Allah, dž.š., obavijestio nas je da šefaat (zalaganje) pripada samo Njemu. Šefaat za drugog moći će učiniti samo onaj kome On dozvoli, čijim je riječima i djelima Uzvišeni zadovoljan. To su, ustvari, vjernici koji nisu uzimali druge zagovarače mimo Allaha, dž.š. Njima Uzvišeni dozvoljava da se zauzmu za koga hoće, jer su oni tražili šefaat samo od Njega. Iskreni vjernik u Allahovu jednoću koji je samo Allaha, dž.š., uzeo za zaštitnika i zagovarača bit će najsretniji čovjek kojem je dat šefaat Njegovom voljom.

Sama riječ šefaat (zagovaranje) koju navode Allah, dž.š., i Njegov Poslanik, s.a.v.s., označava zagovorništvo, posredovanje ili zagovaranje Božijom dozvolom dato robu koji je samo Njega obožavao i samo u Njega vjerovao. S druge strane, šefaat koji je Allah, dž.š., zabranio jeste politeističko zagovaranje koje se nalazi u srcima mnogobožaca i onih koji su za zagovarače uzeli nekog drugog mimo Allaha, dž.š.

Prema njima će biti postupano upravo suprotno u odnosu na ono što su oni tražili od svojih zagovarača. Istinski šefaat jeste nagrada i pobjeda onih koji su čvrsto vjerovali u Božiju jednoću.

Treba se dobro zamisliti nad sljedećim Poslanikovim hadisom koji se prenosi od Ebu Hurejre, koji ga je pitao: "Ko će biti najsretniji tvojim šefaatom Alllahov Poslaniče?" Poslanik, s.a.v.s., kazao mu je: "Najsretniji čovjek mojim zagovorništvom bit će onaj ko iskreno i iz srca kaže: 'Nema drugog boga osim Allaha.'"[178] Pogledaj samo kako je Poslanik, s.a.v.s., iskreni tevhid i vjerovanje učinio razlogom za šefaat, a suprotstavio mu ono u što su uvjereni mnogobošci: da se šefaat postiže preko drugih dobrih ljudi i njihovih zaštitnika mimo Allaha, dž.š. Poslanik, s.a.v.s., opovrgnuo je ove njihove lažne tvrdnje i uvjerenja, i obavijestio nas da je čisti tevhid razlog za postizanje šefaata. Na ovaj način Allah, dž.š., dozvolit će onome ko čini šefaat da se zalaže za druge.

Krajnje neznanje mnogobožaca jeste njihovo uvjerenje će se neko mimo Allaha, dž.š., moći založiti za njih ukoliko ga oni uzmu za svoga zaštitnika i zagovornika. Oni za primjer uzimaju ljude koji su bliski i dragi vladarima i moćnicima jer se oni mogu zauzeti za druge ljude kod njih. Oni ne znaju da se kod Allaha, dž.š., šefaat može činiti samo uz Njegovu dozvolu. Tu dozvolu mogu dobiti samo oni čijim je riječima i djelima On zadovoljan. Allah kaže u prvom poglavlju: ﴿مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ﴾ *"Ko se može pred Njim zauzimati za nekoga bez dopuštenja Njegova?!"* (El-Bekara, 255). U drugom poglavlju On kaže: *"I oni će se samo za onoga kojim On bude zadovoljan zauzimati"* (El-Enbija, 28). Ostalo je treće poglavlje, a otu stoji da će se biti zadovoljno djelima i riječima samo onih koji iskreno vjeruju u Allahovu jednoću i slijede vjerovjesnike. Za ove dvije riječi bit će pitani svi narodi. U tom smislu Ebul Alija kaže: "Prvi i posljednji narodi bit će pitani za dvije stvari: 'Šta su obožavali i čime su odgovorili vjerovjesnicima?'"

Tri spomenuta principa sasijecaju u korijenu stablo širka onome ko shvati i spozna da šefaat može biti samo uz Božiju dozvolu, a da tu dozvolu dobijaju oni čijim je riječima i djelima

[178] Hadis prenosi Buhari.

On zadovoljan. Uzvišeni je zadovoljan samo riječima i djelima nastalim u iskrenom vjerovanju, tevhidu, i slijeđenju Božijih poslanika. Allah, dž.š., neće oprostiti širk onima koji su ga poistovjetili s nekim drugim, kao što je kazano u Kur'anu: "*Pa opet oni koji ne vjeruju – druge s Gospodarom svojim izjednačuju!*" (El-En'am, 1). Ispravnije od dva mišljenja jeste ono koje kaže da ti ljudi izjednačavaju nekog drugog s Allahom u ibadetu, robovanju u ljubavi, a o tome govori i drugi ajet: "*Allaha nam, bili smo, doista, u očitoj zabludi kad smo vas s Gospodarom svjetova izjednačavali*" (Eš-Šu'ara, 97-8). I u ajetu sure El-Bekara kaže se: "*Ima ljudi koji su umjesto Allaha kumire prihvatili, vole ih kao što se Allah voli.*" (El-Bekara, 255)

Možemo primijetiti kako se riječi mnogobožaca kose s njihovim stanjem i djelima. Oni govore: "Ne, mi ih ne volimo kao Allaha, dž.š., i ne poistovjećujemo ih s Njim." No, oni su više ljuti kada se povrijede "svetosti" njihovih božanstava nego kad se skrnave Allahove svetosti, kao što se njima više raduju i vesele, a posebno kada se o njima nešto neistinito govori kao, naprimjer, da oni izbavljaju iz tegoba, otklanjaju brige ljudi, uslišavaju molbe i da su oni kapija između ljudi i Allaha, dž.š. Primjećujemo da se mnogobožac raduje, veseli, te da mu srce razdragano lupa i gori kada se god veličaju njegova božanstva. Ali, kad se spomene samo Allah, dž.š., i iskrena vjera u Njegovu jednoću, njega obuzmu samoća, tjeskoba i žalost.[179] U tim

[179] Allah kaže: "*Kad se Allah samo spomene, grče se srca onih koji u onaj svijet ne vjeruju, a kada se spomenu oni kojima se oni pored Njega klanjaju, odjednom ih radost obuzme*" (Ez-Zumer, 45). Savremeno izjednačavanje Allaha s drugim jeste potpuno isto kao drevni širk.

Sve vrste širka izviru iz nijekanja Sudnjeg dana i osporavanja onoga čime je Znani i Mudri Allah opisao taj dan, poput nagrade, pravednosti i pravičnog mjerenja djela. Oni smatraju da će se postupiti po određenim ciljevima i šefaatima koje, prema njihovom mišljenju, Allah neće moći zabraniti. Ovo nije onaj Sudnji dan koji je Allah opisao i njime ljude upozorio. Oni koji Allahu druge smatraju ravnim, prije, a i sada, smatraju njihovi miljenici (*evlije*), posjeduju nešto posebno od Allaha, dž.š. Zato ih dozivaju kad ovi umru i budu pokopani. Tvrde kako oni žive životom koji nije kaburski i u kojem nema pitanja. Po njima, ti ljudi žive životom koji je poput

trenucima, on te pogledom strijelja zato što omalovažavaš njegova božanstva, čak može i nasrnuti na tebe.

Svojim smo očima vidjeli, tako mi Allaha, dž.š., da su nas napadali i razne spletke pravili. Allah, dž.š., ponizit će takve i na ovom i na onom svijetu. Njihov je dokaz istovjetan dokazu njihove braće koji kažu: "Bacio je ljagu na naša božanstva." Drugi će kazati: "Omalovažili ste važnost naših šejhova, kapije naših potreba koje vode Allahu." Na isti su način uzvratili kršćani na Poslanikove, s.a.v.s., riječi: إنّ المسيح عبد الله "Mesih je Allahov rob." Oni su kazali: "Omalovažio si Mesiha i osramotio si ga." Na isti način mnogobošci, mušrici, uzvraćaju svakome ko zabranjuje da se grobovi uzimaju kao idoli ili bogomolje i ko naređuje da se grobovi posjećuju onako kao su naredili Allah i Njegov poslanik. Takvome oni kažu: "Omalovažio si one koji u njima leže..."

Treba se osvrnuti na sličnost među njihovim srcima, koja izgledaju kao međusobno povezana: "*Kome Allah ukaže na Pravi put, on će Pravim putem ići, a koga u zabludi ostavi, ti mu nećeš naći zaštitnika koji će ga na Pravi put uputiti.*" (El-Kehf, 17)

Allah je uklonio sve uzroke na koje se pozivaju mnogobošci na način da to spozna svako ko o Njemu razmišlja i ko Ga je spoznao. Ko god prihvati drugog zaštitnika mimo Allaha taj je: "*...sličan pauku koji sebi isplete kuću, a najslabija je kuća, uistinu, paukova kuća*" (El-Ankebut, 41). Uzvišeni kaže: ﴿قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ * وَلَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ عِندَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ﴾ "*Reci: 'Zovite one koje, pored Allaha, bogovima smatrate. Oni ništa nemaju, ni koliko trun jedan, ni na*

Gospodarevog života, pomoću kojeg, i u kojem, mogu ono što ne mogu živi, a kamoli mrtvi. Kada bi takvima došao vjerovjesnik i rekao: "Oni su ljudi, umrli su", prigovorili bi im riječima: "Vi vrijeđate naša božanstva i umanjujete njihov značaj." Sjećam se da sam jednog dana bio u društvu u kojem se nalazio jedan bezbožnik koji se klanjao mezarima. On je jednom poskočio i kliknuo ime nekog svoga miljenika, a ja sam mu uzvratio riječima: "Nema drugog boga osim Allaha, On je jedan i nema druga." Taj se čovjek trznuo kao da ga je zmija ujela i počeo bježati glavom bez obzira, u čemu ga je velikodušno pomogao šejtan prokleti.

nebesima ni na Zemlji; oni u njima nemaju nikakva udjela i On nema od njih nikakve pomoći. Kod Njega će se moći zauzimati za nekoga samo onaj kome On dopusti.'" (Sebe, 22-3)

Mušrik uzima sebi neko božanstvo iz uvjerenja da će mu ono pribaviti kakvu korist. No, korist može pribaviti samo onaj ko ima sljedeće četiri stvari: da je vlasnik onoga što od njega traži rob, ako nije to, da je sudrug tome vlasniku, ako nije ni to, da je pomagač vlasniku, a ako nije ni ovo, onda treba biti onaj ko ima pravo zastupanja (šefaata) kod vlasnika.

Uzvišeni je otklonio sve ove četiri stvari redom. Pobio je i onemogućio vlasništvo, savezništvo, pomoć i zagovorništvo, odnosno sve ono što tvrdi mušrik. S druge strane, On je potvrdio postojanje zagovaranja koje nema nikakve veze s mušrikom, a to je zagovaranje, šefaat, uz Njegovu dozvolu.

Ovaj je ajet dovoljno svjetlo, uputa i spas, slika iskrenog tevhida i obaranje svih mnogobožačkih tvrdnji svakome ko promišlja o njemu iskreno. Kur'an obiluje ovakvim i sličnim primjerima. No, većina ljudi ne shvata samu suštinu i sadržaj širka. Oni smatraju da je širk stvar prošlosti, njega su činili prijašnji narodi, a sada ih u tome niko ne slijedi. Ovakve su misli prepreka srcu da ispravno razumije Kur'an.

Tako mi Allaha, dž.š., ako su ovi takvi ljudi nestali, njih su doista naslijedili i zamijenili isti, malo bolji ili gori. Kur'an govori današnjim ljudima kao što je i njima govorio. Suština je u onome što je kazao Omer, r.a.: "Onaj ko ne poznaje džahilijjet gubi vrijednosti islama, jednu po jednu, dok stasava u njemu."

Ovo je zbog činjenice da čovjek koji ne poznaje džahilijjet i širk, kao ni ono što je Allah, dž.š., prezreo i prokleo, zapada u te stvari, priznaje ih i poziva da se one čine, jer smatra da su one lijepe i vrijedne. On ne shvata da je sam postao pripadnik džahilijjeta, gori ili bolji od svojih prethodnika u neznanju. Na ovaj način on iz srca polahko gubi islamske vrijednosti. On, nadalje, dobro mijenja lošim, loše dobrim, sunnet novotarijom

i obratno, nevjernikom smatra čovjeka koji je iskreni vjernik u tevhid, a onoga ko slijedi sunnet Poslanika, s.a.v.s., i kloni se strasti i novotarija smatra kreatorom novotarija. Samo onaj ko je pronicljiv i čije je srce živo ovo može primijetiti. Allah, dž.š., pomoć daje.

Mali širk

Mali širk, po definiciji, može se svrstati u radnje poput pretvaranja pred ljudima (*rija*), činjenja djela radi ljudi i zakletve nečim drugim osim Allaha, dž.š. Poznato je vjerodostojno predanje od Poslanika, s.a.v.s., koji je kazao: "Ko se zakune nečim drugim mimo Allahom pripisao je Allahu drugog ravnim."[180]

Primjer za mali širk jesu i ustaljene fraze kod ljudi poput riječi: "Ono što je Allah, dž.š., htio i ti"; "Ovo je od Allaha, dž.š., i tebe"; "Ja sam s Allahom i sa tobom"; "Meni je ostao samo Allah, dž.š., i ti"; "Pouzdam se u Allaha, dž.š., i tebe" ili "Da nije bilo tebe, bilo bi tako i tako." Ove riječi mogu biti i veliki širk ovisno o onome ko ih i zbog čega kaže. Od Poslanika, s.a.v.s., prenosi se hadis u kojem stoji da je, kada mu je jedan čovjek kazao: "Ono što je Allah htio i što si ti htio", Poslanik, s.a.v.s., na to odgovorio: "Jesi li me to pripisao Allahu ravnim? Reci: 'Ono što je samo Allah htio.'" Ove riječi nisu teške kao neke druge.

U mali širk ubraja se i klanjanje murida šejhovima. U ovom slučaju širk čini i onaj ko čini sedždu, naklon, kao i onaj kome se klanja. Čudno je da ti ljudi tvrde da ovo nije sedžda i klanjanje u pravom smislu. Po njima, to je puko stavljanje glave pred šejhove noge iz poštovanja prema njemu. Njima treba kazati

[180] Hadis prenosi Tirmizi. (Zakletva nečim drugim mimo Allahom ponekad može biti i veliki širk, jer sama bit zakletve leži u činjenici da osoba koja se zaklinje svoju iskrenost garantira mogućom kaznom, koju ne može otkloniti ni on ni bilo ko od ljudi, onoga kime se zaklinje. To zato što se onaj kime se zaklinje može osvetiti na način koji je iznad ljudske moći i snage. To može jedino Allah, Moćni i Snažni, Jedini koji radi šta god želi.)

da oni to klanjanje mogu nazvati kako hoće, ali trebaju znati da bit sedžde i klanjanja jeste upravo ponižavanje i spuštanje glave do nogu onoga kome se sedžda čini. Takve su i sedžde kipovima, idolima, Suncu, zvijezdama i kamenju. Svima njima ponižavalo se i stavljala glava na tlo zbog njih.[181]

Jedna vrsta malog širka jeste i davanje naklona ljudi jednih prema drugima kada se sretnu. Ovo u jeziku također može označavati sedždu. To je i objašnjenje ajeta: "*Uđite u ovaj grad i jedite što god hoćete i koliko god hoćete, a na kapiju pognutih glava uđite...*" (El-Bekara, 58). Ovdje riječ *sudždeden* znači: "pognutih glava", u protivnom, nemoguće je ući čela priljubljenog uz zemlju. Poznata je i jedna arapska poslovica: "Jakom vjetru i drva naklon čine."

Brijanje glave zbog šejha također spada u mali širk jer je to ibadet učinjen nekom drugom mimo Allaha, dž.š. Dobro se zna da brijanje glave spada u ibadet samo onda kada se izvrši kao propis hadža.

Činjenje tevbe šejhu jeste vrsta malog širka. To je, ustvari, veliki prijestup i širk jer pokajanje se čini samo Allahu, dž.š., kao i namaz, post, hadž i njegovi obredi. To su isključiva prava Allaha, dž.š.

U Ahmedovom *Musnedu* se navodi hadis u kojem stoji "Doveden je zarobljenik Poslaniku, s.a.v.s., te on kaza: 'Gospodaru moj, Tebi se kajem, a Muhammedu se ne kajem.' Poslanik, s.a.v.s., reče: 'Spoznao je čija je to ovlast.'"

Tevba je ibadet koji se isključivo čini Allahu kao i sedžda i post.

---

[181] Spomenute sedžde, obavljene formalno, nisu veliki širk ali jesu teži prijestup, i od toga jeste klanjanje srca, ponižavanje, pokornost, povođenje i predavanje koje su izmislili oholi i nadmeni bezbožnici i velikani i nametnuli sve to onim potlačenim koji su slijedili džahilijetske običaje i navike. Vjerovatno neki potlačeni ljudi provedu čitav životni vijek klanjajući se svome šejhu i silniku, a da im ne vide lice ni jednom u životu.

U ostale vrste malog širka ubrajamo i zavjet nekome drugom a ne Allahu, dž.š. (*nezr*). Ovaj je širk veći i teži od zakletve nečim drugim mimo Allaha, dž.š., jer "...neko ko se zakune nečim drugim mimo Allahom, smatra Allahu drugog ravnim." Šta je onda s onim ko se zavjetuje nekome drugom mimo Allaha. Istina je da se u *Sunenu* spominje slučaj Ukbe ibn Amira, u kojem Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Zavjet je zakletva."[182]

Sljedeća vrsta malog širka jeste strah od nekog drugog mimo Allaha, dž.š., oslanjanje na nekog drugog mimo Njega, rad u ime nekog drugog, pokajanje, pokornost i poniznost nekom drugom osim Njemu, kao i traženje opskrbe od nekog drugog, zahvala na dobivenom nekom drugom mimo Njega, te uvjerenje da se tom zahvalom može biti neovisan od zahvale Allahu, grdnja i srdžba zbog onoga što mu Allah nije podijelio i određenjem (*kaderom*) odredio, pripisivanje Allahovih blagodati nekom drugom i uvjerenje da u svemiru postoji nešto što On nije želio.

Mali širk jeste i traženje od mrtvih da ispune neke čovjekove potrebe, traženje pomoći od njih i okretanje njima.

Ovo je korijen svakog mnogoboštva. Mrtvom čovjeku prestanu teći djela, on sebi ne može pribaviti nikakvu štetu ili korist, niti može ispuniti neku potrebu, pomoći ili pak šefaat učiniti nekome drugom. Ovo je samo rezultat neznanja o mogućnosti zagovaranja onoga ko traži šefaat, a o tome smo već nešto kazali. Umrla osoba ne može činiti šefaat nikome osim uz Allahovu dozvolu. Mi dobro znamo da traženje pomoći od mrtvih i molitve njima nisu razlog da Allah, dž.š., nekome da dozvolu za šefaat, već je to uvjetovao savršenstvom vjerovanja u Njegovu jednoću.

Ovaj je mušrik došao pred Allaha s razlogom koji mu zabranjuje dozvolu šefaata. On je poput čovjeka koji traži pomoć s onim što sprečava tu pomoć. Ovo je slučaj sa svakim

[182] Hadis prenosi Taberani ali u malo drukčijoj verziji.

mušrikom. Umrloj osobi treba neko ko će moliti Allaha za njen oprost i milost. Poslanik, s.a.v.s., oporučio nam je da prilikom posjete muslimanskim kaburima izgovorimo: "Tražimo milost za njih i molimo za spas i oprost." A mušrici čine upravo suprotno ovome. Oni posjetu mrtvima pretvaraju u ibadet, traže od njih da im ispune potrebe i da im pomognu. Oni su mezarja i kaburove pretvorili u idole kojima čine ibadet. Posjetu takvim mjestima oni nazivaju hadžom. Na tim mjestima provode dosta vremena i zbog njih briju svoje glave. Oni su spojili širk s obožavanjem Istinitog Boga, promijenili vjeru, napali pravovjernike zbog njihovog omalovažavanja mrtvaca. A oni su ti koji su svojim grdnjama, prijekorima i napadanjem omalovažili dragog Boga, kao i Njegove istinske vjernike, štićenike, koji Mu nisu druga pripisali. S druge strane, oni su u potpunosti omalovažili i one koje su uzeli za svoja božanstva, jer misle da su oni njima zadovoljni, da su im oni to propisali te da ih oni štite. To su pravi neprijatelji Poslanika, s.a.v.s., i iskrenog vjerovanja, tevhida, u svakom vremenu i na svakome mjestu. Čudno je to koliko samo sljedbenika oni imaju!?

Allahov miljenik, Ibrahim, a.s., veli:

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَـٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعْبُدَ الْأَصْنَامَ * رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

"A kada Ibrahim reče: 'Gospodaru moj, učini ovaj grad sigurnim i sačuvaj mene i sinove moje da se klanjamo kumirima, oni su, Gospodaru moj, mnoge ljude na stranputicu naveli. Onaj ko bude mene slijedio – moje je vjere, a onaj ko bude protiv mene ustajao, pa Ti, uistinu, praštaš i samilostan si.'" (Ibrahim, 35-6)

Ovog velikog zla i širka može se spasiti samo onaj ko sve svoje vjerovanje učini iskrenim samo Allahu, dž.š., ko se suprotstavi mušricima u Njegovo ime, ko Mu se približi svojom mržnjom i prezirom prema mušricima, ko jedino Allaha, dž.š., uzme za zaštitnika, Gospodara i Onoga Kome se robuje,

ko iskreno posveti svoju ljubav samo Allahu, dž.š., samo se Njega boji, samo se Njemu nada, ponižava, u Njega se pouzda, pomoć i utočište traži i ko sav svoj život iskreno posveti Allahu, dž.š., slijedeći Njegove naredbe, tražeći Njegovo zadovoljstvo. Takav čovjek kada moli, moli od Allaha, dž.š., kada traži pomoć, traži je samo od Njega i kada nešto radi, to radi u Njegovo ime, za Njega i s Njim.

Širka ima bezbroj vrsta. Njihov broj zna samo Allah, dž.š.

Ako bismo pokušali iscrpiti temu o širku, naš bi razgovor tekao u nedogled. Neka Allah, dž.š., pomogne svakoga ko želi napisati knjigu o širku, njegovim vrstama, uzrocima, načelima, štetnostima i načinima čuvanja od toga.

Sve ostalo bit će lahko čovjeku koji se spasi od širka i nijekanja Allahovih svojstava, ove dvije bolesti koje su pokosile i uništile brojne narode. No, ako neko od njih strada, on će zaslužiti ono što i oni narodi koji se nisu pokoravali Allahu, dž.š., a mi ne žalimo za onima koji skončaju na takav način.

Licemjerstvo – nifak

Licemjerstvo je jedna opaka i skrivena bolest koja se nalazi svuda u čovjeku, a da on to i ne osjeća. Ona je gotovo neprimijetna, izaziva veliku pometnju kod ljudi, tako da oni misle kako čine dobro, a ustvari oni siju nered. I licemjerstvo se dijeli na veliko i malo.

Veliko licemjerstvo jeste uzrok za vječnu patnju u vatri i boravak u najdubljim dijelovima Džehennema. To je javno ispoljavanje islama, vjerovanja u Allaha, dž.š., njegove meleke, knjige, poslanike i Sudnji dan, ali i istovremeno tajno poricanje i okretanje od svega toga. Licemjer ne vjeruje da se Allah, dž.š., obratio ljudima koji su bili poslanici i upućivali ljude, podsjećali ih na Njegova imena i upozoravali na Njegovu kaznu.

Uzvišeni je pokidao zavjese iza kojih se kriju licemjeri, otkrio njihove tajne u Kur'anu i objelodanio Svojim robovima

njihove osobine da bi se vjernici čuvali licemjerstva i licemjera. Na samome početku sure El-Bekara On je spomenuo tri vrste ljudi. To su vjernici (mu'mini), nevjernici (kafiri), i licemjeri (munafici). U tom dijelu vjernici se spominju u četiri ajeta, nevjernici u dva, a licemjeri u trinaest ajeta. To je zbog njihove brojnosti, kušnje, uopće, i njihove žestoke smutnje prema islamu i muslimanima. A i iskušenje je islama, također, žestoko za njih jer oni formalno pripadaju islamu, podupiru ga, iskazuju privrženost, ali su, u biti, istinski neprijatelji islama i muslimana. Oni svoju mržnju i neprijateljstvo iskazuju u najrazličitijim formama koje se neznalici čine znanjem i dobročinstvom, a u biti su vrhunac neznanja, smutnje i nereda.

Tako mi Allaha, koliko su samo naših utvrda srušili? Koliko su naših tvrđava do temelja sravnili? Koliko su naših znamenja izbrisali s lica zemlje? Koliko su visokih i lepršavih zastava skinuli? S koliko su štapova sumnji udarili na rastinje islama u namjeri da ga iskorijene?! Koliko su samo njegovih izvora zatrpali i uništili svojim stavovima?!

Islam i muslimani i danas imaju dosta problema i kušnji zbog njih. Vojske i vojske licemjera svojim sumnjama neprestano kucaju na vrata islama, smatrajući kako time čine dobro: ﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ﴾ "*Zar?! A, uistinu, oni nered siju, ali ne opažaju*" (El-Bekara, 12). ﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ "*Oni žele utrnuti Allahovo svjetlo ustima svojim, a Allah će učiniti da svjetla Njegova uvijek bude, makar krivo bilo nevjernicima.*" (Es-Saff, 8)

Oni su složni u namjeri da napuste Objavu, i zajedno napuštaju svaki vid upućivanja po njoj. ﴿فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ﴾ "*A oni su se u pitanjima vjere svoje podijelili na skupine, svaka stranka radosna onim što ispovijeda*" (El-Mu'minun, 53); ﴿يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾ "*...koji su jedni drugima kićene besjede govorili da bi ih obmanuli*" (El-En'am, 112). Zbog toga su opisani riječima: "*Narod moj ovaj Kur'an izbjegava!*" (El-Furkan, 30)

U njihovim srcima izbrisali su se tragovi vjerovanja i oni ih ne poznaju, srušile su se kule vjerovanja i oni ih ne grade. Svijetle zvijezde imana gase se u njihovim srcima jer ga ne oživljavaju. Sva tama i zluradost njihovih misli i stavova od njih zaklanja sunce imana i vjerovanja, pa ga oni ne mogu vidjeti. Oni otvoreno odbacuju uputu od Boga i poslanika, ne posvećuju joj nimalo pažnje i, upravo zbog ovog odbacivanja i povođenja samo za svojim principima, ne slute u kakav očaj i zabludu padaju. Tekstu i riječima Objave oni ne priznaju nadnaravnost i istinsku nadmoć, smatraju da u nju nije potrebno čvrsto vjerovati te izmišljaju i pridodaju joj razne netačnosti i pogrešna tumačenja. U ovakvim stavovima slijede ih brojne generacije poslije njih. Oni prihvataju stajališta onih koji Objavu omalovažavaju, tako da o njoj govore i razmišljaju bez ikakvog poštovanja i pohvale.

Oni riječi Kur'ana i sunneta izjednačuju s govorom halifa danas. Njihova su imena na kovanicama, oni se spominju na hutbama. Njihovi se propisi poštuju, a Božiji se ne prihvataju, i o njima se i ne priča.

Oni odjeću imana oblače onima čija su srca puna mržnje, propasti, podlosti i nevjerstva. U javnosti podržavaju vjernike, a potajno se sastaju i predaju nevjernicima. Njihovi su jezici jezici islama, a srca, srca neprijatelja islama. Oni kažu: ﴿آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الآخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ﴾ *"'Vjerujemo u Allaha i u onaj svijet!', a oni nisu vjernici."* (El-Bekara, 8)

Njihova roba jeste laž i izdaja, a njihove glavnice varka i neistinita uvjerenja. Oni su sebi umislili kako su obje strane njima zadovoljne. ﴿يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلاَّ أَنفُسَهُم وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ *"Oni nastoje da prevare Allaha i one koji vjeruju, a oni, i ne znajući, samo sebe varaju."* (El-Bekara, 9)

Bolesti sumnje i požude ušle su u njihova srca i uništila ih. Zle namjere prevladale su u njihovim mislima i nijetima, te su srca njihova pokvarile. Tu bolest i pokvarenost ne mogu izliječiti nikakvi doktori i znalci. Ona vodi ravno u propast. ﴿فِي

﴿فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾ *"Njihova su srca bolesna, a Allah njihovu bolest još povećava; njih čeka bolna patnja zato što lažu."* (El-Bekara, 10)

Čiji iman zahvate pandže njihovih sumnji, u potpunosti će ga razderati. Čije srce zahvati njihovo zlo i smutnja, završit će u paklenoj kazni. Ako se njihova sumnja uvuče u nečija čula, zasigurno će ih uništiti. Oni čine veliki nered na Zemlji, no većina ljudi to ne zna. ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ ﴿أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ﴾ *"Kada im se kaže: 'Ne remetite red na zemlji!', odgovaraju: 'Mi samo red uspostavljamo!' Zar?! A, uistinu, oni nered siju, ali ne opažaju."* (El-Bekara, 11-2)

Oni se samo javno drže Knjige i sunneta, ali u sebi to duboko omalovažavaju i potcjenjuju. Oni su poput magarca koji nosi zlatni tovar, samo misle kako će podnijeti Objavu, a, po njima, to je bezvrijedna i neprihvatljiva roba. Oni koji slijede Objavu jesu, po njihovom mišljenju, glupaci o kojima oni raspredaju razne priče kad su sami. ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا﴾ ﴿أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ﴾ *"Kad im se kaže: 'Vjerujte kao što pravi ljudi vjeruju!', oni odgovaraju: 'Zar da vjerujemo u ono u što bezumni vjeruju?' – A, uistinu oni su bezumni, ali ne znaju."* (El-Bekara, 13)

Svaki licemjer, munafik, ima dva lica. Jedno koje pokazuje prema vjernicima i drugo koje se otkriva kada je sa svojom braćom nevjernicima. Oni imaju i dva jezika: jedan kojim govore javno s muslimanima i drugi koji otkriva njihove tajne. ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ﴾ *"Kada susretnu one koji vjeruju, govore: 'Vjerujemo!', a čim ostanu nasamo s šejtanima svojim, govore: 'Mi smo s vama, mi se samo rugamo.'"* (El-Bekara, 14)

Okrenuli su se od Kur'ana i sunneta izrugujući i ponižavajući one koji ih slijede. Odbili su pridržavati se Objave, radujući se onom što oni znaju, a to je puko zlo i oholost. Uvijek ćeš ih vidjeti kako izruguju one koji se čvrsto drže Objave. ﷺ

﴿يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ *"Allah njih izvrgava poruzi i podržava ih da u svom nevjerstvu lutaju."* (El-Bekara, 15)

Oni srljaju u tami tražeći nevaljalu robu. Osedlali su ata sumnje i opsjene koji ih je ponio u neznane daljine. Njhovim lađama poigravaju se strašne oluje bacajući ih u propast. ﴿أُولَـٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ *"Umjesto pravim, oni su krenuli krivim putem; njihova trgovina nije im donijela nikakvu dobit, i oni ne znaju šta rade."* (El-Bekara, 16)

Svjetlost im imana osvijetli pute i po njoj spoznaše gdje je uputa, a gdje zabluda. Nakon toga ona je utrnula, a ostao je plamen u koji su se oni zaletjeli lutajući tim tamnim prostranstvima. ﴿مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَاراً فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لاَّ يُبْصِرُونَ﴾ *"Slični su onima koji potpale vatru, i kad ona osvijetli njihovu okolinu, Allah im oduzme svjetlo i ostavi ih u mraku, i oni ništa ne vide!"* (El-Bekara, 17)

Njihova su srca ogluhla i otupjela. Ona ne čuju glasnike imana. Na očima im je koprena zasljepljujuća. One ne vide kur'anske istine. Jezici su im nijemi i ne mogu izgovoriti istinu. ﴿صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لاَ يَرْجِعُونَ﴾ *"Gluhi, nijemi i slijepi su, nikako da se osvijeste."* (El-Bekara, 18)

Allah, dž.š., daruje im oblake Objave koji nose život srcima i dušama. No, oni samo čuju gromove opomena, prijetnji i zaduženja koje imaju danju i navečer. Zato oni začepljaju svoje uši, deru svoju odjeću i daju se u bijeg vičući. Oni bivaju pozvani da se vrate pred brojnim svjedocima, i tako se otkrije njihovo pravo lice i stanje onima koji pameti imaju i istinu traže. Njima se tu pokažu oni u dvije vrste a to su slijepi oponašatelji i svadljivci. ﴿أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِم مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ *"Ili, oni su nalik na one, koji za vrijeme silnog pljuska s neba, u punom mraku, usred grmljavine i munja, stavljaju zbog gromova prste u uši svoje bojeći se smrti, a nevjernici ne mogu umaći Allahu."* (El-Bekara, 19)

Usljed ove silne svjetlosti i nura koji nosi Objava, njihov vid oslabi, jer oni to ne mogu podnijeti. Oni ne mogu čuti dozivanja da se vrate i slijede Allahove naredbe i izbjegavaju Njegove zabrane. Tada zastanu zbunjeni u neznanim prostranstvima u kojima ne koristi ni vid ni sluh. ﴿كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُم مَّشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ *"Kada god im ona bljesne, oni prođu, a čim utonu u mraku, stanu. A da Allah hoće, mogao bi im oduzeti i sluh i vid, jer Allah, zaista, sve može."* (El-Bekara, 20)

Oni imaju prepoznatljive osobine koje su navedene u Kur'anu i sunnetu. Lahko će ih vidjeti onaj ko iskreno vjeruje i ko je pronicljiv. Allah, dž.š., označio ih je ljudima koji se pretvaraju, a to je najodvratniji stepen na kojem neki čovjek može biti. Poznati su i po lijenosti u izvršavanju onoga što je naredio Milostivi. Iskrenost, ihlas, stoga im je veoma teška. ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ *"Licemjeri misle da će Allaha prevariti, i On će ih za varanje njihovo kazniti. Kada ustaju da molitvu obave, lijeno se dižu, i samo zato da bi se pokazli pred svijetom, a Allaha gotovo da i ne spomenu."* (En-Nisa, 143)

Neki su munafici poput izgubljenih ovaca koje lutaju među stokom, priklanjajući se čas jednom, čas drugom stadu. Oni svoj smiraj ne mogu naći ni kod jednih ni kod drugih, već su uvijek između dvije skupine. Gledaju ko će biti jači i prijemčiviji za njih: ﴿مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾ *"Neodlučni su kome će se privoljeti, da li ovima ili onima. A onoga koga Allah u zabludi ostavi – ti nećeš naći načina da ga na Pravi put uputiš."* (En-Nisa, 143)

Oni samo iščekuju šta će se desiti sa sljedbenicima Kur'ana i sunneta. Ako im Allah, dž.š., podari pobjedu, licemjeri im pridu i kažu: "Zar nismo bili s vama?" Oni se za ovo zaklinju Allahom, i tako javno dokazuju svoje vjerovanje. Ako pak neprijatelji Kur'ana i sunneta postignu kakav uspjeh, munafici govore: "Zar ne znate da nas veže bratski ugovor i da smo mi rodaci bliski?" Tako svako onaj ko ih želi upoznati najbolje je

da pogleda kako ih Gospodar svih svjetova opisuje. To će mu biti dovoljan vodič i uputa.

﴿الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَن يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾

"One koji iščekuju šta će biti s vama: pa ako vam Allah daruje pobjedu, oni reknu: 'Zar nismo bili uz vas?' A ako sreća posluži nevjernike, onda govore njima: 'Zar vas nismo mogli pobijediti i zar vas nismo odbranili od vjernika?' Na Sudnjem danu Allah će vam svima presuditi! A Allah neće dati priliku nevjernicima da unište vjernike." (En-Nisa, 141)

Čovjek je zadivljen ljepotom i blagošću njihovih riječi. Oni se Allahom zaklinju za sve laži i podlosti koje taje u svom srcu. Oni pred istinom sklapaju oči i drijemaju, a kad je u pitanju zabluda i neistina, oni na noge skaču. Poslušaj, onda, šta o njima govori Sveti (El-Kuddus) i Onaj Koji mir daruje (Es-Selam): *"Ima ljudi čije te riječi o životu na ovome svijetu oduševljavaju i koji se pozivaju na Allaha kao svjedoka za ono što je u srcima njihovim, a najljući su protivnici."* (El-Bekara, 204)

Oni svojim sljedbenicima naređuju da čine razne smutnje i štete na račun ostalih ljudi, ali i čitavih mjesta. Neke od njih vidjet ćeš kako obavljaju namaz, čine zikr, isposnički žive i trude se u znanju zajedno s istinskim vjernicima. *"Čim se neki od njih dočepa položaja, nastoji napraviti na Zemlji nered, uništavajući usjeve i stoku. – A Allah ne voli nered!"* (El-Bekara, 205)

Oni, kao vrsta, veoma liče jedni drugima. Nakon što počine kakvo nevaljalo djelo, oni potiču da se ono čini. Nakon što ostave neko dobro djelo, pozivaju da se ono ne čini. Veoma su škrti kada je u pitanju udjeljivanje na Allahovom putu i u ime Njega. Koliko im je samo puta Allah, dž.š., skrenuo pažnju na Svoje blagodati, pa su se oni okrenuli i sve to zaboravili?! Koliko je puta Uzvišeni i vjernike upozorio na

licemjere, otkrio im njihova stanja i osobine?! Zato poslušajte, o vi vjernici: "*Licemjeri i licemjerke slični su jedni drugima: traže da se čine nevaljala djela, a od dobrih odvraćaju i ruke su im stisnute: zaboravljaju Allaha, pa je i On njih zaboravio. Licemjeri su zaista pravi nevjernici.*" (Et-Tevba, 68)

Ako im se obratiš riječima Objave, vidjet ćeš kako od toga glave okreću i bježe. Ako ih pozoveš da žive i sude po Allahovoj knjizi i sunnetu Poslanika, s.a.v.s., vidjet ćeš kako se od toga okreću. A ako bi ih stvarno upoznao onakve kakvi jesu, shvatio bi da je između njih i Upute razdaljina velika. Shvatio bi da su se oni isuviše usprotivili i okrenuli od Objave. "*Kad im se kaže: 'Prihvatite ono što Allah objavljuje, i Poslanika!' – vidiš licemjere kako se od tebe sasvim okreću.*" (En-Nisa, 61)

Kako se oni, onda, mogu nadati spasu i uputi, nakon što su upropastili svoje umove i vjeru, kako se mogu spasiti zablude i otpadništva? Oni su svoje vjerovanje prodali za nevjerovanje. Kako li je samo ništavna i pogubna njihova trgovina?! Oni su zapečaćeni dženetski napitak zamijenili vatrom: "*A šta će tek biti kad ih, zbog djela ruku njihovih, pogodi kakva nesreća, pa ti dođu kunući se Allahom: 'Mi smo samo htjeli da učinimo dobro i da bude sloge.'*" (En-Nisa, 62)

Zekkum je isklijao u njihovim srcima poput trna. On će im biti jedina hrana. "*Allah dobro zna šta je u srcima njihovim, zato se ti ne obaziri na riječi njihove i posavjetuj ih, i reci im o njima ono što će ih dirnuti.*" (En-Nisa, 63)

Teško li njima! Koliko su se samo udaljili od imana i istinskog vjerovanja! Koliko su samo lažne njihove spoznaje i znanja! Oni su u jednoj stvarnosti, a sljedbenici su Poslanika, s.a.v.s., u drugoj. Uistinu se Allah, dž.š., u Svojoj knjizi zakleo Svojom svetošću, što je velika zakletva, kada su ovi ljudi u pitanju. Smisao ove zakletve shvataju samo učeni i pronicljivi jer se njihova srca paze te zakletve zbog njene uzvišenosti i veličine. Skrećući pažnju Svojim miljenicima i upozoravajući na stanje ovih ljudi Uzvišeni je kazao: "*I tako Mi Gospodara tvoga, oni neće*

biti vjernici dok za sudiju u sporovima međusobnim tebe ne prihvate i da onda zbog presude tvoje u dušama svojim nimalo tegobe ne osjete, i dok se sasvim ne pokore." (En-Nisa, 65)

Njihove su zakletve stalno ispred njihovog govora, čak i onda kada im niko ne protivrječi. To je zato što oni osjećaju da vjernička srca nisu spokojna kada su oni u pitanju. Na ovaj način oni prikrivaju svoje loše misli i skrivene ideje. Isto ovako rade i lažu podlaci i sumnjičavi ljudi te se zaklinju drugima kako bi ih uvjerili u svoju iskrenost. ﴿اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ "*Oni se iza zakletvi svojih zaklanjaju, pa od Allahova puta odvraćaju. Ružno je, doista, kako postupaju!*" (El-Munafikun, 2)

Neka su prokleti! Na ovom svijetu krenuli su zajedno s vjernicima. No, kada su vidjeli koliko je dalek i težak put, odvojili su se i vratili, misleći kako će se naslađivati lagodnim životom i slatkim snom u svojim domovima. Ali to naslađivanje nisu vidjeli, niti su slatkim snom na počinak otišli. Kako li će im biti kada dođu pred Uzvišenog? Oni su spoznali istinu i onda je odbacili. Nakon što su je vidjeli, postali su slijepi i gluhi. ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ﴾ "*To je zato što su vjernici bili, pa nevjernici postali, i onda su im srca zapečaćena, pa ne shvaćaju.*" (El-Munafikun, 3)

Licemjeri su ljudi s najljepšim tijelima, britkog jezika, blagog govora, ali i najprljavijeg srca i male ljudskosti, poput istruhlih balvana koji plodove ne daju i koji su istrgnuti iz svoga korijena te naslonjeni na zid koji podupiru da se ne svali na prolaznike.

﴿وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِن يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ﴾

"*Kad ih pogledaš, njihov izgled te ushićuje; a kad progovore, ti slušaš riječi njihove, međutim oni su kao šuplji naslonjeni balvani, i misle da je svaki povik protiv njih. Oni su pravi*

neprijatelji, pa ih se pričuvaj! Allah ih ubio, kuda se odmeću?!" (El-Munafikun, 4)

Namaz obavljaju pred sami kraj njegovog vremena, sabah kad sunce izlazi, a ikindiju kad sunce zalazi. U tome su slični gavranu koji svoju hranu kljuje. Njihov namaz jeste namaz tijela, a ne namaz srca. Oko njega se šuljaju poput lisice koja je svjesna da je proganjaju i traže. Namaz ne obavljaju u džematu, već, ako klanjaju, to čine u svojoj kući ili dućanu. Licemjer u svadi pretjeruje. Kada postigne dogovor, ne drži ga se, kada govori, laže, kada obeća, ne izvrši obećanje, a kada mu se nešto povjeri, on to iznevjeri. Tako se oni ophode prema ljudima. Pogledaj njihove osobine navedene na početku sure El-Mutaffifun i na kraju sure Et-Tarik. Možda njihov najbolji opis jesu riječi: *"O Vjerovjesniče, bori se protiv nevjernika i licemjera i budi prema njima strog! Prebivalište njihovo bit će Džehennem, a grozno je on boravište."* (Et-Tevba, 73)

Koliko ih je samo, ali oni kažu da ih ima veoma malo. Misle da su nadmoćni, a kukavice su. Kolike su samo neznalice, a pretvaraju se da su alimi. Koliko su se samo zavarali kada je u pitanju Allah, dž.š., jer oni ne znaju Njegovu veličinu. *"Oni se zaklinju Allahom da su doista vaši, a oni nisu vaši, nego su narod kukavički."* (Et-Tevba, 56)

Oni su u tjeskobi i žalosti kada sljedbenike Kur'ana i sunneta zadesi kakav uspjeh, sreća ili im dođe pomoć. No, ako ih zadesi iskušenje i ispiti kojima im Allah briše grijehe i prelazi preko njihovih loših postupaka, oni se mnogo vesele i raduju. Allah kaže: *"Ako postigneš uspjeh, to ih ogorči; a kad te pogodi nesreća, oni govore: 'Mi smo i ranije bili oprezni', i odlaze veseli. Reci: 'Dogodit će nam se samo ono što nam Allah odredi, On je Gospodar naš.' I neka se vjernici samo u Allaha pouzdaju!"* (Et-Tevba, 50-51). U drugom ajetu kazuje kako će istina opstati bez obzira na velike napade zlobnika i neprijatelja: *"Ako kakvo dobro dočekate, to ih ozlojedi, a zadesi li vas kakva nevolja, obraduju joj se. I ako budete trpjeli i ono što vam se zabranjuje – izbjegavali, njihovo lukavstvo*

neće vam nimalo nauditi. Allah, zaista, dobro zna ono što oni rade." (Alu Imran, 12)

Allah, dž.š., prezire njihov način pokornosti zbog pokvarenosti njihovih srca i neispravnih nijeta. Time ih je priklještio i učinio nepomičnim. Uzvišeni ne voli njihovu prisutnost niti blizinu, jer se oni priklanjaju Njegovim neprijateljima. Zato ih je protjerao i udaljio od Sebe. Oni su se okrenuli od Objave, pa se On od njih okrenuo, te ih lišio sreće i učino nesretnicima. Pravedno im je presudio, nakon čega se oni ne mogu nadati uspjehu izuzev da se iskreno pokaju. Uzvišeni je kazao: "*Da su imali namjeru poći, sigurno bi za to pripremili ono što je potrebno, ali Allahu nije bilo po volji da idu, pa ih je zadržao, i bi im rečeno: 'Sjedite sa onima koji sjede!'*" (Et-Tevba, 46). Allah, dž.š., naveo je nakon ovoga mudrost njihovog zadržavanja i zaustavljanja. Potom ih je otjerao sa Svojih kapija i udaljio od Sebe. U tome su prikazani usrećivanje i Njegova blagost prema Svojim miljenicima, dobrim robovima. Najpravedniji je kazao: "*Da su pošli s vama, bili bi vam samo na smetnji i brzo bi među vas smutnju ubacili, a među vama ima i onih koji ih rado slušaju. A Allah zna nasilnike.*" (Et-Tevba, 47)

Licemjerima su tegobne riječi Objave, zato ih oni i preziru. Postale su im teške i dosadne, te su ih odbacili. Prestali su čuvati sunnet te su i njega zanemarili. Riječi Objave i sunneta predstavljaju im napor, tako da oni postavljaju svoja pravila i zakone. Allah, dž.š., pokidao je zastore iza kojih se skrivaju, objelodanio njihove tajne i naveo ih za primjer vjernicima. Dobro znaj, kad god nestane njihova jedna skupina, druga se pojavi i zamijeni ih. No, Allah, dž.š., naveo je i lijepo objasnio njihove osobine Svojim miljenicima kako bi bili oprezni. Uzvišeni je kazao: "*Zato što ne vole ono što Allah objavljuje, i On će djela njihova poništiti.*" (Muhammed, 9)

Ovo je stanje onih kojima su se Božije riječi učinile teškim i koji su ih vidjeli kao prepreku između njih i svojih novotarija i strasti. Oni su čvrstu građevinu prodali za pregršt laži.

Oni su Allahove riječi zamijenili knjigama običnih ljudi poput djela *Fusus*[183], što ih je unazadilo i upropastilo. "*To je zato što su govorili onima koji ne vole ono što Allah objavljuje: 'Mi ćemo vam se u nekim stvarima pokoravati', a Allah dobro zna njihove tajne. A kako će tek biti kada im meleki budu duše uzimali udarajući ih po obrazima i po leđima njihovim!*" (Muhammed, 26-7)

Oni nastoje sakriti tajne svog licemjerstva. No, Allah, dž.š., pokazao je to na njihovim licima i u načinu njihovog govora. Uzvišeni ih je posebno označio. Ti znakovi nisu skriveni iskrenim i pronicljivim vjernicima. Licemjeri misle da će ih tajno nevjerstvo i javno vjerovanje koje ispoljavaju spasiti od kritike i detaljnog ispitivanja. Kako je to moguće kada je njihova svojstva objelodanio Kritičar, Koji sve vidi, riječima: "*Zar oni bolesnih srca misle da Allah zlobe njihove na vidjelo neće iznijeti? A da hoćemo, Mi bismo ti ih, uistinu, pokazali i ti bi ih, sigurno, po biljezima njihovim poznao. Ali, ti ćeš ih poznati po načinu govora njihova – A Allah zna postupke vaše.*" (Muhammed, 29-30)

Kako će im biti kada ih Allah, dž.š., skupi na Sudnjem danu i kada se On jasno pokaže robovima Svojim? Kada ih pozove da učine sedždu, a oni to ne mognu? "*Oborenih pogleda i sasvim ponižen bit će nevjernici – a bili su pozivani da licem na tle padaju dok su živi i zdravi bili.*" (El-Kalem, 43)

Kako će im biti kada se skupe na ćupriji džehenemskoj koja će biti tanja od dlake, a oštrija od sablje? Ova će ćuprija bit tamna i klizava. Preći će je samo onaj kome bude dato svjetlo, nur, pa bude vidio ispred sebe. Ta svjetlost bit će podijeljena među ljudima. Oni će se razlikovati po brzini prelaska preko ćuprije. Vjernici će imati tu svjetlost shodno namazu, zekatu, hadžu i postu koje su obavljali na ovome svijetu. Kada dođu do sredine ćuprije, vjetar će puhnuti i utrnuti svjetiljke licemjera. Oni će zbunjeni zastati i neće se moći ni pomaknuti. Između njih i vjernika bit će postavljen zid na kojem će biti jedna

[183] *Fusus* je knjiga koju je napisao Ibn Arebi.

kapija. Između ljudi i ključeva stajat će jedna prepreka. Unutrašnja strana, u kojoj su vjernici, bit će milost, a vanjska će biti kazna i bolna patnja. Licemjeri će dozivati vjernike koji su već poodmakli i čija će svjetlost biti u daljini, poput zvijezda. Onaj ko ih bude gledao kazat će: ﴿انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِن نُّورِكُمْ﴾ *"Pričekajte nas da se svjetlom vašim poslužimo!"* (El-Hadid, 13). Kako možemo preći ovaj tjesnac, kada su naša svjetla utrnuta, a danas nema prelaska ćuprije bez svjetla: ﴿قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا﴾ *"Vratite se natrag, pa drugo svjetlo potražite!"* (El-Hadid, 13). To znači tamo gdje su svjetiljke i svjetlo dijeljeni. Bože, sačuvaj svakoga od ovako strašnog stajanja! Oni koji se tu nađu pitat će se kako su se tu našli. Govorit će: "Ima li ikoga da danas pomogne? Da li ima prijatelja?" Tada će licemjeri podsjetiti vjernike na njihova zajednička druženja i prijateljevanja na ovom svijetu, kao što stranac podsjeća domaćina na zajedničko putovanje: "Zar nismo bili s vama. Postili smo kao i vi, klanjali kao vi, učili Kur'an kao vi, davali sadaku kao vi i obavljali hadž kao i vi. Pa kakva je onda razlika između nas danas, zašto idete bez nas?" Vjernici će odgovoriti: "Svakako! No, vi ste samo javno bili s nama, a tajno, u sebi, bili ste poput svakog nevjernika."

﴿يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنَّكُمْ فَتَنتُمْ أَنفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ * فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَأْوَاكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلَاكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾

"Ali ste se pretvornošću upropastili, i iščekivali ste, i sumnjali ste, i puste želje su vas zavaravale, dok nije došla Allahova odredba, a šejtan vas je o Allahu obmanuo. Nikakva se otkupnina danas od vas neće primiti, a ni od onih koji nisu vjerovali; vatra će biti prebivalište vaše, ona baš vama odgovara, a užasno je ona boravište!" (El-Hadid, 14-5)

Ova se vrsta ljudi ne može riječima opisati. Tako mi Allaha, dž.š., više smo izostavili nego što smo kazali o njima. Skoro da cijeli Kur'an kazuje samo o njima zbog njihove brojnosti na zemlji i u mezarjima. Nema ni jednog mjesta, a da njih

tu nema. Sve to kako iskreni vjernici ne bi bili sami na Putu. Bez njih sredstva za život uveliko bi se umanjila, a zvijeri i divljač napadali bi vjernike po putevima. Huzejfa, r.a., čuo je jednog čovjeka kako kaže: "Moj Allahu, uništi licemjere", pa mu je odgovorio: "Sine moga brata, da uništim licemjere vi biste podivljali po putevima zbog malog broja prolaznika."

Bojazan iskrenih muslimana od licemjerstva

Tako mi Allaha, dž.š., strah od licemjerstva trgao je srca prvih muslimana, upravo zbog njihovog istančanog poznavanja te bolesti, njenih skrivenih detalja kao i općih stvari. Oni su stalno sebe preispitivali, i toliko su svoje duše smatrali lošim, da su strahovali da spadaju u licemjere. Omer, r.a., kazao je Huzejfi, r.a.: "Tebe je Poslanik, s.a.v.s., obavijestio ko su licemjeri među nama, pa te kunem Allahom da mi kažeš jesam li ja jedan od njih?" "Ne, a to poslije tebe nikome više neću otkriti", odgovorio je Huzejfa. Ibn Ebu Mulejka veli: "Ja sam za života upoznao trideset ashaba, drugova Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i svi su se oni bojali da su licemjeri, a ni jedan nije kazao da mu je iman čist poput imana meleka, Džibrila i Mikaila, a.s." Ovu izjavu prenosi Buhari. Od Hasana el-Basrija prenose se sljedeće riječi: "Samo se iskren vjernik boji licemjerstva, a samo je licemjer siguran od njega." Od pojedinih ashaba prenosi se da su učili dovu: "Bože naš, sačuvaj nas licemjerne skrušenosti." Ljudi su ih upitali šta misle pod riječima "skrušeni nifak", a oni su odgovorili: "To je da nam tijela, a ne srca, budu skrušena."

Tako mi Allaha, dž.š., srca ovih ljudi bila su ispunjena islamom i čvrstim uvjerenjem, *jekinom*, ali i velikom bojazni od *nifaka*. Njihova zabrinutost o tome morila ih je i mučila, dok su mnogi drugi ljudi, koji nisu bili vjernici, tvrdili kako je njihov iman čist kao u Džibrila i Mikaila, a.s.

Mladica *nifaka* ima dva korijena: korijen laži i korijen pretvaranja. Ovi korijeni pak izviru iz dva vrela: slabe pronicljivosti i upute i neodlučnosti. Kada se ove četiri stvari spoje, rađa

se biljka i stablo licemjerstva. No, vremenom će se to stablo naći na ivici strašne provalije. Kada se munafici suoče s istinom na danu kad se savjesti budu ispitivale, kada se tajne otkriju, kada umrli budu oživljeni, kad na vidjelo izađe ono što je u srcima, tada će vidjeti za koga su radili, za koga su dobra stjecali, i da je sve što su ostvarili poput iluzije i fatamorgane:

﴿يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِندَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾

"A djela nevjernika su kao varka u ravnici u kojoj žedan vidi vodu, ali kad do tog mjesta dođe, ništa ne nađe, a zateći će da ga čeka kraj njega Allahova kazna i On će mu potpuno isplatiti račun njegov jer Allah, dž.š., veoma brzo obračunava." (En-Nur, 39)

Njihova su srca nemarna i nehajna kada su u pitanju dobra djela, ali njihova tijela tome hitaju. Oni su puni razvrata. Njihova su čula gluha i kruta kada se kazuje o istini, no kada prisustvuju mjestima gdje se govore laži, potvore, kada učestvuju u nevaljalim radnjama, njihova srca progledaju, a uši čuju.

Tako mi Allaha, dž.š., ovo su jasni znaci licemjerstva. Zato ih se čuvaj sve do smrti, dobri čovječe. Kada licemjeri sklope ugovor, ne izvrše ga. Kada obećaju, iznevjere. Kada govore, lažu. Kada ih se pozove da budu pokorni, oni stanu. Kada im se kaže da slijede ono što je Allah objavio i Njegov Poslanik, osjećaju odvratnost. No, oni pohitaju kada ih pozovu njihovi prohtjevi svojim ciljevima, te im se posvete. Čuvaj se njih i prohtjeva, poniženja i propasti kojima su se poveli. Ne vjeruj u ono što na sebe preuzimaju, ne budi siguran u njihova obećanja jer oni na taj način lažu i postupaju suprotno svemu što kažu:

﴿وَمِنْهُم مَّنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِن فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ * فَلَمَّا آتَاهُم مِّن فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ * فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾

"Ima ih koji su se obavezali Allahu: 'Ako nam iz obilja Svoga dadne, udjeljivat ćemo, zaista, milostinju i bit ćemo, doista, dobri!' A kad im je On dao iz obilja Svoga, oni su u tome postali škrti i okrenuli se – a oni ionako glave okreću. I nadovezao im je On na to pretvornost u srcima njihovim sve do dana kada će pred Njega stati, zato što se onoga što su Allahu obećali ne pridržavaju i zato što stalno lažu." (Et-Tevba, 75-7)

Prijestupi (fusuk)

U Allahovoj knjizi navode se dvije vrste prijestupa: pojedinačni, apsolutni prijestupi i prijestupi vezani za neposlušnost.

Pojedinačni, apsolutni prijestupi dijele se, također, u dvije kategorije: prijestupi nevjerstva koji izvode iz islama i prijestupi koji ne izvode iz islama. Grijesi vezani za neposlušnost jesu oni za koje je Allah, dž.š., kazao:

﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُوْلَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾

"Ali Allah je nekima od vas pravo vjerovanje omilio, i u srcima vašim lijepim ga prikazao, a nezahvalnost i neposlušnost vam omrazio. Takvi su na Pravome putu." (El-Hudžurat, 7)

Primjer za prijestupe nevjerstva jeste sljedeći ajet: ﴿إِنَّ اللَّهَ لاَ يَسْتَحْيِي أَن يَضْرِبَ مَثَلاً مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلاً يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَيَهْدِي بِهِ كَثِيراً وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلاَّ الْفَاسِقِينَ * الَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الأَرْضِ أُوْلَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ *"Time On mnoge u zabludi ostavlja, a mnogima na Pravi put ukazuje; ali u zabludi ostavlja samo velike grešnike, koji krše već čvrsto prihvaćenu obavezu prema Allahu i prekidaju ono što je Allah naredio da se održava, i prave nered na Zemlji; oni će nastradati"* (El-Bekara, 26-7), te ajet: *"A Mi tebi jasne dokaze objavljujemo i jedino nevjernici neće u njih da vjeruju"* (El-Bekara, 99), zatim ajet: *"A one koji nisu vjerovali čeka vatra u kojoj će prebivati; kad god pokušaju iz nje izaći, bit će u nju vraćeni i bit će im rečeno: 'Trpite kaznu u vatri koju ste poricali'"* (Es-Sedžda, 20). Ovo sve su grijesi nevjerstva.

Prijestupi koji ne izvode iz islama jesu oni za koje je Uzvišeni rekao: "*A ako to učinite, onda ste zgriješili. I bojte se Allaha – Allah vas uči, i Allah sve zna*" (El-Bekara, 282); "*O vjernici, ako vam nekakav nepošten čovjek donese kakvu vijest, dobro je provjerite, da u neznanju nekome zlo ne učinite, pa da se zbog onoga što ste učinili pokajete*" (El-Hudžurat, 6). Povod objavljivanja ovog ajeta jeste događaj u kojem je Poslanik, s.a.v.s., poslao El-Velida ibn Ukbu ibn Ebu Muajta da preuzme zekat plemena Benu Mustalek nakon završene borbe. Između El-Velida i tog plemena postojalo je neprijateljstvo još iz doba prije islama. Kada su ljudi iz plemena čuli da im dolazi, izašli su pred njega iz počasti prema Poslaniku, s.a.v.s. Dok im je prilazio, šejtan mu reče: "Oni te žele ubiti." To ga uplaši, te se on vrati Poslaniku, s.a.v.s., i reče: "Benu Mustalek ne želi dati zekat, čak su me htjeli ubiti."

Poslanik, s.a.v.s., naljutio se zbog ovog. Razmišljao je o vojnom napadu na njih. Kada su pripadnici plemena Benu Mustalek čuli da se izaslanik vratio, došli su Poslaniku, s.a.v.s., i kazali mu: "Allahov Poslaniče, čuli smo da će nam doći tvoj izaslanik, pa smo izašli da ga dočekamo i počastimo, i izvršimo svoju dužnost prema Allahu, dž.š. Onda se on vratio. Pobojali smo se da mu nije stiglo pismo od tebe u kojem si ga obavijestio da si na nas ljut. Sada tražimo zaštitu od Allahove srdžbe i srdžbe Njegovog Poslanika." Poslaniku, s.a.v.s., to se nije učinilo uvjerljivim, te tajno posla Halida ibn Velida s vojskom. Naredi mu da ne obavijesti vojsku o svom dolasku. Reče mu: "Dobro pogledaj, ako primijetiš kakav trag imana, uzmi od njih zekat. Ako ništa ne vidiš, postupi prema njima onako kako postupaš prema nevjernicima." Halid je to i uradio. Vidio je da se uči ezan za akšam, a potom i za jacija-namaz. Primijetio je kod njih samo pokornost i dobro, te uze od njih zekat. Nakon toga vratio se Poslaniku, s.a.v.s. Tako je objavljen ajet: "*O vjernici, ako vam nekakav nepošten čovjek donese kakvu vijest, dobro je provjerite...*" (El-Hudžurat, 6)[184]

Vijest koja se spominje u ajetu jeste obavještavanje odsutnog čovjeka o nečemu što se tiče određene važne osobe. A *provjeravanje* jeste traženje potpunog znanja o toj vijesti.

Ovdje možemo primijetiti jednu veoma lijepu poruku i misao. To je činjenica da Uzvišeni nije naredio da se u potpunosti odbaci vijest grešnika, da se ona smatra lažnom, te da se njegovo svjedočenje nikako ne uzima u obzir, već je naredio da se takva vijest provjeri. Ukoliko okolnosti i vanjski činioci pokažu njegovu iskrenost, postupit će se shodno njegovoj iskrenosti, bez obzira na činjenicu od koga ta vijest došla. Na ovaj način treba postupati s vijestima i svjedočenjem grešnika. Veliki je broj grešnika iskren kada kazuje, prenosi vijesti i kada svjedoči. Većina njih, čak, dosta dobro pazi na to, iako oni griješe u drugim stvarima. Mišljenje i svjedočenje ovoga grešnika ne odbacuje se. Mnoga prava i istinite informacije izgubile bi se kada bi se odbacila ovakva svjedočenja i vijesti, posebno kada su u pitanju osobe koje griješe o pitanju uvjerenja i mišljenja, a vode veliku brigu o iskrenosti. Njihovo mišljenje i svjedočenje ne odbacuju se.

Kada se govori o osobi čiji je grijeh vezan za laž, treba pogledati da li ona često i iznova laže. Ako su njene laži brojnije od istine, svjedočenje i vijest od nje odbacit će se. S druge strane, postoje dva mišljenja učenjaka kada se radi o nekoj osobi kojoj se desi da slaže jedanput ili dvaput. To su dva predanja od imama Ahmeda.

Ovdje se misli na grijehe koji ne izvode iz islama. Grijesi za koje se neophodno mora pokajati jesu mnogo općenitiji pojam od grijeha zbog kojih se odbacuje predanje i svjedočenje.

Sada ćemo govoriti o grijesima za koje se neophodno treba pokajati. I njih ima dvije vrste: oni koji se tiču samog djela, ili čina, te oni koji se tiču uvjerenja.

---

[84] Hadis prenosi Ahmed.

Prijestupi koji se odnose na djelo također su podijeljeni u dvije vrste: pojedinačne i one koji su vezani za neposlušnost.

Prijestupi koji su vezani za neposlušnost jesu kršenja Allahovih zabrana, dok se neposlušnost veže za Njegovu naredbu, kao što je Allah, dž.š., kazao: "*...koji se onome što im Allah zapovijedi neće opirati*" (Et-Tahrim, 6). Musa, a.s., kazao je svome bratu Harunu, a.s.: "*Šta te je spriječilo, kad si ih vidio da su zalutali, da za mnom nisi pošao? Zašto nisi naređenje moje poslušao?*" (Ta-Ha, 92-3). Jedan pjesnik veli:

"*Strogu naredbu sam ti dao,*

No ti me nisi poslušao.

Te si osoba nemoćna postao

I za svoje djelo se pokajao."

Prijestupi jesu radnje kojima se krše Allahove zabrane. Oni se često spominju, kao u ajetu: "*A ako to učinite, onda ste zgriješili*" (El-Bekara, 282). S druge strane, neposlušnost se veže za suprotstavljanje i okretanje od Allahovih naredbi, kao što smo to prije kazali. Svako od ova dva značenja može se koristiti zasebno kao u ajetu: "*Svi su se poklonili osim Iblisa, on je bio jedan od džina i zato se ogriješio o zapovijest Gospodara svoga*" (El-Kehf, 50). Ovdje su grijesi označeni kao suprotstavljanje Allahovoj naredbi. A kaže Uzvišeni Allah: "*Tako Adem nije Gospodara svoga poslušao, i s Puta je skrenuo*" (Ta-Ha, 121). Ovdje je pak neposluhom označeno činjenje zabrane. Ovo je slučaj kada se u jednoj rečenici spomene samo jedan od ova dva pojma, no ako se spomenu jedan pored drugog, u istoj rečenici i kontekstu; neposlušnost označava suprotstavljanje naredbi, a grijeh činjenje zabrana.

Takvaluk[185], bogobojaznost, podrazumijeva čuvanje od obje ove stvari. Ako nju postignemo i ostvarimo u životu, moći ćemo se valjano pokajati za grijehe i neposlušnost. To znači da čovjek radi u pokornosti Allahu, dž.š., i po Njegovom svjetlu i nada se Njegovoj nagradi. Upravo zbog Božijeg svjetla taj čovjek nije više neposlušan Allahu, dž.š., te strahuje od Njegove kazne.

Prijestupi uvjerenja jesu prijestupi ljudi koji čine razne novotarije, pri tome vjeruju u Allaha, dž.š., Njegovog Poslanika, s.a.v.s., Sudnji dan, zabranjuju ono što je On zabranio i dozvoljavaju ono što je On dozvolio, no, pri tome, iz svoga neznanja, pogrešnog tumačenja i slijepog slijeđenja šejhova, niječu mnoge stvari koje su Allah, dž.š., i Poslanik, s.a.v.s., utvrdili, kao što i potvrđuju ono što nisu Allah, dž.š., i Poslanik, s.a.v.s., potvrdili.

Oni su poput haridžija, većine rafidija, kaderija, mu'tezilija kao i umjerenih džehmija.

Što se pak ekstremnih džehmija tiče, oni su poput ekstremnih rafidija, te nemaju nikakve veze s islamom.

---

[185] Ko promisli i pomno prouči značenje riječi *takva* u Allahovom govoru, govoru Poslanika, s.a.v.s., i arapskom jeziku, te se sačuva raznih oponašanja i nevaljalog govora, on će znati da *takva* znači da čovjek uzme sve ono što mu Allah, dž.š., daje kao štit od svega što On mrzi, što je loše i donosi propast na ovome i onome svijetu. Sve ovo čovjek mora uzeti pomno, s krajnjom ozbiljnošću, budnošću i uputom kako bi mu to bilo uzrok za uspjeh na oba svijeta, vjerujući da sve što mu je njegov Gospodar potčinio i podario od života, imetka i djece može jednako biti uzrokom uspjeha, ali i propasti. Tako je, čak i sa samim Kur'anom, gdje se kaže: *"Mi objavljujemo u Kur'anu ono što je lijek i milost vjernicima, a nevjernicima on samo povećava propast"* (El-Isra, 82). Zato nam Allah, dž.š., savjetuje da tražimo zaštitu od šejtana prokletog i utočište kod Uzvišenog kad god čitamo riječi Kur'ana. Sve to samo da nas taj prokletnik ne zavede, pa da pogrešno shvatimo kur'anske riječi, a ne onako kako ih je Allah, dž.š., kazao, te na taj način krenemo u propast. Najbolje bi nam bilo da tražimo zaštitu od šejtana i utočište kod Gospodara kad god smo sa svojom djecom, porodicom i kada nešto radimo sa svojim imetkom, pa i pri svakom pokretu i svakoj stvari u našem životu.

Upravo zbog ovoga pravedni prethodnici ne ubrajaju ih u 72 islamske grupacije jer su oni isuviše daleko od naše zajednice.

Ipak, ovo nije naša tema, već razmišljanje o ostvarenju pokajanja od deset vrsta griješenja.

Od ovih grijeha pokajat ćemo se ako potvrdimo sve ono što je Allah, dž.š., kazao o Sebi i Svome Poslaniku, s.a.v.s., uporedbom i poistovjećivanjem s nečim drugim, negiranjem svega onoga što je On sebi negirao kao i Poslanik, s.a.v.s., bez ikakvog iskrivljavanja i pogrešnog tumačenja. Negacija i potvrđivanje mogu se posmatrati samo onako kako nas je o tome obavijestila Objava, a ne kroz nečija razmišljanja i stavove koji proizlaze iz novotarija i zabluda.

Uvjeti pokajanja grešnika

Pokajanje grešnika čije je uvjerenje neispravno postiže se samo slijeđenjem sunneta. Ovo slijeđenje neće biti dovoljno sve dok oni ne obznane da su bili na neispravnom putu i slijedili novotarije. Ovdje vidimo kako se tevba za neki grijeh ostvaruje činjenjem onog što je suprotno tome grijehu. Iz ovog razloga Allah, dž.š., postavio je javnu obznanu kao uvjet za pokajanje onih koji su sakrivali Allahovu objavu i jasne dokaze. Njihov grijeh bilo je prikrivanje, stoga se pokajanje ostvarilo obznanjivanjem. Allah, dž.š., kaže:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَـٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ * إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَـٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾

"One koji budu tajili jasne dokaze, koje smo Mi objavili, i Pravi put, koji smo u Knjizi ljudima označili, njih će Allah prokleti, a proklet će ih i oni koji imaju pravo da proklinju; oprostit ću samo onima koji se pokaju i poprave i to javno ispolje, a Ja primam pokajanje i Ja sam milostiv" (El-Bekara, 159-60).

Grijeh onoga ko čini novotariju teži je od grijeha onoga ko prikriva istinu jer je ovaj drugi prikrio istinu, dok je prvi, također, prikrio istinu, ali i pozivao u ono što joj je suprotno. Tako svako ko čini novotariju u isto vrijeme i prikriva istinu, ali ne i suprotno. Onaj ko prikriva istinu ne mora biti i sljedbenik novotarije.

Uvjet za pokajanje licemjera jeste iskrenost jer je njegov grijeh pretvaranje. Zato je Uzvišeni kazao: "*Licemjeri će na samom dnu Džehennema biti i ti im nećeš zaštitnika naći.*" Zatim nastavlja: "*Ali oni koji se pokaju i poprave i koji čvrsto Allaha prihvate i vjeru svoju u Allaha iskreno ispolje bit će s vjernicima, a Allah će, sigurno, vjernicima veliku nagradu dati*" (En-Nisa, 145-46). Na osnovu ovoga možemo zaključiti kako je ispravnije ono mišljenje koje kaže da je preduvjet za pokajanje osobe koja je učinila potvoru to da sama sebe demantira, jer je to suprotno grijehu koji je počinila i tako ukaljala čast nevinog muslimana. Tako će se njena tevba ostvariti onda kad ta osoba sama sebe demantira i na taj način spere ljagu s osobe koju je potvorila. Upravo je ovo krajnji cilj i smisao pokajanja.

Postoji i mišljenje po kojem je preduvjet za pokajanje čovjeka koji je potvorio da zatraži oprost od Allaha, dž.š., riječima: "Estagfirullah", te da prizna kako je potvora zabranjena. No, za ovakav se stav kaže da je slab i neispravan jer po njemu osoba koja je potvorena nema nikakve dobrobiti, neće biti sprana ljaga i uvreda koja joj je nanijeta. Ovakvim činom neće se ostvariti smisao i intencija pokajanja jer ono implicira dvije dužnosti: dužnost prema Allahu, dž.š., a to je da se prizna kako je potvora haram. Od ovoga će se čovjek pokajati činjenjem istigfara za potvoru, priznavanjem kako je potvora haram, kajanjem zbog toga i čvrstom odlukom da se taj grijeh više nikad ne učini. Ali, postoji i druga dužnost, dužnost prema potvorenoj osobi, na koju je bačena ljaga. Za nju ćemo se pokajati javnim demantiranjem svojih riječi, odnosno potvore. Tako

zaključujemo da pokajanje za potvoru neminovno obuhvata obje ove stvari.

Ako se postavi pitanje: "Šta ako iskren i pouzdan čovjek vidi da neko čini blud, te obavijesti druge o tome? Zar je moguće da on mora javno poreći svoje riječi i proglasiti potvoru lažnom? Da li je to jedan od uvjeta za potpunost i valjanost tevbe?", neko će reći da je to veliki problem koji je nagnao neke ljude da zastupaju drugo mišljenje koje smo prethodno naveli. Oni vele da će se takav čovjek pokajati samo priznanjem da je potvora haram i istigfarom. To je slučaj kada se mora javno izreći laž, što je Allah, dž.š., propisao za onoga ko čini potvoru, i kazao da je takva osoba kod Njega lažljivac, pa makar njegova vijest i odgovarala stvarnosti.

Mi kažemo da se pomoću laži žele postići dvije stvari. Prva je da se iznese neistinita vijest. Postoje dvije vrste ove laži: namjerna i nenamjerna. O namjernoj laži ne treba govoriti jer mi dobro znamo šta je to. Za nenamjerne laži imamo brojne primjere, kao što je slučaj kada je Ebu Senabil ibn Beakek rekao jednoj raspuštenici da joj nije dozvoljeno da se uda dok njeno novorođenče ne napuni 14 mjeseci. Poslanik, s.a.v.s., za to je kazao: "Slagao je Ebu Senabil", ili je kazao: "Slagao je onaj ko je to rekao."[186] Takav je slučaj i s riječima: "Propala su sva djela Amirova jer se nehotice ubio", kao i s riječima Ubade ibn Samita, koji je rekao: "Slagao je Ebu Muhammed", jer je on kazao da je vitr obavezan. Sve ovo su primjeri nehotične ili nenamjerne laži.

Druga stvar koja se želi postići pomoću laži, ili vrste laži, jeste da se obavijesti o nečemu što nije dozvoljeno, pa makar ta vijest bila istinita i odgovarala stvarnosti. Primjer za to jeste kazivanje jednog čovjeka da je vidio blud i javno obavještavanje o tome. On je, po Allahovom propisu, lažov iako je njegova vijest istinita. Zato je Allah, dž.š., kazao: "*Zašto nisu četvericu svjedoka*

[186] Ovaj hadis prenose Buhari i Muslim.

doveli? A pošto svjedoke nisu doveli, oni su onda kod Allaha lažljivci" (En-Nur, 13). Allahov propis jeste da se ovaj čovjek kazni kao onaj ko je izmislio laž, iako je njegova vijest tačna. Upravo je ovo naš dokaz da se njegovo pokajanje ne može upotpuniti i biti valjano, sve dok javno ne prizna kako je on lažov kod Allaha, dž.š., kao što je to Uzvišeni kazao o njemu u Kur'anu. Kakva je to tevba ako on ne prizna da je lažov, a tako ga je Allah, dž.š., nazvao? Možda je to tek puko insistiranje i javno suprotstavljanje Allahovom propisu koji se tiče tog čovjeka?!

Pokajanje kradljivca

Učenjaci su se razišli i o pitanju pokajanja kradljivca. Postavlja se pitanje da li kradljivac kome je odsječena ruka treba nadoknaditi ili dati obeštećenje za ukradenu imovinu njenom vlasniku?

Svi se slažu da se imovina treba vratiti ako je nađena ona ista koja je i ukradena. U tom slučaju vraćanje postaje jedan uvjet za valjanost pokajanja. No, oni se razilaze o pitanja kada ta imovina bude upropaštena ili iskorištena. Imami Šafi i Ahmed smatraju da se treba dati ili platiti obeštećenje pravom vlasniku i da je to preduvjet za tevbu. Ovo je uvjet bez obzira da li to kradljivcu bilo teško ili lahko. Međutim, Ebu Hanifa tvrdi da je šteta nadoknađena samim odsijecanjem ruke, te se vlasniku ne treba ništa davati. Po njemu, davanje obeštećenja nije preduvjet za tevbu, jer je to postignuto odsijecanjem ruke, dok bi naknadno obeštećenje bila dodatna kazna koja nije dozvoljena.

Situacija je, svakako, drukčija kada vlasnik nađe svoju istu imovinu. On će je sebi vratiti, a to neće biti naknadna kazna za kradljivca jer to nije obeštećenje. Kradljivac je dobio kaznu odsijecanjem ruke, zato ne bi trebalo materijalnim obeštećenjem udvostručavati tu kaznu.

Ebu Hanifa nadalje napominje da je zbog ovoga Allah, dž.š., propisao samo izvršenje kazne (*hadd*) nad kradljivcem i onim ko se bori protiv Allaha, dž.š., i islama, te nije ništa tome

dodao. Da je uz to bilo potrebno obeštećenje za iskorištenu ili uništenu imovinu, to bi bilo spomenuto zajedno s kaznom. Na ovo upućuje i upotreba čestice ograničenja i potvrde *innema*, zaista, samo u ajetu o neprijatelju Allaha, dž.š., i Poslanika, s.a.v.s. U tom ajetu Uzvišeni kaže:

﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَافٍ أَوْ يُنفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

"Kazna za one koji protiv Allaha i Poslanika Njegova vojuju i koji nered na Zemlji čine jeste: da budu ubijeni, ili razapeti, ili da im se unakrst ruke i noge odsijeku ili da se iz zemlje prognaju. To im je poniženje na ovom svijetu, a na onom svijetu čeka ih patnja velika" (El-Maida, 33).

Poruka i značenje ovog ajeta u kojem je upotrebljena čestica ograničenja jesu da nema druge kazne osim spomenute.

Dokaz za pobornike ovog mišljenja jeste i hadis koji prenosi Nesai u svom *Sunenu* od Abdurahmana ibn Avfa, a on od Poslanika, s.a.v.s., u kojem stoji da je kazao: "Kradljivcu je presuđeno kada se izvrši kazna nad njim (odsiječe ruka), druge kazne za njega nema."

Oni, također, kažu da je to prirodan stav i da po njemu treba postupati, tj. da se kradljivcu treba odsjeći ruka, i ne kažnjavati ga za ono što je upropastio ili iskoristio od ukradene imovine. A ono što vjernici smatraju lijepim, lijepo je i kod Allaha, dž.š.

Zastupnici prvog mišljenja kažu da se, kad je riječ o ukradenoj imovini, radi o dvije dužnosti, dva hakka: dužnosti prema Allahu, dž.š., i dužnosti prema vlasniku te imovine. To su dvije bliske podudarne dužnosti. Jedna ne ruši drugu nego se one međusobno upotpunjuju. Odsijecanje ruke dužnost je prema Allahu, dž.š., dok je obeštećenje dužnost prema vla-

sniku. Zato nedavanje obeštećenja može utjecati na valjanost izvršenja kazne, hadda, odsijecanjem ruke.

Ovdje možemo upotrijebiti analogiju o pitanju prisiljavanja tuđe robinje na blud. Nad tim bi čovjekom bila izvršena kazna za blud, što je dužnost prema Allahu, dž.š., ali on bi morao dati mehr, vjenčani dar, pravome vlasniku. Isti je slučaj s prisiljavanjem slobodne robinje. Ako bi pak neki čovjek počinio blud s robinjom te je ubio, on bi morao platiti obeštećenje vlasniku, i nad njim bi bila izvršena kazna za blud. Ovo je potpuno isto i s čovjekom koji je ukrao, pa ubio. Njemu bi se odsjekla ruka i morao bi platiti obeštećenje pravom vlasniku.

Isti je slučaj i kada čovjek u ihramu, za vrijeme hadža, ubije životinju nekog drugog čovjeka. On ima dužnost prema Allahu, dž.š., i prema vlasniku ubijene životinje. Bit će kažnjen u skladu s propisima i dat će obeštećenje vlasniku. Oni navode i slučaj kada neko ukrade vino od zimmije, štićenika, i popije ga. Oni koji ne djele njihovo mišljenje smatraju da nad tim čovjekom treba biti izvršena kazna, te da vino treba biti nadoknađeno štićeniku, što je suprotno većini islamskih učenjaka, jer to se ne ubraja u imetak i ne ulazi u obeštećenje.

Kada je u pitanju tvrdnja da je odsijecanje ruke jedina i sveobuhvatna kazna, oni to prihvataju, s tim da to ne uklanja drugu kaznu, jer obeštećenje nije kazna kradljivcu, već pravo vlasnika. Isto je i s onim ko uništi tuđu imovinu namjerno, pod prisilom, u snu, ili mu je bilo dozvoljeno da to učini, poput čovjeka koji je primoran da jede i tome slično. U tom slučaju obeštećenje nema nikakve veze s kažnjavanjem.

Što se tiče tvrdnje da "Allah, dž.š., u Kur'anu nije spomenuo davanje nadoknade od kradljivca i onih koji ratuju protiv Njega", oni odgovaraju riječima da On to nije ni zabranio, već prešutio, te kažu: "Naprotiv, ovaj se propis izvodi iz šerijatskih pravila i drugih ajeta, poput: *'Onima koji vas napadnu uzvratite istom mjerom i Allaha se bojte, i znajte da je Allah na strani onih koji se grijeha klone'* (El-Bekara, 194). Kradljivac je uništavanjem

imovine napao njenog vlasnika. Obeštećenje je samo uzvratna mjera. Stoga nam je dužnost vratiti robu, koja je ukradena, njenom vlasniku, a to, također, nije navedeno u Kur'anu. Ovim mi ne pridodajemo ništa kur'anskim riječima, već ih izvršavamo u potpunosti. Mi ne želimo jedne ajete izostavljati, a po drugima postupati. To je naš odgovor kada je u pitanju ajet: *'Kazna za one koji protiv Allaha i Poslanika Njegova vojuju i koji nered na Zemlji čine jeste...'*"

Što se tiče hadisa od Abdurahmana ibn Avfa, on nije pouzdan jer je lanac njegovih prenosilaca prekinut. Navodi se da ga prenosi Sa'd ibn Ibrahim od Mensura. Ibn Munzir veli kako je Sa'd ibn Ibrahim nepoznat čovjek. Ibn Abdul-Berr, također, tvrdi da ovo nije pouzdan hadis.

Kada se govori o tome da je ono što tvrdi druga skupina učenjaka prirodno, to nikako ne može biti istina. Ko će kazati da je prirodno da se ne dadne ili ne plati obeštećenje siromahu ili jetimu čiju je imovinu ukrao i proćerdao neki bogataš koji to može uraditi, još kada je ta uništena imovina veoma potrebna njenim pravim vlasnicima? Da li je to prirodno i normalno ljudima ili upravo suprotno?

Srednji stav zauzeli su pravnici i učenjaci iz Medine, Malik i ostali. Oni kažu da kradljivac treba platiti obeštećenje nakon odsijecanja ruke ukoliko posjeduje neku imovinu, u protivnom nije dužan to uraditi.

Ovo je, po meni, najljepše mišljenje i najispravniji stav. On je najbliži istinskim intencijama Šerijata i najprihvatljiviji. Uzvišeni Allah najbolje zna.

Grijeh i prekoračivanje granica (ism i udvan)

Ova su dva grijeha bliska jedan drugome. Allah, dž.š., kaže: "*Jedni drugima pomažite u dobročinstvu i čestitosti, a ne sudjelujte u grijehu i prekoračivanju granica; i bojte se Allaha, jer Allah strašno kažnjava*" (El-Maida, 2). Kada se jedan od ova dva

pojma pojavi sam, on podrazumijeva i drugi. Svaki je grijeh prekoračivanje granica jer je to ili činjenje onoga što je Allah, dž.š., zabranio, ili ostavljanje onoga što je On naredio. Ustvari, to je prekoračivanje Njegovih naredbi i zabrana. Tako je svako prekoračivanje granica grijeh. Onaj ko ovo čini grešnik je. Ipak, kada se ova dva pojma navedu zajedno, u istom kontekstu, oni imaju posebnu definiciju i značenje.

Tako je grijeh (*ism*) vrsta haram-radnje, poput laži, bluda, pijenja alkohola i tome slično. S druge strane, neprijateljstvo, odnosno prelaženje granica (*udvan*) jeste prekoračenje mjere u činjenju nekog djela koje je u osnovi dozvoljeno i prelazak u zabranjeno. Udvan je, dakle, nedozvoljena količina ili prekoračenje nekog ograničenja. Primjer za to jeste vraćanje nakon oduzetog prava. Čovjek tada može prekoračiti dozvoljenu količinu kada je u pitanju imovina, tijelo ili pak čast. To je prelaženje granica, ili kada neko čovjeku ukrade drvo, a on zauzvrat hoće cijelu kuću, ili da mu se dvostruko vrati za neku uništenu imovinu. Kada mu se kaže ružna riječ, on mu uzvrati deset. Sve je ovo neprijateljstvo i prekoračenje pravde.

Ovo se prelaženje granica dijeli na dvije vrste: prekoračenje granica prema Allahu, dž.š., i prekoračenje granica prema ljudima. Primjer za ovo jeste prekoračenje dozvoljenog spolnog odnosa sa svojim ženama i sluškinjama, te činjenje bluda s nekim drugim ženama. Za to je Allah, dž.š., kazao: "*I koji stidna mjesta svoja čuvaju – osim od žena svojih ili onih koje su u posjedu njihovu, oni, doista, prijekor ne zaslužuju – a oni koji i pored toga traže, oni u zlu sasvim pretjeruju*" (El-Mu'minun, 5-7). Ovdje se navodi primjer kako čovjek može pretjerati i prekoračiti dozvoljeno te učiniti blud s drugim ženama, pored svojih žena i sluškinja. To se može učiniti i ako se učini spolni odnos za vrijeme mjesečnog ciklusa žene ili poslije porođaja, za vrijeme posta, hadža i tome slično.

Tako je sa svakim čovjekom kome je data dozvola u određenim granicama, pa on to prekorači. To je prekoračenje gra-

nica. Primjer za to jeste ako se nekom čovjeku dozvoli konzumiranje vina u izuzetnom slučaju bolesti i potrebe, pa on uzme i popije čitavu čašu. Ili prekoračenje dozvoljenog pogleda zaručnika prilikom prosidbe djevojke, svjedočenja, svakodnevnih odnosa i liječenja, kojima bi mogao zapasti u lijepa i ugodna, ali opasna područja, u kojima će preći dozvoljenu granicu. On je sličan onome ko čuva stoku po rubovima njiva. Ako ugleda nešto što je haram, izgubit će um i srce, njegov će ga pogled opiti i on će ostati okovan u tim opasnim područjima. Shvatit će da mu je srce otišlo i da je on zatočenik. Sva ta igra pogleda mora se završiti pogubno. To je prava opasnost neprijateljstva, a ono što je iza njega teže je i gore.

Ovo je i slika propasti koju donosi haram. A koliko nagrade gubi onaj ko se okrene od Allaha, dž.š.?! Onaj ko putuje pored opasnosti naići će samo na nemir, tim putovanjem će samo sebe zavarati ne znajući u kakvoj je opasnosti. Blago se onome ko skrene s tog puta, koji sebi za vrat ne okači neposlušnost koja bi ga bacila u neprolazne tjesnace, učinila ga nepomičnim i onemogućila povratak svome domu. U takvoj situaciji on bi samo lutao tamo-ovamo, te usred bijela dana ugleda nešto u daljini, pa pomisli da je to voda. Allah, dž.š., kaže: "*A djela su nevjernika kao varka u ravnici u kojoj žedan vidi vodu, ali kad do tog mjesta dođe, ništa ne nađe, a zateći će da ga čeka kraj njega Allahova kazna i On će mu potpuno isplatiti račun njegov jer Allah veoma brzo obračunava*" (En-Nur, 39). Kada dođe, shvatit će kako je to bila samo opsjena i varka. Tako mi Allaha, dž.š., ovo se poniženje ne može nikako opisati, a za to znaju samo veliki učenjaci i znalci. O sigurnim mjestima i mjestima prepunim opasnosti ne može se nikako raspravljati, o tome koliko prva donose koristi, a druga štete. No, na očima nekih ljudi navukle su se koprene, i oni ne znaju razliku između ovih mjesta. Srca su im skrivena, pod čadorima zaborava i nemara, usnula na posteljama slatkih varki. "*Ali oči nisu slijepe, već srca u grudima.*" (El-Hadždž, 46).

Sljedeći primjer za prekoračenje granica može biti u slučaju kada je čovjeku, u izuzetnim okolnostima, dozvoljeno jesti meso uginule životinje. Da li se taj čovjek može najesti ili pak jesti tek toliko da se održi u životu, kako smatraju imami: Ahmed, Šafi i Ebu Hanifa.

Imam Ahmed pak smatra da se čovjek tim mesom može dobro najesti i zasititi ako mu je to potrebno. No, ako on to čini iz straha za svoju imovinu, ako nije primoran, radi to iz škrtosti i tome slično, onda je to neprijateljstvo. Uzvišeni je kazao: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ "*On vam jedino zabranjuje: strv i krv i svinjsko meso, i ono što je zaklano u nečije drugo ime, a ne u Allahovo. A onome ko bude primoran, ali ne iz želje, tek toliko da glad utoli, njemu grijeh nije. – Allah zaista prašta i milostiv je*" (El-Bekara, 173). Katada i Hasan misle da se ovo odnosi samo u slučaju prijeke potrebe, a ne da se čovjek zasiti i da to uvijek radi. Ovdje je također spomenuto "ne iz želje". To neki tumače na taj način da čovjek u toj situaciji ne pretjera i pojede više nego što mu je potrebno, već samo da glad utoli. I Mukatil smatra da se ovo odnosi na onoliku količinu koja je dovoljna da čovjeka održi u životu i ništa više.

Neko kaže da čovjek ne treba pojesti više nego što mu je dovoljno, niti premalo, nakon čega bi umro. Tako se neprijateljstvo čini nedovoljnim jedenjem ili pak pretjerivanjem. Oboje je grijeh. Mesruk kaže: "Ko bude primoran da jede strv, krv i svinjsko meso, pa to ne učini, i zato umre, ući će u vatru." Ovo je najispravnije mišljenje. Ibn Abbas, njegovi istomišljenici i Šafi prave razliku između čovjeka koji je kod kuće i koji je na putu.

Prvo je mišljenje ispravnije zbog deset stvari koje sada nećemo spominjati. Naime, u ajetu se nikako, potvrdno ili negativno, ne spominje putovanje, niti se ikako za njega veže. Smisao ajeta je općenit za one koji su kod kuće, kao i za one koji putuju. Prelaženje granica ovdje se odnosi na namjerno jedenje onoga što je zabranjeno, a ne za nešto drugo. Isti primjer imamo u drugom ajetu u kojem Allah, dž.š., kaže: "*A onome ko*

bude primoran kad hara glad, bez namjere da učini grijeh, Allah će oprostiti i samilostan biti" (El-Maida, 3). Ako ovo ne postoji, onda je riječ o prisiljavanju na prekoračenje granica. Onaj ko ima namjeru počiniti grijeh jeste čovjek koji želi pojesti više nego što mu je dozvoljeno. Ovo je uvjet koji se navodi kada je u pitanju jedenje strvine u prijekoj potrebi. To znači da je dozvola ovdje ograničena, te je svako prekoračenje dozvoljenog – prekoračenje granica i grijeh. Ako se nešto dozvoli u prijekoj potrebi, to ne znači da se ta stvar može činiti neograničeno. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Grijeh i prekoračenje granica navode se u ajetu sure El-E'raf pod imenima *el-ism* i *el-bagj*.[187] Pojam *el-bagj* najčešće se veže za uzurpaciju prava ljudi i nepravdu nad njima. Kada se na osnovu ovoga usporede riječi *bagj* i *udvan*, *bagj* označava samu nepravednu radnju, poput krađe, laži, potvore i uznemiravanja drugih, dok se *udvan* više odnosi na pretjerivanje. Tako su *bagj* i neprijateljstvo prema ljudima poput grijeha i neprijateljstva prema Allahu, dž.š.

Ovdje je riječ o četiri stvari, a to su: Obaveze prema Allahu, dž.š., koje su sankcionirane odredbom (*hadd*) i obaveze prema ljudima koje su također sankcionirane odredbom (hadd). Neopravdano nasilje, *bagj*, neprijateljstvo i nepravda jesu ili prekoračenje tih granica ili neispunjavanje koje ne dovodi do ispunjenja prava.

Razvrat i loše djelo (*fahša i munker*)

Sada ćemo nešto kazati o razvratu i lošem djelu. U arapskom jeziku termin za razvrat jeste *fahša*. No, to je samo pridjev imenice koja je izostavljena da bi se istakao upravo njen pridjev. Njime se misli na razvratnu radnju, odvratnu osobinu čija nevaljalost i zlo poznati su svakome, i koju preziru i smatraju

[187] Pogledaj: 33. ajet sure El-E'raf. *"Reci: 'Gospodar moj zabranjuje razvrat, i javni i potajni, i grijehe, i neopravdano nasilje, i da Allahu smatrate ravnim one za koje On nikakav dokaz objavio nije, i da o Allahu govorite ono što ne znate.'"*

odvratnom svi pametni i normalni ljudi. Zato se ona tumači kao blud ili, ponekad, kao pederastija koje je Allah, dž.š., ovako imenovao da bi skrenuo pažnju na užas i odvratnost koju te radnje nose. Tako se i ružan govor naziva razvratnim, a u to spada odvratna psovka, potvora i tome slično.

Riječ *munker* jeste također pridjev čija imenica nije spomenuta i ona znači činjenje nečeg lošeg. To je sve ono što ljudski um i priroda smatraju lošim i nevaljalim. Ružnoća se može usporediti sa smradom koji možemo osjetiti čulom mirisa, ili s ružnim prizorom koji vidimo, lošim okusom hrane koju kušamo, iritirajućim glasom koji čujemo. Ako se odvratnost i ružnoća povećaju kod nekog djela, onda je to razvrat ili *fahša* koji i čula prepoznaju kao mnogo pokvarenog i lošeg.

Ružno djelo, *munker*, jeste ono što ne poznaješ i što nije uobičajeno. A ono čija se ružnoća i odvratnost toliko povećala i nad čim se ljudi zgražaju jeste razvrat, *fahša*. U tom kontekstu Ibn Abbas veli: "Blud je razvrat (*fahša*), loše djelo je sve ono što nema uporište u Kur'anu i sunnetu."

Zato se dobro zamisli i shvati razliku između onoga što nije uobičajeno, što nije poznato kao dobro i čija je odvratnost dobro poznata ljudskom umu i prirodi.

Govor o Allahu, dž.š., bez znanja

Govor o Allahu, dž.š., bez znanja ubraja se u jedan od najtežih harama i najvećih grijeha. On zauzima četvrto mjesto kada se govori o zabranjenim stvarima, čak i u ranijim zakonima i vjerama. To je zabrana za koju ne postoji nikakvo opravdanje. To nije poput strvi, krvi i svinjskog mesa koji mogu biti dozvoljeni u određenim situacijama.

Postoje dvije vrste zabrana: zabrana sama po sebi i zabrana u nekom vremenu. Uzvišeni kaže o pitanju zabrane same po sebi: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾ *"Reci: 'Gospodar moj zabranjuje razvrat, i javni i potajni.'"* (El-E'raf, 33). Zatim

prelazi na ono što je teže od toga i kaže: ﴿وَالإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ "*...i grijehe, i neopravdano nasilje...*" Onda navodi ono što je još gore i kaže: ﴿وَأَن تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾ "*...i da Allahu smatrate ravnim one za koje On nikakav dokaz objavio nije...*" Na kraju spominje ono što je najteže riječima: ﴿وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ "*...i da o Allahu govorite ono što ne znate.*" Tako vidimo da je ovo najteži prijestup kod Allaha, dž.š., i najveći grijeh. On sadrži laž na Allaha, dž.š., pripisuje Mu nešto nedostojno i nedolično, izmjenjuje i remeti Njegovu vjeru, opovrgava ono što je utvrđeno, utvrđuje ono što je zabranjeno, na mjesto istine stavlja laž, laž proglašava istinom, naređuje neprijateljstvo Njegovih miljenika, štiti Njegove neprijatelje, ljubav prema onome što je mrsko, mržnju prema onome što On voli, i nedolično opisuje Njega, Njegova svojstva, riječi i djela.

Ne postoji teža i grešnija vrsta zabrane od ove. Ona je osnova širka i nevjerstva. Na njoj nastaju zablude i novotarije, tako da je svaka zabluda i novotarija u vjeri proistekla iz govora o Allahu, dž.š., bez znanja.

Zbog ovih razloga ovaj su grijeh toliko mnogo osuđivali i zabranjivali prvi muslimani i veliki imami. Prekoravali su one koji to čine u svim krajevima svijeta, upozoravali su na to kao na veliko zlo i činili to više nego za razvrat, nasilje i neprijateljstvo. Razlog tome jeste to što je novotarija isuviše štetna i pogubna za vjeru. Allah, dž.š., zabranio je da se bilo šta zabrani ili dozvoli u Njegovoj vjeri bez Njegovog znanja i dozvole. "*I ne govorite neistine jezicima svojim: 'Ovo je dopušteno, a ovo je zabranjeno', da biste tako o Allahu neistine iznosili. Oni koji o Allahu govore neistine – neće uspjeti.*" (En-Nahl, 116)

Šta je onda s onima koji Mu pripisuju nešto što On sam Sebi nije pripisao, ili mu pak nešto osporavaju?

Naši prethodnici su govorili: "Dobro pripazite da ne kažete: 'Allah, dž.š., je to dozvolio, a to zabranio', pa da On

kaže: 'Slagao si, Ja to nisam ni dozvolio, niti sam ovo drugo zabranio.'"

Ovo znači da ne možemo ni za šta kazati da je dozvoljeno ili zabranjeno samo na osnovu našeg mišljenja, bez dokaza od Allaha, dž.š., i Poslanika, s.a.v.s.

Osnova širka i nevjerstva, kufra, jeste upravo govor o Allahu, dž.š., bez znanja. Mušrik vjeruje kako će se uzimanjem nekog drugog božanstva mimo Allaha, dž.š., Njemu približiti, kako će to božanstvo za njega činiti šefaat kod Boga, ispuniti mu potrebe kao što se to radi kod kraljeva. Tako svaki mušrik govori o Allahu, dž.š., bez znanja, a ne suprotno. Svaka osoba koja govori o Allahu, dž.š., bez znanja nije mušrik. Govor o Allahu, dž.š., bez znanja sadrži izokretanje, mijenjanje Allahove vjere, što je općenitije i šire od širka, dok je širk samo jedna njegova vrsta.[188]

Iz ovih je razloga laž na Poslanika, s.a.v.s., uzrok ulaska u vatru. Ovo je neminovan položaj onoga ko to uradi, jer takvo

[188] Prvi korak mnogoboštvu jeste govor o Allahu, dž.š., bez znanja. To se dešava kada ljudi misle da je Allah, dž.š., zatvorio kapije razumijevanja Njegovih riječi, riječi Objave i Poslanika običnim ljudima, i to ostavio na znanje samo određenim, malobrojnim ljudima, o kojma se misli da su ljudi vjere, a koji na taj račun gomilaju svoje blago. Mušrici smatraju da se ti ljudi moraju slijepo slijediti, bez znanja i upute u vjeru. Nakon što im je šejtan mogao ovo lijepim predstaviti, pa su oni to prihvatili, mahom su uzeli svećenike i monahe za božanstva pored Allaha, dž.š., koji su im u vjeri izmislili veliki broj stvari bez Božije dozvole. Oni su ljudima naturili mnoge štetne i pogubne stvari i još uvijek govore o Allahu, dž.š., ono što ne znaju, tako da ih pojedini ljudi smatraju svecima, da imaju nešto posebno od Allaha, dž.š., Njegovih svojstava, koje im je šejtan predstavio kao poseban nur i svjetlo. Iz toga je proizašlo vjerovanje da oni kada umru, postaju zaštitnici ljudi pored Allaha, dž.š. Na njihovim kaburima i mjestima gdje su boravili podižu se kupole, turbeta i spomenici pred kojima se obavljaju najrazličitiji obredi i ibadeti koje propisuju monasi i svećenici. Ove su dvije stvari neraskidivo povezane. A ovaj put propasti počinje slijepim slijeđenjem predaka i šejhova, bezuvjetno prihvatanjem njihovih stavova, slijeđenjem strasti sve dok se iz toga ne rode novotarije te govor o Allahu, dž.š., bez znanja. Potom slijedi uzimanje umrlih osoba za božanstva mimo Njega, kao i njihovih sinova jer se na njih prenijelo svjetlo, te se oni srcem i djelima slijede onako kako to zaslužuje samo Moćni i Silni.

djelo implicira govor o Allahu, dž.š., bez znanja što je otvorena laž prema Njemu. Dobro se zna da ono što se kaže Poslaniku, s.a.v.s., odmah se kaže i Onome Ko ga je poslao. Govor o Allahu, dž.š., bez znanja jeste otovrena izmišljotina o Njemu. "*A ima li nepravednijeg od onoga ko o Allahu iznosi neistinu?*" (El-En'am, 21)

Grijesi onih koji čine novotarije spadaju u ovu vrstu. Pokajanje za to ostvaruje se samo tevbom od *bid'ata*, novotarija.

No, kako će se pokajati onaj ko nije svjestan i ne zna da čini novotariju, već je uvjeren da je to sunnet, kome on poziva i na čije činjenje on potiče? Ova osoba spoznat će svoje grijehe za koje se treba pokajati samo uz čvrsto slijeđenje sunneta, često razmišljanje o njemu, stalnom potragom za njim i neprestanim preispitivanjem. Nakon ovoga, on nikada neće zapasti u novotariju.

Doista, sunnet sam po sebi uništava i uklanja novotarije. Kada njegovo sunce grane u srcu čovjeka, rastjera se sva magla novotarija i iščezne svaka tama zabluda, jer pored sunca nikakva tama ne može opstati. Stalno slijeđenje i prakticiranje sunneta omogućava čovjeku da shvati razliku između novotarije i sunneta, te mu pomaže da iz njenih tmina dođe do svjetlosti sunneta. Tome još pomaže stalna hidžra srca Allahu, dž.š., traženje pomoći od Njega, iskrenost, traženje istinskog utočišta kod Njega, hidžra Poslaniku, s.a.v.s., stalnim nastojanjem da se slijede njegove riječi, djela, uputa i sunnet. "Ko učini hidžru radi Allaha i Poslanika, njegova hidžra bit će radi Allaha i Poslanika." No, ko učini hidžru nekome drugom i radi nekog drugog to će mu biti sve što je ostvario i na dunjaluku i na ahiretu. A samo Allah, dž.š., istinski pomaže.

Ostali propisi pokajanja

Sada ćemo vidjeti kako se može pokajati onaj ko je namjerno propustio neku obavezu, a ko je kasnije nije mogao nadoknaditi. Ovo se tiče dužnosti prema Allahu, dž.š., kao i dužnosti prema čovjeku.

Što se tiče dužnosti prema Allahu, dž.š., tu možemo navesti primjer osobe koja namjerno i bez opravdanja izostavi namaz znajući da je on dužnost i farz, pa se nakon toga pokaje. Naši pravedni prethodnici razišli su se o ovome pitanju.

Jedni tvrde da se ovaj čovjek treba pokajati, ponovo početi obavljati propuštene dužnosti i naklanjati farzove koje je izostavio. Ovo je mišljenje četiri velika imama i još nekih učenjaka.

Druga skupina učenjaka misle da takav čovjek treba u budućnosti početi raditi ono što je prije propuštao, ali samo naklanjavanje ili nadoknada izostavljenih farzova nema nikakve koristi. To mu nije dužnost[189] i neće biti primljeno od njega. Ovo je mišljenje Zahirija, koga oni uzimaju od pojedinih pravednih prethodnika.

Oni koji smatraju da se propušteno treba nadoknaditi uzimaju za dokaz hadis u kojem Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Ko prespava namaz ili zaboravi da ga klanja, neka ga klanja onda kada se sjeti."[190]

Ako je osobi koja je prespavala ili zaboravila nenamjerno obaviti namaz dužnost da nadoknadi propušteno, onda je to još preče onome ko je to uradio namjerno.

Oni kažu da se osobi naređuju dvije stvari: namaz i obavljanje namaza na vrijeme. Tako ako ona ne izvrši jedno, ostaje joj dužnost za drugo.

Ako je nadoknađivanje ili naklanjavanje dužnost onima koji su nenamjerno prespavali ili zaboravili, sasvim je očito da će to biti i obaveza onih koji to nikako nisu radili. Ovaj propis za osobu koja spava ili zaboravi obaviti namaz nave-

[189] Oni smatraju da je nemoguće naklanjati taj namaz jer je njegovo vrijeme, koje je uvjet za klanjanje namaza, prošlo. Tim propuštanjem oni se okreću nevjerstvu koje će ispraviti jedino istinskim povratkom u islam.

[190] Hadis prenose Buhari i Muslim.

den je kao upozorenje onima koji namjerno izostavljaju i propuštaju dužnosti.

Opća dobrobit leži u tome da čovjek nadoknadi šta može od obaveze. Ako mu je prošao namaz u njegovom vremenu, treba ga barem klanjati kasnije.

Poslanik, s.a.v.s., veli: "Kada vam nešto naredim, ispunite to shodno vašim mogućnostima."[191] Tako čovjek može naklanjati namaz nakon što je njegovo vrijeme prošlo, ako to opravdano nije učinio u pravom vremenu. Dužnost je da se uradi onoliko koliko smo to u mogućnosti.

Kako je onda moguće da se Šerijatom da olakšica osobi koja je namjerno izostavila dužnost i ogriješila se prema Allahu, dž.š., i Njegovom Poslaniku, a da se ne olakša onima koji su imali opravdanje nenamjernim snom i zaboravom?

Namaz van njegovog vremena jeste zamjena za neobavljen namaz u njegovo vrijeme. Tako, ako je neki ibadet moguće u slučaju njegovog propusta zamijeni nekim drugim, to treba i učiniti. Primjer za to jeste i tejemum, obavljanje namaza sjedeći, ležeći, svakodnevno davanje fidje onih koji ne mogu postiti zbog bolesti ili starosti. Ovakvih primjera ima mnogo u Šerijatu.

Namaz jeste obaveza vremenski ograničena, no ako se zakasni i ne obavi na vrijeme, to ne znači da se ne može obaviti naknadno. Na isti se način mogu pomjerati rokovi za vraćanje duga.

Kašnjenje s namazom nije poput kašnjenja na hadž ili kašnjenja da se dā zekat. Samo je kašnjenje grijeh, ali namaz se može klanjati naknadno, što nije slučaj sa zekatom ili hadžom.

Ako, naprimjer, neko namjerno ne klanja džuma-namaz za imamom, dužan je klanjati podne, a odgovoran je za kašnjenje. Odnos ovog podne-namaza prema džuma-namazu jeste

[191] Hadis prenosi Muslim.

kao odnos sabaha klanjanog nakon izlaza sunca prema sabahu koji se klanja prije izlaska.

Njihov dokaz jeste i slučaj kada je Poslanik, s.a.v.s., naredio da se ikindija-namaz klanja nakon što zađe sunce, za vrijeme bitke sa saveznicima. Ovo je jasan argument da se namaz može klanjati izvan njegova pravog vremena, čak i namjerno. Svejedno je da li postoji opravdanje, kao u ovom slučaju, ili je to poput onoga što su ashabi učinili kada su došli u pleme Benu Kurejza i klanjali ikindiju nakon zalaska sunca, ili pak ako neko to uradi namjerno. Naravno, jedni će biti odgovorni za kašnjenje, drugi neće. No, svi moraju naklanjati namaz.

Da klanjanje namaza izvan njegovog pravog vremena nije poželjno i ispravno, zašto bi onda Poslanik, s.a.v.s., naredio ashabima da odgode klanjanje namaza dok ne stignu do plemena Benu Kurejza. Neki su klanjali na vrijeme, dok su drugi čekali da dođu do plemena, te ih je u tome uhvatila noć, pa su tek tada klanjali. Poslanik, s.a.v.s., nikome nije osporio namaz jer su obje grupe upotrijebile idžtihad.

Svaki pokajnik ima svoj put do tevbe. Kako onda neko može zapečatiti taj put, naturiti mu grijeh i objesiti mu ga o vrat? Ovo ne dolikuje šerijatskim propisima, Njegovoj mudrosti, samilosti i velikoj pažnji koju posvećuje za dobrobit čovjeka na ovom i onom svijetu.

Ovo su svi argumenti koje su naveli pobornici prvog mišljenja.

Učenjaci koji zastupaju drugo mišljenje kažu da ibadet za koji je propisano da se obavlja na određen način i u određeno vrijeme izvršava se valjano samo ako se izvršava onako kako je propisan, vezano za način, vrijeme i uvjete. Ako to nije ispoštovano, ibadet nije valjano izvršen.

Neklanjanje na vrijeme jeste kao okretanje negdje drugo u namazu, mimo pravca kible, kao npr. činjenje sedžde obrazom, ne čelom, i tome slično.

Ibadeti i obredi koji su ograničeni vremenom mogu vrijediti samo za vrijeme tog vremena i oni su poput ibadeta koji su ograničeni nekim prostorom, i ne mogu biti obavljeni drugdje. Jedna mjesta ne mogu mijenjati druga. Tako se ne mogu mijenjati mjesta na kojima se obavljaju obredi hadža. Ne možemo mijenjati Arefat, Muzdelifu, džemreta, sa'j između Saffe i Merve, tavaf oko Kabe. Na isti način ne možemo mijenjati vremena u kojima su određeni ibadeti propisani.

Mijenjanje pravog namaskog vremena u neko drugo jeste poput premještanja stajanja na Arefatu na Muzdelifu ili mijenjanje vremena svetih mjeseci.

Ako bi se ikindija mogla klanjati u pola noći, onda bi se i post ramazana mogao prenijeti u mjesec ševval, ili hadž odgoditi za neko vrijeme izvan muharrema. Kako, onda, ovi ibadeti mogu biti valjani? Sve je ovo suprotstavljanje Allahovim riječima, grijeh i neposlušnost.

Dužnosti prema Allahu, dž.š., koje su vremenski ograničene neće biti primljene izvan tog vremena, bilo da se ispune prije ili poslije njega. To bi bilo kao kad bi neko htio postiti u ševalu ili pak u mjesecu šabanu umjesto u ramazanu.

Noćna obaveza nije poput dnevne, i obratno. To stoji u oporuci koju je Ebu Bekr, r.a., ostavio Omeru, r.a., rekavši: "Znaj da noću imaš dužnosti prema Allahu, dž.š., koje neće biti primljene ako ih obaviš u danu, ali imaš i dužnosti po danu koje neće biti primljene ako ih obaviš noću."

Ako vrijeme predviđeno za neki ibadet prođe, sa stanovišta propisa gledano to više nije isti ibadet već nešto drugo. Tako, ako se ikindija klanja nakon zalaska sunca, to nije ikindija jer je njeno vrijeme vremenski određeno. Klanjač kome je ikindija prošla više je nikad ne može naklanjati. On sebi može predstaviti kako je klanjao četiri rekata poput ikindije, ali neće klanjati ikindiju.

Od Poslanika, s.a.v.s., pouzdano se prenosi da je rekao: "Ko ne klanja ikindiju, propala su mu sva djela tog dana."[192] Postoji i drugo predanje u kojem se kaže. "Ko izostavi ikindiju, kao da je izgubio svu porodicu i imovinu."[193] Dakle, da je postojao način da se valjano naklanja ikindija, djela ovog čovjeka ne bi propala, ne bi izgubio porodicu i imetak. Neposlušnost i grijeh namjernog kašnjenja ne može nadoknaditi nikakvo naknadno djelo u drugom vremenu.

Naklanjavanje namaza osporeno je u šerijatskim tekstovima, tako da je neosnovano govoriti kako takav namaz može biti primljen i ispravan kada se jasno zna da je to odbačeno i pobijeno. U vjerodostojnom hadisu koji Aiša, r.a., prenosi od Poslanika, s.a.v.s., stoji: "Odbačeno je svako djelo koje se ne izvršava onako kako nam je naređeno." Naklanjavanje je suprotno islamskom stavu, zato je odbačeno i neprihvatljivo.

Ako smo ustanovili da je ovakav namaz neprihvatljiv, onda on ne može biti valjan i primljen.

Njihov dokaz jeste i to da je namasko vrijeme jedan od uvjeta za namaz, poput čistoće, okretanja prema kibli i prekrivanja stidnih dijelova tijela.[194] Svi su ovi uvjeti jednaki, i tako nikako nije moguće između njih praviti razliku i izdvajati ih jedne od drugih.

Oni vele da stav prve grupe učenjaka nije opravdan ni Kur'anom, ni sunnetom, ni zajedničkim konsenzusom islamskih učenjaka i analogijom. A sada ću preći na pobijanje njihove argumentacije.

Oni navode dokaz imama Ahmeda u njegovom *Musnedu*, koji prenosi Ebu Hurejra od Poslanika, s.a.v.s., a koji veli: "Ko bez opravdanja prekine jedan dan ramazanskog posta neće

[192] Spominjali smo ranije ovaj hadis.

[193] Hadis prenosi Buhari.

[194] Od svega ovoga vrijeme je najvažniji uvjet. Allah, dž.š., oprostit će onome ko opravdano nije učinio taharet vodom, ko se nije okrenuo prema kibli ili ko nije prekrio sve dijelove tijela, no neklanjanje na vrijeme neće oprostiti.

ga moći nadoknaditi makar postio čitav život."[195] Pa, zar je moguće kazati da ga neko može nadoknaditi ako posti neki drugi dan van ramazana.

Ispravnost ibadeta ogleda se u tome koliko je to u saglasnosti s propisom. No, nadoknada i naklanjavanje nije nikako u skladu s propisom, i zato nije valjano.

Ispravnost i valjanost ibadeta ogleda se i u tome da li je Zakonodavac time zadovoljan i da li ga prima. To se može saznati samo ako nas je On obavijestio o ispravnosti i primanju tog ibadeta. No, u slučaju nadoknade i naklanjavanja nema obavijesti ni o jednoj o ove dvije stvari. Kako onda to može biti valjano?

Ispravnost i neispravnost mogu se uočiti samo pomoću šerijatskih izvora. Ispravno je ono što ima dokaz za svoju valjanost, što je u skladu s Božijim propisima ili što je slično nečemu što je valjano, pa na taj način i to djelo, zbog sličnosti, postaje ispravno. No, ničega ovoga nema kada je riječ o nadoknađivanju propuštenog.

Najštetnije je to što neko misli da je kašnjenje opravdano i dozvoljeno. To je sasvim apsurdno i takva analogija nije u skladu s istinom i Šerijatom. To je najštetnija analogija i to ćemo pokazati u sljedećim primjerima.

Druga skupina također posmatra hadis: "Ko prespava namaz ili zaboravi da ga klanja, neka ga klanja onda kada se sjeti" zastupa mišljenje da je, ako je to dozvoljeno onima koji imaju opravdan razlog, još prije dozvoliti onima koji to namjerno urade. No, oni kažu da ovaj dokaz ide više na štetu nego u prilog prvoj skupini učenjaka. Oni tvrde da se to odnosi samo na one koji su nenamjerno prespavali ili zaboravili klanjati namaz. Ali tvrdnja da je to prije za onoga ko je namjerno izostavljao namaze nije nikako prihvatljiva. Ona poistovjećuje ove ljude, i na jedan način upućuje na to da namjerni grešnici

[195] Hadis prenosi Tirmizi.

nisu odgovorni ni za neposluh ni za namjeran prekršaj. Postoji vjerodostojan hadis u kojem se kaže: "Nema nemara u snu, već kada je čovjek budan, a nemar se ogleda u tome da se namaz odgodi sve dok njegovo vrijeme ne prođe." Pa zar ima gore analogije od one koju navodi prva skupina učenjaka?!

Što se tiče onoga ko je prespavao ili nenamjerno zaboravio, on nije odgađao klanjanje dok vrijeme ne prođe, tako da on treba klanjati kad se sjeti, i takav je propis. Zato je Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Ko prespava namaz ili ga zaboravi klanjati, neka ga klanja onda kada se sjeti." Uzvišeni u Kur'anu kaže: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ *"Molitvu obavljaj – da bih ti uvijek na umu bio!"* (Ta-Ha, 14). Kod većine gramatičara arapskog jezika Lam koji se navodi u ajetu jeste vremenski Lam, tj. obavi namaz kad Me se sjetiš.

Oni navode i to da je Poslanik, s.a.v.s., sabah uvijek klanjao u pravo vrijeme.

Namasko se vrijeme, po njima, dijeli na tri vrste. Prvo je vrijeme za onoga ko je svjestan, ko zna da treba klanjati, ko je u mogućnosti to učiniti i ko nema nikakvo opravdanje za odgađanje namaza. On ima pet obaveznih namaskih vremena. Drugo je vrijeme onoga ko je svjestan, ali ko ima neko opravdanje, poput putnika. On ima tri namaska vremena jer u jednom spaja podne i ikindiju, u drugom akšam i jaciju, dok sabah klanja sam u njegovo vrijeme. On ima pravo iskoristiti ova vremena, znači može pomjeriti podne do ikindije i tad ga klanjati, a da mu se broji kao da ga je klanjao u pravo namasko vrijeme.

Treće namasko vrijeme tiče se onih s kojih spada dužnost poput onoga ko zaboravi klanjati ili prespava. To vrijeme nije ograničeno. Njegova je dužnost klanjati kad se sjeti ili probudi.

Na ovo upućuju tekstovi Šerijata i njegova pravila. Onaj ko namjerno izostavlja namaze ne spada ni u jednu od navedenih vrsta. On je četvrta vrsta jer ga ni u jednu ne možemo svrstati.

Allah, dž.š., propisao je da žene koje su imale mjesečni ciklus, oni koji su bili bolesni ili na putu, naposte dane koje nisu

postili. No, to nikad nije rekao za one koji su namjerno i bez opravdanja prekinuli post. Za to ne postoji nikakav tekst niti upozorenje, kao ni šerijatska pravila. Oni koji ne misle ovako poveli su se analogijom prema onima koji imaju opravdanje praveći na taj način razliku u šerijatskim pravilima. No, Zakonodavac je kazao da post cijelog života ne može nadoknaditi post jednog dana u ramazanu koji smo namjerno prekinuli.

Sada slijedi njihov odgovor na tvrdnje prve grupe učenjaka, a to je da su čovjeku kod nekog obreda naređene dvije stvari: sam ibadet, obred, i vrijeme obavljanja tog ibadeta, tako da ako se izostavi jedno, ostaje da se izvrši drugo. Oni kažu da je ovo slučaj samo kada ove dvije stvari nisu uvjetovane jedna drugom, kao što je slučaj zekata i hadža. Tako onaj ko ne izvrši prvo, može uraditi drugo. No, ako su oni uvjetovani jedno drugim, onda ih je nemoguće odvojiti. Kako možemo kazati da je nešto uvjetovano nečim, i onda reći da se to može uraditi posebice, bez svog uvjeta. Kada je Allah, dž.š., ovakvo nešto propisao? Šta je svraha ovih riječi?

Nema nikakvog šerijatskog opravdanja u tvrdnjama da onaj ko je neopravdano izostavljao namaze može ih naklanjati. S druge strane, ako govorimo o nekome ko je imao opravdanje, onda to naklanjavanje u sebi nosi dobrobit poput dobrobiti naknadnog posta bolesnika, putnika i žene koja je za vrijeme ramazana imala mjesečni ciklus.

Oni se osvrću i na tvrdnju prvih učenjaka "kako treba nadoknaditi od ibadeta onoliko koliko smo u mogućnosti jer je u tome dobrobit" i kažu: "Ovo je moguće samo onda kada ibadeti nisu međusobno uvjetovani, jer nestankom uvjeta nestaje i dobrobit. Tako nije dozvoljeno da se nešto nadoknađuje ako nema uvjeta za to. To se može ostvariti samo na drugi način, i to pokajanjem, čestim činjenjem dobrovoljnih namaza i ostalih dobrih djela. Ostali vidovi nadoknađivanja nisu nikada i nikako dozvoljeni."

"Daleko su od istine oni koji uzimaju za dokaz hadis: 'Kada vam nešto naredim, ispunite to shodno vaših mogućnostima.' Naime, ovo je dokaz da zadužena osoba (*mukellef*) može obavljati samo onoliko koliko je u mogućnosti kada postane nemoćna i nejaka da bi izvršavala sve ono što joj je naređeno. To je slučaj s onim ko više nije u mogućnosti klanjati stojeći, pa to čini sjedeći, ko se ne može u potpunosti okupati, pa uzme tejemum, kad može učiti samo Fatihu ili kada za nešto što nije u mogućnosti uraditi, osoba daje nešto od imetka itd. U ovom slučaju čovjek je dužan dati onoliko koliko je u mogućnosti, dok s njega spada odgovornost za ono za šta ne može učiniti. No, ko izostavi dužnosti i propise namjerno i neopravdano propusti njihovo vrijeme, na njega se ne odnosi ovaj hadis. Na njega se odnosi onaj hadis koji govori da onaj ko namjerno propusti ikindiju gubi sva djela tog dana, ili pak svu imovinu i porodicu."

Daleko od istine jeste i tvrdnja prve grupe učenjaka u kojoj kažu: "Kako je onda moguće da se Šerijatom da olakšica osobi koja je namjerno izostavila dužnost i ogriješila se prema Allahu, dž.š., i Njegovom Poslaniku, a da se ne olakša onima koji su imali opravdanje nenamjernim snom i zaboravom?" Ovo je sasvim pogrešno mišljenje. Naime, osoba koja ima opravdanje obavljala je svoje dužnosti na vrijeme, kao što smo to ranije kazali. Ona je poput osobe koja je klanjala na vrijeme, i nikako ne može biti poistovjećena s onim ko namjerno izostavlja namaz. Mi ne smatramo da onome ko je namjerno izostavio namaz olakšavamo time što mu ne stavljamo u dužnost da naklanjava namaz. Mi samo mislimo kako mu to nije od koristi, to mu nije primljeno niti propisano. On nema nikakve dobrobiti u tome, niti kakve olakšice.[196]

---

[196] On je počinio haram i zaslužuje kaznu koje se može spasiti samo iskrenom tevbom kojom se može istinski vratiti islamu. Nakon toga on treba iskorištavati svaku priliku koju mu Allah, dž.š., daje da Mu se približi, da se spasi i da, na kraju, postane srećnik.

Neosnovana je i tvrdnja da je "namaz van njegovog vremena zamjena za namaz koji nije obavljen na vrijeme. Tako, ako neki ibadet ima neku mogućnost da se u slučaju njegovog propusta zamijeni nekim drugim vidom, to treba i učiniti." Ovdje postoji velika kolizija. Naime, šta to upućuje da je namaz onoga ko ga je namjerno propustio zamjena za pravi namaz? Mi vas prvo pitamo kako mislite da je takav namaz propisan, kako mislite da je koristan i primljen te kako je moguće da on bude zamjena. Ništa od ovoga vi ne možete potvrditi.

Zamjenu za nešto može propisati samo Zakonodavac. To je slučaj uzimanja tejemuma, umjesto abdesta kada nema vode, hranjenje siromaha kada se ne može postiti ramazan. Drukčije nikako nije moguće, kao da se učini kefaret za jetima. Pa gdje i kada je to Zakonodavac učinio naklanjani namaz onoga ko ga je namjerno izostavio zamjenom za pravi namaz? To je samo loša i pogrešna analogija koju vi koristite.

Namaz van njegovog vremena zamjena je za namaz koji nije obavljen na vrijeme. Tako ako neki ibadet ima neku mogućnost da se u slučaju propusta zamijeni nekim drugim vidom, to treba i učiniti. S druge strane, sama vremenska razlika između namaskih vremena prilično je mala.

Nadalje, kako možete tvrditi da je ova situacija ista kao situacija s vraćanjem duga nakon dogovorenog roka. To nikako ne može biti isto jer je namaz precizno vremenski ograničen, i mora se odmah tada obaviti, kao i hadž i zekat. Postoji također prvo namasko vrijeme u kojem je najbolje klanjati, no čovjek ne naklanjava namaz ako ga tada ne obavi.

Ako neko upita: "Šta je onda s napaštanjem ramazanskih dana, jer je vremenska razlika između dva ramazana velika?" Nije dozvoljeno da se odgađa post ramazana u ostale dane bez razloga. U tom slučaju čovjek bi morao hraniti siromahe, kao što su takav sud donijeli ashabi, r.a. To je dokaz da se iba-

det koji je Šerijatom vremenski ograničen ne može pomjerati i nadoknađivati van određenog roka.

Kaže se: "Zakonodavac je napravio jasnu razliku između ramazanskih dana i dana napaštanja. Ramazanski dani ne mogu se odgađati niti pomjerati unaprijed, dok su dani napaštanja neograničeni." Uzvišeni kaže:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝ أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾

"O vjernici! Propisuje vam se post, kao što je propisan onima prije vas, da biste se grijeha klonili, i to neznatan broj dana; a onome od vas ko bude bolestan ili na putu – isti broj drugih dana. Onima koji ga jedva podnose – otkup je da jednog siromaha nahrane. A ko drage volje da više, za njega je bolje. A bolje vam je, neka znate, da postite." (El-Bekara, 173-4)

Ovo nam je dokaz da se ramazanski post može nadoknaditi u bilo kojem danu jer ne postoji ograničenje od Allaha, dž.š., Njegova Poslanika niti konsenzusom da bi to trebao biti neki poseban dan. O ovome postoji samo jedno predanje od Aiše, r.a., u kojem ona kaže: "Imala sam nešto napostiti od ramazana, pa sam to učinila tek u šabanu jer sam bila previše zauzeta oko Poslanika, s.a.v.s." Iz ovoga se vidi da se napaštati ne mora u neko određeno vrijeme i da to nije ograničeno, kao što je mjesec ramazan ograničen s dva mlađaka. Zanemarivanje jednog od njih bio bi grijeh. Tako je Allah, dž.š., ramazan učinio vremenski ograničenim, dani ramazana ne mogu se odgađati ni ubrzavati. S druge strane, dani su napaštanja neograničeni. To nam potvrđuje izraz "drugi dani", koji se navodi u ajetu.

Sve ovo može pojasniti tvrdnja da onaj ko namjerno prekine jedan dan ramazanskog posta ne može ga nadoknaditi nikakvim drugim danom. No, ako se omrsi kada napašta, taj dan može napostiti kad hoće.

Tajna razlika u ovome jeste da čovjek koji ima opravdanje za prekid posta bira dan kada će propuštene dane napostiti, znači nije ograničen. Znači koji god dan da naposti bit će to za dan ramazanskog posta. No, onaj ko namjerno prekine post on ima tačno određene dane kada će izvršavati nadoknadu i to ne mogu zamijeniti neki drugi dani.[197]

Što se tiče džuma-namaza, oni kažu da onaj ko ga propusti namjerno, taj obavezno treba klanjati podne-namaz, jer je u to doba obaveza da se klanja jedan od ova dva namaza: podne ili džuma. Tako, ako propusti džumu, ostaje mu obaveza podne-namaza.

To se posebno odnosi na one koji džumu smatraju zamjenom za podne-namaz. Tako, ako ga prođe zamjena, ostaje ono glavno.

Mi kažemo ako je ostavljanje džume jednako ostavljanju drugog namaza dok mu ne prođe vrijeme, onda je propis isti, i tu nema razlike, shodno onome što smo do sada naveli kao dokaze. No ako između ovih namaza postoji razlika, onda ova analogija nije valjana. Što se tiče Poslanikovog odgađanja ikindije do zalaska sunca za vrijeme bitke sa saveznicima, treba utvrditi da li je to derogirano ili ne? Tu postoje dva mišljenja.

Većina islamskih učenjaka, poput Ahmeda, Malika i Šafija, smatraju da je to derogirano, dokinuto, nakon što je došla objava za namaz u strahu. Do tada je bilo dozvoljeno. Ovo je slično odgađanju namaza da bi se onda sastavio s drugim, što nije nikako zabranjeno. To ne treba poistovjećivati s našom temom, jer mi govorimo o razlici između onoga ko

[197] Allah, dž.š., ovdje je napomenuo da napaštati mogu oni koji su bili bolesni ili na putu. No, kada je riječ o namazu, izuzetak je učinjen samo za one koji nenamjerno prespavaju ili zaborave. Žena koja ima mjesečni ciklus ne mora naklanjavati propuštene namaze. S druge strane, mi dobro znamo da se onaj ko izostavlja namaz približava širku. *"Namaz obavljajte i ne budite mušrici."* Takva osoba poriče Kur'an i Sudnji dan jer: *"Vjernici su oni koji vjeruju u Allaha, dž.š., Sudnji dan i koji na namaz paze."* Takvim se ljudima prijeti riječima: *"Teško onima koji poriču, koji ne čine sedždu kada im se to naredi"*, a u hadisu se kaže: "Ko ostavi namaz taj čini širk."

prespava i onoga ko namjerno izostavi namaz. A ovo je odgađanje u to doba bilo propisano kao što je propisano odgađanje na Muzdelifi da bi se spojili akšam i jacija-namaz.

Drugi učenjaci tvrde da to nije ukinuto i da još uvijek važi. Naime, borci mogu odgađati namaz za vrijeme bitke, jer oni ratuju i bore se, te će namaz obaviti kada završe s tim. Ovo je mišljenje Ebu Hanife, a spominje se i jedno predanje po kojem i Ahmed to tvrdi.

U svakom slučaju, ovo se ne može usporediti s namjernim odlaganjem namaza. Isto je i s odgađanjem namaza ashaba kada su išli plemenu Benu Kurejze. Grupa učenjaka koji su postupali po vidljivom, *zahir*, tvrdili su da je to odgađanje naređeno, dok su ostali to drukčije protumačili. Zato Poslanik, s.a.v.s., nije osporio niti namaz onih koji su klanjali na vrijeme, dok su putovali, niti onih koji su ga odložili do noći, dok nisu stigli do plemena Benu Kurejze. Jedni su gledali na vanjštinu naredbe, a drugi su mislili na samu poruku tog naređenja, a to je da brzo putuju.

Islamski učenjaci razilaze se kada govore koja je grupa ispravnije postupila. Jedni kažu: "Da smo bili s njima, klanjali bismo za vrijeme putovanja." Oni su razumjeli samu suštinu naredbe i razmišljali su o njenoj intenciji. Oni su spojili dvije lijepe stvari: klanjali su na vrijeme i brzo su putovali. Oni su svakako stigli one koji nisu klanjali, i kada su došli, ovi su naklanjavali namaz kod plemena Benu Kurejze. Ovo je zaista upućenija grupa, upotrijebili su analogiju i idžtihad, spojili su ažurnost u džihadu s razumijevanjem duše.

Drugi učenjaci kažu: "Da smo bili s njima, mi bismo odgodili namaz dok ne stignemo do Benu Kurejze." Oni su se striktno držali Allahovog propisa, jer je ovo odgađanje bilo obavezno i naređeno riječima Poslanika, s.a.v.s. To je bio poseban vid pokornosti Allahu, dž.š., toga dana, a On naređuje što hoće. Naredba odgađanja vid je obavezne pokornosti, kao što bi to bilo da je naređeno ranije obavljanje namaza. Ova je sku-

pina bila toliko vezana za Allahovu riječ, i zato je stekla dvije nagrade. Drugima pak nije osporena odluka da klanjaju na vrijeme zbog njihovog idžtihada i tumačenja. I oni su htjeli biti pokorni Allahu, dž.š., i Njegovom Poslaniku, ali za to imaju samo jednu nagradu. Njihov je primjer poput sudije mudžtehida koji pogriješi, ali opet ima jednu nagradu.

Ovim smo željeli kazati da bi usporedba ovog odgađanja s namjernim i neopravdanim odgađanjem bila krajnje nevaljala i pogrešna.

Što se tiče riječi da ćemo na ovaj način "zatvoriti vrata čovjeku koji se želio pokajati, pripisati mu grijeh i natovariti mu ga na vrat", mi se Allahu, dž.š., utječemo od toga. Sačuvao nas Bog da mi zatvaramo kapije koje je On otvorio svim grešnicima. Te kapije niko nikada neće moći zatvoriti. Problem je samo u načinu njegovog pokajanja i njegovom ostvarenju. Da li je njemu određeno da naklanjava ili da ponovo počne klanjati kao da se ništa nije desilo, tako da njegova situacija bude poput nevjernika kada mu se primi tevba i on ponovo počne činiti dobra djela? No, ko ostavi jednu obavezu islama, ne mora značiti da se u potpunosti odrekao islama i svih obaveza. Tako, ako povratnik u islam učini tevbu, i ona mu bude primljena, nije mu dužnost za ispravnost tevbe nadoknađivati ono što je propustio, bio nevjernik ili murted, kao što su u tome bili saglasni ashabi, r.a. "Najpreče je da se primi pokajanje od onoga ko je izostavljao namaze i da se ono ne uvjetuje naklanjavanjem." A Allah, dž.š., najbolje zna.

Dužnosti prema ljudima

Kada govorimo o dužnostima prema ljudima, dat ćemo više primjera.

Prvi od njih jeste primjer čovjeka koji nasilno otuđi nečiju imovinu, pa se nakon toga pokaje, ali ne mogne vratiti imovinu vlasniku, njegovim nasljednicima ili nekome drugom. Učenjaci su se razišli u mišljenju kada je u pitanju njegovo pokajanje.

Jedna grupa učenjaka smatra da nema pokajanja bez vraćanja otuđene imovine pravom vlasniku. Ako to nije moguće, nije moguće ni učiniti pokajanje. Odmazda će biti izvršena na Sudnjem danu, kada će morati dati svoja dobra djela za grijehe koje je počinio.

Ovo je čovjekovo pravo koje nije mogao dobiti. Allah, dž.š., ne dozvoljava da čovječije pravo ostane pogaženo. Ta će prava ljudi međusobno riješiti, i to neće zaobići nijednog nasilnika. Osoba kojoj je nanesena nepravda svoje će pravo uzeti od nasilnika makar to bio šamar, uvreda ili udarac kamenom.

Ako je čovjek nanio nepravdu drugima, najbolje mu je da čini isto što i onaj koji je namjerno izostavljao dužnosti. To znači da treba raditi što više dobrih djela da bi se mogao odužiti u Danu kada novac neće biti od koristi. Ovako bi se možda uspio odužiti. Jedna od najkorisnijih stvari jeste da bude strpljiv kada mu neko drugi zulum čini, uznemirava ga, ogovara ili baca ljagu na njega i koji mu se neće moći za to odužiti na dunjaluku. Tako će moći od njega uzeti dobrih djela ako mu zatreba na Sudnjem danu. Znači, kako se od njega bude oduzimalo ono što je bio dužan, tako će i on uzimati od onih što su njemu ostali dužni. To može biti srazmjerno, manje ili više.

No, ovi su se učenjaci razišli kada je u pitanju ono što je ostalo kod njega od otuđene imovine.

Jedni smatraju da za to mora platiti upravitelju tog mjesta (imamu) ili njegovom zamjeniku, jer oni vode brigu o pravim vlasnicima imovine, sačuvat će te pare i vratiti im. Tako je propis o tome kao i propis o izgubljenoj imovini.

Ipak, drugi učenjaci kažu da su ovakvom čovjeku otvorene kapije pokajanja. Allah, dž.š., nije mu te kapije zatvorio, kao što ih nije zatvorio ni jednom grešniku. On će se pokajati tako što će ukradenu robu, koju nije mogao vratiti, podijeliti kao sadaku za njene prave vlasnike. Tako kada dođe Dan poravnavanja računa, pravi će vlasnici imati dvije mogućnosti. Oni

mogu da mu oproste i dobiju nagradu za podijeljenu sadaku ili da mu ne oproste, te da od njegovih djela uzmu u vrijednosti njihove imovine, a da nagrada za sadaku ostane njegova. Naime, Allah, dž.š., neće zanemariti nagradu za nju i neće dati da pravi vlasnici dobiju dvaput nadoknadu za jednu stvar. Znači vlasnici ne mogu uzeti nagradu za sadaku i, u isto vrijeme, uzeti još od grešnikovih dobrih djela.

Ovo je stav jedne grupe ashaba među kojima su Ibn Mesud, Muavija i Haždžadž ibn Šair. Prenosi se da je Ibn Mesud kupio od jednog čovjeka robinju. Dok mu je brojao pare za robinju, vlasnik je negdje otišao. Ibn Mesud ga je čekao sve dok mu to nije dosadilo, te on dade izbrojanu svotu kao sadaku i reče: "Bože moj, ovo je od vlasnika ove robinje, pa ako on time bude zadovoljan, njemu će nagrada. A ako se ne složi, nagrada pripada meni, a on neka uzme od mojih dobrih djela onoliko koliko sam ja dao za sadaku." Navodi se i drugo predanje prema kojem je neki čovjek zatajio ratni plijen, te se pokajao i s utajenim plijenom došao do vojskovođe da mu ga preda. Vojskovođa to odbi učiniti riječima: "Kako sad da to podijelim vojnicima kad su se svi razišli?" Tada dođe Hadždžadž ibn Šair i reče: "O čovječe, Allah, dž.š., zna sve vojnike, njihova imena i porodice, zato daj petinu onome kome ona pripada, a ostatak daj kao sadaku ispred svih vojnika." Tako bi i urađeno, a kada je ovaj slučaj čuo Muavija, kazao je: "Volio bih da sam ti ja kazao da tako postupiš više nego pola moga kraljevstva."

Ista je situacija i kada se radi o nađenom predmetu čiji je vlasnik nepoznat. To treba dati u sadaku, pa ako se kasnije nađe pravi vlasnik, on može tražiti da mu se nađena stvar nadoknadi ili da mu ostane nagrada od sadake.

To je tako, kažu oni, jer ono čiji je vlasnik nepoznat u Šerijatu je ravno nepostojećem. Tako ako je vlasnik neke stvari nepoznat, to znači kao da je ničije. Takav imetak nema nekog određenog vlasnika. Stoga, nema nikakvog razloga da se s tim ne uradi nešto korisno. To neće naštetiti niti pravom vlasniku

niti siromahu niti onome u čijem je vlasništvu ta stvar. Što se tiče vlasnika, on ne može imati nikakvu korist od toga ako se ta stvar ne iskoristi, kao ni siromah. Ni onaj u čijem je vlasništvu ta stvar neće se izbaviti iz grijeha. Tako će na Sudnjem danu biti kažnjen za uzetu imovinu, koju, s druge strane, nije nikako iskoristio. No, ovakve situacije nisu dozvoljene u Šerijatu jer ne postoje izričite naredbe i obavezivanja na ovo. Vjerozakon svoj stav prema ovome gradi na osnovu mogućnosti pravilnog iskorištavanja imovine i protiv je svakog štetnog ostavljanja imovine po strani i njenog neiskorištavanja. Istinska je šteta kada se ovakva imovina zaustavi, ostavi po strani i zabrani se svaki vid njenog korištenja. U ovome nema nikakve dobrobiti.

Sljedeća tvrdnja jeste ta da šerijatska pravila potvrđuju da je običajem ustanovljeni način davanja dozvole isto kao i formalno davanje dozvole. Ako neko vidi kako će propasti nečija imovina, naprimjer stoka, pa uvidi da će je iskoristiti time što će mu je zaklati, on za to ima dozvolu koja se temelji na običaju, iako pravi vlasnik nije znao za to. Ako ovo učini za dobrobit pravog vlasnika, ne mora vršiti nadoknadu jer je uradio dobro djelo. Allah, dž.š., kaže: ﴿مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ "*Nema razloga da se išta prigovara onima koji čine dobra djela – a Allah prašta i samilostan je.*" (Et-Tevba, 91)

Ovo se može usporediti sa slučajem kada se čovjek plaši da će nasilnik uzurpirati nečiji imetak, pa mu dâ jedan dio kako bi ostatak sačuvao za vlasnika koji je odsutan. To je sve dozvoljeno i ubraja se u postupanje u skladu s dopuštenjem koje počiva na običaju. Urva ibn el-Džа'd el-Bariki, povjerenik Poslanika, s.a.v.s., prodao je dio Poslanikove imovine bez njegove usmene dozvole, te dijelom tog novca kupio ono što je Poslaniku bilo potrebno. Nakon toga došao je Poslaniku s kupljenom robom i ostatkom novca, što je on prihvatio i proučio dovu Allahu, dž.š., za njega.[198]

[198] Hadis prenosi Ebu Davud.

Ovaj su slučaj neki fikhski učenjaci protumačili kao postupak fudulija,[199] ali im se može odgovoriti tako što fuduli ne može primiti niti dati imetak, a ovaj je primio i dao.

Drugi su smatrali da mu je Urva bio povjerenik za sve stvari. No, ovo je još neispravnije mišljenje jer Poslanik, s.a.v.s., nikada nije imao povjerenika za sve stvari.

Ispravno mišljenje jeste da su ovakvi slučajevi utemeljeni na pravilu da je običajno dopuštanje isto kao i formalno davanje dozvole.

Primjer za ovo jeste to kada se neki čovjek teško razboli na putu ili kod kuće, pa njegovi prijatelji nisu u mogućnosti da traže dozvolu za uzimanje dijela njegove imovine za lijek. Oni će uzeti onoliko imovine koliko je neophodno za lijek bez njegove dozvole, shodno pravilu običajnog dopuštanja. Ljudska priroda smatra lijepim ovaj i slične primjere, a ni u Šerijatu ne nailazimo na česte zabrane u ovakvim situacijama.

Dakle, ovakvo postupanje počiva na razumijevanju da vlasnik koji ne može doći do imovine želi barem ahiretsku nagradu za nju. S druge strane, bilo bi mu veoma žao ako bi se ona ostavila po strani, tako da on ne dobije ni dunjalučku ni ahiretsku nagradu, odnosno ako iz nje ne izvuče nikakvu korist. Ako dobije ahiretsku nagradu za imovinu, to će mu biti veća radost nego da ju je iskoristio na ovom svijetu. Stoga, da li je dobrobit da se takva imovina ostavi po strani, da se od nje ne okoriste ni pravi vlasnik, ni siromah, niti onaj u čijem je ona posjedu, ili je bolje da se postupi onako kako se o tome izjasnio Šerijat? Da li ima ikakve dobrobiti, dunjalučke ili ahiretske, u neiskorištavanju ove imovine? I da li je sve ostalo samo puka zabluda i šteta?

Jedan stari čovjek došao je kod šejha Ebu el-Abbasa ibn Tejmijje, Allah mu lice svijetlim učinio, i kazao mu: "Pobjegao

[199] Fuduli je osoba koja, bez punomoći ili ovlaštenja, kupuje ili prodaje nečiju imovinu.

sam od svoga vlasnika, velikog trgovca, kad sam bio mladić, i ništa o njemu otada ne znam, a njegov sam rob. No, pobojao sam se Allaha, dž.š., pa želim izmiriti svoju dužnost, hakk, prema mom vlasniku. Ja sam pitao nekoliko muftija šta da činim, pa su mi odgovorili: 'Idi u njegovu trgovinu i tamo sjedi.' Ali, šta mi ti savjetuješ?" Naš šejh na to se nasmijao i kazao: "Ti podijeli sadaku u ime tvog vlasnika onoliko koliko vrijediš ili više od toga. Nema potrebe da ideš u bilo kakvu trgovinu i da tamo sjediš beskorisno i besposleno. To ti može samo štetiti i umanjiti tvoju dobrobit. Nadalje, u tome nema nikakve dobrobiti ni za tvog vlasnika kao ni za muslimane uopće. A Allah, dž.š., najbolje zna."

Drugo je pitanje kad neko za haram radnju dobije novac, te on to prihvati, poput bludnice, pjevača, prodavca vina, svjedoka koji slaže, no nakon toga se pokaje, ali novac ostane u njegovom vlasništvu.

Jedna skupina smatra da se imovina treba vratiti vlasniku, jer je to njegova stvarna imovina, a ovaj je nije zaradio na halal način, niti je vlasnik za taj novac dobio uslugu koja je dozvoljena.

Drugi učenjaci pak smatraju da se ta imovina treba dati u sadaku, a ne vratiti je pravom vlasniku. Ovako misli i šejh Ibn Tejmijja, i ovo je ispravnije mišljenje. Naime, imovina je uzeta uz saglasnost pravog vlasnika, a zabranjena usluga u potpunosti je izmirena, pa kako da mu se dâ i usluga i novac? Kako da mu vrati imovinu kojom je činio grijeh? To je čisto pomaganje u grijehu i neprijateljstvu. Je li sukladno dobroti i ljepoti Šerijata da se bludniku vrati novac, silom ili dobrovoljno, kojim je počinio blud, a dobio je nadoknadu za to?

Ovaj novac prelazi u vlasništvo onoga ko ga je uzeo i time mijenja vlasnika jer je on dobio protunaknadu. Kako se onda može kazati da se ta imovina treba vratiti i da i dalje pripada starom vlasniku? Ovo je suprotno mišljenju da se time da sadaka. Takva je imovina uzeta od pokvarenog vlasnika nje-

govom voljom i htijenjem i ne može mu biti vraćena. Najispravnije bi bilo takav novac dati kao kakvu dobrobit koja bi mogla ublažiti kaznu za učinjeni grijeh. Njom se nikako ne treba podržavati i potpomagati grešnik koji bi na taj način dobio i robu i novac. Isto je kada se u imetku pomiješa halal i haram-zarada te više nije moguće razlučiti šta je halal, a šta haram. U sadaku treba dati onoliko koliko je bilo harama, a ostalim se treba služiti. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Pokajanje otimača imetka

To je slučaj kada čovjek silom otme imetak drugome i pokaje se. Ako ovaj drugi umre i ne mogne mu vratiti imetak, čovjek će taj imetak vratiti nasljedniku umrle osobe. Ako umre i taj nasljednik, vratit će ga njegovom nasljedniku i tako dalje. Međutim, ako štetu ne naplati ni vlasnik, ni njegovi nasljednici, ko će na Sudnjem danu imati pravo tražiti naknadu? Da li će to biti prvi vlasnik, jer je njemu nanesena šteta, ili će to biti posljednji nasljednik, jer je on naslijedio to pravo? O ovome pitanju fikhski učenjaci unutar šafijskog mezheba imaju dva mišljenja.

Pravo na naknadu ima vlasnik, kao i njegovi nasljednici jer to i zaslužuju. Svaki od nasljednika ima pravo tražiti novac, jer mu je nanesena nepravda iz razloga što nije isplaćen na dunjaluku, stoga on to pravo mora tražiti na ahiretu.

Ako neko upita: "Kako će se samim pokajanjem osloboditi onoga što duguje drugima?", odgovorit će mu se: "Pokajanje će mu se primiti u slučaju da na njihovo ime udijeli sadaku čija će korist vremenski trajati onoliko koliko je taj novac otuđen od njih. Takav bi bio slučaj da je novac ležao godinama, a vlasnik ga je mogao ulagati i profitirati njime. Znači, da bi mu se primila tevba, on mora udijeliti istu svotu novca koliko je i oteo, a također i moguću zaradu u tom vremenu otkako je novac kod njega."

Ako je trgovao tim novcem, kome pripada profit?

Sva zarada pripada vlasniku. Ovo mišljenje pripisuje se imamu Šafiju, a također je ovo i zvanični stav hanbelijskog mezheba.

Drugo je mišljenje da sva zarada pripada onome ko je uzurpirao novac. Ovo je stav Ebu Hanife i Malika. Isti je propis i da mu je povjerio imetak, a ovaj ga uloži u trgovinu, te stekne zaradu. Po mišljenju Ebu Hanife i Malika, zarada pripada njemu, ali on snosi odgovornost za novac.

Postoji i treće mišljenje, a to je da popolove zaradu. Ovo se mišljenje pripisuje Ahmedu, Allah mu se smilovao. Šejh Ibn Tejmijja izabrao je ovaj stav i smatramo ga najispravnijim. Znači, vlasnik će dobiti polovinu zarade uz glavninu koja mu pripada, a zaradu će udijeliti kao sadaku.

Razmotrimo situaciju ako čovjek otme drugom kamilu ili ovcu, te dobije mladunčad. Da bi mu se pokajanje primilo, on, pored majke, vlasniku mora vratiti i mladunčad. Ako ona ili neko od njenih mladunčadi ugine, vratit će preostalu mladunčad uz naknadu za majku i mladunčad koja su uginula. Ovo mišljenje zastupa šafijski mezheb i zvanični je stav Ahmeda.

Malik smatra da ako majka ugine, vlasnik može birati između naknade za nju, a mladunčad da ostavi, ili da uzme samo mladunčad bez naknade. Po trećem preovladavajućem mišljenju, onaj ko je oteo mora platiti naknadu za majku, ali polovina mladunčadi pripada njemu. Ipak, Allah najbolje zna.

Neoprostivi grijesi

Ljudi su se razišli o pitanju – postoji li grijeh za koji nema tevbe.

Većina islamskih učenjaka zastupa mišljenje da se tevba može učiniti bez obzira o kojem se grijehu radilo. Znači, za svaki grijeh koji se počini, ako se čovjek pokaje, tevba će biti primljena.

Drugi smatraju da za ubicu nema pokajanja! Poznato je da je Ibn Abbas bio ovog stanovišta, a također se u jednom predanju prenosi da je Ahmed bio ovog stanovišta. Ibn Abbasovi drugovi nisu se slagali s njim o ovom pitanju, te su mu rekli: "Zar Allah, dž.š., nije rekao:

﴿وَلاَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَلاَ يَزْنُونَ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا * يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا * إِلاَّ مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحًا فَأُوْلَئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾

'...i koji, one koje je Allah zabranio, ne ubijaju, osim kada pravda zahtijeva, i koji ne bludniče, a ko to radi iskusit će kaznu, patnja će mu na onom svijetu udvostručena biti i vječno će u njoj ponižen ostati, ali onima koji se pokaju i dobra djela čine, Allah će njihova hrđava djela u dobra promijeniti, a Allah prašta i samilostan je'" (El-Furkan, 68-70).

Na to im je on odgovorio: "Taj je ajet objavljen za predislamski period. Ljudi koji su bili mnogobošci, oni su ubijali i činili blud, te su došli Allahovom Poslaniku, s.a.v.s., i rekli mu: 'Ovo u što ti pozivaš lijepo je, još kada bi nam rekao da li se mi možemo iskupiti za ono što smo činili.' Tada je objavljen ajet: *'...i oni koji se mimo Allaha drugom bogu ne klanjaju'* (El-Furkan, 68). Znači, ovaj je ajet objavljen njihovim povodom. Što se tiče ajeta u suri En-Nisa: *'Onome ko hotimično ubije vjernika kazna će biti – Džehennem, u kojem će vječno ostati; Allah će na njega gnjev Svoj spustiti i proklet će ga i patnju mu veliku pripremiti'* (En-Nisa, 93), on se odnosi na osobu koja je spoznala vjeru i njene propise, pa je, i pored toga, ubila vjernika, njena će kazna biti Džehennem."

Zejd ibn Sabit veli: "Kada je objavljen ajet iz sure El-Furkan: *'... i oni koji se mimo Allaha drugom bogu ne klanjaju'* (El-Furkan, 68), začudili smo se kako je kontekst ajeta blag, i to je potrajalo sedam mjeseci. Poslije blažeg ajeta, objavljen je strožiji i na taj način ga derogirao." Pod strožijim ajetom podrazumijevao je onaj iz sure En-Nisa, a pod blagim ajetom podrazumijevao je

onaj iz sure El-Furkan. Ibn Abbas veli: "Ajet iz sure El-Furkan je mekanski, a onaj iz sure En-Nisa objavljen je u Medini i ništa ga nije derogiralo."

Oni koji smatraju da za ubicu nema pokajanja također su kazali: "Nemoguće je da se pokaje, jer da bi mu pokajanje bilo primljeno, on mora tražiti oprost od ubijenoga, ili mu udahnuti dušu, što je nemoguće. Da bi se otkupio od toga, ubica mora učiniti jedno od dvoje nabrojanih, međutim to nije moguće. Prema tome, kako se može iskupiti i pokajati kad nije tražio oprost od ubijenoga?!"

Ovo ne važi za materijalna prava, kada vlasnik umre i ne vrati mu se njegovo pravo, jer mu se to može odužiti preko sadake.

Oni ne prihvataju kao dokaz da je širk veći grijeh od ubistva, te ako se može pokajati za širk, onda je to moguće i za ubistvo. Kažu da se u slučaju širka od Allaha, dž.š., može tražiti oprost, međutim ako je otuđeno pravo čovjeka, onda se za pokajanje uvjetuje da se to pravo vrati ili da mu ovaj oprosti, a to je u ovom slučaju nemoguće.

Većina islamskih učenjaka uzima za dokaz ajet: ﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾ *"Reci: 'O robovi Moji koji ste se prema sebi ogriješili, ne gubite nadu u Allahovu milost! Allah će, sigurno, sve grijehe oprostiti; On, doista, mnogo prašta i On je milostiv'"* (Ez-Zumer, 53). Ovaj se ajet tiče pokajnika, a ajet: "*Allah neće oprostiti da Mu se neko drugi smatra ravnim, a oprostit će manje grijehe od toga, kome On hoće*" (En-Nisa, 53) govori o onome ko se ne pokaje, jer je napravljena razlika između širka i ostalih grijeha. U ovom ajetu oprost ovisi o Allahovoj volji, jer je u ovom ajetu to navedeno konkretno, a u prethodnom ajetu se govori općenito.

Kao dokaz većina islamskih učenjaka uzima i ovaj ajet: "*Ja ću sigurno oprostiti onome ko se pokaje i uzvjeruje i dobra djela čini, i koji zatim na Pravom putu istraje.*" (Ta-Ha, 82)

Također, spomenuli su vjerodostojan hadis Božijeg Poslanika, s.a.v.s., u kojem stoji da je neki čovjek ubio stotinu ljudi, zatim se pokajao, i to mu je bilo od koristi, te je upisan kao stanovnik pobožnog naselja u koje se uputio. Ubada ibn es-Samit, r.a., prenosi u vjerodostojnom predanju da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., jednom prilikom kada je bio u društvu nekoliko ashaba, rekao: "Zavjetujte mi se da nećete smatrati nikog ravnim Allahu, dž.š., da nećete krasti ili činiti blud, da nećete ubijati vašu djecu, da nećete iznositi nikakve izmišljotine i potvore i da ono što sam vam naredio ne kršite. Ko ovo ispoštuje, Allah će ga nagraditi onako kako On hoće, a ako neko prekrši nešto od ovoga i bude kažnjen zbog toga na dunjaluku, to će mu biti otkup. Onaj ko ovo prekrši, a Allah mu to prikrije, u tom slučaju prepušten je Allahovoj volji, ako htjedne, oprostit će mu, ili će ga kazniti." Ubada još kaže: "Mi smo mu se zavjetovali da ćemo to ispoštovati."[200]

Također su zastupnici prvog mišljenja kao dokaz za svoj stav naveli hadis u kojem Allahov Poslanik, s.a.v.s., prenosi od svoga Gospodara da je kazao: "*O sine Ademov, kada bi došao pred Mene s grijesima kao Zemlja, ne pripisujući Mi sudruga, Ja bih ti oprostio.*" Na drugom mjestu Poslanik, s.a.v.s., veli: "Ko umre, a ne bude smatrao nikoga ravnim Allahu, ući će u Džennet."[201] Još je kazao: "Čije posljednje riječi budu: 'La ilahe illellah', ući će u Džennet."[202] Također je rekao: "Allah, dž.š., sigurno će spasiti od vatre onoga ko kaže: 'La ilahe illellah', želeći Allahovu nagradu."[203] U hadisi-kudsiju koji govori o šefaatu kaže se: "Izvedite iz vatre sve one koji u svojim srcima imaju koliko i trun imana."[204] Dalje u tom hadisu stoji da će Allah, dž.š., reći: "Tako Mi moći i slave, iz vatre ću izvesti svakoga ko kaže: 'La ilahe illellah.'" Postoji još mnogo drugih hadisa koji nam

[200] Hadis prenosi Buhari.
[201] Hadis prenosi Buhari.
[202] Hadis prenosi Ebu Davud.
[203] Hadis prenosi Buhari.
[204] Hadis prenose Buhari i Muslim.

dokazuju da onaj ko bude Allaha smatrao jedinim Bogom neće vječno ostati u vatri.

Na ajet iz sure En-Nisa odgovorili su: "To je poput mnogih drugih prijetećih i upozoravajućih ajeta kao što su: *'A onoga ko se bude protiv Allaha i Poslanika Njegova dizao i preko granica Njegovih propisa prelazio – On će u vatru baciti, u kojoj će vječno ostati; njega čeka sramna patnja'*" (En-Nisa, 14); "*A onoga koji Allahu i Poslaniku Njegovu ne bude poslušan sigurno čeka vatra džehenemska; u njoj će vječno i zauvijek ostati*" (El-Džin, 23); "*Oni koji bez ikakva prava jedu imetke siročadi – doista jedu ono što će ih u vatru dovesti i oni će u ognju gorjeti*" (En-Nisa, 10). U tom je kontekstu i hadis Božijeg Poslanika, s.a.v.s., koji je rekao: "Ko se ubije željeznim predmetom, ući će u Džehennem gdje će vječno boraviti udarajući se tim predmetom."[205] Postoje mnogi hadisi slični ovome.

Ljudi različito gledaju na značenje ovakvih ajeta i hadisa.

Prvo je mišljenje da se uzima vanjsko značenje ajeta i hadisa i da se počinioci ovih ubistava bacaju u vatru koja će im biti vječno prebivalište. Ovo mišljenje pripisuje se haridžijama i mu'tezilijama, a potom su se i ova dva pravca razišla u mišljenju. Haridžije su kazali da su počinioci nevjernici, jer će samo oni vječno boraviti u vatri. Mu'tezilije za njih nisu kazali da su nevjernici već grešnici koji će vječno boraviti u vatri ako se ne pokaju.

Drugo je mišljenje da se ovi ajeti i hadisi odnose na one koji dozvoljavaju ubijanje drugih, jer je time čovjek nevjernik. Međutim, ako čovjek počini ubistvo priznajući da je to zabranjeno, onda se na njega odnosi samo prijetnja o ulasku, a ne i o vječnom boravku u vatri.

Imam Ahmed ovaj stav pobija činjenicom da je osoba koja dozvoljava ubijanje nevinih ljudi nevjernik, makar to i ne uradio. Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "Ako učini to i to..."

---

[205] Hadis prenosi Buhari.

Dokazivanje ovim tekstovima utemeljeno je na priznavanju općenitosti (*subutul-umum*), a u jeziku ne postoje opći izrazi. Zato postoje oni koji negiraju općenitost. Oni time ukazuju da je neprihvatljivo dokazivanje ovim ajetima i hadisima, želeći time opovrgnuti način na koji argumentaciju izvode mu'tezile i haridžije, ali to onda iziskuje neprihvatanje kompletnog Šerijata, odnosno neprihvatanje ičega o čemu govori Šerijat (*ametul-ihbar*). Oni neispravno opovrgavaju još neispravnijim, a novotariju još većom novotarijom. Ovo je poput osobe koja da bi sagradila dvorac, poruši čitavo naselje.

Četvrto mišljenje jeste da je u tekstu došlo do ispuštanja riječi koje se podrazumijevaju, što je inače čest slučaj.

Zatim su se razišli o pitanju tih izostavljenih riječi. Jedni smatraju da je izostavljen uvjet (*idmaru šart*), pa bi to glasilo: kazna će mu biti to i to, ako ga bude kažnjavao i ako bude htio.

Peta grupa smatra da je izostavljeno izuzimanje (*istisna*). Tako bi glasilo: kazna će mu biti to i to, izuzev ako oprosti. Međutim, ovo je samo pretpostavka za koju, u tekstu, nemaju apsolutno nikakvog dokaza. Šesta grupa smatra da je to prijetnja, a kršenje prijetnje nije pokuđeno, naprotiv, pohvalno je. Allah, dž.š., tu prijetnju ne mora ispoštovati, dok će Svoje obećanje zasigurno ispuniti, i tu ima razlike. On ima pravo da prijeti i upozorava, pa ako to prekrši, to će nam samo potvrditi Njegovu milost i oprost. S druge strane, ako je nešto obećao, time se obavezao da će to ispuniti, a On Svoje obećanje nikada ne krši.

Kažu da je zbog toga Ka'b ibn Zuhejr pohvalio Allahovog Poslanika, s.a.v.s., riječima:

"Allahov Poslanik mi zaprijetio, obavijestiše me,
no u njegov oprost vjerovao sam i nadao se."

O ovom pitanju su Ebu Amr ibn el-E'la i Amr ibn Ubejd diskutirali. Amr ibn Ubejd reče: "O Ebu Amre, ono što Allah, dž.š., kaže On to neće prekršiti, pa zar nije rekao: *'Onome ko*

hotimično ubije vjernika kazna će biti – Džehennem, u kojem će vječno ostati; Allah će na njega gnjev Svoj spustiti i proklet će ga i patnju mu veliku pripremiti?" (En-Nisa, 93). Na to mu Ebu Amr odgovori: "O Amre, šta je s tobom?! Zar ti ne razumiješ arapski jezik?! Ako čovjek zaprijeti drugom, te mu to oprosti i prekrši prijetnju, to Arapi ne smatraju lošim, naprotiv nazivaju to plemenitošću i velikodušnošću. Zar nisi čuo pjesnika kada je rekao:

'Otkako živim, moj se rođak nije prepao što ga napadam,
on se ne boji onoga ko mu prijeti.
Zna ako mu zaprijetim ili obećam
da ću prijetnju prekršiti, a obećanje ispuniti.'

Sedma grupa smatra da nas ovakvi ajeti i hadisi samo izvještavaju o tome kakva kazna odgovara tom grijehu. Međutim, sami izvještaj o tome ne znači da će oni biti i osuđeni na to, jer se presuda izriče shodno okolnostima i pod uvjetom da je ništa ne sprečava. Cilj ovakvog načina izražavanja jeste obavještenje da takvi i takvi postupci odgovaraju toj i toj kazni, ako nema ništa što bi je spriječilo, a mi upravo imamo dokaze koji to sprečavaju. Neki su od njih zaključeni konsenzusom islamskih učenjaka, a ostali putem ajeta ili hadisa. Pokajanje će spriječiti kaznu, prema konsenzusu uleme. Vjerovanje da je samo Allah bog također sprečava kaznu, na što nam ukazuju brojni hadisi koje ne može niko pobiti. Isto će tako i veliki broj dobrih djela spriječiti vječni boravak u vatri, kao što su i različite nedaće otkup koji će spriječiti vječnost u vatri. Izvršenje šerijatske kazne na dunjaluku jeste otkup za grijeh nepobitnim dokazom iz hadisa. Ovakvi se dokazi ne mogu odbaciti, naprotiv njima se moramo vladati i sve dokaze staviti na odgovarajuće mjesto.

Po ovoj osnovi vagat će se između dobrih i loših djela. Uzima se u obzir kazna i ono što je sprečava, te se uvažava ono što prevlada.

Isto su kazali da se na ovoj osnovi uzima korist i šteta (*mesalih* i *mefasid*) na oba svijeta, te se na njoj zasnivaju šerijatski propisi i propisi sudbine (*kadera*). To je mudrost koja izvire iz postojanja i ona je veza između uzroka i posljedica, o pitanju stvaranja i Allahove naredbe da se nešto dogodi.

Allah, dž.š., za svaku je stvar učinio drugu suprotnu njoj koja joj se suprotstavlja i opire. Shodno tome presudit će ono što prevlada. Snaga je produkt onoga što prevlada između zdravlja i određenih tjelesnih slabosti koje ometaju snagu. Takav je slučaj i sa snagom lijekova i bolesti. Čovjek je izložen zdravlju i bolesti, jedno drugo potiskuje i tako pojačava svoj utjecaj.

Po ovoj osnovi gledat će se koji će ljudi ući u Džennet, a ne u vatru, i obratno, te će se znati ko će u vatru, i kada će i hoće li izaći iz nje. Bit će u njoj onoliko vremena koliko je zaslužio.

Ko ima jasan uvid u ovo, on će s tog aspekta posmatrati sve ono o čemu nas je Svevišnji obavijestio u Svojoj knjizi, kao što su Sudnji dan i svi detalji vezani za njega, to će mu biti jasno i shvatljivo kao da to i gleda. On će na osnovu toga shvatiti da je Allah jedino božanstvo koje zaslužuje da se obožava, da je On tvorac svega, da je moćan i mudar i da je to nepobitna istina. Činjenica da bi se kao takav složio s nečim suprotnim moguća je koliko i to da bi prihvatio ono što Mu ne dolikuje. On to sve tako jasno vidi kao što vidi Sunce i zvijezde, to je pravi iman. Takvo uvjerenje briše loša djela kao što vatra uništava drva. Nemoguće je da čovjek s ovakvim uvjerenjem, makar zapao u griješenje, ustraje u lošem. Njegova je vodilja to uvjerenje, i on se redovno i često kaje. Takve su osobe najmilije Allahu, dž.š.

Ovo je prikaz različitih shvatanja ajeta koji govore o upozorenjima i prijetnjama.

Ako se ubica pokaje i preda, te bude pogubljen u poravnanju (*kisas*) za to ubistvo, učenjaci su se razišli o pitanju iskupa, da li će na Sudnjem danu i dalje ostati dužan ubijenom.

Jedni kažu: "Neće se više teretiti za to ubistvo, jer se poravnanjem otkupio za njega. Sprovedena kazna nad ubicom, na dunjaluku, jeste njegov otkup, i na taj način nasljednici ubijenoga dobili su svoju odštetu. S obzirom da nasljednici zamjenjuju umrlog, u tom slučaju kao da je i sam umrli dobio odštetu, jer nema razlike da li je čovjek lično ostvario svoje pravo, ili je to učinio njegov zastupnik."

Ovo je logično i jasno, jer ako uzmeš od njega svoje pravo, ne ostaje mu nikakva odgovornost, kao kada bi on oštetio neki dio tijela, pa mu se to uzvratilo – ne ostaje mu nikakva odgovornost.

Drugi smatraju da je ubijenom učinjena nepravda. Izgubio je život, a nije naplatio nepravdu i nasilje učinjeno prema njemu. Nasljednik se osvetio za svoga ubijenoga, i na taj je način ugasio svoj gnjev. Međutim, kakve koristi ubijeni ima od toga? Kakvu je odštetu dobio za svoju smrt?

Zastupnici ovoga mišljenja kažu da se pravo vezano za ubistvo dijeli na tri vrste: Allahovo pravo, pravo ubijenoga i pravo nasljednika. Allahovo pravo ispunjava se tevbom. Nasljednik je stekao pravo samim činom ubistva, i on ima pravo birati između tri stvari: odmazde, oprosta bez materijalne naknade i materijalne naknade. Ako mu oprosti, ili uzme materijalnu naknadu, time se ne ukida pravo ubijenoga. Isti je slučaj ako se izvrši *kisas*, odmazda, jer nasljednik na taj način ispunjava samo svoje pravo. To je zato što postoje tri načina izmirivanja prava, pa kako da se ukine pravo ubijenog jednim od njih?!

Također su kazali: "Pretpostavimo da bi ubijeni kazao: 'Ne izvršavajte poravnanje, kako bih mogao tražiti svoje pravo na Sudnjem danu', te ga oni ipak pogube. Da li bi ubijeni izgubio svoje pravo? Ako kažemo da bi, to bi bilo pogrešno, jer se ubijeni nije složio s tim. Međutim, ako kažemo da nije izgubio svoje pravo, u tom slučaju postavlja se drugo pitanje: kako

onda možemo kazati da je njegovo pravo izmireno u slučaju poravnanja kada ne znamo da li se ubijeni s time slaže ili ne?"

Kao što vidimo, ovi dokazi imaju svoju težinu, i ne možemo ih odbaciti osim jačim dokazima od navedenih.

Ispravan stav, a Allah najbolje zna, jeste: ako se ubica pokaje i preda nasljedniku ubijenoga spreman da izmiri njegovo pravo, na taj je način ispunio dva prava. Preostaje mu još pravo ubijenoga, koje Allah neće zaboraviti, i dat će da ubica zasluži potpun oprost nadoknadom štete ubijenom, jer se njegovo pravo ne može zadovoljiti odmazdom, a ne može ni na Sudnjem danu tražiti od njega svoje pravo, jer pokajanje briše sve ono što je bilo prije toga. Stoga, Allah, dž.š., nadoknadit će ubijenom njegovu štetu, a ubica se neće kazniti jer mu je pokajanje potpuno. Isti je propis za nevjernika koji se bori protiv Allahove vjere, te u borbi ubije muslimana, a potom primi islam i nastavi živjeti kao musliman. Allah, dž.š., nadoknadit će šehidu njegovu štetu, a ubici će oprostiti jer je prihvatio islam i neće ga teretiti za ubistvo muslimana. Pokajanje briše sve grijehe počinjene u prošlosti kao što prihvatanje islama briše grijehe počinjene u nevjerstvu.

Na osnovu toga, ako se preda i pokori i iskreno pokaje, te mu nasljednik oprosti, Allah, dž.š., primit će mu pokajanje, a nepravdu učinjenu prema ubijenom nadoknadit će.

Ovo bi bilo mišljenje mudžtehida nakon uloženog truda, a Allahu prepuštamo krajnju presudu. Allah, dž.š., veli: "*Gospodar tvoj će im po pravdi Svojoj presuditi; On je Silni i Sveznajući.*" (En-Neml, 78)

O grupama ljudi u griješenju

Postoji trinaest grupa:

1. grupa koja liči životinjama i zadovoljava strasti;

2. grupa koja se poziva na čovjekovu prirodu i njene zahtjeve;

3. grupa koja smatra da je čovjek prisiljen raditi ono što je već određeno (*el-džebr*);

4. grupa koja griješi o pitanju *kadera*, Allahove odredbe;

5. grupa koja griješi u pogledu Allahove mudrosti;

6. grupa koja griješi o pitanju upute i napuštenosti;

7. grupa koja griješi u pogledu tevhida, Allahove jednoće;

8. grupa koja griješi u pogledu Allahovih lijepih imena i svojstava;

9. grupa koja griješi u pogledu vjerovanja i njegovih dokaza;

10. grupa koja griješi u pogledu Allahove milosti;

11. grupa koja griješi u pogledu moći i nemoći;

12. grupa koja griješi u pogledu poniznosti i ovisnosti;

13. grupa koja griješi u pogledu ljubavi prema Allahu i ibadeta Njemu.

Prva četiri aspekta tiču se onih koji su skrenuli s Pravoga puta, a preostalih osam onih koji su na Pravom putu. Deseti je aspekt najbitniji.

Ovo je poglavlje jedno od najznačajnijih poglavlja knjige i najkorisnije za svakog pojedinca. Poglavlje koje zaslužuje da se detaljno iščitava, jer, možda, u drugoj knjizi nećeš naći ovakvo nešto. Dio ovog spomenuli smo i u djelu *Seferul-hidžretejni fi tarikis-seadetejn*.

Prva grupa

Životinjska priroda i podmirivanje strasti

Ovaj se aspekt odnosi na neznalice. Na one koji se ne razlikuju od životinja, osim po tome što stoje na dvije noge i što imaju moć govora. Njih interesuje samo udovoljavanje stra-

stima, na koji god način to bilo. Njihova je priroda životinjska i oni ne liče na ljude, a kamoli na meleke. Kao takvi nisu vrijedni spomena. Među njima ima razlike, a razlika se ogleda u jačini izraženosti životinjske prirode u njima.

Ima ih čija je priroda pasja, kada bi naletio na mrljinu (lešinu) koja bi zasitila hiljadu pasa, on bi je čuvao za sebe i zalajao bi na svakog ko bi joj se približio, a ko bi to i učinio, bilo bi to preko njegove volje i nemoći da ju očuva. Ne bi dozvolio nijednom drugom psu da se nahrani. Jedino čime je obuzet jeste to da stomak napuni, ne gledajući kojom hranom. Sasvim je nevažno bila to hrana od zaklane životinje, prljava ili čista. Kao takav on se ne stidi zbog tih ružnih postupaka. Poput psa je, ako ga potjeraš, on dahće isplažena jezika. Ako ga nahraniš, ponizno će mahati repom i kružiti oko tebe, a ako mu ne daš, namrštit će se i lajati na tebe.

Drugi su poput magaraca, koji su stvoreni da naporno rade i da se tove. Što ga više toviš, više ćeš ga iskoristiti. Oni su najgluplje životinje s najužim vidicima. Zbog toga je Svevišnji uporedio one kojima je dao knjigu da je čuvaju, te je nisu ni razumjeli ni radili po njoj s magarcem. Također je sa psom upoređen loš učenjak kome je Allah dao svoje znakove, a on ih je napustio slijedeći svoje prizemne strasti. U ova dva primjera kriju se mnoge tajne, međutim, to nije naša tema.

Treći su poput divljih zvijeri. Cilj im je nasilje i tlačenje drugih ljudi, da ih potčine onoliko koliko su u mogućnosti. Njihov karakter odobrava to što rade, kao da su divlje zvijeri.

Četvrti su poput miševa. Imaju pokvarenu narav i kvare sve što ih okružuje. Takav čovjek svojim jezikom uzvikuje kako je slavan onaj ko je stvoren da truje.

Peta su vrsta oni čija je narav otrovna, poput zmija, akrepa i sl. Ova vrsta uznemirava svojim pogledom i "odvodi ljude u kabur, a deve u kazan". Samo oko nije ništa učinilo, nego je prljava i otrovna duša postala srdita i uz veliku zavi-

dnost i samodopadljivost navali na žrtvu koja je nemarna i nenaoružana. Pecne ga poput zmije koja gleda u pogodno i nepokriveno mjesto na tijelu. Ishod je tjelesno oštećenje ili bar uznemirenje. Zbog toga žrtva kada god vidi nešto takvo, osjeća se neugodno. Čak ako joj se opiše nešto takvo, makar to i ne vidjela ispred sebe, ona će osjećati taj nemir. Osjećat će grižnju savjesti što ju je to iznenadilo, što nije imala oružje sa sobom. Žrtvi će biti manje krivo to nego zmiji kada uoči da je čitavo tijelo prekriveno štitom i da nema otkrivenog dijela tijela. Stoga, onaj ko želi sebe i svoje tijelo sačuvati mora uvijek imati štit i oružje u slučaju sukoba, tj. mora učiti Poslanikove dove iz Kur'ana i sunneta.

Međutim, ovdje nećemo izlagati takva pitanja. Naveli smo ih jer obrađujemo teme vezane za ljudsku prirodu, te smo spomenuli kako ima i onih čija je priroda poput običnih životinja, a i onih divljih i sl. Na taj je način Sufjan ibn Ujejna protumačio ajet: "*Sve životinje koje po Zemlji hode i sve ptice koje na krilima svojim lete svjetovi su poput vas – u Knjizi Mi nismo ništa izostavili.*" (El-En'am, 38)

Na ovaj se način i snovi u kojima čovjek vidi životinje tumače, kada ih vidi u kući ili da se bori protiv njih. Mnogi su sanjali snove pune raznih dešavanja, te ih stručnjaci protumače na taj način što ljudima pripišu osobine životinja iz sna. Allahov Poslanik, s.a.v.s., u hadisu koji govori o Bici na Uhudu, usnio je kako se krava kolje, te su u toj bici mušrici zaklali neke ashabe. Krave su najkorisnije životinje za Zemlji. U kravi je velika korist i spas, a, pored toga, krava je smirena i pokorna, dok bivoli označavaju ugledne ljude. Također je Omer ibn Hattab usnio kako ga je pijetao kljucnuo tri puta, te ga je Ebu Lu'lua ubo nožem tri puta. Pijetao u snu označava zlonamjernog stranca.

Šesta vrsta ljudi imaju narav poput svinje. Oni prolaze pored lijepih stvari, no i ne osvrću se na njih. Međutim, ako neko prođe pored njihovog brloga, ustat će protiv njega. Takvi

su mnogi ljudi. Slušaju lijepe riječi od tebe, imaju priliku da vide mnogo više lijepih nego ružnih stvari, ali ih ne primjećuju i ne prenose ih, jer im ne odgovaraju. Ako čovjek napravi neku grešku ili kaže neku pogrešnu riječ, to će im biti poslastica.

Sedma je vrsta poput pauna. Takve se osobe samo šepure i kite svojim perjem, ali iza toga perja ne postoji ništa.

Osma je vrsta poput deve koja je vrlo tvrdoglava i mrzovoljna životinja.

Deveta je vrsta poput medvjeda koji je malouman i prljav. Također sliče i majmunu.

Napokon, najplemenitija vrsta ljudi jesu oni čija je priroda kao kod konja ili ovaca.

Svako ko je u društvu s nekom vrstom životinja, poprimit će njene osobine i ćud. Ako se, pored toga, hrani njenim mesom, sličnost će biti još veća, jer onaj ko nešto jede poprimi osobine te hrane. Upravo je zbog toga Allah, dž.š., zabranio da se jede meso grabežljivaca i ptica koje love pandžama, kako ne bi onaj koji ih jede poprimio nešto od njihovih osobina, a Allah najbolje zna.

Oni koji pripadaju ovoj grupi obraćaju pažnju samo na svoje želje i zadovoljavanje svojih strasti, ništa drugo ne znaju i ništa ih drugo ne interesira.

Druga grupa

To je grupa koja se poziva na čovjekovu prirodu i njene zahtjeve. To je grupa nevjernika među filozofima i ljekarima koji smatraju da griješenje dolazi kao produkt čovjekove prirode, te da je čovjek sastavljen iz četiri elementa koji se miješaju. Svaki od ovih elemenata teži prevladati i čovjek prelazi granice shodno različitim kombinacijama ovih elemenata. Tako je čovjek sastavljen iz tijela, duše, svoje prirode i životinjskih poriva. Njega usmjerava ta priroda i njegova konstrukcija koji se mogu savladati samo nekom silom, bilo iznutra ili

izvana. Većina ljudi nema tu silu iznutra, te je njihova potreba za nekom izvanjskom silom koja bi ih nužno potčinila poput njihove potrebe za hranom, pićem i odjećom. Kod ove grupe kada pametan bude imao unutrašnju silu kao poriv, neće mu trebati tuđa naredba, zabrana, ili korekcija. Oni smatraju da su slobodna postupanja duše koja dovode do grijeha kao nužni pokreti prirode koji izazivaju promjenu.

Treća grupa

To su oni koji smatraju da je sve unaprijed određeno, a sve što rade, to i moraju, i sve što se dogodi nije njihovom voljom. Oni odbijaju prihvatiti da su to njihovi lični postupci.

Oni smatraju da niko od njih, u biti, ništa ne radi, niti može uraditi, te da ih neka sila pokreće, a da su oni samo oružje u nečijim rukama. Oni smatraju da su njihovi pokreti poput puhanja vjetra ili njihanja drveća.

Kada ih neko kori za njihove postupke, oni to opravdavaju Božijim određenjem, te svoje grijehe pripisuju sudbini. Oni su u tome prešli sve granice, tako da sve svoje postupke, bili dobri ili loši, smatraju pokornošću, jer se slažu s Allahovom voljom i odredbom.

Oni kažu: "Ako se određeni postupak slaže s naređenjem, onda se taj postupak smatra pokornošću, kao što je i poklapanje s Allahovom voljom pokornost. Na to nam ukazuju ajeti koji govore o mušricima koji su smatrali da ako je Allah dozvolio i odredio da oni tako postupaju, to znači da je to Njegova volja i naredba, i da je zadovoljan njihovim postupcima. Zastupnici ovakvog mišljenja gori su od kaderija i više od njih mrze Allahovu vjeru. Oni odbacuju Allahovu knjigu, poslanike, a i Njegovu vjeru. Čak i Iblisa pokušavaju opravdati. Oni suosjećaju s njim i uporno ga štite u svakoj prilici optužujući Allaha za učinjenu nepravdu. Oni govore: "Gdje je pogriješio? On nije htio pasti ničice pred onoga ko ga nije stvorio. Taj njegov postupak odgovara Allahovoj volji i želji. Ako je to činjenica, kako je

onda uopće mogao učiniti sedždu, kada to nije bilo propisano i suđeno?! To što nije htio učiniti sedždu može se svrstati samo u dobročinstvo." Međutim, to je poput pjesnikovih riječi:

"Ako u ljubavi sreće nemaš,

svaku ljepotu kao grijeh osjećaš."

Ovakvi su ljudi okorjeli Allahovi neprijatelji, a Iblisovi štićenici, njegovi miljenici i braća. Kada počnu oplakivati Iblisa, to se pretvara u čudesno plakanje, jecanje i jadikovanje. Tada ispoljavaju svoje iskrivljene stavove o pitanju sudbine i optužuju Svemogućeg, kako im se prohtije, nepromišljeno i smjelo. Kada ih slušaš kako im je učinjena nepravda i kako jadikuju, pomisliš kako je to neko kome je otuđeno pravo, a nemoćan je bilo šta učiniti.

O njima je šejhul-islam Ibn Tejmijja u svojim stihovima rekao:

"Na Sudnjem će se danu Allahov protivnik pozvati,

te će u vatru cjelokupnu sljedbu kaderija gurnuti."

Četvrta grupa

To je grupa kaderija koje niječu postojanje Allahove volje. Oni smatraju da svi zločini i grijesi potječu od ljudi i da se dešavaju njihovom, a ne Allahovom voljom. Stanovišta su da im to Allah nije odredio i propisao, niti je to Njegova želja. On nije stvorio sve postupke i On ne može nikoga uputiti na Pravi put, niti ga odvratiti od njega. Jedino što može jeste ukazati im na taj put, ali ne i udahnuti im uputu ili zabludu, razvrat ili bogobojaznost, te im to uliti u srca.

Oni smatraju da u Allahovoj vlasti ima i stvari koje On ne želi, a također i stvari koje želi, ali se one ne dešavaju, te da su ljudi ti koji stvaraju svoje postupke, bez utjecaja Allahove volje.

Znači, grijesi i nepokornost potječu od njih i dešavaju se lično njihovom voljom, te da to Allah nije stvorio i da se to ne tiče Njegove volje. Kao takvi, oni se ne nadaju Allahovoj pomoći, ne oslanjaju se na Njega, ne drže se Njegove vjere, niti Ga mole da ih uputi i učvrsti njihova srca i da ih ne ostavi u zabludi. Ne mole Ga da im podari ono što će Ga zadovoljiti i što će njih odvratiti od griješenja, jer smatraju da su za sve to zaslužni upravo oni, i da su to njihovi postupci, te da ništa od toga ne potpada pod Allahovu volju i želju.

Šejtan je zbog toga zadovoljan njima, i zbog toga ih ne navraća više na griješenje, niti ih zamara time iz dva razloga:

prvi: da se taj stav i vjerovanje ustali u njihovim srcima i da misle da time ne čine male i velike grijehe, kao pripadnici sunneta, jer su prepušteni sebi i sve potječe od njih samih, te se na taj način čuvaju i suzdržavaju od grijeha;

drugi: da u njihove zamke love neznalice, jer kada ih vide, misle da su pobožni i skromni, da se čuvaju i upozoravaju na grijehe. Neznalice, kada to vide, kažu: "Ovi su na Pravom putu." Međutim, oni preferiraju novotariju, i draža im je od grijeha. Stoga, ako to prođe kod njih i ako im neznalice povjeruju, zašto bi ih šejtan nagovarao na griješenje?! Naprotiv, on će ih odvraćati od grijeha i omražavat će ih u njihovim očima i srcima. No, pravu istinu vide samo pronicljivi.

Peta grupa

To je vid griješenja koji se dešava kod onih koji su na Pravome putu i to o pitanju Allahove mudrosti, jer je dozvolio čovjeku da čini ono što On ne voli, te će ga za to koriti pa i kazniti, a da je htio, mogao ga je spasiti od toga i spriječiti da to učini. Ništa se na svijetu ne dešava osim Njegovom dozvolom. ﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ *"Samo On stvara i upravlja! Uzvišen neka je Allah, Gospodar svjetova!"* (El-E'raf, 54)

Oni tvrde da Allah, dž.š., nije ništa uzalud i bez cilja stvorio i da On ima veoma veliku mudrost u svemu što stvara i određuje, kako u zlu tako i u dobru, u pokornosti, a i u griješenju. Iza svega toga postoji očita mudrost, ali to naši ograničeni umovi ne mogu dosegnuti i čovjek bi se uzalud trudio da to spozna.

Znači, iza Njegove odredbe i presude, iza onog što mrzi i prezire, krije se nešto što nazivamo mudrost, koju proniclјivi i mudri razotkrivaju. Kada su meleki kazali Allahu: ﴿أَتَجْعَلُ فِيهَا﴾ ﴿مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ﴾ "*Zar će Ti namjesnik biti onaj koji će na njoj nered činiti i krv prolijevati*" (El-Bekara, 30), On im je odgovorio: "*Ja znam ono što vi ne znate*" (El-Bekara, 30). Stoga, to što su se griješenje, nepokornost i zločini raširili, iza svega toga postoje neki znakovi i mudrost. Na taj način spoznajemo razlike među stvorenjima, raznolikost Njegovih znakova, uočavamo dokaze Njegovog gospodarstva i jednoće. Tako spoznajemo da je On jedini Bog, da je mudar, moćan i da svime On vlada, da apsolutno upravlja svim, i da se sve dešava Njegovim znanjem. Međutim, tajnu svega toga jasno uviđaju samo oštroumni, i to svojim srcima, i na to uzvikuju: "*Gospodaru naš, Ti nisi ovo uzalud stvorio; hvaljen Ti budi*" (Alu Imran, 191). To se dešava Tvojom mudrošću i sve su to samo Tvoji jasni znakovi.

"U svemu živom i mrtvom

od praiskona se Allahova mudrost krije.

Znak u svemu skriva On,

što dokazuje da umjesto Njega boga nije."

Koliko ima jasnih i očitih dokaza i čuda na Zemlji koji ukazuju da Allah postoji, da su poslanici istinu govorili i da će se Njemu sve vratiti. Ti su znakovi bili uzrokovani griješenjem sinova Ademovih i njihovom nepokornošću, kao što je potop Nuhova naroda i podizanje nivoa vode do vrha planina, tako da su se potopili svi stanovnici svijeta, a spašeni su bili samo Njegovi štićenici, oni koji su Ga spoznali i smatrali jedinim pra-

vim Bogom. Koliko se samo znakova i mudrosti krije u tome? U tome su dokaze vidjele sve kasnije generacije, a to možemo uočiti i u stradanju Ada i Semuda.

Koliko zanimljivosti i mudžiza možemo uočiti u priči o faraonu i njegovom narodu, kada im je poslan Musa, a.s., pa čak i prije njegovog poslanstva, pa sve do njihovog gušenja. Da nije bilo njihovih grijeha i nevjerstva, ne bi se pojavili ti ajeti i čudesa. U Tevratu stoji da je Allah, dž.š., rekao Musau: "Otiđi kod faraona, a ja ću mu srce učiniti krutim i grubim. Neću mu dozvoliti da povjeruje kako bih Svoje dokaze i čudesa iznio Egipćanima." Tako je Svevišnji i učinio pokazavši Svoje dokaze i moć preko njihovog griješenja i nepokornosti.

Allah, dž.š., pokazao je puno mudrosti u tome što je vatru učinio hladnom i spasom Ibrahimu, a.s. Oni su bili toliko nepokorni i nemarni da su ga bacili u vatru, i tada se ukazao taj znak. Na taj je način Ibrahim dobio epitet Allahovog prijatelja.

Allahovi poslanici stekli su visok, zavidan i plemenit stepen i ugled kod Allaha upravo zato što su trpjeli zlostavljanja od njihovih naroda i što su se borili protiv njih.

Isto su tako šehidi, evlije i odabrani od sinova Ademovih postali to što jesu zato što su trpjeli zlostavljanja od drugih ljudi koji su skloni griješenju i nasilju, te zbog toga što su se, u ime Allaha, borili protiv njih, podnosili sva zlostavljanja, od svojih neprijatelja, u ime Njega, znajući da sve to On pomno prati i da će ih za to nagraditi visokim stepenima.

Postoje mnogi drugi slučajevi mudrosti i koristi po druge, a uzrokovani su grijesima i zločinima. Iako je to uzrokovano nečim što Allah mrzi i što Ga srdi, tu se krije očita mudrost, jer poslije toga slijedi nešto Njemu puno draže.

Stoga Mu je draže da se dogodi ono što voli i što je lijepo nego da se ne dogodi ono što je mrsko i ružno. On više voli postići ono što je Njemu draže makar to bilo i putem onoga što Ga srdi i ljuti, nego spriječiti ono što ne voli. Vrhunac Nje-

gove mudrost iziskuje dešavanje draže stvari usto da se ne dogodi ona manje draga, kao i da se ne izgubi ono što je više voljeno time što se neće dogoditi nepoželjno. Steći jedno bez drugoga jeste kao i postojanje prouzrokovanog bez njegovih uzroka, ili neophodnog bez onoga što ga učini takvim. U tom slučaju takve stvari ne bi imale svrhu i Allahovu mudrost, niti bi ukazivale na savršenstvo Njegove moći i gospodarstva, što je nemoguće zamisliti.

O ovome pitanju dovoljno je navesti samo jedan primjer, a to je da otac čovječanstva nije pojeo zabranjeno voće, ne bi nakon toga uslijedila sva ta dešavanja koja su Allahu draga, kao što su: stavljanje ljudi na kušnju, propisivanje obaveza, slanje poslanika, spuštanje knjiga, pokazivanje raznih znakova i mudžiza, uzdizanje dobrih robova iznad drugih, poniženje Njegovih neprijatelja, očitovanje Njegove pravde i dobrote, Njegove snage i osvete, Njegov oprost i blagost, saznanje ko Ga obožava i voli, ko čini ono čime je On zadovoljan, pa makar bio i među neprijateljima, na mjestu kušnje i ispita.

Da je bilo suđeno da Adem ne pojede voćku i da sa svojim potomcima ne izađe iz Dženneta, ništa se od nabrojanog ne bi desilo, niti bi se vidjela želja za određenim postupkom koja se krila u srcu Iblisa. To je Allah znao, ali nisu i meleki. U tom slučaju ne bi znali koja su stvorenja pakosna i zlonamjerna, a koja to nisu, ne bi se sustezali od nečega i suzdržavali, jer nije bilo počašćenih i nagrađenih, s jedne strane, i poniženih i kažnjenih, s druge, niti je bilo prebivališta sretnih i dobrih i onih nesretnih i zlobnih.

Koliko je samo mudrosti i blagodati u tome što je neprijatelje potčinio vjernicima, a i u tome što je vjernike potčinio neprijateljima, te ih sve nastanio na jednom mjestu, te koliko se toga krije u tome što jedne drugima kuša i ispituje?

Na taj su način uslijedila mnoga Allahu draga dešavanja. Koliko su Ga stanovnici nebesa i Zemlje slavili, pokorili i ponizili Mu se, obožavali i bojali Ga se? Ljudi su shvatili da

ovise o Njemu, te su Mu se predali kako ih ne bi učinio Svojim neprijateljima koje njih i njihovo poniženje gledaju. Allah, dž.š., napustio ih je i okrenuo se od njih, prijeteći im kaznom koju im je pripremio. Sve se to, u Njegovoj vlasti, odvija Njegovom voljom i željom. Njegovi su štićenici Njemu pokorni i ponizni, jer se boje da ih ne napusti.

Kada meleki uoče šta se desilo s Iblisom, Harutom i Marutom, pognut će svoje glave iz pokornosti, izražavajući Njegovu moć i bojeći se da ih ne udalji i otjera od Sebe, umiljavat će Mu se iskazujući ovisnost o Njegovoj milosti. Na taj će način spoznati Njegovu dobrotu i dobročinstvo prema njima, kao i specijalnu počast prema njima.

Kada bogobojazni sagledaju u kakvoj su situaciji Allahovi neprijatelji, koliko ih mrzi, srdi se na njih i ponižava ih, oni bivaju još ponizniji, povećavaju svoj ibadet, zatraže od Allaha pomoć i utočište. Oni se oslanjaju na Njega, teže za Njim i plaše Ga se. Svjesni su da od Njega ne mogu pobjeći, i da se Njemu vraćaju, da ih Njegove kazne može spasiti samo On, da se Njegove srdžbe mogu sačuvati čineći ono čime je On zadovoljan, jer je svako dobro kod Njega, kako na početku, tako i na kraju.

Ovo bi bila samo kap iz mora Njegove mudrosti kojom obasipa Svoja stvorenja, a pronicljivi se trudi izvući pouku iz svega, te im Allah ukaže na Svoju mudrost, koja se ne može iskazati i opisati riječima.

Što se tiče čovjekovog uspjeha i njegovog odnosa naspram Allahove mudrosti, to se ogleda u njegovoj pronicljivosti i razboritosti te jačini spoznaje Allaha, dž.š., Njegovih lijepih imena i sifata, kao i u njegovoj spoznaji obaveza koje proizlaze iz obožavanja Uzvišenog. Svaki vjernik ima svoj određeni udio i granicu koje ne može preći. Allah je Onaj Koji upućuje i pomaže.

Šesta grupa

Grupa koja griješi o pitanju tevhida, Allahove jednoće

Pripadnici ove grupe smatraju da je Allah, dž.š., sve stvorio i odredio. Ono što želi to se i dogodi, a što ne želi to se neće ni dogoditi, da se ništa ne pomjera bez Njegove dozvole, da je sve stvoreno pod Njegovom upravom i da svim srcima On upravlja. Srca koja želi On uputi, a ostala ostavlja u zabludi. Znači, sva su srca u Njegovoj ruci, okreće ih i usmjerava kako On želi. On je Taj Koji je u duše vjernika ulio bogobojaznost i On je Taj Koji ih je uputio i očistio, i učinio da se pokaže razvratnost i nesreća razvratničkih duša. "*Kome Allah ukaže na Pravi put, bit će na Pravom putu, a koga ostavi u zabludi, taj će izgubljen biti.*" (El-E'raf, 178)

On Svojom dobrotom i milošću upućuje onoga koga želi, a pravdom i mudrošću u zabludi ostavlja koga želi. To je Njegova dobrota i Njegovo davanje, te Njegova pravda i Njegov sud. "*On neće biti pitan za ono što radi, a oni će biti pitani.*" (El-Enbija, 23)

Ibn Abbas, r.a., veli: "Vjerovanje u Allahovu odredbu, *kader*, ukazuje nam na naš tevhid. Stoga, onaj ko zaniječe Allahovu odredbu on zaniječe i da je Allah jedan, a ko vjeruje u Allahovu odredbu, to vjerovanje potvrdit će i njegov tevhid."

U ovoj grupi čovjek teoretski i praktično ostvaruje stepen: "*Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo.*" Prvo u što čvrsto povjeruje jeste da je Allah sve stvorio i da svime upravlja, a potom se uzdiže na viši stepen, shvatajući da je Allah jedini pravi Bog, Koji zaslužuje da se obožava. Kada shvate da je sve u Njegovoj ruci: šteta i korist, davanje i uskraćivanje, uputa i zabluda, sreća i tuga, te da On upravlja srcima kako želi, da ne može uspjeti niko ako mu to On ne dozvoli i pomogne, da je ponizan i osramoćen samo onaj koga On ponizi, osramoti i okrene se od njega, a da je najboljeg, najsretnijeg, najispravnijeg, najblažeg i najčišćeg srca onaj ko vjeruje i obožava samo

jednog boga – Allaha. Takvoj je osobi Allah najdraži, a u isto vrijeme najviše Ga se i boji, te se jedino u Njega uzda i polaže nade. Znači, ljubav prema Njemu jeste na prvom mjestu, a odnos te ljubavi naspram ostalih jeste kao i odnos vladara naspram svoje vojske. Također se najviše boji Allaha, dž.š., i najviše se nada i očekuje od Njega.

Ovo su znakovi u srcima onih koji ukazuju na Allahovu jednoću, i da je On sve stvorio i da time upravlja.

Prvo u što srce povjeruje jeste činjenica da je On sve stvorio i da svime samo On upravlja, a potom se srce uzdigne i shvati da je On jedini zaslužan da se obožava. Allah, dž.š., na taj način i poziva ljude u Svojoj knjizi, ako su povjerovali da je On sve stvorio i upravlja time, da povjeruju da je On jedini Bog i da samo Njega obožavaju. Na taj im način ne ostavlja izgovor što nisu povjerovali. Potom im objašnjava kako je kontradiktorno vjerovati da je sve stvorio i da upravlja time, a potom ne povjerovati da je On jedini pravi Bog.

U ovoj grupi čovjek ostvaruje stepen: "*Tebi se klanjamo.*" Allah, dž.š., veli: "*A ako ih zapitaš ko ih je stvorio, sigurno će reći: 'Allah!' Pa kuda se onda odmeću?*" (Ez-Zuhruf, 87). Znači, zašto se onda okreću i neće da posvjedoče da nema boga osim Allaha i da se Njemu jedino klanjaju, kada su već posvjedočili da je On Gospodar svega, da je On sve stvorio. Sličan ovom ajetu jeste i sljedeći: "*Upitaj: 'Čija je Zemlja i sve ono što je na njoj, znate li?' 'Allahova!', odgovorit će, a ti reci: 'Pa zašto onda ne dođete sebi?'*" (El-Mu'minun, 84-5). Ako znate i svjedočite da je On jedini vlasnik Zemlje i onoga što je na njoj, da je to sve stvorio, da je njihov tvorac i vlasnik, onda morate znati i svjedočiti da je On njihov Bog i Onaj Kojeg moraju obožavati, jer kako god nemaju drugog Gospodara pored Njega, onda nemaju ni boga osim Njega. "*Upitaj: 'Ko je Gospodar sedam nebesa i ko je Gospodar svemira veličanstvenog?' 'Allah!', odgovorit će, a ti reci: 'Pa zašto se onda ne bojite?' Upitaj: 'U čijoj je ruci vlast nad svim, i ko uzima u zaštitu, i od koga niko ne može zaštićen biti, znate li?' 'Od Allaha!',*

odgovorit će, a ti reci: 'Pa zašto onda dopuštate da budete zavedeni?' Da, Mi im Istinu donosimo, a oni su zaista lažljivci" (El-Mu'minun, 86-90). Slični ovim ajetima jesu i oni iz sure En-Neml:

﴿قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى آللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ * أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاء فَأَنبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَن تُنبِتُوا شَجَرَهَا أَإِلَهٌ مَّعَ اللهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ * أَمَّن جَعَلَ الأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلاَلَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَإِلَهٌ مَّعَ اللهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ * أَمَّن يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاء الأَرْضِ أَإِلَهٌ مَّعَ اللهِ قَلِيلاً مَّا تَذَكَّرُونَ * أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَن يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ أَإِلَهٌ مَّعَ اللهِ تَعَالَى اللهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ * أَمَّن يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاء وَالأَرْضِ أَإِلَهٌ مَّعَ اللهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ * قُل لاَّ يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ الْغَيْبَ إِلاَّ اللهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾

"Reci: 'Hvala Allahu i mir robovima Njegovim koje je On odabrao!' Šta je bolje: Allah ili oni koje Njemu ravnim smatraju, Onaj Koji je nebesa i Zemlju stvorio i Koji vam spušta s neba kišu pomoću koje Mi dajemo da ozelene bašče prekrasne, nemoguće je da vi učinite da izraste drveće njihovo. Zar pored Allaha postoji drugi bog? Ne postoji, ali su oni narod koji druge s Njim izjednačuje; Onaj koji je Zemlju prebivalištem učinio i kroz nju rijeke sproveo i na njoj brda nepomična postavio i dva mora pregradio. – Zar pored Allaha postoji drugi bog? Ne postoji, nego većina njih u neznanju živi; Onaj Koji se nevoljniku, kad mu se obrati, odaziva, i Koji zlo otklanja i Koji vas na Zemlji namjesnicima postavlja. – Zar pored Allaha postoji drugi bog? Kako nikako pouku vi da primite! Onaj Koji vam u tminama, na kopnu i na moru, put pokazuje i Koji vjetrove kao radosnu vijest ispred milosti Svoje šalje. – Zar pored Allaha postoji drugi bog? Kako je Allah visoko iznad onih koji druge Njemu ravnim smatraju! Onaj Koji sve iz ničega stvara, koji će zatim to ponovo učiniti, i koji vam opskrbu s neba i iz zemlje daje. – Zar pored Allaha postoji drugi bog? Reci: 'Dokažite, ako istinu govorite!' Reci: 'Niko, osim Allah, ni na nebu ni na Zemlji, ne

zna što će se dogoditi; i oni ne znaju kada će oživljeni biti.'" (En-Neml, 59-65)

Allah, dž.š., dokazuje im da Onaj Koji sve ovo radi i stvara može biti samo jedan Bog, jer da postoji i drugi, pored Njega, morali biste ih obožavati. Stoga, ako nema drugog boga, zašto Mu ga pripisujete?

Iz tog razloga, ispravno je mišljenje da se u ajetu: "*Zar pored Allaha postoji drugi bog*", podrazumijevaju riječi: "...koji je učinio sve ovo?", kako bi im dokaz bio potpun. Na takvo pitanje, odgovor mora biti negativan. Stoga, ako nema boga, pored Njega, koji je učinio što i On, zašto onda obožavate druga božanstva?! Tada su shvatili da su svi bogovi, osim Njega, lažni, jer, kako i sami svjedoče, niko drugi pored Njega nije stvaralac svega i upravitelj svime.

Stav da je značenje prethodnog ajeta: "*Zar pored Allaha postoji drugi bog*", a ne: "...koji je učinio sve ovo", jeste slab iz dva razloga:

prvi: da su oni govorili kako pored Allaha postoje i druga božanstva, ali to ne poriču;

drugi: dokaz protiv njih upotpunjuje se samo ako ajet tumačimo na taj način da kažemo kako se neke riječi podrazumijevaju. Znači, ako govorite da nema boga koji je uradio što i On, kako Mu onda pripisujete sudruga koji nije ništa stvorio i koji je nemoćan? Ovo je poput ajeta: "*Zar oni koje su učinili Allahu ravnim stvaraju kao što On stvara, pa im se stvaranje čini slično? Reci: 'Allah je stvoritelj svega i On je Jedini i Svemoćni'*"; "*To je Allahovo djelo; a pokažite Mi šta su drugi, mimo Njega stvorili?*" (Lukman, 11); "*Da li je onda Onaj Koji stvara kao onaj koji ne stvara?!*" (En-Nahl, 17); "*A oni kojima se oni, umjesto Allahu, klanjaju – ništa ne stvaraju; oni su sami stvoreni.*" (En-Nahl, 20); "*Neki pored Njega božanstva prihvataju koja ništa ne stvaraju, a koja su sama stvorena*" (El-Furkan, 3). Ovakvih ajeta ima puno. Ovim značenjem upotpunjava se dokaz, kao što smo to naveli.

Kroz ovu grupu pojasnili smo da sva ubistva i grijesi koje čovjek vidi, bilo da to čini on ili drugi, događaju se Allahovom odredbom, a On je silan i mudar. Samo ih On može spasiti Svoje srdžbe i gnjeva. Ne mogu Mu biti pokorni, osim ako im u tome On pomogne, niti Mu mogu udovoljiti osim ako im On ukaže na to, jer sve potječe od Njega. Put ka svakom uspjehu nalazi se u Njegovim rukama i samo im On može pomoći u tome. Oni se ne mogu osloniti ni na koga osim na Njega, kao što nam je na to ukazao hatib svih poslanika Šuajb, a.s.: "*Uspjeh moj zavisi samo od Allaha, u Njega se uzdam i Njemu se obraćam.*" (Hud, 88)

Sedma grupa koja griješi o pitanju upute i napuštenosti

Ova grupa potpada pod prethodnu, ali smo je izdvojili zbog njene važnosti da bi je čovjek shvatio i okoristio se njome. Oni koji nastoje spoznati Allaha kazali su da uputa (*tevfik*) znači da te Allah ne prepusti samome sebi, a napuštenost (*hizlan*) jeste da te prepusti samome sebi. Znači, Njegovi se robovi kreću između upute i napuštenosti, čak u jednome momentu čovjek može okusiti i jedno i drugo. Čovjek Mu se pokorava i nastoji činiti ono čime je On zadovoljan, spominje Ga, sjeća Ga se i zahvaljuje Mu na uspjehu, a onda počini grijeh, ne čini ono što je naredio, naljuti Ga, zaboravi Ga, te i ne shvati da ga je On, ustvari, napustio. Stoga, čovjek kruži između upute i napuštenosti, ako mu ukaže na Pravi put, to je Njegovom dobrotom i milošću, a ako ga pak napusti i okrene se od njega, onda je to bilo zbog Njegove pravde i mudrosti, i u oba je slučaja postupio ispravno, Njemu pripada najveća hvala. Ono što pripada čovjeku, On mu to neće uskratiti. Jedino uskraćuje ono što je Njegova posebna dobrota i davanje, a On najbolje zna kome će to dati.

Ako čovjek postupi kako mu Allah nalaže, i uvidi da mu je Allah dao što mu pripada, shvatit će važnost i potrebu da Allah bude zadovoljan njime u svakom njegovom postupku, u svakom času i treptaju oka. Shvatit će da njegovo vjerovanje ovisi o Allahu, kada bi ga Allah samo na tren napustio, njegov bi

iman iščeznuo i srušio se. Čovjek mora biti svjestan da ga čuva Onaj Koji drži nebesa da ne padnu na Zemlju, stoga, njegova uzrečica treba biti: "Ja mukallibel-kulubi sebbit kalbi ala dinike. Ja musarrifel-kulubi sarrif kalbi ila ta'atike!" ("O Ti Koji okrećeš srca, učvrsti moje srce u Tvojoj vjeri. O Ti Koji upravljaš srcima, upravi moje srce ka pokornosti Tebi.") Čovjekova stalna dova treba biti: "Ja hajju ja kajjumu, ja bedi'as-semavati vel-erdi, ja zel-dželali vel-ikrami, la ilahe illa ente! Birahmetike estegisu, aslih li še'ni kullehu, ve la tekilni ila nefsi tarfete ajnin, ve la ila halkike!" ("O Ti Koji vječno živiš i nad svime bdiješ, o Ti Koji se sazdao nebesa i Zemlju, o ti Slavni i Plemeniti, nema boga osim Tebe. Tvoju milost tražim, popravi moje stanje i ne prepuštaj me, ni na tren, samome sebi, niti Svojim stvorenjima!")

U navedenim riječima čovjek može vidjeti kako ga Allah vodi i upućuje, a i kako ga napušta i prepušta samome sebi. Isto se tako uvjerava da je Allah tvorac svega i da svime upravlja, te Ga moli, tražeći Njegovu pomoć i utječe Mu se poput siromaha, moleći Ga da ga ne napusti. Zatim Mu se prepusti i preda pognute glave, skrušen, ponizan i smiren, priznajući svoju nemoć i slabost, da sebi ne može odmoći niti pomoći, da sebi ne može uskratiti ili produžiti život, niti se proživiti nakon što umre.

Čovjekov uspjeh jeste da Allah želi čovjeka popraviti time što će mu podariti da čini ono čime je On zadovoljan, te da to i sam čovjek želi i voli i da to preferira nad drugim stvarima, kao i da mrzi u ime Njega. Allah je ukazao na to, a čovjek prihvatio, kao što stoji u ajetu: "*Ali Allah je nekima od vas pravo vjerovanje omilio, i u srcima vašim lijepim ga prikazao, a nezahvalnost i neposlušnost omrazio vam. Takvi su na Pravom putu dobrotom i blagodati Allahovom. – A Allah sve zna i mudar je*" (El-Hudžurat, 7-8). Allah, dž.š., zna ko zaslužuje ovu dobrotu, a ko ne. On je mudar, i zato tačno zna kome treba ukazati na Pravi put i On to njima neće ni spriječiti, niti će uputiti one koji to ne zaslužuju. Prethodne riječi naveo je nakon: "*I znajte da je*

među vama Allahov Poslanik, kad bi vas u mnogo čemu poslušao, doista biste nastradali" (El-Hudžurat, 7-8). Nakon te rečenice, Allah započinje novu, upotpunjujući prvu riječima: "*Ali Allah je nekima od vas pravo vjerovanje omilio...*"

Allah, dž.š., govori nam da naša ljubav i privrženost vjerovanju i ustrajavanje u tome, nije poteklo od nas. Allah je Taj Koji je tako učinio, a mi smo to prihvatili i zadovoljni smo time. Zato, ne odlučujte ništa prije Moga Poslanika, ne govorite prije nego što on kaže i ne činite ništa dok vam to on ne naredi, jer Onaj Koji vam je omilio vjerovanje zna bolje od vas šta je korisno za vas. Da vam Allah nije ukazao na Pravi put, nikada vaše duše ne bi osjetile šta je vjerovanje. Znači, vi niste povjerovali tako što ste to vi sami pronašli i pristupili tome, jer ste vi nemoćni da to dosegnete. Da vas je Moj Poslanik slušao i slijedio u onome što vi želite, ne bi na Pravi put izašli. Bili bi uništeni, i vaši bi se ciljevi izmijenili, a toga ne bi ni svjesni bili. Nemojte misliti da bi vas vaši prohtjevi vodili razborito i u vašu korist, i da bi zavoljeli iman. Da vam Ja nisam omilio vjerovanje i ukrasio ga u vašim srcima, a sve mimo toga omrazio, vi nikada ne biste povjerovali niti bi vam to vaši prohtjevi dopustili.

Kao primjer upute i napuštenosti možemo navesti sljedeći događaj: Neki je vladar u neku svoju pokrajinu poslao izaslanika s pismom u kojem stoji da će ih neprijatelji uskoro, jednoga jutra, iznenada napasti, da će ih pobiti i porušiti im kuće. Zato im pošalje novac, prijevoz, hranu, oružje i vodiče s porukom: "Pratite ove vodiče, doista sam vam poslao sve potrebno." Potom je manjem broju svojih podanika rekao: "Otiđite kod toga i toga, uzmite i vodite ga ne dozvoljavajući mu da predahne, tako otiđite i kod tih i tih, a ostale ostavite, jer oni ne zaslužuju da budu u mojoj vladavini." Tako oni odu i postupe po naredbi, te ih sve brzo dovedu vladaru. Nakon toga, neprijatelji su napali preostale u tom naselju, neke pobili, a ostale porobili.

Sada se postavlja pitanje da li je vladar učinio nasilje pobijenim, ili je prema njima pravedno postupio? Činjenica je da je neke izdvojio posvetivši im pažnju, dok je druge zanemario, jer ne smatra da mora svima jednako ukazati svoju dobrotu i plemenitost, već da je to njegova dobrota koju ukazuje onome kome on želi.

Kaderije, koji smatraju da je sve unaprijed određeno, i da mi postupamo po već određenom, kažu (kaderije – džebrije) da je uputa ishod pokornosti, a napuštenost ishod griješenja. Međutim, to su zasnovali na pogrešnoj ideji koja niječe postojanje uzroka i mudrosti, pripisujući obje stvari čistoj volji bez uzroka i mudrosti.

S druge strane, kaderije koji niječu postojanje Allahove volje (kaderije – nufat), uputu (tevfik) tumače općenitim objašnjenjem i univerzalnom uputom, te mogućnošću da se bude pokorno. To se može desiti svakom nevjerniku, i mušriku do koga dođe dokaz.

Uputa je, po njima, nešto što pripada i nevjernicima i vjernicima, jer učiniti, shvatiti i razumjeti to mogu obje skupine, te da vjernici nisu odlikovani time što su na taj način postali vjernici, a nevjernici napuštenošću postali poniženi i napušteni, jer u svakom drugom slučaju bila bi učinjena nepravda.

Za takav stav vežu se i neka shvatanja koja su za razumne neprihvatljiva, a oni smatraju kako se to mora prihvatiti. Stoga, grešku i kontradiktornost njihovog pravca vidi onaj ko u potpunosti shvati i sagleda sve strane toga pravca. Takav će uvidjeti da je ovo najgori i najslabiji pravac.

Allah je, Svojom voljom, uputio vjernike da shvate pravu istinu o onome u čemu se nisu slagali, a Allah ukazuje na Pravi put onome kome On hoće. Znači, oni se ne slažu ni s kaderijama, koji niječu postojanje Allahove volje, niti s onima koji zagovaraju predodredbu, te da mi samo izvršavamo ono što je već unaprijed određeno. Oni na Pravom putu uvidjeli su skre-

tanje tih skupina s tog puta, i zato su kazali da Allah sve određuje i propisuje, te da Allah može bilo kome od Svojih stvorenja ukazati Svoju milost. Zatim su kazali da uzroci i mudrost postoje, kao i ciljevi i opća korist. Smatraju da ne postoji ništa u Allahovoj vlasti što On ne želi, da stvorenja ne mogu učiniti ništa što On nije propisao i dozvolio i da se ništa ne može desiti osim Njegovim izborom i dozvolom, a onaj ko kaže da se to može desiti taj nije spoznao svoga Gospodara niti je shvatio šta se podrazumijeva pod riječju gospodarstvo.

Također tvrde da Allah, dž.š., nije ništa stvorio uzalud, da ne može učiniti nešto loše, da svako Njegovo djelo mora imati izrazito veliku mudrost i razlog zbog kojeg to djelo i postoji, te ciljeve do kojih razni putevi i sredstva vode. Tvrde da je sve što je propisao i odredio učinio Svojom mudrošću i da je ta mudrost Njegova nerazdvojna osobina, da nije stvorena, kao što, ustvari, kaderije smatraju da su sudbina i mudrost stvorene.

Oni koji su na Pravom putu odriču se ove dvije skupine, a prihvataju istinu koju su izrekli i slažu se s time. Oni iz obje skupine uzimaju ono što je ispravno, ne odbacuju to, i pored svih pogrešnih stavova koje te dvije skupine zagovaraju. Oni su primjer ispravnosti svim drugim frakcijama, najpovjerljivija skupina, oni drugima dosuđuju i presuđuju, dok njima niko iz tih frakcija ne može suditi. Ta skupina iznosi stavove drugih pogrešnih frakcija, dok njihove stavove shvata samo onaj ko je upoznat sa sunnetom Allahovog Poslanika, s.a.v.s., i ko zna razliku između sunneta i onoga što nije sunnet. Međutim, to može samo mala skupina iskrenih Allahovih odabranika, a to zasigurno nisu oni koji su podijelili Allahovu vjeru i otišli u razne frakcije. To je frakcija koja je na jasnom putu, čiji su ljudi trezveni i stabilni u svome uvjerenju, oni koji znaju postupati s ljudima. Allah upućuje.

Osma grupa koja griješi u pogledu Allahovih lijepih imena i svojstava

To je jedna od najvećih grupa. I veća je i šira, od onih prethodnih.

Ono što dovodi do ovog prizora – grupe jeste znanje o tome na koji je način postojeća stvarnost (*vudžud*), kao stvoreno (*halkan*) i kao zapovijeđeno (*emren*) vezana za Allahova lijepa imena i Njegova veličanstvena svojstva, i kako je povezana s njima, iako je ovaj svijet, sa svim svojim sadržinama, samo dio njihovih manifestacija i imanencija.

To znanje jeste jedno od najprestižnijih, i najvrednijih, a svako pojedino ime Uzvišenoga ima svoje specifično svojstvo. Njegova su imena, ustvari, atributi pohvale i savršenstva. Svako pak svojstvo ima svoju imanenciju i svoje djelovanje, prijelazno ili neprijelazno, i to je djelovanje povezano sa svojim produktom. Ovo načelo zastupljeno je u svemu što spada u svijet onoga što je On stvorio ili u svijet onoga što je zapovjedio, u Njegovoj nagradi i Njegovoj kazni. Sve su to manifestacije Njegovih lijepih imena, njihove nužne posljedice.

Njegova imena nije moguće odvojiti od njihovih svojstava i njihovih značenja, odnosno odvojiti svojstva od njihovih posljedičnih djelovanja, kao što nije moguće ono što je On proizveo odvojiti od Njegovih djelovanja, te Njegova djelovanja od Njegovih svojstava, odnosno Njegova svojstva od Njegovih imena. Isto tako, nije moguće Njegova imena i Njegova svojstva odvojiti od samog Njegovog bića.

Ako su već Njegova svojstva svojstva savršenstva, Njegova djelovanja čiste mudrosti i dobrobiti, a Njegova imena lijepa, onda je apsurdno njih odvajati od njihovih imanencija. Stoga će Allah Uzvišeni osuditi one koji Njega odvajaju od Njegovih naredbi i zabrana, od Njegove nagrade i kazne, sugerirajući da Mu oni time pripisuju nešto što je Njemu neprilično, od čega je On čist; da je to ružna prosudba onog ko Ga tako prosuđuje, da Ga onaj ko Ga tako predstavlja ne vrednuje na Njemu

primjeren način, da Ga ne veliča kako Njemu dolikuje, kako je to rekao o onima koji negiraju poslanstvo, slanje poslanika i spuštanje objava: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ﴾ "*A oni ne vrednuju Allaha kako treba – kad govore: 'Nijednom čovjeku Allah nije ništa objavio!'*" (El-En'am, 91). O onima koji negiraju povratak Njemu, Njegovu nagradu i kaznu, kaže: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾ "*Oni ne vrednuju Allaha kako to On zaslužuje, a čitava će Zemlja na Sudnjem danu u vlasti Njegovoj biti, a nebesa će u moći Njegovoj smotana ostati!*" (Ez-Zumer, 67). O onima koji drže da bi On mogao staviti u istu ravan dvije različitosti, kakvi su npr. dobri i loši, vjernici i nevjernici, kaže: "*Misle li oni koji čine zla djela, da ćemo s njima postupiti jednako kao s onima koji vjeruju i dobra djela čine, da će im život i smrt biti isti? Kako loše rasuđuju!*" (El-Džasija, 21)

Tako On obavještava da je to loše prosuđivanje, nedolično Njega, koje Njegova imena i Njegova svojstva ne prihvataju. On, Uzvišeni, o takvom mišljenju i takvoj računici kaže sljedeće: "*Zar ste mislili da smo vas uzalud stvorili i da Nam se nećete vratiti?! Pa, neka je uzvišen Allah, vladar Istiniti, nema drugog boga osim Njega, Gospodara svemira veličanstvenog!*" (El-Mu'minun, 115-6)

Sličnih iskaza u kojima On, Uzvišeni, negira sve ono što je u konfrontaciji s imanencijama Njegovih imena i svojstava u Kur'anu ima veliki broj, čime se hoće kazati da je, ustvari, upravo to ono što treba odvojiti od savršenosti Njegovih imena i njihovih imanencija.

Tako Njegova imena El-Hamid/Mnogo hvaljeni, El-Medžid/Mnogo slavljeni govore da čovjek ne može biti ostavljen, prepušten samome sebi, odvojen od Njega, bez ičega što bi mu bilo naređeno ili zabranjeno, i bez nagrade ili kazne za postupke koje učini. Isto to isključuje i Njegovo ime El-Hakim/Mudri. Također, Njegova imena El-Melik/Vladar i El-Hajj/Živi odbijaju mogućnost Njegova odvajanja od djelovanja. Naprotiv, bitna osobina života jeste upravo djelovanje, budući

da sve živo ima neko svoje djelovanje. Isto tako, činjenica da je On, Uzvišeni, Halik, Kajjum/Stvoritelj, Obdržavatelj implicira Njegov život i imanencije tog života. Njegova imena Es-Semiu el-Besiru/Koji sve čuje i sve vidi nalažu postojanje nečega što se čuje i što se vidi; Njegovo ime El-Halik/Stvoritelj nalaže postojanje nečeg stvorenog. Isto je i s Njegovim imenima Er-Rezzak/Onaj koji daje opskrbu i El-Melik/Vladar, i ona nalažu postojanje objekta kojim se vlada, kojim se raspolaže i kojim se upravlja, kojem se daje i uskraćuje, prema kojem se pokazuje dobrostivost i pravednost, nagrada i kazna. Isti je slučaj i s imenima: El-Birr/Dobročinitelj, El-Muhsin/Dobrostiv, El-Mu'ti/Davalac, El-Mennan/Blagodarni i sl. – sva ona, samim svojim postojanjem, nalažu postojanje objekta na kojem će se manifestirati, gdje će se izraziti.

Ako je, dakle, ovo jasno, onda Njegova imena: El-Gaffar/Onaj Koji oprašta, Et-Tevvab/Primalac pokajanja i El-Afuvv/Prelaznik preko ružnih postupaka nužno moraju imati i objekte za koje će se vezivati. To znači da moraju postojati zla djelovanja koja treba oprostiti, da mora postojati pokajanje koje će se primiti, zločini preko kojih će se preći... Njegovo ime El-Hakim/Mudri mora imati objekt na kojem će se manifestirati Njegove mudrosti. Zahtjev ovih imena za područjem svoga manifestiranja jednako je zahtjevu imena: El-Halik/Stvoritelj, Er-Razik/Opskrbljivač, El-Mu'ti/Davalac, El-Mani/Uskraćivač, za: stvorenjem, onim kome se daje opskrba, kome se daje, kome se uskraćuje. Sva ta imena jesu lijepa.

Gospodar uzvišeni voli Sebe, Svoja svojstva i Svoja imena. On je Onaj Koji prelazi preko ružnih postupaka (Afuvvun) i voli opraštanje (afvun), voli praštanje (magfiret), voli pokajanje (tevba). Kad mu se Njegov rob pokajnički obrati, On se tom njegovom pokajanju silno obraduje, kako se to samo zamisliti može. Ono što On oprosti, što nekome pređe preko njegovog ružnog postupka, što se blago ponese prema njemu, što mu primi pokajanje i pokaže mu velikodušnost rezultat je naloga

Njegovih imena i svojstava, odakle se postiže i ono što On voli i čime je zadovoljan. Ono pak čime On hvali samoga Sebe, i čime Mu zahvalu izriču stanovnici Njegovih nebesa i Zemlje jeste zahtjev Njegova savršenstva, imanencija Njegove zahvalnosti.

On, Uzvišeni, jeste El-Hamid/Mnogo hvaljeni i El-Medžid/Mnogo slavljeni i ta dva Njegova svojstva nalažu postojanje objekta u kojem će se manifestirati. Neke od njihovih manifestacija jesu: opraštanje poskliznuća, poništavanje posrnuća, prelaženje preko ružnih postupaka, tolerantnost spram lošeg djelovanja... i pored apsolutne moći da se sprovede ono što takvi postupci objektivno povlače za sobom, i pored potpunog znanja Njega, Uzvišenoga, o svakom pojedinom lošem djelu i težini kazne koju ono, kao takvo, povlači za sobom. Tako su Njegova blagost nakon znanja, Njegov oprost nakon moći, Njegovo praštanje iz perspektive pune nadmoćnosti i mudrosti, onakvi kako je rekao Mesih, a.s.: "*Ako ih kazniš, robovi su Tvoji, a ako im oprostiš, silan i mudar Ti si!*" (El-Maida, 118), tj. Tvoj oprost proizlazi iz Tvoje pune moći i mudrosti. Ti nisi poput nekoga ko oprašta samo iz svoje nemoći, ko tolerira nešto iz svog nepoznavanja vrijednosti prava. Ti, naprotiv, savršeno znaš koje je Tvoje pravo i moćan si da ga ostvariš; mudar u posezanju za njim.

U svemu što je propisao i odredio postoji Njegova savršena mudrost, fascinirajuća znamenja i predstavljanja ljudima Svojim imenima i Svojim svojstvima, što za sobom povlači njihovu ljubav prema Njemu, njihovo spominjanje Njega, izražavanje zahvalnosti i robovanje Njemu kroz Njegova lijepa imena.

Svako pojedino Njegovo ime, naime, ima vid robovanja karakterističan za Njega u smislu znanja, spoznaje i duhovnog stanja.

Tako najpotpuniji oblik robovanja ima onaj ko Mu robuje sa svim Njegovim imenima i svojstvima koja čovjek može spoznati, tako da ga jedan oblik obožavanja, karakterističan za

jedno ime, ne zaklanja od drugog oblika koji je karakterističan za drugo ime, kao, npr. da čovjeka onaj vid robovanja koji je vezan za Njegovo ime El-Kadir/Svemoćni ne zakloni od onog oblika koji se veže za Njegovo ime El-Halim, Er-Rahim/Blagi, Svemilosni; da ga vid robovanja karakterističan za Njegovo ime El-Mu'ti/Davalac ne zakloni od obožavanja vezanog za Njegovo ime El-Mani'/Uskraćivač; robovanje vezano za ime Er-Rahim/Svemilosni, El-Afuvv/Prelaznik preko ružnoga i El-Gafur/Opraštač veliki od obožavanja vezanog za Njegovo ime El-Muntekim/Osvetnik; obožavanje vezano za Njegova imena: El-Teveddud/Ljubav, El-Berr/Dobro, El-Lutf/Prefinjenost, El-Ihsan/Dobrostivost ne zakloni od onog obožavanja koje je povezano s imenima El-Adl/Pravednost, El-Džeberut/Silnost, El-Azameh/Ogromnost, El-Kibrija/Velikost i sl.

To je put onih savršenih (*el-kummel*) koji idu prema Allahu. Taj put izveden je iz samog srca Kur'ana. Allah, Uzvišeni, naime kaže: "*Allah ima lijepa imena, pa zovite Ga njima!*" (El-E'raf, 180). Dozivanje tim imenima podrazumijeva zazivanje predmeta zbog kojeg Mu se obraća, zazivanje Njemu primjerene pohvale i zazivanje primjerenog vida obožavanja. On, Uzvišeni, poziva Svoje robove da Ga spoznaju kroz Njegova imena i Njegova svojstva, da Ga time slave i hvale i da, na temelju oblika obožavanja koji su tome primjereni, postižu ono što traže.

On, Uzvišeni, voli imanencije Svojih imena i svojstava. On je Alim/Veoma znan i voli svakoga veoma znanog; On je Dževad/Darežljivi i voli svakog darežljivog; On je Vitr/Neparni i voli nepar; On je Džemil/Veoma lijepi i voli ljepotu; On je Afuvv/Prelaznik preko ružnih postupaka i voli oprštanje, one koji su mu skloni; On je Hajij/Stidni i voli stid i njegove zastupnike; On je Berr/Dobri i voli dobre; On je Šekur/Mnogo zahvalni i voli zahvalne; On je Sabur/Veoma strpljivi i voli strpljive; On je Halim/Veoma blag i voli blage... Ovo je upravo stoga što On, Uzvišeni, voli pokajanje i oprost, što voli praštati

i pomirljiv biti, i stvorio je nekog kome će opraštati, kome će primati pokajanje i prelaziti preko njegovih ružnih postupaka. Tako mu je i odredio nešto što će toga neminovno odvesti u nešto što on ne voli, što Mu je mrsko, kako bi to rezultiralo onim što voli, čime je zadovoljan. Posrednička uloga toga u tome jeste poput onih neprijatnih sredstava koja dovode do onog što je prijatno.

"Ponekad ono što ljudi ne vole

bude razlog stjecanja onoga što vole!"

Uzročnika, zajedno s onim što uzrokuju, ima četiri vrste: oni koji su prijatni i koji dovode do nečeg prijatnog; oni koji su neprijatni, a dovode do nečeg prijatnog – u domenu ovih dviju vrsta jesu svi Božiji propisi i odredbe u odnosu na ono što On voli i što ne voli.

Treća vrsta jesu oni nemili uzročnici koji uzrokuju nešto, isto tako, nemilo, dok su četvrti oni koji su mili, no koji dovode do nečeg nemilog. Ova dva uzročnika ne mogu se dovoditi u vezu s Njim, Uzvišenim, jer konačne svrhe u Njegovim propisima i odredbama, zbog čega i nije stvorio ono što je stvorio, i nije odredio ono što je odredio, osim da budu realizirane, ne mogu biti drukčije osim Njemu mile, u Njegovome zadovoljstvu. Oni pak uzročnici koji dovode do toga mogu biti Njemu mili ili nemili.

Tako su oblici pokornosti i djela kojima se izražava Njegova jedinost Njemu mili uzročnici, i oni dovode do dobrostivosti (*ihsan*), te rezultiraju nagradom, Njemu također omiljenom, dok su mnogoboštvo i grijesi Njemu omraženi uzročnici, koji, međutim, dovode do manifestacije pravednosti (*el-adl*), koju On voli. Iako je Njemu darivanje iznad zaslužene mjere (*el-fadl*) draže od same pravednosti, istovremena zastupljenost tog dvoga draža Mu je, ipak, od pojedinačne zastupljenosti svakog od njih, budući da je u njihovoj sjedinjenosti izraženija

vlast, zahvalnost, raznovrsnost onoga što priziva slavu i hvalu, te moć.

Ako bi neko rekao: "To što se voli, što je milo, bilo je moguće postići i bez posredovanja onog nemilog!?", odgovor bi bio sljedeći: Primjedba nije utemeljena, budući da postojanje rezultata odvojeno od onog što je dovelo do njega nije zamislivo. Ono čije se postojanje nadaje razumu kao nešto drugo, odvojeno od konačnice koja je Bogu draga, o čemu razum može izreći sud da je Bogu milo, prosudba je koja nije utemeljena u znanju. Štaviše, to što razumu može izgledati kao poželjno, Bogu drago, Allahu može biti čak prezreno s obzirom na to da može biti u koliziji s Njegovom mudrošću. Tako, prosudba razuma da je nešto Allahu drago može to nešto dovesti u, za Njega, nepriličan odnos, iznad čega je On vrlo visoko.

Neka svako ko je razuman ovom detalju posveti pažnju koju on zavređuje, jer je to osjetljiva tačka koja lahko može razum odvesti u pogrešan smjer. I kada bi se onaj ko ne posjeduje dovoljno znanja o ovome sustegao od bilo kakvog govora, bilo bi mnogo manje razmirica.

Ovaj je prizor mnogo veći od toga da bi ga mogla osvijetliti jedna knjiga, ili da bi se mogao objasniti jednim govorom - stoga smo ga samo minimalno naznačili, da bude uvodnica u ono što slijedi iza njega. A, Allah je jedini koji pruža stvarnu pomoć, jedini istinski pomagač!

Deveta grupa koja griješi u pogledu povećanja imana i brojnosti njegovih manifestacija

Ovo je jedna od najsuptilnijih grupa, i najkarakterističnijih za one koji posjeduju istinsku spoznaju (*ma'rifet*). Stoga će oni izvan njih, možda, požuriti da im to i ospore. Kazat će: "Kako se može predočiti povećanje vjerovanja kroz grijehe i izraze neposlušnosti, osobito grijehe i neposlušnosti jednoga roba?! Nije li istina da upravo to dvoje umanjuju vjerovanje? Po jedin-

stvenom stajalištu prvih muslimanskih generacija (*selef*), vjerovanje se povećava pokornošću, a smanjuje neposlušnošću?!"

Znaj da je nešto ovakvo rezultat činjenice da gnostik (*arif*) posmatra grijehe i neposlušnost kroz posljedice koje oni prouzrokuju. Ukazivanje na posljedice koje oni prouzroče jeste jedan od dokaza poslanstva i jedan od argumenata koji potvrđuju iskrenost vjerovjesnika i ispravnosti onoga s čime dolaze pred ljude. Vjerovjesnici, naime, Allahovi blagoslovi i mir neka su na njih, od ljudi traže da čine ono u čemu se nalazi tjelesna i duhovna korist, kako na ovom tako i na onome svijetu, a zabranjuju im ono što je štetno po njihove fizičke i duhovne elemente i na ovom i na budućem svijetu. Oni su ljudima govorili o Allahu Uzvišenome da voli to i to, da za to nagrađuje tako i tako; da mrzi to i to, da za to kažnjava tako i tako; da, ukoliko Mu se iskaže pokornost u onome što je naredio, izražava zahvalnost za to time što nastavlja, i intenzivira, pružanje Svoje potpore i blagodati u srcima, tijelima i imecima. Čovjek tako nalazi pomoć i snagu u svim svojim stanjima. Ako pak Njegova naredba i zabrana ne budu poštovane, to će čovjeku rezultirati umanjenjem, kvarenjem, slabljenjem, poniženošću, bijednošću i prezrenošću, ali i tjeskobnošću u životu i njegovom gorčinom, kako je to kazao Allah Uzvišeni: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ *"Onom ko bude činio dobro, bio muškarac ili žena, a vjernik je, Mi ćemo dati da proživi lijep život i doista ćemo ih nagraditi boljom nagradom nego što su zaslužili!"* (En-Nahl, 97); *"O robovi Moji koji vjerujete, bojte se Gospodara svoga! One koji na ovome svijetu dobra djela budu činili čeka lijepa nagrada, a onaj svijet je, doista, još i bolji!"* (Ez-Zumer, 10); *"Tražite od svoga Gospodara oprost i kajite Mu se – On će vam dati da do smrtnoga časa lijepo proživite!"* (Hud, 3); *"A onaj ko okrene glavu od Knjige Moje, taj će imati tjeskoban život, i na Sudnjem danu ćemo ga slijepim oživiti!"* (Ta-Ha, 124)

Sintagmu "tjeskoban život" neki razumijevaju kao kabursku patnju. Ispravno je, međutim, da ona podrazumijeva život

na ovome svijetu kao i život u berzahu. Naime, onaj ko se okrene od Njegove knjige koju je objavio imat će u prsima tjeskobu, gorčinu življenja, brojne strahove, veliku žudnju i trku za dunjalukom te zebnju za izmicanjem tih dobara, prije njihova stjecanja i nakon toga. Svi oni bolovi koji se pojave tokom toga za srce su neosjetni, usljed njegove opijenosti i zagnjurenosti u taj opijum. Ono se ni za časak ne trgne iz toga, a da ne osjeti taj bol – stoga ga se odmah nastoji osloboditi nečim drugim opijajućim. Tako čini tokom čitavog svog života. Pa ima li tješnjeg života od ovoga, ukoliko bi u srcu postojao osjećaj?!

Tako su srca inovatora u vjeri, srca onih koji su se okrenuli od Kur'ana, srca onih koji ne mare za Allaha i onih koji Mu izražavaju neposluh, već u Džehennemu, prije onog velikog Džehennema, dok su srca dobrih u jednom Džennetu i prije velikog Dženneta: "*Čestiti su, doista, u Džennetu, a grešnici su, doista, u Džehennemu!*" (El-Infitar, 13-4). Tako je u sva tri njihova staništa (tj. na ovome svijetu, u berzahu, i na budućem svijetu, prim. prev.), a ne samo na ahiretu, premda je ta činjenica najizraženija, najpotpunija i najsavršenija na budućem svijetu, a potom u berzahu, kako to kaže Allah Uzvišeni: "*A za sve nasilnike i druga će kazna prije one biti, ali većina njih ne zna!*" (Et-Tur, 47); "'*Kad će se već jednom obistiniti ta prijetnja, ako istinu govorite?', pitaju oni. Reci: 'Stići će vas, sigurno, dio onoga što požurujete!'*" (En-Neml, 71-2). Na ovome pak svijetu to je još manje izraženo nego u berzahu i ono što ne dopušta da se to i osjeti jeste utonulost u pijanstvo strasti, njegova zbačenost sa srca, nerazmišljanje o tome.

Čovjek se ponekad suoči s fizičkim bolom, pa ga zanemari svojim srcem, i ono ga prestane registrirati i posveti se nečemu drugom, tako da bol prestane i osjećati, i ukoliko to drugo, što mu je skrenulo pažnju, nestane, čovjek bi, svakako, kriknuo od boli. Šta tek kazati za patnje srca i njegove boli!?

Uzvišeni je Allah dobrim djelima i pokornostima podario lijepe, prijatne i mile posljedice. Slasti koje proizlaze iz

njih mnogostruko su veće od onih koje proizlaze iz grijeha; ne mogu se ni porediti. Ružnim postupcima i grijesima podario je pak boli i nemile učinke, muke koje višestruko premašuju užitak u kušanju grijeha. Ibn Abbas kaže: "Dobročinstvo, doista, u srce unosi svjetlo, na lice nanosi sjaj, u tijelo unosi snagu, povećava opskrbu, i u srcima ljudi pobuđuje naklonost i prijateljska osjećanja. Ružno pak djelo, doista, na lice nanosi tamu, u srce unosi mrak, a u tijelo slabost, umanjuje opskrbu, i u srcima ljudi pobuđuje mržnju i prijezir!" To je nešto što je pronicljivima poznato, u što se oni uvjeravaju kod samih sebe, i kod drugih ljudi.

Tako čovjek nikada ne zapadne u neko loše stanje, osim usljed nekoga grijeha, premda je mnogo više onoga preko čega mu je Allah prešao. Allah Uzvišeni kaže: "Kakva god vas bijeda zadesi, to je zbog grijeha koje ste zaradili, a On mnoge i oprosti!" (Eš-Šura, 30). Onim najboljim Svojim stvorenjima, ashabima Njegovog Poslanika, kaže: "*Zar – kad vas je snašla nevolja koju ste vi njima dvostruko nanijeli, možete reći: 'Otkud sad ovo?!' Reci: 'To je od vas samih!'*" (Alu Imran, 165); "*Dobro koje te zadesi od Allaha je, a ružno što te zadesi – od tebe je!*" (En-Nisa, 79)

Pod "dobrim" i "ružnim" ovdje se podrazumijevaju sve one ugodnosti, odnosno neugodnosti, koje čovjeka stignu od Allaha. Stoga je i rečeno: "Što te zadesi (*esabeke*)", a ne: "Što si postigao (*esabte*)."

Prema tome, svako umanjenje, svaka nevolja i zlo, kako na ovome, tako i na budućem svijetu, posljedica su grijeha, iznevjeravanja zapovijedi Božijih. Tako na ovome svijetu nema niti jednoga zla, a da ga nije prouzročio grijeh, da nije njegova posljedica.

S druge strane, učinci dobročinstava i ružnih postupaka u srcima, tijelima i imecima očevidni su u svijetu, niko ko ima zdrav razum neće ih osporiti. Naprotiv, poznati su i vjerniku i nevjerniku, i dobrom i lošem.

Čovjek se u to može osvjedočiti kako u samom sebi, tako i u drugome, pa kada razmisli o tome i to dobro sagleda, to povećava njegovo vjerovanje u ono s čime su dolazili poslanici, u nagradu i kaznu. To je pravda, vidljiva i opipljiva i na ovome svijetu. Trenutne, ovosvjetske, nagrade i kazne one koji su obdareni pronicljivošću upućuju na nešto veće od toga, kako to kažu neki ljudi: "Kada od mene potekne neki grijeh i ja odmah ne obratim pažnju na njega, ne dohvatim ga pokajanjem, stanem iščekivati njegov ružan učinak, pa kad me on stigne – u većem ili pak manjem obimu od onog kako sam očekivao – ja ga propratim riječima: 'Svjedočim da nema drugog boga osim Allaha i svjedočim da je Muhammed Njegov poslanik!'" To je jedna od potvrda vjerovanja, njegov dokaz, jer kada ti iskren čovjek rekne: "Ako uradiš to i to, suočit ćeš se s tim i tim!", i ti doista, uradiš nešto takvo, i uistinu se suočiš s neprijatnošću koju ti je on nagovijestio, to će te samo još više učvrstiti u uvjerenju da on zbilja govori istinu, da je pronikao u bit onih djela. To nije dato svakom čovjeku, naprotiv, kod većine ljudi grijesi su sasvim obuzeli srca, pa oni ništa od toga ne primjećuju, to ne osjećaju.

To osjeća samo ono srce koje u sebi ima svjetlo vjerovanja (iman) i u kojem pušu vjetrovi grijeha i neposluha, tako da vidi i jedno i drugo. Tako ono vidi stanje svjetiljke svoga vjerovanja prema silini tih vjetrova, tih strujanja. Sebe vidi poput mornara u olujnom vremenu, kad se lađa giba sad na jednu, sad na drugu stranu, sad, opet, plovi ravno, i još gore: kad se lađa zdrobi i on ostane samo na jednoj dasci, prepušten olujnom vjetru. Tako vjernik vidi sebe kada počini neke grijehe, ako mu se hoće ukazati dobro. Ako se pak želi nešto drugo, njegovo se srce tada nađe u sasvim drugoj dolini.

Kada se čovjeku otvore ova vrata, on se tada okoristi uvidom u svjetska historijska događanja, u stanja u kojima su se nalazili raniji narodi, u tokove ljudskih pravaca. Štaviše, okoristi se i događajima koji se dešavaju ljudima njegovog

vremena, te stanjima ljudi koja može vidjeti tu pred sobom. Tada mu budu jasne riječi Uzvišenoga: "*Pa zar Onome Koji nad svakim bdije, što god uradi?!*" (Er-Rad, 33); "*Allah svjedoči da nema drugog boga osim Njega, a i meleki i učeni, i da On postupa pravedno. Nema boga osim Njega, Silnog i Mudrog!*" (Alu Imran, 18). Prema tome, sva pojavnost koju vidiš: i zlo, i bol, i kazna, i bezumlje, i manjkavost u sebi ili u drugome, sve to odražava pravedno postupanje Gospodara Uzvišenoga; sve je to Allahova pravda, Njegova pravednost, makar je On sprovodio i preko nasilnika, jer Onaj Koji njime upravlja najpravedniji je pravednik, kako to kaže Uzvišeni za one koji na Zemlji nered prave: "*Poslat ćemo protiv vas robove Naše, silno moćne, oni će uzduž i poprijeko zemlju vašu pregaziti!*" (El-Isra, 5). Grijesi su, dakle, poput otrova, štete samome biću, pa ukoliko ih čovjek ne suzbija pijenjem lijekova koji imaju suprotno djelovanje, oni slabe snagu vjerovanja, i tako dolazi do stradanja. Jedan iz prvih generacija muslimana veli: "Grijesi su glasnici nevjerstva, baš kao što je groznica glasnik smrti!"

Čovjekovo zapažanje da se njegovo stanje pogoršava kada svom Gospodaru izrazi neposluh, da se srca ljudi mijenjaju prema njemu, da se odvraćaju od njega, da se pred njim zatvaraju vrata, da mu životne staze postaju sve neprohodnije, da mu opada ugled u očima njegovih ukućana, djece, žene i braće, i kad sve to od njega stane tražiti da vidi odakle sve to dolazi, šta je uzrok koji to generira – sve to snaži njegovu vjeru. Ako poskoči i pronađe one uzročnike koji ga mogu odvesti u stanje suprotno od toga, tada će se, nakon poniženosti, naći u časnosti, nakon siromaštva u izobilju, nakon tuge u radosti, nakon straha u sigurnosti, nakon slabosti i nemoći u srcu će pronaći snagu, tako će mu se već postojeće vjerovanje još povećati, i tako će se, i u stanju grešnosti i u stanju pokornosti, još više osnažiti pokazatelji vjerovanja u njegovome srcu, njegovi argumenti i dokazi. O takvima je Allah rekao: "*...da Allah pređe preko ružnih postupaka njihovih i da ih nagradi za ono najljepše što su radili!*" (Ez-Zumer, 35). Kada onaj iz ovog prizora dobro

pogleda u njega i posveti mu potrebnu pažnju, on tada postaje liječnik za srca, koji dobro poznaje njegove bolesti i lijekove. Tako mu Allah dā da bude od koristi samome sebi, a potom njime korist pričini i drugim ljudima kojima On želi.

Allah najbolje zna!

Deseta grupa koja griješi u pogledu Allahove milosti

Naime, kada čovjek upadne u određeni grijeh, iz njegovog srca ispiri ona grubost i tvrdoća, ona velika ljutnja koju je prije toga pokazivao prema onome od koga je potekao neki grijeh, čak do te mjere da bi ga i uništio kad bi imao mogućnosti za to, možda i upućujući dovu Allahu da ga upropasti, da ga kazni, srdeći se Allahu za ljubav, nastojeći da Mu ne iskazuje neposluh. Pritom ne bi u svome srcu nalazio nimalo milosti prema tim grešnicima, gledajući na njih s nipodaštavanjem i omalovažavanjem, uvijek ih spominjući samo prijekorno, ističući tu njihovu boljku i skarednost. No, ako sudbina i njega baci u isto iskušenje, i on se sobom zabavi u pogledu toga, tada stane Allaha dozivati, skrivati se pod Njegovo okrilje i pred Njim se nervoziti primjereno, obraćati Mu se onako kako se obraća nevoljnik. Tako se ona prijekost koju je pokazivao prema grešnicima preobrazi u mehkoću, a ona grubost prema njima u milost i finoću, uz, razumije se, čuvanje Allahovih granica. Tako se i dova protiv njih preobrazi u dovu za njih i on, nakon toga, čitavog svog života moli Allaha da im oprosti.

Kako mu je samo vrijedan ovaj prizor! Od kolikog mu je samo značaja!

Allah najbolje zna!

Jedanaesta grupa koja griješi u pogledu moći i nemoći

To je grupa nemoći i slabosti, saznanjem da je čovjek najnemoćniji, i najslabiji da sačuva sebe, da nema ni snage ni sposobnosti ni moći osim sa svojim Gospodarom, pa svoje srce vidi poput peruške bačene na pustom zemljištu, koju vjetrovi

prevrću sad desno, sad lijevo, a sebe vidi poput putnika na morskoj lađi, koju ljuljaju vjetrovi i poigravaju se njome valovi, pa je čas dignu, čas spuste, tako prepuštenu sudbini, a on, poput alatke bačene svome Gospodaru, opružen pred Njegovim vratima, čela spuštenog na Njegove pragove, koja ni korist ne može sebi priskrbiti, ni kakvu štetu nanijeti, ni doprinijeti životu, ni smrti, ni oživljenju. Sve što ima to je neznanje i mrak (*zulm*) i njihovi tragovi i učinci, kad mu je propast bliža od pertli njegove obuće, poput ovce bačene među vukove i zvijeri od kojih je zaštititi može samo njen pastir – ako bi on samo za časak svoju pažnju skrenuo s nje, oni bi je rastrgali na komade.

Eto, takvo je stanje čovjeka koji se nalazi između Allaha i svojih neprijatelja, šejtana iz reda ljudi i džina – ako ga On zaštiti od njih i njih odvrati od njega, oni neće moći naći načina da ga se domognu, a ako ga ostavi i samo za jedan trenutak prepusti ga samome sebi, neće ih moći otjerati, već će postati žrtvom onoga od njih ko ga se prvi domogne.

U ovom prizoru čovjek istinski spoznaje svoje mjesto, i spoznaje svoga Gospodara, što je i najbolje tumačenje poznate krilatice: "Ko spozna sebe, spoznao je i svoga Gospodara!", koja se, doduše, ne prenosi od Božijega Poslanika, s.a.v.s., već je to nešto preinačena konstrukcija jedne sentence iz baštine israilijjata (jevrejskih predanja, prim. prev.), koja glasi: "Čovječe, spoznaj sebe, pa ćeš tako spoznati i svoga Gospodara!"

To se tumači na tri načina:

1. da onaj ko shvati da je slab shvati da je njegov Gospodar jak; ko shvati da je nemoćan shvati da je njegov Gospodar moćan; ko shvati da je bespomoćan shvati da je njegov Gospodar utjecajan; ko shvati da je neznan shvati da je njegov Gospodar znan, jer Allah Uzvišeni samo je za Sebe rezervirao apsolutnu savršenost, svu zahvalu i pohvalu, slavu i imućstvo, dok je čovjek oskudan, nepotpun i potrebit. I sve što je čovjekova spoznaja o njegovoj manjkavosti, oskudnosti, bespomoćnosti

i slabosti veća, time je veća i njegova spoznaja o savršenosti njegova Gospodara;

2. onaj ko sebe pogleda, kao i sve one divne osobine koje posjeduje: snagu, volju, sposobnost govora, htijenje i život – shvati da Onaj Koji mu je sve to dao, Koji ga je stvorio u svemu tome ima prioritet, – jer Onaj Koji daje savršenstvo, tim prije, mora biti savršen – pa kako bi čovjek mogao biti živ, govoriti, čuti, vidjeti, htjeti, znati, postupati po vlastitom izboru a da prvenstvo u tome ne pripadne Onome Koji ga je stvorio, Koji ga je uveo u postojanje?! To bi bila najveća apsurdnost. Naprotiv, Onaj Koji je čovjeku dao sposobnost govora, tim prije, tu sposobnost mora imati pri Sebi, Koji ga je učinio živim, znanim, kadrim da čuje, vidi, djeluje, sposobnim, tim prije, mora sam posjedovati ta svojstva.

Prvo se tumačenje, prema tome, temelji na načelu suprotnosti, a ovo na načelu prioritetnosti;

3. ovo tumačenje zasniva se na načelu odricanja, tj. kako god ne poznaješ sebe, ti koji si nešto najbliže sebi, kako ne poznaješ svoju stvarnost, kakvoću i bit, kako bi onda mogao poznavati svoga Gospodara i kakvoću Njegovih svojstava?!

Hoće se kazati: ovaj prizor čovjeka upoznaje s činjenicom da je on slab i nemoćan, što od njega otklanja nepromišljene tvrdnje i užase pridruživanja, tako da mu postaje jasno da on u tome nema ništa, da je puka slabost, nemoć i svladanost.

Dvanaesta grupa slijedi iz prethodne

To je grupa bespomoćnosti, poniznosti, skršenosti i skrušenosti, potrebitosti za Gospodarom Uzvišenim, kad čovjek svakim djelićem sebe, svoje nutrine i svoje vanjštine, osjeti potpunu nužnost, punu potrebitost za svojim Gospodarom i Zaštitnikom, za Onim u Čijoj se ruci nalazi njegova dobrobit i spas, njegova uputa i sreća.

Ovo raspoloženje koje obuzme njegovo srce riječi nisu u stanju predstaviti, ono se može spoznati samo njegovim postignućem, kad čovjekovo srce obuzme takva slomljenost (*kesra*), kakvoj ništa nije slično, pri čemu on sebe vidi kao posudu prignječenu nogama, u kojoj ničega nema, s kojom se ništa uraditi ne može i od koje se ništa ne može očekivati; od koje nema nikakve koristi, za kojom ne postoji bilo kakav interes, i koja može biti od neke koristi samo njezinim novim instaliranjem od njezinog tvorca i održavatelja. I tada, u tome prizoru, on zapazi koliko je, zapravo, obilno dobro kojim ga obasipa njegov Gospodar, držeći da on od toga ne zaslužuje ništa, ni malo, ni mnogo, ta svako dobro kojim ga je obasuo njegov Gospodar previše je za njega, shvati da je njegova vlastita vrijednost ispod toga i da je samo milost Gospodara njegova to što je doprinijelo da ga se On sjeti, da te blagodati dovede do njega.

Tako shvati da je odveć malo izraza pokornosti koje on pokazuje prema svome Gopodaru, i oni mu izgledaju, makar bili ravni svim izrazima koji se mogu naći kod ljudi i džina, najminimalnijima, s obzirom na ono što bi on trebao pokazati prema svome Gospodaru, dok mu se i mali izrazi njegovoga neposluha, i njegovi grijesi ukažu velikim i brojnim. Sva ta osjećanja, naime, pobudi ona slomljenost koja obuzme njegovo srce.

Ali, kako je samo ponovna uspostava blizu tako slomljenom srcu! Kako mu je samo blizu pomoć, i milost, i opskrba! Kako mu je samo ovaj prizor vrijedan i koristan! Samo jedan trun iz njega, samo jedan dašak, Allahu je draži od izraza pokornosti onih dičnih, zadivljenih svojim djelima, svojim znanjima i stanjima, makar im oni bili poput brda golemi! Najdraže srce Allahu Uzvišenome jeste ono koje svlada ta slomljenost, kojim ovlada ta poniznost. Takvo srce pognute glave stoji pred svojim Gospodarom, iz stida, srameći se, ne diže svoju glavu prema Njemu.

Jedan gnostik (*arif*) upitan je da li i srce čini sedždu, pa je rekao: "Da, čini. Ono se spusti na sedždu i odatle više ne diže

svoju glavu sve do dana susreta s Gospodarom. Eto, takva je sedžda srca!"

Prema tome, ono srce koje ne dodirne ta krhkost ne čini sedždu koja se od njega očekuje. A kada srce učini sedždu Allahu, tu veličanstvenu sedždu, zajedno s njim sedždu učine i svi drugi organi. Lice se tada svo preda Živome, Samopostojećem, i skrušen postane glas i svi drugi organi, i čovjek se smiri, prepusti i ostane ponizan, obraza spuštena na prag pune potčinjenosti (*ubudijjet*), srcem gledajući u svoga Gospodara i svog Zaštitnika, onako kako poniznik gleda u Snažnog i Milostivoga. Stoga se i može vidjeti samo kako se umiljava svome Gospodaru, skrušeno stojeći pred Njim, ponizno iščekujući Njegovo sažaljenje, moleći Ga za milost i samilost. Ono tako svoga Gospodara nastoji odobrovoljiti, baš kako onaj ko je u nečijoj vlasti nastoji odobrovoljiti svoga gospodara, bez koga ne bi mogao opstati i koji mu je neophodan, prema kojem gaji punu naklonost, tako da i nema druge žudnje do te da ga odobrovolji i u njemu pobudi saosjećajnost prema sebi, budući da ne bi mogao opstati, ni biti uspješan izvan njegove blizine, njegovoga zadovoljstva i naklonosti prema njemu, govoreći: "Kako bih mogao srditi onoga u čijem je zadovoljstvu moj život? Kako bih se mogao okrenuti od onoga u čijoj blizini, ljubavi i spomenu jesu moja sreća, moj spas i moj uspjeh?!"

Onaj u ovome prizoru sebe vidi poput čovjeka koji je bio u okrilju svoga oca koji ga je hranio najboljom hranom, napajao najukusnijim pićem i oblačio u najbolju odjeću, koji ga je odgajao na najljepši način i razvijao ga prema krajnjim stupnjevima savršenstva, koji je bdio nad svim njegovim interesima i onda ga poslao po nešto što mu treba, i njega na tom putu presreo neprijatelj, zarobio ga, svezao mu ruke na leđa i stavio ga u okove, a zatim ga odveo u neprijateljsku zemlju i izložio ga teškoj patnji, postupajući prema njemu upravo suprotno od načina na koji je prema njemu postupao njegov otac, i on se s vremena na vrijeme prisjeti svoga oca i one dobrote koju je

pokazivao prema njemu, pa kad god obrati pažnju na stanje u kojem se nalazi, iz srca mu se otmu uzdasi bola, i u misli mu dođe sve ono kakav je bio i u čemu se nalazio prije.

I dok tako bude u ropstvu svoga neprijatelja koji ga strašnim mukama muči, koji ga u konačnici namjerava zaklati, okrene se prema području svoga oca i nedaleko odatle ugleda oca, te potrči prema njemu i baci se prema njemu, padne pred njega vičući: "Oče moj, oče moj, oče moj! Pogledaj u kakvom se stanju nalazi dijete tvoje!", a suze mu se slijevaju niz obraze, on ga zagrli i prihvati uza se, a neprijatelj juri za njim i zaustavlja se pored njegove glave, a on se, privijen uz svoga oca, drži za njega.

Hoćeš li kazati da će ga njegov otac u takvom stanju predati njegovom neprijatelju, da će se izmaknuti između njih?!

Pa, šta se tek može misliti o Onome Koji je milostiviji prema Svome robu od oca prema svome sinu, od majke prema svome djetetu, kad neki rob pobjegne k Njemu, utekne Njemu od svoga neprijatelja i baci se pred Njegova vrata, zagnjuri lice u tle pred Njegovim pragom, plačući pred Njim, govoreći: "Gospodaru, Gospodaru! Smiluj se onome kome se nema ko drugi smilovati, koji osim Tebe nema drugog pomagača, kome nema niko drugi pružiti utočište osim Tebe, kome se nema ko drugi odazvati do Ti! Ja sam Tvoj siromašak, Tvoj siromah, koji samo Tebe traži, samo za Tebe veže svoje nade i očekivanja; koji nema drugog utočišta, kome nema spasa od Tebe doli kod Tebe. Ti si mu sva nada, i sva zaštita njegova!"

"O Ti za koga je vezana sva moja nada,
Kome se utječem od sveg od čeg se strada!
Ljudi ne mogu sastaviti kost koju Ti slomiš,
niti slomiti onu koju Ti spojiš!"

Trinaesta grupa koja griješi u pogledu ljubavi prema Allahu i ibadeta Njemu

On je cilj prema kojem hrle duhovni putnici (*salikun*), prema kojem se upravljaju namjernici i prema kojem poglede svoje upiru trudbenici. To je grupa obožavanja i ljubavi, žudnje za susretom s Njim, oduševljenosti Njime, radosti i sreće zbog Njega. Usljed toga njegovo oko ispuni radost, srce se privije uz Njega, a organi se smire uz Njega, i jezik i srce obuzme spomen na Njega, pa primisli ljubavi zauzmu mjesto primisli grijeha, a žudnje za većim primaknućem Njemu i Njegovu zadovoljstvu zauzmu mjesto žudnje za neposlušnošću Njemu i izazivačima Njegove srdžbe, kretnje jezika i organa u pravcu pokornosti Njemu, zauzmu mjesto njihova kretanja u pravcu neposlušnosti Njemu. Tako se njegovo srce ispuni ljubavlju prema Njemu, a jezik stane izgovarati riječi zikra; organi se povedu za oblicima pokornosti.

Ova karakteristična slomljenost (*kesra*) ima začudno djelovanje u ljubavi, tako da ga nije ni moguće izraziti riječima.

Od jednog gnostika (*arifa*) pripovijeda se sljedeće: "Nastojao sam doći do Allaha kroz sva vrata pokornosti, no na svakim pojedinim vratima nailazio sam na veliku gužvu, tako da nisam mogao unići na njih, sve dok nisam došao do vrata poniznosti i ovisnosti (*iftikar*). Ustanovio sam da su ta vrata i najbliža Njemu, ali i najšira, da se pred njima niko ne gura, niti stoji na njihovu putu. Samo što sam svoje stope spustio na njihov prag, odmah me On, Uzvišeni, prihvatio Svojom rukom i uveo me na njih!"

Šejhul-islam Ibn Tejmijja, r.a., govorio je: "Ko bude nastojao postići vječnu sreću, neka se drži za prag potčinjenosti (*ubudijjet*)!"

Jedan gnostik (*arif*) kaže: "Nema kraćega puta do Allaha od potčinjenosti (*ubudijjet*), niti ima većeg zastora od praznog hvalisanja i lažne tvrdnje (*dava*), niti sav trud i napor imaju ikakvu vrijednost ako ih prati oholost i samodopadljivost, niti

dokolica ima štetno djelovanje ako postoji poniznost i osjećaj pune ovisnosti o Bogu (*iftikar*), tj. nakon izvršenja onoga što je Bog naredio!"

Hoće se kazati da ova poniznost i ova specifična slomljenost (*kesra*) čovjeka dovode do Allaha i izvode ga na put ljubavi, gdje mu se otvaraju jedna vrata koja mu se ne mogu otvoriti nigdje izvan tog puta. Istina, putevi svih dobrih djela i svih vidova pokornosti čovjeku otvaraju veći broj vrata ljubavi, ali ona vrata koja mu se otvore na putu poniznosti, slomljenosti, ovisnosti i samonipodaštavanja, kad sebe vidi slabim, nemoćnim, ranjivim, manjkavim i nedostojnim, tako da sebe ne vidi nikako drukčije nego izgubljena, nemoćna, nekorektna, grešna i sklona greškama, predstavljaju posebnu vrstu, drukčiji otvor. Onaj koji ide ovim putem među ljudima izgleda čudan; ljudi su u jednoj dolini, a on u drugoj. Taj se put zove put ptica – onaj ko na tome putu spava u svojoj postelji pretiče one koji trče, i kad se trgne – prešao je sav put i pretekao ostalo društvo!

I dok ti on govori, ti vidiš da je on pretekao drugu stranu, da je prošao trkače. Pa, samo je Allah Onaj od Koga pomoć treba tražiti; On je Opraštač najbolji.

To mu se događa kao manifestacija Allahove ljubavi prema njemu, Njegove radosti zbog pokajanja (tevba) svoga roba. On, Uzvišeni, naime voli one koji se mnogo kaju, i raduje se njihovoj tevbi najvećom i najpotpunijom radošću.

Tako, kada god se čovjek osvrne na blagodati svoga Gospodara, Uzvišenoga, prema Njemu prije učinjenoga grijeha, ali i u stanju kada je već bio zapao u grijeh i nakon toga, na Njegovu dobrostivost i blagost prema njemu, i Njegovu prijaznost (*ihsan*), iz njegovoga srca uvijek poteknu osjećanja ljubavi prema Njemu i žudnje za susretom s Njim. Naime, srcima je svojstveno da počnu gajiti ljubav prema onome ko im učini dobro. Koje je pak dobro veće od dobra Onoga Koji onoga ko Ga izaziva grijesima obasipa Svojim blagodatima, prema njemu se odnosi nježno i spušta na njega svoj pokrov i čuva ga od toga

da ga njegovi neprijatelji, koji vrebaju i na najmanju njegovu nepažnju, ne ščepaju, i u pogledu njega ostvare svoj cilj, pa ih On tjera od njega i postavlja se između njih?!

Pri svemu tome takav čovjek permanentno je pod Njegovim nadzorom, On ga vidi, gleda ga i posmatra, dok nebesa traže dozvolu od Gospodara svoga da ga zaspu kamenjem, a Zemlja da ga proguta u sebe; more da ga potopi u svoje dubine, kako se to naznačava u *Musnedu* imama Ahmeda, gdje su zabilježene sljedeće Vjerovjesnikove, s.a.v.s., riječi:

"Nema nijednog dana, a da more ne traži od svoga Gospodara da potopi čovjeka, i da meleki ne traže od Njega da odmah kazni čovjeka i da ga uništi, a Gospodar njihov im na to govori: 'Pustite Mog roba, Ja njega znam najbolje još odonda kad sam ga stvorio od zemlje. Ako je on pak vaš rob, eto vam ga, a ako je rob Moj – on je od Mene i pripada Meni. Rob moj, tako mi Moje veličine i dostojanstva Moga, ako Mi noću dođe, Ja ga primam, ako Mi danju dođe, Ja ga primam; ako Mi se primakne jedan pedalj, Ja se njemu primaknem za jedan lakat, a ako Mi se primakne za jedan lakat, Ja se njemu primaknem za jedan hvat; ako pođe prema Meni pješice, Ja krenem prema njemu žureći; ako Me zamoli za oprost, Ja mu oprostim; ako Mi se izvini, Ja uvažim ono što mi je rekao, a ako Mi se pokaje, Ja mu pokajanje njegovo primim, pa ima li neko časniji, ima li neko darežljiviji od Mene!? Ja sam istinski darežljiv, Ja sam istinski častan! Moji robovi ulaze u noć i izazivaju Me krupnim stvarima, a Ja ih štitim u njihovim ležajevima, čuvam ih u njihovim posteljama. One koji se prema Meni okrenu primim ih još izdaleka, koji ostave nešto zbog Mene, Ja im dadnem i preko toga; oni koji Me spominju, oni su u Mom društvu; oni koji Mi zahvaljuju, oni su oni kojima dajem još i više; oni koji su Meni u pokornosti, njih darivam počastima; one koji su zašli u ono što sam zabranio, ne ostavljam bez Svoje milosti: ako Mi se pokaju, budem im voljeni, ako Mi se ne pokaju, budem im liječnik – sta-

vljam ih na velike kušnje kako bih ih očistio od onog od čega su oboljeli!'"

Eto, zadovoljit ćemo se s ovoliko riječi o "pokajanju", o njegovim načelima i plodovima, budući da se o njemu opširnije govori samo onda kad se za to ukaže potreba, kad ga je neophodno podrobnije predstaviti, pojasniti njegova načela, pojedinosti i propise. Pa, neka Allah pomogne da se sve to ima u vidu, i da bude zastupljeno praktično i duhovno, onako kako mu pomaže da se upozna s tim pitanjem, i da ga shvati. Onaj ko se pouzdao u Njega, ko je pribjegao Njemu i tu potražio svoj spas nije ostao iznevjeren. Neka nas Allah sačuva i zakloni!

Stepen tevbe

Već si saznao to da onaj ko uđe u stepen "tevbe" i zadrži se u njoj, ušao je u sve stepene islama, budući da "potpuna tevba" sadrži sve njih, zadire u sve njih. Pa ipak nužno ju je navesti izdvojenu i kazati nešto samo o njoj, kako bi se pojasnile njezine realnosti, njezine karakteristike i uvjeti.

Tako, kad se ustali na stepenu "pokajanja", ulazi u stepen "vraćanja" (*el-inaba*), što je Allah naredio u Svojoj knjizi i za šta je pohvalio Svog prijatelja, Ibrahima, a.s.: ﴿وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ﴾ *"Obratite se svome Gospodaru!"* (Ez-Zumer, 54); ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُّنِيبٌ﴾ *"Ibrahim je, doista, bio blag, samilostan, onaj koji se obraćao svome Gospodaru!"* (Hud, 75). Isto tako, On nam je saopćio da Njegove ajete vide i iz njih izvlače pouku samo oni koji se Njemu obraćaju: *"Pa zar oni ne gledaju u nebo iznad njih da vide kako smo ga sazdali, kako ukrasili..."*, sve do riječi: *"...kao otvaranje očiju i pouku za svakog roba koji Mu se obraća!"* (Kaf, 6-7); *"On je Taj Koji vam pokazuje znamenja Svoja i Koji vam s neba spušta opskrbu, a opomenu prima samo onaj koji Mu se obraća!"* (El-Mu'min, 13); *"Obraćajte se Njemu i bojte Ga se. I namaz obavljajte!"* (Er-Rum, 31). Tako su riječi: "obraćajte se Njemu" vezane s riječima Uzvišenoga: "Pa, okreni lice svoje!", budući da je posrijedi obraćanje njemu i njegovom ummetu, tj. okreni lice svoje, ti i tvoj ummet,

obraćajući se Njemu, poput onoga naloga koji je izrečen sljedećim riječima: "*O Vjerovjesniče, kada pustite žene...*" (Et-Talak, 1). Može se posmatrati kao da su vezane s riječima Uzvišenoga: "Ljudima ju je učinio prirođenom", tj. učinio im je prirođenim to da se obraćaju Njemu, pa i kada bi bili ostavljeni sa svojom izvornom naravi (*fitrah*), ta narav ne bi odstupila od obraćanja Njemu; ona, naime, biva odvraćena, preusmjerena od onog što joj je prirođeno, kako je to kazao Poslanik, s.a.v.s.: "Svako novorođenče rodi se s autentičnom naravi (*fitrah*)", u drugoj varijanti ovog predanja stoji: "...s autentičnom vjerom (*milleh*), sve dok ga ne bude izražavao njegov jezik!"[206]

O Svom vjerovjesniku Davudu, Allah, dž.š., kaže: "*...pa od svoga Gospodara zatraži oprost, pade licem na tle i Njemu se obrati!*" (Sad, 24). Također je saopćio da Njegova nagrada i Njegov Džennet pripadaju onima koji se budu Njega bojali i Njemu se obraćali: "*I Džennet će se približiti bogobojaznima, neće biti daleko od njih. 'Ovo je ono što vam je obećavano, pripada svakom ko Mu se obraćao i čuvao se; ko se Milostivoga bojao iako Ga nije vidio, i ko je došao sa srcem obraćeničkim.' Uđite u nj mirno!*" (Kaf, 31-4). Isto tako, On, Uzvišeni, kazao je da će On radosnom viješću obradovati one koji se budu Njemu obraćali: "*Onima koji se budu klonili obožavanja zla i obraćali se Allahu – radosna vijest njima!*" (Ez-Zumer, 17)

Vrste obraćanja Njemu

Postoje dvije vrste obraćanja: obraćanje Njemu kao jedinom gospodaru (*rububijjet*) koje je svojstveno svim Njegovim stvorenjima. U njemu sudjeluju i vjernik i nevjernik, i dobar i loš. Uzvišeni kaže: ﴿وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ﴾ "*Kada ljude zadesi nevolja, oni zazivaju Gospodara svoga, obraćajući se Njemu!*" (Er-Rum, 33). Ovaj iskaz ima opći smisao i podrazumijeva svakoga onoga koga je zadesila nevolja, kako to i jeste u stvarnosti. Ovo "obraćanje" ne uvjetuje pripadanje islamu, već uključuje

[206] Hadis prenosi Buhari.

i mnogobošca i nevjernika, kako to o njima izjavljuje Uzvišeni: ﴿ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ۝ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ "*Potom, kada im On od Sebe dodijeli milost, istom jedna skupina njih Gospodaru svome pripisuju druga božanstva, poričući time ono što smo im dali!*" (Er-Rum, 33-4). To je, dakle, njihovo stanje u koje upadnu nakon što su Mu se prethodno bili obraćali.

Druga vrsta obraćanja jeste ona kojom Mu se obraćaju Njegovi dobri robovi, i to obraćanje odnosi se na Njega kao jedinog boga (*ilahijjet*), to je obraćanje robovanja i ljubavi. Ono sadrži četiri stvari: ljubav prema Njemu, skrušenost pred Njim, posvećenost Njemu i okrenutost od svega drugoga mimo Njega. Tako se riječi: "onaj koji se Njemu obraća" mogu upotrijebiti samo za onoga u kome se nađu sve četiri ove stvari. Sva tumačenja ovog izraza koja su dali raniji učenjaci kreću se u tom krugu. Taj izraz odražava žurbu, vraćanje i napredovanje. "Onaj koji se obraća Allahu" žuri Njegovome zadovoljstvu, svakoga trenutka vraća se Njemu i ide naprijed prema onome što On voli.

Autor knjige *El-Menazil* kaže: "Obraćanje, leksički, znači vraćanje. Ovdje se pod tim misli na vraćanje istini. To podrazumijeva tri stvari: vraćanje Istini u smislu popravljanja, onako kako se vratio u smislu kajanja; vraćanje Istini u smislu izvršenja preuzete obaveze (*vefa'en*), onako kako se vratio na temelju Ugovora; vraćanje Njemu duhom, onako kako si Mu se vratio odazivom!"

Pošto se pokajnik Allahu vratio s kajanjem i izlaskom iz područja neposluha Njemu, to se dalje nadopunjuje vraćanjem Njemu na način idžtihada i aktivnog zalaganja na pokornost Njemu. Uzvišeni kaže: "*...osim onih koji se pokaju i uzvjeruju i budu radili dobra djela!*" (El-Furkan, 70). Također kaže: "*Osim onih koji se pokaju i poprave...*" (El-Bekara, 160). Prema tome, nema koristi od tevbe koja ne prouzroči djelovanje. Neophodno je, dakle, i pokajanje i dobro djelo: ostavljanje onog što Allah ne voli i činjenje onoga što voli, napuštanje područja neposluha Njemu i ulaženje u područje pokornosti Njemu.

Isti je slučaj i s vraćanjem Njemu u smislu izvršavanja onoga na šta se obavezao prema Allahu, dž.š., onako kako si Mu se vratio onda kada je od tebe uzimao obavezu. Tako si se, najprije, vratio Njemu samim svrstavanjem pod Njegov ugovor pa dosljedno tome dužan si ispuniti obećanje za koje si se obavezao. Sva je vjera, ustvari, ugovor i izvršavanje tačaka tog ugovora, jer je On uzeo obavezu svih obavezanih bića da će biti Njemu u pokornosti. Tako je tu obavezu od Svojih vjerovjesnika i poslanika uzeo jezikom svojih meleka ili pak neposredno od poslanika, onako kako se govorom obratio Musau; od svih je naroda tu obavezu uzeo posredstvom poslanika, od neukih posredstvom učenih – od ovih potonjih u vidu poučavanja, a od onih drugih u vidu učenja. One koji izvršavaju ono na šta su se obavezali On hvali, ističući kakva ih nagrada za to čeka kod Njega: "*Ko ispuni ono na šta se Allahu obavezao, On će mu dati veličanstvenu nagradu!*" (El-Feth, 10); "*Izvršavajte preuzetu obavezu, jer će se za nju biti pitano!*" (El-Isra, 34); "*Ispunite obavezu na koju ste se obavezali!*" (En-Nahl, 91); "*...i oni koji ispunjavaju preuzetu obavezu...!*" (El-Bekara, 177)

To podrazumijeva sve na šta se čovjek obavezao prema Allahu, on se naime obavezuje da će to ispuniti s iskrenošću, vjerovanjem i pokornošću, te ono na šta se obaveže u dogovoru s ljudima.

Vjerovjesnik, s.a.v.s., kazao je da je jedno od obilježja licemjerstva "prevara nakon postignutog dogovora".[207] Prema tome, nije se obratio Allahu onaj ko iznevjeri obavezu koju je preuzeo od Njega, ko, dakle, prevari, kao što Mu se nije obratio ni onaj ko nije ni ušao u dogovor s Njim. Obraćanje se, dakle, realizira samo držanjem postignutog dogovora i ispunjavanjem obaveza koje taj dogovor podrazumijeva.

Njegove riječi: "...vraćanje Njemu duhom, onako kako si Mu se vratio odazivom..." znače sljedeće: On, Uzvišeni,

[207] Hadis prenose Buhari i Muslim.

pozvao te i ti si Mu se verbalno odazvao, no neophodno je i odazivanje duhom koje bi bilo u skladu s onim verbalnim, koje bi ga potvrđivalo, jer duhovna stanja izrečene riječi ili potvrđuju ili ih negiraju. Svaki iskaz ima potvrdu svoje istinitosti ili neistine u duhovnom stanju onoga ko ga je izrekao. Pa, kako si se vratio Allahu verbalnim odazivom, isto tako Mu se vrati i duhovnim odazivom. El-Hasan kaže: "Čovječe, tvoji su i riječ i djelo, a djelo ti je preče od riječi. Tvoje su i tvoja tajnost i tvoja javnost, a tobom više vlada tvoja tajnost od tvoje javnosti!"

Vraćanje Allahu

On kaže: "Vraćanje Njemu u smislu popravljanja bit će ispravno ako se zadovolje tri stvari: ako se izađe iz permanentnog griješenja, ako se osjeti bol za posrnućima i ako se sustigne propušteno!"

Izlazak iz permanentnog griješenja postiže se pokajanjem od onih grijeha koji su počinjeni između čovjeka i Allaha, te vraćanjem ljudima njihovih prava koja su imali kod njega. Bol zbog posrnuća pak može biti dvojaka:

a) da taj bol osjeti pri samom posrnuću, pa mu to počne mučiti srce i glavu, što je dokaz njegove obraćenosti Allahu, upravo kako je u suprotnom, kad njegovo srce ne pritišće bol i kada ne osjeća glavobolju zbog svog posrnuća, to je dokaz da mu je srce iskvareno i mrtvo;

b) da osjeti bol zbog posrnuća svog brata vjernika, baš kao da je on sam počinio taj grijeh, pa mu se nimalo ne raduje, što je dokaz finoće njegovog srca, njegove obraćenosti Bogu.

Sustizanje propuštenog podrazumijeva sustizanje onih oblika pokornosti i približavanja Bogu koji su mu promakli na način da čini slične njima, odnosno bolje od njih, naročito u ostatku svoga života, kad mu se približi odlazak Allahu, jer ostatak vjernikovog života vrijedi samo onda ako ga iskoristi

da njime nadoknadi ono što mu je promaklo, ili oživi ono što je bio umrtvio.

On kaže: "Vraćanje Njemu na temelju preuzete obaveze bit će ispravno ako se zadovolje tri stvari: ako prestane osjećati slast grijeha, ako prestane omalovažavati one koji su još u nemaru, u smislu da se plaši za njih, a da za sebe misli da će biti spašen, i ako manjkavost svog služenja Bogu bude sagledavao u njegovoj punoj dimenziji!"

Ako njegova obraćenost svome Gospodaru bude iskrena, on će tada prestati misliti o slasti grijeha; umjesto te slasti osjećat će bol i tegobu kad god se toga sjeti, i dokle god u njegovom srcu bude prisutna misao o toj slasti, sve dotle njegova obraćenost neće biti sasvim čista.

Ako bi neko upitao: "Koje je od ta dva stanja bolje: da li ono u kojem čovjek u svome srcu nalazi slast grijeha pa se protiv toga bori, radi Allaha, i izbjegava tu slast iz straha i poštovanja prema Njemu, ili ono stanje u kojem je slast grijeha umirena i gdje je njeno mjesto zauzela bol, tegobnost i, konačno, smiraj uz Gospodara, smirenost uz Njega, naslađivanje ljubavlju prema Njemu, uživajući u održavanju žive misli na Njega?", odgovor bi bio sljedeći: Stanje ovog potonjeg uzvišenije je i potpunije. Krajnji domet onoga ko se bori sa svojim nedostacima i jeste taj da se bori sa sobom sve dok ne stigne do stupnja ovog drugog, do njegove pozicije; on je iza njega po položaju i približenosti Bogu, nadovezuje se na njega.

Ako bi bilo rečeno: "Pa gdje je nagrada za napor koji ulaže onaj ko osjeća slast grijeha, ko se bori da, zarad Allaha, ostavi to što voli, ko Allahovo zadovoljstvo stavlja ispred svojih poriva?! Ta, upravo iz tog razloga ljudska je vrsta, kod pripadnika glavne struje islama, odlikovanija nad melekima, i upravo je ta vrsta ljudi najbolja. Onaj pak u kome je ta slast umirena ne suočava se s bolnošću tog nastojanja, pošteđen je njega. Među njima postoji ogromna razlika, baš kakva je razlika između onoga ko nije i ko jeste stavljen na kušnju?" – Odgovor bi bio

sljedeći: Duša (*nefs*) u tome ima tri svoja stanja: najprije nalaže grijeh, potom sebe kori zbog tog grijeha i kaje se za nj, a zatim se smiruje uz svoga Gospodara i u cijelosti se okreće Njemu. Ovo je posljednje stanje ujedno i najbolje njezino stanje, i najuzvišenije, i upravo ka njemu stremi onaj ko se bori protiv svojih poriva (*mudžahid*). Prema tome, ona nagrada koju on postiže za to svoje nastojanje, za tu svoju trpnju, rezultat je te njegove posvećenosti da dosegne stupanj smirenosti uz Allaha. On je poput onoga ko prođe bespućem, pustarom i nesigurnim predjelima dok stigne do Kabe, čije mu viđenje i obilazak oko nje u srce unese smiraj, dok se onaj drugi već nalazi u onom čime je on sve vrijeme bio okupiran: obilazi oko Kabe, stoji u molitvi, pregiba se i sedždu čini, i ne obazire se ni na šta drugo. Ovaj pak drugi okupiran je ciljem i opterećen sredstvom. Ipak, svaki od njih imat će svoju nagradu, premda se nagrada koja sljeduje za ciljeve razlikuje od one koja se dobija za sredstva.

Ona duhovna stanja, ona pokornost i vjerovanje koje postiže onaj koji se smirio uz Allaha veće je od onog što postiže onaj ko se bori protiv svojih poriva u pogledu Allahova bića, makar imao i više djela. Djelo onoga smirenoga, obraćenika, kako u svojoj ukupnosti, tako i u svojoj kakvoći, vrednije je, makar onaj trudbenik (*mudžahid*) činio veći broj djela. To je Allahova blagodat koju On daje onome kome hoće. Es-Siddik (Ebu Bekr, prim. prev.) nije druge ashabe pretekao obiljem svojih djela, jer je među njima bilo i onih koji su više postigli od njega, više puta obavili hadž, više učili Kur'an i više vremena provodili u namazu, već ih je pretekao nečim drugim, što je učinio svojim srcem, pa kada se najbolji ashab počeo natjecati s njim, uvijek ga je vidio samo ispred sebe!

Istina, samo obožavanje onoga ko se bori sa svojim porivima protiv slasti grijeha i strasti ponekad može biti teže, ali ta teškoća ne znači i da je ono vrednije po stupnju. Tako je najbolje djelo – vjerovanje u Allaha, premda je borba na Allahovom putu teža od njega, iza njega je u pogledu stupnja. Isto tako,

stupanj onih iskrenih (*siddikun*) viši je od stupnja boraca na Božijem putu i šehida. U *Musnedu* imama Ahmeda zabilježen je hadis Abdullaha ibn Mesuda, r.a., u kojem se kaže da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., spomenuo šehide, pa je rekao: "Većina šehida moga umeta umrijet će u postelji jer, mnogo je onih poginulih u bojnim redovima čije namjere najbolje poznaje Allah!"[208]

Znakovi pokajanja i obraćanja Allahu (el-inaba)

Znakovi koji ukazuju na pokajanje Allahu jesu da ne potcjenjuješ nemarne i nehajne ljude, već da se plašiš za njih i nadaš se ličnom uspjehu. Znači da se nadaš Allahovoj milosti, a pribojavaš se za njihov nemar i nehaj. Međutim, i pored toga, nadaš se da će im Allah ukazati Svoju milost, a Tebe kazniti. Ako već moraš da ih potcjenjuješ, omalovažavaš i prezireš, jer vidiš u kakvom su halu i šta rade, onda još više preziri sebe i svoja djela i očekuj da će se Allah njima smilovati prije nego tebi.

Neki od prvih generacija kazao je: "Nikada nećeš dobro poznavati Allahovu vjeru dok ne budeš prezirao ljudski odnos prema Allahu, a kada svoje stanje sagledaš, sebe ćeš još više prezirati."

Ove riječi shvata samo osoba dobro upućena u Allahovu vjeru. Ko dobro razmisli o stvorenjima, uvidi njihovu nemoć, slabost i ograničenost, pa i njihove propuste, zanemarivanje Allahovih i ispunjavanje prava drugih, te kako svoj udio gube zbog bezvrijednog i prolaznog ovodunjalučkog dobra, ništa drugo mu ne preostaje osim da prezire njihova djela i postupke. Međutim, kada razmisli o sebi i svojim propustima i bude svjestan toga, još više će se ljutiti na sebe i osjećat će poniženje. Ko to sve shvati, on dobro razumije islam.

Motive poslušnosti možemo uvidjeti na taj način što ćemo ispitati i potražiti sve što nas obmanjuje i odvodi od toga, te tako što ćemo podvojiti i znati šta dugujemo Allahu, a šta

[208] Hadis prenosi Ahmed u *Musnedu*.

našem nefsu, jer ćemo uvidjeti da u većini slučajeva, ako ne u svakom, i ne osjećajući upravo ugađamo sebi.

Allah je jedan! Koliko ljudska duša ima prohtjeva, razloga i interesa koji je sprečavaju da bude čista i iskrena prema Allahu i da čezne za Njim?! Čovjek može učiniti djelo, da ga niko od ljudi ne vidi, ali da to ne bude iskreno u ime Allaha. S druge strane, dok ga ljudi otvorenih očiju promatraju, on može učiniti djelo, i da ono bude iskreno u ime Allaha. To mogu raspoznati i uvidjeti samo razboriti i oni koji liječe srca i poznaju njegove bolesti i slabosti.

Između srca i djela postoji određena razdaljina i na njoj se nalaze prepreke koje sprečavaju djelo da stigne do srca. Tako čovjek može imati puno djela, međutim, do njegovog srca nije doprla ljubav, strah, nada u Allahovu milost, skromnost na dunjaluku, niti čežnja za ahiretom. Također nema svjetla i vodilje koja će mu ukazati na razliku između Allahovih miljenika i Njegovih neprijatelja, na istinu ili laž. Stoga, njegovi postupci nemaju pravu težinu, jer da su njegova djela ostavila trag i utjecaj na njegovo srce, njegovi bi se vidici proširili, i postalo bi mu sve jasnije, te bi vidio šta je istina, a šta laž. Razlikovao bi Allahove miljenike od Njegovih neprijatelja. Takvo srce razjasnilo bi mu mnoge stvari.

Također i samo srce mora preći određenu razdaljinu i put kako bi stiglo do Gospodara. Isto tako, na tom putu postoje prepreke koje sprečavaju srce da stigne do cilja. Neke od tih prepreka jesu oholost, samodopadljivost, ponižavanje drugih, činjenje djela na javi da ih ljudi vide i zaboravljanje Allahovog dobročinstva. Postoje i skriveni motivi koji bi nas, nakon istraživanja, zaprepastili, ali Allahova se milost ogleda i u tome što je te stvari mnogima prikrio, jer kada bi bili svjesni i shvatili to kako treba, zapali bi u još goru situaciju, a to je gubljenje nade, očaj, klonulost, mrzovolja, izostavljanje dobrih djela, neodlučnost i nezainteresiranost. Zato, kada je Ebu Abdullah el-Haris ibn Esed el-Muhasibi napisao djelo *Riaje*, ljudi su se usmjerili

na to djelo, a zapostavili su džamije u kojima su činili ibadet. Pravi liječnik jeste onaj ko tačno zna na koji način treba liječiti duše, i koji neće, da bi sagradio dvorac, srušiti čitavo naselje.

"U tri slučaja povratak je Allahu nužan: kada čovjek pomisli da su njegova djela bezvrijedna, kada shvati da je ovisan o Allahu i kada uvidi da se Allah blago odnosi prema njemu."

Pojašnjenje prvog dijela rečenice: "...kada čovjek pomisli da su njegova djela bezvrijedna."

To možemo pojasniti s dvije sljedeće tačke:

prva: ako Allahov rob sagleda od koga potječu sva djela i uvidi da bez Allahove volje čovjek sam ne može ništa, jer je čovjekovo djelo ishod Allahove, a ne njegove, volje, kada to shvati, zapast će u očaj i neće imati volju za radom. U takvim momentima korisno se pozvati na Allahovu odredbu;

druga: da čovjek izgubi nadu da će ga njegova djela spasiti, te uvidi da je spas u Allahovoj milosti i dobroti. Na to nam ukazuje vjerodostojni hadis Božijeg Poslanika, s.a.v.s., u kojem stoji: "'Nikog od vas neće spasiti njegova djela!' 'Čak ni tebe, o Allahov Poslaniče?', odgovoriše prisutni. 'Čak ni mene, osim ako me Allah obaspe Svojom milošću i dobrotom.'" Prva tačka vezana je za početak djela, a druga za njegov kraj.

Pojašnjenje drugog dijela navedene rečenice: "...kada čovjek shvati da je ovisan o Allahovoj milosti..." Ako u startu Allahov rob potcijeni svoje djelo i izgubi nadu da će ga na kraju to djelo spasiti, osjetit će istinsku potrebu za Allahovom milošću, ne samo u ovom pogledu već u svakom. Slučajevi koji iziskuju Allahovu pomoć ne mogu se izbrojati, i ne treba posebna situacija za to, jer je čovjek u svakom pogledu i situaciji ovisan o Allahu, dok On ne ovisi ni o kome. Neovisnost je Allahova stalna osobina, dok je ovisnost, potreba i nužnost osobina svakog čovjeka.

Šejhul-islam Ibn Tejmijja, Allah mu dušu oplemenio, rekao je:

"Oskudica i potreba stalne su osobine moje
Kao što je neovisnost stalna osobina Njegova."

Pojašnjenje trećeg dijela navedene rečenice: "...kada uvidi da se Allah blago odnosi prema njemu..." Ako čovjek ima potrebnu snagu i sposobnost da čini dobra djela, ali potcjenjuje svoja djela i gubi nadu da će ga ta djela spasiti, usredotočit će se na Allahovu milost i blagost, te će shvatiti da svaka situacija u kojoj se nalazi, svaka želja koju poželi i svako djelo koje učini – da je sve to Allahova milost, Njegovo davanje i sadaka koju mu bezuvjetno udjeljuje, jer je On Dobročinitelj, zaslužio to čovjek ili ne. Njemu sve pripada, kako na početku tako i na kraju, On je Prvi i Posljednji, On je jedini Bog i jedini Stvoritelj.

Stepen tezekkura, uzimanje opomene

Srce potom stječe stepen *tezekkura* koji je blizak *inabi*, obraćanju i vraćanju Allahu. Allah, dž.š., rekao je: ﴿وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ﴾ *"Pouku će prihvatiti samo onaj koji se Njemu obraća"* (El-Mu'min, 13). U drugom ajetu kazao je: ﴿تَبْصِرَةً وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ﴾ *"...da bi razmislio i opomenuo se svaki rob koji se Gospodaru svome obraća"* (Kaf, 8). Ovaj stepen posjeduju samo razumom obdareni, kao što je Svevišnji rekao: ﴿وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ *"A pouku samo razumom obdareni primaju."* (Er-Rad, 19)

Prihvatanje opomene i razmišljanje o Allahu i Njegovim stvorenjima obiluju plodom spoznaje, vjerovanja i dobročinstva. Gnostik je razmišljajući izvlačio pouke, a i izvlačenjem pouka razmišljao je o Njemu i Njegovim stvorenjima. Tako bi činio sve dok se katanac na njegovom srcu ne bi otključao, i to dozvolom Svemogućeg i Sveznajućeg. Hasan el-Basri rekao je: "Učenjaci bi se izvlačenjem pouka navikavali na razmišljanje o Allahu i Njegovim stvorenjima, a također bi se razmišljanjem navikavali na izvlačenje pouka, razgovarajući na taj način sa svojim srcima sve dok ona ne progovore."

Izvlačenje pouka, et-tezekkur, i razmišljanje o Allahu i Njegovim stvorenjima, et-tefekkur

Pisac djela *El-Menazil* rekao je: "Izvlačenje pouka uzvišenije je od razmišljanja o Allahu i Njegovim stvorenjima, zato što razmišljajući istražujemo (nešto novo), a pouka koju izvlačimo već postoji."

Želi reći da razmišljajući tragamo za ciljevima na osnovu nekih pravila i činjenica, kao što je i rekao: "Razmišljajući nastojimo steći moć zapažanja kako bismo ostvarili željeni cilj."

Njegove navedene riječi: "...dok je izvlačenje pouka nešto što već postoji" znače da smo pouku stekli razmišljajući, a potom je zaboravili i zanemarili. Međutim, ako o tome ponovo razmislimo, toga ćemo se ponovo i prisjetiti.

U spominjanju i izvlačenju pouke zaboravu mjesta nema, jer to znači prisutnost u srcu onoga što želimo spominjati.

Znači, odnos spominjanja i izvlačenja pouka naspram razmišljanja analogan je odnosu traganja za nekom stvari naspram te tražene stvari. Zbog toga su ajeti koji govore o svjedočenju, pa i ostali, nazvani "opomenom", kao što je Svevišnji rekao:

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَى وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ﴾

"*Mi smo Musau uputstvo dali i sinovima Israilovim u nasljedstvo Knjigu ostavili da bude putokaz i opomena onima koji pameti budu imali*" (El-Mu'min, 53-4).

Na drugom mjestu o Kur'anu kaže se: ﴿وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ﴾ "*Pouka je Kur'an onima koji budu Allahova naređenja izvršavali, a zabrana se klonili*" (El-Hakka, 48). U ajetima koji svjedoče o drugim narodima kaže se:

﴿أَفَلَمْ يَنظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ * وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ * تَبْصِرَةً وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ﴾

"A zašto ne pogledaju nebo iznad sebe? – kako smo ga sazdali i ukrasili i kako u njemu nema nereda! A Zemlju smo rasprostrli i po njoj nepomična brda pobacali i dali da iz nje niče raznovrsno prekrasno bilje, da bi vidio i opomenuo se svaki rob koji se Gospodaru svome obraća." (Kaf, 6-8)

Tebsira je sredstvo vida, a *tezkira* sredstvo prisjećanja. Ova dva izraza spomenuta su u prethodnom ajetu kao osobine onih koji se Gospodaru obraćaju, jer kada se čovjek obrati Allahu, uvidjet će razne dokaze i pouke koji će mu očitovati Njegovo postojanje. Ako se bude obraćao Allahu, dokaze neće odbacivati, niti će slijepo na njih gledati ako ih razumom sagleda, i na kraju neće zapasti u gaflet, nemar, ako se Allaha bude prisjećao.

Također na drugom mjestu stoji:

﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُم بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ * إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾

"A koliko smo naroda prije ovih uništili, koji su moćniji od njih bili, pa su po svijetu utočište tražili – od propasti spasa ima li?! U tome je, zaista, pouka za onoga ko razum ima ili ko sluša, a priseban je." (Kaf, 36-7)

Postoje tri vrste ljudi, a to su:

prva: čovjek mrtvoga srca. Za njega se može reći da uopće nema srca, i za takvu osobu prethodni ajeti nisu opomena;

druga: čovjek koji posjeduje srce i spreman je prihvatiti ajete. Međutim, ne obraća pažnju na ajete koji govore o drugim narodima, možda zato što ih nije čuo, ili ih je čuo, ali njegovo je srce usredotočeno na druge ajete. U tom slučaju srce je odsutno, tako da ni za njega ovi ajeti, i pored njegove spremnosti da ih prihvati, nisu opomena;

treća: čovjek sa spremnim i živim srcem. Kada mu učiš ajete, on ih pomno i prisebno sluša. On srce usredotoči na

te ajete i ne sluša ih, tek tako, bez razumijevanja, već to čini pomno, uključujući i srce. Ovoj vrsti ljudi koriste svi ajeti.

Prva je vrsta poput slijepca koji ne vidi, a druga poput osobe koja vidi, međutim njegovu koncentraciju ne privlači ono što vidi, već nešto drugo, tako da obje ove vrste, ustvari, ne vide to što je pred njima. Treća vrsta jesu oni koji vide i skoncentriraju se na to u što gledaju, te to prate pogledom iz neposredne blizine. Samo će takvi vidjeti ono u što gledaju.

Neka je slavan Onaj Koji je Svoje riječi učinio lijekom za tjeskobu u srcima!

Ako neko upita koja je funkcija veznika *ili* u prethodnom ajetu, odgovorit ćemo mu da se u tome krije tajna, a nije, kako to smatraju lingvističari, u značenju veznika *i*.

Znaj da ima ljudi koji posjeduju pronicljiva srca, sposobni da istražuju pouke i mudrosti. Takve osobe njihova srca navode na izvlačenje pouka. Stoga, kada slušaju ajete, to im još više oplemenjuje srca i čini ih još pronicljivijim. To su najsavršenija stvorenja s najvećim imanom i razboritošću, tako da kada slušaju hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s., oni kao da to očima gledaju, iako neke pojedinosti i ne znaju. Kažu da je primjer osobe koja istinski vjeruje u Poslanika, s.a.v.s., poput dvojice ljudi koji uđu u neku kuću, te jedan vidi kompletan enterijer kuće, sa svim sitnicama i pojedinostima, dok to drugi samo opipa rukom, a ne vidi bilo šta od enterijera, međutim svjestan je i vjeruje da u njoj postoje mnoge stvari, ali ih očima nije vidio. Nakon što izađu napolje, upita prvog šta je sve vidio u kući. Sve što bi mu ovaj rekao, on bi mu povjerovao, jer ima dokaze. Ovo je najviši stepen vjernosti. Nemoj misliti da je nepojmljivo da Allah, dž.š., nekim Svojim robovima podari takav iman, jer je Allahova dobrota neograničena i neizmjerna.

Znači, osoba s ovakvim srcem, kada čuje ajete, a posjeduje tu moć zapažanja, njegovo srce će se još više uzdignuti i steći jači nur. Ako pak čovjek ne posjeduje takvo srce, ali se trudi da

sluša, pazi i bude priseban, izvući će pouku: "*Ako ne bude kiše obilne, bude kiše rosulje*" (El-Bekara, 265). Bila ona obilna ili ne, u svakom će se slučaju tragovi ukazati i ono što slijedi poslije toga (izniknut će plodovi). Stanovnici Dženneta, od kojih su prve generacije i srećnici, među njima postoje razlike u deredžama. Tako je čak i piće jednih daleko čišće i ljepšeg okusa od pića druge vrste. "*Oni kojima je dato znanje dobro znaju da je ono što ti se objavljuje od Gospodara tvoga istina i da vodi na put Silnoga i Hvaljenog*" (Sebe', 6). Svaki vjernik svjestan je toga, međutim, učenjaci to gledaju s jednog aspekta, a ostali s drugog.

Od čega se sastoji tezekkur, uzimanje pouke

Pisac djela *El-Menazil* rekao je: "Da bi izvukli pouku, treba proći kroz tri faze: okoristiti se savjetom, promisliti o pouci i pobrati plodove razmišljanja."

Na prvom mjestu dolazi: "...okoristiti se sasvjetom...", tj. u srce nastaniti strah i nadu, te prilikom činjenja dobrih djela nastojati izbjeći strah, a postići ono što priželjkuje i čemu se nada. Spomenuti govor i opomene mogu biti naredbe i zabrane, te lijep govor koji potiče na dobro i zastrašuje od zla.

Taj govor i opomene možemo uvidjeti na dva načina: u riječima i u dokazima koje vidimo.

U riječima to možemo uvidjeti tako što ćemo slušati i prihvatati pouke kada se govori o Pravome putu, te primajući savjete koji su došli od vjerovjesnika i onog što im je objavljeno, a također i primajući savjete od svakoga dobronamjernoga, ako u tome vidimo ovodunjalučku ili ahiretsku korist.

U dokazima možemo uvidjeti opomenu i pouku gledajući u svijet koji nas okružuje, te u razna čuda, sudbine i one koji to ne žele prihvatiti, te gledajući u Allahove dokaze koji ukazuju na istinitost Njegovih vjerovjesnika.

Pojašnjenje drugog dijela prethodne rečenice, tj. "...shvatanje govora i pouke..." bilo bi sljedeće: na taj će način naša

razboritost i oštroumnost doći još više do izražaja, a to ćemo steći razmišljajući i izvlačeći pouku. Stoga, ustrajnost na Pravom putu jeste recipročna jačini naše razboritosti i postojanosti. U tom slučaju, ako neku stvar želimo, moramo pronaći nešto što će nas privući i potaći da je ostvarimo, jer je želja produkt osjećaja. Znači, što se više emocije povećavaju prema voljenom, to će se srce više vezati za njega i nastojati ga pridobiti, a sve što više budemo razmišljali o njemu, utoliko će i naše emocije rasti prema njemu, te ćemo ga na taj način bolje i shvatiti i prisjećati ga se.

Pojašnjenje trećeg dijela rečenice: "...ubiranje plodova razmišljanja..." Ovo je ujedno i najljepši dio.

Razmišljanje ima dva ploda: postizanje željenog cilja na najbolji mogući način i postupanje shodno tome, jer srce se, u toku razmišljanja, smori istražujući način kako bi postiglo željeni cilj. Međutim, kada ono to sve obujmi i shvati srž željene ideje i cilja, pamet će se rasteretiti, a čovjek će, s lahkoćom, izvlačiti pouke iz toga. Također, nakon što je čovjek u potpunosti shvatio sve pojedinosti vezane za taj cilj, u tom slučaju može i upotpuniti i usavršiti kompletnu ideju (sliku) o tom cilju, jer proces izvlačenja pouka i slaganja stvari na svoje mjesto jeste kompleksniji, a samim tim i bitniji od samog razmišljanja. Znači, čovjek će tada srž željene ideje shvatiti, i vladat će se shodno onome što ona nalaže, jer je svako dobro djelo plod pravog saznanja o tom djelu, što je proizvelo razmišljanje o njemu.

Sada ćemo navesti slikovit primjer. Čovjek koji traga za novcem, ako to uistinu želi postići, zasigurno će se i napatiti. Međutim, kada stekne željeni novac, vratit će se s trgovačkog puta kako bi se odmorio, sagledao i sabrao šta je zaradio. Tada će, također, uvidjeti i ispraviti eventualne greške koje je počinio dok je tragao za novcem. Kada sve račune svede i vidi zaradu, taj će novac utrošiti u korisne svrhe, što se i očekuje od njega, a Allah najbolje zna.

Tumačenje značenja mudrosti i lijepog savjeta

"Savjetom se možemo okoristiti ako ispunimo tri uvjeta: kada osjetimo veliku potrebu za tim, kada ne budemo gledali na mahane onoga ko nam daje savjet i kada budemo svjesni da postoji Allahovo obećanje, a i Njegova prijetnja – kazna."

Potreba za savjetom, koji se sastoje od poticanja na dobra djela i zastrašivanja od činjenja loših, biva još jača ukoliko utjecaj *inabe*, vraćanje i obraćanje Allahu, i *tezekkura*, prisjećanje Allaha, oslabi. Inače, ako čovjekovo obraćanje i prisjećanje Allaha bude efikasno, neće imati potrebu za vazovima, obećanjima i zastrašivanjima. Međutim, ono što mora znati jeste šta mu je naređeno da čini, a šta zabranjeno.

Pod riječju *'iza* (savjet) podrazumijevamo dvije stvari: naređenja i zabrane koji se baziraju na poticajima i zastrašivanjima, ili pak sami potiču na dobro i zastrašuju od ružnog. Stoga, onaj ko se obraća Allahu i ko Ga se prisjeća mora činiti ono što je naređeno i kloniti se zabranjenog, dok onaj ko je nemaran mora slušati poticaje i prijetnje, a osoba koja ne prihvata ništa od toga, s njom se mora raspravljati na najljepši način.

Sva tri navedena svojstva o tri navedene vrste ljudi spomenuta su u sljedećem ajetu:

﴿ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾

"Na put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima na najljepši način raspravljaj!" (En-Nahl, 125)

Mudrost u ajetu navedena je uopćeno i nije ograničena i uvjetovana riječju *lijepa*, jer svaka je mudrost lijepa, tj. to je njena stalna karakteristika. Međutim, *savjet* je uvjetovan da bude lijep, jer svaki savjet i nije lijep. Također i *rasprava*, možemo je manifestirati na lijep, a i na ružan način. Stoga, osoba s kojom se raspravljamo može poprimiti naše karakteristike, kao što je grubost, nježnost, mrzovolja i blagost. Zato se naređuje da se s takvom osobom ophodimo na najljepši način. Postoji mogu-

činost da se *najljepši* u ajetu odnosi na argumente, dokaze i riječi (sredstva) kojima se služimo tom prilikom, tj. da upotrijebimo najbolje i najjasnije riječi, a to su one koje vode ka željenom cilju. Zaključujemo da ajet možemo shvatiti na dva načina.

Neki učenjaci iz kasnijih generacija smatraju da ajet ukazuje i na sve ostale stvari koje su analogne spomenutim. Stoga, *mudrost* koristimo prilikom dokazivanja, *lijep savjet* ističemo verbalnim putem, a *raspravu na najljepši način* koristimo upravo u raspravi i debati. Prvo, pored samog dokaza, iznijet ćemo i sve popratne činioce tog dokaza i to onim ljudima koji se baziraju samo na dokaze i koje možeš razuvjeriti samo putem dokaza, a to je mala specifična grupa ljudi. Drugo, prije verbalnog izražavanja, navest ćemo i sve uvodne napomene vezane za to, koje pobuđuju želju i strah, i to kod onih koji prihvataju verbalni govor, a to je većina ljudi. Treće, u uvodu, prije same rasprave, izložit ćemo sve činjenice vezane za određenu raspravu i to onoj osobi koju možemo uvjeriti samo na taj način. U to spadaju svi oni koji se ne slažu s nama, kao naprimjer oni koji zastupaju mišljenje da je Kur'an objavljen po načelima grčke logike i njihovih termina. Ovo je mišljenje, naravno, neprihvatljivo s brojih tačaka gledišta, no to nije naša tema, već smo to naveli usput. Onaj ko se obraća i prisjeća Allaha, njemu nisu neophodni vazovi, kao što su neophodni nemarnom i zalutalom, jer takvoj osobi moramo pričati i držati vazove kako bi se prisjetila i opomenula, te na taj način i okoristila.

Rekli smo da mahane i slabosti predavača ne trebamo gledati, jer kada bi time bili obuzeti, ne bismo se okoristili njegovim vazom. Ljudska je duša takva da se neće okoristiti riječima onoga ko se ne ponaša shodno svome znanju niti se koristi njime. Smatraju da je to isto kao kada bi doktor propisao određeni lijek drugom čovjeku, a i sam doktor boluje od iste bolesti, međutim on se na tu bolest ne osvrće niti joj pridaje pažnju. Čak smatraju da je doktor u boljoj poziciji od vaiza koji se ne ophodi shodno svome znanju i onome o čemu vazi, jer doktor

se može poslužiti alternativnim lijekom, ili smatra da može prevladati bolest, ili pak poslužiti se nekim prirodnim lijekom. Međutim, kad je riječ o vaizu, ono što on priča jeste jedini put koji vodi ka spasu i on nema alternative, što znači da on mora ići tim putem. Zbog mogućnosti izazivanja eventualne averzije, Šuajb, a.s., svome je narodu rekao: "*Ja ne želim činiti ono što vama zabranjujem*" (Hud, 88). Neki od dobrih prethodnika kazali su: "Ako želiš da ljudi ispoštuju tvoja naređenja ili se klone onog što im zabranjuješ, moraš, kada naredиš, biti prvi koji će to ispoštovati i ispuniti. Isto tako, ako nešto zabraniš, budi prvi koji će se toga kloniti." Neko je izrekao sljedeće stihove:

"O ti koji želiš da podučiš druge,
da li si ti od toga nešto naučio?
Propisuješ bolesnima lijek za njihove bole,
a s tom bolom i sam zanoćiš.
Ne iznosi tuđe mahane, a one su dio tebe,
time sramotiš i ponižavaš sebe.
Svome nefsu posveti se i grijeha se okani,
kada to ispoštuješ, bit ćeš mudrac odani.
Tek tada tvoje će se riječi slušati i uzor biti
I tada će ti riječi i podučavanje koristiti."

Prema tome, da bi nam koristile riječi i vaz druge osobe, uvjet je zanemariti njene mahane i nedostatke.

Što se tiče prisjećanja Allahovih obećanja i Njegovih prijetnji, to svakako ulijeva strah i opreznost, a lijep savjet koristi samo onim koji vjeruju u Njega, koji Ga se boje i nadaju se Njegovoj milosti. Svevišnji, dž.š., kazao je: "*To je pouka za one koji se plaše patnje na onom svijetu*" (Hud, 103). Na drugom mjestu rekao je: "*...dozvat će se onaj ko se Allaha boji.*" (El-E'la, 10). Također je kazao: "*Tvoja će opomena koristiti samo onome koji Ga se bude bojao.*" (En-Naziat, 45). Najjasnije nam na to ukazuje ajet: "*...nego podsjeti Kur'anom onoga ko se prijetnje Moje boji!*" (Kaf, 45). Stoga, da bi nam od koristi bili savjeti, ajeti i ibreti, moramo vjerovati u Allahovo obećanje i Njegove prijetnje, te ih se prisjećati. Inače, ništa od nabrojanog neće nam biti od koristi.

Ibret se stječe i razotkriva pomoću tri stvari: trezvenošću, ispravnim razumijevanjem vremena i čistom namjerom

Ibret ostvarujemo tako što ćemo naš um usmjeriti na to i biti trezveni. Ibret znači uzimanje pouke, a njena srž jeste: prenošenje propisa jedne stvari na stvar identičnu njoj. Znači, ako vidimo da je nekog čovjeka zadesila nedaća zbog grijeha koje je počinio, znat ćemo da svakog ko počini taj grijeh slijedi isto.

Trezvenost je zdravo razmišljanje, zapažanje i shvatanje. Na taj način shvatamo šta nam koristi, a šta šteti. Trezvenost je svjetlost kojom Allah odlikuje neke Svoje robove. Ljudi se razlikuju u jačini i kvalitetu te svjetlosti, jer se odražava na njihovo shvatanje i zapažanje. Značaj te svjetlosti za srce jeste kao i značaj vidljivosti za oko.

Iskustva nekih ljudi koja su stekli i pribilježili ih u djela govore nam da će onome ko često izgovara: "Ja Hajju, ja Kajjumu, la ilahe illa Ente!" ("O Živi, o Vječni, nema boga osim Tebe") to oplemeniti srce i pamet.

Šejhul-islam Ibn Tejmijja, Allah mu dušu oplemenio, često je izgovarao prethodne riječi. Jednoga mi je dana rekao da ova dva imena (El-Hajj i El-Kajjum) imaju velik značaj u oživljavanju srca, a indirektno je ukazivao na činjenicu da ta dva imena sačinjavaju Allahovo najveće ime (El-Ismul-a'zam). Čuo sam ga kada je rekao: "Ko, između sabahskog sunneta i farza, četrdeset puta izgovori: 'Ja Hajju ja Kajjumu, la ilahe illa Ente, birahmetike estegisu' ('O Živi, o Vječni, nema boga osim Tebe. Molim te, smiluj mi se!'), te ustraje u tome, njegovo će se srce oplemeniti i neće zamrijeti."

Ko zna kako činiti ibadet pomoću Allahovih lijepih imena i kako Mu se moliti pomoću njih, znajući njihovu povezanost sa stvorenjima i Allahovom odredbom, te šta je čovjeku potrebno, shvatiti će to. Za svaku potrebu koja mu iskrsne on tačno zna kojim će se Allahovim imenom moliti. Dobro iščitaj i razmisli o

kur'anskim i hadiskim dovama, vidjet ćeš da su tim principom i navedene.

Dani na koje aludira (u Kur'anu) jesu oni koje će proživjeti na ovom svijetu, bilo ih mnogo ili malo. On treba znati da će ti dani brzo proteći i da je to samo određeni broj izdisaja i udisaja. U odnosu na vječnost, svaki taj izdisaj jeste poput hiljada i hiljada godina. Stoga, ovi prolazni dani neznatni su u odnosu na vječne dane. Čovjekovo vrijeme ističe, i on u svome životu ide ka Uživanju ili Patnji.

To je, za razumnog i razboritog, poput sna. Zato će nastojati da svaki tren svoga života posveti onom što Allah voli. Kada bi činio ono što Allah voli, a zapostavio ono što On najviše voli, veliku bi korist propustio, a šta tek reći za onoga ko radi nešto sasvim bezvrijedno po njega? Ili, šta reći za čovjeka koji radi ono zbog čega se njegov Gospodar srdi? Da nam Allah pomogne, nema snage niti moći osim kod Allaha.

Postoji mogućnost da podrazumijeva pod ispravnim razumijevanjem vremena, spomenutim u navedenoj rečenici, one dane u kojima je Allah, dž.š., naredio Svojim poslanicima da svoje narode opominju tim danima, kao što stoji u Kur'anu:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ﴾

"I Musaa smo poslali s dokazima Našim: 'Izvedi narod svoj iz tmina na svjetlo i opomeni ga Allahovim danima!'" (Ibrahim, 5).

Ibn Abbas, Ubej ibn Ka'b i Mudžahid, r.a., Allahove dane protumačili su kao Allahove blagodati, a Mukatil ih je protumačio kao dane u kojima će se Allah osvetiti nevjernicima i grešnicima.

Ispravno mišljenje jeste to da se ti dani odnose na oba značenja, tj. da je to neizbježna kazna koja će zadesiti Allahove neprijatelje, a također i Allahova blagodat koju će ukazati Svojim

miljenicima. Te blagodati i Allahova odmazda nad neprijateljima nazvani su "danima", jer će se dešavati u periodima tih dana. Arapi imaju običaj kazati: "Taj i taj poznaje dane Arapa i dane ljudi općenito", tj. dešavanja koja su se odigrala u tim danima.

Stoga, spoznaja tih dana razotkriva pouke i ibrete koji su se dešavali tih dana, te jačina njegove upućenosti i spoznaje tih dana odrazit će se na izvlačenje njegove pouke i ibreta iz toga. Allah, dž.š., veli: "*O kazivanju o njima pouka je za one koji su razumom obdareni.*" (Jusuf, 111)

Sve se to ne može postići osim čistom i iskrenom namjerom, bez slijeđenja strasti i prepuštanja prohtjevima i duši koja nas navodi na zlo, jer se na taj način gasi svjetlost uma i razboritost srca, te sprečava slijeđenje istine i odvodi od Pravoga puta. Znači, takva osoba pouku ne može nikako vidjeti. Ako čovjek bude slijedio svoje strasti, njegove ideje, a i stavovi će se poremetit će se i pokvariti, te će mu lijepo učiniti ružnim i obratno, a nakon toga neće razlikovati istinu od neistine. Kao takvom, od kakve će koristi biti prisjećanje na Allaha, razmišljanje o Njemu ili pak savjetovanje?!

Ubiranje ploda razmišljanja

Pisac *El-Menazila* je kazao: "Plodove razmišljanja postižemo na tri načina: kratkoćom nade, razmišljanjem o kur'anskim ajetima i minimumom sljedećeg: druženja s ljudima, pustih želja, vezivanja (srcem) za nešto osim Allaha, sitosti i spavanja."

U stepenu *tezekkura*, prisjećanja Allaha, i izvlačenja pouka, beremo plodove *tefekkura*, razmišljanja, jer je tezekkur, prisjećanje, uzvišeniji od tefekkura, razmišljanja. Svaki stupanj ako se njena završna faza odigra u predstojećoj, znači da je ta predstojeća svečanija i bitnija od prethodne. Pisac je ovu činjenicu utemeljio još u uvodnom izlaganju ove knjige, tj. "Svaki stupanj potvrđuje i poboljšava prethodni." Potom je naveo da se ti plodovi postižu uz pomoć tri stvari. Prva je kratkoća nade,

druga: razmišljanje o Kur'anu i treća: izbjegavanje pet stvari koje kvare srce.

Pomanjkanje i kratkoća nade, tj. da shvatimo da ćemo uskoro preseliti na bolji svijet i da će život brzo proteći. Ovo je nešto najkorisnije za srce, jer mu to saznanje pomaže da se bori i koristi svaku priliku, koja vrlo brzo i nestane, kako bi učinilo što više dobrih djela. Čak i pasivno srce, s tim saznanjem, usredotočit će se na put ka onome svijetu, te će čovjeka poticati da se pripremi za taj put i da sve što je propustio nadoknadi. Život na dunjaluku, u žudnji za ahiretom, provest će skromno. Srce koje vjeruje u pomanjkanje nade shvatit će da ovaj svijet brzo prolazi i da će se vrlo krako zadržati na njemu. Znat će da mu je na ovom svijetu ostalo vremena koliko jedna kap u dnu posude koju čovjek nastoji iskapiti, ili kao Sunce kada bude iznad brda i počne zalaziti, pa dok ne zađe. Samim će tim shvatiti dugoročnost ahireta i da taj period tek treba nastupiti, jer smo znakove Sudnjega dana već uvidjeli. On i ahiret su poput putnika koja su se uputili jedan prema drugom, te se svakog časa očekuje susret.

O pitanju *kratkoće nade* dovoljni su nam sljedeći ajeti Uzvišenog: ﴿أَفَرَأَيْتَ إِن مَّتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ * ثُمَّ جَاءَهُم مَّا كَانُوا يُوعَدُونَ * مَا أَغْنَى عَنْهُم مَّا كَانُوا يُمَتَّعُونَ﴾ "*Šta ti misliš, ako im Mi dopuštamo da godinama uživaju i naposljetku ih snađe ono čime im se prijeti...*" (Eš-Šu'ara, 205-7); ﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ﴾ "*A na Dan kada ih On sakupi, učinit će im se da su boravili samo jedan čas u danu, i jedni druge će prepoznati*" (Junus, 45); ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا﴾ "*Njima će se učiniti, onoga dana kada ga dožive, da su samo jednu večer ili jedno jutro njezino ostali.*" (E-Naziat, 46); ﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِّينَ * قَالَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ "'*Proveli smo dan ili samo dio dana*', *odgovorit će, 'pitaj one koji su brojali.' 'Pa da, kratko ste proveli'*, *reći će On, 'da ste samo znali!'*" (El-Mu'minun, 113-4); ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ﴾ "*A onoga Dana kada dožive ono čime im se prijeti, učinit će im se da su ostali samo jedan čas dana. I dosta! A zar će ko drugi biti uništen do narod raskalašni!*"

(El-Ahkaf, 35); ﴿يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا * نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا﴾ *"I jedan će drugom tiho govoriti: 'Niste ostali više od deset dana.' Mi dobro znamo o čemu će oni govoriti kad najrazboritiji između njih rekne: 'Ostali ste samo dan jedan!'"* (Ta-Ha, 103-4)

Jednoga dana kada se Sunce nalazilo iznad obzorja, neposredno pred zalazak, Allahov Poslanik, s.a.v.s., držao je hutbu rekavši: "Ono što je proteklo od dunjaluka u odnosu na preostalo vrijeme jeste kao i ovaj već protekli dan u odnosu na ovo malo što je ostalo od njega."[209] Jednom prilikom Allahov Poslanik, s.a.v.s., prošao je pored grupe ashaba koji su popravljali narušenu kolibu, pa ih on upita: "'Šta je to?' 'Koliba nam se narušila, pa je popravljamo', odgovoriše oni. Tada im on reče: 'Mislim da nemate vremena za to.'"[210]

Kratkoća nade zasniva se na dvije stvari:

- čvrsto uvjerenje u prolaznost dunjaluka, te da ćemo ga jednoga dana napustiti;

- čvrsto vjerovanje u ahiret, te u njegov opstanak i vječnost.

Nakon toga trebamo shvatiti šta je preče, te tome dati i prednost i prioritet.

Vrijednosti pažljivog čitanja Kur'ana

Da bi čovjek pažljivo čitao i razmišljao o Kur'anu, mora da se srcem i umom preda čitanju i da dobro obrati pažnju na značenje toga što čita. Upravo zbog ovoga je Kur'an i objavljen, a ne samo da bi se čitao bez razumijevanja i pažljivog čitanja. Allah, dž.š., rekao je: ﴿كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ *"Knjiga koju ti objavljujemo blagoslovljena je, da bi oni o riječima njezinim razmislili i da bi oni koji su razumom obdareni pouku primili"* (Sad, 29); ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾ *"Kako oni ne razmisle o Kur'anu, ili su im na srcima katanci!"* (Muhammed, 24);

[209] Hadis prenosi Tirmizi.

[210] Hadis prenosi Ibn Madža.

"Zašto oni o Kur'anu ne razmisle?" (El-Mu'minun, 68); ﴿إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ *"Mi je objavljujemo kao Kur'an na arapskom jeziku, da biste razumjeli."* (Ez-Zuhruf, 3)

Hasan je rekao: "Kur'an je spušten da bi se razmišljalo i postupalo po njemu i zato znajte da ako ga čitate, činite dobro djelo."

Najveću korist čovjek za ovaj i onaj svijet ima u pažljivom iščitavanju i dugom razmišljanju o Kur'anu i koncentriranju na značenje njegovih ajeta, jer će tako uočiti dobro i loše kao i sve što vodi k tome. Shvatit će puteve dobra i zla, njihove uzroke, ciljeve, ishode kao i konačno prebivalište onih koji slijede put dobra, odnosno zla. Na taj će način znati šta čovjeka čini sretnim i šta je korisno za njega da izučava. Tako će se načela i temelji imana nastaniti u njegovome srcu, nakon čega će se taj iman i upotpuniti. Shvatit će svrhu postojanja dunjaluka, a i ahireta. Kada bude čitao o drugim narodima, vidjet će zašto ih je Allah uništio, odnosno nagradio, u danima koje je odredio, pa će iz toga izvući pouku i vidjeti Allahovu pravdu i dobrotu. Spoznat će Gospodara, Njegova lijepa imena, sifate i radnje, šta On voli, a šta mrzi, kao i put koji vodi k Njemu, te kakva je nagrada onima koji su hodili tim putem dok se nisu susreli s Njim i kakve ga sve prepreke i nezgode mogu zadesiti na tom putu. Također će na taj način spoznati svoj nefs i njegove osobine, te šta kvari, a šta popravlja naša djela. Spoznat će put stanovnika Dženneta i Džehennema, kao i njihova djela, stanja i odličja, zatim, stepene dženetlija i džehenemlija, te podjelu ljudi i njihove zajedničke tačke, kao i one oko kojih su se razišli.

Ukratko, spoznat će Gospodara Kome se moli, te put koji vodi k Njemu, i šta će postići onaj ko Mu dođe. S druge strane, spoznat će još tri stvari: u šta poziva šejtan, koji su to putevi koji vode k njemu i šta je zaslužio onaj ko se odazove njegovom pozivu, kakvo ga poniženje i kazna očekuju za to.

Šest prethodno nabrojanih stvari čovjek mora dobro poznavati, uočavati i razmišljati o njima, a nakon što ih spozna,

bit će vezan za ahiret, i samo će mu on biti na umu kao da živi na njemu, a ovaj svijet zapostavit će kao da uopće ne postoji na njemu. Tako će, u svemu spornom, uviđati ispravno od neispravnog, i vidjet će istinu kao istinu, a neistinu kao takvu. Steći će svjetlost pomoću koje će razlikovati uputu od zablude i prohtjeva, što će mu uliti dodatnu snagu, život, širokogrudnost, radost i veselje u njegovom srcu. Bit će obuzet stvarima o kojima drugi ljudi i ne razmišljaju.

Značenje kur'anskih ajeta bazirano je na tevhidu, Allahovoj jednoći i dokazima koji to potvrđuju. Kur'anski ajeti upoznaju nas također s Allahom i Njegovim savršenim svojstvima, te svojstvima koja Mu ne dolikuju. Isto tako upoznaju nas s vjerovanjem u vjerovjesnike, te nam iznose dokaze koji potvrđuju da su govorili istinu i da su doista bili Allahovi vijesnici, i kakav treba biti naš odnos prema njima. Zatim nam kur'anski ajeti ukazuju na postojanje meleka, koji ljudima dostavljaju Allahove naredbe i koji ih pomažu u njihovom životu, Allahovom dozvolom i voljom, te koja je njihova funkcija na Zemlji i nebesima i koja je njihova veza s ljudima od trena kada im se udahne duša u majčinoj utrobi, pa sve do njihove smrti i susreta s Gospodarem. Kur'anski ajeti upoznaju nas i s ahiretom, te šta je Allah, dž.š., pripremio Svojim štićenicima u Vječnom uživanju, u kojem neće osjetiti bol niti tjeskobu, a šta Svojim neprijateljima i kakva će njihova kazna biti, u kojoj neće osjetiti radost, užitak, odmor ili sreću. Sve je to Allah, dž.š., na najljepši način opisao i pojasnio, i to putem Svojih naredbi i zabrana, propisa i odredbi, halala i harama, pouka i opomena, priča i primjera, uzroka i mudrosti, principa i ciljeva, ukazujući ljudima na sve to.

Značenja Njegovih ajeta čovjeka, lijepim obećanjem, potiču na pokornost Gospodaru, a Njegovom ga kaznom zastrašuju, opominju i pripremaju za Teški dan. Ukazuju mu na svjetlost pravog mišljenja u tami raznih stavova i mezheba. To čovjeka odvraća od stranputica i novotarija, a potiče ga, kad god mu se ukaže prilika, da se zahvali svome Gospodaru na

ukazanim blagodatima. Isto tako, to će mu pomoći da razlikuje halal od harama, te će se suzdržati i neće prelaziti granice kako ne bi propao, a srce će mu biti čisto i daleko od zablude i stranputice. Prepreke i teškoće bit će mu maksimalno olakšane, što će ga poticati na napredovanje kad god mu ponestane odluke i volje, te kada posustane na svome putu napredovanja, jer će se uskoro rastati od ovog svijeta. To će mu biti kao vodilja koja će ga predvoditi i ukazivati mu na Pravi put. Kad god upadne u neprijateljsku zamku, ili mu nešto nepredviđeno iskrsne, ta će ga vodilja upozoravati i poticati ga da se osloni na Allaha i da od Njega traži pomoć i govori: "Hasbijallahu ve ni'mel-vekil." ("Allah mi je dovoljan i On je najbolji oslonac.")

U razmišljanju o Kur'anu, njegovom iščitavanju i razumijevanju postoje još daleko veće koristi i mudrosti od nabrojanih.

Ukratko, to je najveća riznica koja čovjeku, dok razmišlja, dariva srž značenja kur'anskih ajeta i poruka.

"Neka tvoje srce čezne samo za Njegovim baščama,
Jer one pripadaju samo takvim srcima.
Razumijevanje je ključ od riznice znanosti,
Pronađi ključ, dobit češ i riznicu.
Ne plaši se bidata i noviteta u vjeri
Sve dok si u okrilju Kur'ana.
Koga Kur'an bude čuvao i štitio,
Taj se neće plašiti neprijatelja i njihovog uboda.
Ne plaši se sumnji koje ubacuju,
A kada zapadneš u nju, nadaj se Allahovoj pomoći.
Tako mi Allaha, ako se čovjek poboji njihove smutnje,
To je zbog slabosti srca i njegove nemoći.
Šta je šepavom jarcu koji želi
Da se trka s lavom punim snage koji naprijed hrli.
Ili dimu zapaljenog smeća koji se do Sunca uzdigao

Nastojeći zakloniti tu svjetlost koja nas obasjava.
Ili kukavici plašljivoga srca koji pokušava
Zarobiti hrabrog konjanika isukanoga mača."

Šta kvari srce

Pet stvari, na koje smo još ranije stavili akcenat, kvari srce: često miješanje s narodom (*hilta*), pusta želja (*temenni*), vezivanje za nešto mimo Allaha, sitost i spavanje. Ovih pet stvari najviše kvare srce.

Navest ćemo njihov zajednički utjecaj, a zatim zasebne osobenosti svake od njih.

Znaj da srce putuje k Allahu, dž.š., i ahiretu, te da ono razotkriva put Istine i način hođenja tim putem. Zatim, srce nam razotkriva šta narušava našu dušu, nefs, i naša djela. Također nam ukazuje na moguće prepreke na tom putu, i to našom svjetlošću, životom, snagom, zdravljem, čvrstom odlukom, i šta bi nam štetilo po naš sluh i vid, te koje su to stvari koje nas zaokupljaju i ometaju. Ovih pet stvari mogu ugasiti čovjekovu svjetlost, izokrenuti sliku koju vidi, opteretiti njegov sluh, ako to ne spriječi. Isto tako, one mu mogu oduzeti svu snagu, narušiti mu zdravlje i poljuljati čvrste odluke, prekinuti njegove više ciljeve i vratiti ga unazad. Onaj ko ove stvari ne shvata, njegovo je srce već mrtvo, jer nema rane koju će mrtvac osjetiti. Stoga, to će sprečavati u svakom pokušaju njegovog napredovanja, odvojit će ga od puta koji ga vodi onome zbog čega je stvoren i u čemu mu je istinsko blagostanje, sreća, veselje i uživanje.

Čovjek ne može osjetiti blagostanje, užitak, radost ili savršenstvo, osim spoznajom Allaha i ljubavlju prema Njemu. Osjećaj spokoja može osjetiti samo Njegovim spomenom, radost i sreću Njegovom blizinom i žudnjom za susretom s Njim, jer je upravo to prvi Džennet. Također, čovjek neće osjetiti užitak na ahiretu, niti uspjeh, osim u Njegovoj blizini u Kući uživanja, u

Džennetu vječnom. Stoga, čovjek će imati dva Dženneta, neće ući u drugi, ako prije toga ne uđe u prvi.

Čuo sam šejhul-islama, Ibn Tejmijju, Allah mu dušu oplemenio, kada je rekao: "Doista na dunjaluku postoji Džennet. Onaj ko ga ne osjeti, neće ući ni u ahiretski Džennet."

Neki gnostici (arifi) kazali su: "Doista ponekad srce zapadne u stanja za koja možemo kazati: 'Ako dženetlije osjete nešto slično tome, zaista će imati lagodan život.'"

Neki koji vole Allaha kazali su: "Jadni su dunjalučari! Napuste dunjaluk, a ne osjete ono najljepše na njemu." "A šta je to najljepše na njemu?", upitaše, a oni odgovoriše: "Ljubav prema Allahu, druženje s Njim, žudnja za susretom s Njim, ulaganje truda na Njegovom putu i zapostavljanje svega što ne vodi k Njemu." Još su dodali sličnih riječi.

Svako ko ima živo srce osvjedočit će ovo i spoznat će slast toga. Međutim, ovih pet stvari sprečavaju nam to i odvode srce od tih navedenih momenata i ne dozvoljavaju mu da hodi tim putem, jer mu pronalaze razne bolesti i smetnje koje, ako ih se čovjek ne riješi, mogu biti kobne po njega.

Često miješanje s narodom puni čovjekovo srce dimom ljudskih udisaja, sve dok mu srce ne pocrni i dovede do gomilanja brige, tuge i slabosti, te preuzme teret lošeg društva koji ne može nositi, pri čemu zapostavlja svoju korist, jer je zaokupljen njima i njihovim problemima. Njegove misli plovit će vodama njihovih potreba i želja. Međutim, šta je pripremio kod Allaha i za Vječnu kuću?!

Pored toga, koliko je briga i štete nanijelo često miješanje s narodom, i koliko je to blagodati uskratilo, ili koliko je to puta dovelo do smutnje, a spriječilo lagodnosti? Koliko puta se dozvolilo zabranjeno i dovelo do nedaće? Šta ljudima donosi štetu i smetnje osim tih istih ljudi? Da li je za smrt Alije ibn Ebu Taliba iko više kriv do upravo ljudi koji su ga okruživali? U

tome su bili ustrajni sve dok ga nisu ubili zbog riječi koje će ga uvesti u Vječni užitak.

Ovo miješanje na dunjaluku izgleda kao iskreno druženje i ugađanje jednih drugima. Međutim, kada se razotkrije prava istina, to će se pretvoriti u mržnju, i pojedinac će, od žalosti, svoje ruke gristi, kao što Uzvišeni veli:

﴿وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا * يَا وَيْلَتَىٰ لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا * لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنسَانِ خَذُولًا﴾

"Na Dan kada nevjernik prste svoje bude grizao govoreći: 'Kamo sreće da sam se uz Poslanika Pravog puta držao. Kamo sreće, teško meni, da toga i toga za prijatelja nisam uzeo, on me je od Kur'ana odvratio nakon što mi je priopćen bio!'" (El-Furkan, 27-9).

Također je kazao: "*Tog Dana će oni koji su jedni drugima bili prijatelji postati neprijatelji, samo to neće biti oni koji su se Allaha bojali i grijeha klonili*" (Ez-Zuhruf, 67). Allahov miljenik Ibrahim svome narodu rekao je:

﴿وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ﴾

"'Vi ste', reče on, 'mimo Allaha kumire prihvatili da biste u životu na ovome svijetu međusobne prijateljske odnose održavali, a poslije, na Sudnjem danu, jedni drugih ćete se odricati i jedni druge ćete proklinjati, vatra će vaše boravište biti, i niko vam u pomoć neće moći priteći.'" (El-Ankebut, 25)

Takvi su mnogobošci, u svemu gledaju svoju korist. Umiljavaju se dok bivaju potpomognuti u svojim namjerama, ali čim nemaju koristi, to se prekida i pretvara u žalost, tugu i bol, i umjesto da se nastave voljeti, oni se počinju mrziti, proklinjati, koriti i ponižavati jedni druge, jer su uvidjeli da je ta korist prerasla u tugu i patnju, i u to se možemo uvjeriti ako pogledamo stanje mušrika koji su poniženi kada nestane interesa. Stoga,

svaka pomoć i ljubav, ako nije iskrena, zasigurno će se preobraziti u mržnju i netrpeljivost.

Ispravan i koristan odnos naspram miješanja jeste: da se družimo s ljudima u dobru, kao što su džuma i džemat, svečanosti, hadž, stjecanje znanja, džihad i savjetovanje, nasihat, i da se izoliramo od njih u svemu što je opća šteta, i od prekomjernog opuštanja s njima, pa makar nam to bilo i dozvoljeno. Ako pak bude prisiljen da je s njima u onome što je štetno, neka se dobro čuva i bude oprezan da ne sudjeluje i podrži ih u tome. Ako ga budu uznemiravali i vrijeđali, neka se strpi, jer će ga zasigurno uznemiravati dok god ne bude imao snage i moći da se suprotstavi. Međutim, to uznemiravanje i vrijeđanje kasnije će prerasti u ugled, poštovanje i ljubav. Pohvalit će ga oni, a i vjernici, pa čak i Gospodar svih svjetova. Ali, ako se uklopi s onima koji ga uznemiravaju i podrži ih, uslijedit će poniženje i mržnja, i korit će ga oni i vjernici, pa i Gospodar.

Prema tome, najbolje mu je da trpi to što ga uznemiravaju i vrijeđaju, jer će se situacija ubrzo promijeniti u njegovu korist, a na kraju će osjetiti i slast toga. Ako bude primoran da se s njima prekomjerno druži, neka se potrudi da to pretvori u korisno druženje, koliko je u mogućnosti. Treba biti hrabar i ojačati svoje srce, te se ne osvrtati na šejtanske vesvese koje mu nastoje odvući pažnju, došaptavajući mu kako je to pretvaranje i želja za dokazivanjem svojih djela, stanja i sl. U tom slučaju treba se odupirati i boriti protiv toga, i tražiti od Allaha pomoć, te nastojati, shodno svojim mogućnostima, utjecati na njih.

Ako ne uspije u tome, neka svoje srce nastoji očuvati, kao što bi čuvao da dlaka ne padne u tijesto. Među njima bit će prisutan fizički, a ustvari duševno odsutan, uz njih, a tako daleko, izgledat će kao uspavan, a ustvari je potpuno budan. Gledat će u njih, ali ih neće vidjeti, slušat će ih, ali neće razumjeti šta govore, jer se svojim srcem uzdigao do visokoga društva, gdje Allaha slavi oko Arša s čistim i uzdignutim dušama. Zar postoji za dušu nešto teže od toga?! To je lahko samo onima kojima je

Allah olakšao. Da bi to rob postigao, mora da biti iskren prema Allahu, dž.š., stalno Mu se obraćati i uvijek Mu biti ponizan i skrušen. U tome će nam pomoći samo iskrena ljubav, stalno prisjećanje srcem i jezikom i ostavljanje preostalih četiri stvari koje ćemo sada navesti. To će čovjek postići samo ako bude ispunio određene uvjete, te mu Allah podari potrebnu snagu, nakon što se čvrsto i iskreno odluči i očisti od svega što je mimo Allaha, a On najbolje zna.

Druga stvar koja kvari srce

To je ploviti morem pustih želja, koje nema obale. U to more uplovljavaju samo propalice ovog svijeta, kao što se kaže: "Pusta želja jeste glavnica imetka propalica." Oprema koju putnici na tom putu posjeduju jesu samo lažna šejtanova obećanja, iluzije i izmišljotine. Valovi lažnih nada i propalih iluzija zapljuskuju putnike i poigravaju se s njima kao što se psi poigravaju s lešinom. Lažna nada jeste jedino što posjeduje svaka sramotna podla i niska duša, nefs. Ona nema nikakav viši cilj pomoću kojeg bi spoznala istinu, i zadovoljila se pustim nadanjima. Svako je u nekom svom halu; neki nastoje imati moć i vlast: neki da bi druge udarali i tlačili po Zemlji, a neki pak da bi putovali po svijetu. Neki imaju želju da posjeduju mnogo novca i veliko bogatstvo, ili žene, ili golobrade mladiće. Osoba koja ima takve želje, ona te želje sebi predoči i doživljava to kao da je takve želje već ostvarila i nasladila se time. Međutim, dok je to stanje nije još popustilo, probudi se i shvati da je to ustvari bila samo njena ruka i postelja.

Osoba s višim ciljem posjeduje ambicije i želje koje su vezane za nauku i vjerovanje, iman, te za djelo koje će je približiti Allahu kako bi boravila u Njegovoj blizini. Njene su želje vjerovanje, svjetlost i mudrost, dok su želje ranije navedenih, varke i laži.

Allahov Poslanik, s.a.v.s., pohvalio je onog ko želi postići dobro, hajr, jer, možda, njegova nagrada, u nekim slučajevima,

može biti ista kao i onoga ko ostvari te želje. Primjer toga jesu čovjekove riječi: "Da imam novca, postupio bih poput tog i tog koji u svom novcu gleda Allahov hatar, održava rodbinske veze i udjeljuje određeni dio tog novca." Poslanik, s.a.v.s., za njih kaže: "...sljeduje ih ista nagrada."[211] Allahov Poslanik, s.a.v.s., na Oprosnom hadžu više je volio obaviti *temettu*[212] i skinuti ihrame, ali da nije sa sobom već poveo kurban i zanijetio *kiran*.[213] Međutim, Allah, dž.š., upisao mu je nagradu *kirana*, jer ga je i obavio, a također i nagradu *temettua*, jer je to želio. Znači, zaradio je obje nagrade.

Treća stvar koja kvari srce

To je vezivanje za nešto mimo Allaha, dž.š. Ovo je ujedno i najopasnija stvar po srce.

Ne postoji ništa štetnije za srce od ovoga, niti išta može uskratiti korist i radost srcu kao ovo. Ako se čovjek veže za nešto mimo Allaha, Allah, dž.š., prepustit će ga tome čemu se predao i On mu neće pomoći. Allah mu neće dozvoliti da postigne željeni cilj zato što se vezao i predao nečemu mimo Njega. Zbog toga, kod Allaha mu se neće pružiti šansa, niti će postići ono za što je bio vezan. Allah, dž.š., kaže: ﴿وَٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لِّيَكُونُوا۟ لَهُمْ عِزًّا ۝ كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾ *"I oni mimo Allaha prihvataju božanstva, da im ona budu ponos i slava! Tako ne valja! Božanstva će poricati da su im oni robovali, bit će protiv njih!"* (Merjem, 81-2). Na drugom mjestu Svevišnji veli: ﴿وَٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ ءَالِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ۝ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ﴾ *"...već pored Allaha prihvataju božanstva druga ne bi li im pomogla ona! A pomoći im neće moći, a oni su njima vojska poslušna!"* (Ja-Sin, 84-5)

[211] Hadis prenosi Tirmizi.

[212] *Temettu* jeste vrsta hadža u kojem čovjek obavi prvo umru, potom skine ihrame, da bi ih obukao tek pred odlazak na Arefat. (Prim. prev.)

[213] Kiran jeste vrsta hadža u kojem hadžija vodi sa sobom žrtvu koju će zaklati na Mini prvog dana Bajrama. (Prim. prev.)

Najzapostavljeniji ljudi jesu oni koji su se vezali za nešto mimo Allaha, jer korist koju je propustio, sreća i uspjeh, daleko su veće i preče od onoga za što se vezao, jer je to izloženo prolaznosti i nestanku. Primjer čovjeka koji se nije oslonio i vezao za Allaha, jeste kao primjer onoga ko traži spas od vrućine ili hladnoće pod paukovom mrežom, koja je najslabija.

Ukratko, temelj i pravilo koje definira mnogoboštvo, širk, jeste: vezivanje za nešto mimo Allaha, a takva osoba zaslužuje prijezir i neće imati potporu, kao što Uzvišeni veli: "*Ne stavljaj uz Allaha božanstva drugoga, da ne bi prezren i bez potpore ti ostao!*" (El-Isra, 22). "Prezren", znači da mu se niko neće zahvaliti, a "neće imati potporu" znači da mu neće niko pomoći. Prva su vrsta bespomoćne, ali pohvalne osobe, kao npr. onaj ko je bespravno potlačen. Druga vrsta su prezrene, ali potpomognute osobe, kao npr. osobe koje tlače druge, ali su ujedno i one bespravno potlačene od drugih. Treća vrsta su pohvalne i potpomognute osobe. To su osobe poput onih koji su u mogućnosti da tlače, ali neće i koji se vladaju po Istini. Međutim, mnogobožac, mušrik, koji se veže za nešto mimo Allaha, spada u najgoru, četvrtu, vrstu ljudi, a to su oni koji nisu ni pohvalni, niti su potpomognuti.

Četvrta stvar koja kvari srce jeste hrana.

Ovo možemo podijeliti na dva dijela:

- prvi: hrana koja kvari srce, jer je u osnovi zabranjena. Primjer su zabranjene stvari koje možemo podijeliti na dva dijela:

1. zabranjene, haram, stvari Allahovim pravom, hakkom. U to spadaju: strv, krv, svinjsko meso, deraće životinje i ptice grabljivice;

2. zabranjene, haram, stvari čovjekovim pravom, hakkom. U to spada: ukradeni, oteti i opljačkani imetak, te svaki

imetak koji je oduzet bez volje vlasnika, bilo to zbog prisile, ili njegovog stida i prijezira da to kaže;

- drugi: hrana koja kvari srce zbog prevelike količine, kao, naprimjer, rasipanje, israf, halala i pretjerana sitost, jer nam to otežava izvršavanje ibadeta. Čovjek je obuzet svojim stomakom i nastoji ga napuniti, a kada ga napuni, nastoji se toga riješiti, jer ga to opterećuje i uznemirava i ojačava mu strasti. Također, na taj način šejtanov utjecaj biva jači i šejtan ima više prostora da se kreće i manipulira, a poznato nam je da se on kreće kroz nas poput krvi. Post šejtanu sužava prostor i suzbija ga, a sitost mu proširuje prostor i pruža mu veću mogućnost utjecaja. Osoba koja jede puno ona će piti, spavati, a i izgubiti puno. U poznatom se hadisu kaže: "Najgora posuda koju čovjek napuni jeste njegov stomak. Sinu Ademovom dovoljno je nekoliko zalogaja. Ako već želi da se najede, neka jednu trećinu napuni hranom, drugu pićem, a treću neka ostavi praznu kako bi lakše disao."[214] Pričaju da se Iblis, Allah ga prokleo, ukazao Jahjau, sinu Zekerijaovom, a.s., te ga Jahja upita: "Da li si ikad uspio da me nagovoriš na nešto?" A ovaj mu odgovori: "Ne, međutim jedne noći ponuđeno ti je da jedeš, i ja sam te namamio, tako da ti se otvorio apetit i najeo si se, a potom si prespavao svoj vird." Na to mu Jahja reče: "Allah me uništio ako se ikada više prejedem!" "I mene uništio ako ikada više čovjeka nasavjetujem", odgovori Iblis.

Peta stvar koja kvari srce: pretjerano spavanje

To umrtvljuje srce, čini tijelo teškim, odnosi vrijeme i donosi nemar i lijenost. Spavanje može biti jako pokuđeno, a također i štetno po tijelo. Najbolje je spavati samo prilikom velike potrebe za tim. Spavanje početkom noći korisnije je i bolje nego krajem noći. Također, spavanje usred dana korisnije je nego u toku njegovog početka ili isteka, a što više naše spavanje odgodimo do početka ili kraja dana, korist se smanji, a šteta

[214] Hadis prenosi Tirmizi.

poveća, a pogotovo u vrijeme ikindije. Početkom dana može spavati samo onaj ko nije spavao noću.

Pokuđeno spavanje jeste spavanje između sabah-namaza i izlaska Sunca, jer je to vrijeme kada se sevapi zarađuju. Pobožnjaci su tom periodu pridavali posebnu pažnju. Kada bi čitavu noć proveli u ibadetu, ne bi dozvolili da ih taj period prođe sve dok Sunce ne izađe. To je period početka dana i njegov "ključ". Zatim, to je vrijeme kada se opskrba spušta i dijeli, te vrijeme kada se berićet spušta i period od kojeg dan počinje. Kako taj period provedemo, tako ćemo provesti i cijeli taj dan. Stoga, u to vrijeme možemo spavati samo u slučaju prijeke potrebe.

Ukratko, najodabranije i najkorisnije vrijeme za spavanje jeste prva polovina noći i zadnja šestina. To je ukupno oko osam sati, i to je, i po doktorima medicine, najbolje vrijeme. Ko god doda na ovo, ili oduzme, to će utjecati na njegovu psihu i to shodno tome koliko su dodali, odnosno oduzeli.

Vrijeme u kojem ne vrijedi spavati jeste sami početak noći, tj. odmah po zalasku Sunca, dok ne nastane jacijsko crnilo. Allahov Poslanik, s.a.v.s., nije volio tada spavati. Stoga, spavanje u to vrijeme nije u skladu s vjerom, a ni s običajem.

Kako god pretjerano spavanje izaziva ove štete i bolesti, isto tako nesanica i sustezanje od spavanja izaziva druge štete i bolesti koje mogu biti još veće. Naprimjer, loše raspoloženje i mrzovolja, navikavanje duše na nešto neprirodno, nedostatak svježine koja pomaže u razumijevanju i radu. Također se pojavljuju i druge štete pored kojih se srce ne može okoristiti, a ni tijelo. Svijet je stvoren potpuno usklađen, i ko se vlada shodno tome, steći će korist. Da nam Allah pomogne.

Stepen "pridržavanje", i'tisam

Zatim srce dolazi na stepen "pridržavanja".

"Pridržavanja" ima dvije vrste: pridržavanje – traženje utočišta kod Allaha i, pridržavanje – držanje za uže Allahovo. Allah,

uzvišen da je, veli: ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ *"Svi se čvrsto Allahova užeta držite i nikako se ne razjedinjujte"* (Alu Imran, 103), i وَاعْتَصِمُوا ﴿بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ﴾ *"...i u Allaha se pouzdajte; On je Gospodar vaš, i to kakav Gospodar i kakav zaštitnik."* (El-Hadždž, 78)

El-i'tisām jeste (riječ) na oblik *ifti'āl* od korijena *el-ismet* – zaštita. Ona označava čvrsto držanje za ono što te štiti i sprečava od onoga što treba izbjegavati i čega se treba pribojavati. Prema tome, *el-ismet* je zaštita, a *el-i'tisam* traženje zaštite i utočišta. Otuda se i utvrde (*el-kilā*) zovu *el-avāsim* – zaštićenim, zbog njihove nepristupačnosti i zaštićenosti.

Stožer ovosvjetske i onosvjetske sreće jeste u traženju utočišta kod Allaha i pridržavanju za Njegovo uže. Nema sreće niko osim onaj ko se čvrsto ne prihvati za ove dvije vrste zaštite.

Držanje za Allahovo uže štiti od zablude, a držanje za Allaha štiti od propasti. Putnik prema Allahu jeste kao onaj ko putuje prema svome cilju, potrebni su mu putokaz i sigurnost. Do svoga cilja ne može doći prije nego što ove dvije stvari ne osigura. Putokaz jeste garancija da će biti sačuvan od lutanja, i na Pravi put upućen. On je oprema, snaga i oružje koji mu osiguravaju sigurnost od drumskih razbojnika i pošasti puta.

Držanje za Allahovo uže jeste uzrok uputi i slijeđenju putokaza, a traženje utočišta kod Allaha predstavlja snagu, opremu i oružje kojim se brani na putovanju. Zbog toga se prethodnici različito izražavaju o pitanju držanja za Allahovo uže, i to nakon što svi oni skreću pažnju na spomenuto značenje.

Ibn Abbas, r.a., veli: "Čvrsto se držite Allahove vjere."[215]

Ibn Mesud, r.a., veli: "To je džemat." A rekao je i: "Dobro čuvajte džemat. On je Allahovo uže za koje je naredio da ga se drži. Ono što vam je mrsko u džematu i pokornosti bolje je od onoga što volite u razdoru."

[215] Ovaj i sljedećih nekoliko navoda tumače značenje "pridržavanja za Allahovo uže".

Mudžahid i Ata kažu: "To je 'ugovor' s Allahom", a Katada, Es-Suddi i mnogi drugi komentatori Kur'ana kažu: "To je Kur'an."

Ibn Mesud, Allah njime zadovoljan bio, od Vjerovjesnika, s.a.v.s., prenosi, da je rekao: "Ovaj je Kur'an, uistinu, Allahovo uže, jasno svjetlo, koristan lijek, štit onome ko ga čvrsto prihvati i spas onome ko ga slijedi." Alija ibn Ebu Talib, Allah njime zadovoljan bio, od Vjerovjesnika, s.a.v.s., prenosi da je o Kur'anu rekao: "On je Allahovo uže čvrsto, jezici se njime ne zapetljavaju, ne izaziva dosadu čestim učenjem i učenjaci se njega ne zasićuju."[216]

Mukatil kaže: "Allahove zapovijedi (držite se) i pokornosti Njemu, i ne razbijajte se kao što su se razbili jevreji i kršćani."

U *Muvettau* Malika koji prenosi od Suhejla ibn Ebu Saliha, on od svoga oca, a on od Ebu Hurejre, r.a., stoji da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Allah je kod vas zadovoljan s tri stvari, a mrsko mu je troje: zadovoljan je da mu robovanje činite i da Mu ništa ne pridružujete, da se čvrsto držite Allahova užeta i da savjetujete one koje je Allah nad vama postavio. Mrzi kod vas troje: rekla-kazala, rasipanje imetka i mnoga zapitkivanja." Hadis prenosi Muslim u *Sahihu*.

Autor *El-Menazila* veli: "Držanje za Allahovo uže jeste istrajavanje na pokornosti Njemu, pazeći na Njegove zapovijedi."

Autor pod riječima "paziti na zapovijedi" misli na izvršavanje (djela) pokornosti, zato što je pokornost Allah zapovijedio i ona Mu je draga, a ne da se izvršava iz čiste navike niti motivirajućeg razloga koji nije izvršavanje zapovijedi. Tako Talk ibn Habib o bogobojaznosti kaže: "To je djelovanje pokoravajući se Allahu, po svjetlu od Allaha, nadajući se nagradi

[216] Hadis prenosi Ibn Mirdevejh.

Allahovoj; kao i izbjegavanje nepokornosti Allahu, po svjetlu od Allaha, plašeći se kazne Allahove."

To su: vjerovanje, iman, i 'očekivanje' na koje Vjerovjesnik ukazuje riječima: "Ko bude postio ramazan vjerujući i očekujući nagradu, i ko bude Noć kadra proveo u namazu vjerujući i očekujući nagradu, bit će mu oprošteno." Post i namaz su pokornost, a 'vjerovanje' je 'paziti na zapovijedi'. Iskrenost motiva znači da vjerovanje bude to koje naređuje, ne nešto mimo njega, a 'očekivanje' znači nadanje Allahovoj nagradi.

Držanje za Allahovo uže štiti od novotarije i pošasti djelā. A Allah najbolje zna.

Traženje utočišta kod Allaha znači pouzdanje u Njega, traženje zaštite i utočišta kod Njega, traženje da robu bude zaštitnik i čuvar, te da ga učini "nepristupačnim" i odbrani ga. A plod pridržavanja za Njega jeste odbrana roba. Allah brani one koji vjeruju, tako da od Svog roba vjernika, kada on zaštitu od Njega zatraži, udaljava svaku stazu koja vodi pokvarenosti i od nje ga štiti. Brani ga od sumnji i požuda, čuva ga od zamki njegovih javnih i tajnih neprijatelja i od zla njega samoga. Čuva ga od pokretača uzročnikā zla nakon što se oni ostvare, i to onoliko koliko je jako i čvrsto pridržavanje za Njega, nakon čega se uzročnici zla gube. Štiti ga od njihovih pokretača i povodā. Štiti ga od Svoje predodređenosti Svojom predodređenošću, od Svoje volje Svojom voljom i daje mu zaštitu Sobom od Sebe.

Autor *El-Menazila* kaže: "Traženje utočišta kod Allaha jeste uzdizanje od svake prividnosti."

"Prividnost" kod njega označava sve onošto nije Allah, dž.š. A "uzdizanje" je uspinjanje od osvjedočenja Njegova činjenja koristi ili štete, Njegova davanja i uskraćivanja, Njegova djelovanja (*te'sir*) prema Allahu, uzvišen da je. Ovim se aludira na iščeznuće (*el-fena*), a ono što autor želi reći jeste uspinjanje od onoga što nije Allah Allahu, a savršeno uspi-

njanje jeste uspinjanje od volje onoga što nije Allah prema volji Njegovoj.

Panteist bi ovo protumačio kao uspinjanje od postojanja onoga što nije On, prema Njegovu postojanju, s obzirom da on smatra da drugo uopće nema postojanja. Smatra da postojanje svega što postoji nije ništa drugo do Njegovo postojanje. Drugo, kod njega, nema postojanja osim u lažljivome prividu.

Autor *El-Menazila* veli: "Ono ima tri stepena: držanje običnoga svijeta, za vijest predanošću i pokornošću, s vjerovanjem u obećanje i prijetnju, štovanjem zapovijedi i zabrane, te zasnivanjem odnosa na uvjerenju i pravičnosti."

To znači da se obični svijet drži vijesti objavljenih od Allaha, predajući se bez sporenja, samo vjerujući i prepuštajući se tome. Povinovali su se štovanju zapovijedi i zabrane pokoravajući im se, i vjerujući u obećanje i prijetnju. Svoje odnose zasnovali su na uvjerenju, a ne na sumnji, kolebljivosti i držanju rezerve, kao što neko reče:

"Zvjezdoznanac i ljekar umišljeno tvrde;
Tijela nam neće proživljena biti, naša;

Ja nisam na gubitku ako tako bude,
A ako je suprotno, tad je propast vaša."

Ovo je staza onih koji sumnjaju. Drže se zapovijeđenog i zabranjenog iz predostrožnosti. Ova staza od Allahove kazne ne izbavljuje, njezinom se sljedbeniku sreća neće ostvariti niti će ga ova staza na sigurno odvesti.

Pravičnost onih koji su svoje odnose na njoj zasnovali jeste: pravičnost u odnosu s Allahom i pravičnost u odnosu s Njegovim stvorenjima.

Pravičnost u odnosu s Allahom jeste da obožavanje potpuno ispoštuje i da ne osporava svome Gospodaru svojstva Njegova Božanskoga bića, koja niti priliče niti su poželjna

robu: veličina (*el-azame*), ponositost (*el-kibrija*), i dominacija (*el-džeberut*).

Pravičnost prema Gospodaru podrazumijeva da se na Njegovim blagodatima ne zahvaljuje nikom drugom osim Njemu, i da Ga se ne zaboravlja, da se Njegove blagodati ne koriste za nepokornost Njemu, da se zbog opskrbe od Njega ne hvali drugi i da se mimo Njega ne obožava drugi. U hadisi-kudsiju stoji: "Odnos između Mene, džina i ljudi čudan je. Ja stvaram, a drugi biva obožavan, Ja izdržavam, a drugom se zahvaljuje."[217] U drugom predanju stoji: "Sine Ademov, nisi prema Meni pravičan; Moje se dobro prema tebi spušta, a tvoje se zlo prema Meni uzdiže. Ja tebi iskazujem ljubav blagodatima, a od tebe sam neovisan, a ti prema Meni pokazuješ mržnju, a potreban si Me. Plemeniti melek stalno Mi se od tebe uspinje s ružnim djelom."[218] U trećem predanju kaže se: "O sine Ademov, nema dana, a da ti nova opskrba od Mene ne dođe, iako Mi meleki od tebe dolaze s ružnim djelom. Moju opskrbu jedeš, a neposlušan si Mi. Moliš Mi se, i Ja ti se odazivam, i prosiš od Mene, i Ja ti dajem. Ja te pozivam u Svoj Džennet, a ti odbijaš. Uistinu, to pravičnost nije."[219]

Pravičnost prema robovima jeste: da se odnosiš prema drugima onako kako bi volio da se prema tebi odnose.

Tako mi Allaha, ovo je ono za što autor kaže da je "držanje" (*i'tisam*) običnoga svijeta, a u biti to je "držanje" (*i'tisam*) posebnih odabranika. Međutim, on je učenjak kome se znanje iščeznuća (*ilmul-fena*) otkrovilo, pa mu se on potpuno posvetio. Zbog toga, on se na prijekore ne osvrće, niti smatra da postoji viši stepen od ovoga (*fena*).

---

[217] Hadis prenosi Hakim.

[218] Nepoznat izvor.

[219] Nepoznat izvor.

* * *

Sufjan es-Sevri upitan je: "Može li bogataš biti suzdržljiv (zahid)?" Rekao je: "Može, uz uvjet da kada mu se imetak uveća, zahvaljuje, a kada mu se umanji, zahvaljuje i strpi se."

Odbacivanje vanjskih veza s dunjalukom pohvalno je u dva slučaja: kada postoji strah od njih da će nanijeti štetu njegovoj vjeri i kada u njima nema preovlađujuće koristi. Savršenstvo o ovom pitanju jeste odbaciti veze koje će na Siratu postati čengelama koje će ga sprečavati da prođe. A to su čengele strasti i sumnji. Nakon toga, ne škodi mu ono što se za njega sveže.

I'tisam krajnje pobožnih ljudi

Autor veli: "*I'tisam* krajnje pobožnih ljudi jeste u 'spajanju'. A ono je osvjedočenje Istinitoga, jedinstvenim; približavanje Njemu veličanjem; i okupiranost Njime putem približavanja."

S obzirom da, prema autoru, ono "suzbijanje" dovodi do ovoga "spajanja", ono je za "umjerene". A ovo je, po njemu, za pripadnike "dospijeća".

Riječima "osvjedočenje Istinitoga, jedinstvenim", on govori o tome da se osvjedoči Istiniti, sām; ništa nije s Njim, a to kao posljedica utonuća osvjedočitelja u osvjedočeno. "Ljudi" ovo značenje izražavaju "otkrovenjem" (*el-kešf*).

Već je rečeno da ovo nije savršenstvo, te da je savršenstvo: iz želje (*el-murad*) svoje duše (*en-nefs*) iščeznuti u Njegovu želju. Iz osvjedočenja onoga što nije On iščeznuti u osvjedočenje Njega, jeste stepen ispod ovog iščeznuća, kao što je već rečeno.

Riječima "približavanje Njemu veličanjem", šejh, pošto se mnogo koristi prenesenim značenjima, izražava prefinjeno, uzvišeno značenje riječi *el-istihza* (tražiti da neko nekoga obuje) koja je na oblik *istif'āl* od *el-muhāzā* – paralelizam, uporednost,

nastojanje oponašanja, nasuprotnost. A ona znači podudarnost u kojoj ne ostaje niti jedan dio usporeditelja van onoga s čime se poredi. Prema njemu usmjerio se i s njim se usporedio svojom cjelokupnošću i svim svojim dijelovima, a time želi blizinu i podizanje prepreka, zabrana, od Njega. Nema sumnje da se rob približava svome Gospodaru, a i da se Gospodar približava Svome robu; tako On, uzvišen da je, o približavanju roba, kaže: "*...već klanjaj i Gospodaru svome ničice padaj i tako Mu se približi!*" (El-Alek, 19). Također u hadisi-kudsiju veli: "Ko se Meni približi koliko pedalj, Ja se njemu približim koliko lakat", a kaže i: "Rob Mi se ne približava ničim kao obavljanjem onoga što sam u dužnost dao; Moj rob Mi se ne prestaje približavati dobrovoljnim (djelima) sve dok ga Ja ne zavolim, pa kada ga zavolim, postajem njegov sluh kojim sluša, njegov vid kojim gleda, njegova ruka kojom hvata i njegova noga kojom hodi. Po Meni on sluša, po Meni on vidi, po Meni on hvata i po Meni on hodi." U hadisima također se kaže: "Najbliže što Gospodar može biti Svome robu jeste u posljednjoj trećini noći"[220]; "Najbliže što rob može biti svome Gospodaru jeste kada je na sedždi." A u vjerodostojnom hadisu stoji da kada su (ashabi) bili s Vjerovjesnikom, s.a.v.s., pošto su učeći tekbire podigli glasove, On je rekao: "O ljudi, suzdržite se. Vi ne dozivate ni gluhog ni odsutnog. Onaj Koga dozivate sve čuje i blizu je. Bliži je nekom od vas od vrata njegove jahalice."[221]

Šejh upotrebom *el-istihza* slikovito govori o nastojanju da Mu se približi, o odbacivanju prepreka, zabrana, između njega i tražene blizine bez koje oči Njegovih obožavatelja i bliskih prijatelja smiraj ne nalaze. A ona, *el-istihza*, jeste u suštini prispijeće u Njegovo prisustvo (*hadret*), pred Njega, nasuprot stanju onoga koji se od Njega okrene i oholo na svoju stranu ode.

Ovo se ne može spoznati samo ako se doživi i kuša. Najljepši način kako se to može izraziti jesu vjerovjesničke, muha-

[220] Hadis prenosi Tirmizi.

[221] Hadis prenosi Buhari.

medanske riječi, a njima najbliže riječi "ljudi" jesu da je to: "Približavanje putem dizanja prepreka koje kada se podignu, robu se događa suština veličanja. Zato autor i kaže "približavanje Allahu veličanjem."

Onaj ko ovo hoće kako treba shvatiti obavezan je razumjeti Njegovo, uzvišen da je, ime "El-Bâtin" i Njegovo ime "El-Karîb", srce ljubavlju prema Njemu ispunjavajući i navikavajući jezik da Ga spominje. Odavde se rob uzima u iščeznuće prema kojem je hitao i za koje je radio.

Ako je hitao prema "srednjem" iščeznuću, a to je iščeznuće od osvjedočenja drugosti, u njegovu srcu ne ostaje nimalo osvjedočenja onoga što nije On. Formalnosti zamiru, aluzije iščezavaju i iščezava onaj ko nije bio, a ostaje Onaj Koji nije postao. Na ovome položaju odaziva se zovu iščezavanja draga srca i željno, a ne silom, zato što su se na ovom položaju sjedinili ljubav s veličanjem s blizinom. A to je krajnji cilj putovanja tragalaca za položajem iščeznuća.

A ako rob hita "visokom" iščeznuću, a to je iščeznuće od željenja drugosti, u njegovu srcu ne ostaje ono što se želi - suparnik Njegovoj vjerskoj, vjerozakonskoj, poslaničkoj i kur'anskoj želji. Dvije se želje sjedinjuju, tako da ono što želi Gospodar želi i rob. Ovo je suština čiste ljubavi. Sjedinjenje u njoj jeste ispravno sjedinjenje. A to je sjedinjenje u onome što se želi, ne u onome ko želi niti u želji.

Pažljivo prouči ovaj razdjelnik na ovome mjestu na kome su se stopala duhovnih putnika okliznula i razumi ushićenih zalutali.

Na ovom stupnju istinski iščezava onaj koga nije bilo voljom i pretpostavljanjem, ljubavlju i veličanjem, strahom, nadom i pouzdanjem, a ostaje Onaj Koji nije postao. Na njemu se istinski podižu zapreke između Gospodara i roba, i događa mu se spomenuto napoređivanje spojeno s ciljem: ljubavlju i veličanjem.

Na ovome stupnju odaziva se zovu iščeznuća u ljubavi draga srca, voljno, a ne silom. Srce i duša onoga koji voli okrenuti su tome iščeznuću. Njegovo je srce u potpunosti ispunjeno ljubavlju prema Onome Koga voli, Koji je najsavršeniji od svega što se voli i Koji zaslužuje da Ga se voli prije bilo koga drugoga.

Ovo je iščeznuće plod potpune ljubavi pomiješane s veličanjem, uzvisivanjem i blizinom, te brisanjem iz srca onoga što nije želja Onoga Koga se voli, tako da u srcu ne ostaje ništa osim Onaj Koga se voli i Njegova želja. Ovo je suština "držanja" za Njega i za Njegovo uže. I neka je Allah na pomoći.

"Okupiranost Njime kroz približavanje" znači da ga blizina Istinitoga odvraća od svega što nije On. Ovo je suština blizine. Zar ne vidiš da se onaj ko je veoma blizu vladara, ko je prema njemu okrenut i ko mu se obraća, nikako ne bavi ničim drugim do njime? Tako je i rob, srazmjerno blizini Allahu, Njime i zaokupljen. A Allah najbolje zna.

Stepen "bježanje" (*firār*)

Jedan od stepena "*Samo Tebi robujemo i samo od Tebe pomoć tražimo*" jeste i stepen "bježanja".

Allah, uzvišen da je, kaže: "*Pa, pohitite Allahu vi!*" (Ez-Zarijat, 50). "Bježanje" (*firār*) u biti označava bijeg od nečega k nečemu. Postoje dvije vrste bježanja: bježanje sretnika, *firārus-suadā*, i bježanje nesretnika, *firārul-eškijā*.

Bježanje sretnika jeste bježanje k Allahu, uzvišen i veličanstven da je, a bježanje nesretnika jeste bježanje od Njega, a ne k Njemu.

Bježanje od Njega k Njemu jeste bježanje Njegovih dobrih robova, *evlijā*. Ibn Abbas, r.a., o riječima Uzvišenog: "Pa, pohitite Allahu vi!" kaže: "Bježite od Njega k Njemu, i djelujte pokoravajući Mu se." Sehl ibn Abdullah veli: "Bježite Allahu od svega što nije Allah." A neki drugi kažu: "Bježite od Allahove kazne Njegovoj nagradi vjerovanjem i pokornošću."

Autor *El-Menazila* kaže: "*Firār*, jeste bježanje od onoga što nije bilo Onome ko neće nestati, i ima tri stepena: bježanje običnog svijeta; od neznanja k znanju uvjerenjem i djelom, od lijenosti k revnosti trudom i odlučnošću, i iz tjeskobe k prostranstvu pouzdanjem i nadom."

Riječima "...od onoga što nije bilo..." autor označava stvorenja, a riječima "...Onome ko neće nestati..." označava Istinitoga.

Autor kaže: "...bježanje običnog svijeta; od neznanja k znanju uvjerenjem i djelom..."

Postoje dvije vrste neznanja: nepostojanje znanja o korisnoj istini, i nepostojanje djelovanja u skladu s tim znanjem. I jedno i drugo jeste džehl, neznanje, i jezički, i običajno, i vjerozakonski, i suštinski. Musa, a.s., kaže: ﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾ "*Kod Allaha ja pribježište tražim da neznalica ne budem!*" (El-Bekara, 67), nakon što mu je narod njegov rekao "Da li se to šališ s nama?!", to jest, smatraš li ti to nas predmetom poruge. Jusuf iskreni kaže: ﴿وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ﴾ "*A ako Ti od mene ne odvratiš spletke ženske, i ja mogu spram njih čežnju osjetiti i lahkomislen postati!*" (Jusuf, 33), to jest da budem od onih koji čine ono što si im Ti zabranio. Uzvišeni kaže: "*Kod Allaha je primljeno pokajanje onih koji ogavno djelo iz neznanja učine...*" (En-Nisa, 17). Katada veli: "Ashabi Allahova Poslanika, s.a.v.s., bili su jednoglasni: sve čime se Allahu nepokornost iskazuje, neznanje je. A neko drugi rekao je: "Ashabi su bili jednoglasni da je svako ko je Allahu nepokoran, džahil, neznalica. A pjesnik veli:

"*Zato, neka se niko neznalački prema nama ne odnosi*
Da se ne bi i mi neznalački ponijeli gore od neznanja neznalica."

Neuvažavanje znanja nazvano je neznanjem, zbog toga što se od njega nije imalo koristi, pa se na njega gleda kao i na neznanje, ili zbog neznanja zla koje izazivaju posljedice djela.

Prema tome, spomenuto bježanje jeste bježanje od dva neznanja: od neznanja znanjem ka njegovu stjecanju uvjere-

njem, spoznajom i pronicanjem, *el-besira*, i od neznanja djelom ka korisnom naporu i dobrom djelu namjerom i trudom.

Autor kaže: "...i bježanje od lijenosti ka revnosti trudom i odlučnošću..."

To jest bježi se od poslušnosti zovu lijenosti prema zovu rada i revnosti, trudom i ulaganjem napora.

Trud (*džidd*) ovdje znači djelo iskreno i nepatvoreno primjesama klonulosti i obećanjima odgađanja i nemara, on, nemar je u riječima: "ću", "budem", "možda" i "vjerovatno". One su nešto najštetnije robu. One su stablo čiji su plodovi propast i kajanje.

Razlika između truda (*džidda*) i čvrste odluke (*azma*) jeste to što je čvrsta odluka iskrena, skoncentrirana volja, a trud je iskreno djelo i ulaganje napora na njegovu ostvarenju. Allah, slavljen i uzvišen da je, zapovijeda prihvatanje Njegovih zapovijedi čvrstom odlučnošću i trudom. On kaže: "*Čvrsto se pridržavajte ovoga što smo vam dali...*" (El-Bekara, 63). I kaže: "*I Mi mu na Pločama napisasmo pouku o svemu i objašnjenje za sve: 'Uzmi ploče snagom svom...!'*" (El-E'raf, 145) I kaže: "*O Jahja, prihvati se Knjige svom snagom!*" (Merjem, 12), to jest revnošću, trudom i čvrstom odlučnošću, a ne kao onaj ko uzima ono što mu se zapovijeda neodlučnošću i klonulošću.

Autor kaže: "...bježanje iz tjeskobe ka prostranstvu pouzdanjem i nadom..."

Govori o bježanju roba od tjeskobe njegovih prsa zbog briga, sjeta, tuga i strahova koji ga obuzimaju na ovom svijetu od njega samog, od onoga što od njega samog proizlazi, a vezano je za uzroke njegovih koristi (interesa) i koristi onih koji su vezani za njeg, i od onoga što je vezano za njegov imetak, tijelo, porodicu i neprijatelja. On bježi od tjeskobe prsa zbog svega ovoga prema prostranstvu pouzdanja u Allaha, slavljen i uzvišen da je, prema istinskom oslanjanju na Njeg, lijepoj nadi zbog Njegova lijepa postupanja prema njemu i očekivanju

onoga čemu se nada iz Njegove blagodarnosti i dobročinstva. Među najljepšim riječima koje običan svijet kaže jesu: "Uz Allaha nema brige." On, uzvišen da je, kaže: "*A ko se Allaha boji, On će mu naći izlaz neki i odakle se i ne nada On će ga opskrbiti!*" (Et-Talak, 2-3). Er-Rebi ibn Husejm kaže: "...dā mu izlaz iz svega što pritješnjuje ljude." Ebul-Alija kaže: "...izlaz iz svake nedaće." Ovo obuhvata sve nedaće dunjaluka i ahireta i tjeskobe dunjaluka i ahireta. Allah bogobojaznom dā izlaz iz svega što ljude pritješnjuje i što im teškoću pričinjava na dunjaluku i ahiretu. Hasan kaže: "...izlaz iz onoga što mu je zabranio"; "*...i ko se osloni na Allaha, On mu je dosta!*" (Et-Talak, 3), to jest, dovoljan, u koga će se pouzdati u svojim nesrećama i dužnostima, i dovoljan mu je u svemu što ga se tiče. *El-hasb* znači dovoljan; "*Dosta je nama Allah!*" (Alu Imran, 173; Et-Tevba, 59); (Hasbunallahu), "Allah nam je dovoljan."

Kako god rob ima lijepo mišljenje o Allahu, lijepu nadu od Njega, istinsko oslanjanje na Njega, Allah mu neće nadu njegovu u Njega nipošto ispraznom ostaviti. On, slavljen da je, nadu onoga ko se nada ne čini ispraznom, niti dā da propadne djelo onoga koji radi. Riječju "prostranstvo" autor označava pouzdanje i lijepo mišljenje, jer ništa prsa ne čini otvorenijim i prostranijim, nakon imana, od pouzdanja u Allaha, nade u Njega i lijepog mišljenja o Njemu.

Autor kaže: "...a bijeg odabranika jeste od vijesti ka osvjedočenju; i od formalnosti ka osnovama; i od naslada oslobođenju."

To znači da se oni ne zadovoljavaju da im iman bude samo po vijesti, tako da se od njega uspinju do svjedočenja onoga o čemu je vijest. Traže uspinjanje od sigurnoga znanja, po vijesti, do očiglednoga znanja, po osvjedočenju, kao što je to molio Ibrahim, Prijatelj prisni, Allahovi blagoslovi i mir na njega, od svoga Gospodara, kada je rekao: "'*Moj Gospodaru, pokaži mi kako mrtve proživljuješ.' A Allah mu reče: 'Zar ne vjeruješ?!' 'Vjerujem, ali hoću da mi se srce smiri!', Ibrahim odgovori*" (El-Bekara, 260).

Ibrahim je molio da uvjerenje bude očigledno, a već poznato osvjedočenim. Ovo je značenje o kojem se Vjerovjesnik, s.a.v.s., izrazio kao o "sumnji" kada je rekao: "Mi imamo više prava na sumnju od Ibrahima, kada je rekao 'Moj Gospodaru! Pokaži mi kako mrtve proživljuješ?',[222] a Poslanik, s.a.v.s., nije sumnjao, kao ni Ibrahim, daleko su njih dvojica od toga, već se o ovom značenju izrazio na ovaj način.

Ovo je jedno od mišljenja o pitanju značenja ovog hadisa.

Prema drugom mišljenju hadisom se odriče. To jest nije Ibrahim sumnjao kada je kazao ono što je kazao, a ni mi ne sumnjamo. Ovo je mišljenje također ispravno, a znači da je ono što je tražio bilo zbog sumnje, mi bismo imali više prava da sumnjamo od njega. Međutim, to što je tražio nije tražio zbog sumnje, nego je tražio to što je tražio radi smiraja.

Dakle, tri su stepena, sigurno znanje, *ilmul-jekin*, priskrbljuje se viješću. Potom se srcu ili vidu otkrije suština onoga o čemu je vijest, tako da znanje o njemu postane očigledno uvjerenje, *ajnul-jekin*. Potom s njime dolazi u kontakt i upoznaje se, te postane istinsko uvjerenje, *hakkul-jekin*. Tako je naše znanje o Džennetu i Vatri sada sigurno znanje. Pa kada se bogobojaznima na mjestu stajanja Džennet približi, a zabludjelima se Vatra ukaže i ugledaju ih svojim očima, to će biti očigledno uvjerenje, kao što Uzvišeni kaže: "*Džehennem ćete vidjeti sigurno! I opet, zbilja ćete ga vidjeti očigledno!*" (Et-Tekasur, 6-7). Zatim, kada, stanovnici Dženneta uđu u Džennet, a stanovnici Vatre u Vatru, to će biti istinsko uvjerenje. A to ćemo, ako Uzvišeni Allah da, još više pojasniti kada dođemo do toga.

Što se tiče riječi autora: "...i od formalnosti ka osnovama...", riječju "formalnost" on ukazuje na pojavnosti znanja i djela; a "temeljima" na suštine imana i ponašanje srca, slast imana i njegova nadahnuća (*varidat*). Bježi se iz krutosti znanja i djela prema skrušenosti tajne, a radi spoznaje. Oni koji su odlučni na

[222] Hadis prenosi Buhari.

putu (*sejr*) ne zadovoljavaju se samo formom djela i njihovom pojavnošću. Ne uvažavaju ništa drugo osim bit i suštinu djela, te ono što im potvrdi Božanska uputa (*et-tearruful-ilāhijj*). To je njihov udio pokornosti.

Božanska uputa ne znači napuštanje pokornosti, kao što tvrde otpadnici između sufija. Iz njih (zapovijedi) izvodi se bit zapovijedi, tajne robovanja (*esrarul-ubudijje*) i duh ophođenja (*ruhul-muamele*). Udio odlučnih u zapovijedi jeste kao udio učenoga iz govora govornika, kako iz onoga što jasno izrekne, tako i iz gesti; kako iz njegova upozorenja, tako i iz aluzije. A udio drugih jeste udio onih koji ga uče napamet, bez razumijevanja i bez spoznaje govornikove namjere. Ovima je zapovijed najpotrebnija, zato što oni nisu dospjeli do tih spoznaja i istina osim po njoj. Njihovo pridržavanje za njih, znanjem, spoznajom, djelom i stanjem, neophodno je. Za njih ono nema nikakve zamjene.

Ovo je taj dio koji je promakao otpadnicima koji sebe smatraju sljedbenicima staze putnika. Oni su, nakon što su saznali da su biti stvari te koje se traže; njihov duh, a ne oblici, siluete i forme, rekli: "Naša ćemo nastojanja usmjeriti ka svrsi i suštini stvari, i nisu nam potrebne njihove forme i pojavnosti." Štaviše, baviti se formama jeste bavljenje sredstvom zapostavljajući cilj, i okretanje od onoga što se zahtijeva radi samog sebe, onome što se zahtijeva radi nečeg drugog. Zavaralo ih je stanje onih koji se pridržavaju isključivo formi djela i njihovih pojavnosti bez obaziranja na njihove suštine, svrhe i duše. Sebe su smatrali časnijim od ovih, i svoja nastojanja uzvišenijim, te da su oni ti koji se bave jezgrom, a ovi korom. Tako je iz nemarnosti ovih i nasilja onih izraslo zapostavljanje.

U cjelini, oni su stvari lišili njezinih tajni, svrhe i suštine, a ovi forme i oblika. Smatrali su da mogu doći do njihove suštine bez forme i pojavnosti, pa nisu stigli ni do čeg drugog mimo nevjerstva i otpadništva. Zanijekali su ono što je kao nužno poznato po dolasku poslanika. Oni su nevjernici i licemjeri, a ovi nemarni i nepotpuni. A oni koji se drže i jednog i drugog,

to su oni koji smatraju da je zapovijed usmjerena njihovim srcima prije nego njihovim organima, i da je srcu dužnost, o pitanju zapovijedi, robovati kao što su to dužni i organi, te da je zapostavljanje robovanja srca na stepenu zapostavljanja robovanja organa. Punina robovanja jeste robovanje svih: i kralja i njegove vojske. Ovo su posebnici pripadnika imana, znanja i spoznaje.

Autor kaže: "...i od naslada oslobođenju..."

On govori o bježanju od naslada duša (*huzuzun-nufus*), uz svu razliku među njihovim stepenima. One nisu poznate osim onima koji brinu o spoznaji Allaha i Njegove želje, o Njegovu pravu kod roba, te spoznaji svojih duša i djela i njihovih bolesti. Tako, uzvišene težnje nekih među pobožnjacima mogu biti naslade drugima; za njih oni od Allaha mole oprost i od njih Mu bježe, smatrajući ih preprekom između sebe i onoga što traže.

Općenito, naslada je ono što nije Allahova vjerska želja od tebe, ma šta to bilo. Ta naslada može biti zabranjena, pokuđena, dozvoljena i preporučena, a ono što nije Allahu je draže. To se ne može razaznavati osim na stepenu duboke zaronjenosti u znanje o Allahu i Njegovoj zapovijedi, te o duši, njenim svojstvima i stanjima.

Tada se razaznaju naslade od istina, te se bježi od naslade ka oslobađanju. Međutim, ovo nije za većinu ljudi. Zato što oni obožavaju Allaha isključivo na osnovu svojih naslada i na osnovu svoje želje od Njega, a usmjeravanja ibadeta od roba samo Njemu, na Njegovu namjeru:

"To je stepen koji niko ne zaima,
Sem nebijja i siddika među ljudima.

A zuhd tvoj je od kušanja zabranjenog,
Suzdrži se od naslada dozvoljenog.

Jer sidk je tvoj od tedžrida u djelima,

Bez ihlasa, onoga koji vid ima.

Znaj, tevekkul erbabul-besaira čišćenje je,
Stalna tevba, pokajanje il kajanje.
Oni se kaju dok su živi,
A zatim ih pod zemlju pokopaju najmiliji."

Općenito, imalac ovog oslobađanja nije zadovoljan od Allaha nikakvom stvari na kojoj bi se smirio osim Allahom, i ne raduje se onome što mu se dešava osim Allahu, i ne očajava zbog onoga što mu je izmaklo mimo Allaha, i ne zadovoljava se časnim položajem, pa bio on visoko kod njega ili kod ljudi. Nije zadovoljan ničim drugim osim Allahom. Nije mu potreban niko osim Allah. Ne raduje se ničemu osim slaganju s Allahovim zadovoljstvom. Ne žalosti se osim zbog onoga što ga je promaklo od Allaha. Ne plaši se ničega osim da padne u Allahovom oku, i Allahova zaklanjanja od njega. Prema tome, on je u potpunosti predan Allahu, i sav je za Allaha, i sav je s Allahom. Njegov je hod stalno prema Allahu. Njemu je njegova zastava podignuta, pa je njoj pohitio. I njegov se traženi osamio pa je radi njega poradio. Naslade ga zovu "k nama"!, a on im veli: "Hoću Onoga Koji kada mi se dogodi, sve mi se dogodi, a ako mi promakne, sve mi je promaklo." On je s Allahom oslobođen Njegovih stvorenja. A sa stvorenjima je oslobođen samog sebe. Sa zapovijedi riješen je njene naslade. A to je ona naslada koja ide uz zapovijed. A ona naslada koja pomaže zapovijed, njeno prihvatanje ne spušta ga s njegova stepena, niti ga obara u oku njegova Gospodara.

I ovo je mjesto pogreške onih šejhova koji su pogriješili; mislili su da je željeti nasladu manjkavost u želji.

Ono što je tačno jeste to da naslada ima dvije vrste. Naslada koja ide uz zapovijed, i naslada koja pomaže zapovijedi, te je realizuje. Prva je pokuđena, a druga pohvalna, i njeno prihvatanje predstavlja puninu obožavanja. Jer, ova je jedno, a ova nešto drugo.

Autor veli: "...a bijeg posebnih posebnika; od onoga što nije Istiniti Istinitome. A zatim od svjedočenja bježanja Istinitome. A zatim bježanje od svjedočenja bježanja."

Ovo je u skladu s njegovim pravilom da je iščeznuće iz svjedočenja učinio krajnjim ciljem duhovnih putnika. Pa tako prvo bježi od stvorenja Istinitome. I ovim se bjegom osvjedoči u osamljenost njegova osvjedočenog kojem je pobjegao. Međutim, ostalo mu je još nešto, a to je osvjedočenje njegova bježanja. Pa mu ono osjećajno postaje kao i stvorenja. Zatim, po drugi put bježi od osvjedočenja njegova bježanja, čime se prekidaju sve veze između njega i stvorenja, ovim drugim bjegom. Tako mu ne ostaje ništa do nadzor nad njegovim bježanjem od osvjedočenja njegova bježanja, pa pobjegne i od osvjedočenja bježanja. I tada se prekidaju sve veze.

O ovome smo već govorili, da ovo nije najviši položaj i stepenica, niti je on krajnje savršenstvo, te da iznad njega postoji ono što je od njega višeg položaja, i časnijeg prebivališta. A to je da se osvjedoči svome bježanju, i da je on po Allahu, od Allaha, ka Allahu. Osvjedoči se da je pobjegao po Njemu, od Njega, Njemu, te da svakom svjedočanstvu njegov udio obožavanja. Ovo je stanje potpunih. A Allah je na pomoći.

Stepen "duhovne vježbe"

Jedan od stepena "*Samo Tebi robujemo i samo od Tebe pomoć tražimo*" jeste i stepen vježbanja.

Vježbanje je obuka duše na istinoljubivost(i) i iskrenost(i).

Autor *El-Menazila* kaže: "To je obuka duše na prihvatanje istinoljubivosti."

Ovim se žele kazati dvije stvari: obuka duše na prihvatanje istinoljubivosti kada je pred nju stavi (predloži, izloži), u svojim riječima, djelima i želji. Pa kada joj izloži istinoljubivost, ona je prihvati, povinuje joj se i pokori joj se.

Druga stvar jeste: prihvatanje istine od onoga ko mu je pred njega stavi (izloži). Allah kaže: "A onaj koji donosi Istinu i ko vjeruje u nju – takvi su zbilja bogobojazni!" (Ez-Zumer, 33). Dakle, nije dovoljna samo tvoja istinoljubivost da budeš istinoljubiv (iskren), već moraš ti biti istinoljubiv, ali i vjerovati (prihvatati istinu) od istinoljubivih, jer mnogi su istinoljubivi (govore istinu), ali da prihvate istinu sprečava ih oholost ili zavist, ili nešto drugo.

Autor veli: "Ono ima tri stupnja: vježba običnog svijeta; a ona se sastoji u dotjerivanju (obuci, popravljanju, odgoju, kultiviranju) ponašanja znanjem; pročišćavanje djela iskrenošću; osiguravanje međusobnih prava u odnosima."

Što se tiče popravljanja ponašanja znanjem, time se hoće reći: popravljanje i pročišćavanje ponašanja djelovanjem znanja. Ne pokreće se nutarnjim ili pojavnim pokretom osim po znanju. Kretnje pojavne i unutarnje bivaju mjerene vagom Šerijata.

Što se tiče pročišćavanja djela iskrenošću, to znači: njihovo oslobađanje od toga da budu ukaljana motivom koji nije radi Allaha. Ovo zapravo predstavlja monoteizam namjere, te da motiv bude isključivo On.

Što se tiče osiguravanja međusobnih prava u odnosima, to je da daš ono što ti je zapovijeđeno: Allahova prava i prava ljudi, potpuno, neuskraćeno. Pri tom prema nosiocu prava savjetnički postupajući, i u potpunosti ga zadovljnim čineći, čime se uspijevaš domoći njegove zahvale i hvale.

Pošto je ovo troje za dušu veoma naporno, stavljajući joj ih u dužnost, ona se vježba, pa kada se na njih navikne, postane njenom prirodom.

Autor kaže: "Vježba odabranika: zatomljavanje raspršavanja, i neobaziranje na položaj koji je prošao, i prepuštanje znanju da ide svojim tokom."

Spominjući zatomljavanje raspršavanja on govori o presijecanju onoga što ti raspršuje srce od skoncentriranosti na Allaha, o posvećenosti svojom cjelokupnošću prema Njemu, da si prisutan s Njim cijelim svojim srcem, ne obazirući se na drugog.

Što se tiče neobaziranja na položaj koji je prošao; to znači da se ne bavi divljenjem znanju tog položaja, njegovom slašću i uljepšavanjem, već da na njega ne obraća pažnju od njeg se okrenuvši, usmjeravajući se prema Allahu, tražeći više, plašeći se da mu taj položaj ne bude prepreka na kojoj će zastati u napredovanju, pa da mu ambicija postane njegovo očuvanje; nema snage niti ambicije da se uspne na ono što je iznad njega. A onaj čija ambicija nije napredovanje on je u zaostajanju, a to i ne osjeća, jer u prirodi nema stajanja, a isto tako i na putu, nego, ili prema naprijed ili prema nazad. Iskreni putnik ne gleda iza sebe, i ne sluša poziv osim onaj ispred sebe, a ne onaj iza sebe.

A što se tiče prepuštanja da znanje ide svojim tokom, to je praćenje zova znanja kuda god da on ide, i hod njegovom stazom kud god da ona vodi.

Bit toga jeste; potpuno predavanje znanju, da mu ne suprotstavlja predanost niti ukus niti stanje, već da ide za njim gdje god otišlo. Obaveza je, znanje vladarem učiniti nad stanjem, učiniti ga sudijom njemu, i da se on ne postavlja naspram znanja.

Ovo je veoma teško osim iskrenima između vladara odlučnosti. Te stoga i jeste jedna od vrsta vježbe.

A kada se duša za to obuči i navikne se na to postane joj prirodom. Mnogi duhovni putnici (salik), kada im sijevne munja, ili ih nadvlada stanje ili ukus (zevk), ostave znanje iza svojih leđa, odbace ga, i postave stanje za suca. Ovo je stanje većine putnika. Ovo je stanje onih koji su skrenuli, koji odvraćaju od Allahova puta i žele ga iskrivljena. Zbog toga je oporuka šejhova, onih koji su na pravom putu bili, veličanstvena: znanje i čvrsto držanje za njega.

Autor *El-Menazila* veli: "Vježbanje posebnih odabranika jeste oslobađanje osvjedočenja, *tedžriduš-šuhudi*, uspinjanje prema sjedinjenju, i odbacivanje svega što stoji kao prepreka na tome putu."

Postoje dvije vrste oslobađanja osvjedočenja: prva, njegovo (putnikovo) oslobađanje od okretanja mimo Allahu i druga, oslobađanje od njegova viđenja (tj. viđenja osvjedočenja) ili njegova osvjedočenja (tj. osvjedočenja osvjedočenja).

Uspinjanje prema sjedinjenju podrazumijeva uspinjanje od osobnosti raspršenosti prema sjedinjenju. A ovo može značiti dvije stvari:

prva: da se uspne od pojedinačnosti (Božanskih) djela prema jedinstvu njihova Izvora;

druga: da se uspne od svojstvenosti imenā i svojstava prema samoj Biti, jer svjedočenje Biti bez svojstvenosti imenā i svojstava kod njih (putnika) znači bivanje u sjedinjenju, *hadretul-džem*. Ovo je mjesto poskliznuća stopala i lutalište umova te se mora detaljnije obraditi.

Postoje dvije vrste razdvojenosti: razdvojenost u učincima, *el-mef'ulat*, i razdvojenost u osobnostima imena i svojstava. A postoje i dvije vrste sjedinjenja: sjedinjenje u kosmičkoj odredbi i sjedinjenje u zatu (el-džemiu ez-zati).

Sjedinjenje u kosmičkoj odredbi jeste sastajanje svih učinaka (tj. Božanskih djela) u određenju (*kada*), predodređenju (*kader*) i odredbi (*hukm*). A sjedinjenje u zatu jeste spajanje imena i svojstava u Biću.

Biće je jedno, i zbir je imena i svojstava.

A predodređenost je zbir svih određenosti, *el-muktedajat*, i predodređenosti, *el-makdurat*, a osvjedočenje je posljedica oboga zajedno. Osvjedočenje sjedinjenja onih što jesu u Njegovoj određenosti i predodređenosti, iako je istina, ne rezultira imanom, a kamoli da bude najviši stepen dobročinstva (*ihsan*).

Utonuće (*fena*) u ovo osvjedočenje, njegov krajnji domet, jeste utonuće u jednoću Gospodara, *tevhidur-rububijje*, koja sama ne koristi, ali je neophodna.

Osvjedočenje spajanja imena i svojstava u jedinost božanske Biti vjerodostojno je osvjedočenje, i to je osvjedočenje koje se slaže s istinom u sebi.

Uspinjanje od osvjedočenja raspršenosti (razdijeljenosti, podijeljenosti) imena i svojstava i njihovih svojstvenosti do jedinosti božanske Biti same, njegov krajnji domet jeste da je njegov vlasnik pod opravdanjem suženosti svoga srca. A da bude pohvaljen u svojem osvjedočenju božanske Biti oslobođena svakog imena i svojstva i njihovih svojstvenosti, to ne može i nije moguće.

I koji iman to daje? I koju spoznaju? To nije ništa drugo do odricanje i odbacivanje o pitanju osvjedočenja, kao što je odricanje i odbacivanje u znanju i uvjerenju. Njegov udio u osvjedočenju jeste poput udjela džehmija u negiranju vijesti. Ali, razlika među njima jeste da je to odricanje u znanju i uvjerenju nasuprot neupitne istine o nekom pitanju, laž na Allaha, i negiranje Njemu priličnih svojstava Njegova savršenstva, osobina Njegova veličanstva, i osobnosti Njegovih lijepih imena.

Ovo je odricanje negiranje osjećaja za njeg i negiranje uspinjanja od njega prema sjedinjenju u zatu, iako u njega vjerujemo i njegovu neupitnost priznajemo. Dakle, ovo je jedno, a ono nešto drugo.

A savršenstvo je osvjedočenje zapovijedi onakve kakva i jeste, svjedoči se božanska Bit opisana svojstvima veličanstva i osobinama savršanstva. I što god je osvjedočenje osobnosti imena i svojstava češće, i ono je potpunije, iako može postojati opravdanje kada je u pitanju utonuće u Biće samo, zbog snage nadahnuća, i uskosti mjesta (tj. srca) za osvjedočenje osobnosti imena i svojstava.

Dobro obrati pažnju na ovo mjesto, i daj mu njegovo puno pravo; nemoj da te u ostvarenju toga spriječi ono na što usmjeravaju vladari utonuća, na otkrovenje i (ili) slast. Mi to ne odbacujemo, priznajemo, ali to ima svoje mjesto. A od Allaha je pomoć.

Što se tiče odbacivanja suprotstavljanja, to može značiti dvije stvari:

prva je ono što se suprotstavlja osvjedočenju sjedinjenja iz različitosti, i to je ono na što autor smjera.

druga: ono što se suprotstavlja njegovoj (putnikovoj) volji, te što se suprotstavlja Allahovoj želji, i ovo je potpunije i uzvišenije od prvoga.

Što se tiče lišavanja naknada, to znači lišavanje međusobnog odnosa od želje za naknadom, oslobađa ga samo za Njega, i On je dostojan da bude obožavan, pa makar se njegovom obožavaocu od Njega ne ostvarila nikakva naknada. On zaslužuje da bude obožavan zbog Njega samog, a ne zbog nekog razloga, ili naknade ili moljenoga (traženoga). I ovo također mora biti oslobođeno.

Tako se može reći: praćenje naknada nužno je za onog koji radi, ali akcenat je na praćenju naknada i njihovih kvalitativnih razlika. Iskreni zaljubljenik koji se oslobodio praćenja naknade pažnju pridaje najuzvišenijim naknadama, i za njih se zalaže. A to su blizina: Allahu, dospijeće Njemu, bavljenje Njime zapostavljajući ono što On nije, uživanje u ljubavi prema Njemu i slast čežnje za susretom s Njim. Ove su naknade za odabranike neophodne. One su njihove najuzvišenije želje i ciljevi. I one ne nanose štetu njihovim položajima i oslobođenju njihovih robovanja. Štaviše, najpotpunijeg robovanja među njima jeste onaj ko najviše drži do ovih naknada.

Da, tražiti odvojene stvorene naknade, kakve su položaj, imetak, poglavarstvo, vlast, ili tražiti krupnooke hurije, (dženetske) dvorce, (dženetske) mladiće, i tome slično jeste

u poređenju s naknadama koje traže odabranici manjkavost. U ovo nema sumnje ako je u pitanju njihovo traženje isključivo spomenutih naknada.

Ali ako je njihova najviša želja Njegova blizina i prispijeće Njemu, uživanje blagodati ljubavi prema Njemu i čežnja za susretom s Njim, a uz to se pridoda i traženje Njegove stvorene odvojene nagrade, u tome robovanju ni u kome slučaju nema mahane niti nedostatka. Rekao je Poslanik, s.a.v.s.: "...oko njega se i mi vrtimo",[223] to jest, oko Dženneta. A rekao je i ovo: "...kada tražite od Allaha tražite od Njega Firdevs. To je sredina Dženneta i vrh Dženneta, i iznad njega je Prijesto Svemilosnoga. Iz njega izviru rijeke Dženneta."[224]

Poznato je da je ovo (Firdevs) boravište posebnih odabranika i prvaka među onima koji su spoznali (*sādetul-ārifin*). Prema tome, traženje Firdevsa nije nikakva mahana i (ili) manjkavost u robovanju. Opširno smo ovu temu obradili u *Kitābu seferil-hidžretejn* kod rasprave o mahanama položaja, *ilelul-mekāmāt*.

Moguće je da autor pod lišavanjem naknada misli na to da svjedočiš da ti Allah nije nešto dao u zamjenu za nešto, već ti je dao iz milosti i dobročinstva. Od tebe ne očekuje naknadu, kao što je to kod davanja roba robu. Mi zapravo govorimo o onome što je od roba, a što mu se zapovijeda da ga se oslobodi, kao što je oslobođenje od raspršenosti i naknade.

Ovo je značenje njegovu govoru približnije, a Allah najbolje zna.

Stepen slušanja, *es-sem'*

Jedan od stepena "*Samo Tebi robujemo i samo od Tebe pomoć tražimo*" jeste i stepen "slušanja".

[223] Hadis prenosi Ibn Madža.

[224] Hadis prenosi Buhari.

Ova je riječ glagolska imenica ime kao što je i *nebat*. Allah ga je u Svojoj knjizi naredio, njegove pripadnike pohvalio i kazao da njih radosna vijest čeka. On kaže: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا﴾ "*I bojte se Allaha i slušajte!*" (El-Maida, 108); ﴿وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا﴾ "*...i slušajte i pokoravajte se...*" (Et-Tegabun, 16), ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا﴾ "*A da oni kažu: 'Čujemo i pokoravamo se!'*" i "*'Čuj!' i 'Pogledaj nas!' bilo bi za njih bolje i ispravnije...*" (En-Nisa, 46); "*...zato obraduj robove Moje koji Govor slušaju i slijede ono najljepše u njemu; njima je Allah na Pravi put ukazao i oni su pametni*" (Ez-Zumer, 17-8); "*A kada se uči Kur'an, vi ga slušajte i šutite...*" (El-E'raf, 204); "*Kada slušaju ono što se objavljuje Poslaniku, vidiš kako im liju suze iz očiju jer znaju da je to Istina.*" (El-Maida, 83)

Njegovo davanje da od Njega slušaju, i njihovo slušanje učinio je pokazateljem prepoznavanja dobra u njima, a nepostojanje toga pokazateljem nepostojanja dobra u njima, pa tako kaže: "Da Allah zna da od njih može biti ikakva dobra, učinio bi da čuju, a da je učinio i da čuju, oni bi se opet okrenuli, jer oni i inače glave okreću."

O Svojim neprijateljima rekao je, da su oni napustili (zapostavili) slušanje i zabranili ga, pa kaže: "*Oni koji ne vjeruju govore: 'Ne slušajte ovaj Kur'an, nego pravite buku...'*" (Fussilet, 26)

Slušanje je poslanik imana srcu, njegov pozivač (upućivač) i učitelj. Koliko se samo u Kur'anu ponavlja: "*...pa zašto neće da čuju?*" (Es-Sedžda, 26). A kaže se i sljedeće: "*Zašto oni po svijetu ne putuju pa da srca njihova shvate ono što treba da shvate i da uši njihove čuju ono što treba da čuju...*" (El-Hadždž, 46)

Slušanje je osnova razumu (*akl*), i temelj imana s kojeg se on gradi. Ono mu je vodič, sabesjednik i pomagač. Međutim, ono što je bitno jeste to šta je slušano. O pitanju toga došlo je do bludnje i razilaženja među ljudima, i tu je pogriješio onaj ko je pogriješio.

Suština "slušanja" jeste "upozorenje (skretanje pažnje) srcu na značenja slušanoga", i njegovo pokretanje s tih znače-

nja: traženjem i bježanjem, ljubavlju i mržnjom. Ono je gonič koji svakoga tjera u njegovu domovinu i boravište.

Među onima koji slušaju ima onih koji slušaju svojom naravi, dušom (*nefs*) i hirom (*heva*). Njihov udio u slušanom jeste samo ono što se slaže s njihovom naravi.

Ima onih koji slušaju svojim stanjem, hal, imanom, spoznajom, mearife, i razumom. Ovima od slušanoga bude otkroveno u skladu s njihovom spremnošću, snagom i materijom.

A ima i onih koji slušaju po Allahu, i ne slušaju osim po Njemu, kao što stoji u vjerodostojnom hadisi-kudsiju: "Sa Mnom (po Meni) sluša, i sa Mnom (po Meni) gleda." Ovo je, o pitanju slušanja, najuzvišenije i vjerodostojnije od bilo čega drugog.

Da bi se govorilo o "slušanju", hvalom ili kuđenjem, potrebno je poznavati formu slušanoga, njegovu bit i uzrok, poticaj na njega, kao i njegov rezultat i svrhu. Kroz sljedeća tri poglavlja pitanje slušanja bit će obrađeno, razdvojeno korisno od štetnog, istina od laži, i pohvalno od pokuđenog.

Postoje tri vrste "slušanog":

prva: slušano koje Allah voli, njime je zadovoljan, zapovijedio ga je Svojim robovima, pohvalio je njegove pripadnike, i njima je zadovoljan;

druga: slušano koje mrzi i prezire, zabranio ga je, a pohvalio je one koji se od njega okrenu;

treća: slušano koje je dopušteno, niti ga Uzvišeni voli niti mrzi, niti je pohvalio niti pokudio njegova imaoca. Ono se tretira kao i sve druge dozvoljene stvari, koje je dozvoljeno gledati, mirisati, jesti i (ili) oblačiti. Ko za ovu treću vrstu kaže da je zabranjena o Allahu je izrekao nešto što ne zna, i zabranio je ono što je Allah dozvolio. A onaj ko ga učini vjerom i djelom kojima se Allahu umiljava na Allaha je slagao, i načinio vjeru koju Allah ne odobrava, te time postao sličan mnogobošcima.

Prva vrsta jeste slušanje koje je Allah u Svojoj knjizi pohvalio, zapovijedio ga, i one koji slušaju pohvalio, a prekorio i prokleo one koji se od njega okrenu, i učinio ih zabludjelim s Puta, gorim čak i od stoke. Oni su ti koji će u Vatri reći: "*...da smo slušali ili razmišljali, ne bismo među stanovnicima Džehennema u ognju bili!*" (El-Mulk, 10). To je slušanje Njegovih ajeta (koji se u datom momentu uče), koje je Svome Poslaniku objavio. Ovo je slušanje osnova imana, na njoj se on gradi. Ono ima tri vrste: slušanje – zapažanje, *semāu idrāk*, i to čulom sluha; slušanje razumijevanjem i umom, *semāu fehmin ve akl*); i slušanje razumijevanjem, poslušnošću i prihvatanjem, *semāu fehmin ve idžābetin ve kabūl*). Sve tri vrste spomenute su u Kur'anu.

Slušanje – zapažanje spominje se u riječima Uzvišenog, kada govori o džinima vjernicima koji su rekli: "*...Mi smo, doista Kur'an, koji izaziva divljenje slušali koji na Pravi put upućuje – i mi smo u nj povjerovali...*" (El-Džinn, 1-2) i u Njegovim riječima: "*O narode naš, mi smo slušali Knjigu koja se poslije Musaa objavljuje...*" (El-Ahkaf, 30). Ovo je slušanje – zapažanje na koje se nadovezao iman i poslušnost.

Slušanje – razumijevanje odrečeno je od pristalica ovosvjetskih dobara i nemara, i to riječima Uzvišenoga: "*Ti ne možeš mrtve dozvati, ni gluhe dovikati...*" (Er-Rum, 52), i riječima: "*...Allah će učiniti da čuje onaj koga On hoće, a ti ne možeš one u grobovima dozvati.*" (El-Fatir, 22)

Ovdje spomenuto ograničavanje, *et-tahsis*, (tj. u dijelu ajeta: "*...Allah će učiniti da čuje onaj koga On hoće...*"; prim.prev.), odnosi se na davanje da se čuje slušanje razumijevanjem i umom, s obzirom da u slušanju općem, *el-āmm*, koje dokazom obavezuje (koje je dokaz protiv onog ko ga čuje), nema sužavanja. U tom su značenju i riječi Uzvišenog: "*Da Allah zna da od njih može biti ikakva dobra, učinio bi da čuju, a da je učinio i da čuju, oni bi se opet okrenuli, jer oni i inače glave okreću*" (El-Enfal, 23), to jest, da je Allah kod ovih nevjernika prepoznao prihvatanje i

pokornost, učinio bi da razumiju, pošto oni svakako čuju slušanjem zapažanja: "*... a da je učinio i da čuju, oni bi se opet okrenuli, jer oni i inače glave okreću*", to jest, da je učinio da i razumiju, ne bi se pokorili i ne bi koristi imali od onog što su razumjeli, zato što je u njihovim srcima prisutan zov okretanju i odbacivanju, što ih sprečava da imaju koristi od onog što čuju.

Slušanje prihvatanja i poslušnosti; spominje se u riječima Uzvišenog, prilikom govora o Njegovim robovima vjernicima, kada su rekli: "*...slušamo i pokoravamo se...*" (El-Bekara, 285; El-Maida, 7; En-Nur, 51). Ovo je slušanje prihvatanja i poslušnosti, čiji je plod pokornost.

U biti, ono sadrži sve tri vrste slušanja. Govore da je do njih slušano doprlo, da su ga razumjeli, i da su mu se odazvali.

U slušanje – prihvatanje spadaju i riječi Uzvišenog: "*...a među vama ima i onih koji ih rado slušaju...*", to jest, od njih (licemjera, koji su tražili od Poslanika, s.a.v.s., da ne idu u borbu, prim.prev.) to prihvataju i njima se odazivaju. Ovo je mišljenje o pitanju komentara ovog ajeta ispravnije.

Mišljenje da se to odnosi na njihove uhode i špijune slabo je. On, slavljen da je, govori o mudrosti, zašto ih je zadržao da ne izađu, jer bi njihov izlazak neupitno rezultirao pometnjom i neredom, i unošenjem smutnje među vojsku, a u vojsci ima onih koji bi od njih savjet primili i koji bi im se odazvali. Ostaviti ih iza vojske jeste dobrota i milost, kako se ne bi zapalo u bijedu prihvatanja od njih.

Činjenica da u vojsci ima njihovih uhoda i špijuna nema veze s mudrošću zbog koje su licemjeri zadržani i ostavljeni kod kuća. Zna se da su njihovi špijuni i uhode od njih. On, slavljen da je, kaže da ih je zadržao kako ne bi širili nered u vojsci, i smutnju među njih ubacivali. Smutnja biva spriječena zadržavanjem njih i njihovih špijuna i uhoda.

Također, špijuni se nazivaju *ujun* (oni koji gledaju), što je u upotrebi poznato, a ne nazivaju se *semmaun* (oni koji slušaju).

Također, ovo je slično riječima Uzvišenoga o njihovoj braći židovima: "*Oni mnogo laži slušaju i rado ono što je zabranjeno jedu...*" (El-Maida, 42), to jest, brzo laž prihvataju.

Akcenat je zapravo na tome da je to slušanje posebnih odabranika, bliskih, to je slušanje Kur'ana po sva tri značenja: opažanjem, razumijevanjem i promišljanjem, i poslušnošću. Svako slušanje spomenuto u Kur'anu, čije je pristalice Allah pohvalio, i koje je svojim prijateljima zapovijedio, jeste upravo ovo slušanje.

To je slušanje ajeta, a ne slušanje stihova, slušanje Kur'ana, a ne slušanje svirala šejtana, slušanje Govora Gospodara Zemlje i neba, a ne slušanje pjesama pjesnika, slušanje upute spasa, a ne slušanje pjesama, i slušanje vjerovjesnika i poslanika, a ne slušanje pjevača i muzikanata.

Ovo je slušanje gonič koji tjera srca u blizinu Znalca svih tajni, vodič koji vodi duše, *el-ervāh*, u domovinu radosti, pokretač koji pokreće onog ustajale odlučnosti, kako bi se pokrenuo uzvišenijim položajima i višim stepenima. Ono je pozivač koji poziva u iman, vodič koji karavan vodi na put dženetskih bašča, i zov od Onoga Koji čini da zora sviće pozivajući srca večeri i jutrom: "Dođite na spas, dođite na spas."

Onaj ko odabere ovo slušanje neće ostati bez upute prema dokazu, niti bez upoznavanja s poukom, niti bez opomene na spoznaju, niti bez misli o ajetu, niti bez upute na ispravnost, niti bez odgovora na zabludu, niti bez upute iz zablude, niti bez vida iz sljepila, niti bez zapovijedi na korisno, niti bez zabrane štetnoga i uzročnika pokvarenosti, niti bez upute prema svjetlu, niti bez izvođenja iz tmine, niti bez prijekora hira, niti bez poticaja na bogobojaznost, niti bez prosvjetljenja vida, niti bez života srca, niti bez hrane, lijeka i izliječenja, niti bez zaštite i spasa, niti bez razotkrivanja sumnje, niti bez pojašnjenja dokaza, niti bez objelodanjenja istine, niti bez uništenja neistine.

Mi se slažemo sa stavom onih koji nalaze slast (*zevk*), u slušanju poezije, i zaklinjemo ih Onim Koji je spustio Kur'an kao uputu, lijek, svjetlo i život; da li su to isto, ili makar dio, našli i u defovima i sviralama? U glasu djevojke i zvucima pjevanja? U pjevanju koje sadrži raspirivanje apsolutne ljubavi (*hubbul-mutlak*); u kojoj imaju udjela i zaljubljenik Svemilosnog, i (ili) zaljubljenik domovine, braće, znanja i spoznaje, imetka i materijalnih vrijednosti, žena i golobradih mladića i (ili) zaljubljenik krstova. Ona mirno u srcu svakog ko čezne i nešto voli raspiruje, ustajalost uznemiruje, te se zanos (*vedžd*) uskovitla i čežnja (*ševk*) ukaže. On se tada pokrene shodno tome šta mu je u srcu: ljubav (*hubb*), čežnja i (ili) zanos prema tome voljenome, ma šta to bilo. Stoga ćeš kod svih njih otkriti (da osjećaju) slast u slušanju, i (posebno) stanje (*hāl*), zanos i plakanje.

Allahu, čuda! Koja vjera, svjetlo, vid (*besira*), uputa i spoznaja dolaze od slušanja stihova uz napjeve i taktove! Vjerovatno je većina njih ispjevana o nečemu što je zabranjeno; prezire ga Allah, i Njegov Poslanik, i za njeg kažnjava; ljubavne pjesme o nekome ko nije dozvoljen, muškarcu ili ženi? Većina ljubavne poezije slika zabranjene slike. Krajnja rijetkost jeste da pjesnik pjeva ljubavnu pjesmu svojoj ženi, robinji ili majci svoga djeteta, iako je pristojno, to je kao bijela dlaka na koži crnoga bika. Kako je moguće da se neko s imalo vida ili života u srcu, umiljava Allahu, povećavaju mu se iman, blizina i čast kod Njega, nečim što je Njemu prezreno i mrsko, mrzi onoga ko ga izgovara i onoga ko je time zadovoljan?! Njegovo ga stanje odvodi još i dalje. On smatra da je to korisnije za njegovo srce od slušanja Kur'ana, korisnoga znanja i sunneta Njegova Vjerovjesnika, s.a.v.s.

Allahu moj! Ovo je srce potonulo, prevareno i izopačeno. Nije bilo dobro za istine Kur'ana, slasti njegovih značenja i proučavanje njegovih tajni, pa je palo u iskušenje kur'anom šejtana. Tako se od Poslanika, s.a.v.s., a i od ashaba bilježi u *Mu'džemu* od Taberanija, i kod drugih, da je šejtan rekao:

"O gospodaru, daj i meni kur'an (ono što se čita, uči)"

"Tvoj je kur'an poezija", reče mu.

"Daj i meni knjigu."

"Tvoja je knjiga tetoviranje."

"Daj i meni mujezina."

"Tvoj je mujezin svirala."

"Daj i meni kuću."

"Tvoja je kuća kupatilo."

"Daj i meni mrežu (zamke)."

"Tvoje su zamke žene."

"Daj i meni hranu."

"Tvoja je hrana ono na čemu nije spomenuto Moje ime. "

A Allah, slavljen i visoko da je, najbolje zna.

Druga vrsta slušanja

To je ono slušanje koje Allah mrzi i prezire, a onoga ko se od takvog slušanja okrene, On hvali. To je slušanje svega što šteti robu, njegovu srcu i vjeri, kao što je slušanje svake bezvrijednosti (*bātil*), osim kada ono sadrži odgovor na nju, njeno uništenje i uzimanje pouke iz nje, a time se ima namjera obznaniti ljepota njene suprotnosti. Kao što je rečeno:

"*Kad začujem Govor Tvoj,*
Moja ljubav poveća se,
A slušanje svega drugog
I potrebe, umanje se!"

I kao što je takvo slušanje besmislica, one koji njeno slušanje napuštaju i od nje se okreću On je pohvalio Svojim riječima: "*...a kad čuju besmislicu kakvu, od nje se okrenu...*" (El-Kasas, 55), i riječima: "*...i koji, prolazeći pored onoga što ih se ne tiče, prolaze dostojanstveno...*" (El-Furkan, 72). Muhammed ibn el-Hanefi veli: "Ona, *lagw* (besmislica) je muzika." Hasan, ili neko drugi, kaže: "Poštedite duše svoje od njenog slušanja."

Ibn Mesud veli: "Muzika čini da licemjerstvo u srcu isklija, kao što voda učini da isklija povrće", a to su riječi poznavaoca posljedice i ploda muzike. Niko se nije navikao na nju, a da mu srce nije postalo licemjerno, a da on to i ne osjeća. Da mu je znana suština i krajnji cilj licemjerstva, vidio bi ga u svome srcu. U srcu roba nikada se nisu sastale ljubav prema muzici i prema Kur'anu, a da jedna drugu nisu istjerale. Mi smo se osvjedočili, a i drugi, u težinu slušanja Kur'ana muzičarima i onima koji (muziku) slušaju, njihovu tjeskobu zbog Njega i njihovu poviku na učača Kur'ana ako (učenje) odulji. Njihova srca ne uzimaju korist iz onoga što se uči; ne pokreću se, ushit ne doživljavaju, niti poticaje na traženje raspiruju. Ali kada dođe šejtanski kur'an, nema boga mimo Allaha, kako se glasovi stišavaju, kretnje umiruju, srca zastanu i smiruju, pada se u plač i zanos, pokreće se pojavnošću i nutrinom, velikodušno se sa skupocjenostima i odijelima, bdijenjem priželjkuje da noć bude što duža. Ako ovo nije licemjerstvo, ono mu je čekrk i osnov.

"Kad se Knjiga uči,
Svoje glave oboriše,
Kad muzika zasvira
Kao muhe zaigraše.

Rad Govora Allahova
Nisu se ni pomjerili,
A muzikom i razonodom
Ibadet su zamijenili.

Pretrpanu zabranama
Knjigu Tvoju vidjeli su,
U slobodi bez emrova
Uz muziku plesali su.

Kao muzika što će štetu
Vjeri našoj nanijeti,
Ništa drugo na svijetu
S tim ne možeš porediti.

Svjetlost munje i zvuk groma,
Iako su oni čuli,
Sa slušanjem zabranjenog
Oni nisu prekinuli.

Sad slušaju svoje želje
Misle da su tako časni,
Kako naći glas razuma
Da im stanje to objasni.

Ko pijan je od rakije,
Uništava svoje tijelo,
U pjanosti i neznanju
On potrga i odijelo.

Njemu parac u svemu je
Ko je pijan od veselja,
On cijepa razum, srce
Manjkava je njemu vjera.

Ti prosudi i procijeni
Šta je preče zastiranju,
Kod Allaha šta je teže
U njihovom jadnom stanju."

Kako da slušanje koje rob sluša po svojoj naravi i strasti (*heva*), bude mu korisnije od onog koje sluša po Allahu, radi

Allaha i od Allaha? Ako kažu da oni tako slušaju ovo muzičko, pjesničko slušanje, to je najveća prevara. On upravo sluša po Allahu, radi Allaha i od Allaha ono što On voli i čime je On zadovoljan. Zato i jesmo rekli da rasprava o ovom pitanju ne može biti razrađena bez upoznavanja s formom, suštinom i stepenom slušanog. Allah je svakoj stvari njenu mjeru odredio. Allah neće postupati prema onome čije su pijenje, sudjelovanje, slast i zanos u slušanju ajeta jasnih, kao prema onome čije su sudjelovanje, pijenje, slast i zanos u slušanju muzike i poezije.

Najveće je čudo argumentiranje da je ovakvo slušanje svojstveno ljudima, da je dozvoljeno zbog činjenice što je naravi slatko; duše (*nufūs*) drže ga slasnim i pri njemu se odmaraju, zatim da se dijete smiruje prilikom slušanja lijepa glasa kao što i deva podnosi tegobe puta i težinu tovara, pa joj bude lakše s potkovom, da je lijep glas blagodat od Allaha i dar onome ko ima takav glas, te da je Allah prekorio ružan glas, kada je rekao: "*...najneprijatniji glas jeste revanje magarca*" (Lukman, 19). Allah je također opisao blagodat Dženneta govoreći o tome: "*...oni će se u dženetskom perivoju veseliti*" (Er-Rum, 15), a to je lijepo slušanje. Kako da bude zabranjeno, a u Džennetu je? Allah, uzvišen da je, dozvolu je dao da se sluša poslanik lijepog glasa kako pjevušeći uči Kur'an. Ebu Musaov el-Eš'arijev glas slušao je Vjerovjesnik, s.a.v.s., dok je učio Kur'an, i pohvalio ga zbog lijepog glasa, govoreći: "Ovome je data jedna od glasnica roda Davudova",[225] na što mu je Ebu Musa rekao: "Da sam znao da slušaš, tebi bi ga još više uljepšao", to jest, ukrasio bih ga i dotjerao. Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "Uljepšajte Kur'an svojim glasovima."[226]

Poslanik, s.a.v.s., veli: "Nije od nas ko ne dotjeruje glas učeći Kur'an."[227] Istina je, da *et-teganni* znači uljepšavanje glasa, kako je to protumačio i imam Ahmed, Allah mu se smilovao, kada je rekao: "Uljepšat će ga svojim glasom koliko to može."

[225] Hadis prenosi Ibn Madža.
[226] Hadis prenosi Ahmed.
[227] Hadis prenosi Buhari.

Vjerovjesnik, s.a.v.s., odobrio je Aiši, r.a., da sluša pjevanje robinja na Bajram, rekavši Ebu Bekru: "Ostavi ih, svaki narod ima praznik, a ovo je praznik sljedbenika islama."[228]

Poslanik, s.a.v.s., isto tako dozvolio je pjevanje na svadbenom veselju nazvavši ga *el-lehv*, razonodom. Jednom je prilikom, Allahov Poslanik, s.a.v.s., čuo pjevanje dok se išlo s devama, pa ga je dozvolio. On bi slušao Enesa i druge ashabe kako pred njim, dok su kopali Hendek, recitiraju:

"Mi smo oni koji su prisegli Muhammedu
Na džihad, dok postojimo, zauvijek."

Ulazeći u Meku pred njim je recitirana poezija Abdullaha ibn Revvaha, a pri povratku iz Hajbera neko je, goneći deve, pjevao:

"Vallahi i billahi,
Allahom se kunemo,
Muslimani ne bi bili,
Da to Allah nije htio,
Namaz ne bi ni klanjali
I sadaku davali.

Smirenost Ti na nas spusti
Učvrsti nam stopala,
Oni što su nas patili
To moraju shvatiti,
Ako sukob započnu,
Mi ćemo se braniti.

Mi robovi Tvoji smo,
Neovisni nijesmo,
Ko god nas je pozvao
Taj se nije pokajao,
Jer kad se pozovemo,
Ko jedan se odzovemo.
I mi Tvoje blagodarnosti nismo neovisni."

[228] Hadis prenosi Buhari.

Allahov Poslanik, s.a.v.s., učinio mu je dovu.

Čuo je pjesmu Ka'ba ibn Zuhejra, i nagradio ga ogrtačem.[229]

Rekao je El-Esvedu ibn Seri'u da recitira poeziju kojom hvali svoga Gospodara.[230]

Zatražio je da se recitira stotinu stihova poezije Umejja ibn Ebu Sale.[231]

El-A'š mu je recitirao svoju poeziju, pa ga je slušao.[232]

Istinitim je označio riječi Lebida: "E pa, sve mimo Allaha lažno je."[233]

Molio je za Hasana, da ga Allah podrži Ruhul-kudsom (Džibrilom), dok se on bori za njega,[234] i njegova poezija mu se sviđala.

Rekao mu je: "Kori ih, Džibril je s tobom!"[235]

A Aiša mu je izrecitirala riječi Ebu Kebira el-Huzelija:

"Putovao sam s mladićem bajnim,
Očišćenim od svakog ostatka nečistoće,
Od usirenog mlijeka i krvi, nakon trudnoće,
Dok crte mu lica blistaju nurom sjajnim."

Nakon toga, ona reče: "Ovaj stih najbolje priliči tebi", te mu je bilo drago zbog njenih riječi.[236]

Oni koji dozvoljavaju pjesmu kao dokaz uzimaju to što ju je Omer, r.a., dozvolio, kao i Abdullah ibn Džafer, i učenjaci

[229] Hadis prenosi Ibn Hišam u svojoj *Siri* i Hakim u *Mustedreku*.
[230] Hadis prenosi Hakim.
[231] Hadis prenosi Muslim.
[232] Hadis prenosi Taberani.
[233] Hadis prenosi Buhari.
[234] Hadis prenosi Buhari.
[235] Hadis prenosi Buhari.
[236] Hadis prenosi Bejheki u *Delailu nubuvve*.

Medine. I zato što je nebrojeno Allahovih dobrih robova prisustvovalo i slušalo pjesmu. Pa ko je zabrani prekorio je ove poznate prvake, uglednike.

– I zato što postoji konsenzus (*idžmā*), da je dozvoljeno slušati melodične, dirljive glasove ptica, a slast slušanja ljudskog glasa preča je da bude dozvoljena ili je ista.

– I zato što slušanje tjera dušu (*ruh*) i srce slušaoca prema onome što vole. Ako je ono što vole zabranjeno i njegovo je slušanje zabranjeno. Ako je dozvoljen (*mubah*) i slušanje kad je to u pitanju dozvoljeno je. A ako je njegova ljubav Božanska svemilosnička (*rahmanijje*), i njegovo je slušanje umiljavanje, kurbe, i pokornost; zato što ono pokreće, jača i raspiruje Svemilosničku (Božansku) ljubav.

– I zato što je uživanje uha zbog lijepog glasa kao i uživanje oka zbog lijepog prizora i (ili) čula mirisa zbog lijepih mirisa (miomirisa), i (ili) okusa zbog ukusne hrane. Ako je ovo zabranjeno, i sve slasti i čulne percepcije su zabranjene.

Odgovorit ćemo da je ovo udaljavanje od teme, i skretanje s teme o kojoj se raspravlja, i hvatanje za nešto za što se ne može uhvatiti, jer činjenica da je nešto čulu prijatno, ne ukazuje na njegovu dozvoljenost ni zabranjenost niti na pokuđenost ili preporučenost. Slast se može naći u svakoj od pet odredbi: može biti u zabranjenom i zapovijeđenom; pokuđenom i preporučenom, i dozvoljenom. Kako neko ko poznaje uvjete argumenata i mjesta argumentiranja može ovim dokazivati dozvoljenost.

Zar ovako nešto nije na razini onoga ko argumentira dozvoljenost bluda slašću koju njegov počinilac u njemu nalazi, a njegovu slast niko zdrav ne poriče. Da li se postojanjem slasti i prijatnosti dokazuje dozvoljenost slasnog i prijatnog? Zar je većina zabranjenih stvari bez slasti? Zar zvuci instrumenata, za koje se vjerodostojno najvjerodostojnijim lancima prenosilaca prenosi od Vjerovjesnika, s.a.v.s., njihova zabrana, i za koje su

se učeni složili da su neki zabranjeni, a većina ih sve smatra zabranjenim – osim prijatnih koji sluhu prijaju? Da li je u tome što deva i dijete lijep glas nalaze prijatnim dokaz njegova pravnog tretmana; dozvoljenosti ili provjere?

Još čudnije od toga jeste dokazivenje dozvoljenosti time što je Allah stvorio lijep glas, i on nije ništa drugo do još jedna blagodat onome ko ga ima.

Zar i prijatna, lijepa slika (prizor) nije blagodat više; Allah je njen Stvoritelj, Onaj Koji joj je dao ljepotu? Zar to ukazuje na dozvoljenost uživanja i neograničenog naslađivanja njome?

Zar je ovo išta drugo do stajalište razuzdanika koji slijede ono što im nalažu njihove strasti i porivi.

Da li u Allahovoj pogrdi (prijekoru) glasa magarca ima bilo šta što upućuje na dozvoljenost melodičnih zvukova, s ritmičnim napjevima i dražesnim notama; na (dozvoljenost) prijatnih slika, te raznih usklađenih pjesama, s defovima i djevojkama?

I još čudnije od toga jeste dokazivanje dozvoljenosti slušanjem stanovnika Dženneta. Kako li je samo prikladno ovdje dokazati dozvoljenost alkohola jer i u Džennetu ima alkohola; ili dozvoljenost oblačenja svile jer je ona odjeća njegovih stanovnika; ili dozvoljenost posuda od zlata i srebra ili gizdanja njima za muškarce, s obzirom na činjenicu da je to neupitno prisutna blagodat u Džennetu.

A ako se kaže da postoji dokaz da je ovo zabranjeno, a za zabranu slušanja ne postoji, odgovor je da je ovo potpuno novi dokaz, ne onaj po kojem je to dozvoljeno stanovnicima Dženneta, iz čega se vidi da je vaš dokaz njegove dozvoljenosti stanovnicima Dženneta ništavan, bez efekta.

A što se tiče toga da ne postoji dokaz za zabranu slušanja, odgovorit ćemo: Na koje slušanje ciljaš? I o kojem slušanom govoriš?, jer slušanja i slušanog ima zabranjenog, pokuđenog,

dozvoljenog, obaveznog i preporučenog. Zato potvrdno ili odrečno odredi vrstu o kojoj se govori.

Pa ako kažeš da se to odnosi na slušanje pjesama, reći će ti se: Na koje pjesme misliš; kojima se hvale Allah, Njegov Poslanik, vjera i Knjiga, i kojima se ismijavaju Njegovi neprijatelji?

Njih muslimani oduvijek prenose, slušaju i proučavaju. Njih je slušao Allahov Poslanik, s.a.v.s., i njegovi ashabi, i za njih je Poslanik nagrađivao. Hasana je na njih poticao. I to su one koje su zavarale sljedbenike šejtanskog slušanja, govoreći: "Ovo su pjesme, a i mi slušamo pjesme, dakle dozvoljene su." Ali sunnet je govor, i novotarija je govor, i slavljenje Allaha je govor, i ogovaranje je govor, i dova je govor, i kleveta je govor. Međutim, da li su Poslanik, s.a.v.s., i njegovi ashabi slušali ovo vaše šejtansko slušanje, koje u sebi ima ne jedno zlo, o čemu smo govorili na drugom mjestu, a naprijed smo već ukazali na neke od njih?

Slično ovome jeste to što su zavarani time što je Poslanik, s.a.v.s., našao zadovoljstvo slušajući kako Hasan uči Kur'an, što ga je slušao i odobrio, te time pokazao da to i Allah voli.

Ovo su zadovoljstvo prenijeli na glasove žena, golobradih mladića, i drugih; uz pjesmu praćenu muzikom i slatkim riječima, spominjanjem vitkosti, ženskih grudi i struka; opisom očiju i šta sve rade, crne kose, čari mladića i rumenila obraza; spominjanjem ljubavnog sjedinjenja i odbijanja, ubiranja i raskida, prijekora i preklinjanja, čežnje, nemira i rastanka, i tome slično. A to je srcu pogubnije od pijenja alkohola, a među njima uopće nema usporedbe. Kako porediti zlo opijenosti, manje-više jedan dan, s opijenošću erotske ljubavi zbog koje čovjek cijeli život ne dolazi sebi, osim u vojsci propalih: otet i orobljen, zarobljen i ubijen?

Da li se može porediti opijenost pićem s opijenošću duša, *el-ervah*, slušanjem. Da li se može posumnjati da Mudri zabrani jedno opijanje zbog njegova poznata zla, a da dozvoli drugo

opijanje čije je zlo mnogostruko veće od zla pića? Daleko je od toga Najmudriji među svim sudijama.

Ako dovedu u pitanje opijanje slušanjem, njegov trag na razum i duše, napustili su ukus i čula, i očitom postaje njihova tvrdoglavost. Kako da liječnik bolesnika štiti od onoga što mu zdravlje narušava, dozvoljavajući mu ono u čemu je najveća bolest? Pošten zna da nema usporedbe između bolesti duša zbog opijenosti pićem, i njihove bolesti zbog opijenosti slušanjem. A mi govorimo sa stvarnim, ne nepostojećim, i na njega se obraćanje i odnosi.

A čudnije i od toga jeste vaše dokazivanje dozvoljenosti slušanja, spomenutom društvenom formom, pjevanjem dviju malih, maloljetnih, djevojčica kod mlade žene na dan Bajrama i veselja, nekih od stihova Arapa koji opisuju junaštvo i ratove, plemenite ćudi i svojstva. Gdje je ovo, a gdje ono?

Čudno je da je ovaj hadis jedan od najvećih dokaza protiv njih. Istinoljubitelj najveći (tj. Ebu Bekr), Allah njime bio zadovoljan, to je nazvao "jednom od svirala šejtana", a Allahov Poslanik, s.a.v.s., složio se s ovakvim njegovim određenjem. Dozvolio ga je dvjema maloljetnim djevojčicama: nema zla u njihovu recitiranju niti slušanju. Zar ovo ukazuje na dozvoljenost onoga što činite, i što vam je poznato; slušanje koje sadrži ono što je općepoznato? Slavljen je Allah! Kako su umovi i razumijevanja zalutali?

A čudnije i od toga jeste dokazivanje njegove dozvoljenosti dozvoljenošću ugodnih glasova ptica. Zar ovo nije analogija tipa onih koji su rekli: "*Kamata je isto što i trgovina*" (El-Bekara, 275). Gdje su glasovi ptica u odnosu na glasove vitkih ljepotica, zvuke struna i lutnji, glasove ženama sličnih golobradih dječaka, i pjevanje koje izaziva duše i srca, da se svaka voljena i voljeni spoje? Gdje je nered ovoga, a gdje nered glasova grlice, slavuja, i njima sličnih ptica?

Ono što kažemo jeste sljedeće: uzeti ovo slušanje umiljavanjem i pokornošću, preko kojeg se spuštaju spoznaje, slasti i zanosi, preko kojeg se pokreću stanja, bilo bi isto što i umiljavanje Allahu preko glasova ptica. Bože sačuvaj da budu isti.

Ono što će spor oko pravnog tretmana ovog pitanja razriješiti jesu tri najvažnija pravila imana i ponašanja. Onaj ko ne gradi na njima, njegova je građevina na rubu podrovane i nagnute obale.

Prvo pravilo

Jesu li slast, stanje i zanos sudije ili se njima sudi, tj. sudi im drugi sudija, pred kojim im se sudi?

Ovo je izvor zablude onih koji su zalutali, koji nanose štetu (unose nered) ispravnom putu ljudi. Učinili su ih sudijom, na njih se obraćaju, i kada se može i kada se ne može, u onome što je ispravno i neispravno. Učinili su ih brusom na kome se brusi istina i neistina, odbacivši time naloge znanja, Kur'ana i hadisa. Njih su učinili predmetom suda slasti, stanja i zanosa. Te stvar postade krupna, raširi se nered i zlo, zatraše se bajraci imana i ispravne pobožnosti, putovanje ode drugim smjerom: bilo je prema Allahu, a okrenuše ga prema svojim dušama. Ljudi zastrti od njihovih slasti čine robovanje Allahu, a ovi čine robovanje svojim dušama (*nufus*).

Čudno je da su ušli u raznovrsne (duhovne) vježbe (*rijadijat*), samoprijegore (*mudžahedat*) i suzdržavanje kako bi se oslobodili strasti (*šehevat*) i naslada svojih duša (*nufus*), pa su prešli od jednih strasti ka još većim strastima, i od jednih naslada ka još prezrenijim nasladama. Stanje njihovih vlasnika bolje je od stanja ovih, zato što se njima ne suprotstavljaju nauci, nisu ih stavili ispred svetih tekstova, nisu ih učinili vjerom i umiljavanjem Bogu, niti su zbog njih zapostavili znanje i učene. Strasti na koje su prešli učinili su nečim najuzvišenijim čemu hitaju,

one su kibla njihovih srca oko koje se drže; svojim su nasladama posvećeni, a ne Allahu, za njih izgaraju, zapostavljajući Allahovu želju od njih. Ljudi obožavaju Allaha, a oni obožavaju svoje duše, *en-nufus*. Pripisuju mahane sljedbenicima naslada i strasti omalovažavajući ih, a oni su ljudi s najvećim nasladama. Suzdržavaju se od jedne naslade da bi uzeli drugu, još veću, i ostavili su jednu strast da bi uzeli drugu, još prizemniju.

Zato neka pametan promisli o ovome pitanju, kod sebe i kod drugog; sve što je u suprotnosti s Allahovom vjerskom željom od roba – njegova je naslada i strast, bio to imetak, poglavarstvo, slika, stanje, slast, ili zanos.

Potom, onaj ko to pretpostavi Allahovoj želji gori je od onoga ko zna da je to mahana i iskušenje, i da je Allahova želja preča da bude pretpostavljena. Takav se uvijek od toga može Allahu pokajati.

Kao posljedica obraćanja na slast izrodila se velika smutnja, koju ne zna niko do Allah. Slasti su po sebi različite, raznovrsne i krajnje proturječne. Svaka skupina ima svoje slasti, stanja i zanose, shodno njihovom uvjerenju i pobožnosti.

Oni koji zastupaju (ispovijedaju) panteizam imaju svoju slast, stanje i zanos u svome uvjerenju, shodno njemu kao takvom. Kršćani imaju svoju slast u kršćanstvu, shodno njihovim duhovnim vježbama i uvjerenjima. I svako ko u nešto vjeruje ili neki put slijedi, bila to istina ili laž, kada se privikne i posveti se tome, drži ga se, srcu mu priraste i od njega mu ostaju slast, stanje i zanos. Tada on slašću odmjerava realnost, i razaznaje istinu i laž.

Prvak onih koji imaju slast (*zevk*), zanos (*vedžd*), otkrovenje (*kešf*) i stanje (*hal*), onaj kome se obraćalo iz duhovnog svijeta (*muhaddes*) i vidoviti (*mukašef*) iz ovoga ummeta, Omer, Allah njime zadovoljan bio, ne obazire se na svoju slast, zanos i (unutarnje) pozive (*muhatabat*), kada se radi o bilo kojem pitanju vjere. Zato o njemu pjevaju muškarci, žene i beduini. Kada

mu od Allahovog Poslanika, s.a.v.s., prenesu nešto, ne obazire se na svoju slast, niti na svoj zanos i poziv, već kaže: "Da nismo čuli za ovo, drukčije bismo presudili", i kaže: "O ljudi, muškarac je pogriješio, a žena je u pravu."[237] Ovako postupa savjetnik sebi i umetu, neka je Allah njime zadovoljan, a ne kako postupaju oni koji varaju sebe, vjeru i umet.

Drugo pravilo

To je kada dođe do razilaženja o pitanju tretmana neke radnje, nekog stanja ili neke slasti, da li je ispravna ili pogrešna, istinita ili lažna, obaveza je obratiti se u tome na argument prihvatljiv kod Allaha i kod Njegovih robova vjernika. To je Njegova objava iz koje se crpe propisi novih slučajeva (*nevazil*), stanja i nadahnuća (*varidat*), pred nju se izlažu i njome se vagaju. Ono čijoj čistoti ona posvjedoči, što prihvati, da mu prednost i kaže da je ispravno, to je prihvatljivo. A ono za što kaže da je ništavno i odbije ga, ništavno je i ne prihvata se. Onaj ko svoje znanje, pobožnost i djelo ne gradi na ovom temelju ništa od vjere nema, a u suprotnom je suprotno. Pri njemu je zavaravanje i obmana "*...kao varka u ravnici u kojoj žedan vidi vodu, ali kad do tog mjesta dođe, ništa ne nađe, a zateći će da ga čeka kraj njega Allahova kazna i On će mu potpuno isplatiti račun njegov, jer Allah veoma brzo obračunava.*" (En-Nur, 39)

Treće pravilo

To je kada promatrač (promišljatelj) ili duhovni putnik dođu u dilemu oko toga da li je nešto dozvoljeno ili je zabranjeno? Neka pogledaju u njegovo zlo, plod i svrhu. Ako sadrži pretežno i očito zlo, apsolutno je nemoguće da ga Zakonodavac zapovijedi ili odobri. Štaviše, neupitno je prepoznati da je to u Njegovom Šerijatu zabranjeno.

[237] Ovim se ukazuje na Omerovo priznanje da je pogriješio, a da je žena bila upravu. (Prim. prev.)

Naročito ako se radi o stazi koja vodi nečemu što čini gnjevnim Allaha i Njegova Poslanika, s.a.v.s., nečemu preko čega se dospijeva u blizinu gnjeva, nečemu što mu je ono prizivač, vodič i glasonoša. Posjednici duhovnog vida, *ulul-besair*, ne sumnjaju u njegovu zabranjenost. Kako onda i posumnjati da Mudri i Obaviješteni zabrani i koliko vrh igle opojnog sredstva, jer ono dušu vodi pijanstvu, koje je, opet, vodi zabranjenim stvarima, nakon čega dozvoljenim, čineći i mnogo teže, i vodeći duše prema zabranjenom nadugo i naširoko? Muzika je, kako veli Ibn Mesud, Allah njime zadovoljan bio, "prizivatelj bluda". Ljudi su svjedoci da dijete nije njome bilo zaokupljeno, a da se nije pokvarilo, niti žena, a da se nije odala prostituciji, niti mladić, a da nije..., niti starac, a da nije. Ono što je očima vidljivo o tome bilo kakav dokaz čini nepotrebnim. Naročito ako se izvodi na način koji duše snažno zove na nepokornost i grijehe, ako je u formi koja njenim ljubiteljima odgovara; odgovarajuće mjesto i mogućnosti, drugovi i prijatelji, i muzički instrumenti: frule, defovi, tambure i lutnje, i ako je uz to i pjevač, golobradi dječak ili žena, mlad, dirljiva glasa, lijepa izgleda, a pjesma govori o erotskoj ljubavi i sjedinjenju, odbijanju i raskidu.

"Među njima čaše žudnje kružiše,
Niko trijezan među njima ne bješe.

Svaki shodno koliko je popio,
Pozivu se na pijanku odazvao.

Svi od žudnje ljuljaju se pijani,
Osim onih što pili su vino sami.

Mada ih je krčmar stalno tlačio,
Drugog ne bi sebi uzeo.

Srca im je njihova pocijepao,
Pa odjeću sebi dugu sačinio.

Iz pijanstva nisu se osvijestili,
Dok poziv za 'susret' nisu primili.

'Odazovite se!', svako prema svome stanju,
jer, prema njemu, odaziv je Gospodaru.

Tek tada ćeš saznati jasno i čisto,
Odakle si pio s jaranima, iz mulja il bistro.

Allaha mi, a trebao bi i ranije,
Znati i učiniti šta ti je pribranije.

Radi spasa moraš se probuditi,
Ili ovdje, ili tamo, razmisli."

Ako se slast već mora uzeti sudijom, hajde da nam sudi slast koju ne poričemo ni mi, a ni ti, ostavimo ove slasti o kojima smo govorili.

Srce može imati dva stanja: stanje žalosti i tuge zbog nepostojećeg (izgubljenog) i stanje radosti i zadovoljstva zbog postojećeg (prisutnog). Ono shodno ovim dvama stanjima ima i dvije vrste obožavanja.

U skladu s prvim stanjem ima: obožavanje zadovoljstvom, i ono je za prve, i strpljenjem, i ono je za drugove s desne strane.

A u skladu s drugim stanjem postoji: obožavanje zahvaljivanjem, a onih koji obožavaju zahvaljujući ima dvije vrste: prvi i drugovi zdesna. Duša i šejtan prigrabe srce iz ova dva obožavanja s dva glupava grešna glasa, koji su od šejtana, a ne od Svemilosnog; glasom oplakivanja i naricanja pri žalosti i gubitku voljenog, i glasom zabave, svirale i muzike kod veselja i ostvarenja željenog. Šejtan mu je u zamjenu za ona dva obožavanja dao ova dva glasa.

Vjerovjesnik, s.a.v.s., ukazuje na upravo ovu značajku u hadisu koji prenosi Enes, r.a.: "Zabranjena su mi dva nerazborita grešna glasa: glas 'teško'! (joj!) u nesreći, i glas svirale u blagodati."[238]

To priliči duši bezbrižnoj i strastima naklonjenoj, što je put kojim svoje robovanje iskazuju oni čiji je udio u vjerovjesničkom svjetlu neznatan, i oni koji su s muhamedanskog izvora malo pili. Tome se još pridodaju istinoljubivost, traženje i volja oprečna strastima sljedbenika zablude i ispraznosti, i osvjedoče se u surovost srca onih koji poriču njihov put, u gustinu njihovih zastora, grubost njihovih naravi, i težinu njihovih duša (*ervah*). To se podudari i s pokretanjem njihovih spokojnosti, s poslušnošću žaru ljubavi, i tjeranjem duša u njihove prvotne domovine i mjesta iz kojih su protjerane. Krotke duše koje putuju i traže moraju imati neki pokretač koji će ih pokretati, i neki gonič koji će ih tjerati, a za gonič Kur'ana zamjena može biti samo gonič slušanja.

Iz svega ovoga oformilo se njihovo pretpostavljanje slušanja, i iskrena ljubav prema njemu. Brda nestaju, a ono njihova srca ne napušta, zato što je ono podstrekač njihovih odlučnosti, pokretač njihovih spokojnosti i ono što uzrujava njihove nutrine.

Izliječenje onoga ko je u ovakvom stanju sastoji se u tome da postepeno pređe na slušanje Kur'ana lijepim glasovima, uz koncentraciju na razumijevanje njegovih značenja i promišljanje njegova govora. Malo po malo, dok ne "svuče" sa svoga srca slušanje stihova, a "obuče" ljubav prema slušanju ajeta, i ono mu postane njegova slast, piće, stanje i zanos. Tada će on o sebi znati da je bio u ispraznosti, i može izreći riječi onog ko je rekao:

"Tamo gdje me strast odvela
Nemam više ništa tražiti u životu.

[238] Hadis prenosi El-Bezzar.

Mislio sam, cilju sam stigao,

A kada su pogledi se sreli,

I kada sam vidio njegovu ljepotu,

Uvjerih se, samo sam se igrao."

Nespojivost naricanja sa strpljenjem, i muzike sa zahvaljivanjem neupitno je stvar poznata u vjeri, pod upitnik je ne postavlja do najudaljeniji čovjek od znanja i imana, jer je zahvaljivanje zauzetost pokornošću Allahu, a ne glupavim, grešnim glasom koji je od šejtana. Tako je i naricanje suprotnost strpljivosti. Omer ibn Hattab, Allah njime bio zadovoljan, veli o narikači koju je udario, tako da joj se kosa ukazala: "Prema njoj nema poštivanja. Ona zapovijeda nestrpljenje, a Allah ga je zabranio, i zabranjuje strpljenje, a Allah ga je zapovijedio. Dovodi u iskušenje živog i uznemirava mrtvog. Prodaje svoju suzu, i oplakuje drugog."

Znano je kod odabranih i kod običnog svijeta da je zlo slušanja pjevanja i muzike mnogo veće od zla naricanja. Ono u što smo se i mi i drugi osvjedočili i kroz iskustvo spoznali jeste da se u narodu nisu pojavili i rasprostranili muzika i muzički instrumenti, pa ih oni prihvatili, a da ih Allah nije neprijateljem podjarmio, i da nisu bili iskušani sušom, neplodnošću i zlim vladarima. A pametan promatra i promišlja događanja na svijetu, i neka je Allah na pomoći.

Ne reci da je naša rasprava o ovome stepenu duga jer, kod "ljudi" on zauzima visok položaj.

Riječi: "...onaj ko kori sljedbenike slušanja kori nebrojene Allahove prisne prijatelje" jesu neznalački argument. Pa i kada Allahovi prijatelji prekore Allahove prijatelje, zar to ne može biti? U ovom slučaju prekorili su ih Allahovi prijatelji; i brojniji, i kod Allaha i kod vjernika ugledniji, i generacijama odličnika vremenski bliži. Za Allahova prijatelja nije uvjet da bude bezgrešan. Allahovi prijatelji su na Siffinu među sobom

rat vodili, pa kada bi krenuli jedni na druge, govorilo se: "Krenuše stanovnici Dženneta na stanovnike Dženneta." Ako Allahov prijatelj počini zabranjeno ili pokuđeno djelo drukčije ga interpretirajući, ili bude grešan, to nije zapreka da se zbog toga ne prekori, ali ga to ne odvaja od osnove prijateljstva Allahu. A daleko je, daleko je to da je i jedan među Allahovim prijateljima bogobojaznicima prisustvovao ovom izmišljenom, novotarskom slušanju koje svojom formom navodi srca na zlo gore od zla pića. Daleko su Allahovi prijatelji od toga. Ono slušanje o kojem postoji razilaženje među starješinama "ljudi" jeste o pitanju okupljanja na nekom mjestu, bez neznanaca; tu spominju Allaha i prouče nešto iz Kur'ana. Nakon toga, između njih ustane recitator koji im odrecitira nekoliko stihova koji potiču na suzdržavanje od dunjaluka, bude želju za susretom s Allahom; i za ljubavlju prema Njemu, strahom od Njega, nadom od Njega i za onim svijetom, skrećući im pažnju na neka njihova stanja: na budnost i nemar, na udaljenost i predanost, na žal zbog promaklog i nadoknadu minulog, na ispunjenje ugovora i vjerovanje obećanju, na spomen nemira i čežnje ili straha od razlaza i odbijanja i tome slično.

Ovo slušanje je pitanje o kojem su se "ljudi" razišli, a nisu se razišli o pitanju slušanja zviždanja, pljeska ruku, muzike i vinopojki (*hamrijjat*), niti o pitanju erotske ljubavi prema prizorima golobradih mladića i žena, spominjanja njihovih draži, ljubavnog sjedinjenja s njima i (ili) raskida. Kada bi o njemu bilo ko razuman bio upitan, presudio bi da je zabranjeno, znajući da Vjerozakon ne može takvo nešto dozvoliti, te da ne može ništa štetnije za ljude biti, niti za njihov razum, srce, vjeru, imetak, djecu i žene pogubnije. Allah najbolje zna.

Nivoi slušanja

Pisac *El-Menazila* rekao je da slušanje ima tri nivoa:

1. slušanje mnoštva sastoji se od tri stvari: a) dobrovoljni odziv prijekoru prijetnje, b) snažni odziv pozivu obećanja, c) očigledno postizanje osvjedočenja blagodati;

Prijetnja postaje vezana za ostavljanje naređenog i(li) činjenje zabranjenog, a odziv na obećanje jeste angažman u pokornosti.

A njegov izraz "dobrovoljno" znači pokoriti se tome da Allah, dž.š., naređuje, zabranjuje i prijeti.

A pravi smisao riječi "nade" jeste strah i nada: i tako čini ono što mu je naređeno svjetlom vjerovanja – nadajući se sevapu i nagradi; a ostavlja ono što mu se svjetlom vjerovanja zabranjuje strahujući od kazne.

U predanosti ima još jedna korist, a to je da podrazumijeva čin dobrovoljnog izbora, ne čin prisile, poput onoga koga vode na pogubljenje, a on to posmatra.

Što se tiče snažnog odziva obećanju, to je pokoravanje odredbi radi dospijevanja onome što je obećano, iscrpno se trudeći u tome, dajući sve od sebe.

Opet, što se tiče očiglednog postizanja osvjedočenja blagodati, opažanje slušaoca u njegovoj percepciji da je sve što je do njega doprlo od dobrote upravo od Allahovog, dž.š., dara njemu; i da je to sve uz Allahovu blagodat prema njemu koju on (prethodno) nije zaslužio, niti je uložio kakvu naknadu kojom bi polagao pravo na sve to; shodno tome Allah, dž.š., rekao je: *"Prigovaraju ti da su prešli na islam, reci: 'Ne prigovarajte meni što ste islam primili; naprotiv, Allah, dž.š., je vama milost podario time što vas je u pravu vjeru uputio, ako iskreno govorite.'"* (El-Hudžurat, 17)

A, također, svjedoči da je ono što je skriveno od njega na dunjaluku, ili što ga je na njemu zadesilo nanoseći mu štetu ili

neugodnost, pa i to, isto tako, dar je od Allaha, dž.š., prema njemu shodno mnoštvu aspekata; a koje razaznaje ispravno razmišljanje, kao što i rekoše učeni prethodnici: "O sine Ademov, nisi svjestan koje dvije blagodati su za tebe bolje: blagodat Njegova što ti je dao ili blagodat Njegova što je nešto sakrio od tebe!" A Omer ibn el-Hattab, r.a, veli: "Ne marim za bilo koje stanje u kojem ću osvanuti ili omrknuti – ukoliko bude to moje stanje u bogatstvu, uistinu, onda, u tome biva zahvalnost; a ukoliko moje stanje bude u siromaštvu, onda, uistinu, u tome biva strpljivost, sabur." Neki učeni prethodnici rekoše: "Moja blagodat u onome što je skriveno od mene na dunjaluku jeste veličanstvenija od blagodati koja mi se pružila; uistinu sam to vidio podareno ljudima, pa su zavedeni i smeteni!"

"Kad nastupi radost, uslijedi je zahvalom,
a kad zadesi nesreća, zamijeni je nagradom.
Nijedno od to dvoje bez blagodati nije,
koja maštu, more i kopno nadvije..."

A ako bi se reklo: "Pa zar Njegovoj blagodati svjedoči i ono što ga spopadne od nepokornosti i griješenja?", rekao bih: "Da! Kada se sastavi s tim iskrena tevba, pokajanje, i dobra djela koja brišu, potiskuju i poništavaju loša djela – takvo nešto jeste od najvećih blagodati prema njemu, kao što je potvrda toga već prethodila...";

2. slušanje izvanrednih ljudi;

Dalje navodi: "A slušanje izvanrednih ljudi dijeli se na tri stvari: a) osvjedočenje smisla u svakom simbolu; b) biti svrsishodan u svakoj situaciji; c) osloboditi se osjećaja zadovoljstva i naslađivanja razilaženjem i dijeljenjem."

A "smisao u svakom simbolu" jeste Uzvišeni Gospodar, s obzirom da se sva percepcija Njime definira i objašnjava, i Njegovim svojstvima i Njegovim imenima, i Njegovim postupcima i Njegovim propisima, i Njegovim obećanjem i Njegovom prijetnjom, i Njegovom naredbom i Njegovom zabranom,

i Njegovom pravednošću i Njegovom blagodati. A ovo osvjedočenje postiže se slušanjem u ime Allaha, dž.š., slušanjem za hatar Allaha, dž.š., slušanjem o Allahu, dž.š., i slušanjem od Allaha, dž.š.

Što se tiče slušanja u ime Allaha, dž.š., to je da ne sluša ono što u sebi nosi primjesu strasti. Ako se desi da u slušanju bude primjesa strasti, to će eliminirati savršenost veze sa onim što se sluša.

A što se tiče slušanja za hatar Allaha, dž.š., to je da oslobodi strasti prilikom slušanja od svake želje za intenziviranjem Allahove, dž.š., volje za njim. Jačina njegovog slušanja formira se postizanjem Allahove, dž.š., volje za čujnost.

A što se tiče slušanja o Allahu, dž.š., to je druga stvar, to je lišavanje svega što ne dolikuje da se pripisuje Istini, bilo da se radi o opisu, ili osobini, ili svojstvu, ili djelu od onoga što je dolično Njegovom savršenstvu; tako da Mu se potvrđuje od čujnosti ono što dolikuje Njegovom savršenstvu, a smatrati Ga čistim od svega što savršenstvu ne dolikuje.

Ove se situacije nije riješio niko osim pronicljivih u znanju i spoznaji Boga. A Allah, dž.š., smetnuo je stoga sljedbenike onih koji taj kontekst iskrivljuju, izostavljaju, ali i one koji porede i poistovjećuju. "*...i onda bi Allah, dž.š., voljom Svojom, uputio vjernike da shvate pravu istinu o onome u čemu se nisu slagali.*" (El-Bekara, 213)

A što se tiče slušanja od Allaha, dž.š., ono se posredno zamišlja. To je uvjetno slušanje: kad je u pitanju ono općenito, tu nema pristupa u svijetu vječnosti niko osim onoga koga Allah, dž.š., odabere Svojom porukom i Svojim govorom. Međutim, percepcija Njegovog govora jeste, ustvari, percepcija od Allaha, dž.š., s obzirom da je to Njegov istinski govor. Pa ko ga je čuo neka se podredi kao da ga sluša od Allaha, dž.š.

Dakle, ovo je slušanje od Allaha, dž.š., a ne slušanje onih koji fantaziraju, niti je to zagovaranje nemogućeg, kao što neki

vele: "Pozva me u tajnosti, obrati mi se i reče: 'Da mi je samo znati ko li tebe doziva? I ko ti se obraća, o izigrani i zavedeni? A ko će ti kazati da je poziv od šejtana ili od Milostivog? I šta ti je dokaz da je taj koji ti se obraća Milostivi?'"

Da, mi ne niječemo poziv, obraćanje i govor; već se obaziremo na onoga kome su poziv, obraćanje i govor usmjereni. I gle, ovdje teku pouke!

Općenito, kome se Kur'an uči, neka se postavi kao da ga sluša od Allaha, dž.š., kako mu se Allah, dž.š., obraća, pa ako mu se, i pored toga, dogodi slušanje u ime Allaha, dž.š., za hatar Allahu, dž.š., i o Allahu, dž.š., nakupit će mu se u njegovom srcu značenja, znamenja i finoće čujnosti, koje će mu biti lahke kojom god da otpočne – pa šta misliš koje li je to znanje i mudrost i spoznaja i razboritost i uputa i revnost...

Što se tiče bivanja svrsishodnim u svakoj situaciji, to je dati se u potragu i putovati do željenog cilja čujnošću koja je učinjena sredstvom ka tom cilju; a taj cilj je Uzvišena Istina, jer je On, uistinu, cilj svake težnje: "*...i da se Gospodaru tvome sve vraća!*" (En-Nedžm, 42), a nema poslije Allaha, dž.š., nikakve svrhe, niti ima mimo Njega smiraja, niti ima ikakve radosti bez Njega. I sve što se mimo Njega potražuje jeste prolazna vrijednost i varljiva mašta, pa i ako u tome činu uživa izvršilac, uživanje mu biva lažnim užitkom.

Što se tiče oslobađanja osjećaja zadovoljstva i naslađivanja razilaženjem i dijeljenjem – pa razilaženje biva u različitim značenjima čujnosti, a prolazak srca kroz različite smislene situacije nužno mu uzrokuje zadovoljstvo – kao što je i poznato u seobama. Prema tome, neka se oslobodi naslađivanja koje ima u razilaženju, a koje ga je zapalo, i usmjeri se ka skupinama čujnosti u ime, za hatar i od Allaha, dž.š.

Uvaženi učenjak nije rekao: "...od razilaženja", jer, uistinu, čujnost i njena značenja dosežu se i razumijevaju s razilaženjem jer su raznovrsna. Ali, treba se osloboditi osjećaja zadovoljstva

u tome, a ne osloboditi se samog razilaženja, da se ne bi zadesio uvijek u razilaženjima. I ovo je od Božije naklonosti prema onome u čemu se nalaze iskreni nosioci čujnosti;

3. slušanje prvaka među izvanrednim;

Rekao je: "A slušanje prvaka među izvanrednim, jeste slušanje koje razlučuje uzrok od otkrovenja i spaja vječnost s praiskonom i vraća krajeve ka početku."

Dakle, otkrovenje je borba srca za stvarnim smislom čujnog, a dvije stvari uzrok su tome:

- jedna, sumnje koje prestaju ovom borbom, tako da ne preostaje ni jedna sumnja – to je, ustvari, sama bit uvjerenja;

- druga, negacija posredstva između subjekta i objekta slušanja, tako da subjekt slušanja sa svojim objektom izostane od činilaca posredstva, i nestane od osvjedočenja posredstva, i nestane od osvjedočenja svoga nestanka od činilaca posredstva; tako da ono čemu se osvjedočio biva mjesto i vrijeme slušanja, a ne posredstvo, a to posredstvo ustvari je Onaj Koji upućuje. Od Njega i jeste izviranje slušanja, i od Njega jeste Uputa, od Njega jeste sve počelo i Njemu se sve vraća.

Kad je riječ o pitanju njegovog spajanja vječnosti s praiskonom, to je, bukvalno gledajući, nemoguće, jer su vječnost i praiskon dvije suprotnosti koje se međusobno sukobljavaju, tako da je spajanje jednog s drugim sama bit nemogućeg. Ustvari, ono što je htio reći jeste to da ono što bude u vječnosti prisutno i osvjedočeno, zasigurno je to bilo i u praiskonu poznato i određeno. Tako je dimenziju vječnosti vratio u praiskon znanjem i stvarnošću, pa je praiskonsko postalo ovjekovječeno, jednako kao što je i ovjekovječeno bilo praiskonsko predznanjem i određenjem.

Pojašnjenje navedenog: zaista u vječnosti pojavi se ono što je u praiskonu bilo skriveno i tajno, pa se tako sve završi u Njegovom znanju, propisu i mudrosti, a sve je to praiskonsko. A

u ovome se nalazi i vraćanje krajeva ka početku – pa tako sam završetak biva bit prethodnog, a Allah, dž.š., jeste Prvi i Posljednji; i sve što je bilo i što će tek poslije biti, sve je to vraćeno ka onome što mu je prethodilo od znanja i propisa Njegovog, pa se tako vratila vječnost ka praiskonu i krajevi ka početku, a Allah dž.š. najbolje zna.

Stepen tuge (huzn)

U stepenu ajeta: "Tebe obožavamo i od Tebe pomoć tražimo" pripada i "tuga".

To ne spada u tražene stepene, niti je naređeno prisustvo tuge, mada svaki duhovni putnik mora zapasti u to stanje. A u Kur'anu se "tuga" pojavljuje samo u kontekstu zabrane i negacije. Što se tiče konteksta zabrane, Allahove riječi: ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا﴾ ﴿وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ *"I ne gubite hrabrost i ne žalostite se; vi ćete pobijediti ako budete pravi vjernici"* (Alu Imran, 139), kao i: ﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ *"I ne tuguj za njima"* (En-Nahl, 127), a što se ponavlja na više mijesta, te: *"Ne brini se (ne tuguj), Allah je s nama!"* (Et-Tevba, 40), a u kontekstu negacije: *"...ničega se neće bojati i ni za čim neće tugovati."* (El-Bekara, 38)

Tajna svega toga jeste da "tuga" predstavlja situaciju bez izlaza, niti u tome ima koristi za srce. A najdraža stvar šejtanu jeste da rastuži roba Allahovog, sputavajući ga s njegovog puta i zaustavljajući ga u njegovom ponašanju – shodno Allahovim riječima: *"Sašaptavanje je posao šejtanski, da bi u brigu (tugu) bacio vjernike, mada to ne može njima nimalo nauditi, osim ako to Allah dopusti"* (El-Mudžadela, 10). A i Vjerovjesnik, s.a.v.s., zabranio je trojici: "... da se dvojica sašaptavaju mimo trećeg, jer ga to rastužuje!"[239]

Prema tome, tuga nije potrebna, niti je cilj, niti u njoj ima koristi, a i Vjerovjesnik, s.a.v.s., zaklonjao se Allahu, dž.š., od nje: "Dragi Allahu, dž.š., uistinu ti se zaklanjam od brige i

[239] Hadis prenosi Buhari.

tuge!",[240] te je i naglasio da je tuga bliska brizi. A razlika između to dvoje jeste u tome da kad nesreća zadesi srce, i ako se tiče nečega što će biti u budućnosti, onda ga spopadne briga, a ako bude nesreća u onome što je prošlo, spopadne ga tuga. A oboje udaljuje srce od njegovog puta i razbija mu čvrstinu.

Međutim, poredak tuge jeste obavezan shodno situaciji. Stoga će stanovnici reći pri ulasku u Džennet: "*'Hvaljen neka je Allah', govorit će, 'Koji je od nas tugu odstranio...'*" (Fatir, 34), što navodi da ih je na dunjaluku spopadala tuga, kao što ih jesu spopadale i druge nesreće bez njihove volje.

A što se tiče ajeta: "*...ni onima kojima si rekao, kada su ti došli da im daš životinje za jahanje: 'Ne mogu naći za vas životinje za jahanje', pa su se vratili suznih očiju, tužni što ih ne mogu kupiti*" (Et-Tevba, 92), oni nisu pohvaljeni za samu tugu, već su pohvaljeni za ono na što navodi njihova tuga, a to je jačina imana, jer su izostali za Poslanikom, s.a.v.s., zbog nedostatka njihovih materijalnih mogućnosti. Prema tome, u ovome je isticanje licemjera koji nisu žalili za izostankom, već su zavidjeli na izostanku.

A što se tiče Poslanikovog, s.a.v.s., hadisa: "Što god zadesi vjernika od brige, umora ili tuge, to će mu biti ono čime će mu Allah, dž.š., grijehe praštati!",[241] on dokazuje da je to iskušenje od Allaha, dž.š., kojim iskušava Svoga roba, i time mu briše neke njegove grijehe, i ne dokazuje da je to nešto što bi bilo potrebno.

A što se tiče hadisa Hind ibn Ebu Hale, o opisu Vjerovjesnika, a.s.: "Uistinu je bio neprekidno tugaljiv", to je hadis koji nije pouzdan i u njegovom senedu ima nepoznatih prenosilaca. A i kako bi bio neprekidno tugaljiv, a Allah, dž.š., poštedio ga je dunjalučke tuge i onoga što je uzrokuje, a zabranio mu tugovanje za nevjernicima, i oprostio mu prethodne i buduće grijehe? Pa zbog čega bi bio tužan?

[240] Hadis prenosi Tirmizi.
[241] Ovaj smo hadis ranije spominjali.

Ne, nego je bio stalno veseo i nasmijan, kao što je u njegovom opisu: "...nasmijana duša..."

A što se tiče hadisa: "Uistinu Allah, dž.š., voli svako tužno srce",[242] tome se ne zna lanac prenosilaca, niti njegova ispravnost. A i da pretpostavimo njegovu ispravnost, opet možemo reći da je tuga jedno od iskušenja kojim Allah, dž.š., iskušava Svoga roba. Pa kad tugom iskuša roba, i on se strpi na tome, tad Allah, dž.š., zavoli njegovo trpljenje Njegovog iskušenja.

A što se tiče druge izreke: "Kada Allah, dž.š., zavoli roba, postavi mu u srce jadikovku, a kada nekoga zamrzi, postavi u njegovom srcu svirku", tu se radi o israilijatu, izreci koja se prenosi od židova. Neki vele da je to u Tevratu, te da ima ispravno značenje, jer, uistinu, vjernik je tužan zbog svojih grijeha, a grešnik se samo zabavlja, poigrava i razveseljava.

A što se tiče ajeta o Vjerovjesniku Israilu: "*I okrenu se od njih i reče: 'O Jusufe, tugo moja!', a oči su mu bile pobijeljele od jada, bio je vrlo potišten*" (Jusuf, 84), tu se radi o obavijesti o njegovoj situaciji i tome kako ga je zadesio gubitak njegovog djeteta i njegovog miljenika, jednako kao što ga je i iskušao različitim odnosom prema djeci.

Složili su se odgajatelji da tuga u vezi s dunjalukom nije pohvalna, osim Ebu Osmana el-Hijerija, koji kaže: "Tuga je u svakom pogledu vrijednost i dodatak vjerniku, jedino ako je uzrokovana grijehom." I rekao je da ona, uistinu, ako ne obavezuje nešto precizno, onda obavezuje preispitivanje. Njemu se kaže da nema sumnje u to da su ispit i kušnja od Allaha, dž.š., slično kao i bolest, briga i sjeta, ali ne i isto kao poredak Puta kojim idemo i koji živimo. A Allah dž.š. zna najbolje.

Pisac *El-Menazila* veli:

"Tuga je sažaljenje za nečim što je promaklo, i žaljenje za uskraćenim."

---

[242] Hadis prenosi Taberani.

Želi sa time reći da ono što promakne čovjeka može biti određeno, ali i ne mora. Pa ako je određeno, onda sažalijeva što mu je promaklo, a ako nije bilo određeno, onda žali za uskraćivanjem.

Tuga ima tri nivoa.

Prvi je tuga običnih ljudi, a to je tuga za propustom u usluzi, tuga nad zapalom teškoćom, i tuga nad upropaštenim danima.

Propust u usluzi, kod njih, jeste iznad propusta u radu i njegovom upropaštavanju. Čak, ova vrsta tuge biva pri angažmanu i radu, jer usluga, kod njih, biva u domenu odgoja i ponašanja, a ne u domenu postupaka. A usluga je, ustvari, pravo robovanja, i dio njegovog odgoja i obaveze, tako da je vlasnik ove vrste tuge jeste da tuguje nad upropaštenim poslom.

A što se tiče tuge nad zapalom teškoćom, pa i to je, također, uže od griješenja čineći zabranjeno, jer i to može biti uzrokovano gubitkom prethodnog druženja s Allahom. Pa kad se sakrije od Allaha, dž.š., zapadne se u teškoću. A i pisac je spomenuo "tugu" u dijelu o poglavljima, a to je kod njega u dijelu koji govori o "počecima".

A što se tiče tuge nad upropaštenim danima, i ona se dijeli na dvije vrste: upropaštavanje dana izostankom pokornosti Bogu, i upropaštavanje dana izostankom prisustvovanja vjerskog osjećaja, i okusa slasti vjerovanja, i druženja s Allahom, i bliskosti s Njim.

Pa i svako od ovo troje dijeli se na dvije vrste: za početnike i za one koji su pobožnjaci sredine, te i njegov govor obuhvaća dvije vrste, mada je za drugu vrstu uže značenje.

Pisac veli: "Drugi stepen jeste tuga onih koji imaju volju, a to je tuga nad vezivanjem srca za razdor, i nad zauzetošću duše od osvjedočenja, i nad potragom za utjehom od tuge."

Vezivanje srca za razdor jeste nedostatak sabranosti pri prisustvu pred Allahom, i rasutost pažnje u dolinama htijenja.

A što se tiče zauzetosti duše od osvjedočenja, i ona se sastoji od dvije vrste: zauzetosti od spominjanja i sjećanja koje obavezuje osvjedočenje i rezultira ga bez njega; i druga: zauzetost od osvjedočenja zbog slabosti sjećanja i spominjanja, ili zbog slabosti srca pred osvjedočenjem, ili zbog druge zapreke. Ali kada osvjedočenje savlada dušu, ona neće biti u mogućnosti da bude zauzeta od toga osim kad je nešto drugo od toga savlada.

A što se tiče potrage za utjehom od tuge, to znači da je prisustvo tuge u srcu dokaz postojanja želje i htijenja. Prema tome, gubitak toga i potraga za utjehom od toga jeste manjkavost, te stoga tuguje zbog gubitka tuge i plače zbog gubitka plača, i strahuje zbog nedostatka straha. A ovo je diskutabilno. A, ustvari, pohvalna je tuga nad gubitkom tuge. A, ako se zabavi od tuge pohvalnim veseljem, kao što je veselje s Allahovom blagodati i milosti, tad tuga nad promaklom tugom nema nikakvog značenja.

Pisac *El-Menazila* dalje veli:

"Posebnici nemaju ništa od stanja tuge, jer je tuga gubitak, a posebnici su s duhovnim sposobnostima."

Ovo bi značilo, ako je to htio reći, da im ne dolikuje svjesno tugovanje, što bi bilo ispravno. Međutim, ako je htio reći da im se ne isprečava tuga, to nije tako, jer je tuga obavezan dio prirode, ali nije neko stanje.

Rekao je (pisac): "Treći stepen tuge jeste tugovanje zbog razuzdanosti bez pameti, svjesne raskalašenosti i suprotstavljanja odredbama."

Ovo se sastoji iz dvije stvari, shodno osvjedočenju i volji.

Prva: tuga nad razuzdanošću, jer, uistinu, srcu se suprotstavlja prisustvo nade, naprimjer. Pa tako, uskoro mu se suprotstavlja prisustvo straha, i suprotno. I suprotstavlja mu se

prisustvo rasipništva, pa tako, uskoro mu se suprotstavlja prisustvo škrtosti. I suprotstavlja mu se prisustvo bliskosti, pa tako, uskoro mu se suprotstavlja prisustvo prestiža, te mu na taj način različitosti ovih razuzdanosti obavezuju definitivnu tugu.

A nisu ove razuzdanosti došle od razuma, ne, one su Božanske pojave. Pa zato je rekao "...bez pameti", jer su razuzdanosti razuma izvan ove teme.

A neki vele: "Ovo je od tragova Allahovih imena i svojstava, i spoj zraka njihovog svjetla sa srcem, a to je kod njih nazvano otkrovenjem."

A što se tiče razuzdanosti namjerne, to je najteže ljudima. A u tome se očituje njihova prisila ka znanju iznad svake neophodne potrebe. Pa, uistinu, onaj ko je iskren istražuje u cijelom svom ponašanju najdraže puteve ka Allahu dž.š. Pa, uistinu je pobožnjak s tim i k Njemu. Pa mu se isprečuju dva puta pri čemu nije siguran koji je od ta dva Allahu, dž.š., draži i kojim je više zadovoljan. Pa jedan od takvih jeste onaj ko presuđuje o znanju svojim trudom i dokazima, a ako nije u mogućnosti, onda praćenjem učenijih; a ako nije u mogućnosti ni jedno od to dvoje, primirit će se čekajući ono što će mu se određenjem presuditi i ispraznit će svoje unutarnje ciljeve u cijelosti. A jedan od takvih je onaj ko se obrati šejhu sa svime, ako ima svoga šejha. A jedan od takvih jeste onaj ko se prikloni istihari i dovi, zatim iščekuje šta će mu određenje donijeti.

A nosioci čvrstih odluka daju sve od sebe u potrazi najzadovoljnijeg znanjem i spoznajom. A ako smognu snage, zadovoljit će se i preovladavajućom pretpostavkom; a ako dvije stvari kod njih budu jednake, dat će prednost onoj kod koje je preovladavajuća korist.

A pri davanju preovladavajuće koristi postoje različiti rangovi, pa tako ponekad preovlada opća korist, a ponekad preovlada jačina imana, a ponekad preovlada ono što se strastima suprotstavlja, a ponekad preovlada isticanje druge kori-

sti koja se na drugi način ne može steći, a ponekad preovlada sigurnost od straha od smutnje koja se na drugi način ne može sačuvati.

Prema tome, to su pet pravaca kod preovladavanja, rijetko da neko ukine neki od njih. Pa i ako sa svim tim ne mogne postići, odreći će se razumnih aspekata u cijelosti i čekat će na ono što bi ga pokrenulo, poput pokretača određenja, i predat će se svome Gospodaru poput onoga ko traži ono što On voli i čime je On zadovoljan. Pa kada mu se ukaže pokret ili znak, ponovo čini istiharu i preda se svome Gospodaru još jednom, iz straha da taj pokret ili znak ne bude od šejtana, a i zbog nedostatka lične bezgrešnosti, kao i kontinuiteta kušnje prema njemu – sve dok je u svijetu kušnje i ispita. A zatim pristupi činu.

Pa ovo bi bilo sve što je u domenu iskrenih.

A onima koji su vični džihadu u ovome ima upute i otkrovenja koje nemaju oni koji se tek samo trude. I stoga su rekli Evzai i Ibnul-Mubarek: "Kada se budu ljudi mimoišli u nečemu, ti obrati pažnju na ono na čemu su oni koji čuvaju granice", tj. oni koji su u džihadu. A uistinu je Allah, dž.š., rekao: ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ﴾ *"One koji se budu zbog Nas borili Mi ćemo, sigurno, putevima koji Nama vode uputiti; a Allah je, zaista, na strani onih koji dobra djela čine!"* (El-Ankebut, 69)

A što se tiče suprotstavljanja propisanom, pa dozvoljeno je da se propisanim žele reći univerzalni propisi, što je i očiglednije. A da se time želi reći vjerski propisano, pa uistinu se među nosiocima različitih situacija rascijepi suprotstavljanje na propise koji se njih tiču, a suprotno njihovom htijenju, potom tuguju pri spoznaji da su ta suprotstavljanja od njih potakla kao rezultat lošeg odgoja. A ta suprotstavljanja jesu njihvo htijenje odvojeno od onoga što im je Perom predviđeno. Pa tako tuguju zbog izostanka saglasnosti i htijenja, suprotno od onoga što se s njima željelo.

A ako se time željelo reći ono što je vjerski propisano, pa uistinu su oni bili izloženi situacijama gdje nisu bili u mogućnosti povezati ih s propisima imperativa, kao što je i prethodio govor o tome, pa tako ne nalaze za shodno da postupe prema propisima imperativa. A mora im se izložiti tajno ili javno suprotstavljanje, shodno njihovom rascijepu od situacije imperativa – pa tuguju zbog postojanja ovog suprotstavljanja. A kada postupe prema propisima imperativa, i uvide da je korist u toj njihovoj strani, i zahvale se na takvom obratu – tuguju nad njihovom brzopletošću s razuzdavanjem. Prema tome, prepuštanje znanstvenim činiocima jeste obavezno, a razuzdanost situacije jeste od htijenja i uzroka – pa stoga tuguje zbog negacije toga dvoga u tome. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Stepen straha (havf)

Jedan od stepena: "*Tebe obožavamo i od Tebe pomoć tražimo*" jeste i "strah".

To je jedan od najuzvišenijih i najkorisnijih stepeni za srce. I on je farz svakom pojedincu. Uzvišeni je rekao: "*To vas je samo šejtan plašio pristalicama svojim, i ne bojte ih se, a bojte se Mene, ako ste vjernici!*" (Alu Imran, 175); "*.. i samo se Mene bojte!*" (El-Bekara, 40), "*...ne bojte se ljudi, već se bojte Mene*" (El-Maida, 44), i pohvalio je njegove nosioce u Svojoj knjizi:

﴿إِنَّ الَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ * وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ * وَالَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمْ لاَ يُشْرِكُونَ * وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ * أُوْلَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ﴾

"*Oni koji iz bojazni prema Gospodaru svome strahuju, i oni koji u dokaze Gospodara svoga vjeruju, i oni koji druge Gospodaru svome ravnim ne smatraju, i oni koji od onoga što im se daje udjeljuju, i čija su srca puna straha zato što će se vratiti svome Gospodaru – oni hitaju da čine dobra djela, i radi njih druge pretiču*" (El-Mu'minun, 57-61).

A u *Musnedu* stoji predanje od Aiše, r.a.: "Rekla sam: 'O Božiji Poslaniče, Allahove riječi: '...oni koji daju ono što su dali, a srca im strahuju...' da li se to odnosi na onoga ko čini zinaluk, pije alkohol i krade?' – 'Ne', reče, 'o kćeri Siddika, već je to čovjek koji posti i klanja i daje sadaku, i strahuje da se neće od njega primiti.'" Hasan je rekao: "Radili su, tako mi Allaha, dž.š., s pokornošću, i trudili se, i strahovali da im bude odbijeno. Uistinu vjernik sabire dobročinstvo i strah, a licemjer sabire zlodjelo i sigurnost."

A izrazi: strah, bojazan, strepnja jesu izrazi bliskog značenja, ali nisu sinonimi. Ebu el-Kasim el-Džunejd rekao je: "Strah je očekivanje kazne dokle god se diše." A rekli su i da je strah drhtanje srca i pokretanje pri sjećanju na ono što donosi strah; a rekli su i da je strah snaga znanja o propisima, a ovo je uzrok straha, a ne sami strah. A rekli su i da je strah bijeg srca od događanja nesreće kad je ono predosjeti. A riječ bojazan ima uže značenje od straha, jer je bojazan samo za Allahove učenjake: "*A Allaha se boje od robova Njegovih – učeni*" (Fatir, 28). Prema tome, to je strah spojen sa spoznajom. A rekao je Vjerovjesnik, s.a.v.s.: "Ja sam među vama najbogobojazniji i najviše me Ga je strah!"[243] Prema tome, strah je pokret, a bojazan je stanje mirovanja i ukočenosti. Pa, uistinu, onaj ko vidi neprijatelja, bujicu vode ili slično takav ima dvije situacije: jedna je pokret bježanja od toga, i to je stanje straha, a druga je mirovanje dok je njegova odluka negdje dokle ne može doprijeti, to je bojazan...

Što se tiče bojazni, to je revnost u bijegu od nesreće, i to je suprotno od požude, koja je putovanje srca ka potrazi za onim za čim žudi. A bijeg i bojazan u arapskom imaju etimološku sličnost. A što se tiče izraza o "žestokom strahu" (*vedžel*), tu se radi o potresu srca i njegovom krahu zbog sjećanja onoga čije se moći boji ili kazne, ili zbog viđenja. A izraz *hejbet*, strahopoštovanje, jeste strah spojen s poštovanjem i počašću, a najčešće bude s ljubavi i spoznajom. A počast je poštovanje spojeno s ljubavi.

[243] Ovaj smo hadis već spominjali.

Prema tome, strah je za obične vjernike, a bojazan za učenjake sa spoznajom, a strahopoštovanje je za one koji se vole, a počast za najbliže. I shodno znanju i spoznaji biva i strah i bojazan, kao što je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: "Uistinu sam ja među vama najučeniji pred Bogom i najviše Ga se od vas bojim." A u drugom izrazu: "strahujem", rekao je: "Da znate ono što ja znam, malo biste se smijali, a puno biste plakali, i ne biste se naslađivali sa ženama na posteljama, i izašli biste na obronke glasno moleći Allaha, dž.š."[244]

Dakle, nosilac straha pribjegava bijegu, a nosilac bojazni priklanja se pridržavanju znanja. Ova se dvojica mogu porediti s onim ko nema znanja o medicini i iskusnim ljekarom, gdje prvi pribjegava uzbuđenju i bijegu, a drugi se priklanja liječenju i lijekovima.

Ebu Hafs veli: "Strah je bič Allahov, kojim učvršćuje one koji se od Njegovih vrata odmetnu." Rekao je i da je strah svjetiljka u srcu, kroz koju sagleda prisustvo dobra i zla. A svako koga se uplašiš, bježiš od njega osim Allaha, dž.š.: kada Ga se plašiš, bježiš Njemu. Tako je onaj ko strahuje u bijegu od svoga Gospodara ka svome Gospodaru.

Ebu Sulejman veli: "Nije strah napustio srce, a da ga nije pokvario." A Ibrahim Ebu Sufjan veli: "Kada se strah nastani u srca, izgore dijelovi strasti od njega, i udalji dunjaluk iz njega."

A Zun-Nun, a.s., rekao je: "Ljudi su na Putu ukoliko ih ne prođe strah, pa kad ih prođe strah, zalutaju s Puta." A Hatim el-Esamm rekao je: "Neka te ne zavede dobro mjesto, jer nema boljeg mjesta od Dženneta, pa je Adem tu susreo ono što je susreo; i nemoj da te zavede mnoštvo ibadeta, pa, uistinu je Iblis nakon dugog ibadeta susreo ono što je susreo[245]; i nemoj da te zavede mnoštvo znanja, pa, uistinu je Bel'am ibn Baura susreo ono što je susreo, a znao je Najveće Ime[246]; i nemoj da

[244] Hadis prenose Buhari i Muslim.

[245] Pisac pravi opasku da onaj stav nema dokaza iz Kur'ana ili sunneta.

[246] Israilijat.

te zavede susret s dobrim ljudima i njihovo viđenje u snu, jer niko nije bolji od Poslanika, s.a.v.s., pa njegov susret ništa nije pomogao njegovim neprijateljima niti licemjerima."

Strah nije cilj sam po sebi, već je cilj drugome kao posredstvo, tako da prestaje prestankom onog što donosi strah; jer, uistinu, stanovnici Dženneta namaju straha niti se žaloste.

Nivoi straha

Strah se veže za postupke, a ljubav se veže za Biće i Njegova svojstva, i stoga će se umnožiti ljubav vjernika prema njihovom Gospodaru kada uđu u Kuću blagodati, a u njoj ih ih neće sustizati strah. Zato su položaj i situacija ljubavi više od položaja straha.

A pohvalni iskreni strah jeste ono što se ispriječi između nosioca i Allahovih zabrana. Pa ako prekorači to, za njega je strah tegoba očajanja.

Ebu Osman veli: "Iskrenost straha jeste čuvanje od grijeha javno i tajno." A čuo sam šejhul-islama Ibn Tejmijju, r.a., kada je rekao da je pohvalan strah ono što te spriječi od Allahovih zabrana.

Pisac *El-Menazila* veli:

"Strah je ostati bez smiraja sigurnosti kroz uviđaj o događanju."

Znači: izlazak od sigurnog smirenja s prisjećanjem onog što je Allah, dž.š., obavijestio o Obećanju i Prijetnji. Dalje pisac veli: "..i sastoji se iz tri nivoa. Prvi je strah od kazne, tj. strah s kojim je vjerovanje ispravno, i to je strah običnih ljudi. Nastaje u potvrdi Prijetnje, sjećanju na grijeh i obziru na konačni ishod."

Strahu prethodi osjećaj i znanje, jer je nemoguće da se čovjek boji nečega što se ne može osjetiti. S ovim treba povezati dvoje: prvo, samu nesreću u koju je zabranjeno upasti, drugo, uzrok i put koji vodi k tome. Pa shodno njegovom osjećaju o povodu koji vodi ka onome od čega strahuje, i shodno tome

od čega strahuje formira se njegov strah. I što god se umanji od ove dvije stvari, umanjilo se, shodno tome, i od njegovog straha. Pa ko ne smatra da uzrok nečega vodi ka nečemu zabranjenom taj se i ne boji tog uzroka. A ko smatra da ipak vodi ka nekoj nesreći, ali joj ne zna veličinu, onda se opet ne boji tog straha, tj. te nesreće. Ovo je značenje proizašlo iz potvrde Prijetnje, sjećanja na grijeh i obzira na konačni ishod.

A u obziru na konačni ishod jeste dodatak prisjećanja onoga čega se boji, i imanje toga na umu, kako ga ne bi zaboravio. Jer, uistinu, on, iako posjeduje znanje o tome, opet se zaborav toga i nedostatak obzira ispriječi između srca i straha. Pa stoga je strah znak ispravnosti vjerovanja, a odlazak njegov iz srca jeste znak odlaska vjerovanja. A Allah, dž.š., najbolje zna.

I rekao je: "Drugi nivo jeste strah od spletke u tokovima daha koji su utonuli u javu pomućenu sa slastima."

Hoće reći da onaj kome se dogodi java bez nemara, a zadubi mu se dah u to, osjeti u tome slast.

Pa, uistinu, nema ništa slađe od prisustva na javi... Tako se treba pribojavati spletke i uskraćivanja ovog prisustva i jave i slasti; pa koliko li je onih kojima se na nečemu zavidjelo, pa mu se situacija obrnula, te se vratio s lijepih postupaka k ružnim djelima. Pa se zatekne kako prevrće rukama i udara desnom o lijevu... a dok je bio vrhunac njegovog stanja osvijetljen u noćima, kad najednom ga obuze pomračenje pa kroči u tmine, pa mu divljina zamijeni bliskost, a odsustvo prisutnost, a prijem odbijanje, a približavanje udaljavenje, a skup rascjep; kao što je rečeno:

"Lijepo li si mislio o danima dok su bili lijepi,
a nisi strepio za zlo što ga određenje[247] *donese,*
Skladnost noći prema tebi tvoj razum zaslijepi,
a pri najljepšim noćima sjeta se nanese."

[247] Uzvišen je Allah, dž.š., od toga da On nametne zlo, već zlo dolazi od zla roba...

I rekao je: "Treći je stepen poseban stepen, a nije u položaju posebnika divlji strah osim počast strahopoštovanja. I to je krajnji stepen na koji se ukazuje pri vrhuncu straha."

Znači, divlji strah biva s otrgnućem i lošim odnosom, a posebnici su oni koji stižu Allahu, dž.š., i približavaju Mu se, te tako njihov strah nije poput divljeg straha onih koji se loše odnose i koji su razuzdani, jer je Allah, dž.š., s posebnicima u svojstvu bliskosti i ljubavi prema njima. Ovo se razlikuje od počasti strahopoštovanja, koja je povezana s Njegovim bićem i Njegovim svojstvima. I koliko god bio Njegov rob prema Njemu u većoj spoznaji i bliskosti, time Mu iskazuje veće počasti i strahopoštovanja, a to je veće od nivoa stepena straha običnih ljudi.

I rekao je: "I to je strahopoštovanje suprotstavljanja otkrovenja u periodima bliskog obraćanja; a onoga ko bdije čuvaju momenti bdijenja, a prelamaju očevica udarom veličine."

Znači da ono što najčešće biva strahopoštovanje jeste u momentima bliskog obraćanja, a to je period kada se rob udvorava svome Gospodaru, a njegova je skrušenost pred Njim, i blagost, kao i njegova pohvala Njemu za Njegove blagodati, i spomen Njegovih imena i svojstava; ili Mu se blisko obraća Njegovim govorom..., to je cilj kod nekih ljudi kad se ima na umu blisko obraćanje.

A ovo blisko obraćanje obavezuje na otklanjanje prekrivača između srca i Gospodara. A podizanje pregrade koja sprečava prijegor srca ka svjetlima imena i svojstava, i njihova otkrovenja prema njemu. U toku ovakvih momenata suprotstavlja mu se strahopoštovanje, pa mu navire s horizonta bliskog obraćanja shodno snazi nosioca.

A što se tiče da onoga ko bdije po noći čuvaju momenti bdijenja, pa bdijenje kod njih biva užeg značenja od bliskog obraćanja, i podrazumijeva obraćanje srca svome Gospodaru na način kako se onaj koji voli obraća onome koga voli. Pa ako

tome ne pridruži strahopoštovanje Njegove Uzvišenosti, ona ga kazni nemarom u zabavi! Tako dolazi strahopoštovanju kao zaštita onome ko bdije u njegovom bdijenju da ne ostane bez odgoja robovanja.

A što se tiče prelamanja očevica udarom veličine, a pod prelamanjem misli se na lom bez otkidanja i otcjepljenja – dakle, skoro da ga udar veličine Gospodarenja ubije i slomi sa sva tri Svoja svojstva, a ona su: Veličina nedostižnosti, Veličina snage i žestine i Veličina moći i supremacije, pa kada se sudari s očevicem, gotovo da ga prelomi i obriše mu trag, s obzirom da se veličini Gospodarenja ništa ne procjenjuje. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Srce na svom putovanju prema Allahu, dž.š., jeste poput ptice, gdje je ljubav njena glava, a strah i nada su dva krila. Pa kada je s glavom i krilima sve uredu, tada je i ptica pripravna za letenje – bez glave ptica umire, a kada izgubi krila, biva izložena grabljivicama i drugima koji je progone. Međutim, prethodni učenjaci preferirali su mišljenje da je jače u ispravnosti krilo straha nad krilom nade, dok kod izlaska sa dunjaluka jača krilo straha – ovo je mišljenje Ebu Sulejmana i drugih.

Dalje veli: "Potrebno je srcu da nad njim preovladava strah, jer ako nad njim preovlada nada, pokvari se!" Drugi rekoše: "Savršene su situacije kad se uspostavi poravnanje između straha i nade, a preovladavanje ljubavi. Prema tome, ljubav je jahalica (vozilo), nada pokretna snaga, a strah je vozač; a Allah, dž.š., jeste Onaj Koji daje rezultat Svojim blagodatima i plemenitošću."

Stepen saosjećanja (išfak)

Jedan od stepena ajeta: "*Tebe obožavamo i od Tebe pomoć tražimo*" jeste i "saosjećanje".

Uzvišeni Allah, dž.š., rekao je:

﴿الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُم مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ﴾

"...za one koji se Gospodara svoga budu bojali i kad ih niko ne vidi, i koji od časa oživljenja budu strepjeli (saosjećali)" (El-Enbija, 49).

Oni će se obraćati jedni drugima i jedni će druge pitati: ﴿إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ * فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ﴾ *"'Prije smo među svojima strahovali (saosjećali)', govorit će, 'pa nam je Allah milost darovao i od patnje u ognju nas sačuvao.'"* (Et-Tur, 25-7)

Saosjećanje jeste nježnost srca, a to je strah s milošću od onoga koji strahuje prema onome nad kim strahuje. Njihov odnos jeste poput odnosa blagosti prema milosti, koja je najblaža milost i najnježnija. Zato je pisac *El-Menazila* rekao:

"Saosjećanje je trajni oprez udružen sa samilošću. Dijeli se na tri nivoa:

prvi: saosjećanje s dušom da ne pojuri u inat i prkos, tj. da ne požuri i ode k putu strasti, nepokornosti i prkosa prema robovanju.

"A saosjećanje nad znanjem jeste da ne postane upropašteno", tj. strahuje nad svojim djelom da ne bude od onih djela za koje Allah, dž.š., kaže: *"I Mi ćemo pristupiti djelima njihovim koja su učinili i u prah i pepeo ih pretvoriti"* (El-Furkan, 23), a to su djela koja su bila drugom namijenjena mimo Allaha, dž.š., ili na način koji nije predviđen Njegovom odredbom i sunnetom Poslanika, s.a.v.s. A također strahuje da mu ne propadnu djela u budućnosti: ili njegovim napuštanjem djela, ili nepokornošću koje će ta djela razdijeliti ili poništiti, te će tako otići u propast. Tako bi postala situacija nosioca tih djela poput onih za koje Allah, dž.š., kaže: *"Kome bi od vas bilo drago da posjeduje bašču punu palmi i vinove loze kroz koju teku rijeke i u kojoj ima svakojakih plodova, a da je ostario i da ima nejaku djecu, a da onda naiđe vatrena oluja preko nje, i ona izgori?"* El-Bekara, 266)

Omer ibn el-Hattab, r.a., rekao je ashabima: "'Za koga mislite da je objavljen ovaj ajet?' Rekoše: 'Allah, dž.š., najbolje zna!' Omer se razljuti i reče: 'Recite da znate ili da ne znate', pa reče Ibn Abbas: 'Ja u sebi imam nešto od toga, o vođo pravo-

vjernih.' Omer reče: 'O sine moga brata, reci! I ne omalovažavaj sebe samog.' Ibn Abbas reče: 'Dat mi je primjer za djelo.' Omer upita: 'Koje djelo?' Ibn Abbas reče: '...za djelo!' Reče Omer: 'Za bogatog čovjeka koji je radio u pokornosti, pa mu je Allah poslao šejtana sve dok nije poništio sva njegova djela!'"

Dalje kaže: "A saosjećanje nad stvorenjima jeste u spoznaji njihovih isprika!"

Ovo može izazvati, u neku ruku, suprotnost, jer kako će saosjećati sa spoznajom isprike? Ipak nije suprotnost, jer je saosjećanje, kao što je prethodno rečeno, bojazan udružena s milošću. Tako da će saosjećati prema njima sa strane suprotstavljanja naredbe i zabrane, s jednom dozom samilosti, i imajući na umu tok sudbine prema njima.

Dalje kaže: "Drugi nivo jeste saosjećanje s vremenom, da ga ne poremeti rascijepanost", tj. da bude oprezan sa svojim vremenom, da mu se ne pomiješa ono što ga odvaja od prisustva pred Allahom, dž.š.

Zatim kaže: "...a nad srcem: da ga ne ovlada prolazna pojava." A prolazna pojava jeste klonulost, ili sumnja, ili strast, pa i svaki povod koji usporava pobožnjaka.

Dalje kaže: "...i nad čvrstim uvjerenjem – da mu se ne ispriječi kakav uzrok." Misli se na smirenost u odnosu na Onoga u Čijoj su moći svi uzroci i povodi; pa kad bi kročio u čvrsto uvjerenje, oslanjanje na uzrok i poveznost s njim, i smirenje u tome – to bi mu pokvarilo čvrsto uvjerenje. A nije cilj da se presijeku uzroci tako da ih ne bude, i da se od njih odbije, jer bi to bilo nevjerovanje, kufr i nemoguće. Pa, uistinu, i Poslanik, s.a.v.s., jeste uzrok u dobijanju Upute i imana, a dobra su djela uzrok za postizanje spasa i ulaska u Džennet. A nevjerovanje je uzrok za ulazak u vatru. A pojavni uzroci uzroci su svojim uzročnicima, no ono na što se treba upozoriti jeste dopuna čvrstog uvjerenja nekom drugom uzroku mimo Allaha, dž.š., a nije nikako u vezi s uzrocima, već prestaje s uzročnikom.

A pisac je jedan od onih koji pretjeruju u negaciji uzroka. Ne vidi iza vječnosti u jednoći Gospodarenja ikakav cilj. A ono što je rekao u trećem nivou u većini poglavlja vraća se ovim dvjema osnovama.

A spoznao si šta je u njima, i da je ispravno suprotno od toga dvoga. A to je potvrda uzroka i snage, i da je vječnost u jednoći Gospodarenja – nije to cilj Puta, već je iznad toga ono što je Uzvišenije i Plemenitije.

Polazeći od te dvije osnove, iznio je u svojoj knjizi one stvari koje sam prekorio.

Rekao je (pisac): "Treći nivo jeste saosjećanje koje čuva trud od umišljenosti, i odbija nosioca od ćudi puno raspravljanja, i navodi htijenja na čuvanje ozbiljnosti." Prvo se veže za rad, drugo za ponašanje, a treće za volju. A svako od njih ima ono što ga kvari: pa umišljenost kvari djelo, kao što ga kvari želja za pretvaranjem. Pa zbog toga saosjeća nad svojim trudom na način koji će ga sačuvati. Ćud raspravljanja jeste smutnja za ćud, pa zbog toga saosjeća nad svojom ćudi od ove smutnje na način koji će ga sačuvati. A htijenje remeti nedostatak ozbiljnosti – a to je zabava i igra; pa saosjeća i nad svojim htijenjem od onoga što ga remeti... pa kad mu bude ispravno djelo, ćud i htijenje, tad će mu na ispravnosti biti ponašanje, srce i stanje. A Allah, dž.š., najbolji je Pomagač.

Stepen skrušenosti (hušu)

Jedan od stepena ajeta: "*Tebe obožavamo i od Tebe pomoć tražimo*" jeste i "skrušenost".

Uzvišeni Allah, dž.š., rekao je: ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ﴾ "*Zar nije vrijeme da se vjernicima srca smekšaju kad se Allah i Istina, koja se objavljuje, spomenu?*" (El-Hadid, 16). Ibn Mesud, r.a., rekao je: "Nije bilo između našeg islama i toga da nas Allah, dž.š., ukori ovim ajetom ništa više od četiri godine." A Ibn Abbas, r.a., rekao je: "Uistinu Allah, dž.š., pustio je srca

vjernika da dugo čekaju, pa ih je onda ukorio na početku trinaeste godine od dolaska Kur'ana." Allah, dž.š., također, veli: "Ono što žele – vjernici će postići, oni koji molitvu svoju ponizno (skrušeno) obavljaju." (El-Mu'minun, 1-2)

A skrušenost u osnovi jezika jeste naklonost, poniznost i smirenost. Uzvišeni je rekao: ﴿وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ﴾ "*...pred Milostivim glasovi će se (skrušeno) stišati...*" (Ta-Ha, 108), tj. umirit će se i skrušeno nakloniti. Od ove riječi jeste i opis zemlje skrušenošću:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ﴾

"*Jedno od znamenja Njegovih jeste i to što ti vidiš suhu zemlju (skrušenu), a kad na nju spustimo kišu, ona se pokrene i uzbuja.*" (El-Fussilet, 39)

A skrušenost jeste stajanje srca pred Gospodarem pokorno i ponizno. Neki vele da je skrušenost prepuštanje Istini, no ovo je od obavezujućih stvari skrušenosti. A od znakova toga jeste da rob kada ne bude u pravu i odgovori mu se Istinom, pristupi tome prihvatanjem i prepusti se. A neki rekoše da je skrušenost gašenje strastvenih vatri i tajac dima u prsima, te obasjavanje svjetla veličanja u srcu. A Džunejd je rekao: "Skrušenost je poniznost srca Poznavaocu nevidljivog."

Saglasili su se poznavaoci da je pozicija skrušenosti u srcu, a plodovi toga izraženi su u postupcima ruku i nogu. A Poslanik, s.a.v.s., opazio je čovjeka da se u namazu poigrava svojom bradom, pa je rekao: "Da je skrušeno srce ovog čovjeka, bile bi mu skrušene i ruke!"[248] I rekao je Poslanik, s.a.v.s.: "Bogobojaznost je ovdje", i pokazao je u svoja prsa tri puta. A rekli su neki znalci: "Ljepota spoljašnjeg odgoja jeste adresa unutarnjeg odgoja." A neki od njih ugledali su čovjeka koji je bio skrušenih bedara i tijela, pa rekoše: "O čovječe, skrušenost je ovdje", pokazajući na prsa, "a ne ovdje!", pokazujući na bedra.

[248] Hadis prenosi Hakim u *En-Nevadiru*.

Neki od ashaba, tačnije Huzejfa, r.a., govorio bi: "Čuvajte se licemjerne skrušenosti!", pa mu bi rečeno: "A šta je licemjerna skrušenost?" Reče: "Da vidiš tijelo skrušeno, a srce nije skrušeno!" A Omer, r.a., ugledao je čovjeka koji povija vrat u namazu, pa je rekao: "O ti s vratom, ispravi vrat, jer nije skrušenost u vratovima, već je skrušenost u srcima." A Aiša, r.a., vidjela je mladiće koji hodaju kao da su mrtvi, pa upita njihove ljude: "Ko su ovi?" "Pobožnjaci", odgovoriše joj. Na to će ona reći njima: "Omer ibn el-Hattab bi, kada hoda, požurio; a kada govori, čuo bi ga sagovornik; a kada udari, zaboljelo bi; a kada nahrani, zasitio bi.., a on je bio istinski pobožnjak!" A Fudajlu ibn Ijadu bilo bi mrsko pokazati nekome od skrušenosti bilo šta više nego što je u srcu. A rekao je Huzejfa, r.a.: "Prvo što ćete izgubiti od vaše vjere jeste skrušenost, a posljednje što ćete izgubiti jeste namaz; a možda ima klanjača u kojima nema nikakvog dobra, i skoro da uđeš u džamiju gdje se klanja u džematu i ne vidiš među njima nijednog skrušenog." Sehl veli: "Onome čije je srce skrušeno, neće se približiti šejtan!"

Definicija skrušenosti

Pisac *El-Menazila* rekao je: "Skrušenost je gušenje strasti i smirivanje nagona zbog siline ili straha", dakle sustezanje strasti i nagona, stišavanje snaga strasti da ne bi došle do izražaja, za onoga ko ima u srcima veličinu i darovitost; ili za ono od čega srce strahuje. Tačno je da je skrušenost značenje koje je spojeno od poštovanja, ljubavi, poniznosti i potištenosti.

Dalje kaže: "...i sastoji se od tri nivoa. Prvi nivo jeste poniznost naredbi, predanost odredbi i podvrgnuće istini."

Poniznost naredbi jeste pristupiti joj poniznim prihvatanjem, i slijeđenjem i pokoravanjem, i sporazumom nutarnjeg s vanjskim, pokazivanjem slabosti, i ovisnosti prema Uputi – naredbi prije čina, i pomoći u toku čina, i prijemu čina nakon njega.

A što se tiče predanosti odredbi, moguće je da se radi o propisu i odredbi vjerozakonskom, pa bi bilo značenje u

nedostatku njegovog suprotstavljanja sa stavom ili sumnjom. A moguće je da se radi o predanosti odredbi određenja, pa bi bilo značenje nedostatak prijema te odredbe sa srdžbom, odvratnošću i odbojnošću.

Tačno je da je skrušenost predanost i jednoj i drugoj odredbi: tj. podrediti se smirenjem i poniznosti Allahovoj naredbi i određenju.

A što se tiče podvrgnuća istini, tu se radi o podvrgnuću srca i tijela i njihove skrušenosti jer Gospodar gleda na njih, i Njegovog uvida u detalje onoga što je u srcu i pri tijelu. Ovo je jedno od dva značenja ajeta: ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ﴾ "*A za onoga koji se stajanja pred Gospodarom svojim bojao, bit će dva perivoja...*" (Er-Rahman, 46), i ajeta: ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى﴾ "*A onome koji je pred dostojanstvom Gospodara svoga strepio i dušu od prohtjeva uzdržao...*" (En-Naziat, 40) pri čemu se misli na dostojanstvo Gospodara nad Njegovim robom, uvidom, snagom i gospodarenjem. Prema tome, strepnja od ovog dostojanstva obavezuje ga definitivno na skrušenost srca. I koliko se god bude više prisjećao toga, time će biti više skrušen. A jedino napušta srce onog momenta kada zapostavi Allahov uvid nad njim, i Njegovo gledanje u njega.

A drugo tumačenje jeste to da je pozicija pred dostojanstvom ono koje će biti kad rob stane pred Boga pri susretu s Njim. Prema prvom tumačenju, radi se o dodavanju infinitiva participu aktivnom. A prema drugom tumačenju, koje je dolično ajetu, biva u dodavanju infinitiva participu pasivnom. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Dalje kaže: "Drugi nivo jeste promatranje nedostataka duše i djela, i viđenje blagodati svakoga ko je doprinese, i istraživanje duha utapanja", hoće reći: iščekivanje pojave mahana duše i rada i njihove manjkavosti, jer to, definitivno, čini srce skrušenim – zbog uočavanja mahana duše i djela njegovih i njihovih manjkavosti, poput oholosti, uobraženosti, samopokazivanja, i slabosti u iskrenosti, i tanahnom uvjerenju, i prljave

namjere, i nedostatku čistoće motiva usljed ljudskog poriva, i izostanku postavljanja rada na način kojim je zadovoljan tvoj Gospodar, i drugo mimo navedenog što je mahana za dušu i kvari djela.

A što se tiče viđenja blagodati svakoga ko ti je doprinese, to je da budeš odgovoran prema pravima drugih, i da ih izvršavaš, i da ne gledaš da je ono što su ti doprinijeli njihova obaveza prema tebi, pa da im to ne nadoknadiš jer bi to bio čin duševne lahkomislenosti i gluposti. Od njih ne trebaš zahtjevati svoja prava, i trebaš prepoznati nosioca blagodati, a zaboraviti svoje blagodati.

A čuo sam šejhul-islama Ibn Tejmijju, Bog ga blagoslovio, kako kaže: "Onaj ko je spoznao ne vidi svoje pravo ni kod koga, niti svjedoči sebi blagodat prema nekome, te ga stoga niko ne ukorava, niti šta zahtijeva, niti traži svoj udio."

A što se tiče istraživanja duha utapanja, utapanje je kod njega cilj , pa je ovaj stepen učinio poput vjetrića zbog njegove osjetljivosti. O tome se izrazio izrazom duh / povjetarac zbog blagosti njegovog položaja u odnosu na dušu, i snažne veze jednog s drugim. A nema sumnje da je skrušenost uzrok koji spaja s utapanjem.

Dalje kaže: "Treći nivo jeste čuvanje svetosti kod otkrovenja, i pročišćenje vremena od samopokazivanja drugima, i ograničenje na viđenje vrijednosti."

Što se tiče čuvanja svetosti kod otkrovenja, pa to je duševna preciznost s poniznošću i potištenošću u odnosu na veselje, koje sadrži otkrovenje. Pa, uistinu, otkrovenje obavezuje veselje, a bojati se toga lutanja i tumaranja – ukoliko mu se ne pridruži skrušenost, sačuvat će svetost.

A što se tiče pročišćenja vremena od samopokazivanja drugima, pa time se nije htjelo reći da on pročisti vrijeme od samopokazivanja, jer su nosioci ovog nivoa više vrijednosti, i uzvišeniji od toga. Ustvari, hoće se reći da prikriva svoje situa-

cije od drugih, poput skrušenosti, poniznosti i potištenosti, da ih ne bi primijetili ljudi, pa se umislio zbog toga njihovog viđenja i opažanja. Pa na tome pokvari svoje vrijeme i svoje srce i svoju situaciju s Allahom. Pa koliko li ih je koji su u ovakvim uspjesima raskinuli pobožnost? A sačuvan je onaj koga Allah, dž.š., sačuva. Pa nema ništa korisnije iskrenome od toga da ozbiljno shvati smirenje, oskudicu i poniznost, kao i to da on nije nešto posebno, i da je on jedan od onih kojima nije bila ispravna udaljenost od islama pa da bi zagovarao plemenitost u tome.

A uistinu sam bio svjedokom kod Ibn Tejmijje, r.a., jedne stvari što kod drugih nisam vidio, a često bi govorio: "Ja nemam ništa, niti je od mene šta..." i često bi davao primjer ovom strofom:

"Ja sam prosjak, i sin prosjakov,
a takav je bio moj otac i otac njegov!"

A kada bi ga neko u lice pohvalio, rekao bi: "Tako mi Allaha, dž.š., ja, uistinu, sad obnavljam svoj islam sve vrijeme, i još uvijek nisam se pokorio dobrom pokornošću." I pred kraj svoga života poslao mi je tefsirsko pravilo napisano svojeručno, a na poleđini ovi stihovi, njegovi i svojeručni:

"Ja sam ubog pred Gospodarom stvorenja
ja sam siromah u većini svojih stanja.

Ja sam duši nepravedan, a i ona mene gazi,
a dobrota, ako bi nam došla, od Njega dolazi.

Ne mogu joj biti od koristi nimalo
niti otkloniti ono što bi joj štetilo.

Ja nemam mimo Njega zaštitnika koji me pazi
niti zagovornika kada me griješenje zarazi.

Osim s dozvolom Milostivog, našeg Stvoritelja

kao što u ajetima piše za zagovoritelja.

A ništa mimo Njega ne posjedujem
niti u nekim mojim sitnicama učestvujem.

Niti On pomagača da se pomogne ima
kao što to rade vladari u drugim zemljama.

A opis lični i vječni mi je siromaštvo
kao što je Njegov opis lični bogatstvo.

Ovo je situacija sviju i stvorenoga svega
i svako Mu je rob koji će doći pred Njega.

A ko god je za nečim mimo Stvoritelja u potrazi
pa taj je neznalica, nepravedan, koji se uobrazi.

Hvala je Allahu koliko je u svemirskoj stazi
za ono što je od Njega, i što li će tek da dolazi."

A što se tiše ograničenja na viđenje vrijednosti, to je da vrijednost i dobročinstvo vidi samo kod Allaha, dž.š. On je blagodaran bez povoda od tebe, niti ti je prethodio zagovornik u tvoje ime, niti posredništvo kojim bi posredovao za Njegovo dobročinstvo. A ograničenje jeste iskrenost u svjedočenju blagodati onome čije su, tako da je ne pripisuje drugima. U suprotnom, pa i on je sam u sebi ograničen od pripisivanja drugom mimo Njega. Samo je stvar u tome da se to tako posvjedoči, da bi se svjedočenje poistovjetilo s Istinom u isto vrijeme. A Allah, dž.š., najbolje zna.

Namaz i nedostatak skrušenosti

Ako bi bilo rečeno: "Šta reći za namaz bez skrušenosti, da li se računa ili ne?", odgovor bi bio da se ne računa u nagradu, osim onog njegovog dijela koji razumije i u kojem bude svome Gospodaru skrušen. Rekao je Ibn Abbas, r.a.:

"Ništa ti od namaza ne pripada osim ono što u njemu pojmiš." A u *Musnedu* nalazi se ovaj hadis: "Uistinu rob klanja namaz, a ne upiše mu se od njega osim pola, trećina, četvrtina – sve do desetine." A i Allah, dž.š., povezao je uspjeh vjernika sa skrušenošću u namazu. Ovo ukazuje na to da onaj ko nije skrušen nije ni od onih koji uspijevaju, a da mu je računata nagrada, bio bi od uspjelih. A što se tiče računanja takvog namaza u propisima dunjaluka i obavezi naklanjavanja – pa ako preovlada skrušenost i veza s tim, saglasni su da se računa. A suneti i zikr poslije namaza jesu za popunjavanje manjkavosti.

A ako nadvlada nad njim nedostatak skrušenosti u namazu, tu su se razišli učenjaci u obavezi ponavljanja namaza. Obavezu ponavljanja predvidio je Ebu Abdullah ibn Hamid od Hanbelija i Gazalija u *Ihjau*. Pravdali su to time što je to namaz za koji nema nagrade, niti se njime garantira uspjeh, te stoga mu nije primljen i ne spada s njega obaveza naklanjavanja, kao namaz samopokazivanja. I rekoše da su skrušenost i razum duša namaza, srž i cilj, pa kako da se računa namaz koji je izgubio dušu i srž, a ostala slika i vanjština. Zatim rekoše da ako bi čovjek ostavio vadžib – jedan od obaveznih dijelova namaza, namjerno, pokvario bi namaz tim ostavljanjem. To je poput slučaja kada se u keffaretu oslobađa rob kojem nedostaje neki organ. Pa kako onda tek ako se izostavi duša, srž i cilj namaza? To bi onda bilo poput mrtvog roba, ako se već ni rob bez ruke ne računa, koga se oslobađa iz bliskosti prema Allahu, dž.š., u obaveznom keffaretu, pa kako bi se onda računao mrtvi rob.

Rekli su neki dobri prethodnici: "Namaz je kao robinja koja se dariva nekom vladaru." Pa šta je misliti o onome ko mu pokloni robinju slijepu, ili bez ruke ili noge, ili bolesnu ili ružnu, ili da mu pokloni mrtvu robinju bez duše? Pa kako je onda s namazom koji rob namjenjuje, i njime se približava svome Uzvišenom Gospodaru. A Allah, dž.š., dobar je i prima samo dobro, a nije od dobrog djela namaz bez duše u sebi; kao što nije od dobrog oslobađanja roba – osloboditi mrtvog roba.

A rekli su i to da je greška srca u robovanju bez skrušenosti, poput vladara koji postane nesposoban, i bude smijenjen, pa od kakve je onda koristi pokornost podanika njemu, a on bude nesposoban i smijenjen? Dalje vele da su dijelovi tijela u slijedu sa srcom, dobri su ako je i srce dobro, a loši su ako je i srce loše – pa ako srce nije uradilo svoje robovanje, onda je preče da se i dijelovima tijela ne računa njihovo robovanje; a ako je pokvareno robovanje nemarom i sašaptavanjem, pa kako da bude ispravno robovanje njegovih podanika i vojnika, jer im od njega dolazi smjernica, i njegovom se odredbom povode i za njom pohode.

Rekli su i da u Tirmizijevim zbirkama i drugim djelima se kaže: "Uistinu Allah, dž.š., ne odgovara na dovu nemarnog srca" – ovo je konkretno vezano za dovu ibadeta, ili je općenito za to i za druge dove, ili je samo za druge dove, što je već manja mogućnost. Prema tome, radi se o upozorenju da se ne prima dova na ibadet, koji posebno Njemu pripada, od nemarnog srca. Rekli su i to da robovanje onoga koga je ovladao nemar i zaborav, najčešće ne biva udruženo s iskrenošću, jer, uistinu je iskrenost namjera robovanja usmjerena samo prema Onome Ko se obožava – a nemaran nema namjeru i zato nema ni robovanja. Dalje kažu da je Allah, dž.š., rekao: "*A teško onima koji, kada molitvu obavljaju, molitvu svoju (iz nemara) kako treba ne izvršavaju*" (El-Maun, 4-5) – a nije nemar prema njemu u ostavljanju, jer tad ne bi bili klanjači, već je nemar u obavezama prema namazu: ili u vremenu namaza, kao što kaže Ibn Mesud i drugi, ili u skrušenosti i koncentraciji – a ispravno je oboje. Jer, ustinu je Allah, dž.š., pritvrdio im namaz, a opisao ih s nemarom prema Njemu u odnosu na obavezno namasko vrijeme ili prema obaveznoj iskrenosti prema namazu i koncentraciji – i zato ih je opisao dvoličnim samopokazivanjem.

Dalje rekoše da ako bi i zamislili da je nemar od jedne obaveze samo, pa to bi onda bilo upozorenje na prijetnju s teškim ishodom na nemar iskrenosti i koncentracije metodom izbora

prečeg, i to iz više razloga: jedan od njih jeste da obaveza vremena namaza spada u opravdanim situacijama, i prelazi u ono što ga mijenja – dok iskrenosti koncentracija nikada ne otpadaju, niti ih išta mijenja; drugi je taj da obaveza namaza spada zbog upotpunjavanja namaske vrline u koncentraciji – pa je tako dozvoljeno spojiti dva namaza zbog zauzetosti koja sprečava od obavljanja jednog od ta dva namaza bez prisustva srca ili koncentracije, kao što je situacija kod putnika ili bolesnika, i onog ko je ometen nečim što zahtijeva spajanje namaza, kao što su o tome pisali Ahmed i drugi.

Imajući na umu prethodno rečeno, možemo zaključiti da je vrlina iskrenosti i koncentracije i sabranost srca na Allaha, dž.š., u namazu preovladavajuća u postavki Šerijata nad drugim obavezama i vrlinama. Pa kako bi, inače, zamislio kvarenje namaza s ostavljanjem iftitahi-tekbira, ili smirenja u ruknu, ili izostavljanja slova iz učenja... pa onda smatrao taj namaz ispravnim iako mu je promakla srž, i najveća svrha i duša i tajna.

Ovo bi bila argumentacija ove strane, a to su argumetni, kao što vidiš, snažni i jasni.

A rekli su nosioci drugog stava da je potvrđeno od Poslanika, s.a.v.s., da je rekao: "Kada mujezin zauči ezan, udalji se šejtan puštajući vjetrove da ne bi čuo ezan, a kad se završi ezan, vrati se. Pa kada se zauči ikamet, udalji se, a potom se opet vrati da bi se postavio između čovjeka i njegovih misli i podsjećao ga na ono čega se nije prije sjetio, govoreći mu: 'Sjeti se ovoga ili onoga...!' sve dok ne dovede čovjeka do toga da ne zna koliko je klanjao. Pa kada se neko od vas zatekne u toj situaciji, neka učini dvije sedžde dok sjedi."[249] Oni kažu kako je Poslanik, s.a.v.s., čovjeku kojeg je šejtan naveo na nemar u mjeri da nije znao koliko je klanjao – naredio da obavi dvije sedžde, a nije mu naredio da obnovi namaz. A da je bio namaz pokvaren, kao što tvrdite, naredio bi mu da ponovi. Dalje kažu

[249] Hadis prenosi Buhari.

da je tajna u sehvi-sedždi prkos šejtanu na njegovom došaptavanju robu i saplitanju u njegove misli u toku namaza. I zato je sehvi-sedždu Poslanik, s.a.v.s., nazvao "dva prkosa" i naredio je tu sedždu onome ko zaboravi ili bude nemaran, i nije detaljisao između malo i puno, između preovladavajućeg nemara ili preovladavajuće koncentracije, i rekao je: "Za svaki zaborav jesu dvije sedžde!" I nije iz tog izuzeo preovladavajući nemar, iako je preovladavajući.

Dalje vele da su i vjerozakoni islama za spoljašne postupke, a što se tiče stvarnosti unutrašnjeg imana, pa to je ono na čemu su Vjerozakonom predviđeni nagrada i kazna. Prema tome, Allahu, dž.š., pripadaju dvije presude: presuda na dunjaluku za vanjske vjerozakonske postupke i rad ruku i nogu; i presuda na ahiretu za unutarnje postupke. Zato je Vjerovjesnik, s.a.v.s., prihvatao javne iskaze licemjera, a prepuštao njihove sakrivene namjere Allahu, dž.š., pa su se oni tako vjenčavali, nasljeđivali i bivali naslijeđeni, i računao im se namaz u dunjalučkim propisima. Tako nisu bili tretirani kao onaj ko ostavi namaz – jer su postigli njegov vanjski izgled. A propisi nagrade i kazne nisu do čovjeka, već do Allaha, dž.š., a Allah, dž.š., će to preuzeti na drugom svijetu.

Rekli su da mi u okrilju Šerijata presuđujemo ispravnost namaza licemjera i onoga ko se samopokazuje, premda s njega kazna ne spada, niti mu se upisuje nagrada za drugi svijet. U odnosu na to, namaz muslimana iskušanog nemarom srca i došaptavanjem koje umanjuje savršenstvo koncentracije biva preči da se proglasi ispravnim. Da, ne dobiva se ovim namazom željena nagrada ovog ili onog svijeta, jer uistinu namaz ima dodatnu nagradu ovog svijeta u srcu kroz snagu imana, prosvjetljenje, proširenje vidika i prisustvo slasti ibadeta, radost i veselje, i okus koji se dešava onome ko sastavi brigu i srce i donese pred Allaha, dž.š., kao što se događa onome koga moćni Vladar potvrdi, i njemu se samom obrati i prikloni. A Allah, dž.š., viši je i uzvišeniji.

Također se takvom dešavaju visoki stepeni nagrade na ahiretu, i društvo s onim Bogu bliskim. A sve ga to mimoilazi izostavljanjem koncentracije i poniznosti. A, uistinu, dva čovjeka klanjaju jedan do drugoga u jednom safu, a između njihova dva namaza razlika je kao između neba i Zemlje. No, nije naš govor o ovome svemu.

A ako hoćete reći da je obaveza ponavljanja da bi ostvario ove plodove i koristi – pa ta odluka pripada njemu, ako hoće da je dobije, ili ako hoće da ga to mimoiđe. A ako baš hoćete obavezu toga – pa kako ćemo ga obavezati, a kazniti ga za ostavljanje, i time ga onda podvrgnuti propisima onoga ko ostavi namaz – to nikako!

I ovaj je drugi stav preovladavajući, a Allah, dž.š., najbolje zna.

Završen je prvi dio zahvaljujući Allahu, dž.š., i Njegovoj plemenitoj podršci, i slijedi ga, ako Bog da, drugi dio, koji počinje poglavljem o drugoj vrsti skrušenosti i poniznoj pokornosti!

I neka je hvala Allahu, Gospodaru svjetova, i neka su Allahov mir i blagoslov nad Njegovim robom i poslanikom Muhammedom, posljednjim od poslanika, i vođom bogobojaznih – i na njegovu svu porodicu. I Allah, dž.š., učinio nas od njegove porodice i njegove spašene skupine na dunjaluku i ahiretu. I naveo nas na Havd njegovog sunneta na dunjaluku, da bismo se našli okupljeni oko Havda na Dan kada ljudi budu stajali pred Gospodarom svjetova.

Sadržaj

Kratak osvrt na život i djelo autora 7
U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog! 9
Kur'anska uputa 11
Komentar uzvišene težnje koje sadrži sura El-Fatiha 17
Uputa pravovjernih i zabluda nevjernika 37
Pravi je put najuzvišenija težnja vjernika 41
Božija jednoća (tevhid) 45
Način na koji Allah, dž.š., hvali Sebe (tevhid el-esma' ve es-sifat) 50
Ukazivanje pet lijepih imena na bit i svojstva 53
Ukazivanje imena "Allah" na ostala imena i svojstva 55
Veza stvaranja i odredbe s Njegovim imenima „Allah – Er-Rabb – Er-Rahman" 58
Lijepa imena podrazumijevaju hvalu koja Mu pripada 59
Stepeni upute O stepenima upute, posebnim i općim, a ima ih deset 63
Stepeni nadahnuća 75

Objašnjenje dva lijeka koje sadrži sura El-Fatiha (lijek za srce i lijek za tijelo) 83
O odgovoru koji sadrži El-Fatiha, a odnosi se na pristalice sljedbi i kojekakvih učenja, te o odgovoru sljedbenicima novotarija i zabluda iz ovog umeta 90
Odgovor medžusijama i kaderijama 93
Odgovor džehmijama 94
El-Fatiha sadrži odgovor džebrijama 96
El-Fatiha sadrži odgovor onima koji kažu da je On nužni bitak, bez izbora i htijenja, i objašnjenje da Uzvišeni čini po Svom izboru 97
El-Fatiha sadrži odgovor onima koji negiraju činjenicu da Allahovo znanje obuhvata partikularije (detalje) 98
El-Fatiha sadrži odgovor onima koji negiraju vjerovjesništvo 99
Postojanje vjerovjesništva svjedoči o Allahovom svojstvu govora i obraćanja 102
El-Fatiha sadrži odgovor onima koji zagovaraju praiskon svijeta 102
El-Fatiha sadrži odgovor rafidijama (šijama) 103
El-Fatiha i njena obuhvatnost svih kur'anskih značenja 105
Podjela ljudi na one koji Allaha obožavaju i one koji traže pomoć od Njega 110
Podrobno razmatranje riječi: "Tebi se klanjamo" 116
Odlike onih koji su dosljedni ajetu: „Tebi se klanjamo" 119
Korist, mudrost i svrha ibadeta 126
Temelj ajeta: "Tebi se klanjamo" 138
Pozivanje poslanika vjerovanju da je samo Allah bog i da je On jedini gospodar 139
Stepen robovanja 139

Obaveze koje riječi: "Tebi se klanjamo" nameću svakom robu, sve do smrti 142
O podjeli robovanja na opće i posebno 143
O stepenima kur'anskih riječi: "Tebi se klanjamo", shodno znanju i djelu 147
Temelji ibadeta 149
Ibadeti jezika 155
Ibadeti ostalih dijelova tijela 157
Stupnjevi koje uključuju kur'anske riječi: "Tebi se klanjamo" 165
Prvi stupanj: „jakza" (osviještenost, budnost) 165
Drugi stepen "basire" 169
Treći stepen: "basira" obećanja i prijetnje 169
Stupanj namjere: "kasd" 175
Odlučnost (el-azm) 177
Redoslijed stupnjeva kojima se putnik kreće ka Allahu, dž.š. 178
Redoslijed stanja 181
Stupnjevi robovanja 186
Spoznaja blagodati 191
Razmišljanje (fikra) 193
Božija jednoća (tevhid) i stav herevija 194
Definicija utrnuća (el-fana) 197
Vrste iščeznuća 203
Uzroci ovog iščeznuća 207
Bit iščeznuća 208
Šta će salika (duhovnog putnika) zadesiti na putu iščeznuća 209

Opovrgavanje zabluda onih koji negiraju Allahova svojstva (el-muattile) 214
Treći stepen iščeznuća 217
Osvrt na stepene: "Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo" 218
Ponižavanje zbog grijeha i korist uzimanja pouke 228
Stupanj tevbe 229
Bit tevbe 231
Suština pokajanja 234
Svijest o veličini grijeha 234
Sumnja da pokajanje nije primljeno 235
Prihvatljivo i neprihvatljivo opravdanje 238
Druga vrsta opravdanja 248
Kako ploviti u lađi sudbine? 252
Predupređivanje sudbine sudbinom 254
Suština pokajanja 254
Razlika između bogobojaznosti i časti 255
Zaboravljanje grijeha 256
Skrivene ljepote pokajanja 257
Allahova radost zbog pokajanja 262
Allahova briga o čovjeku 264
Primjer Allahove radosti zbog pokajanja Njegovog roba 269
Dostavljanje Objave – dokaz protiv roba 272
Duša sklona zlu 275
Šejtan postupno zavodi čovjeka 278
Poricanje dobrih i loših djela nema nikakvu osnovu 287
Kur'anske upute o lijepim i lošim djelima 291
Allah ne čini nepravdu 296

Primjeri iz Kur'ana 300
Pravna i medicinska mišljenja 303
Tri vrste ljudi 304
Neke pogreške duhovnih putnika (salika) 306
Odgovor onima koji misle kako se naredbe i zabrane ne odnose na njih 310
Razlika između Božije volje, ljubavi i zadovoljstva 314
Razlika između htijenja i ljubavi 316
Pomirenje sa sudbinom 320
Pokajanje običnog svijeta i njegova neispravnost kod odabranih 321
Učenje o jedinstvu bitka nastalo je iz džehmijskog učenja o nepostojanju Božijih svojstava i sufijske teorije utrnuća 329
Pokajanje ljudi koji su na stepenu između običnog svijeta i naročito pobožnih i odlikovanih ljudi 331
Pokajanje odabranih ljudi zbog gubljenja vremena 333
Pokajanje za nemar 336
Odlaganje tevbe jeste grijeh 340
Tevba za jedan, a ne za sve grijehe 341
Propisi tevbe 344
Pokajanje onoga ko nije u stanju učiniti grijeh 352
Pokajanje, opasnosti odgode i ustrajavanja u grijehu 353
Tevba i odluka (nijet) 357
Pokajanje i ljudsko pravo (hakk) 361
Da li se rob nakon pokajanja vraća na stepen na kojem je bio prije učinjenog grijeha? 364
Prednost pokornog roba nad onim ko se iskreno pokajao .. 367
Dokazi onih koji daju prednost iskrenom pokajniku koji čini dobra djela nad pokornim robom 371

Tevba u časnom Kur'anu 381
Tevba i traženje oprosta 384
Suština iskrenog pokajanja 388
Razlika između potiranja i oprosta grijeha 390
Grijesi 397
Stavovi prvih muslimana o riječi lemem 398
Mišljenja prvih muslimana o velikim grijesima 404
Stavovi o velikom grijehu 414
Ljubav i praštanje 420
Stvari kojih se čovjek mora riješiti da bi postao pokajnik 424
Kufr, nevjerovanje 424
Veliki kufr 426
Kufr poricanja 429
Širk, mnogoboštvo 429
Mali širk 436
Licemjerstvo – nifak 440
Bojazan iskrenih muslimana od licemjerstva 453
Prijestupi (fusuk) 455
Uvjeti pokajanja grešnika 460
Pokajanje kradljivca 463
Grijeh i prekoračivanje granica (ism i udvan) 466
Razvrat i loše djelo (*fališa* i *munker*) 470
Govor o Allahu, dž.š., bez znanja 471
Ostali propisi pokajanja 474
Dužnosti prema ljudima 488
Pokajanje otimača imetka 494
Neoprostivi grijesi 495

O grupama ljudi u griješenju 504
Prva grupa 505
Druga grupa 508
Treća grupa 509
Četvrta grupa 510
Peta grupa 511
Šesta grupa 516
Sedma grupa koja griješi o pitanju upute i napuštenosti 520
Osma grupa koja griješi u pogledu Allahovih lijepih imena i svojstava 525
Deveta grupa koja griješi u pogledu povećanja imana i brojnosti njegovih manifestacija 531
Deseta grupa koja griješi u pogledu Allahove milosti 537
Jedanaesta grupa koja griješi u pogledu moći i nemoći 537
Dvanaesta grupa slijedi iz prethodne 539
Trinaesta grupa koja griješi u pogledu ljubavi prema Allahu i ibadeta Njemu 543
Stepen tevbe 546
Vrste obraćanja Njemu 547
Vraćanje Allahu 550
Znakovi pokajanja i obraćanja Allahu (el-inaba) 553
Stepen tezekkura, uzimanje opomene 556
Izvlačenje pouka, et-tezekkur, i razmišljanje o Allahu i Njegovim stvorenjima, et-tefekkur 557
Od čega se sastoji tezekkur, uzimanje pouke 560
Tumačenje značenja mudrosti i lijepog savjeta 562
Ibret se stječe i razotkriva pomoću tri stvari: trezvenošću, ispravnim razumijevanjem vremena i čistom namjerom 565

Ubiranje ploda razmišljanja 567
Vrijednosti pažljivog čitanja Kur'ana 569
Šta kvari srce 573
Druga stvar koja kvari srce 577
Treća stvar koja kvari srce 578
Četvrta stvar koja kvari srce jeste hrana 579
Peta stvar koja kvari srce: pretjerano spavanje 580
Stepen "pridržavanje", i'tisam 581
I'tisam krajnje pobožnih ljudi 587
Stepen "bježanje" (firār) 590
Stepen "duhovne vježbe" 598
Stepen slušanja, es-sem' 604
Prvo pravilo 621
Drugo pravilo 623
Treće pravilo 623
Nivoi slušanja 629
Stepen tuge (huzn) 634
Stepen straha (havf) 641
Nivoi straha 644
Stepen saosjećanja (išfak) 648
Stepen skrušenosti (hušu) 651
Definicija skrušenosti 652
Namaz i nedostatak skrušenosti 657

Imam Šemsuddin Muhammed
ibn Ebu Bekr ibn Kajjim el-Dževzijje
Na putu ka Allahu

Izdavač:
Bookline d.o.o.
El-Kelimeh

Za izdavača:
Edin BEĆIROVIĆ
Malik NUROVIĆ

Redaktura i recenzija:
Hfz. Munir Mujić
Hfz. Dževad Hrvačić

Lektura:
Mr. Ismail PALIĆ

Korektura:
Fatima ZIMIĆ

DTP:
El-Kelimeh

Dizajn :
Bookline d.o.o.

Za štampariju
Mustafa BEĆIROVIĆ

Tiraž:
1000

BOOKLINE

Ibn Qajjim
el-Dževzijje

NA PUTU KA ALLAHU

1
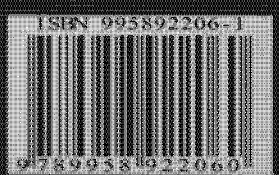
ISBN 995892206-1